De Vlaamsche Gids. Jaargang 17

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 17. Boekdrukkerij Ruquoy, Delagarde & van Uffelen, Antwerpen 1928-1929

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001192801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

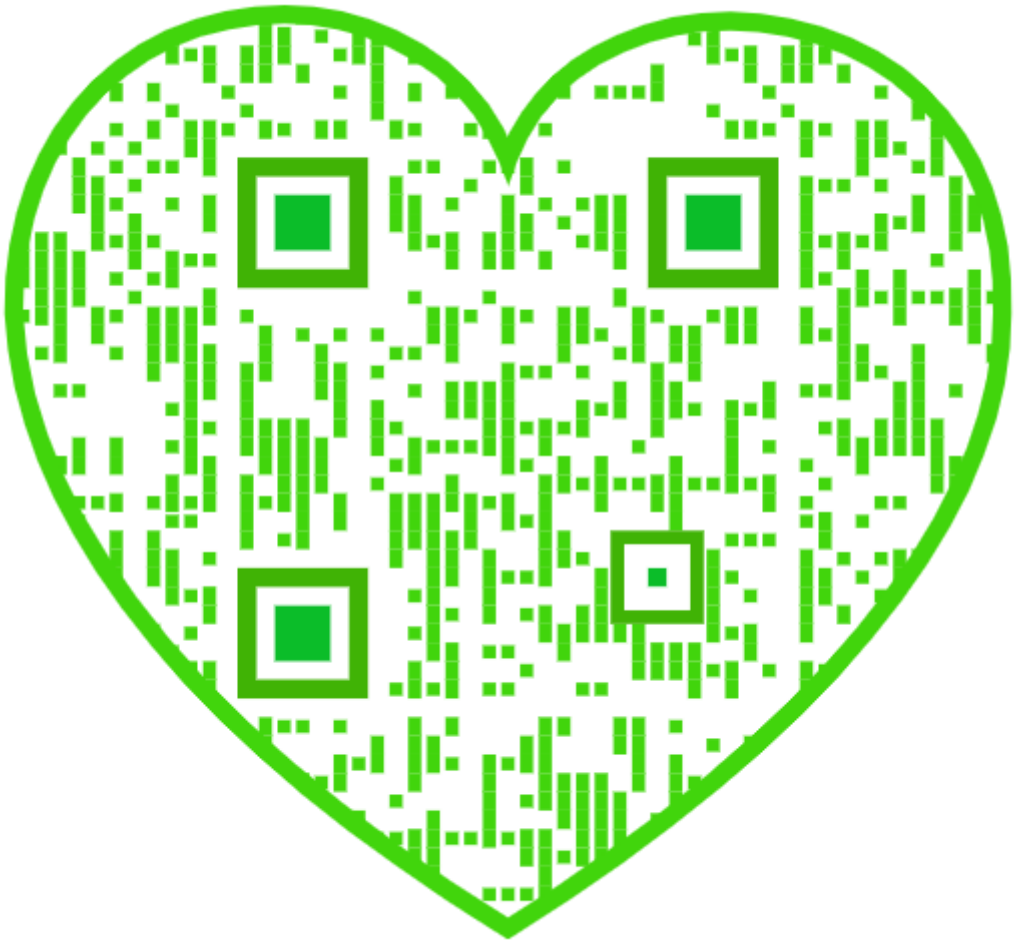

De economische Ontwikkeling der Vlaamsche Gewesten

Deze verhandeling heeft een algemeen karakter en is niet in 't bijzonder bestemd voor de specialisten in de economische wetenschap. Zij werd integendeel geschreven voor een ontwikkeld publiek, dat meer belang stelt in algemeene beschouwingen dan in wetenschappelijke nauwkeurigheden. Het zou zelfs niet mogelijk geweest zijn een academisch werk te leveren, daar de juiste documenten meestendeels ontbreken. Doch hoe onvolledig dit artikel in dit opzicht ook moge zijn, toch heeft het veel lectuur en talrijke waarnemingen gevergd, waaruit een volledig overzicht kan gegeven worden.

We zouden eenige voldoening smaken, moest een Vlaamsch economist dit werk verdere uitdieping waardig achten en het met al de methode en al de onpartijdigheid van een wetenschappelijken arbeid hernemen. Men zou kunnen antwoorden dat de heer Van Genechten aan dit vraagstuk reeds een korte studie heeft gewijd[1]. Maar zijn boek, dat wij overigens met belangstelling gelezen hebben, is het werk van een polemist, van een politieker, niet dat van een koelen en onpartijdigen economist. Daardoor verliest het veel van zijn waarde en, om het onverholen te zeggen, gaat het tegen het beoogde doel in. De heer Van Genechten schijnt inderdaad een economische ontwaking van moeder Vlaanderen te willen en gaat zelfs zoover, te wenschen dat het Hollandsch kapitaal de Vlaamsche nijverheid nieuw leven ingiete. Dat zijn eenvoudig onvruchtbare droomerijen: het kapitaal is bij uitstek internationaal en het zijn de wijzigingen van zijn interest die er de verplaatsingen van bepalen. De balans van de rekeningen der natiën ondergaat geen stoornis wegens verplaat-

(1) R. VAN GENECHTEN. *Vlaanderens economische Ontwikkeling na den Oorlog;* uitgave Excelsior, Brugge, 1928.

sing van kapitalen uit philantropische doeleinden en het zijn alleen maar de Joden, de Engelschen en de Amerikanen die tot belanglooze plaatsingen in staat zijn, alleen dan nog mogelijk uit hoofde van vroegere plaatsingen van uitsluitend kapitalistischen aard.

* * *

Wij moeten den lezer de redenen doen kennen die ons tot deze studie hebben aangezet, welke uit meer dan een oogpunt bijzonder brandende kwestiën zal aanraken.

De tegenwoordige levenskracht van de Vlaamsche beweging interesseert ons, van een wijsgeerig standpunt uit. Wat er ook de vorm, het doel en de methode van zijn, die maatschappelijke en staatkundige beweging is van aard om de belangstelling te wekken van wie zijn medemenschen bemint. Maar anderzijds schromen wij niet te bekennen dat onze wetenschappelijke vorming heelemaal met historisch materialisme doortrokken werd, en, gewoon overal het economische substratum der feiten te onderzoeken, hebben wij ons afgevraagd of de politieke Vlaamsche beweging, in al haar graden, op een economische evolutie berust. Wij meenen, met Van Genechten, te mogen beweren dat het Vlaamsch gedeelte van België zich op dit oogenblik in een belangrijke periode van landbouw-, nijverheids- en handelsontwikkeling mag verheugen. Na deze vaststelling zijn wij, bij vergelijking, de economische toestanden van Wallonië gaan bestudeeren. Met uitzondering van Luik en omgeving, blijkt ons Wallonië overgeïndustrialiseerd en niet meer tot nieuwe uitbreiding in staat. Om verschillende redenen, waarop we zullen terugkomen, mag men aannemen dat de economische as van het land, als we Luik als centrum nemen, langzaam van het Zuiden naar het Noorden schijnt te bewegen.

Maar de, trouwens heel betrekkelijke, verplaatsing der nijverheid van de eene streek naar de andere moet niet noodzakelijk wijzigingen meebrengen in de kapitalistische organisatie zelf. Dit punt is niet aan onze aandacht ontsnapt. En we meenen te mogen zeggen dat Brussel het financieel hart van het land wordt, terwijl Wallonië en Vlaanderen er hoe langer hoe meer van afhangen. Te Brussel vinden de groote uitgiften plaats; van daar gaan de bevelen naar de provinciale banken uit; de beheerders der

Brusselsche banken bekleeden in de gewestelijke nijverheden en in de koloniale ondernemingen al de strategische posten. De concentratie der groot-industrieën van Wallonië, die onlangs werd verwezenlijkt, verhoogde nog de afhankelijk van deze gewesten ten opzichte van het nationaal financieel centrum.

Wel is waar bestaan er Vlaamsche banken en de Boerenbond met zijn groep credietinrichtingen beschikt over enorme geldmiddelen. De klanten van deze instellingen worden vooral in den middelstand aangeworven. Doch het economisch belang van dien stand is maar gering en de beheerders van den Boerenbond moeten hun financieele politiek verscherpen(2) en er de kracht aan geven als die welke bij voorbeeld van de Société générale de Belgique uitgaat. Wij verliezen niet uit het oog de werking van de Vlaamsche groep der socialistische Banque belge du travail(3); doch haar middelen zijn beperkt en de Belgische socialistische partij blijft tot nog toe gecentraliseerd en ontvangt haar onderrichtingen uit Brussel.

Wij meenen dus te mogen besluiten dat het kapitaal van België in den grond nationaal is. Bovendien toont het leven der handelsmaatschappijen duidelijk aan hoe zwak de rol van den aandeelhouder in hun leiding is: evenals wij gelooven dat het verspreiden van aandeelen in de werkende klasse geenszins het maatschappelijk problema oplost, noch den werkman medezeggenschap in de leiding der onderneming geeft, terwijl het zijn risico én van loontrekkende én van bezitter verdubbelt, zoo ook gelooven wij dat, practisch gesproken, het onverschillig is of de aandeelhouders van ondernemingen, in Vlaanderen en in Wallonië gelegen, Vlaamsch of Waalsch spreken, zoolang sommigen onder hen den strategischen post van ‘kapitalistischen ondernemer’ niet betrekken. Stellig zijn er al, maar de meesten zijn nog maar ondernemers van tweeden rang, hoe groot ook hun persoonlijke verdiensten zijn mogen. En hier rijst, als gevolg van de economische herleving van Vlaanderen, het vraagstuk der ‘eliten’ op, dat

(2) *Der Belgische Boerenbond. Landwirtschaftliche Genossenschaften in Belgien*. Frankfurter Zeitung, 9 Augustus 1928.

(3) *Le développement des banques ouvrières en Belgique*. Moniteur des Intérêts matériels. 15, 22, 27 en 28 Juni 1928.
Arbeiterbanken in Belgien. Frankfurter Zeitung, 10 Mei 1928.

voor heel België geldt, hetgeen in het artikel, het vorig jaar in den Vlaamschen Gids verschenen, werd aangetoond[4].

Een andere zijde van de kwestie, namelijk die van den handenarbeid, ontsnapte evenmin aan onze aandacht. Deze is het belangrijkst in de onmiddellijke resultaten: de ontwikkeling van de Vlaamsche nijverheid zal de uitwijkingen van arbeiders in zekere jaargetijden in den weg staan, de koopkracht en het spaarvermogen in de nieuw geïndustrialiseerde streken vermeerderen. Eenmaal zoo ver, zal het mogelijk zijn, de specifiek Vlaamsche cultuur in het Noorden van België te versterken. Maar men kan zich afvragen of de professionneele en politieke beweging van de arbeidersmassa geen hinderpaal zal zijn voor de cultureele beweging.

Uit het voorgaande blijkt reeds dat wij, den toestand zonder vooringenomenheid overblikkend, het bestaan van een Vlaamsche economische beweging hebben ontdekt; doch den onmiddellijken politieken invloed daarvan beschouwen wij als zonder draagkracht, daar de kapitalistische organisatie zich tegen het ontstaan van een specifiek Vlaamsche economie verzet. De Vlaamsche jaarbeurzen, het streven van het Vlaamsch Economisch Verbond, de oprichting van Vlaamsche banken zijn inderdaad belangwekkende pogingen; doch wegens den huidigen vorm van de maatschappij, achten wij hun uitwerking zeer gering. Laat ons maar in volle oprechtheid bekennen dat, naar onze meening, de Belgische economie zoo complex en ook zoo geconcentreerd is, dat elk streven om de Vlaamsche van de Waalsche economie te scheiden niet te verwezenlijken en kinderachtig is. Werd er door diegenen die partijgangers zijn van ‘uiterste oplossingen’ ooit grondig gedacht aan den ernst van vraagstukken als dit der openbare schuld, den geldomloop, de koloniseering van Congo, de tolrechten, de grondstoffen, het vervoer, de Belgische havens? De verbrokkeling der Balkanstaten was alléén mogelijk wegens het zuiver landelijk karakter van de inwoners, de beperking van hun inkomsten en van hun behoeften, omdat de instabele natiën, waar het ergste nationalisme hoogtij viert, dat zich onder een economischen vorm vertoont, niet

(4) *De Nood van het hooger Onderwijs in België*, Vlaamsche Gids, 16e jaar, nr 2.

bij het industrieel Europa, het Europa van de stoompaardenkracht, kunnen gerekend worden[5]. België, en dat is een geluk voor zijn inwoners, behoort wèl tot dat Europa; het is inderdaad de vijfde nijverheidsnatie der wereld, en een groot uitvoerder van fabrikaten en kapitalen[6]. Deze toestand volgt uit het samengaan van landbouw- en nijverheidsproductie, die, men behoort het nooit te vergeten, in buitengewoon ongunstige voorwaarden geschiedt en in den loop van heel onze geschiedenis altoos zoo geschiedde; zij zou geen scheuring kunnen lijden, die de economische bestuurders van ons land nooit zullen willen.

Wij hebben den lezer al dadelijk ons besluit medegedeeld. Dat deden wij met opzet. Wij hebben hem willen toonen dat het volstrekt objectief is en zuiver economisch, vrij van alle idealisme en particularisme.

Wij moeten nu onze beweegredenen uiteenzetten. En hier zijn we op vruchtbaar terrein, dit namelijk van de feiten.

* * *

Laten wij met den landbouw beginnen. Dat is de grondslag der bedrijvigheid in Vlaanderen en in de Kempen, waar de kleine eigendom zoo verspreid is en waar het vraagstuk der gespecialiseerde voortbrengst op den voorgrond is getreden.

We zullen niet bij herhaling in bijzonderheden aantoonen dat de grond verbrokkeld is en er zeer buitengewoon intens wordt bewerkt. Wij zullen evenmin onderzoeken om welke redenen de uitbating zoo zelden met den eigendom gepaard gaat. Wij zullen alleen maar nagaan of, zooals de zaken thans staan, het productievermogen van den Vlaamschen landbouw vermeerderd is en of, als gevolg daarvan, de koopkracht der landbouwers is toegenomen, wat hoofdzaak is; daaruit spruit hun kans voort om bezitters te worden en hun macht als verbruikers en als spaarders.[7]

Hier moet het werk worden vermeld van den Boerenbond,

(5) FRANCIS DELAISI. *Les deux Europes*. Revue économique internationale, Augustus 1928. Brussel, Goemaere.

(6) Dat toont hoe kinderachtig de gedachte is, dat Hollandsche kapitalen zouden naar Vlaamsch België komen.

(7) VAN DER VAEREN. *Un coup d'oeil sur la situation actuelle de l'agriculture belge*. Zie ook *La Belgique restaurée*. Institut de Sociologie Solvay. Brussel, Lamertin, 1926.

die sedert 1890, op katholieke en Vlaamsche grondslagen, de heropbeuring van de toegetreden landbouwers onverpoosd ter harte neemt. De realistische politiek van den Boerenbond verdient van naderbij te worden beschouwd.

Met het oog op de overbevolking van het Vlaamsche platteland, en evenwel toch wenschende er de menschen te behouden, gaf de Boerenbond beslist het aanmoedigen van de klassieke culturen op, die het lievelingsonderwerp zijn van de landbouwexperten der politieke dagbladen: graan, haver, beetwortels veronderstellen landbouw op groote schaal en uitbreiding daarvan (we spreken nu niet van suikerbeeten) zou nooit, in een land als België, het tekort aan graangewassen kunnen goed maken. Naar het voorbeeld van Denemarken en Duitschland, zette de Boerenbond zijn leden aan tot het oprichten van melkerijen, het kweeken van groenten en nijverheidsplanten en het fokken van kleine dieren. Het bleef niet bij theoretische propaganda: selectiestations werden gesticht, meststoffen en zaad aan goedkoopen prijs verkocht, het landbouwcrediet werd ingericht en verkooporganismen kwamen tot stand. De Boerenbond is verder gegaan: hij verwierf contrôle over fabrieken van conserven in Vlaanderen en in het Leuvensche; men beweert dat hij een woord mee te praten heeft in de leiding van de maatschappij der ferry-boats Zeebrugge-Harwich, die uit Vlaanderen boter, eieren, groenten, vruchten, hoenders en zelfs pas geboren kuikentjes naar Londen vervoert. Verkoopagenten zijn in het buitenland aangesteld en de Boerenbond neemt deel aan de groote landbouwtentoonstellingen in Frankrijk en in Duitschland. Boschontginningen werden door hem ondernomen, evenals werken tot drooglegging en electrificeering van sommige gemeenten. Onlangs nam hij deel aan de stichting van de Union générale belge d'électricité.

Dat de politiek van den Boerenbond, die door de katholieke Hoogeschool van Leuven krachtig gesteund wordt, vruchten draagt, bewijst de vermeerdering van de opbrengst en de aangroei van des landbouwers spaargeld: in de Middencredietkas werd er in 1914 ongeveer 30 millioen, in 1928 echter 1 milliard belegd.

De lezer zou ons het verwijt kunnen toesturen dat wij onze voorbeelden wat al te vernuftig zoeken en er daarenboven gevolgtrekkingen uit afleiden die ons dienstig kunnen zijn. Doch deze

klip hebben wij willen omzeilen. Men kan ons opwerpen dat de uitvoer van eieren - voor bijna 400 millioen frank in 1927, terwijl wij er in 1914 moesten invoeren[8] - het werk is van het ministerie van landbouw en van zijn propaganda. Doch de Boerenbond had altijd aan het hoofd van dit ministerie een man naar zijn keuze; de hooge ambtenaars zijn bijna allen professors aan het zootechnisch instituut der Leuvensche hoogeschool en de ‘geest van het huis’ is den Boerenbond buitengewoon gunstig. 't Is daarenboven in de gemeenten waar die Bond de meeste aanhangers vindt dat het kweeken van hoenders en de groententeelt de grootste vorderingen hebben gemaakt en dat men het centrum van den eierenhandel aantreft.

Een negatief bewijs van de doelmatige werking van den Boerenbond is de betrekkelijke stilstand van gelijkaardige instellingen in 't Walenland: landbouwersberoepsvereenigingen, Belgische landbouwbond en zoo meer, die naijver en mededinging kennen, ja, op sommige plaatsen bedreigd worden door de uitbreiding van den Boerenbond in Wallonië (Waalsch Brabant, Luik, Namen). Deze Waalsche vereenigingen ontbreekt het aan homogeniteit door vermenging van groote en kleine cultuur. Zij beschikken over 398 Raiffeisenkassen, terwijl de Boerenbond er 970 telt op een totaal van 1368. De Boerenbond heeft geen oorspronkelijk werk tot stand gebracht; hij heeft alleen Duitsche denkbeelden op een katholiek en Vlaamsch midden toegepast, met het openlijk doel aan dit midden het moreel en ethnisch karakter te behouden. De Boerenbond is een actief vervlaamschingsagent voor Vlaamsche boeren, en dankt zijn bijval aan het feit dat hij op een gezonde economische basis berust, wat een uitstekende steun is voor een ideologische beweging.

Zooals onze groote geschiedschrijver Pirenne het heeft aangetoond, was de Vlaamsche landbouw altijd zeer degelijk, al was, bij poozen, zijn voorspoed minder groot. Het is onbetwistbaar dat de Boerenbond, door wetenschappelijke kweek- en fokmethoden te verspreiden, machtig tot den voorspoed heeft

(8) L. FRATEUR. *Etat actuel et possibilités de développement de l'agriculture en Belgique, L'industrie avicole belge. Bulletin de Documentation de la Banque nationale de Belgique*, n° 10, vol. I, p. 237, 1927 en n° 4, vol. II, p. 117, 1928.

bijgedragen. Sommige algemeene economische omstandigheden waren de uitbreiding van den Vlaamschen landbouw zeer gunstig: onder meer het verhoogd gebruik van vlas; de grootere behoeften, in Engeland en Duitschland, aan voortbrengselen der hoeve en aan groenten; de noodzakelijkheid waarin zich ons land bevindt om meer op zich zelf te rekenen en op eigen grond de producten te vinden die, door hun uitvoer, de invoerkosten van graan en vleesch verminderen.

Het Vlaamsch landbouwmilieu is dus aanzienlijk verbeterd. Doch het vraagstuk der overbevolking blijft bestaan; en het is daarom dat de Boerenbond het oog richt naar de kolonie, om Vlaamsche boeren als kolonisten naar Kivu te sturen.

* * *

Laten wij nu de uitbreiding van de nijverheid in Vlaamsch België nagaan.

De volgende tabel geeft de verdeeling van ondernemingen en van loonen per provincie aan. Zij is ontleend aan het verslag van het ministerie van arbeid over het onderzoek, dat in 1926 aangaande den toestand der nijverheid werd gedaan, in gestichten met ten minste 10 werklieden[9]. Daaruit blijkt dat het Walenland, vooral Henegouwen en de provincie Luik, het nijverheidscentrum van het land blijft. De betrekkelijke belangrijkheid der verschillende provinciën, op nijverheidsgebied, zal bij de verdere beschouwingen niet uit het oog mogen verloren worden; anders zouden feiten van detail de juiste waarde van het geheel kunnen verdringen.

(9) MINISTERE DE L'INDUSTRIE. - *Enquête sur la situation des industries;* 2e partie, volume II. - Brussel, Denis, 1928.

Provinciën		Ondernemingen	Getal beambten	Getal werklieden	Volledig personeel
Heel het land	Spoorwegen België	2	17.306	88.589	105.895
	Spoorwegen Nord belge				
Antwerpen		2.066	12.080	122.775	134.855
Brabant		2.889	18.878	164.039	182.917
West-Vlaanderen		1.245	2.946	56.502	59.448
Oost-Vlaanderen		1.782	7.199	138.324	145.523
Henegouwen		2.240	17.041	264.016	281.057
Luik		2.201	16.940	179.758	196.698
Limburg		206	1.364	25.187	26.551
Luxemburg		131	424	6.040	6.464
Namen		500	2.389	35.101	37.490
Totaal		13.262	96.567	1080.331	1.176.898

Laat men eenerzijds Limburg onder de Vlaamsche, anderzijds Luxemburg en Namen onder de Waalsche gewesten ter zijde, - beschouwt men de indeeling per provincie als nagenoeg overeenkomende met het onderscheid der talen, - en houdt men, ten slotte, voor velerlei redenen, Brabant afzonderlijk, dan komt men tot de volgende cijfers:

	Ondernemingen	Volledig personeel	Loontrekkenden per onderneming
Vlaamsche gewesten	5.093	339.826	60
Waalsche gewesten	4.441	477.755	112
Brabant	2.889	182.917	60

Met een lager getal ondernemingen, blijft Wallonië het machtig nijverheidscentrum, dat het grootste aantal werklieden bezigt en dat, vooral, de grootste nijverheidseenheden bezit. Brabant, half Waalsch, half Vlaamsch, telt minder groote ondernemingen.

De belangrijkste tabel voor ons onderwerp zou deze zijn welke de verdeeling aangeeft per provincie van de nijverheden die ten minste 2.000 werklieden tellen. Doch wij willen niet vergeten dat we hier niet voor specialisten schrijven en ons dus tot de meest kenmerkende gegevens moeten bepalen.

Het roten en braken van vlas bezorgt in West-Vlaanderen arbeid aan 5.223 werklieden, dat is 88.4% van het personeel, over geheel het land voor die bezigheid benuttigd. Voor het weven van vlas komen in die provincie 5.576 arbeiders in aanmerking, of 78% van het totale effectief.

Voor Oost-Vlaanderen kan het volgende lijstje opgemaakt worden:

Katoenspinnen	18.419	werklieden, of 81.4%
Katoenweven	21.370	werklieden, of 73.7%
Vlasspinnen	10.355	werklieden, of 79.9%
Tapijten- en karpettenweven	1.786	werklieden, of 71.9%
Breigoedweven	1.936	werklieden, of 52.5%
Lucifers	4.635	werklieden, of 86.62%
van het totaal voor geheel het land.		

Voor Henegouwen:

Koolmijnen	112.631	werklieden, of 70.7%
Cokeovens	10.307	werklieden, of 50.0%
Steen- en arduinnijverheid	2.812	werklieden, of 45.74%
Cement	3.521	werklieden, of 52.10%
Pletterijen	12.627	werklieden, of 70.4%
Bouwnijverheid (ruw metaal)	3.399	werklieden, of 36.5%
Vast en rollend materiaal voor spoorwegen	8.751	werklieden, of 39.4%
Bouten	2.748	werklieden, of 70.5%
Nagels	2.805	werklieden, of 87.5%
Gleiswerk	2.499	werklieden, of 86.1%
Vuurvaste producten	2.180	werklieden, of 65.5%
Bekers en kristal	4.627	werklieden, of 53.9%
Vensterglas	12.089	werklieden, of 85.5%

van het totaal voor heel het land.

Voor Luik komen we aan onderstaande cijfers:

Koolmijnen	42.000	werklieden, of 23.0%
Cokeovens	1.697	werklieden, of 27.6%
Zink	3.940	werklieden, of 70.0%
Staal	5.471	werklieden, of 46.19%
Hoogovens	3.512	werklieden, of 45.11%
Pletten van plaatijzer	4.914	werklieden, of 71.74%
Fietsen	1.742	werklieden, of 73.47%
Draagbare vuurwapens	3.978	werklieden, of 100.00%
Gesolderde buizen	1.964	werklieden, of 86.29%
Caoutchouc (pneus)	1.992	werklieden, of 80.03%
Spinnen van gekaarde wol	3.408	werklieden, of 72.08%
Spinnen van gekamde wol	5.136	werklieden, of 50.01%
Kammerijen	980	werklieden, of 37.84%
Wolweverijen	4.190	werklieden, of 46.60%
van het totaal van het gansche land.		

En voor de provincie Antwerpen:

Vensterglas	1.596	werklieden, of 11.28%
Brouwerijen	363	werklieden, of 17.90%
Beschuitfabrieken	2.059	werklieden, of 67.60%
Wolkammerijen	1.037	werklieden, of 40.04%
Cokeovens	731	werklieden, of 11.89%
Zink	140	werklieden, of 2.50%
Scheepstimmerwerven	4.894	werklieden, of 91.09%
Spoorwegmateriaal	4.180	werklieden, of 18.82%
Automobielen	2.436	werklieden, of 61.21%
Steenbakkerijen	6.487	werklieden, of 69.81%
Cement	1.599	werklieden, of 23.66%
Cigaren	2.132	werklieden, of 38.71%
Cigaretten	1.038	werklieden, of 37.60%
Telefoontoestellen	7.506	werklieden, of 95.15%

Diamant	7.420	werklieden, of 88.88%
Lossers, stouwers	9.250	werklieden, of 93.38%
van het totaal cijfer voor geheel het land.		

Deze opsomming is onvermijdelijk onvolledig en de rubrieken werden natuurlijk eenigszins willekeurig gekozen. Zonder er verder op in te gaan, willen wij er toch enkele beschouwingen aan vastknoopen.

De nijverheid vestigt zich daar waar zij het gemakkelijkst de grondstoffen vindt, of daar waar handenarbeid en vervoer het voordeeligst zijn. Dat is overbekend; maar de toepassing daarvan is in ons geval belangrijk om na te gaan.

Inderdaad, men stelt in België een onloochenbare verplaatsing van de grondstoffen vast, ten gevolge van de uitputting der bestaande bronnen en van nieuwe ontdekkingen. Aldus is de Vlaamsche streek bevoordeeld door de ontdekking van het Kempensch kolenbekken, terwijl in Henegouwen uitgeputte koolmijnen gesloten worden. Van Genechten gaat echter wat vlug te werk wanneer hij tot een ommekeer van den toestand besluit. De vreemde kolen maken een voornaam element van het Belgisch nijverheidsleven uit en de ‘dumping’ van de kolen van het Pas-de-Calais-departement is voor de metaalnijverheid van Henegouwen een belangrijk iets. Ten slotte zal het altijd nog goedkooper uitkomen een eenigszins hoogeren vervoerprijs te betalen dan ondernemingen als Cockerill, Ougrée-Marihaye, la Providence enz. over te plaatsen. Een duidelijk onderscheid dient te worden gemaakt tusschen bestaande instellingen en ondernemingen die nieuw moeten worden opgericht. De Waalsche metaalnijverheid heeft geen belangrijke mijnen meer in België, maar ze is in zeer belangrijke Fransche en Spaansche betrokken. Daardoor zijn er tusschen de Belgische en de Fransche metaalnijverheden gemeenschappelijke belangen ontstaan, met wederzijdsche interestinningen, een zelfde bestuur enz. De groote Waalsche metaalnijverheid zal dus altijd geneigd zijn om de belangen en de politiek van Frankrijk in de oogen te zien, daar zij, bij een geschil tusschen beide landen, bedreigd is met een mogelijk verbod van invoer uit Frankrijk van ertsen, die nu, langs de spoorbaan van Givet, in Henegouwen of in het Luiksche komen. Wat de andere grondstof, de steenkool, betreft, heeft de Franco-Belgische metaalnijverheid reeds haar voorzorgen genomen: de groote Belgische banken en de groote Waalsche werkhuizen Cockerill, Coppée, Ougrée-Marihaye enz. zijn betrokken in de Kempensche bekkens, waarmee ook groote Fransche belangen gemoeid zijn, die namelijk met de Banque de Bruxelles samenhangen. Zooals het de heer Van Caeneghem, secretaris van het Vlaamsch Economisch Verbond, op het 3e Algemeen Nederlandsch Congres te Leuven te recht deed opmerken, is het kapitaal

‘zeer weinig flamingantisch,’ en daarvoor gelden historische en economische redenen. Derhalve moet de ontwikkeling van de koolmijnennijverheid in de Kempen, op Vlaamschen grond, in haar waar daglicht beschouwd worden. Het geldt hier niet een economische overwinning der Vlamingen, maar enkel en alleen een nuttige, weldadige vestiging van een nieuwe uitbating, die vooral den Vlaamschen arbeid rechtstreeks zal te nutte komen; en - dit is wel het voornaamste - de Kempensche koolmijnen zullen als een zeilsteen werken voor nieuwe metaal- of andere nijverheden, die een voordeelige nederzetting in België zullen zoeken. Doch dit alles zal niet zoo heel spoedig en niet zoo heel gemakkelijk gaan: de opbrengst der nieuwe koolmijnen zal eerst moeten dienen voor de groepen die er alles te zeggen hebben.

Onder de nieuwe nijverheden die in de Vlaamsche gewesten ontstaan zijn, dienen, na de koolmijnen, de cokeovens in de provincie Antwerpen en te Zeebrugge vermeld[10]. Zij hangen af van ondernemingen uit Wallonië en werden dicht bij waterwegen opgericht, waarlangs gemakkelijk Engelsche steenkolen kunnen aangevoerd worden. De coke - dat is het geval voor Zeebrugge - dient dan voor de hoogovens in het ‘zwarte land.’ Hier weer kan geen sprake zijn van een echt Vlaamsche nijverheid, door Vlamingen voor de behoeften van hun streek tot stand gebracht.

Dan komen de glas- en de scheikundige nijverheid. In het eerste geval geldt het een verplaatsing der glasblazerijen van de kolennaar de zandstreek. Uit aardrijkskundig oogpunt beschouwd, is de verdeeling der Belgische glaswerkhuizen de volgende:

	Spiegels	**Bekers en kristal**	**Vensterglas**
Antwerpen	1	1	2
Brabant	-	1	-
West-Vlaanderen	-	-	1
Henegouwen	4	19	23
Luik	-	5	-
Namen	5	2	-
	-	-	-
Heel het land	10	28	26

(10) De documenteering over de Belgische nijverheid werd aan verschillende bronnen ontleend en namelijk aan financieele bladen, dit bij gebrek aan wetenschappelijke uitgaven. Voor de laatste jaren werden twee periodieken benuttigd: *la Situation économique de la Belgique*, uitgegeven door het ministerie van buitenlandsche zaken en het *Bulletin d'information et de documentation*, van den studiedienst der Nationale Bank van België.

Namen is het centrum voor spiegels, Henegouwen dat voor kristal en vensterglas. Te Zeebrugge bestaat een glasblazerij naar het stelsel Fourcault, die een hulpinrichting is van een mechanische glasfabriek uit de omgeving van Charleroi. In de provincie Antwerpen bestaan de Belgisch-Amerikaansche mechanische glasfabriek Libbey-Owens en een andere glasblazerij Fourcault, die van een werkhuis uit Charleroi afhangt. Deze voorbeelden bewijzen dat in beide gevallen de Waalsche glasnijverheid, waarvan de toestand ten andere tamelijk critisch is, naar de zandstreek en de uitvoerhavens verhuisd is, veel meer dan naar de Kempische kolenstreek, zooals Van Genechten schijnt te gelooven. Het werkhuis Libbey-Owens, gesticht door Amerikanen, de Banque de Bruxelles, de Société Générale en de Mutuelle Solvay, werd in de zandstreek, bij het water, op goedkoop nijverheidsterrein gebouwd. Want, het weze ter loops aangestipt, de huidige aantrekkingskracht van de Vlaamsche gewesten ligt gedeeltelijk hierin, dat in het industrieel Wallonië de grond zeldzaam en duur is, terwijl talrijke vage gronden, dicht bij Antwerpen, kanalen of spoorwegen, nog goedkoop zijn, evenals in Namen en Luxemburg, de twee Waalsche provinciën die, wat het vervoer aangaat, het ongunstigst gelegen zijn. Op het gebied der glasnijverheid kan men dus ook weer niet spreken van Vlaamsche ondernemingen. Daarenboven moet men nog rekening houden met het onvaste der huidige combinaties en met de plannen van versmelting en concentreering van de groepen Libbey-Owens en Fourcault, onder de bescherming der groote banken.

De Vlaamsche gewesten zijn goed bedeeld wat de scheikundige nijverheden betreft en deze die niet ijzerachtige metalen bewerken en er mede in verband staan: zink-, lood-, radiumsmelterijen, fabrieken van zwavelzuur en van kunstmatige vetten treft men er talrijk aan. Is hier een dynamisme aan te stippen, dat eigen is aan de Vlaamsche economie? Wij meenen van niet. Iedereen weet dat de nijverheid der niet ijzerachtige metalen in handen is van de Société Générale en van de Union Minière du Katanga.

De vervanging der Metallgesellschaft[11] door de Société Générale des Métaux in den zink- en koperhandel, de rang door Congo ingenomen onder de landen die niet ijzerachtige metalen voortbrengen en het feit dat de zinknijverheid stevig in België gevestigd is (al was er sedert jaren geen erts meer), dank zij den handenarbeid en de wereldberoemdheid van de Vieille Montagne, waren de natuurlijke en gunstige oorzaken van het ontstaan der nieuwe ondernemingen.

Er zijn op het oogenblik in België 10 zinkfabrieken: 1 in de provincie Antwerpen, 6 in de provincie Luik, 3 in Limburg. In den beheerraad daarvan vindt men de gewone personaliteiten der Belgische financie- en nijverheidswereld terug. Daarenboven hebben de jongste versmeltingen den invloed der banken nog uitgebreid en alle sporen van regionalisme doen verdwijnen, zoo er die al ooit geweest zijn. De vestiging van smelterijen dicht bij Antwerpen en in Limburg vindt haar reden in de nabijheid van Antwerpen, aankomsthaven voor ertsen uit het buitenland.

De scheikundige nijverheid leent zich tot een groote en tot een middelbare uitbating, maar hangt meer en meer samen met de steenkool, de niet ijzerachtige metalen en de electriciteit. De banken die hoofdzakelijk baas zijn over koolmijnen en metaalnijverheden, zijn er dan ook op bedacht geweest werkhuizen voor bijproducten op te richten. In alle hoeken van het land zijn er tot stand gekomen, in de nabijheid van de verschillende grondstoffen. Maar deze nijverheid is zeer geconcentreerd en hangt geheel van de groote banken af. Haar aardrijkskundige verdeeling werd dus alleen door economische, volstrekt niet door staat- of taalkundige redenen, ingegeven.

De voedingnijverheid is zoo wat over het gansche land verspreid. De maalderijen zijn dicht bij Antwerpen en Leuven, omdat de vervoerprijs te water geringer is dan per spoor en omdat de winst op het meel dikwijls, ten minste was dit zoo vóór den oorlog, gelijk was aan het verschil tusschen die twee vervoerprijzen[12]. Brussel en Antwerpen zijn ook, door hun groote bevolking, aantrekkingscentrums voor den meelhandel.

(11) FERNAND VAN LANGENHOVEN. *La politique économique du gouvernement belge pendant la guerre*. Presses universitaires de France, 1927.

(12) DE LEENER. *Les chemins de fer en Belgique*, Brussel, Lamertin, 1927.

In de provinciën Antwerpen en Brabant telt men samen 12 suikerraffinaderijen op de 14 die in het land bestaan (en die meer dan 10 arbeiders bezigen, zooals dit het geval is voor al de ondernemingen waarvan wij spreken). De voornaamste is die van Tienen, die aan de groep Wittock behoort en door de Société Générale gerugsteund wordt. De raffinaderijen van Brabant bevinden zich in de nabijheid der groote suikerfabrieken, en evenals die van Antwerpen zijn ze gemakkelijk langs het water te bereiken. Men weet dat de Belgische raffinaderijen overgroote hoeveelheden uitheemsche ruwe suiker zuiveren, suiker die tijdelijk tolvrij binnenkomt en naderhand weer uitgevoerd wordt; van daar de noodzakelijkheid om dicht bij Antwerpen gevestigd te zijn.

Brouwerijen zijn er óók zoowat overal. Men telt in het land 222 brouwerijen en 64 brouwerijen-malterijen met meer dan 10 werklieden, en een groot getal kleine dorpsbrouwerijen. Maar hier eveneens kan snelle concentreering aangestipt worden. Talrijk zijn de lokale brouwerijen die opgeheven worden door de mededinging van groote geconcentreerde ondernemingen, waarvan het grootste deel in Brabant bestaan, dat 41.60% der brouwerijen en 56.95% der brouwerijen-malterijen telt. Daarna komt de provincie Antwerpen, met 16.67 en 17.90%. Oost-Vlaanderen, Henegouwen en de provincie Luik volgen daarop met een zelfde verhouding. Brouwerijen moeten ook dicht bij 't water staan, om hun graan en hun malt te kunnen ontvangen.

Wat de suikerfabrieken betreft, zijn het Henegouwen, Brabant en de provincie Luik die er het meest hebben; de suikerfabrieken bevinden zich dus in de leemstreek, waar de grond voor het kweeken van beetwortels geschikt is. Doch men bedenke, dat de suikerfabrieken ook oogsten in Frankrijk en Nederland opkoopen.

De provinciën Antwerpen en Luik hebben samen de automobielennijverheid in pacht. De cijfers van 1926 desaangaande zijn reeds zonder waarde, want de samensmeltingen die onlangs plaats vonden hebben de ondernemingen van dien aard tot twee groepen teruggebracht: de eene staat onder de leiding van den heer Marquet, die zakenman geworden is; de andere, F.N., staat onder het beheer van de Société Générale.

De cementnijverheid is over drie bassins verspreid: Bergen, de Maas en Antwerpen. Aardrijkskundige redenen wettigen deze

verdeeling. De werkhuizen zijn in aantal vermeerderd wegens den bijval dien Belgisch cement in het buitenland geniet. De nijverheid is tamelijk geconcentreerd en staat gedeeltelijk onder de contrôle van de Cimfina en van de Société de Niel-on-Ruppel.

Alvorens tot nieuwe ontledingen van den toestand der nijverheid in Vlaanderen over te gaan, moeten wij de besluiten van ons vluchtig onderzoek over sommige in het Vlaamsche land gevestigde ondernemingen samenvatten. Deze streek heeft zich sedert een twintigtal jaren sterk geïndustrialiseerd en na den oorlog zijn er nieuwe nijverheden ontstaan. Geldt het hier louter Vlaamsche stichtingen, die met regionalistisch initiatief en dito kapitaal geschapen werden en op een mededinging wijzen tusschen het Zuiden en het Noorden van ons land? Wij meenen daarop ontkennend te moeten antwoorden, en wel om de volgende redenen:

1°) Het kapitaal der nieuwe ondernemingen is gemengd: Vlaamsch en Waalsch spaargeld is hier vereenigd. Vooral het financieel beheer is gecentraliseerd in de Brusselsche banken, die op heel België, Wallonië als Vlaanderen, een economische hegemonie uitoefenen, welke veeleer de politieke neigingen van het land zou tegenwerken dan eerbiedigen.

2°) De voorwaarden van vervoer en het verkrijgen van grondstoffen spelen een overwegende rol in de aardrijkskundige verdeeling der nijverheidsgestichten.

3°) De schijnbare verzwakking der Waalsche nijverheid wordt vergoed door de belangen die ze in ondernemingen, in de Vlaamsche provinciën gevestigd, genomen heeft, voor zoover zij er aldaar, waar de stoffelijke omstandigheden gunstig zijn, voor eigen rekening geen heeft opgericht.

4°) Vlaanderen en Wallonië zijn arm aan grondstoffen: zand is geen zeer groote rijkdom; kleiaarde ook al niet; de steengroeven zijn belangrijker; maar 't is vooral de steenkool die een overwegende rol speelt; welnu, de Waalsche nijverheden en de banken zijn er de voornaamste aandeelhouders van, zoowel in Wallonië als in Vlaanderen.

5°) De ontwikkeling van Congo verzekert aan de streken langs zee en stroomen in België een belangrijke uitbreiding op nijverheidsgebied, en dààrdoor wordt Vlaanderen bevoordeeld.

Het is echter buiten kijf dat het Vlaamsch gedeelte van het land

een breeder vlucht heeft genomen. Doch wij beschouwen deze vlucht veeleer als een volledigere industrialisatie van België dan als een regionale strekking. De kwestie van politieke en sociale repercussiën is een gansch andere, maar a priori loochenen wij niet, dat, **afgezien van de kapitalistische concentratie,** de redenen tot industrialiseering van Vlaanderen de gevolgen kunnen hebben, die de stoutste theoretici van het flamingantisme verhopen.

De industrieele ontwikkeling van Vlaanderen schijnt des te sneller te gaan daar Wallonië op dat gebied stilstaat: glasblazerijen worden er gesloten; machienenbouw bloeit er volstrekt niet meer welig(13); koolmijnen, waarvan de voorraad uitgeput is, worden verlaten; hoogovens zelf blijven ongebruikt. Het verval schijnt vooral Henegouwen te treffen; de ontwikkeling van Luik is merkbaarder. Doch men moet de economische feiten met groote voorzichtigheid behandelen. Henegouwen was vóór den oorlog àl te veel geïndustrialiseerd, en dat was een der redenen van het 'Russisch aventuur,' zooals de heer Baudhuin dat zegt(14), van het oprichten van werkhuizen in Frankrijk, van het onophoudend zoeken naar uitwegen over de grenzen voor het glas, het rollend materiaal(15), de riggels enz. Deze overvloed van ondernemingen, de slechte voorwaarden van de outilleering en van de mededinging(16), namelijk wat het rollend materiaal betreft, de zeldzaamheid van den handenarbeid en de werkerskwestie hebben natuurlijk verliezen teweeggebracht, die des te gevoeliger waren door het feit dat het land, wegens den oorlog verarmd, meer dan anders zijn voortbrengingsmiddelen wil behouden en dat het publiek elken dag meer belang gaat stellen in de economische vraagstukken, door de gevolgen van de muntcrisis, de zware belastingen, de arbeiderseischen en de beursspeculatiën. Maar te zelfder tijd concentreeren zich de Waalsche nijverheden, en, belangrijk en

(13) Het is trouwens hetzelfde te Leuven, te Mechelen en in andere Vlaamsche centrums. De voorbeelden zijn maar voor 't grijpen.

(14) F. BAUDHUIN. *Le capital de la Belgique et le rendement de son industrie avant la guerre*. Leuven, Fonteyne, 1924.
id. *L'industrie wallonne*. Charleroi, 1924.

(15) Het is niet meer noodig terug te komen op het belang van 't plaatsen van Belgische kapitalen in buitenlandsche spoorwegen en in electrische ondernemingen.

(16) FERNAND HAUTAIN. *De la nécessité d'une entente entre les industriels et les banqtiiers*. Bulletin commercial n° 43, 24 October 1927.

aan te stippen feit, komen ze meer en meer onder het toezicht van de banken. Deze laatste zijn het, die twee centrale coke-fabrieken stichten, de eenige groote ondernemingen, sinds den oorlog in Wallonië op touw gezet. Zij zijn het ook die de koolmijnen en de zware metaalnijverheid concentreeren[17]: de Société Générale heeft 65 hoogovens in handen op de 94 van het Belgisch-Luxemburgsch economisch verbond.

De Waalsche groot-metaalnijverheid ontwikkelt zich, evenals de cementnijverheid. Men spreekt van nieuwe hoogovens. De groote Waalsche electriciteitsondernemingen zijn tot machtige verbonden samengebracht. Het is waarlijk alsof, na een tijdstip van heropbouw om de stoffelijke oorlogsschade te doen verdwijnen, en na een tijdstip van kalmte, de Waalsche industrie zich gaat herinrichten om in kwaliteit te winnen wat ze in kwantiteit verliest. Misschien ook wordt deze zekere verbetering vergoed door trapsgewijze onderwerping aan de leiding van de groote banken, die de vroegere patroons door goed betaalde en door hen uitgekozen personaliteiten vervangen. In perioden van onbepaalden vooruitgang konden de patroons zeer goed dienst doen, maar in crisissen van herinrichting, van coordinatie en cencentreering kunnen ze dat veel minder.

* * *

Alvorens in bijzonderheden over de weefnijverheid te handelen, moeten wij spreken over een categorie van in Vlaanderen ontstane ondernemingen, die wel belangwekkend zijn, doch niet specifiek Vlaamsch. Wij bedoelen de bijhuizen der groote uitheemsche firma's, met verkoopinrichtingen in België.

De General Motors C^{o} en de Ford Motor C^{o} hebben te Antwerpen en in de omgeving groote werkinrichtingen, waar de stukken, in Amerika gemaakt en naar hier overgestuurd, tot auto's worden saamgebracht en ineengezet. Eénmaal de rijtuigen geheel klaar voor dienst, worden ze in België, in Nederland, Duitschland, Zwitserland, enz. verkocht.

Voorts zijn er nog de groote petroleuminrichtingen van Antwerpen en langs het kanaal van Brussel.

(17) *L'effort des banques en Belgique pour la concentration dans la métallurgie*. Nation belge, 24 Juni 1928.
Zie ook: *Business Concentration in Belgium*. The Statist, 25 Augustus 1928.

Al die ondernemingen zijn dicht bij de haven van Antwerpen aangelegd, wat heel goed te begrijpen is. Dat is ook het geval voor de instellingen waar het Engelsch bier op flesschen wordt afgetrokken, de fabrieken van Engelsche cigaretten, de Belgische vertakkingen van conservenfabrieken (Cross and Blackwell o.a.).

Voor gemakkelijk te raden redenen behooren vele van die inrichtingen toe aan een juridisch Belgische personaliteit, maar ze zijn slechts bijhuizen, zonder eenige onafhankelijkheid, die tot groote uitheemsche ‘concerns’ behooren. Ze zijn in Vlaanderen gevestigd en dicht bij Antwerpen, wegens de gemakkelijke vervoersmogelijkheden en het aanwerven van werklieden.

Engelsche kapitalisten doen pogingen om, in het Noorden zoowel als in het Zuiden van ons land, bestaande ondernemingen aan te koopen. Ze zijn eigenaars geworden van brouwerijen, chocolade-, tabak- en cigarenfabrieken. Nederlandsche trusts hunnerzijds hebben margarinefabrieken en werkhuizen voor het vervaardigen van electrische lampen in handen.

Deze buitenlandsche ondernemingen hebben voor de streek waar zij zich vestigen dit goeds, dat de loonen er stijgen, zoodat de koopkracht van de bevolking vermeerdert; de kleine burgers vinden onder een bestuur dat geheel onverschillig tegenover de taalkwestiën staat, een nieuwe bron van werkzaamheid en geestelijke verheffing. De vreemde invloed in het Vlaamsch economisch leven is dus niet te versmaden.

* * *

We zullen het nu over een nijverheid hebben die in den grond Vlaamsch, historisch Vlaamsch is: de weefnijverheid.

Zij ook is in volle evolutie.

Men weet dat de eerste textielnijverheid in Vlaanderen de wolweverij was, die later verdrongen werd door vlas- en katoenbewerking. Wij zullen niet uitweiden over deze historische herinneringen, die Pirenne in de hoofdstukken over het economisch leven van zijn monumentale geschiedenis van België in 't licht heeft gesteld.

Het zij voldoende te weten dat de wolnijverheid naar Verviers en omgeving is overgegaan, waar zij zeer druk beoefend werd

sedert het begin der 19e eeuw. Te gelijker tijd nam de Vlaamsche katoennijverheid uitbreiding onder het Hollandsch bestuur, dank zij de invoering van machines en van het nijverheidskapitalisme(18).

Bij het begin van onze eeuw was de Belgische textielnijverheid gelocaliseerd: in Vlaanderen voor het katoen (Gent), het vlas (Kortrijk en Gent), de jute (Roeselare en Kortrijk) en in het Luiksche voor de wol (Verviers). Fabrieken voor meubelkatoen, voor breigoederen, voor tapijten zijn talrijker in Vlaanderen dan in Wallonië.

Waaraan ligt deze localiseering? Aan geschiedkundige tradities vooreerst, vervolgens aan redenen van practischen aard.

Bij voorbeeld, het roten van het vlas in de Leie moet aan de boorden daarvan de vlasspinnerijen en weverijen samenbrengen, alhoewel het Belgisch vlas ruw of gesponnen uitgevoerd wordt en de Belgische weverijen vooral met Russisch vlas werken. Het katoen komt in de haven van Gent toe, waar de fabrieken sedert geruimen tijd in rustelooze bedrijvigheid zijn.

Doch dat Vlaanderen in de textielnijverheid de bovenhand heeft mag, naar onze meening, aan andere redenen worden toegeschreven: aan de werkkrachten en aan het kapitaal.

In geïndustrialiseerde centrums als Luik en Charleroi zou het moeilijk gaan een nijverheid in te voeren die, gelijk het weven, een specialen handenarbeid vergt. In Vlaanderen zijn er veel werkkrachten beschikbaar; het platte land bevordert de verplaatsing per fiets, zoodat arbeiders van naburige dorpen kunnen aangeworven worden. Maar wat ons beslissend toeschijnt is de vaststelling dat de weefnijverheid niet onder den druk staat van het huidig groot kapitalisme. Er bestaan zeer kleine weverijen, met aan hun hoofd kleine patroons. Deze betrekkelijke geringheid van kapitalen wordt verklaard door de noodzakelijkheid om een verscheiden, telkens veranderende productie te leveren, die zich, ten gevolge van de mode, bezwaarlijk leent tot het fabriceeren in zeer groote serie. ‘Het zwarte land,’ integendeel, in zijn geheel genomen, moet zich tot het moderne kapitalisme wenden: een

(18) LOUIS BERTRAND. *L'ouvrier belge depuis un siècle*. Brussel, L'Eglantine, 1924. LEWINSKY. *L'évolution industrielle de la Belgique*. Travaux de l'Institut de Sociologie Solvay, Brussel, Misch et Thron, 1912.

kleine koolmijn eischt een veel grooter kapitaal dan een groote weverij.

En het zeer kenschetsend gevolg van dezen toestand is dat concentreering achterwege blijft. De weefnijverheid is zich gaan vestigen in kleine steden, in dorpen, waar werkkrachten te vinden zijn. En meer dan één fabriek is nog eigendom van familiën uit den middelstand.

De oorlog heeft heel wat wijzigingen meegebracht. Zoo is de kunstzijdenijverheid aanzienlijk toegenomen en zich in Brabant, in Oost-Vlaanderen en in Henegouwen gaan vestigen. Het is een nijverheid die groote kapitalen vergt en met internationale betrekkingen rekening te houden heeft. Doch zij vergt ook veel werkkrachten en daarom zijn de fabrieken veelal in quasi-landbouwstreken opgericht geworden.

De textielnijverheid is ook den weg van het groot-kapitalisme opgegaan, vooral wat de katoennijverheid aangaat. De groote banken bewerkten de versmelting van fabrieken; de Boerenbond en de Banque belge du travail, die zich nog maar kort geleden met nijverheidspolitiek zijn gaan bemoeien en in de Vlaamsche gewesten hun zetel hebben, wisten het beheer over bloeiende ondernemingen te bemachtigen, waartoe een middelbaar kapitaal, overeenstemmend met hun kracht, voldoende was en die door de groote banken nog niet bepaald op den weg van het groot-kapitalisme waren gedreven geworden.

Het belang, door den Boerenbond in textielondernemingen genomen, ligt in de lijn van zijn politiek van bescherming der middelklassen.

Men mag dus zeggen dat, technisch en financieel, de voorwaarden van de weefnijverheid in Vlaanderen toelaten dat zij haar Vlaamsch karakter behoudt en in zekere mate onafhankelijk blijft tegenover de Brusselsche banken. Anderzijds zouden de Vlaamsche banken van Gent[19] en deze van de 'groep Leuven' zeer voordeelig de contrôle kunnen bekomen van goede ondernemingen van gemiddelde belangrijkheid.

(19) Het bepaald Vlaamsch karakter van sommige banken, zooals de Algemeene Bankvereeniging, de Handelsbank, de Bank voor Handel en Nijverheid, toont zich door hun deelneming aan de handelsfoor van het Vlaamsch Economisch Verbond. Zie de artikels, in de *Flandre libérale* verschenen, onder den titel: 'Séparation économique.'

Maar in deze nijverheid, als in zoovele andere, is het te vreezen dat de bijval en de voorspoed, ontstaan door de inflatie en door de premie bij den uitvoer, overdrijvingen doen ontstaan, die hun weerslag zouden hebben op de welvaart der Vlaamsche gewesten.

Aldus ging, van 1913 tot 1927, het gewicht van het bewerkt katoen van 45 millioen kilogr. tot 65 millioen kilogr. en het getal spillen klom van 1.672.000 tot 1.976.000. Dit valt samen met het ontstaan van nieuwe textielnijverheden in Japan en in Italië, de uitbreiding der katoennijverheid in Frankrijk, Engeland, Duitschland en de Vereenigde Staten; men moet ook met de Tchekoslavische mededinging afrekenen. Dit alles kan tot een nieuwe crisis leiden in de katoen- en zelfs in de vlasnijverheid, waarin trouwens veelvuldige en ernstige crisissen voorkwamen, door gebrek aan organisatie, door de verspreiding der patroons, door de samenvoeging van kapitalistische, uitbatings- en mededingingsmethoden. Reeds zijn kleine patroons, wier aantal ten gevolge van de electrificeering van Vlaanderen en den voorspoed der groote fabrieken toegenomen was, door de crisis aangetast.

Doch anderzijds schijnt de nijverheid van Verviers geneigd om naar Vlaanderen te verhuizen, ten minste voor sommige bewerkingen, ten gevolge van moeilijkheden met de werkkrachten. Maar, hoe nuttig deze aanduiding ook weze, is het noodig desaangaande een voorbehoud te maken: de klassenstrijd is hevig in België en een inlichting in dezen aard zou voor sommige belangen dienstig kunnen zijn.

Wij zullen niet verder over de textielnijverheid uitweiden, die, naar ons oordeel, grondig Vlaamsch blijft en die minder dan de groote nijverheid aan het bankbewind onderworpen is. Het is kenteekenend dat ook de kousen- en breigoedweverijen en de fabrieken voor meubelkatoen in de Vlaamsche provinciën verspreid zijn.

* * *

Het vraagstuk van het vervoer is buiten kijf zeer belangrijk. In dit opzicht is Vlaanderen onbetwistbaar bevoordeeld, uit hoofde der havens van Antwerpen, Zeebrugge en Oostende.

De aantrekkingskracht van de havens op de nijverheid is een algemeen verschijnsel; het is echter buitengewoon opvallend te

Antwerpen en op het zeekanaal Gent-Zelzate. Zelfs een zoo ongunstige haven als Zeebrugge, die, trots haar mogelijkheden, bijna verlaten is, lokt nog langsheen haar dokken en haar kanaal ondernemingen, die uit Wallonië overgekomen zijn.

Het bezit van een haven beteekent voor Oostende het herleven van de zeevisscherij en de daarmee gepaard gaande nijverheidstakken, grootendeels dank zij het initiatief van de Gentsche Banque belge du travail.

Maar nergens is de aantrekkingskracht eener haven zoo duidelijk te bespeuren als te Antwerpen, dat zich in het vervoer uit en naar Congo verheugen mag. Kobalt, radium, zink, goud, koper van Katanga doen de koloniale maatschappijen en de banken besluiten om rondom Antwerpen machtige werkhuizen op te richten, waarnaast op hun beurt weer andere ontstaan: cementfabrieken, olieslagerijen komen dichter bij Antwerpen.

Zoo ook is de vernieuwing van de wegen, de mededinging die de automobiel den spoorweg aandoet, voordeelig voor het nijverheidsleven in eenigszins afgezonderde plaatsen, zooals de Ardennen en het Vlaamsche land. Hetzelfde geldt voor het vervoer te water. Het huidig conflict tusschen den spoorweg en de schipperij is dus wel te begrijpen.

De spoorweg leeft met het vervoer van steenkool en erts[20], wat een voordeel is voor de groote Fransch-Waalsche nijverheid. De schipperij is eclectischer: ze leeft van den internationalen vervoerhandel van Antwerpen. Maar is dat de grondslag van een uiteenloopen in de oriënteering van de twee taalstreken van ons land? Het schijnt ons van niet. Immers het rivierennet is al even nationaal als het spoorwegnet, en Antwerpen is geen Vlaamsche haven, 't is een haven van West- en Midden-Europa. Dat het zóó ijvert om het vervoer van het potassium van Elzas te behouden is een duidelijk bewijs dat het zijn hinterland noodig heeft. De natuurlijke neigingen van de Fransch-Belgische zware-metaalnijverheid zijn van dien aard dat zij eerder gunstig gestemd zijn jegens Duinkerke en het toekomstig Noorderkanaal, wat in het vervolg, met de kwestie van het erts, van groot politiek belang kan worden.

* * *

(20) Men zie daarover de kenteekenende gegevens uit het eerste verslag van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen.

Is het mogelijk om in de arbeidersbeweging een verschil waar te nemen tusschen de Vlaamsche en de Waalsche bevolking? Ongetwijfeld is er de godsdienst: de syndicaten van christen democraten gedijen dus beter in Vlaanderen dan in Wallonië. Er zijn ook sommige doctrinale uiteenloopingen tusschen Waalsche en Vlaamsche socialisten. De eersten zijn meer revolutionnair; de denkbeelden van 1789 en van Proudhon hebben bij hen nog veel waarde; zij zijn Franschgezinder (zie b.v. de actie van volksvertegenwoordiger Branquart) en tamelijk Duitschvijandig. De Vlaamsche socialisten zijn Marxisten en hun gevoelens tegenover Duitschland zijn veel milder dan bij hun Waalsche partijgenooten. Op 't gebied van economische politiek zijn de Vlaamsche socialisten meer geëvolueerd: de werking van de Banque belge du travail en van oud-minister Anseele zijn in dit opzicht kenschetsend.

Met deze factoren moet men rekening houden in den politieken strijd die nog komen kan. Voor het oogenblik zijn ze van geen overwegend belang. Zoo het arbeiderssyndicalisme verder gevorderd schijnt in Wallonië, moet men niet vergeten dat het socialisme te Gent ontstaan is, dat aldaar de eerste samenwerkende maatschappijen gesticht werden, dat het de katoennijverheid is geweest die, bij den aanvang, het vatbaarst is geweest voor de socialistische werking. Evenzoo is het stelsel der christen democraten in Vlaanderen ontstaan; het is nauw verwant met de werking van den Boerenbond. Socialisten, christen democraten en leden van den Boerenbond kunnen op de toekomst der twee gewesten een geduchten invloed uitoefenen.

Wij kunnen vaststellen dat in het overgeïndustrialiseerd Walenland handen ontbreken en dat de binnenlandsche stroomingen van verhuizing[21] van Vlaanderen naar het ‘zwarte land’ den invloed zullen ondergaan van de geleidelijke industrialiseering van Noord-Vlaanderen, waar Frankrijk en Nederland gelijkelijk komen aan putten.

Anderzijds - en de bewonderaars van de Vlaamsche economische ontwikkeling vergeten dat - heeft de Vlaamsche nijverheid gebrek aan gespecialiseerde arbeidskrachten. De Waalsche werkman houdt niet van het leven in Vlaanderen: mijnwerkers,

(21) E. MAHAIM. *Les abonnements d'ouvrlers sur les lignes de chemin de fer belges et leurs effets sociaux*. Travaux de l'institut de Sociologie Solvay. Brussel, Misch & Thron, 1910.

glasblazers, metaalbewerkers willen er zich niet vestigen. Het ophouden van 't kolenuitdelven in mijnen te Luik en te Charleroi stelt mijnwerkers zonder bezigheid; welnu, men kan ze moeilijk bewegen naar de Kempensche bekkens over te gaan.

Laten wij niet vergeten dat Vlaanderen, wat den handenarbeid betreft, lang ‘een koelieland’ is geweest en dat er voor de opvoeding der werklieden nog heel wat te doen is. Doch het technisch peil der arbeiders zal stijgen, en dat van hun loonen meteen.

* * *

De ‘economische separatisten’ zouden gaarne ‘de aandeelen van Vlaamsche ondernemingen in Vlaamsche handen behouden.’ Naar luid van een omzendbrief van het Vlaamsch Financieel Verbond, is de bedoeling al de financiemannen te groepeeren, met het oog op ondersteuning van ernstige Vlaamsche ondernemingen, vreemde macht uit de Vlaamsche uitbatingen te weren, klandizie te gunnen aan goede Vlaamsche banken en aan de Vlaamsche financiepers, alsook een goed Vlaamsch financiedagblad op te richten, dat de spreekbuis zou zijn van de Vlaamsche economie.

Zonder een oordeel uit te spreken over de staatkundige en cultureele waarde van dit programma, zullen we al dadelijk zeggen dat dit terug te vinden is bij alle nationalismen, bij alle volkeren die, om de eene of andere reden, het meesterschap over hun economie missen.

Te oordeelen naar de samenstelling van den beheerraad der groote Belgische ondernemingen, is het Waalsch en Brusselsch element onbetwistbaar overheerschend, behalve te Gent en te Antwerpen, voor de weef- en de vervoernijverheid. Hoe de maatschappelijke aandeelen verdeeld zijn - wij hebben het reeds gezeid - daar komt het weinig op aan; in kapitalistische economie komt alleen het bezit van de uitvoerende macht in aanmerking; en het is zonneklaar dat de hooge posten der Belgische nijverheid in handen zijn van menschen met ‘Belgicistische strekkingen.’ En vermits de staatkundige oriënteering van België van zijn economisch leven afhangt, zijn deze ‘Belgicistische strekkingen’ bij de tegenwoordige gouvernementeele leiders terug te vinden, ofschoon de plaats, aan de Vlaamsche democraten en agrariërs

ingeruimd, belangrijker wordt. Men begrijpt dan ook waarom de voorstanders van een zuiver Vlaamsche economie zoo gaarne de samenstelling van een industrieelen ‘generalen staf’ naar hun keuze zouden willen.

Maar hoe is het huidig overwicht van dit ‘Belgicistisch’ element te verklaren? Is het, zooals sommigen gelooven, het gevolg van een beraamde politiek? Zulks is moeilijk aan te nemen. Wij denken veeleer dat het de resultante is van een complex van economische feiten, die wij zullen trachten samen te vatten.

Sedert 1830 tot in 1914 heeft heel de Belgische economie gedraaid om de nationale steenkool en de metaalnijverheid(22). Was dat het gevolg van een Waalsch particularisme? Volstrekt niet, want dit overwicht van ijzer en steenkool vindt men ook in Engeland, in Duitschland, in Frankrijk onder het tweede keizerrijk; ten andere, alle landen van tweeden rang willen zich de houding geven van een natie met groote industrie. Dit overwicht van de groote nijverheid was feitelijk een der phasen van de industrieele omwenteling die, op het einde der 19e eeuw, begonnen was met de textielnijverheid en die naar de brandstof en de machines is overgegaan, onmisbare factoren van alle verdere ontwikkeling.

Thans gaat de evolutie voort en wordt er meer aandacht verleend aan de scheikundige-, de voedings- en de textielnijverheid. Dit komt doordat de wereldoutilleering aangevuld wordt en dat het in waarde brengen van niet ontgonnen landstreken zeer zeldzaam en zeer moeilijk wordt (Chineesch nationalisme, Hindoesch swaraj, Britsch protectionnisme enz.) en ook doordat het stijgen van het maatschappelijk levenspeil de voortbrengers meer belang doet stellen in de voldoening van de onmiddellijke behoeften van den mensch (eetwaren in blikjes, dranken, fijne vruchten en groenten, bevroren vleesch; anderzijds uitbreiding van kleeding- en meubileernijverheid, toeneming van automobielen(23), cinema's, telegraphie zonder draad, phonographen en zoo meer). Vermits de nijverheden die grondstoffen bewerken, in onvast

(22) In *La Belgique restaurée* heeft Prof, de Leener zeer wel het determinisme van het Belgisch nijverheidsmilieu laten uitschijnen.

(23) SELIGMANN. *The Economics of Instalment Selling. Harper* Bros, London, 1925.

evenwicht schijnen, keeren de kapitalisten zich naar de nijverheden van afwerking. Het gaat in België zooals overal elders, en men vindt een treffend bewijs in den stoot die aan den uitvoer werd gegeven: ijzer, glas, steenkool, wagons gingen tot hun maximum: men tracht nu in 't buitenland weefsels, kant, schoeisels, meubels, eieren, boter, eerste groenten en vruchten te verkoopen. Het is een feit dat de nijverheden die aan die nieuwe eischen voldoen, voor 't meerendeel in 't Vlaamsche land gevestigd zijn. Nochtans, door de verworven kracht, hangen hun beheerders af van de beheerders der grondstoffennijverheden, die grootendeels Waalsch zijn. Vandaar een onbehaaglijkheid in sommige Vlaamsche middens.

Bij deze algemeene oorzaak, die het 'Belgicistische overwicht' gunstig is, komt nog een tweede, die specifiek Belgisch is: en die is de bijna absolute heerschappij van de banken over de nijverheid. Van Genechten heeft de verdienste gehad aan te toonen dat deze heerschappij grootendeels voortspruit uit het feit dat, in 1822, de Société Générale geheel gewapend uit het brein gekomen is van Willem van Oranje -Nassau en dat zij sedertdien haar besturende rol in de nationale economie bleef behouden(24). De eerste hoofden van de Société Générale, ofschoon Orangisten, waren Walen(25). De overlevering behield met des te meer reden haar recht daar de nijverheidspolitiek van de Société Générale haar banden met Wallonië nauwer toehaalde, terwijl de Vlaamsche weefnijverheid buiten haar werkkring bleef.

De groote banken die naderhand gesticht werden, hebben de Société Générale in haar economische politiek gevolgd en het hooger personeel was insgelijks 'Belgicistisch.' Zoodat, terwijl de nijverheidspolitiek der banken en hun overmacht op het land zich scherper afteekende, het Waalsch, het 'franskiljonsch' element bevoordeeld scheen. Dit was des te begrijpelijker daar de bestuurders van ondernemingen dikwijls onder de universitai-

(24) De haat van de flamingantische separatisten tegen Staatsminister Francqui, ondergouverneur van de Société Générale en misschien de machtigste man van België, is heel kenschetsend en verduidelijkt het argument.

(25) Cockerill, evenals heel de groote Waalsche nijverheid, was in 1830 Orangistisch gezind, want Willem beschermde de opkomende nijverheid van het Walenland. Cockerill heeft zelfs na 1830 getracht een beweging op touw te zetten om hier liet Orangistisch bestuur te herstellen. Hij was in betrekking met de uitgeweken Orangistische leiders, die meerendeels zuivere Walen waren!

ren gekozen werden, die, door hun geestelijke vorming zelve, van Fransche cultuur doordrongen waren.

Maar men bemerkte niet dat Wallonië, dat zoo de aandacht der banken in beslag had genomen, eenvoudig een provincie werd van hun keizerrijk en dat Brussel het tot een ondergeschikte rol in het bestuur van het land herleidde. Meer en meer, wij herhalen het, bekleeden de Brusselsche bankiers de belangrijke posten in nijverheid en financiën; zij versmelten concurreerende ondernemingen en doen den persoonlijken wedijver tusschen nijverheidsbazen verdwijnen, die ze trouwens door de hunne vervangen. De strengheid der tijden laat hun toe de hand te leggen op de beste ondernemingen, die hun persoonlijkheid verliezen door in een ‘groep’ te treden. Te zelfder tijd beginnen de Brusselsche banken de mogelijkheden van het Vlaamsch gedeelte van het land te exploiteeren: zij stichten rondom Antwerpen en in de Kempen nieuwe werkhuizen, zetten voet in reederijen en in de groote handelswereld. Antwerpen wordt door Brussel voorbijgestreefd in zake kolonialen invloed en de groote ‘merchant-bankers’ van de handelsmetropool vereenigen zich met de financiemannen der hoofdstad. Kapitalistische centralisatie, die het duidelijkst blijkt uit de organisatie der banken: in schijn bezit elke provinciestad van eenig belang verscheidene onafhankelijke en concurreerende banken; in werkelijkheid zijn deze provinciale banken bij twee of drie Brusselsche banken ingelijfd, die hun zekere handelsverrichtingen verbieden, ze van dichtbij controleeren en zelfs hoogere beambten benoemen. Bestaat de grootste eerzucht voor een kapitalist er dan niet in, te Brussel te geraken?

Men begrijpt dat, onder die omstandigheden, de plaats voor de Vlaamsche financiers niet ruim is. Maar die voor de Waalsche vermindert ook met den dag.

Zoo de overmacht der banken een louter Belgisch verschijnsel is, is het overwicht van de hoofdstad er een algemeen: Londen heeft de provinciebanken onder zijn beheer gebracht; Fransche polemisten hebben aan 't licht gebracht hoe streng de provinciën door de ‘groote credietinrichtingen’ van Parijs onder het juk worden gehouden; de bank van New-York beheerscht de geldmarkt der Vereenigde Staten; in Duitschland verhuizen de groote provinciebanken naar Berlijn, wiens geldmarkt de andere, zelfs die

van Francfort, overvleugelt. Het is dus tamelijk beuzelachtig regionalisme, in België tegen de financieele concentratie te protesteeren, die Brussel als centrum heeft verkozen. Dat de heerschappij van Brussel soms ergerend werkt is te begrijpen; maar de voorgestelde redmiddelen zijn zoo kinderachtig.

Wil dat zeggen dat er geen reactie is? Volstrekt niet. En zoo men, door de werking van de Middencredietkas van den Boerenbond en de Banque belge du travail, wèl de reactie kent van Vlaamsche zijde, is het even zeker dat er zich ook in het Walenlana een reactie afteekent: te Charleroi en te Luik bestaan louter locale banken, evengoed als te Gent, te Leuven, te Antwerpen.

Doch hoe ver reikt de draagkracht van die reactiebeweging? De banken met regionalistische strekking maken zich de misnoegdheid te nutte van de middelstandsklienteel, die de hulpbanken der Brusselsche inrichtingen verlaat. Maar 't is de discontoklienteel die zij aanlokken; zij hebben geen belangen in de groote nijverheden, en dàt alleen telt in zake economische politiek.

Wij bekennen dat we tamelijk sceptisch denken over de toekomst van den middelstand in het algemeen. Men zal dus ook begrijpen dat wij alleen met voorbehoud een bankregionalisme aanvaarden, dat zijn kracht put uit deze klassen, welke nauw verwant zijn èn met den werkersstand (kleinhandelaars, hotelhouders, herbergiers) èn met het groot kapitaal (advocaten, ingenieurs, hooger loontrekkenden van groote ondernemingen).

De zuiver Vlaamsche banken, sedert den wapenstilstand in het leven geroepen, tellen onder hun klienteel vooral kleine handelaars en kleine nijveraars. Ze hebben een zuur leven geleid; en wat zal de toekomst brengen?

Uitzondering dient nochtans gemaakt voor de financieele agrarische beweging van den Boerenbond en de kapitalistische strekking van de Banque belge du travail, daar dit organismen zijn die leefbare economische complexen hebben tot stand gebracht. Doch de Boerenbond alleen schijnt bij machte om een strijd aan te gaan, dien hij wellicht liefst, in eigen voordeel, wenscht te ontwijken; reeds beginnen de belangen van de groote banken en van den Boerenbond zich te versmelten.

En ons besluit is: kapitalistische concentratie overheerscht in België het regionalisme en het individualisme. Beide komen in ons

land voor en ze houden zich zelfs kloek. Maar in de huidige economische constellatie komen alle vraagstukken neer op de vorming van ‘eliten’. De overwinning op 't gebied van 't universitair onderwijs door de Vlamingen, te Gent en te Leuven, zal een deel der Belgische elite toelaten zich in 't Vlaamsch te ontwikkelen. Dan zal, naar men mag aannemen, de economische politiek van België zich wel niet grondig wijzigen, maar bemachtiging van uitvoerende posten van het kapitalisme door leiders, met Vlaamsch idealisme bezield, zal wellicht wijzigingen in den vorm medebrengen.

ROBERT J. LEMOINE.

Het doode Puntje
Fragment[1].

Reeds vroeg in den ontluikenden morgenstond brak de vinnige zon in de donzige hemelen door en biggelden de stralen over het wijd-rekkende land, dat in zijn laten lentetooi stond gehuld van groenend licht... en bloesemgeuren waaiden rond over eenzame vlakten, waar nog vage schemeringen voortdreven van rag-fijne mistlagen. De straten lagen effenaan te ontwaken van komende geruchten, die stil aan opdoken langs alle zijden van 't nauwe stadje, dat in luie bewegingen voortleefde...

Op het wijde Sint-Jansplein, rechtover de Sint-Michielskerk, waar een steile toren opgroeide als een pikkende naald in de ijle lucht, troppelde Dreumeken met zijn ouderen broer Charel-Lowitje, onder het trage geritsel van de wuivende lindekruin, in wachtende houding op Pip, den ergste van de bende in de wijk van 't Moleneind, het gehucht dat Buiseghem aan 't stedeken vastsnoerde.

In voos gerucht klingelde het op den toren en stiet in trage tonen den beiaardzang naar buiten, zoodat Charel-Lowitje er van schrok en onwillekeurig de lucht inkeek om te weten of de torenplaat acht uur aanwees in de lichte morgenkoelte. In onthutsing peinsde hij aan niets, maar zag verdeuzeld naar Dreumeken, die meende dat Pip wel zou komen, maar het niet dorst vragen. Hij loterde eenmaal even met de rechterhand in zijn grooten broekzak, dien hij breed uitzette in de flodderende pijpen, trok met de andere hand den lendeband in de hoogte en draaide vluggelings zijn hoofd om een vogel te volgen, die slierend de lucht doorkliefde in dalende en klimmende zwenkingen. Hij greep een vergeten koordeken, dat verloren lag geslodderd nabij den boomstam van de linde, kletste er mede in de hoogte en speekte in zijn open vuist, die hij terug

(1) Uit *Pip*, een boek met drie einden.

toeknelde en wist maar niets te vinden dat zijn ongeduldig getrippel kon verpoozen. Hij keek nog zijn broertje aan, voelde iets gramstorig opbruisen, maar onderdrukte het weder en begon strak te loeren in de Langestraat, waaruit hij Pip meende te ontwaren, slepend met zijn duim langs de kille huizen, schoorvoetend klopperend met de holleblokken op de hobbelende keien. Hij juichte in zijn diepste voelen, doch liet niets blijken aan Dreumeken, draaide op den punthiel van zijn rechterschoen en floot twee-, driemaal in langen sleeptoon, wenkend met den arm dien hij wijd omzwierde boven zijn hoofd. Pip naderde slepend, keek viesmisnoegd in 't vlakke gelaat van Charel-Lowitje en sarde spottend, terwijl hij de oogen draaide naar Dreumeken: ‘Hebde' gij dien snotaap nu weer meegebracht?...’ Charel-Lowitje schoorvoette in 'n halve ronde, keerde den rug zijdelings en wist niet goed hoe het te zeggen, dacht iets en brommelde dan: ‘Ja, ja; dat's niks...’

Pip snoof in de lucht, staarde bedrummeld naar den voorgevel van het groote lokaal der ‘Boerengilde’, waar een schildershand onhandig de muren stond te reinigen op een gestapelde stelling. Hij wist niet hoe de zaak te keeren, wierp met een kei in de lindekruin, waar een musch ongeduldig zat te tjilpen. Charel-Lowitje rondde met zijn rechtervoet halve schuine lijnen in het pulverend pleinzand, teekende een figuur van geringe beteekenis, terwijl hij geen spottend lachje kon bedwingen om de onnoozele ingehouden gramschap van Pip, die binnensmonds ging sakkeren om dien prutsvent van een Dreumeken, die in den harden tijd, als 't gevaar dreigde, hen nooit kon volgen. Dreumeken klauwde ongestoord voort in den zandigen grond, liet lijzig aan, het stof langsheen zijn tengere vingers glijden en brobbelde een kwijltje zeever langsheen zijn rechter mondhoek, dat streepte over zijn gekromde kin.

Charel-Lowitje voelde wel duidelijk dat Pip niet vooruit wilde, pleegde geen verder overleg en roerde niets over de afspraak met De Sekke, die zeker al een heel gerekten tijd stond te wachten op hun komst.

In trage vlucht reed de melkboerin Johanna Van den Dam van Terhaeghen voorbij het dorpsplein over den stadssteenweg, loerde in het vlijtig zonnefletsen naar de uurplaat van 't steil-fijne kerktorentje en stopte in der haast bij Kees van den draaier om een

houten rijf te koopen voor den komenden hooitijd en twee splinternieuwe patattenmanden van vijftig kilo's. Nevens Kees woonde Siska in haar vermaarden snoepwinkel, waar Johanna insgelijks binnensloop met een hartelijken groet op de lippen, voortspoorde tot in de keuken en in uitbundige gezelligheid haar praatje begon over de stilte der stad, de vrome trouwelingen, wier namen zij telkens opvischte uit de ‘Gazet van Antwerpen’ en over de goedige ziel van het afgestorven Cieltje uit ‘Den blauwen Hemel’.

Pip kuierde met trage voeten en lamme bewegingen naar de melkkar, keerde aan de straat zich om en wendde zijn hoofd naar Charel-Lowitje, die dadelijk volgde. Hij langde in schroomvallige onverschilligheid het literstoopje, dat hij gretig aan den mond zette en zijn ingebeelden dorst smakelijk leschte. De schilder aan het lokaal der Boerengilde keerde zich juist om in de andere richting, jauwde met een heesche drankkeel en hief een dreigende vuist in de hoogte, tot Johanna naar buiten stoof en de rekeltjes, in dood-gewonen gang, terugslopen naar Dreumeken, die rolde in de verpulverde zandaarde.

De hitte draafde in hooger mate en de zon gloorde venijnig stekend in dezen laten lentetijd.

Pip stond in onverschillige schuchterheid naar den schilder gekeerd, wees met de rechterhand naar den voorgevel van het lokaal en riep uit vollen mond: ‘Kladpot, doe voort!...’

Charel-Lowitje trippelde rond, peinsde veel op De Sekke en waagde eindelijk, heel omzichtig aan Pip te vragen:

- Hewel, hoe is 't, gaan we naar den Veldkant langs de Sekke om?

Pip trok de oogen open en stond verpuft over zooveel durf van Charel-Lowitje.

- Zeker gaan we, maar die snotaap...

Charel wist wel dat het lastig was.

- Ik sta er veur in.

Hij ketste Dreumeken tegen zijn kop, trok hem met de mouw van zijn wijd vest naar omhoog en tikte hem tegen de ooren:

- Allé, zandpeer, we z'en er mee weg.

Pip stapte op over het Sint-Jansplein, kromde een weinig rechts uit, sloop achter de kerk door langs den Kruyskenshoeck, wrijvend

met den duim tegen de huizen, recht naar de woning van De Sekke.

Charel-Lowitje en Dreumeken slenterden achteraan.

* * *

In rauwen, rood-blakenden steen leefde de kleine woning te midden van het juichend lentegroen, van klimop en boomranken, die erg struisch langs den straatgevel waren opgeklommen. Nevensaan liep men door het zijpoortje uit op een rozenbed van kleine lage struikjes, doorzaaid met loerende vergeet-mij-nietjes, die minnelijk aan wiegden in gezellig blauw-bespikkeld kleuren-gewemel. Een sterke perelaar was plat opgegroeid, vast geplekt tegen den achtergevel en aan den ingang van den moestuin gloorde een perkje bloemen van duizendvoudig kleurengeschater, wild-dooreen geslingerd, zonder maat of orde. De zonneglansen schetterden hun talrijke schiften in het trillende hitte-schemeren en de bloemen dresden de verre einden met fijne geurenlagen, door den wind verstrooid langs de weeldevolle weide, waarlangs een sterke rij geweldige strunken van afgeknotte wilgen tierden met wijde takkenbladeren en langs den achterkant schoten een vijftal populieren de hoogte in, reikend met de kruinen naar het groote hemelspansel. Achteraan kweelden wilde aalbes en krakendoorn, in ongeregelde zwenkingen langsheen de aarde kruipend en verderop bewoog de korenlaag van jonge halmen.

Op de kleine hofbank aan den dries van 't bloemenperk had Pip zich uitgestrekt en loerde beteuterd doorheen zijn gestrengelde vingeren naar Charel-Lowitje, die met Dreumeken aan de rechterhand kwam aangewaggeld. Hij stiet even den romp van Pip en draaide hem met zijn beenen om een plaatsken te veroveren op de smalle zitplaats. Dreumeken gleed in de mulle aarde en kriewelde naarstig in het poeierzand, zoodat deze, geroerd bij het minste windgesuis, opstoof in de stokende lucht, die geen koelte afwierp.

- Zou De Sekke weg zijn? waagde Charel-Lowitje na een gerekten stond.

Pip zei niets, maar hernam zijn inwendig gesakker, gaf geen antwoord, doch keek Charel in 't vlakke gelaat, die niet verder

meer aandrong. Maar Lieze Van den Pommelregen, De Sekke's moeder, kwam met haar veel-bestikkeld sproetgezicht in de achterdeur staan en voor iemand iets wilde vernemen, babbelde zij driftig over haar jongen, die lang in den Veldkant was verzeild met sporen om de boomen te beklauteren, de weitasch op den rug met de noodige boterhammen en den langen boonenstaak met de scherpe puntlijn fijn gesneden en naaldrecht vooruit, een rolleken kletskoord en wat verroest ijzerdraad en nog wet snuister, alsmede den geslepen lierenaar.

- 'k Heb 't gedacht, sjauwelde Pip, die-n-ezel heeft nooit geduld.

- Ik ben er mee weg, stamelde Charel-Lowitje. Allé, zandpeer, of blijfde' gij hier?

Charel-Lowitje tikte heimelijk Dreumeken tegen de ooren en duwde hem zijdelings aan den arm, recht daarna doorheen den moestuin.

De zon kletste hittelagen tegen de aarde en de late lente zoog, aandrijvend, leven op t' allen kanten.

Aan den einder klippelden de waterstraaltjes in 't stille beekje en stieten de keitjes, op den ondiepen bodem, zacht-glanzend bloot. Aan de zijkanten roesden groenende mostapijtjes in floerige, zachte plekjes, waar heldere watergeutekens inspoelden, suizend tusschendoor een brekend gesisser. Langsheen de zoompjes tierden de jonge bladeren van erg-verwilderd struikgewas.

Pip brak een dunnen tak en zweepte even door de daglucht, die schrok in haar rustig zwijgen. Een erge kikker kwaakte doelloos en wierp zich om in een plonsend brobbelen, zoodat zijn vettig-glimmende huid bliksemde in de glijdende stralen der open zon.

Charel-Lowitje liet zich rijzen naar de bedding en draafde met de bloote voeten in het voortstuwende waterklotsen, dat kletste tegen zijn tengere billen, pletste en stapte met opgestroopte lodderbroek. Een watervlinder scheerde voorbij, voorzien van rijke kleurenschubben, en een vlaag van samengetroppelde muggen zweefden in dansende siddering.

Dreumeken trippelde rond in het verdisteld struikgewas, plukte groene vaartjes en wilde bloementrosjes en voelde 'n genot in zich stroomen omdat hij Pip niet meer hoorde stribbelen en schertsend schampen met zijn vervelende snotaapbenamingen...

Op de Sint-Michielskerk, in 't stille stadje, stiet het beiaardklingelen trage tonen rammelend naar buiten, met langen weergalm over het heele bloeiende land in deze goedige lente.

Achter den Veldkant lag de vette weide van de Dennenhoeve te geuren in haar groote wijdte. Daar was De Sekke in ronkende zaligheid ingeslapen, met den rechterarm scherrelings over het ijlende hoofd gezwierd en den boonenstaak met de punt recht in de aarde geplant. Bovenop beefde zijn klak en wierp enkele schaduwplekjes in de weide rond. De zon besproeide zijn gebronsd gezicht en angstige vliegen zongen omheen zijn ronkend lijf. Dreumeken strumpelde over zijn weitasch en stond erg verbaasd te gapen wanneer hij De Sekke ontdekte. Hij greep hem in onthutsing bij den arm en stiet hem met de tengere krachten tegen het ronde lijf, neep hem voorzichtig de neusgaten dicht, roepend: ‘Sekke, we z'n er.’

De Sekke onthutste in zijn eerste wakkerschieten, kroop halvelings recht op zijn hurken, wreef door de oogen met den rug zijner linkerhand, geeuwde met langen adem: - ‘Hà, zijde' gij 't?’

Dreumeken lei behendig met een angstvolle voorzichtigheid zijn armvol geel-glimmende boterbloempjes nevens De Sekke, lachte met kleine snokjes en gleed terstond nevens hem, strekkend de beenen ver stijf uit, terwijl hij stamelde:

- Ende onze Charel-Lowitje en Pip zij' er ook, ginder aan den beekkant.

De Sekke trok de oogen op, fronste in strakke richting het kort ingedrongen voorhoofd, terwijl hij zachtjes bij kroop en frazelend in half luiden toon, vertrouwelijk mededeelde, dat hij een vink wist huizen met vijf eikens en een merel met vlugge jongen, gereed om het verre heelal over te zeilen. Hij raasde op in voorname ingenomenheid, waarschuwde hem om het geheim te bewaren en keef op voorhand, niets te vertellen aan de anderen.

RAF. VAN DE VELDE.

(Slot volgt.)

[Drie gedichten]

Vertrouwd zijn in bestendige Verrassing

Ik wou dat ge als een vogel met den boom,
vertrouwd waart met het innigst van mijn wezen;
hij kent toch ieder blad en heeft den droom
van elken lentebloesem blij gelezen.

In alle tonen heeft hij 't spel beleefd,
het spel van zon en schaduw in 't gebladert;
hij weet hoe zacht het lied van 't loover beeft,
en deelt zijn angst wanneer het stormen nadert.

Ik wou dat ge als een vogel met den boom,
met mij vereend waart in eenzelfde voelen,
en dat uw liefde steeds al even vroom.
van vreugd kon weenen of van blijdschap joelen;

dat ge iedren dag voor 't zalig wonder kind,
't ontvangen kondt met even frisch ontroeren,
zoodat gewoonte nooit uw ziel omspint,
en nieuw verwachten steeds u op blijft voeren.

O God, vertrouwd, zoo nader tot mezelf,
dat gij u voelt in mij sereen en veilig,
en toch bestendig, onder hoog gewelf,
een schoon geheim ontvouwen ziet en heilig.

Heb ik verganklijkheid zoo vaak geproefd,
mij drijft bewuste kracht tot opstand plegen;
en zie, mijn ziel, die eeuwge jeugd behoeft,
schiet nieuwe bloesems uit, de zonne tegen.

En 'k wil, dat ge als een vogel in den boom,
't gedurig zorgen weet van mijn verlangen,
om jong van trots, maar met eerbiedigen schroom,
altijd mijn liefde met nieuw schoon te omhangen.

Dat juuble in u het gloren van den Mei;
zij iedre morgen u een openbaren;
en biddend zal ik luistren naar het vrij
uitschaatren van mijn wildzang in de blaren.

Onuitgesproken Woorden

Wanneer ik weg van u ben, zingt uw ziel
een taal die golft langs malsch bebloemde boorden;
aan de einders trillen passievolle akkoorden;
't licht op de weien blankt, teer en subtiel.

Roerend gebed, gelofte rank en edel
wijdt hier 't heelal, dat huivert van den lust;
door 't lied dat ruischend rilde bloemen kust,
beeft het verlangen van cello, harp en vedel.

Ik nader om dit eden te betreên:
begroeid met rozen, rijst een grillig hekken.
Waar is het lied? Ik wou zoo graag het wekken.
Wat dagelijksche woorden hoor 'k alleen.
Gij doet niet open voor wie de echo's hoorden,
maar door uw glimlach en wat blij geluid,
voel ik - en weemoed wil mij 't hart niet uit -
't mysterie der onuitgesproken woorden.

Slechts in verbeelding wijl ik in dit land;
ik ben het maanlicht en ik ben de starren;
mijn snaren trillen in de donkre sparren,
en 'k weet mijn hooge liefde er t'allen kant.

Doch na uw droom vol menschelijk begeeren,
zoekt ge in mijn oog een schoone werklijkheid;
maar al de woorden, door mijn mond gezeid,
die kunnen van uw ziel den nood niet weren.

Voelt ge aan het hekken met de roos die smacht,
't mysterie van de onuitgesproken woorden;
of onvoldaan, langs lichtend zilvren boorden,
vlucht gij weer naar uw zoet vertrouwden nacht?

De Golfslag

Als een die tobbend in zijn houten kluis,
de zee hoort golven, maar de zee niet ziet;
- door al zijn denken gaat het wild geruisch
en heel zijn arbeid kent geen ander lied;

zoo hoor ik uur aan uur en dag aan dag,
den golfslag van mijn liefde door mijn daad;
zij zingt in ieder woord, in elken lach,
en 'k voel hoe vloed en ebbe door me gaat.

Soms rolt ze onstuimig aan uit woeste vert,
en stormt haar passie op mijn werkdrift los;
ik kijk gejaagd door 't venster naar mijn hart,
en zie mijn liefde steigren, ros na ros.

Mijn handen beven van 't onrustig leed,
en de opgeschrikte meeuwen vluchten schuw.
Daar is maar één die deze droefheid weet.
De nacht is wild en 'k roep, ik roep om U.

JEF MENNEKENS.

Hollandsche Letteren

Het nagelaten werk van den betreurden Herman Gorter († September 1927) wordt thans uitgegeven door Jeane Clenge Doorenbos. Van die uitgave liggen reeds twee bundels vóór ons: **Verzen** (C.A.J. van Dishoeck, Bussum). Samen met enkele vroegere verzen bevatten zij 'alle kleine gedichten verzameld uit de jaren 1909-1911, den tijd dat de eerste uitgave van **Pan** ontstond.' Deze naar het uiterlijk prachtige bundels bestaan uit verzen waarvan het thema loutere liefde is. Het eerste deel spreekt een breede liefde uit voor het heelal en de menschheid, bezingt de eenheid van het menschdom en verheerlijkt den arbeider, - gaat zwaar van een wil om, in dit verband, een machtig werk te scheppen. Deze bundel geeft aldus den Gorter tweede manier, al vindt men soms een vers geheel in de traditie, naar vorm en inhoud, van **De Nieuwe Gids,** zooals het sonnet (dat zeer mooi is) op deze gedachte: de schoonheid, in haar bedroevende vergankelijkheid, wordt blijvend gemaakt door het lied van den dichter. Maar doorgaans heeft men een zoeken naar rechtstreeksche, eenvoudige uitdrukking. Soms geeft dat naakte regels, op het prozaïsch-nuchtere af, een andere maal wordt het tot iets grootsch in het visioenachtige. Maar altijd ademt er in een levend, edel mensch, met zijn gedurig zoeken en zijn groote toekomstdroomen.

Dan verwondert het, in den tweeden bundel, vooral liefdeverzen te vinden voor een bepaalde vrouw. Dat zal wel een toeval zijn, te wijten aan de chronologie. Toch treft het thema als een anti-climax na den eersten bundel. De voorstanders van het individualisme zullen hier wel eens met genoegen glimlachen; de kunst voor de gemeenschap (deel I) wordt weer (deel II) 'de allerindividueelste expressie' enz.

Allerindividueelste expressie? Die van Gorter, de bekende na het hoogtepunt van **Mei.** Korte indrukken. Het uiterlijke in klank en kleur verinnigen zich, maken deel uit van des dichters liefde-extase.

Met groote belangstelling zien wij het voltooien te gemoet van deze uitgave, - een vrome daad van bewondering. De nog te publiceeren **Liedjes van Pan aan de Geest der Muziek der Nieuwe Menschheid, De Arbeidersraad,** de **Liederen aan de Geest der**

Muziek der Nieuwe Menschheid zijn misschien het goede werk, waarnaar de schrijver haakte:

> Het is juist goed
> dat ik de glorie derf
> daardoor moet
> ik iets goeds maken voor ik sterf.

Met **De verlaten Man** (uitgave C.A.J. van Dishoeck, Bussum) geeft Kees van Bruggen een interessante poging om den roman, of verhaal van een zeker belang en een zekeren omvang, te rukken uit de toch zoo lang bewandelde wegen. Nieuw is deze poging echter niet, omdat het verhaal in den ik-vorm (niet in briefvorm) is en één persoonlijkheid vele andere personen beschrijft met een psychologische kennis welke stellig onwaarschijnlijk is voor elken Droogstoppel die deze kleine... conventie niet aanneemt. De 18e eeuwsche roman geeft daarvan voorbeelden bij de vleet. De moderne roman insgelijks: we noemen maar, zooals ze even in de gedachte schieten, Conrad's **The Arrow of Gold,** Duhamel's **Confession de Minuit,** of, om van **Max Havelaar** niet te spreken, noch van Roland Holst's **De Afspraak** daar beide geen 'roman': Maurice Roelants' **Komen en Gaan,** dien 'coup d'essai - coup de maïtre' dien elke Nederlander zou moeten gelezen hebben. Ligt het nieuwe in den tweeden factor, door den auteur in zijn voorwoord aangegeven: in het verdwijnen van den schrijver als 'gids', die 'met zijn praatje zich dringt' tusschen den lezer en de levende menschen? Evenmin. Flaubert reeds gaf dat. Maar dit boek is een hernieuwing, omdat de roman - vooral de Hollandsche - steeds veel te weinig directheid bezit.

Heel raak weergegeven wordt het zieleleven van een man, die door zijn vrouw verlaten werd. In de knappe, soms bittere, aanduidingen van uiterlijk gebeuren treft de eenzaamheid van dien eenling in het gewoon bestaan dat aan hem voorbijgaat. Overal, voor hem, worden die 'scheidingslijnen' getrokken, waarover Anna van Goch-Kaulbach enkelen tijd geleden ook zoo intensdroef wist te schrijven.

Kees van Bruggen is een echt schrijver. Dat schijnt niet het geval te zijn met Aleid Ages-Van Weel, wier lijvig boek met den sentimenteelen titel **Een Levenslied,** zonderling genoeg, door de goede firma Van Dishoeck werd uitgegeven. De leerlinge Aleid Van Weel kon klaarblijkelijk vroeger een flink opstelletje schrijven: 'vorm en inhoud: goed,' zei de schooljuffer waarschijnlijk, en de andere leerlingen konden daar een punt aan zuigen. Maar zij heeft het ongeluk zulke opstelletjes te verwarren met literatuur, en ons op rijperen leeftijd, in roman-vorm, een lange reeks beschrijvinkjes te geven zoo desperaat banaal, dat we zouden gaan

twijfelen of er nog schoonheid in de wereld bestaat en of taal niet enkel gemaakt werd voor nauwkeurige inventarissen.

In de plaats van beelden, in de plaats van schilderijen waar een ziel zou moeten in zinderen, hebben wij foto's, van te dicht bij genomen, en altijd aan, altijd aan, tot het bittere einde. En dat alles betreffende het leven van een kind, dat tot jong meisje opgroeit. Wat een onderwerp, nochtans! De brave auteur weet waarschijnlijk wel dat er in het leven van een kind zoo iets als puberteit komt, maar over de diepe veranderingen welke de ziel zoowel als het lichaam dan ondergaan eens even te spreken past niet in een deftig boek. Over zulke zaken mag men trouwens in de schoolopstellen niet reppen. En zoo wordt dat Letje op het einde van het boek een heel stuk Let, waar we niets van afweten. Nu, de vrouw is een mysterie.

Hoe onrechtvaardig! Dat **Levenslied** spreekt immers van minder gepaste dingen in het bestaan van Letje's moeder en van een juffrouw Jeanne. - God, wat een durf!

Nu, heel pedagogisch, de vorm besproken. De taal is zuiver en Van Dale weze gezegend. Maar op een goede piano klinken de noten verschillend bij Paderewsky dan bij de pianojuffer. Die taal is het, die vooral, en gestadig, ontstemt. Een staaltje, tevens een voorbeeld van het optreden van den ‘gids,’ dien Kees van Bruggen niet duldt. Het kind heeft appelen gestolen: ‘Letje wist niet dat ze oneerlijk, ja diefachtig was geweest. Zij had dorst gehad en zooveel fruit gezien. Er was niemand geweest om haar er van te geven en ook niemand om haar het wegnemen te verbieden, daarom had ze eenvoudig genomen.’ En dat in het land van Van Deyssel en Van Looy!

Van dit boek ware wel iets te maken, maar het moest worden geschreven door een kunstenaar.

Er is een bijna volkomen gemis aan ruimte en visie, aan levensgloed en echtheid. In de plaats van een warme, liefdevolle brok zuiverheid hebben wij 331 dichtbedrukte bladzijden vol triestige verveling.

De lezer zal Alie Smeding wel kennen, de voortreffelijke schrijfster o.m. van **Duivelsnaaigaren, De Zondaar, Als een Bes in een Hofje.** Na al het rauwe en brutale van **De Zondaar,** dat machtig boek, heeft zij thans een fijn, innig en zoo licht en zuiver beeld geschapen van een Marker meisje: **Tijne van Hilletje** (N.V. Nijgh & Van Ditmar's U.M. Rotterdam). Het leven op het eiland wordt beschreven met een talent, dat soms aan dat van Loti doet denken - hetgeen niet weinig is gezeid. Wie een storm kan weergeven zooals Alie Smeding in dit boek is allen lof waard. Er is iets elementeels in het duistere, eenvoudige bestaan dier menschen,

zoo één met hun omgeving, en dat ook wordt zoo treffend doorvoeld; de atmosfeer van dit boek is zout van zeelucht. Er boven rijst die zoo beminnelijke, zoo simpele Tijne van Hilletje; als een verpersoonlijking van Marken wordt zij, en wie ooit dit boek heeft gelezen zal de fictie der schrijfster niet meer kunnen scheiden, in zijn geest, van het beeld van het eiland. Niets doet beter den echten kunstenaar kennen dan het scheppen van een type.

Wat meer soberheid nog, en Alie Smeding wordt een onzer allerbeste auteurs.

Mourik van Meersen, dien we niet kenden, heeft het noodig geacht **Ontmoeting, een sproke** afzonderlijk uit te geven (C.v.d. Veer, Rotterdam). Acht bladzijden proza, met het woordje ‘Einde’ na het slot. Er is daar wel iets in, ook vóór dat woordje ‘Einde’. Maar zoo jong nog, zoo onbeholpen, - en ook zoo wél gemeend. Laten we hopen, dat de heer Van Meersen weldra beter werk zal doen drukken. Zoo'n mooi papier!

Dr. FRANZ DE BACKER.

Maatschappelijke Voorzorg tegen achterlijken, recidivisten en jeugdige misdadigers[1]

Straf is het leed dat, ter beveiliging der algemeene rechtsorde, door de rechterlijke macht, aan een schuldige wegens het door hem gepleegde misdrijf wordt opgelegd.

Al naar gelang van het leed dat als straf wordt ondergaan, kan de tenuitvoerlegging er van haar voornaamsten invloed op den misdadiger uitoefenen: door onschadelijkmaking voor korteren of langeren tijd, door afschrikking, door verbetering.

Wel beschouwd is het eigenlijk niet juist, onschadelijkmaking, afschrikking en verbetering als drie uitwerkingen van de straf naast elkaar te plaatsen. Het opgelegd leed heeft altoos tot doel de onschadelijkmaking, hetzij door den dader voorgoed of tijdelijk ongevaarlijk te maken, hetzij door hem af te schrikken of te verbeteren.

De straf strekt ter beveiliging der levensbelangen van de maatschappij; zij is een der door den Staat aangewende maatregelen om volgende aanrandingen of krenkingen te voorkomen, en wordt op een bepaalden persoon toegepast die door zijn voorafgaand gedrag zijn gevaarlijkheid voor de rechtsorde, zijn schadelijken aard heeft getoond. Hij moet daarom ongevaarlijk, onschadelijk worden gemaakt.

Hoe zal de maatschappij daartoe geraken? De straf kan op zoodanige wijze ingericht worden, dat de misdadiger zich van het plegen van nieuwe misdrijven zal laten weerhouden of door onschadelijkmaking, of door afschrikking, of door verbetering. Op elke wijze wordt het einddoel van de straf, de rust en de beveiliging van den Staat, bereikt.

De inrichting van de straf kan van dien aard zijn:

(1) Zie mijn opstel in den ‘Vlaamschen Gids’ n^{r} 4, Juli-Augustus 1912.

a) dat de gestrafte niet meer of niet weer **kan** misdoen, doordat hij, hetzij voorgoed, hetzij tijdelijk **onschadelijk** gemaakt wordt;
b) dat hij niet opnieuw **durft** misdoen, doordat hij wordt **afgeschrikt;**
c) dat hij niet opnieuw wil misdoen, doordat hij **verbeterd** is.

Deze overwegingen zijn van invloed geweest op een wetsontwerp, dat door de regeering den 4 Augustus 1925 bij de Kamer der Volksvertegenwoordigers werd ingediend.

Het omvat drie verschillende soorten van daders: de achterlijken of abnormalen, de gewoonte-misdadigers of recidivisten en de jeugdige misdadigers. Tegen alle drie worden maatregelen voorgesteld, die hun het plegen van misdrijven feitelijk zullen beletten, die ze door afzondering, door opneming in bijzondere psychiatrische of werkinrichtingen gedurende een reeks van jaren aan den maatschappelijken omgang zullen onttrekken en ze aldus ongevaarlijk zullen maken.

De achterlijken die, van de geboorte af, geestelijke afwijkingen vertoonen of wier verstandelijke vermogens door ziekte worden verstoord dienen, wanneer zij een misdrijf hebben begaan, in een verplegingsgesticht opgenomen te worden, en aldaar, in beginsel, te blijven totdat zij of genoegzaam ontwikkeld, of genezen zijn.

Voor de gewoonte-misdadigers, voor de onverbeterlijke recidivisten is dezelfde maatregel geboden. Dat er zulke menschen zijn op wie de straf geen invloed uitoefent, bewijst de gerechtelijke statistiek: in 1922 waren er, op 29284 veroordeelden, 13346 recidivisten en daaronder waren er een aantal die elf en meer voorafgaande veroordeelingen hadden opgeloopen. Hier past dus voor de maatschappij een beveiligingsmaatregel, die, met het oog op den misdadiger, een onschadelijkmaking van langeren duur behoort te zijn.

De volwassenen tot het 40ste jaar leveren, wel is waar, het grootste getal misdadigers op; niettemin is de jeugdige leeftijd een gevaarlijk tijdperk, waarin vele misdrijven worden begaan. Volgens de laatste gerechtelijke statistiek, werden er in 1922, 3944 jongens van 16 tot 21 jaar veroordeeld, waaronder 661 recidivisten; voor de meisjes bedroegen de getallen onderscheidenlijk 1618

en 166. Het is dus, evenals voox de eerste twee soorten, aangewezen om de jeugdige misdadigers ongevaarlijk te maken totdat zij, onderwezen en opgeleid in een rijks-werkinrichting, verbeterd zijn.

De Kamer der Volksvertegenwoordigers heeft er tegen opgezien om den maatregel der onschadelijkmaking voor een langen termijn op de jeugdige misdadigers toe te passen, daar de woordvoerders aldaar den maatregel beschouwd hebben, niet met het oog op het te beveiligen belang van den Staat, maar met het oog op de 'boefjes', wier misdadige aanleg moet bestreden worden totdat zij verbeterd zijn en niet meer willen misdoen.

Maar nevens de opneming van de drie soorten van misdadigers in psychiatrische afdeelingen der gevangenissen of in bijzondere werkinrichtingen dient er een rechtsmiddel verleend te worden om misbruiken te beletten. De plaatsing in een krankzinnigengesticht, het stellen ter beschikking der regeering, de opsluiting in een tuchtschool, zijn geen eigenlijke straffen, doch maatregelen van sociale voorzorg en moeten eindigen, zoodra de gevaarlijkheid voor de rechtsorde, de schadelijke aard van de verpleegden heeft opgehouden te bestaan. Het Bestuur mag niet oppermachtig zijn; indien het willekeurige, ongegronde beslissingen mocht nemen en ten onrechte de invrijheidstelling van de verpleegden mocht afwijzen, moeten dezen het recht hebben om bij een hoogere overheid in beroep te gaan tegen het afwijzende besluit van het Bestuur.

Het wetsontwerp voorziet dit rechtsmiddel slechts voor de recidivisten en gewoonte-misdadigers, die, ter beschikking der regeering gesteld, 'kunnen vragen van de gevolgen dezer beslissing ontheven te worden' (art. 28). Niet alleen dient dit te gelden voor deze categorie, maar ook voor de beide overige, die eveneens belang hebben om niet langer van hun vrijheid beroofd te worden dan noodzakelijk is om van hunnentwege nieuwe aanrandingen of krenkingen van de levensbelangen der maatschappij te voorkomen. De wet op de kinderbescherming, in haar art. 31, § 1, en de wet op de krankzinnigengestichten voorzien rechtsmiddelen tegen ongerechtvaardigde weigeringen van invrijheidstelling.

Al ligt, in de strafbaarstelling op zich zelf, reeds een algemeene

waarschuwende en afschrikkende kracht, haar eigenaardige werking ontwikkelt de straf vooral in haar tenuitvoerlegging. Zij moet op den gestrafte inwerken en hem in de gelegenheid stellen zijn goede neigingen, indien er bij hem nog bestaan, te versterken en te verzekeren en zijn booze neigingen te onderdrukken. Daarom moeten de maatregelen van sociale voorzorg, die met de straffen kunnen gelijk gesteld worden, niet uitsluitend bestaan in afzondering ten einde het zedelijk bederf te keer te gaan; zij moeten de zedelijke bewustheid van de verpleegden opwekken en hen, door den arbeid, door het aanleeren van een stiel of een ambacht, in staat stellen, na hun vrijlating, in hun eigen bestaan te voorzien. Daarom moeten scholen voor gewoon onderwijs, alsook werkinrichtingen en vakscholen ingericht worden in de gestichten waarin de verpleegden van allen aard verblijven. Luiheid, vadsigheid zijn geen geschikte middelen om zedelijke verbetering te weeg te brengen; integendeel, arbeid veredelt en schenkt aan den gestrafte het besef van zijn eigen waardigheid terug.

Daarom moet ook gezorgd worden dat er geen smet kleeft aan de verpleegden, vooral aan de jeugdige daders die in de vrije maatschappij weerkeeren. Men noeme dus het gesticht waarin zij opgenomen worden, niet een strafschool, wat geen beteekenis, of wel een slechte beteekenis heeft, maar wel een opleidingsschool. Deze benaming zal er niet aan herinneren, dat de eenmaal aldaar verpleegde zich tegen de maatschappij had vergrepen, zoodat zij ter bestrijding zijner booze neigingen tegen hem had moeten optreden.

H. DE HOON.

Het doode Puntje (Slot)[1].

Lijzig zong Betsy op de Dennenhoeve, rammelde tusschendoor met de melkstoopen en wreef in wilde wrijving de stalling effen. Haar zoete stem drong stillekens door het tierend struikenwilderd en de noeste zonneschijnen speelden draaiende hollekens-plekjes overheen de transen der wiegende bladeren in deze late lente. Een argeloos vinkje sloeg een langen zang en een grauwe leeuwerik trilde de luchten vol van stijgende galmen, terwijl hij den hemel in wou vliegen. Zijn kweelen rekte in alle richtingen; zonder maatslag of orde gorgelde en ratelde hij de hooge ritzangen, tot hij plots staakte en lijnrecht nederduikelde in de jonge korenlaag van wiegende halmen, waaroverheen de zonnehitte beefde in vurende siddering. In de tweede rij van de vijf populieren zat een merel te fluiten in zorglooze doening, keerde den snavel in oostelijke richting en kleppelde met open vleugels in wilde vlucht naar de aarde toe. Aan den wijden einder schetterde een ekster van zalige geneugten, sleurde met den bek aan een trage slek, van 'n roodvlammende huid voorzien en pikte met gretigheid aan de spattende ingewanden. Dreumeken loerde heel deemoedig naar 't versnaperend spel, voelde een stond gemeend medelijden over het hart kruipen, peinsde enkele stonden kinderachtig, maar hield zich in, terwijl hij de oogen, die hij vochtig waande, van De Sekke afwendde. Een verlodderd rooden doek sleurde hij uit zijn engen broekzak, snoot van ongewoonte, veegde eenmaal zijn rechteroog, dat naar De Sekke loerde, terwijl er iets prangde in de nijpende keel. Een teerheid bekroop hem geweldig en hij stotterde inwendige meewarigheid zonder uitwendige traantjes.

- 'k Ga na'r de Pip, klapte De Sekke, terwijl hij zijn gestel

(1) Zie blz. 36.

opkraamde en de klak, die wat sleet vertoonde, diep over het vierkantig hoofd schoof. Zij baanden zich doorheen het dicht gestrengeld heestergroen en stonden plots bij Charel-Lowitje, die lui en stram zijn voeten in het drijvend water kletste, zoodat de straaltjes, als een fijn fonteintje, zilveren vlammetjes deden flikkeren in de lichtende zon. Pip hing te wiegen aan de neerzijgende twijgen van een sterken eiken strunk, die wat verderop in deftige houding met zijn breede kruin stond te gloren. Een grauwe, groen beplekte weewaal schoot scherend over de ruikende boschaarde, die, flets en flauw, stillekens dampte in stijgende prikkeling. Maar Dreumeken beet zijn lippen vaster, terwijl de praatzieke Sekke maar doordraafde in zijn vertelling over het vinkje, dat zalig genietend zat te broeien en de merel, die reeds haar tweede kraam had te verzorgen van vlugge jongen in d'hazelstruiken aan lagen grond.

- Willen w'hem gaan rooven? stamelde Pip, die onderwijl was bijgekomen en met den langen boonenstaak stond te zwieren en te kluppelen in de breed-zwaaiende heesterstakken. Charel-Lowitje keek beteuterd toe en trok Dreumeken op zij:

- Hoeveel heeft z'er?

- Gisteren nog vier, vertelde De Sekke; 'k heb ze nog gezien en gevoeld met de platte hand en krieuwelen dat ze deden, echt krieuwelen en fluiten, fluiten met open bekken en oogen als perels, gelijk ons lieve vrouwtje 't huis op de schouw! d'Oude vloog er van weg en klapte met bangheid rond den struik. 'k Heb ze laten zitten; maar vier vlugge jongen, schoon zwart geschubd met echte duivelhaartjes op de borst en pluimkens als van een jonge musch. Kom, we gaan; maar stil. Ik eerst en voor elk één; een twee, drie, vier; maar stil zijn, hoor!

Charel-Lowitje plekte in de handen rijzekens en Dreumeken stond onthutst te dubben en dacht in zijn kinderlijke onzekerheid aan de vermaning van den paster, die altijd had verteld, dat de oudjes zooveel verdriet maken als men de jonge vogeltjes rooft. Hij voelde weer stillen weemoed stijgen en vroeg de maatjes om mee naar huis te keeren. Maar Charel-Lowitje barstte woest tegen hem uit.

- Allé, zandklodder, ga maar alleen.

Dreumeken zei niets meer en volgde met tragen tred de rassche schreden der anderen, die zich driftig voorwaarts spoedden naar

de lage hazelstruiken. De Sekke strompelde vooraan en maakte een beweging met de hand om stil te blijven. Hij naderde dichterbij, wees met den rechter wijsvinger naar het ingedraaide nest van warmende wol en met hooi gevuld, kroop op de knieën traagjes vooruit, greep de scheeve pet van het vierkantig hoofd, welke hij vluggelings over de gapende opening schoof. De anderen schoten toe in wanorde en met stijgende haast werd het heele rommelnest uit de saamgewrongen takken geloodst. De buit was in vaste handen en Charel-Lowitje en Pip juichten in heftige luidruchtigheid. Maar De Sekke keek vaster toe en vond slechts een mannelijk jong meer met sterk gelen snavel en zwarte pluimage en diep er onder, een versch eike voor het nieuwe kroost. Angstig keek het jonge mereltje toe, kweekte met open bek en stiet een diep-opborrelend keelgebroddel in de ijlte der flauw ruikende boschlucht, die lichtjes walmde boven het dichte heesterswilderd. Ieder schaarde zich bij in een rond troppeltje, om nader de flikkering der pikante blikjes te bespeuren; alleen Dreumeken bleef afzijdig. Angstig wrong de jonge vogel zich dieper weg in de handpalm van De Sekke, die de hijgende hartsader wilder voelde kloppen. Hij rekte de vleugels in hun lange wijdte en streelde het floerige kopken, terwijl hij den gelen bek met de vingers opende. Flauw staarden de oogskens, die van vermoeienis schenen dicht te sluiten, als wilden ze zich onttrekken aan het daglicht, dat nedergudste langs de spleten der wiegende heesters.

Dreumeken had de handen in de diepe broekzakken weggeborgen en onderbrak de babbelende bengeltjes niet, die driftig doordraafden en allerlei plannen koesterden.

Een kwetterende ekster schaterlachte in de hoogste kruin der vijf populieren, die stil aan voortrekten om den hemel te bereiken. Uit den wijden Sint-Michielstoren van 't hoofdkerkje van het nauwe steedje rammelde de kleine beiaard en stiet andermaal in vreugdevol gehuppel, de tonen in de lucht, die vol stak van stekende zonnehitte.

Maar Pip hield den hoogen toon en pleitte met welgemeende zekerheid dat het best scheen de jonge merel op de punt van den hoogen boonenstaak te hijschen, vreezende dat De Sekke anders den buit voor zich zou houden. Hij zou voorop gaan en zwieren in de luchtruimte met de scherpe pietepunt en den erge spelen

met den veroverden buit. Zoo peinsde Charel-Lowitje er niet over, want die was van meening dat De Sekke het geheel mocht bezitten. Er werd allengskens dapper doorgepraat; men twistte vervaarlijk, in wilde woorden dooreengegooid. Dreumeken hield zich stil, omdat hij wel begreep dat niemand naar hem luisterde. Een koppel grauwe musschen pamfletterden in het struikgroen en tjilpten in dwaas gekwetter, al duikelend op den grond omheen een argeloos rupsken, ergens in een lagen twijg opgevangen. Dreumeken staarde het zotte spel aandachtig aan, hield terzelfder tijd de bengels in de gaten en voelde de stille meewarigheid opbruisen tot in de keel. Hij kruiste de handen en peilde met groote oogen naar den roerloozen grond. Pip weerde zich dapper door en overstemde de heele bende, tot men het hield bij het eerste voorstel. De Sekke haalde den rommel uit zijn diepen zak en roerde het rolleken verroest ijzerendraad in heel zijn lengte, puilde met de scherpe punt in het rechteroog der jonge merel al over den snavel onder de frissche jonge huid, dwars door den kop en drong en wrong, zoodat ze langs het linkeroog uitschoot. 't Diertje kromp het lijfje in, zwalpte in pijnlijk geklapper met de vleugels in de volle lengte en beefde over het heele lijf, dat krampte in zijn lange uitgestrektheid, stuitend de pooten achterwaarts in recht-glijdende lijn en blies een dof geratel uit den gelen snavel, die opensperde, met een slijmpje bloed er uitdrijvend. Het beefde met den kop en schudde zijn linkerpoot, die hing te zwibberen met levenlooze openspreidende teentjes, klapperde nog even met de vlerken en vlaaide zijn korten staart uit in een fijn strependen waaier. Pip blies nog eenmaal op de naakte oogholten, waar twee dropjes uitsijpelden, haalde den langen boonenstaak naar omlaag, terwijl De Sekke het lijkje van een openbloeiend leven op de scherpe punt vasthaakte en met een vergeten kei, die verloren lag gerold in de diepte van het karspoor, den draad dichtbotste met klopjes van stille geruchtjes. Hij stak met fiere tronie het lijkje in de hooge luchten en de zonnevlammen plekten met rooden weerschijn op de zwartvlimmende veeren. Charel-Lowitje en De Sekke juichten in dolle pret, rammelden in de breedwaaiende zakken hunner lodderbroeken en sprongen in huppelende zwenkingen een verren rondedans. Dreumeken zei geen vin en voelde onstuimig zijn hartekloppen roeren. Al zingend stapte

het drietal op door de waterbeek, die voortzong in eeuwigen zang van matelooze klankjes en het jonge heestergroen kaatste in korte echo's. Men draafde nevens de hoog optrekkende populieren doorheen den moestuin, waar reuken walmden door de stille lucht van bloeiende lenterozen en kruiden van munt en bloemen van reseda's...

Lieze stond in de achterdeur te loeren overheen de rustbank en lachte genotvol over zooveel pret. Charel-Lowitje liep vooraan en vertelde in de kortste termen over de gelukkige vangst der jonge merel en De Sekke, die al de vogels wist wonen in den Veldkant. Lieze schaterde en was niet geërgerd over de streken van heur jongen bengel, want zij pochte op zijn innemende behendigheid, wees met fierheid naar den knappen boomenklimmer en zette een groote tronie bij elken t'huiskeer van den Veldkant. Daar leefde zijn pret in stijgende afwikkeling de godsgansche dagen, van als de zonne des morgens in de lucht kroop tot zij des avonds moe verloren valt.

Pip plantte den boonenstaak in 't midden der rozenplek en luidkelend huppelde het drietal rond, terwijl Lieze stond te giechelen dat haar ronde buik er geweldig van schokkelde. Coleta Van den Achterhoeck stond doorheen de jonge groene haag te loeren met strak-gespannen oogen en wou haar ademhalen een oogwenk inhouden bij 't zicht van 't zwevende vogellijkje.

Dreumeken kwam aangespodderd en blikte zwijgend toe, met de handen in de wijde broekzakken geborgen en liet zich dan, na een poos, eindelijk in 't mulle zand nederglijden. Pip beraamde innerlijk met vaste zekerheid om den buit aan De Sekke te onttrekken en hem thuis binnen te palmen. Zijn overleg kreeg den vollen stoot van Lieze, die af en toe stond te vertellen, dat heur jongen zoo alle dagen wat versch meesleurde en er kort spel ging gemaakt worden, want al die nieuwe goedjes moesten buiten. Ook die jonge vogel mocht niet in huis, want het krioelde er dapper van al die prullevodderijen. Pip voelde een gemeende begeerlijkheid groeien en hoe De Sekke het ook had gewild, hij zou de merel bemachtigen. Hij stak den boonenstaak in de hoogte en stoetsgewijze draafde het drietal langs den Kruyskenshoeck, zingend hun luide prettigheid uit:

> ... 'k Heb 'n vogeltje gevangen
> en dat beestje kan nie' zien...

dat het galmde over het Sint-Jansplein, waar de paster stond te kijken naar dat rumoerend volkje, dat de Langestraat inholde naar de woning van Pip. Dreumeken kwam achteraan gestrobbeld.

* * *

Zoo even buiten de kom van 't kleine stadsgewoel stond stil verdoken, achter vier verzorgde linden, het nauwe woonhuisje en piepte met zijn bloedvlammende pannendakje doorheen het groenende bladgewiegel in de bevende zonneglansen. Een dunne haag omzoomde, op een wijderen afstand, de zindelijke woning van Pip, die door heel de buurt van de wijk van 't Moleneindje was gekend. Men wist er alom wat van te vertellen en zijn doeningen werden duchtig besproken.

Hendrelika, Pip's moeder, stond rustig te praten te midden der Langestraat, de armen over den buik te rusten gelegd, met Josephine van den draaier, de zuster van Kees uit de stad...

In luid rumoerende joligheid draaide het drietal van het Sint-Jansplein, met het vervelend eentonig liedje, Pip voorop, naar de woning toe. Het jonge mereltje bengelde op de scherp gelijnde punt van den boonenstaak. De voorbijgangers keken dapper en menheer Moentjes, de hoofdonderwijzer op 't Moleneind, stond aan zijn deur met den fakteur van het postkantoor een druk gepreutel te maken, dat van ernstigen aard scheen te zijn...

Moorken-Pitteloorken, de grijsgeplekte kater met witte borst, ronkte aanhoudend en spon gezwind voort, wrijvend tegen de beenen van Hendrelika in zacht streelende doening. Maar niet zoo vlug had hij het puntje bemerkt met den biggelenden buit, of hij schoot er naar toe en sprong in vurige begeerlijkheid de hoogte in en meende toe te schieten. Hij loerde met groote oogen, waar verschrikkelijke schichten uit straalden, kromde den zwart-door-lijnden rug in een bogige kromming, met diep ingetrokken pootjes, waar de wit-grijze tippekens te voorschijn doken van onder het jagende lijf. Hij miauwde angstig en zag tersluiks de noeste bewegingen van het wiegende lijkje, terwijl hij stiptelijk de oorenpuntjes tipte aan beide zijden van het ernstig gefronst voorhoofd. Maar Pip had het dapper in de gaten en wisselde de slinksche blikken van Moorken-Pitteloorken, die met lijzige stapjes voortbewoog in de diepte der drogende straatgoot. De zon plekte met

stijgende hittevlaag tegen de keien, die voortroosterden in dit bezadigd uur. Een leeuwerik zwom in de stokende lucht naar de hoogte en kwierelierde van achter de jonge haag naar de blauwe hemelen. In den nauwen fruitgaard, waar boomen met uitrafelende bloesems stonden te leven, tierden twee struische kerselaars en een argelooze kerseriep zat te schateren in rustende, stille zaligheid, genietende van het kleine, schoone land in deze laattijdige lentetijen.

Pip schokkelde in heftigen zwaai met den hoog reikenden boonenstaak en prevelde wel iets in geheime zinnetjes aan Charel-Lowitje, die maar toe zat te kijken en De Sekke, die niet genoeg kon doorpeinzen, waarom dit nu al weer door de Pip was weggekaapt. Midderlerwijl was Dreumeken aangeland, die af en toe inwendig zich pijnde, wanneer hij terugdacht aan de looze vangst in den Veldkant en, niet voor de laatste stonde, terugblikte in 't wreed spel van De Sekke. Hij keek een poos naar Pip, die kwaadaardig toesnauwde: - ‘Hewel, snotaap, wa' hebde' gij er mee te maken?’ Dreumeken liet zich in de mulle aarde zijgen, keek in de laagte van den effen grond en poeierde zijn tengere vingers vol met het verhitte zand. Moorken-Pitteloorken draaide gezwind met het strepende lijf en sloeg, veegend met den staart in de heele lengte, tot hij toesprong en vurige klauwkens maakte in een enkelen stond.

Josephine babbelde in ernstige vertrouwelijkheid en ontweek ijverig 't vermaak der joelende bengeltjes, die vele genoegens vertelden van de jongste dagen. De Sekke taterde in aangesloten heftigheid van den nooit te vergeten menheer Moentjes op den laten avondstond met de Mon van Nathalie Van Navarre, die in de gure tij doodvroor in de Zwarte Gracht na een lang achternahollen van Moentjes. 't Was felle winter geweest en de fratsen moesten toch zoo eindigen vooraleer men gedaan wilde maken; och, 't was zijn eigen schuld: moest hij zoo wegdraaien naar dien kant waar geen manepit door 't zwaar geboomte kan en geen menschenziel doorkomt?

- 't Was de schrik, voegde Charel-Lowitje er aan toe, niks dan de groote schrik, want Nathalie kooft er over.

Een wit-gekleede pepel vlerkte onhoorbaar boven hun hoofd, waar Pip met zijn gapende klak naar zwierde. Maar een musch

tjilpte uit het hagengroen en snoepte weg in 'n roerend geschetter ergens in een wijden kerselaar.

Jefken Van den Bol stotterde met een opgetoorden koolwagen over de hobbelende straatkeien en keek ingedoken met de gitzwarte kooloogskens naar het samengetroppeld viermanschap, trok zijn neus hoog op, snuivend, terwijl hij de bengels toesnaterde:

- Hoeveel moet ge'r voor hebben?

Pip zette een langen neus met de linkerhand en vingerde vijfmaal vijf frank, wees eens grappig naar de puntlijn en liet een korte poos 't jonge mereltje door de lucht zweven, terwijl hij met den boonenstaak roerde. Jefken keerde zich om en wees ietwat gramstorig zulks af. Hij vorderde naar de stad en telde de uurslagen, nadat de beiaardklingel was uitgerammeld op den spitsen Sint-Michielstoren. Dreumeken speelde voort in de mulle zandaarde en zeeverde een kwijltje weg langs de linkerzijde zijner gerimpelde kin.

Maar Mieken van Sint Anneken schommelde voorbij met haar zwart-kortgekant neusdoekje, de handen saamgetrokken in klare devotie en het lederen, bruin getint kerkboek met gulden snee tegen haar borst gedrukt, terwijl haar oudertijdsch koofken bibberde op het gerimpeld-strepend voorhoofd; ze zwaaide den langen rok, die met draaiende kleuren was bestikt. Zij spoedde in allerhaast naar de stad, groetend in volle ernstigheid met een vlugge vertwijfeling.

- Slecht weer hé, de zon is te heet, Hendrelika.

Maar de drukte van Josephine kende geen dralen en men vergat waarachtig dat er iemand voorbijsloop. Niet zoohaast was Mieken uit het zicht, of de bengels juichten het uit in een eenstemmig schaterlachen en vertelden dat de heilige stoeltjeszetster heel verkeerd was geboren, met korte beentjes, dik gelijk pijpesteeltjes en voeten buiten de mode, lange smalle teenen met in den zomer winterjeukte er aan. Pip fezelde er achteraan met flinken sislach:

- Zij watert alle nachten in heur bed.

Hij zei het anders in open termen, gelijk de Platte Vogelenteer van het Broeckbosch dit placht te doen, als hij de bengels wist te vertellen over zijn dappere strooptochtjes van hazen en konijnengoed. Charel-Lowitje rekte zijn romp en tikte Dreumeken vermanend tegen de ooren om zijn morsig spel in dat vuile zand, dat

sterk rook naar den weggespoelden beir, welken men er gisteren had geslodderd en die nevens de zandaarde was weggedreven.

In leutigen zwier trippelde juist Suzanna van Ter Zevenbergen van het Hof statig langs de overzijde met het opengewaaide zomerscherm, fier in rechte lijn, met de sterk-glimmende zijde, waarin haar keurslijf erg zat vastgeprangd en een vlammende sjaal van doorschijnend satijn in roze kleur flitste met lange eindjes over de vallende afgeronde schouders, terwijl 't zonnelicht glom van uit haar fijn pince-nezke, op het voorste tippeken van haar dopneusken geschoven, omkranst met gouden belegskens van dunne randjes. Uit hoogen blik keek zij naar het lage bengeltroepje en groette uit vage beschroomdheid, met erg misprijzen in haar binnenste; ze hield zich heel aristokratisch van een onverschoonbare beteekenis.

Pip spotlachte en De Sekke proestte het luidkeels uit, zoodat Suzanna zich even moest omkeeren en de roode kaken zichtbaar kwamen van gemeenden toorn, onder den breed-geranden jagershoed, waar twee aigretten op beefden.

- Oei, oei! kletste Charel-Lowitje, dat ze maar nie' in tweeën breekt!

Hendrelika had het luttel spel wel opgemerkt en siste tusschen de tanden tot de bengeltjes om zich in te houden, wat echter niet baatte, want zij sloegen in luid akkoord een refreintje van verdachte beteekenis, dat doelde op den gemaakten prettigen hoogmoed van Suzanna. Pip dreef het nog verder en gewaagde met schijnbare overtuiging dat heel het Ter Zevenbergen geslacht van het Hof 'n onhandelbaar volkje was, tot zelfs de hovenier toe, die nog niet kan verdragen dat men naar het kasteel staat te kijken als de poort wage-wijd openstaat. Komt ge in den boomgaard om een afgevallen appel te grijpen, dan hebde den vossen doghond Melor achter uw hielen.

- Mij zal hij niet meer hebben, pochte De Sekke, want ik schop hem vlak verloren op zijnen platneus. Hij meende het en dat wisten de anderen ook; De Sekke zei 't niet of het was raak.

Seveneken, de voerman van 't Gesticht van het Heilig Hart, spoorde juist met een opgepropte mand versch gestreken waschgoed voorbij in hinkende doening met het linkerbeen, dat korter scheen dan het andere. Hij veegde bitsig het zweet van uit den

aschgrauwen nek en voelde zich ongemakkelijk worden van de talrijke rommelingen welke in zijnen buik rondklotsten. Hij spoedde zich achter de groene haag en kon, in den vollen angst welke hem bedwelmde, het niet langer verschuiven om aan 'n natuurlijke behoefte te voldoen.

Charel-Lowitje merkte niet kwaadaardig dat de mand van witte rietjes, zijlings was geplaatst aan den zoom van de Langstraat en Pip keelde luider tot Seveneken:

- Héla, snufke, heb'de boonen ge'ten en uiensoep?

De Sekke glimlachte scherrelings met zooveel prettigheid van Pip, die geen mensch kwaad toewenschte, maar jokte met alles en alleman en nooit het einde nabij kwam van zijn lange gekscheerderij. Seveneken hinkte voorbij en pierde met bijtende blikken naar de bengeltjes, mummelend scheeve verwijten:

- Zijt g'hier weer, straatjong?

Maar Pip toefde geen momentje en sjauwelde in der haast:

- Pak u voort, dubbele poot.

Seveneken keerde zich nog eenmaal om en speekte in de mulle zandaarde, roepend met luid-klinkend keelgat:

- Nà, raapt het op.

Pip sprong vooruit en maakte een holleken aan den mond met de rechterhand.

- Stinkerd, maakt u voort of 'k zal eens komen.

Een gonzende hommel zwenkte door de verre ruimten en omkranste in cirkelkrinkeling rond het vierkante hoofd van Pip, die rumoerend met de gapende klak zwaaide en in sterker mate den boonenstaak liet zwibberen. Een late kraai gooide zich door het vlammende ruim en de zon zifte de hitte t' allen kant op de veeren, die glommen in de bevende moevementen van zwaluwen, welke ongestoord de ruimten doorkliefden.

Josephine maakte een knipslag met de laaiende oogen en maande Hendrelika aandachtig over het rondsjauwelen van leelijke dingen, die rolden omheen de schuchterheid van dien leutigen Pip, Hendrelika verschoof dadelijk de onderlip in een plooi, die een ingehouden lach verried omheen die grappige beangstigheid van haar guitigen jongen, die zoo goddelijk lollig over zich kon praten, zonder maar eenmaal te denken aan onteerende fratsen of

ordestorende poetsen van vinnige levendigheid. Zij kilde de hittevlaag van die ernstig doende onrust en dreef Josephine terug op den wegel van 't gewoon gepraat over de luttele dingen van dagelijkschen omgang.

Madammeken van den vischhoek kwam met een ratelend stootkarretje uit de richting van Buisegheim, met versche waar van de groote haven, het stadje ingereden, duwde hortend over de bulten der straatkeien en zwoegde in driftige bezetenheid, dat birrelende zweetdroppels dropten van de haarkluiven welke haar vast tegen het voorhoofd plekten en waardoor vinnige oogskens schichtjes schoten in 't helle blikkeren der vurende late lentezon. Zij duwde, terwijl klapperende lippenbevingen trilden van diep gevoelde vermaledijding voor dat afjakkerend zwoegen en maakte onzichtbaren opstand tegen de ondankbaarheid van het zieltogend levenslot. Zij zwenkte met het jeukend lijf, dat zat gedoken onder de stippelingen van de blauw bepunte losse jak en het glimmende voorschoot, versch gestrikt en zij kromde den rug als een kater in het opkomende Februari-bloeisel en bij dalend Oktoberweer. Een strijd sidderde in haar ingedeukte hersenen en zij ontdekte er geen hoop op betere opkomst of naderende verandering. De wielen kriepten van vergeten smering.

- Hé, madammeke, een haringske van 'n centje, jokte Charel-Lowitje.

't Vrouwtje staarde om en stopte een poos, naderend tot de bengels.

- Wa' zegde, manneke?

Maar Charel verbaasde zich zichtbaar, terwijl de anderen heftig uitschoten in een stotterende schatering.

Pip liet den boonenstaak stil aan zakken en duwde met het zwibberende mereltje bijna tegen den scherpen puntlijnneus van Madammeken, die vlug was bijgekomen met de handen in de wijd gerekte zakken van haar blinkend voorschoot. Een raar windeken van uitgezochte zeldzaamheid wandelde een oogwenkje over de klein-steedsche doening en woei madammeken omheen de natte slapen aan de buitenzijden van haar trillende hersenen. Zij duwde half gramstorig aan de openwaaiende jak en nokte haar knuffig wipneusken in schuinsche trekken. De Sekke lachte inwendig en gewaagde half tergend:

- Heb'de sprotjes bij, madammeken?

- Geen sprotjes vandaag, jongetje, geen sprotjes.

Madammeken meende het altijd ernstig en kon 't maar niet begrijpen dat er nog iemand aan dacht, haar veilig te bepraten met allerlei malle dingetjes, welke altijd met korte spotternijen werden doorweven; want zij voelde zich steeds werkelijk ondragelijk in haar leven dat haar van alle zijden miserievol vervolgde en zij meende dat anderen dit insgelijks merkten.

- Sprotjes met peperkoek is m'n kost, spotlachte Pip; daar laat men wat voor staan, 't is kermiskost.

Dreumeken keek even op en blikte in gemeende verbazing over zooveel gewaagdheid van den baljuw van 't Moleneind. Madammeken hield zich netjes in en gunde de jeugdige bende geen uitbundigheid in hun nieuwsgierige verwachting. Zij draaide zich even om en schrijnlachte in een afgekapte poos, want zij verbaasde zich ergerend, wanneer zij Moorken-Pitteloorken juist van haar karretje zag wippen met een zoet haringsken tusschen de tanden, dat hij zorgwekkend over de straatkeien sleurde. Zij drilde er naartoe, maar de behendige kater scheerde vluggelings over het mulle zand en spoedde zich in een ongekende veiligheid, waar hij den buit in smakelijke stukjes hapte en zich genotvol verlustigde. Charel-Lowitje schokkelde het lijf van overdanige pret en kletste maar toe met de rechterhand op de beenen die hij even oplichtte, wen hij naar achter overbalanceerde. Hij meende 't uit te leggen, maar kon niet, wees naar Pip en De Sekke, die van heel 't gebeurde niets begrepen en stak den vinger der linkerhand naar de richting van madammeken, die reeds Sint-Jansplein opschokkelde. Dreumeken verbaasde zich en Josephine van den draaier trok de wenkbrauwen in ernstigheid, terwijl zij schuddebolde over de onbegrepen grappigheid der bengeltjes en Hendrelika aan de mouw trok.

En de tijd kroop voort en het klingelde een half-halfken op den Sint-Michielstoren. Charel-Lowitje deelde, in onsamenhangende zinstoringen, de gulle grappigheid van Moorken-Pitteloorken en versaagde niet zijn stotterende onderbrekingen met hakend gelach aan te vullen, tot meerdere vroolijkheid der anderen, die daverden van schokkende vreugde. Hun lijven deinden, terwijl een erg

gesisser onweerstaanbaar snerpte van tusschen de samenpressende tanden.

- Ons Moorken is 'n erge, waagde Pip; t'huis weten z'er van te spreken. Over lest stond een smalle melkkan gevuld en onze menheer de kater wist z'n kop door de opening te wringen; maar nu kreeg hij hem er niet meer uit en in rommelende onzaligheid dresde hij den kelder rond. Ons moeder liep toe en 't was misschien van angst, maar hij vluchtte in wilde vaart naar het ongeziene deurgat en kwam met den stoop voorop in den rechten hoek, tegen de trap, aangedraafd, stiet zijnen kop en krak! de kan viel in gruizelingen. Met een lichte kneuzing aan 't rechteroog kwam de melkbaard er van af. Maar wat 'n beest zooal leert! Als er nu nog een kan staat, duwt hij behendig den poot er in en likt als een bezetene: 't is een verstandig Moorken. 't Ergste, hij neemt alles, tot zelfs m'n sloefen en... spek, dat heeft hem geerne; spek zooveel g'en maar wilt kwijt geraken en meer ook...'

- Dat doen alle katten, zeemelde Dreumeken.

- Zwijg, snotter, kneufel voort, anders krijgt g'het zand nie' gezift.

Dreumeken keerde in zich terug en kropte wat op, dat neigde te stijgen tot in de prangende keel, want hij voelde zich steeds gelaten onder de bengels en versmaadde zich te mengen tusschen hun keuvelingen; dan werd hij telkens stompweg afgebeten, inzonderheid door Pip, die de sufferigheid, welke uitwendig op het ingetrokken gelaat van Dreumeken dreef, niet kon dulden in hun midden. Hij wilde steeds bij zich voortstuivende kerels, die gereedelijk konden gaan doorheen alles, wat ook de spannende dagen met zich mochten aanvoeren.

Hendrelika babbelde in diepere drift en schokkelde het hoofd in vlugge buigingen, terwijl Josephine het uitgiechelde in kort-gerekte snokjes en oolijk loerde naar het troppeltje der bengels, die ijlstootend voortsnaterden in hun aandravende grappigheden.

De zon neep erger en pitste, van overdanige hitte, den jeukenden hals van Platte Vogelenteer van het Broeckbosch, die met zijn half-gebochelden rug kwam aangestapt, eenmaal fijfend niesde en met de ruggevlakte van zijn hand sterk aanwreef tegen zijn breed gespannen neus, waarvan de vleugels in den rooden

weerglans glommen van de licht-glanzende zon. Hij snaterde terstond.

- Hewel, jokkendjuze, hebde 'n merel gekuipt, piepegale van den Molenokker, hebde' gij gescharreld in 'n beum of is 't De Sekke grabbel van 't Veldkantje?... En dan nog 'n boonenstaak van drie en half... Pardjuze, drie en half meter met 'n pietepunt van 'n haarken fijn, 't is versakkerd een heel affaire, zulle; maar, z'is nie' gekuipt, z'is verlodderd gezwirreld, gezwirreld met de vleugels en doode oogen; gat-verdjuze, g'had ze moeten darmen uit 't lijf en met de achterstrop ophijschen, is dat nu 'n dingen van snotterijen door snotneuzen ineengestompt; 'k geef geen vijf cens voor heel 't ding en dan den staak er nog al bij, dingen van niets verstand, apenwerk, god van lammen tist! 'k Heb in m'n eerste jaren anders getroppeld; lach niet, Pipenokker, of 'k sla op uwen knokker, water van het schuim der waschkuip; 'k heb m'n eerste jaren andere planeten vastgemaakt: twee lijsters den rechterpoot overgebeten en in 'n strop laten uitpierewieteren, dat kraai en uil hapjes kwamen smullen terwijl ik stond te jokken in 't schuurgat van Nele van ‘Den Blauwen Steen’, wel sakramentum! Vleesch is vleesch, al was het van 'n peerdenbil die stinkt naar zweet en pis. Maar met Half-Vasten at 'k een partij vet gevoede schuurratten, schoon gemaakt dat hun vleesch wit uitsloeg en fijn als 'n hamelenbout van 'n jonge hert... 'k Heb eens 'n haas ge'eten die drij dagen had liggen vlotten in den beirkelder van 't Vestje achter den Panneberg en 't was een met 'n allerbeste saus, reuk en smaak te 'n eender. Roe! roe!!... in volle tij gelijk nu, zes en dertig jonge musschen van 't eerste kipsel in eenen slag; want 't goe wild ga weg naar den schepper van Trees Marjan: geld is geld! 'k Heb eens 'n konijn verkocht aan den vaar van Suzanna van Ter Zevenbergen van het Hof, gestroopt op z'n eigen landgoed met een strop van zijnen hovenier; de lamme toon betaalde en was erg kontent. Och; zoo'n volk van niemendal trappen op ons; maar ik nijp in hun zakken en pis ze daarna tegen hun achterkluiten. Dat sakkersch volkje, voor nieks goed dan om anderen af te piegelen tot op de bloote huid, 't vel kaal zonder haren... In de Slijmsloot, waar 't vettig waschwater doorwroetelt van de zeepnonnen van 't Gesticht van 't Heilig Hart, krioelt het nu weer van witvisch en palingdarmen krinkelen in de modder, gelijk

kruipende padden met vlamoogen; da's visch waar ieder op verlekkerd is, als men maar niet weet uit welke sloot hij van danenkomt. 'n Dubbel dobbeltje als 'k niet alles verkoop wat er te snoepen is aan den Weledelen Meiter met den langen naam van 't Groeningherhof. Hij smakt er van, dat de boterklooten hem langs de kwabberende kinnebakkes uitglijden, lijk olie op 'n bol frut bij den beenenkliever der Kale Musch; sappig, smakelijk... Madammeken uit den loozen winkel loopt achter m'n kloonen om hem te hebben, maar ze betaalt niet, de loddersjo met heur afgepiegeld lijf, z'is nul in heel de stad en moe als z'in heur zak moet schieten. Lodden zijn 't in de stad, lodden die 't beste laten wegkapen door 't vreemd gespuis, met den baron van 't Rozenhof inbegrepen. Maar alles heeft z'n einde, alles en de wereld denkt er anders over; nu of morgen komt er licht, lijk Onzen Lieven Heer in de hooge wolken zal komen om de uilen van de stad te straffen; dit, omdat zij zich lieten uitzuigen door 't groote geldgesjacher van onzinnige vetzuipers... En gij, Pipesnotter, ge sleurt met 'n merel rond lijk 'n bengel zonder lijf, omdat er in u geen hart steekt waarvan de snaren werken, slamper van de straat! En gij, Dreumeken den bedrukte, waarom zijt gij er? Evenmin noodig als de stijve bochel die maar niet wil zakken op mijn karkas. Maar manneken, men dringt u morsdood vooraleer gij uwen kop kunt toonen in de lucht... En toch is 't ten eender voor ons allen, want ik heb het geschreven in m'n gebedenboek van 'n ander gebedenboek dat gedrukt was; luistert, gij ook, Charel-Lowitje en De Sekke: '...Zoo is alles van ons, de lucht en de wolken, de aarde, de boomen, 't licht en de vruchten.' Dat moet je voor later onthouen. Je hebt op alles 'n recht, omdat je kijkt, denkt, ademhaalt, eet. Je zou niet geboren zijn, als God - wat wij God noemen - je er geen recht op had gegeven. En luister, - ik zal zoo lang niet meer leven. Ik heb grijze haren. Als je witte haren krijgt, ben je als 'n plant die verdort, 'n volgend jaar geen groen meer schiet. Ik weet nog hoe de roos thuis is gestorven: eerst frisch, vol knoppen, en later, later heb ik de takjes gebroken, hoorde 'k ze knakken. Zoo ga ik dood, morgen, overmorgen, over 'n jaar misschien. Dan leggen ze me onder de aarde, waarop we nou zitten; je moet 'r niet bij schrikken, domme jongens, want 't is mooi, heel erg

mooi, en na jaren keer 'k terug in 'n blad, in 'n tak, in 't licht, in 'n vrucht, in zoo'n steen als daar ligt.

Platte Vogelenteer keek even naar de ijle zonneluchten en voelde het storend gegiechel der jonge bende, onschuldig, keek Dreumeken in de pijlende oogpinkels en voer ernstig verderop in klare devotie:

- Nou lacht ge, jongens. 't Lijkt je vreemd, niewaar, dat ik overal in terugkeer, maar je hoeft 't niet dadelijk te begrijpen, als je alleen maar veel, heel veel blijft houen van wat je omringt. Alle menschen die je kent: je vaders, je moeders, armen en rijken, koningen en keizers gaan dood, veranderen in bloemen, water, hout, lucht, in wat je maar wil. En omdat de goeië God dat zoo wonderlijk heeft geschapen, geen sterveling er wat aan tegen kan houen, moet je alles om je heen liefhebben, elken dag, elk uur. Met alles lief te hebben, heb je God lief, zult je nooit iets voor jezelf alleen verlangen; zult je voelen dat zoo'n boom van elkeen is...

Vogelenteer hield een oogwenk zijn gedachten strakker gespannen en vervolgde op trageren toon; want er was iets haperend gegroeid in zijn stem:

- Ik heb 't gezegd zooals 't is, zooals we 't moesten weten. Maar langzaam aan, m'n jongens, is 'n leelijk ding gekomen, hebben enkelen, die sterk en slecht waren, het land, het water en al wat er op is, genomen; dat waren de menschen die God niet kenden, m'n jongens... En nou zijn we bezig, over de heele aarde bezig, om den grond waar we op loopen en de lucht die we ademen, vrij te maken, zoo vrij, dat ieder gelukkig wordt, we geen... later, veel later zult jij 'r aan meehelpen.

Hij kuste zijn gebedenboek, liet het daarna wegglijden in zijn wijden broekzak en gewaagde na 'n stonde: - Hebt'de 't gehoord?

Pip kletste er tusschen, halvelings zage-zingend:

> Vogelenteer, Vogelenteer,
> Ge kunt hem vangen met z'n scheer.

- Zot, zeg ik, raasde De Sekke en Charel-Lowitje pitste nijdig in het rechteroor van Dreumeken, die ernstig toeluisterde, met zijn uitgerekte oorlepels naar buiten gekeerd. Hij zei niets, maar hij dacht in dubbende mijmering: ‘Maar langzaam aan m'n jongens, is 'n leelijk ding gekomen, hebben enkelen, die sterk en slecht

waren, het land, het water en al wat er op is, genomen; dat waren menschen die God niet kenden... en later, veel later zal jij er aan meehelpen.' En hij voelde een waarheid in zich sijpelen en keek in een ander licht, dat scheen buiten het stralengekletter der vlammende zonnedansen. Hij vermoedde dat alles geen zwetserij was en eischte van zich zelf een ernstiger blik omheen de gebeurende dingen in het gaan en komen, waarmede de natuur zich onderhoudt. Het pulverzand gleed lijziger doorheen de reten der vingerspleten en zijn nagels pulden vol van stekende korrels, die vastgeschroefd zaten als plekkende lijntjes van inktzwarte tinten tusschen de vermooisde nagels.

Platte Vogelenteer hijgde nog eens heftig en trok zijn broek omhoog, die zachtkens wat naar omlaag was gegleden. Hij loosde een zuchtje en keek nogmaals in de zuiver gewasschen lucht, waar geen storend wolkje doorijlde, schudde zijn warrelenden haarbos, die voortgroeide en pinkte oolijk tegen de zon. Hij vergaapte met geeuwenden mond en voelde in zalige deugdelijkheid de hitte neerwroetelen op zijn scheeven bochel. Hij herpakte zich.

- Wel, ventjes, 'k had in den tijd andere listigheid in mijnen knokker. In den achterkant van 't Broeckbosch had 'k twee takken met vogelenteer besmeurd en dik, hoor! Een lijster, terwijl ik stil was, vloog er in haastigheid naartoe, en pik, ze stond heur hier te rekken met stijve pooten en hief den kop hoog op, maar klap! ze hong vast. - Een tweede kwam bijgehinkeld en ook, klap! ze hongen vast! 'k Heb z'er twee volle dagen gelaten, dat ze van pijnlijke verveling scheten lieten vallen en honger... honger en dorst; gelijk onzen Lieven Heer van Galilea. Ze loosden nog korte snokjes langs de luchtpijpen toen ik hen terug bezocht. 'Hewel, hebde 't nu ondervonden wat het leven en de wereld is?' vroeg ik hun 'en zulde 't nu onthouen?' Het eerste kwabbergat opende flauwe oogschelen en 't tweede kwabbergat liet zich zakken met den kop in de laagte als teeken der eindvermoeienis. Toen heb ik ze verlost en 't eerste kwabbergat is de natuur levend teruggeschonken en 't tweede kwabbergat is doodgegaan in m'n eigen handen. Erg, ventjes; erg, want toen..., toen... is er iets in mij gekomen, iets dat pijnlijk was, hier binnen en 'k was een stond vochtig geworden, week in 't binnenste. En, wat doen we toch,

jongens; jij bengels van de straat? Pip van 't Moleneind, jongen, jongen; als 'k me niet ontzag...

Hij dreigde met de vuist naar hem. Maar Hendrelika riep van op den steenweg en de Platte Vogelenteer keerde zich bedenkelijk om en ging, zonder nog iets verder te vertellen, verderop.

De bengels jouwden hem achterna:

> He, boschwezel,
> Stomme ezel...!

Josephine slaakte een kwetterenden kreet van welgemeende verbazing, riep een onverstaanbaren ‘goeden dag’ en spoedde zich vluggelings naar de stadskom, om den verloren tijd der babbelarijen te achterhalen.

* * *

In de lange, breede dreef der hoog-op-waaiende beuken van het Tangerhof der Zeven Weeën, kwam met slepende beenen, Koorenveldt aangestapt. De zon zwom in de ijlte der blauwe hemelen en liet op de aarde de kladden der hittelagen neerpletsen, lichtte met scheef stralenspel in de wuivende kruinen en plekte in dansende schemeringen op den zweetenden, kalen hoofdschedel van Koorenveldt.

Pip loerde nog eens toe met strakke blikken en gespannen aandacht en groefde zijn voorhoofd dieper aan van uitermate inspanning om zijn zekerheid vast te schroeven, dat het toch zijn vader was. Dan keerde hij zich om in halven draai en spoedde zich langs de achterdeur in 't kleine schuurken, totterde over een hooiopperken en scheerde schoorvoetend langs de openstaande deur van het achterhuizeken tot in de keuken, waar Hendrelika, in nieuwe drukte, vinnig doorsloofde, en wipte met gemeten voorzichtigheid de trap op naar de zoldering, duikelde een enkele maal en stond vluggelings te kijken doorheen het schuinlijnende dakraam. Hij zag Koorenveldt omzwenken aan de laatste draaiing en stak zijn hoekigen kop naar de buitenzijde in de lichtende flikkering der wentelende zonneschiften, die de roode dakpannen in vuur hadden gezet, zoodat er laaiende zwenkingen onzichtbaar overheen dansten. In zijn argelooze bezorgdheid zocht hij met aandachtige blikken in heel de fijne rommelstukken die op den

zolder waren gerangschikt, ontmoette de oude kleederen van den soldatentijd zijns vaders, die erg waren uitgerafeld en bedrest met enkele kleine stippelingen, verradend olie en karresmeersel. In een hoekigen zijwand beefden onroerbare herinneringen van een vuil geroest jachtgeweer en een korte, napoleonnaansche sabel, in een fijne kromming, was zorgvuldig in twee krammen opgehangen. Een houten kasken trok geweldig de aandacht door kunstig gesneden werk, dat het sierlijk omhulde en waarin de vele oude pijpekoppen waren opgeborgen, die door Koorenveldt, lange dagen reeds, buiten dienst waren gesteld. In de laagste helling, waar alles samenliep in schuinsche vernepenheid tot aan den ruwen houten vloer, stond zwijgend, stil-onroerbaar en gelijk bestoven met een kleed van dunne zandjes, een eiken koffer van opvallende grootte en ruimen omvang, geheel buiten de mode en een boterronde waschmand, in dichte biezen saamgeweven met een draaiend deksel, dat echter niet bewoog. Een gebroken ruit, met scherp gehaakte randen, stond in volle stelling, gereed om door te kerven aan ieder die haar verkeerd hanteerde en in den rechterhoek bromden van een grijs-gebakken steenen oplegpot, de blauw-getande versieringen van doode rozen, aan lang gestorven waterlelies gelijkend. In de middenplaats was de stuivende zavel afgerezen, rijzekens, tot in een rauwe ophooping, waaroverheen een vaal zonnestraaltje dunnetjes speelde, langsheen de nauwe openingskens der reten van het dak binnendringend, flauw en krachteloos.

Pip bekeek het al met vreemde oogen en dacht soms wel een wijlken dieper in over sommige rommelingen, die hij echter dikwijls had bezien zonder argwaan of zonder er eenige beteekenis aan te hechten. Maar nu hij zocht om de looste plaats op te sporen, had alles plotseling zijn uitnemende beteekenis gekregen. Hij loerde met pinkende oogen naar de wijdste plaats in de hoogte, berekende, zonder iets te vertellen, in zich gekeerd, wees eindelijk met den rechter wijsvinger nevens de opklimmende schouw en duwde schuin de pietepunt van den boonenstaak in de piepende spleet van twee pannen, zoodanig dat de jonge mere naar binnen bleef gekeerd en 't doode lijkje een koelte voelde zweven uit de gapende opening. Hij stootte nogmaals lichtjes aan en ging staan kijken in 't midden van den

zolder, vroeg zich af of 't de gewenschte plaats was en keerde dan weer terug om den staak een weinig aan de linker zijde te plaatsen, uit vrees voor Moorken-Pitteloorken, welke soms over de vorst van het huis rondwandelde, wanneer de jonge musschen of nieuw gekweekte zwaluwen hun eersten levensrit inzetten. Aan de andere wandzijde van den zolder stond een onhandig houten leerken, saamgeklonken van ongeschaafde sporten en door twee ruwe kepers vastgehouden. Pip trok het naderbij en plaatste het, zonder storende geruchten, nevens den langen pietestaak, klauterde hooger op tot hij zijn kop stootte, bekeek de ingevallen oogholten van 't lijkje nog eens aandachtig en streelde zorgvuldig over de pluimen, welke zoo zacht waren als floeren zijde...

* * *

In trage zoelte slopen de hitte daglagen naar den komenden avond, die langzaam insijpelde.

't Westen gloorde heerlijk op met een verloren rollende zonne.

Pip lag diep in zijn bed ter rust en droomde, half-luid frazelend, over de drukte en de zwaarte van den voorbijgedraaiden dag. Hij kreet somwijlen, wrong de handen in sterke vuisten boven zijn hoofd en blies een beteekenenden zucht, terwijl hij soms omzwikte met schokken, kort en in herhalende doening. Zijn kaken waren vurig rood gekleurd en het voorhoofd samengeperst in een fijne groeve. Hij woelde onrustig, rekte zich uit in heel de lengte van zijn lijf en brobbelde soms met klappende lippen, terwijl een rond lachje zijn mond omspeelde.

* * *

De morgen keerde in met een klauterende Oosterzonn[...]...

Pip staarde op den zolder naar de doode merel, de saamgevouwen handen op zijn achterste gekruist. Hij bepeinsde de historie in haar geheel en hoorde zijn moeder Hendrelika met stoelen schuifelen in de keuken en een haastigen melkboer de kar ratelen over de keien van den straatweg.

En elken dag droop Pip naar den zolder.

Eenmaal was hij nog op de leer geklommen om nader toe te

kijken en zag hij de maaien krioelen op het lijkje; en dit had hem ietwat geschokt.

Wat later zag hij de pluimpjes neerstruivelen, tot eindelijk, na een tijdje, dat nog wat gerekt was, de gansche naaktheid der tengere beentjes te voorschijn kwam en het weeke karkasken met het borstbeentje nog enkel zichtbaar was.

Bij een windbui had de tocht zich door de spleetjes gebaand en 't heele rompje was nedergetotterd en lag verstrooid in vele kleine beentjes op den ruwen zoldervloer.

Pip raapte ze op, bekeek de fijne deeltjes en scheen zich iets te herinneren van den Platten Vogelenteer, dat alles wederkeert in een plant en zoo meer dingen; ‘maar toch dàt niet,’ peinsde hij en hij greep een ronden papieren zak, wond het overschot er in, borg het diep in zijn broekzak en trapte het af naar Charel-Lowitje en De Sekke.

't Was Donderdag na den noen.

En dagen en dagen kropen voort in de weken...

RAFAEL VAN DE VELDE.

Contich.

[Drie gedichten]

Naar Buiten

De stad met slingergroen behangen
en markt en plein in feestgewaad;
gewaai van vlaggen aan de stangen;
gedrang van menschen waar gij gaat.

De toetende auto's gaan hun gangen;
draai-orgels spelen langs de straat;
de kermisroes raast onbevangen
van 's morgens vroeg tot 's avonds laat.

Ik wil 't gewoel der stad ontvluchten,
't rumoer en 't schettrend feestgedruisch.
'k Voel in die drukte mij niet thuis.

Mij lokken reine buitenluchten
en veld en bosch en landgenuchten,
de hei in bloei... mijn stille kluis.

De Merel

o Merel, die zoo lustig op,
hoog in den populierentop
uw liedje zit te fluiten,
is u de dag niet lang genoeg,
dat gij, van in den morgen vroeg,
uw zingenslust moet uiten?

Al is de lucht nog schemergrauw,
gij schudt van 't vederdons den dauw
en laat uw jubel hooren.
Is 't vreugd die uit uw gorgel slaat,
vreugde om den nieuwen dageraad,
in 't purprend oost geboren?

Of is uw zang het wachterlied,
begroetend haar die ge in 't verschiet,
van op uw hooge tinne,
ziet treden uit haar gulden poort
en, 't hoofd met stralend goud omgloord,
haar zegetocht beginnen?

Uw stoute wildzang, uw gefluit
doortrilt de stilte hel en luid,
vol blijde voorjaarswonne:
een hymne aan Hem die d'uchtend schiep,
die knop en bot in 't leven riep;
een zang aan licht en zonne!

Zomernacht

Hoe weegt zoo zwaar
of 't middag waar'
de zoele zomerlucht op 't land.
Geen avondkoelte
verdrijft de zwoelte
die nableef van den zonnebrand.

Geen tochtje zweeft
dat frischheid weeft;
het windje sluimert in 't geboomt',
maar wolken stijgen
met donder-dreigen,
waar 't zwarte bosch den einder zoomt.

En plotsling licht
een bliksemschicht,
als trok een God, tot straffen rêe,
in 't nachtlijk donker,
met hel geflonker,
zijn flikkrend lemmer uit de schêe!

ARNOLD SAUWEN.

Engelsche Kroniek

Sedert onze vorige kroniek is Mary Webb gestorven, juist toen het publiek haar eindelijk naar waarde begon te schatten. De beste critiek had reeds lang erkend dat de schrijfster van **Precious Bane, The Golden Arrow** en andere romans een eerste plaats verdiende onder de huidige prozaschrijvers; maar zij leefde zeer ingetogen in een kring van enkele goede vrienden, en hield zich stelselmatig afzijdig van de wereld waar practische menschen weten wat een wel ingerichte adverteering vermag. Nu verschijnt sedert Juli, bij Jonathan Cape, een nieuwe uitgave van haar verzamelde werken, met inbegrip van den onvoltooiden roman, **The Armour wherein he trusted,** waaraan zij nog in de laatste dagen gewerkt heeft.

Tot de meest besproken boeken van het oogenblik behooren de romans **Farewell to Youth** door Miss Storm Jameson, **Perishable Goods** door Dornford Yates, **Swan Song** door Galsworthy, en **Against the Sun** door Godfrey Elton (hieronder besproken).

Dat de oude Pickwick de openbare belangstelling nog lang niet verbeurd heeft, konden onze lezers opmaken uit onze voorgaande kroniek, waarin wij het boek van Harper over ‘Pickwick's tweede komst op aarde’ aankondigden. Nu verscheen onlangs bij Putnams een tooneelstuk **Pickwick,** door C. Hamilton en F.C. Reilly uit het boek van Dickens getrokken, en dat, naar verteld wordt, reeds verleden jaar in Amerika op de planken grooten bijval genoot.

Godfrey Elton. Against the Sun (Constable, 7/6).

Alweer een liefdegeschiedenis, maar ditmaal betreft ze niet de bekende twee jongelieden van wie de lezer zich afvraagt: ‘zullen ze elkaar ten slotte toch krijgen?’ Anthony en Anne hebben elkaar reeds vijf jaar geleden gekregen, en hun huwelijksliefde is zeer zuiver en zeer mooi. Niet dat Schrijver ze ons wil voorstellen als enkel platonisch; wij voelen wel dat zij, in sexueel opzicht, normaal is. Maar er wordt daar geen nadruk op gelegd, zooals in zoovele romans van dezen tijd, maar wel, en het heele boek door, op de moeilijk te verklaren overeenkomst van voelen en denken, die dikwijls maakt dat man en vrouw, trots verschil van karakter, in hun samenzijn het eenig duurzaam geluk vinden en zonder

elkaar het leven ondenkbaar achten. ‘Als wij sterven,’ zegt eens Anthony, ‘dan blijft zeker het beste van ons voortleven, en dat beste is onze liefde. Als ik de eerste ga, zal ik op je wachten, en in het ander geval wacht je op mij!’. Anne is het daarover eens, maar, voegt ze er bij,

> Maar, Tony, verlaat me niet, als je 't kunt helpen, nooit. Ik ben bang, alleen.... Het is toch wel vreeselijk een persoon zoo noodig te hebben als ik je noodig heb...

De wereld, die niemand met rust laat, stoort echter die idylle bijna dagelijks. Tony is niet alleen de echtgenoot van Anne; hij is ook parlementslid en moet soms voor een paar dagen uit zijn landhuis te Ravensheath afwezig zijn. Hoe de gedachte aan zijn vrouw hem dan niet loslaat, wordt door allerlei liefelijke, suggestieve trekken duidelijk gemaakt. Zoo, als slot van het hoofdstuk waarin zijn optreden in die vermoeiende politieke vergadering wordt beschreven, wanneer hij eindelijk alleen is in de veilige logeerkamer van een vriend:

> Zoodra hij de deur van zijn kamer sloot, smolt heel die politieke avond onmiddellijk weg uit zijn geest. Hij vroeg zich af of Anne nu te Ravensheath reeds in slaap was...

Is het aan de heerschappij van die liefde over hun leven te wijten, dat beiden - maar vooral Tony - herhaaldelijk onder den indruk zijn, dat de zaken dezer wereld geen werkelijk bestaan hebben, slechts een schijn zijn, waarachter zich een onbekende werkelijkheid verbergt? Hoe kan Tony in ernst zeggen dat het parlement, zijn collega Marling, zijn kiezers te Walham, bloote illusies zijn, en Anne alleen werkelijkheid? Is dat niet eerder een illusie van hem, geboren uit den wensch dat zekere storende dingen niet zouden bestaan? In elk geval, die philosophische achtergrond van de liefdegeschiedenis heeft ons minder bevallen; vooral daar men b.v. Tony, als een krachtdadig man die hij toch is, allerlei practische maatregelen ziet treffen tot het voeren van een politieken strijd, dien hij wat vroeger als louter illusie had voorgesteld. Dit doet ons denken aan die eigenaardige philosophen die een bestaande pen in bestaanden inkt staken en, nu nog bestaande, boekdeelen volschreven, om te bewijzen dat pen, inkt en boekdeelen niet waarlijk bestonden.

En toch neemt die indruk bij Tony steeds meer en meer de bovenhand, vooral wanneer een - al te werkelijke - domme auto zijn vrouw omverwerpt en haar op slag doodt. Nu telt niets meer op aarde; Anne verwacht hem, volgens afspraak, en ze was altijd zoo bang als ze alleen was! Hij zal zich den dood niet geven, maar hem - steeds te vergeefs - in allerlei gevaren zoeken, om

Anne achter den dood te vinden; tot hij den dood eindelijk ontmoet, maar waar hij hem **niet** gezocht had, en aldus ten slotte weer bij Anne komt.

Voorwaar een uiterst merkwaardige liefderoman, die na het sterven van de geliefde nog twee derden van het boek inneemt, zonder dat die stoute greep den lezer onwaarschijnlijk voorkomt, noch de held oversentimenteel.

Aldus de twee hoofdpersonen en de kern van den roman.

De andere personages hebben slechts zijdelingschen invloed op de handeling, maar dienen, meestal door tegenstelling, tot beter begrip daarvan en van de hoofdkarakters. Zoo staat tegenover de teedere fijngevoeligheid en menschlievendheid van Tony, een eenzaam levende geleerde, Aubrey Trundle, die alle aandoening en ook de meeste menschen veracht en schuwt, en zich over de aangelegenheden dezer wereld tamelijk ironisch, paradoxaal en raadselachtig uitlaat. Anne denkt dat hij een gevoelig, ontgoocheld hart onder dat misanthropisch masker verbergt. Een tweede, niet verbeterde uitgave van Aubrey is de schatrijke Elmshott, wiens enigmatisch doen en spreken ons te gewild zonderling schijnen om in geloofbaar verband met het geheel te staan. Tegenover de volkomen onbaatzuchtigheid van het echtpaar vinden wij hun oom William, den aartsdeken, een bijna naïeven arrivist. En tegenover het pijnlijk en stormachtig verwerpen van deze wereld, waartoe Tony, onder tragisch zoeken van den dood, geraakt, ontmoeten wij den ouden Oxfordschen emeritusprofessor, die niets verwerpt, noch veracht, noch als onwerkelijk beschouwt op deze aarde; maar eenvoudig, door zeer hoogen ouderdom, voor alles behalve zijn boeken en zijn dochter, vreedzaam onverschillig is geworden, en die wijze voorzorgen neemt om den naderenden dood van zijn deur te houden.

Wij zouden den schrijver onrecht aandoen, zoo we ook niet nadrukkelijk wezen op zijn steeds doeltreffende en vaak schitterende zeggingskracht en zijn machtig uitbeeldingsvermogen. Meer dan eens uiten zich die in rake humoristische zetten, gelijk wanneer Tony de wachtende meetingzaal binnentreedt en daar ziet staan: ‘den onvermijdelijken politieman aan de deur, een eerbiedigen groeter, maar, politiek gesproken, een raadsel.’

Het is na die meeting dat hij zich afvraagt of Anne ginds ver reeds slaapt; en als hij 's anderen daags vroeg, vol hoopvol verlangen te huis komt, haar niet dadelijk ontmoet en de trap wil opvliegen, ziet hij eerst het verschrikt gelaat van de brave meid, Mrs. Hamps, en dan den kleinen dokter, die hem den weg verspert:

> Het was in de gang, met de hand van den kleinen man op zijn arm, dat Anthony meende te hooren zeggen: ‘Een auto-ongeval. Een van die venten op den verkeerden kant en een uitslippen van de auto. Volkomen plotseling. Zit een oogenblik neer, mijn beste kerel, zit een oogenblik neer.’

Mrs. Hamps stond nog altijd aan den voet van de trap, met gevouwen handen en gesloten oogen. Zeer zwakjes kon men door het stille huis het getik hooren van de klok in de gang.

Geen woord meer! En zoo valt, door dat schier dorre weglaten van al het overbodige, het akelig nieuws als de donder op den lezer zoowel als op Tony.

Wij moeten wel den lust weerstaan om geheele brokken onder de oogen van onze lezers te brengen. Toch vertalen wij nog het slotgedeelte van Tony's laatste bezoek aan de eens zoo zonnige woning, die hij, weken geleden, voor goed heeft verlaten, en nu voor de laatste maal ziet. Hij gaat door den tuin, voorbij de plaats waar Anne's hondje, Snap, begraven ligt, en...

> Hij stapte door den boomgaard en het grasperk daarachter. De luiken op de vensters van het salon. Ja, hij was blij, dat hij den sleutel van de deur niet had. Want hij was plotseling zeker dat, terwijl aan de deur ook de luiken op waren, en niemand kon binnenzien, Anne daar nog steeds zat te naaien en stil te neuriën en van de toekomstige jaren te droomen, en dat de hond Snap op het haardkleedje één oor spitste naar dien stap op het grindpad. Wel, dat ze maar zoo blijven, voor immer. Neen, zelfs indien hij den sleutel had, zou hij dat heiligdom niet binnendringen, nu. Want zelfs hij, dat wist hij, en hoe zachtjes hij mocht treden, zou daar nu als een indringer komen, en zou niets vinden, als de deur openging, dan een stofferige, ledige kamer.

Het komt ons voor, dat die enkele uittreksels reeds bij menigeen den lust zouden kunnen doen ontstaan om dat flinke boek te lezen. In de Engelsche pers werd het begroet als een der beste romans die dit jaar verschenen zijn, en dat was maar recht.

M. BASSE.

Onderwijs en Opvoeding

In onze onlangs verschenen bijdrage ‘Het nieuwe onderwijs te Weenen’ gewaagden we reeds over den ‘Deutschen Verlag für Jugend und Volk’, wiens bedrijvigheid werkelijk merkwaardig mag heeten. Zonder in den breede daarop terug te komen, vestigen we in het bizonder de aandacht op twee zijner uitgaven: **Aerztliche Pädagogik** door Dr. Heinrich Keller en **Pädagogische Versuchsarbeit** door Theodor Steiskal, elk van beide in twee deelen.

Keller is geneesheer en stelde vast dat vele ouders de lichamelijke verzorging en de verstandelijke ontwikkeling hunner kinderen als twee zelfstandige levensfaktoren van elkaar gescheiden houden, ofschoon het eene wel sterk afhankelijk is van het andere. Daar wil hij tegen in en dat verklaart al dadelijk den titel van zijn boek, ‘Geneeskundige pedagogiek’, alsmede de vier groote rubrieken ‘harmonische opvoeding van den zuigeling’, ‘...van het loopende kind’, ‘...van het kleine kind’, ‘...van het schoolgaande en het geslachtelijk rijpende kind.’ Ieder dezer rubrieken heeft haar klaar afgebakende onderdeelen; en waar men het werk ook opslaat, telkens getuigt Keller's taal van een bezonkenheid en een rust, die weldadig aandoen. Het boek is bestemd voor ouders, leerkrachten en opvoeders; het zal hun, - naast een werk als Dr. Matthias' eenvoudiger gehouden ‘Onze Benjamin van de kinderkamer tot in de maatschappij’, - wetenschappelijk en praktisch ernstige diensten bewijzen.

Steiskal's werk over ‘Pedagogische proeven in Oostenrijk’ behandelt blijkbaar een heel ander onderwerp; maar toch sluit het zich voor zijn eerste helft bij Keller's arbeid aan, doordien het vier hoofdstukken brengt over den psychologischen toestand van het schoolgaande kind, - het eerste en het tweede tamelijk zwaar op de handsche hoofdstukken echter, - en dien toestand tot grondslag neemt voor de in de tweede helft behandelde didaktische proeven. Naar we vroeger meedeelden, worden in Oostenrijk talrijke experimenten genomen; omstandige lijsten, achter in dit werk, leggen daar getuigenis van af. En daarom juist verwondert het ons, dat het tweede deeltje van dit werk ons niet meer dan enkele losse grepen uit onderscheiden bedrijvigheden der arbeidsschool aanbiedt, door elf verschillende medewerkers, en er niet op aangestuurd werd een samenhangend geheel te verwezenlijken.

Het lezen waard blijft dit werk echter wel, om den verjongenden geest dien het uitstraalt.

Van Dr. Fritz Karsen verscheen **Deutsche Versuchsschulen der Gegenwart und ihre Probleme.** (Dürr'sche Buchhandlung, Leipzig). Hier gaat het dus niet om pedagogische proeven, maar om volledig ingerichte proefscholen; en van deze laatste telt vooral Duitschland er vele en allerhande. Karsen deelt zijn stof in naar het karakter der instellingen en gewaagt dan van organisatorische en methodologische hervormingen, van scholen met gezinsopleiding en van gemeenschapsscholen. En onder elk dezer rubrieken voert hij dan de verschillende experimenten thuis, die ons sinds enkele jaren bekend zijn; men denke b.v. aan de Reformschule, de Begabtenschule, Berthold Otto's Hauslehrerschule en aan de zg. Waldschulen en Schulgemeinden. Maar boven alle plaatst Karsen de revolutionaire of gemeenschapsschool, waaraan hij trouwens ook 't omvangrijkste hoofdstuk wijdt; waar hij de andere scholen voor private, interessante proefnemingen houdt, heet hij de gemeenschapsschool, - waarin een demokratische, nationale opvoeding in dienst der gemeenschap verstrekt wordt, - de gewenschte oplossing. Met dit hoofdstuk ga men akkoord of niet; gezonde, ruime opvattingen worden er alleszins in gehuldigd.

Nu we een uitgaaf der Dürr'sche Buchhandlung vermelden, moge hier ook Philipp Stauff's **Märchendeutungen** genoemd, dat bij dezelfde firma verscheen. Het boekje bedoelt den oorsprong en de beteekenis van een aantal Duitsche sprookjes te verklaren en zoekt daartoe hoofdzakelijk steun in mythologie en volksgeloof; we lazen het gaarne, lieten ons zeer dikwijls overtuigen en zelfs boeien, maar vonden ten slotte in de aangehaalde sprookjes zelf, - waaronder de meeste naar Grimm, - de allergróótste bekoring.

Van de firma Quelle und Meyer, te Leipzig, kwam ons **Aus der Urgeschichte des Menschen,** door Fritz Gansberg, toe. De auteur behoort tot de school van Scharrelmann, d.i. hij kent voortreffelijk zijn stof, in dit geval de geschiedenis van den oorspronkelijken mensch, en weet ze prettig vertellend te verwerken. Hier brengt hij een elftal verhaaltjes, los van elkander; diepgaand zijn ze niet, maar ze prikkelen tot willen weten en begrijpen, en dat beteekent heel wat, wanneer het een publiek van jonge kinderen geldt.

Om nog enkele Duitsche uitgaven te bedenken, vermelden we een drietal boekjes van de firma Tyrolia, te Innsbrück; **Der kleine Otto der Grosze,** een geschiedkundig, kristelijk gekleurd verhaal voor kinderen, door Maurus Carnot; **Unser Heim in der Sonne,** een verzameling korte stukjes, pleitend voor een zonnig huiselijk leven, onder leiding van Maria Domanig; **Werden und Wirken,** de uitbeelding van negen verschillende vrouwen, uit de historische werkelijkheid gegrepen, door Helene Riesch. Van deze drie

werkjes, materieel goed verzorgd, lijkt ons het laatste het origineelst en best en bizonder geschikt om jonge meisjes tot de schoonheid der vrouwelijke levensrol voor te bereiden.

Onder de Nederlandsche uitgaven noemen we vooraan de reeks ‘Bekende Paedagogen’, door de firma Wolters vroeger ingezet met P.L. van Eck's **Johann Heinrich Pestalozzi,** door ons reeds besproken, en thans vervolgd met J.M. Telders' **Friedrich Fröbel's Opvoeding van den mensch.** We weten niet welk werk na deze twee aan de beurt komt; maar met mej. Telders' boek heeft de uitgever weer een beste greep gedaan. Mej. Telders leidt het door haar vertaalde werk van Fröbel met een zaakrijke ‘levensschets’ in, waarin ze 's mans leven en arbeid voortreffelijk in 't raam van den vroeg-negentiende eeuwschen tijd situeert; Dr. Gunning laat die schets volgen van zijn eigen kenschetsing van ‘Fröbel's grondgedachten’, bondig en helder; en daarop volgt dan, in toonbeeldig Nederlandsch, mej. Telders' vertaling van ‘De opvoeding van den mensch’, dat voortreffelijk aansluit bij het andere werk, waarin de schrijfster Fröbel's ‘Paedagogiek van den kindertuin’ voor Nederland bewerkte. Wie Fröbel wat zwaar op de hand vindt kan dit boek met vertrouwen ter hand nemen; want de vertaalster wipte het langdradige en onbelangrijke uit den tekst en biedt ons voor 't overige een proza, dat ons Fröbel tot iets steeds aktueels en bizonder kostbaars maakt.

Bij de firma H.J. Spruyt, te Amsterdam, verscheen **Jeugd, een bundel kinderschetsen,** door. J. Lens; daarin worden een veertiental kinderen voorgesteld door een man van streng kristelijken huize, maar op een wijze dat ook andersdenkenden het nog lezen kunnen. Alleen rijst bij ons weer de vraag: zijn die kinderen typisch genoeg om ze uit te beelden, en zooniet, mocht dan niet zachtjesaan de reeds lange reeks van dergelijke schetsen worden afgesloten?

De Hollandia-drukkerij, te Baarn, brengt ons **Onze Mei,** zijnde een twaalftal jeugdherinneringen, door verschillende Nederlandsche schrijfsters van eerste gehalte. 't Was een voortreffelijk idee van de uitgeefster, er die proef op te wagen; want zoo dergelijke herinneringen ons gelegenheid bieden eens naar den oorsprong van zekere interessante levensverschijnselen te zoeken, ze brengen ons vooral de schrijfsters zelf, die belangwekkend te vertellen weten, al is het zakelijke hierin weleens erg beperkt in omvang.

Schooluitgaven verschijnen natuurlijk bij de vleet; we hebben ons zelfs dikwijls afgevraagd, hoe ze 't vermijden elkander eenvoudig in den weg te loopen. We noemen er ditmaal maar enkele.

Nijgh en Van Ditmar, te Rotterdam, biedt ons **Folklore ten dienste van het onderwijs,** door F.W. Drijver. Wie den schrijver kent, weet dat hij tot de allerbeste folkloristen van Nederland

behoort, getuiige o.m. zijn bundels ‘Mozaïek’; en wie dit werkje inkijkt, ziet er, aan de hand der volksche gebeurtenisjes van Januari tot December, een heerlijk nationale leesstof in, die al lang in onze schoolleesboeken moest hoogtij vieren. Waar ‘Folklore’ niet als klassenleesboek wordt ingevoerd, mag het alvast niet in de klassebibliotheken van den 3en en den 4en graad ontbreken, in afwachting dat het mooie zustertjes krijge.

De firma Wolters heeft een reeksuitgave ‘Vreemde landen en landstreken’ geopend, die bij voortgezet onderwijs in aardrijkskunde zeer nuttig zal blijken. Vóór ons ligt **De Groote Oceaan en Japan,** door Mulder en Heere, een rijkdom aan up-to-date gegevens over bedoelden oceaan, de eilanden, de kustgebieden, de groote landen- en volksgroepen; meer bestemd om geraadpleegd dan geleerd te worden.

Van dezelfde firma ontvingen we één deeltje **Fransch voor de middelbare school,** door Benjert en Elzinga; het heet een ‘voorlooper van het eerste leesboek’ en brengt werkelijk eenvoudige, prettig gestelde leeslesjes aan. Deze auteurs, - dat mag hier weleens met nadruk gezeid, - kénnen kinderen en kindertaal en dat is, bij elke methode, een gróote verdienste.

Dezelfde firma ook zond ons C. van Herrikhuizen's **Engelsch spreken en schrijven. Spraakkunst bij Eng. spreken en schrijven, Oefeningen bij Eng. spreken en schrijven.** Origineel en best werk in dezen zin: dat de leerstof zooveel mogelijk in Engeland speelt en op zeer verschillende, aantrekkelijke wijzen wordt ingekleed; dat de spraakkunst tot een werkelijk minimum (van 45 blz.) herleid wordt; dat de oefeningen talrijke, interessante vragen omvatten, van zeer uiteenloopenden en prikkelenden aard, al moest daar toch de bedenking bij, dat er ruim veel aan vertalen gedaan wordt.

Nu we het toch over schooluitgaven hebben, zetten we nogeens weer de Vlaamsche firma ‘De Sikkel’, te Antwerpen, in het zonnetje.

Dat zij **L'école et la vie,** een volledigen Franschen taalkursus door H. Dillen en onszelf, laat verschijnen, achten we hier ter plaatse geen mededeeling, na de eerste besprekingen, door den redactiesecretaris bezorgd. Wel is nieuw: dat van Van Hoof en Peeters' aantrekkelijke leesboekenreeks **Binnen en Buiten** het 14e deel van de pers kwam, dat wetenschappelijke lektuur aanbiedt, met illustratie door Dozy; - dat Melis en Queekers ons het ‘5e leerjaar’ van hun glasheldere **Taaloefeningen** brachten; - dat Schneider klaar kwam met de **Cijferboeken VII en VIII** van zijn werkelijk aktieven rekenleergang: - dat Van Laar reeds de deeltjes I, III, IV van zijn persoonlijk opgevatte **Vaderlandsche geschiedenis** liet verschijnen, in afwachting dat II het geheel voleindigt; dat K. Ceurremans **Op nieuwe banen** bracht, een ‘proeve

van globale, ideo-visueele leesmethode', omvattend een bizonder klare handleiding, twee oefenboekjes (waarvan één geheel in schrijfletters, en mooie!) en twee leesboekjes (met ook één in schrijfletters). Op het een en ander komen we bij gelegenheid terug; maar het is alvast een typisch verschijnsel, dat de firma 'De Sikkel' op een vijftal jaren tijds zoowat alle leervakken binnen schot kreeg en zich werkelijk, - getuige de diep ingrijpende bijval van enkele harer methodes, - een naam van beteekenis wist te verzekeren.

Dat deze firma onlangs voortreffelijke geschiedeniswandplaten, naar dokumentaire gegevens, op de markt bracht, hebben we vroeger gemeld. Thans weze er bijgevoegd, dat Dr. J. Uytterhoeven en R. Van Roosbroeck, onder wier leiding de uitgaaf geschiedde, bij genoemde platen een **Toelichtenden tekst** bezorgden, die een boek van honderd bladzijden vormt en door zijn rijken, mooi gestelden inhoud de platen tot een openbaring maakt.

Om de 'Sikkel'-uitgaven af te sluiten, vermelden we hier mevr. S. Verzele-Madeleyn's **Drie éénaktertjes voor kinderen;** is de kleurige omslagteekening één stemmigheid, de stukjes zelf zijn zoowat witte mereltjes tusschen de vele aldus genaamde produkten; en mereltjes dan vooral om hun eenvoudige natuurlijkheid en kordaatheid.

De firma Dessain, te Luik, liet **Romanus,** door mevr. Tyou-Meyers en den heer R. Tyou, verschijnen. Dit werk, als 'inleiding tot de Romeinsche oudheid en de Latijnsche taal' bedoeld, is een poging tot moderniseering en verlevendiging van het eerste onderwijs in het Latijn; en al zijn we geen specialist in doode talen, we kennen genoegzaam de jongelui die ze te leeren hebben, om dadelijk, - aan de hand van Tyou's woordkeus, aangehaalde of samengestelde teksten in verband met de levende Romeinsche geschiedenis, en van de wijze ook, waarop zij de noodige spraakkunst inschakelen, - op te merken, dat hier een bepaald nieuwe en verlokkende geest voorzetelt, die de studenten in stemming brengt. Het werk is voor de Fransche afdeeling der atheneums en colleges bestemd; het gaat spoedig zijn Nederlandsche uitgave beleven, - en daar zijn we bizonder tevreden om!

Eindelijk vestigen we de aandacht op een instelling, die geen beroepsuitgeverij is, maar bezig blijkt eenvoudig en voortreffelijk werk te laten verschijnen. We noemen de Vlaamsche Opvoedkundige Vereeniging (zetel: Touwstraat, 4, Antwerpen) en haar 'Bijdragen over opvoeding en onderwijs'. We hebben twee dezer bijdragen vóór ons: **De spellingcrisis, haar oorzaken en haar bestrijding,** door J.Th. Strauven, en **Het parallelisme tussen de mentaliteit van de primitieven en de mentaliteit van de kinderen,** door Hil. Deman. De eerste is van praktischen aard en legt

den vinger op menige wonde, die mits daadwerkelijk optreden gemakkelijk geheeld kan worden. De tweede is een wetenschappelijke arbeid, maar treffend om zijn methodische aaneenschakeling en helderheid. We zien gaarne de volgende deeltjes te gemoet, omdat we ze als degelijke inleidingen tot diepergaande studie beschouwen, - en dat is een groote verdienste, vooral wanneer het publiek hoofdzakelijk uit jonge leerkrachten bestaat.

Tot slot worde hier even gewaagd van **Volksontwikkeling,** de uitgave der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, te Amsterdam. We hebben reeds meer dan eens op dit belangrijke maandblad gewezen en konden dat weer doen, alleen reeds om de reeks ‘Paedagogische zwerftochten’ van Ida Heyermans, dit jaar ingezet. Maar daar kwam, ook dit jaar, een dubbel nummer uit, uitsluitend gewijd aan scholenbouw te Amsterdam, in Den Haag en te Rotterdam en geïllustreerd met een 60 tal afbeeldingen, die niet min dan een openbaring zijn. Men ga akkoord of niet met het bouwen van kazernescholen, Nederland bewijst thans ruim ziende stadsregeerders en prachtige architecten te bezitten, waar de wereld kan les bij nemen. Amsterdam vooral is sterk persoonlijk en toonaangevend, - en 't zou goed zijn, dat enkele onzer groote steden, die volop uitgroei nemen, eens hún architecten een opdracht boden tot verruiming en verjonging onzer scholenbouwkunst. In afwachting deden ze al best, zich op dit tijdschrift, - dat hun ook wel wat anders leeren kan, - te abonneeren.

H. VAN TICHELEN.

Geschiedenis van Antwerpen

Dr. Floris Prims. - *Jong Antwerpen* (Standaard-boekhandel, Brussel); 184 blz.

Id. - *Kerkelijk Antwerpen in het laatste kwart der XIIIe eeuw*. (Boekhandel der Bijdragen, Ploegstraat, 23, Antwerpen); 320 blz.

Id. - *Antwerpiensia, bijdragen tot de Antwerpsche Geschiedenis*. (Drukkerij De Vlijt. Nationale straat, Antwerpen); 245 blz.

Eindelijk een nieuwe geschiedenis van ons eenig Antwerpen! Al onze erkentelijkheid aan den stouten durver, den socioloog-historicus Dr. Prims. Zijn werk, waarvan het eerste deel (van den oorsprong tot de Vrijheidsbrieven 1221) nu het licht ziet, is het eerste, dat, streng wetenschappelijk, enkel op de oorspronkelijke oorkonden steunt, een sociale synthesis. Zeer te recht wijst de schrijver er op, dat de Antwerpsche tijdvakken uit elkaar gegroeid zijn. Daarom tracht deze geschiedenis een hersamenstelling van de oudere levensperioden te zijn. Binnen elke periode ontleedt en groepeert de Antwerpsche archivaris het groote verloop van het leven naast elke bijzondere zijde van het gemeenschapsleven, terwijl telkens de beteekenis van het feit voor de gemeenschap wordt verklaard. Dr. Prims bewijst, dat het leven van deze gemeenschap niet af te scheiden is van het politieke en sociale leven van het hertogdom en het keizerrijk, van het godsdienstleven in de Christianitas. Het historisch beeld, ons door hem geschonken, is dan ook heel en gansch belicht.

Na de geologische wording van onze bakermat geschilderd te hebben, gaat hij de Frankische colonisatie in onze gewesten na. De heiligen Eligius, Amandus en Willibrordus treden op. De Noormannen verbranden Andoverpum oppidum.

Van 1008 af wordt de keizerlijke burcht met het markgraafschap van het Heilig Keizerrijk vermeld. (Eerste markgraaf: Gothelo, zoon van Godfried van Verdun). Met Godfried-met-den-Bult geraken we in den investituurstrijd, waardoor voor 't eerst een nieuwe ‘vrijheid’ inbreuk maakt op het feodalisme.

Binnen den burcht was er rechtspraak; de markgraaf had zijn waag, zijn lakenhalletje, zijn vischbanken, zijn vleeschbanken. Ook

een broodhuis was aanwezig. Noordwaarts van den burcht lag de munt. In onze burgesia trof men insgelijks vrijgeweiden aan. 1037 is het oudste jaar, dat in verband met dijkwerk geciteerd is.

De diensten van den feodalen heer brachten hem in vergelding wegenistollen, markttollen (roedertol, juktol, waagtol, vischtienden), banaliteitsrechten (weverspenningen), de feodaal geworden kerktienden. De laatste werden door Godfried van Bouillon aan de kerk gedeeltelijk teruggeschonken. Zijn opvolger Hendrik van Limburg erkende die restitutie niet.

Over Tanchelm (1112) is veel onzin verhaald.

Door een overeenkomst tusschen Godfried van Leuven en bisschop Burchard omtrent tienden en titularissen, kreeg Antwerpen een zelfstandig en vrij kapittel.

In dien tijd woont de Antwerpsche volksgemeenheid gedeeltelijk rond St. Michielskerk Zuidwaarts langs den oever, en gedeeltelijk om en rond de burcht, Noordwaarts. Het oude centrum bij den burcht geniet echter den meesten bloei (verdeeling van zijn volksgemeenschap in vier cellen). In het laatste kwart der XIe eeuw wordt deze gemeenschap door een fossatum omsloten. De parochiekerk verhuist naar hier.

De burgenses worden vrijer. Als zijn vertegenwoordiger bij hen stelt de heer een villicus aan; deze behoort tot de burgenses. De titel scultetus komt te Antwerpen den eersten keer voor in 1210. Deze staat boven den villicus (amman). Naast den vertegenwoordiger van den heer heeft elke volksgemeenschap haar eigen schepenen: 7. In 1194 heeft het oppidium een zegel. In 1210 is er spraak van het ‘recht’ der Antwerpenses.

Het economisch leven in de Villa Antwerpensis is zeer belangrijk geweest in de XIIe eeuw. De oudste traditie geldt veeteelt. De weiden (hemethe) lagen buiten den gordel van het eerste omwallingswerk. Naast veeteelt landbouw. Groote bebouwers waren de St. Michielsheeren. Door bedijkingen won men veel land bij. De documenten van dien tijd spreken verder herhaaldelijk van visscherijen.

De reizigersvaarten naar of van uit Antwerpen wijzen op een geregeld handelsverkeer. Naast den handel op Duitschland was er die op Engeland. De bulle van paus Honorius III (1225) handelt over de regeling van de huwelijken, te sluiten door de Antwerpsche zeevaarders. Rijnland, Holland, Zeeland, Noord-Brabant zonden hun schepen naar hier. De binnenscheepvaart bloeide ongemeen. Alle vaart op de Schelde had tol te betalen (roedertol, Brabantsche tol, geleide). Wat er op de Schelde voor Antwerpen kwaads voorviel, dat vonniste de baljuw van den heer van Beveren. Schelde en Rupel hoorden aan Vlaanderen toe.

Het Frankische castellum was door de Noormannen neerge-

brand. Rond het jaar 1000 komt er in naam van het keizerrijk een sterke burcht, het opus castrense. Het centrum, rondom den burcht, krijgt dan een omsingeling, de ruien. De eerste stadsmuur dagteekent van ongeveer 1190.

Dan komt Dr. Prims tot de beschrijving van de levensopvatting en de geestelijke betrachtingen van de Antwerpenaren van dien tijd. De gemeenschapscultus werd officieel verzekerd door het oude kapittel, gevestigd in de O.L.V. kapel. Er was slechts één rechthebbende parochiepriester. Voor het schoolwezen had het kapittel zijn scholaster aangesteld. Het bisdom had hier een zijner vijf aartsdiakens gevestigd. In de kerk werd toen het officie vooruit gesteld op het sacrificie. De beschutting in dit leven verwachtte de menigte in de eerste plaats van de relikwievereering. De Mis deelde haar waardigheid mede aan het autaar. In stervensnood bad men om het kleed eener kloosterorde om er in te sterven. De zielmissen en votiefmissen vermenigvuldigden zich. Het vrouwelijk ascetisme groeide. De kunst van dien tijd vermeed alle concrete afbeeldingen (kapiteelen, zerken, plaveisels, zegels).

De Antwerpsche stadsgemeente schiet nu op als zelfstandige juridische persoonlijkheid. De ‘libertas’ is een bij het nieuwe agglomeratiewezen aangepast beheer. Zij treedt voor den dag in 1194 en in 1221 krijgt zij een hertogelijk schrift. Dan worden de geboorte-akten der Antwerpsche gemeentelijke vrijheid geschonden. De Antwerpsche burgers waren voortaan vrij van alle exactio. Een nieuw tijdperk werd ingeluid.

Dr. Prims doet voor ons de voornaamste burgenses van Antwerpen verschijnen: Willem Nose, Hendrik Nose, Hugo Nose, dan de Molendino's, de Bernecolfs, de Wilmaers, de Utenhove's, de Oyo's, de Zimaers. Het zijn de grooten, die de constitutie-periode in de Antwerpsche geschiedenis besluiten.

De stichting van het O.L.V. Gasthuis klimt op tot de eerste helft der XIIIe eeuw. Het Domus Leprosorum komt dan ook tot stand. Bestendige liefdadigheid werd uitgeoefend door de Norbertijner abdij van St. Michiels.

Dank zij haar positie als marca, haar kind-zijn van de polders en van de Schelde, zou de gemeente Antwerpen opbloeien.

Een reeks chronologische tafels en een register besluiten dit eerste deel van de Geschiedenis der Vlaamsche metropool. Doorheen het werk zijn 15 zeer duidelijke plannen en platen verspreid.

Dr. Prims weze luid geprezen om zijn uit liefde tot de gemeenschap geboren cultuurhistorischen arbeid, waarvan het nageslacht eens de volle waarde in diepe erkentelijkheid zal beseffen.

* * *

Vroeger reeds behandelde Dr. Prims op analytisch-kritische wijze de kerkelijke geschiedenis van Antwerpen omstreeks 1200; later beschouwde hij de 13e eeuw (tot 1273: regeering van bisschoppen Wiard en Nikolaas van Fontaine). In **Kerkelijk Antwerpen** teekent hij nu de toestanden onder het bestuur van bisschop Ingelram van Crequi (1273-1285) en van bisschop Willem van Henegouw (1286-1296).

We maken vooreerst kennis met het kapittel van O.L.V. in de jaren van bisschop Ingelram, krijgen een nauwkeurigen kijk op het inwendig regime met zijn leidende persoonlijkheden, wonen de visitaties van den kerkvoogd bij, waarbij o.m. de prebendenkwestie geregeld wordt. Ontleed worden de statuten betreffende de meiers (majores, economes) van het kapittel, de koorkappen, de koororde, de verdeeling der jaarlijksche rogge, die der andere inkomsten, de distributiën. We zien het aantal kapelanieën toenemen. Verduidelijkt worden de verhouding van het kapittel tegenover den aartsdiaken. St. Michielsabdij, de Minderbroeders, de Victorinnen, de Predikheeren. Daarop volgt een overzicht van den stoffelijken toestand van het kapittel en de kapelanieën.

Dr. Prims leert ons de volledige geschiedenis van den oorsprong van het O.L.V. Gasthuis (1226-1285). Die van het Begijnhof, dat binnen de Antwerpsche parochie zekere parochiale zelfstandigheid bekomen had, voert hij door, dank zij de hulp van enkele onlangs teruggevonden documenten. Bestudeerd wordt vervolgens de derde afhankelijke kapelanie, het Leprozenhuis Ter Zieken, St. Michielsabdij, met haar godsdienstig en economisch leven; de duistere kwestie van haar heerlijke rechten op het Kiel wordt nader beschouwd. Uit de testamenten van dien tijd bekomen we een overzicht van het kerkelijk Antwerpen in die periodes. Het eerste deel sluit met de aanhaling van ongeveer 50 teksten van bewijsstukken.

In 1286 grijpt de eerste visitatie plaats van bisschop Willem. Belangrijke vraagstukken van inwendig regime en van zielzorg dringen zich op: aanstelling van kerkelijk personeel; de kwestie der distributiën tot nakoming der kerkelijke verplichtingen door kanunniken en kapelanen; verzekering der parochiale eenheid; nieuwe kapelanieën buiten de hoofdkerk ten dienste der vermeerderde bevolking; ontwikkeling der godvruchtige praktijken.

Dezelfde methode in acht nemend als in het eerste deel van zijn zoo merkwaardige studie, weidt Dr. Prims uit over de stoffelijke toestanden waarin kerk en geestelijkheid in deze jaren verkeeren, om dan nog eens een blik te werpen op de afhankelijke geestelijke stichtingen en op de schier onafhankelijke kloosterhuizen. Dit gedeelte geeft ons ten slotte circa 140 oorspronkelijke documenten.

Volslagen deskundigen alleen kunnen de zeer hooge verdiens-

ten van Dr. Prims' historischen arbeid nader omschrijven. Wij brengen zijn werkkracht een dankbare hulde.

* * *

In **Antwerpiensia** werden niet minder dan 42 historische bijdragen, in verband met de geschiedenis van Antwerpen, opgenomen, met daarbij, waar het paste, de noodige plannen en platen.

Het gaat hier over de Antwerpsche bergen en dijken, hillen en terpen; over de beteekenis van den naam Antwerpen, die voor goed vastgelegd wordt; over de Brabo-legende; het afbakenen van het eerste grondgebied en het bepalen der eerste Antwerpsche grenzen; de Antwerpsche namen op inc; den oorsprong van het Kiel; het bewerken van de stad door St. Amandus; de eerste kapel van het Kiel met het tragisch einde van Hugo Nose; de bediedenis van het trompetgeschal bij officieele afkondigingen; het geheim van den Antwerpschen burcht; bepaalde oude hoekjes van de Scheldestad; de eerste straten van Antwerpen; de groote eigenaars der 13e eeuw; de oudste poldercostuymen en de benuttiging der polderlanden; de stadspoorten (ruien, vesten); het steegsken aan de Hooipoort; de bisschopsvisieten in de 13e eeuw (Wiard, Claus, Ingelram, Willem); de eerste Antwerpsche Predikheeren.

Dr. Prims wijst in het bijzonder op oude volksgebruiken en costuymelijkheden (rechten, costuymen, keuren), gaat verder den oorsprong na van Meirbrug en -poort en hun latere geschiedenis; vertelt ons die van den ‘Poeiermolen’; stelt ons voor het vraagstuk der kanalen ter redding van het ingesloten Antwerpen.

Omtrent de geboorteplaats van Rubens legt de geleerde schrijver alle documenten voor, handelt over de ouders van den grooten schilder, over den innerlijken Rubens, dien hij schetst als een overtuigden godsdienstbelijder, als vaderlander en als Sinjoor (La Fiandra nostra carissima patria); deelt allerhande bijna ongekende bijzonderheden mee over zijn graf; beschrijft de onderscheidene Rubensvieringen (karakter, plannen, programma's, congressen, cantaten, tentoonstellingen, stoeten, prijskampen). Dr. Prims verraadt ons, waar de glorierijke ‘Afdoening van het Kruis’ geschilderd werd.

Vriend van de waarheid, toont de Antwerpsche archivaris aan, dat Beethoven's grootvader geen Antwerpenaar was.

De laatste, niet de minst belangwekkende hoofdstukken voeren ons naar het einde der Antwerpsche Predikheeren (1796), hun uitdrijving en hun ballingschap.

We doen een reis naar den vroegeren Vinkenhoek op Beerschot en voelen ons mede overrompeld door een vreemde macht, de macht van de moderne beschaving, die, helaas! het oude in den hoek duwt.

We beleven de Kerstdagen te Antwerpen tijdens de Fransche Omwenteling (1792, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 1800 en 1801) tot het concordaat een nieuwen tijd opende en de ongodsdienstige uitspattingen een einde namen.

Men ziet, de historische tuil, ons zoo mild door Prof. Prims aangeboden, bevat een bloempje uit iedere periode der Antwerpsche geschiedenis. Wie zich eenigszins interesseert om de stad, die binnen een eeuw, indien het noodlot er zich weer niet mee moeit, naar allen schijn, het centrum van West-Europa, geestelijk en stoffelijk, wordt, moet, benevens het standaardwerk **Geschiedenis van Antwerpen,** als noodzakelijk aanvulsel, **Antwerpiensia** bezitten.

JOZEF PEETERS.

Uit de Tijdschriftentrommel

Een handvol nieuws over bibliotheken.

Prof. Dr. Kl. Löffler, bestuurder der Universitäts- und Stadtbibliothek te Keulen, die tijdens een reis in ons land het Belgisch bibliotheekwezen van dichtbij heeft leeren kennen, en reeds vroeger, in het alom bekend vaktijdschrift ZENTRALBLATT FUR BIBLIOTHEKWESEN(1), een paar bladzijden liet verschijnen over de gebouwen, de organisatie en de verzamelingen der Koninkl. Bibliotheek, der Universiteitsbibliotheken te Leuven, Gent en Brussel en der Stedel. Hoofdbibliotheek van Antwerpen, publiceert nu in het Augustus-nummer van hetzelfde ZENTRALBLATT een artikel, uitsluitend gewijd aan onze volks- of openbare boekerijen.

Na een kort overzicht van de toestanden van vóór 1920, waarbij er te recht op gewezen wordt, dat België, evenals Duitschland, en Frankrijk, aan de bibliothekenbeweging der jaren veertig tot zestig deelnam, bestudeert schrijver de wet Destrée van October 1921, in haar oorsprong, in haar wezen en in haar toepassing. Onder de tamelijk talrijke handboeken over boek- en bibliotheekwezen, die als gevolg dezer wet in de laatste zeven jaren in ons land het licht zagen, kiest Prof. Löffler er een uit: het werk van Inspecteur Ch. Depasse, *Guide pratique du bibliothécaire* (Liége, 1923), dat door hem vervolgens nauwkeurig wordt ontleed en aan de regels en gebruiken der moderne bibliotheekwetenschap getoetst. Zich aldus inzake theorie tot Wallonië hebbende beperkt, houdt schrijver, daar waar hij de praktijk van dichter bij gaat bekijken, zich uitsluitend bezig met het Vlaamsche land, waar hem trouwens, te Antwerpen en te Gent, de twee meest typische voorbeelden van organisatie inzake volkslectuur geboden worden. Het is inderdaad bekend dat, terwijl Antwerpen een stedelijke volksboekerij met centrale en met bijlokalen er op nahoudt, die goed georganiseerd is, goed beheerd wordt en behoorlijk gefinanceerd, buiten alle tusschenkomst van den Staat, Gent integendeel de volkslectuur geheel en al aan privaat initiatief overlaat; de openbare bibliotheken aldaar, die, de eene min, de andere meer, aan elk onzer drie groote politieke partijen verbonden zijn, staan allen onder toezicht van den Staat, waarvan zij toelagen ontvangen overeenkomstig de wet.

Het besluit van Prof. Löffler is aanmoedigend en leerzaam; het loont wel de moeite er eventjes te blijven bij stilstaan, te meer daar er het oordeel in samengevat is van iemand die oordeelen kan en de zaken van buiten uit bekijkt en van hoog. Kwantitatief gesproken, zegt hij, heeft ons klein landje iets merkwaardigs gepresteerd; zeker, de aangehaalde cijfers, merkt hij onmiddellijk daarna op, zijn niet die der Amerikaansche boekerijen, maar met die uit Duitschland kunnen zij de vergelijking doorstaan. Beschouwt men echter de zaken van een kwalitatief standpunt uit, gaat de Keulsche bibliothecaris voort, dan kan op meer dan één gebrek gewezen worden. Zoo vertoonen onze openbare boekerijen een neiging tot de bureaucratisatie; onze katalogen zouden dienen

(1) Jg. 44 (1927), n^{r} 5 (Mei), blz. 237-245.

verbeterd te worden; onze uitleeningstechniek, gewijzigd. Wij zouden er ten slotte veel bij winnen door de theorieën der Leipziger richting aan te kleven en toe te passen: dan zou men in België een duidelijk onderscheid weten te maken tusschen de wetenschappelijke boekerijen en de openbare, die dienen beschouwd te worden als hebbende vooral een sociale en een educatieve rol te vervullen.

Het is wel waar, dat ten onzent vele openbare boekerijen te veel als wetenschappelijke bibliotheken zijn ingericht en aan hun sociaal-paedagogische roeping niet voldoen, door niet genoeg in voeling te blijven met het publiek; aan andere bibliotheken dan die kan ook wel dit laatste verwijt gedaan worden; - maar zeker niet aan de Stedelijke Hoofdbibliotheek van Antwerpen, waarvan de MEDEDEELINGEN, door onze lezers reeds bekend(2), aan de belangstellende Antwerpenaars hun boekenverzameling van het Conscienceplein leeren kennen en volgen in haar groei. Het laatst-verschenen dubbel nummer 3/4 (Sept. '28) geeft ons een duidelijk beeld van wat Bibliothecaris Emmanuel de Bom met zijn uitgave beoogt. Een eerst anoniem verschenen artikel doet ons *Een Unicum van de Stedel. Hoofdbibliotheek* kennen: Jan Ympijn Christoffels' 'Nieuwe Instructie... des Rekenboecks' (Antw. 1543). Daarna handelt E.d.B. over *Abraham Verhoeven en zijn 'Nieuwe Tijdinghen'*, die, zooals bekend, algemeen worden beschouwd als het eerste eigenlijk dagblad, dat niet alleen in ons land, maar ook wel in de heele wereld verscheen. Volgt dan, ter gelegenheid van Ibsen's eeuwfeest, een breedvoerige bibliographie van de werken van den grooten Noorschen tooneelschrijver, en van de studies die over hem verschenen zijn. De Stedel. Hoofdbibliotheek van Antwerpen heeft ook de honderdste verjaring van Franz Schubert 's sterfdag (19 Nov. 1828) op waardige wijze willen herdenken, door, ondanks de engheid der lokalen, een Schubert-tentoonstelling in te richten. Bij deze tentoonstelling sluiten in de MEDEDEELINGEN een korte levensbeschrijving met portret van den Weenschen toondichter aan, alsook een bibliographie der werken, die over Schubert en zijn oeuvre kunnen geraadpleegd worden. Verder wordt de *Lijst der jongste aanwinsten* voortgezet en het eerste deel van een volledige bibliographie gepubliceerd van werken en bronnen die, naar wij hopen, het mogelijk zullen maken eens een goede moderne en wetenschappelijke geschiedenis der Antwerpsche bibliotheek te schrijven, wat jonger dan Mertens' *Notice historique* en dan van den Brande's *Geschiedenis der Stadsbibliotheek* en wat breedvoeriger dan de Bom's enkele bladzijden in het *Annuaire des Bibliothèques de Belgique* (1912) of het artikel in n° 2 der MEDEDEELINGEN verschenen.

Het hier besproken nummer 3/4 bevat ook het Jaarverslag der Bibliotheek voor 1927 door Bibliothecaris Emm. de Bom aan het College van Burgemeester en Schepenen voorgelegd. Het zal wel niet van belang ontbloot zijn dit stuk wat breedvoeriger te bespreken. Het begint met deze zeer optimistische en bemoedigende opmerking, dat 'het jaar 1927 voor de Stedel. Hoofdbibl. alleszins een der bedrijvigste en allervruchtbaarste geweest is.' De bibliotheek is inderdaad door bij de 25.000 personen bezocht geworden en een totaal van 41.000 werken werden geraadpleegd of uitgeleend; buiten den gewonen aangroei van tijdschriften en vervolgnummers werd de verzameling verrijkt met 2.886 werken in 3.326 boekdeelen. Na de voornaamste onder deze werken systematisch te hebben opgesomd, vermeldt

(2) Zie VL. GIDS, Jg. XVI (1928), n^{r} 8 (Mei), blz. 3[...]3.

verslaggever de namen van officieele en niet officieele instellingen van binnen- en buitenland die aan de bibliotheek geschenken hebben gedaan, alsook de namen van particuliere begiftigers. De bibliotheek heeft ook vele wetenschappelijke uitleeningen gedaan aan personen buiten de stad verblijvende, tal van inlichtingen op allerlei gebied aan wetenschappelijke instellingen en aan particulieren bezorgd, en een omvangrijke

briefwisseling gevoerd in binnen- en buitenland. Aan den catalogus, zoowel aan den systematischen als aan den alphabetischen, werd met grooten ijver voortgewerkt, zoodat gehoopt kan worden, dat binnen afzienbaren tijd het publiek over een volledigen catalogus zal kunnen beschikken. In den loop van 1927 zijn ook drie tentoonstellingen gehouden geworden en heeft in verband daarmee de Hoofdbibliotheek volgende uitgaven in het licht gezonden: *Beethoven-bibliographie, Literatuur over Rubens* en *Charles De Coster-Bibliographie;* het voorbereidend werk tot het uitgeven der MEDEDEELINGEN, waarvan n^{r} 1 in Jan. 1928 verscheen, werd ook in 1927 gedaan. Op 2 Maart '27 werd de Commissie van de Bibliotheek officieel aangesteld; op de 2^{e} zitting er van kwam het vraagstuk van een nieuw lokaal ter bespreking. En zoo komen wij tot het laatste deel van Emm. de Bom's verslag, deel dat haast zonder wijzigingen zou kunnen overgenomen worden in alle jaarverslagen van alle groote en ook wel kleinere bibliotheken van ons land. Het is betiteld: ‘De nooden van onze Stedel. Hoofdbibliotheek.’ Deze nooden zijn ten getale van drie. Het zijn: A. het gebrek aan personeel; dit is onvoldoende om het steeds omvangrijker wordend cataloguswerk bij te houden, en telt niet eens één bekwaam beambte dactylograaf, zoodat al het schrijfwerk, en ook het opmaken der cataloguskaarten, met de pen moet gebeuren... B. het ontoereikend krediet; dit is maar van 100.000 fr. en is schier geheel en al opgeslorpt door aankoopen die dan nog onvoldoende zijn, en door abonnementen op tijdschriften; aan uitgaven voor het bindwerk kan alleen in uitzonderlijke gevallen worden gedacht... C. de ruimte-krisis; deze is thans tot het toppunt gestegen en stelt de bibliotheek in een wanhopigen toestand; in een bijlokaal in de Korte Nieuwstraat, dat zeer vochtig is en waar niet gestookt kan worden, verkeeren de boeken in groot gevaar; de gaanderijen van het hoofdlokaal zijn zóó erg geladen, dat het niet zonder gevaar zou zijn er nog meer boeken op te stapelen, op den zolder heerscht dezelfde toestand, zoodat in Sept. 1927 de Geneeskundige kring, die aan de Bibliotheek zijn boeken geschonken had, verzocht moest worden zijn gift bij hoogdringendheid terug te halen... Deze reeks feiten legt uit waarom door verslaggever de wensch wordt herhaald, ‘dat, in afwachting dat de Hoofdbibliotheek in een nieuw, naar moderne eischen ingericht gebouw huisvesting verkrijge, er hoogdringend een tweede bijlokaal aangeschaft worde, om tijdelijk aan de ruimtekrisis een einde te stellen...’

Een nieuw, naar moderne eischen ingericht gebouw... Welk is de Belgische bibliothecaris, die den droom niet gekoesterd heeft over lokalen te beschikken, waar hij de hem toevertrouwde verzamelingen treffelijk onder dak zou kunnen brengen en alle diensten behoorlijk inrichten? Want de goede rendeering eener bibliotheek hangt voor een groot deel af van de doelmatigheid van het gebouw. Nu, in België, zijn alle onze groote bibliotheken (de herbouwde Leuvensche Universiteitsbibliotheek uitgezonderd) gehuisvest in oude gebouwen, meestal oude kloosters, waarvan de localiteiten voor hun nieuwe bestemming min of meer ingericht zijn geweest, in een tijd dan nog waar de behoeften die van den modernen tijd nog niet waren. Dit is iets dat niet specifiek Belgisch is, ook in Duitschland, in Holland en elders heeft die mode, die ziekte, in de XIXe eeuw vooral, geheerscht. Heden ten dage is men er wat overal van genezen; de meeste boekenverzamelingen van het buitenland zijn, in den loop der 50 laatste jaren in speciaal daartoe opgetrokken gebouwen overgebracht

geworden. Alleen in België zijn wij te dien opzichte ver ten achter; in België - en in Frankrijk... zooals de heer M. Forestier te recht opmerkt in de inleiding van een artikel betiteld: *Reims. La nouvelle Bibliothèque Municipale*, dat in het nummer van 8 Sept. van LA CONSTRUCTION MODERNE verschenen is. Frankrijk bezit niet veel bibliotheken naar het laatste model; buiten de hier besproken kennen wij alleen die van Clermont-Ferrand; maar wij moeten zeggen dat, te oordeelen naar het plan en naar de beschrijving die

de heer Forestier er van geeft, Reims op zijn grondgebied een gebouw heeft zien oprijzen, waar een voorbeeld aan genomen kan worden. Om in het kort ons oordeel te wettigen zullen wij eenvoudig zeggen, dat het plan uiterst logisch en evenwichtig is uitgevoerd en twee groote bestanddeelen vertoont: een halven cirkel achteraan, het boekenmagazijn; en een rechthoek vooraan, met in het midden een hall, links waarvan zich de zalen voor het publiek bevinden en rechts dienstvertrekken voor beheer en bestuur; de meubileering is speciaal voor het gebouw ontworpen en alle zalen en kamers, luxueus, zonder overdrijving nochtans, beantwoorden aan de moderne eischen der esthetiek en der hygiëne, terwijl de localiteiten zóó gedisposeerd zijn, dat er de diensten snel en ordentelijk kunnen worden ingericht. Kortom, een voorbeeld, zooals wij hooger zeiden; en laten wij hier den wensch uitdrukken dat, ten onzent, dit voorbeeld worde nagevolgd. Want in België, waar men in den laatsten tijd zoo veel heeft gedaan om de wetenschap te bevorderen en de verzamelingen der nationale musea te verrijken, mag men niet wachten tot dat een ineenstorting of een brand, of een ramp, zooals die, welke de bibliotheken van Leuven en Reims trof, het bestaande kome vernielen, om dan eerst onze nationale boekenschatten onder dak te brengen in nieuwe, daartoe speciaal opgetrokken en ingerichte gebouwen waarin alleen zou kunnen gezorgd worden voor een gemakkelijker, doelmatiger en meer veralgemeend gebruik er van door het belanghebbend en belangstellend publiek.

Dr. C. DEBAIVE.

Prof. Richard Kreglinger - In Memoriam

Toen wij, na de onderbreking der oorlogsjaren, den **Vlaamschen Gids** weder wilden laten verschijnen en naar nieuwe medewerkers uitzagen, richtten wij ons ook tot Prof. Richard Kreglinger, die onmiddellijk aannam om deel uit te maken van den vernieuwden redactieraad en ons in al onze pogingen krachtdadig ter zijde stond.

Het is bij die gelegenheid, dat hij ons gansch spontaan verklaarde het Vlaamschgezind, vrijzinnig programma van ons tijdschrift zonder voorbehoud bij te treden. In het kader van een verstandige nationaal Belgische politiek, betoogde hij, moeten de rechten der Vlaamschsprekende provincies, zoo politieke als cultureele, volkomen gewaarborgd zijn, en daar waar het geldt die rechten te veroveren, te bevestigen en uit te breiden, kon op hem gerekend worden.

Prof. R. Kreglinger kwam tot de Vlaamschgezinde beginselen, niet langs den weg van het gevoel, maar langs dien van het onderzoek en van een klaar inzicht in de maatschappelijke en cultureele behoeften van de Vlaamsch-Belgische gewesten. Zoo nam hij plaats in de rij der helderziende staatslieden in ons land, die de Vlaamsche opstandingsgedachte opnamen in het complex van de programma's der historische Belgische partijen om geleidelijk, maar zeker, de Vlamingen tot een normaal, gezond taalleven op te voeren.

Van deze Vlaamsche overtuiging, die hij nog onbewimpeld beleed op de jaarlijksche algemeene vergadering van het Willemsfonds te Gent in 1927, is Prof. R. Kreglinger in den loop van zijn politieke en wetenschappelijke loopbaan nooit afgeweken. Meer dan eens hadden wij de gelegenheid vast te stellen hoe hij tegenover politieke vrienden, die onze Vlaamsche opvattingen niet deelden, er onverschillig of vijandig tegenover stonden, zijn standpunt kranig verdedigde, zelfs dan wanneer het hem niets anders

dan onaangenaamheden berokkenen kon. Ook als geleerde hielp hij in de geestelijke behoeften der Vlamingen voorzien, zooals zijn bijdragen in ons tijdschrift, zijn menigvuldige Nederlandsche voordrachten en zijn werk over **Godsdienstgeschiedenis** in de verzameling **Cultuur en Wetenschap** (S.V. Centrale Boekhandel, Brugge), zoo welsprekend getuigen.

De Vlaamsche Gids heeft in hem een trouwen steun en het Vlaamschgezinde liberalisme een zijner degelijkste, offervaardigste en invloedrijke vertegenwoordigers verloren. Wij brengen hier een ontroerde hulde aan zijn nagedachtenis.

In zoo menig opzicht was het leven van Prof. Kreglinger een voorbeeld. Als beoefenaar der wetenschap liet hij al zijn daden voorafgaan door een ernstig onderzoek, waarbij de rede alleen hem steeds den weg wees. En wat hij dan voor redelijk hield, trad hij bij, zonder voor ingewortelde gewoonten of vooroordeelen uit den weg te gaan.

Zoo is hij tot de Vlaamschgezinde, democratische beginselen gekomen, die zijn korte politieke bedrijvigheid hebben gekenmerkt.

Prof. R. Kreglinger behoorde tot een dier hoogere burgerfamilies, waar het gebruik der Fransche taal overwegend is, en toen hij den drang voelde om zich in het openbaar leven in den dienst zijner gedachten te stellen, kende hij de volkstaal zeer onvolkomen. Zijn redeneering deed hem inzien dat die kennis onontbeerlijk was en hij wist er zich in korten tijd niet alleen flink in te bekwamen, maar in alle vergaderingen, zoowel van de Antwerpsche politieke kringen als van den Gemeenteraad, sprak hij stelselmatig en uitsluitend de volkstaal. Voor hem als voor ons was het Nederlandsch de voertaal van het openbaar leven en van al de cultuuropenbaringen, waaruit de heele gemeenschap ontwikkeling en kracht putten moet.

Dergelijke beschouwingen van zuiver altruïstischen aard brachten er Prof. R. Kreglinger ook toe om veel belang te stellen in het maatschappelijke vraagstuk, waarvoor hij, naar jong-liberale opvatting, vaak interventionistische oplossingen verdedigde, gesteund op een klaar besef van het algemeen, openbaar nut. Het waren ook 'soortgelijke opvattingen, welke hem zoo overtuigd en geestdriftig deden medewerken aan de oprichting van de liberale **School voor Maatschappelijk Dienstbetoon,** die voor eenige jaren

te Antwerpen werd opgericht, en waarvan onze betreurde vriend een van de ijverigste beherders was.

Niettegenstaande zijn menigvuldige bezigheden als leeraar en als politiek mandataris, was Prof. R. Kreglinger er steeds voor te vinden om in de afdeelingen van het Willems-fonds en in de volkshoogescholen op te treden met lezingen of met een reeks lessen. Het Antwerpsche **Hooger Onderwijs voor het Volk** telde hem onder zijn bestuursleden en de leergangen over Godsdienstgeschiedenis, die hij verscheidene jaren na elkander voor deze inrichting heeft gegeven, lokten steeds een groote schaar belangstellenden, die zijn klaar en diepgaand, streng-wetenschappelijk betoog steeds met vernieuwd genot aanhoorden.

Aan de Vrije Hoogeschool te Brussel behaalde hij schitterend het diploma van doctor in de rechten. Hij kwam zich te Antwerpen vestigen als advocaat. Zijn voorliefde ging echter naar de geschiedenis der godsdiensten, waarvan de eerste begrippen hem aan de hoogeschool door Prof. Graaf Goblet d'Alviella waren gegeven. De zorgen, die hij toen reeds moest wijden aan zijn zwakke gezondheid, deden hem verscheidene jaren vertoeven in het Oosten, vooral in Egypte, waar hij zich bekwaamde in de kennis der Oostersche talen en den groei van allerlei religieuze gedachten en eerediensten in hun bakermat kon doorgronden. Hij verwierf zich op dat gebied na betrekkelijk korten tijd zulk een eruditie, dat hij door de Brusselsche universiteit uitgenoodigd werd om, na den oorlog, den leerstoel over de **Algemeene Beginselen der godsdienstige Evolutie en de Geschiedenis der Christelijke Leerstellingen,** door zijn leermeester Prof. Goblet d'Alviella open gelaten, te bekleeden. Van meet af behoorden zijn cursussen tot de drukst bezochte. Men bewonderde zijn veelzijdige kennis, de schranderheid van zijn oordeel en de verhevenheid van zijn beschouwingen, en men liet zich innemen door den verzorgden, soberen en helderen vorm, dien hij aan zijn leergangen wist te geven.

Van de groote som arbeids, die hij daar leverde, blijven ons de verschenen deelen van zijn merkwaardig werk over den **Oorsprong en de Ontwikkeling van het godsdienstige Leven.** De belangwekkendste periode in deze geschiedenis heeft hij, jammer genoeg, niet kunnen voltooien. De dood is hem te midden van de voorbe-

reiding van de geschiedenis van het Christendom, waarover hij menig nieuwe opvatting had, komen wegrukken. Wat wij van dit werk als een dierbaar bezit bewaren, laat ons in zuiveren glans een beeld van zijn hooggestemden, rijk gestoffeerden geest, die de ruimste horizonnen van het godsdienstig leven kon omvatten.

Een kamergeleerde was Prof. R. Kreglinger allerminst. Het volle leven trok hem aan. De strijd der ideeën vond in hem een onversaagd kampioen en het algemeen belang een trouw, grenzenloos verkleefd dienaar. Hij die, door de goederen dezer wereld rijk bedeeld, langs rozenwegen door het leven had kunnen gaan, koos den hobbeligen, moeizamen weg van plicht en opoffering.

Tijdens den oorlog wijdde hij zich met hart en ziel aan het lenigen van de nooden zijner geteisterde medeburgers en aan de verdediging van hun goede recht. Het is uit die dagen, dat onze kennismaking met hem dagteekent en dat wij voor zijn werkkracht, zijn open verstand en zijn goedheid een waardeering gingen voelen, die met de jaren altijd maar gestegen is.

Na den wapenstilstand aanvaardde hij eindelijk het politiek mandaat, dat hem al zoo dikwijls werd aangeboden. Hij was reeds lang in de politiek werkzaam, als eenvoudig soldaat, als graag aangehoord en gevolgd theoreticus, maar steeds weigerig om de leidende rol te aanvaarden, waartoe zijn rijke geestesgaven hem als het ware aanwezen. Toen de wederopbouw van het land de beste krachten opvorderde, liet hij zich eindelijk overhalen om naar het parlement en daarna ook naar den Antwerpschen gemeenteraad zijn partij te gaan vertegenwoordigen, met en naast zijn goeden vriend Edw. Pecher, die ook zoo vroegtijdig aan stad en land werd ontrukt.

In den korten tijd, dien Prof. R. Kreglinger in deze politieke corpsen doorbracht, wist hij zich een vooraanstaande plaats te veroveren. Er was geen debat van eenig belang, of hij nam er deel aan en ontwikkelde er ernstige, diep doorgronde beschouwingen. Zijn tusschenkomst in de behandeling van het militaire vraagstuk, waarbij hij o.m. ook gezonde begrippen over het gebruik der beide landstalen ontwikkelde, ligt nog in aller geheugen. Wij weten, dat het vooral aan zijn bemoeiingen te danken is, dat de meerderheid der liberale Kamergroep voor de gewestelijke

indeeling gewonnen werd. Ook in het amnestievraagstuk trad hij op en haalde zijn partijgenooten over om zich bij de verjaringsformule van Minister P.E. Janson aan te sluiten. Zijn zienswijze over het koloniaal vraagstuk, waarop hij zich vooral toelegde in zijn hoedanigheid van professor en voorzitter van den beheerraad der **Koloniale Hoogeschool,** geeft een duidelijk denkbeeld van zijn veelzijdige bevoegdheid en zijn buitengewoon aanpassingsvermogen op allerlei gebied.

Prof. R. Kreglinger had ook steeds den moed van zijn overtuiging. Hij wenschte hartsgrondig om den schoolvrede te helpen tot stand brengen. In een tijd dat de economische eischen door den stoffelijken nood op het voorplan gedrongen werden, hoopte hij een formule te vinden, die aan het kwellende vraagstuk van den steeds opnieuw opflikkerenden schoolstrijd eindelijk eens een bestendige oplossing zou geven. Hij had daar persoonlijke opvattingen over, die door zijn partijgenooten niet algemeen gedeeld werden, en die hem dikwijls tot het mikpunt maakten van niet steeds hoffelijke en ridderlijke aanvallen. Hij bleef echter met eerlijke dapperheid zijn zienswijze verdedigen, die hij zich door studie van het Nederlandsche en andere uitheemsche stelsels met de zuiverste bedoelingen had gevormd. Wat men ook over dat stelsel moge denken, voor- en tegenstanders zullen eensgezind zijn om te verklaren, dat het ingegeven werd door een groote liefde voor de gemeenschap en door den geest der werkelijke verdraagzaamheid. Weinigen bezitten dien geest. Verdraagzaamheid is een weinig sympathiek begrip, wanneer het alleen beteekent, dat men verdraagt, duldt wat men minacht en alleen noodgedwongen aanneemt omdat men het niet uitroeien kan. De ware verdraagzaamheid is de erkenning van het volle recht van andersdenkenden om langs eigen wegen, in het teeken van eigen godsdienstige en wijsgeerige beginselen, hun leven te leiden, in het kader van 's lands eenheid en veiligheid. Zoo was de verdraagzaamheid van Prof. R. Kreglinger - het uitvloeisel van een edelen geest, die zich boven alle vertroebelende bijbegrippen en vooroordeelen kon verheffen.

Dit zoo rijke leven is om zoo te zeggen één stoïcijnsche strijd geweest van den wil en den geest tegen het zwakke lichaam. Al heel vroeg waren de kiemen aanwezig, die den koenen man zoo

genadeloos hebben geveld. En tragisch was de worsteling die Prof. R. Kreglinger voerde tegen den onzichtbaren vijand, dien hij in zich zelf droeg. De geestkracht bleek steeds het sterkst. Geen pijnen, geen vermoeidheid, geen uitputting vermochten het, den werk- en strijdlust van den betreurden doode te fnuiken. Naarmate zijn einde naderde, was het alsof zijn geestelijke krachten, in een opperste opzweeping, tot den dreigenden dood schenen te willen zeggen, zooals de zieltogende jonge Rodenbach op zijn sterfbed: Mijn lichaam hebt gij, maar mijn geest, mijn wil, mijn ziel houd ik vrij tot het bittere einde...

Op het veel te korte, maar edele leven van Prof. R. Kreglinger past als op geen ander het lapidaire woord, dat onze Renaissancemenschen boven de haardstede lieten beitelen, waarin het brandende eikenblok hun warmte en licht schonk: ‘Aliis inserviendo consumor’ (Ik verteer mij in den dienst der anderen). Zoo is het leven van Prof. R. Kreglinger uitgevlamd en uitgevonkt tot voordeel van velen. Zijn schoon bestaan van hoog, onbaatzuchtig plichtsbesef, vrij van elk egoïsme, laat een lichtend spoor na zich, dat nóg voor velen tot voorbeeld en richting kan zijn.

MAURITS SABBE.
10 November 1928

Werken van Richard Kreglinger

Etudes sur l'Origine et le Développement de la Vie religieuse:
I Les Primitifs, l'Egypte, Flnde, la Perse; 371 pages.
II La Reiigion chez les Grecs et les Romains; 264 pages.
III La Reiigion d'Israël; 335 pages.

L'Evolution religieuse de l'Humanité; 192 pages.
Grondbeginselen der Godsdienstwetenschap; 104 bladzijden.
Deze boeken zijn te verkrijgen in den Nederlandschen Boekhandel, 50, St-Jacobsmarkt, Antwerpen.

Schubert, de eenvoudige

Voor Käthe Delauncis-Bonefske, die Schubert's liederen zoo mooi begeleidt.

Zijn leven werd vóor de tijd geknakt. Zelfs bereikte het niet ‘het midden van de weg onzes levens.’ zooals Dante bij de aanhef van zijn **Hel zingt.** De stomme, zware dood is het komen opeisen, wanneer dat van zo menig ander artiest pas gaat ontluiken in schoonheid of zich gaat verdiepen tot rijper besef.

Heel het wezen van Schubert is één schril contrast. ‘Nooit heeft eenvoudiger omhulsel kosteliker kern omsloten dan dit kunstenaarsleven,’ schreef Otto Gumprecht in een der eerste biographieën van de geniale meester. Wanneer we Grove horen, dan heet het, dat de armoede van Mozart naast de zijne nog een weelde was; wanneer we de som maken van zijn opussen, dan komen we tot meer dan 1500: opera's, symphonieën, kwartetten, trio's, klavierwerken en ruim 600 liederen. En dàt is de schrijnende tegenstelling van zijn bestaan: een stoffelik leven, dat gekweld wordt, onophoudelik en van zijn jeugd af, door behoefte altijd, door armoede dikwijls; anderzijds een innerlik leven met een verbazende rijkdom, met een ongelofelike overvloed.

Over hem dat zin-rijke woord van Schumann: ‘Indien grote productiviteit een kenteken van het genie is, dan geldt zulks alvast voor Schubert.’ Dag aan dag wordt meesterwerk na meesterwerk neergeschreven, alles wordt ‘nur so nebenbei’ voltooid; met een onbegrijpelike snelheid legt hij zijn muziekale ideeën op het papier vast, schijnbaar zonder de minste zelftucht, zonder bepaald doel, net of hij niet anders kan.

Van de dag af dat in hem de artiest geboren is - en die dag heeft hij als zeventienjarige de wanhopige, door de diepste liefdesmart gedragen klacht van **Gretchen am Spinnrade** als in één trek

neergeschreven - heeft hij muziekpapier nodig met heelder riemen. Bij hem is het scheppen een ware noodzaak, een nietanders-kunnen, een organiese behoefte, een nooddruft van zijn bloed, een gebod, dat hij niet kan ontgaan. Bij pozen wordt het een ware vloed, die niet te stuiten valt en is de hand nauweliks behendig en vlug genoeg om alles op te tekenen. In de jaren, die zijn talent tot volle ontvouwing voeren, zet hij zich elke dag van zeven uur 's morgens tot twee uur aan de schrijftafel om een definitieve vorm te geven aan wat hij de vorige dag geschetst heeft of geïmproviseerd. Hij slaapt met zijn bril op de neus om dadelik aan 't werk te kunnen gaan bij het opstaan. Komt een vriend hem tussen die uren opzoeken, dan hoort die een kort 'Grüss Gott' en verdient verder geen aandacht van hem. Eens heeft hij op één morgen niet minder dan vier liederen geschreven, waaronder het buitengewone **Heidenröslein** en op 15 October 1805 zijn acht liederen achter elkaar op het gelijnd papier neergeworpen. In de tuin van het landelik restaurant 'Zum Biersack', terwijl hij op bediening wacht, schrijft hij op de rugzijde van de spijskaart het tintelende **Ständchen:** Horch, horch, die Lerch im Aetherblau! en een week later, wanneer hij zijn blauwe Zondagse Biedermeier-jas, die netjes in de oude kast heeft gehangen, weer uithaalt voor een buitenwaartse wandeling, vindt hij het bevlekte papiertje met het liedje nog in zijn binnenzak. Hij was het reeds helemaal vergeten. 'Nu zo kwaad is het nog niet,' meent hij en hij bergt het morsige papier onder een van de menigvuldige stapels muziek, die zijn kleine kamer tot een magazijntje maken. Zó is bij hem het componeren een uitvloeisel van zijn natuur, dat hij er zich meermaals geen rekenschap van geeft, dat hij componeert. Het gebeurt dikwijls, dat hij het zich niet meer herinnert reeds vroeger een tekst op muziek te hebben gezet en zo komt het, dat we van eenzelfde lied tot drie en vier heel verschillende versies bezitten. Overal waar hij zich bevindt en op elk uur van de dag schrijft hij: zo ontstaat het zenuwachtige lied **Auf der Brücke** van Ernst Schulze onderweg op reis naar Graz; de geestige **Forelle** van Schubart pent hij neer ten huize van zijn vriend Hüttenbrenner op middernacht en in zijn scheppingskoorts, keert Schubert in stee van de zandpot de inktkoker om over de eerste bladzijde van het handschrift.

Zekere dag heeft de bevallige Anna Fröhlich, ene der drie zeer muziekale zusters, die steeds zijn vriendinnen bleven, hem verzocht om het **Ständchen** van Grillparzer te componeren voor meisjeskoor met een solo-partij voor alt. Schubert heeft maar met een half oor geluisterd en 's anderen daags komt hij af met een mannenkoor. Anna Fröhlich merkt het dadelik en wijst Schubert op de vergissing. Nu. zo erg is dat niet! Hij zal vlug het ding omwerken voor vrouwenstemmen. Maar hij vindt het al te dom, die partituur af te schrijven. Daarom componeert hij het maar liefst helemaal opnieuw. En het meisje is uiterst voldaan en Schubert niet minder.

Iemand had hem eens gevraagd, hoe hij eigenlik werkte, menende omstandig te worden ingelicht over dat innerlike proces, dat zich bij het scheppen van een nieuw werk bij hem ontspon. Maar het antwoord klonk ontgochelend: ‘Wanneer ik met een lied klaar ben, begin ik dadelik aan een ander.’

De naïeve verklaring van een naïef genie! Want Schubert was wel het type van de artiest, wiens persoonlikheid krachtig genoeg is om, zonder bewuste berekening of zonder dat het bij hem een wilsbesluit is, de uitdrukking van zijn eigen gevoel zelfstandig te realiseren.

Maar toch zijn die liederen, die elkaar zo verbazend vlug opvolgen, zo maar niet uit de mouw geschud: zij zijn een getuigenis voor zijn dieper leven, voor zijn levensconcept, voor zijn gevoelswereld.

Hijzelf zal het eens bekennen, dat zij de kinderen van zijn verstand en van zijn smart waren en dat die, welke haar ontstaan alleen aan de smart te danken hadden, de beste waren. Toen hij de **Winterreise,** dat hooglied van de wemoed, componeerde, beleed hij het eerlik aan zijn vrienden: ‘Ik zal u eerlang enige verschrikkelike liederen voorzingen, die mij zelf ontsteld hebben’ elders: ‘Meine Ruh ist hin, mein Herz ist schwer! Die woorden kan ik wel dageliks herhalen, want ieder morgen brengt mij weer de smarten van de vorige dag.’

Het componeren draagt dus wel bij Schubert geen ‘literair’ karakter: het is het resultaat van een innerlike strijd, die steeds eindigt met de zegepraal van de artiest over de stof. Elke melodie, elk lied, elk allegro of andante betekent een bevrijding en een nieuwe opgang. Leven en werk zijn bij hem als een dicht weefsel

in elkaar gestrengeld: in de moraal van zijn leven ligt ook de zin van zijn kunst besloten; in zijn muziek vinden we het raadsel van zijn rijk en diep gemoedsleven.

Heel waardevol voor de kennis en het begrip van zijn kunstenaarsziel zijn de getuigenissen van zijn talrijke vrienden, die hem zonder uitzondering tot aan zijn dood getrouw bleven: Spaun, Schober, Schwind, Kupelwieser, Hüttenbrenner, Mayrhofer en Lachner.

Schubert schatte ware vriendschap zeer hoog. Zijn opgewekt, zacht humeur, zijn goedaardig uiterlik, zijn openhartig karakter, zijn gezonde humor en vooral zijn eenvoudige, natuurlike nederigheid waren wel bij machte om zijn vrienden aan hem gehecht te houden. Hijzelf is het middenpunt van dat kleine kringetje, bestaande uit dichters, schilders en musici, meest alle levenslustige jongens van zijn leeftijd. Door hem en om hem voelen ze zich nauwer aan elkaar verbonden en ze noemen hun gezellige samenkomsten Schubertiaden, omdat ‘Schwammerl’, een bijnaam die Schubert goedsmoeds heeft aangenomen, steeds de ziel is van de partij, die zonder hem saai zou zijn of onmogelik.

Die goede ‘Bertl’ - Hüttenbrenner zegt, dat hij tegenover dames veeleer koeltjes deed en geenszins galant was - voelde zich maar gelukkig en vrij van alle zorgen zodra hij er 's Zomers kon op uittrekken naar het Wienerwald of in de Winter de avonden met de makkers in het koffiehuis ‘Zum Blumenstöckl’ doorbrengen. Meermaals ook kwamen ze bijeen in een of ander Weens burgershuis, waar dan tot laat in de nacht gemusiceerd werd: de jongelui dansten en Schwammerl, aan de piano, improviseerde walsen, ländler en ecossaisen. Maar overal en altijd blijft hij Schubert, de eenvoudige. In heel zijn leven geen enkele trek van laatdunkendheid of aanmatiging. Hij haat pose, hij haat holle phrases. Toch zou men bezwaarlik kunnen beweren, dat hij aan zijn eigen genie heeft getwijfeld, alhoewel hij slechts zelden over zijn eigen productie sprak. Deed hij dit, dan was het met de grootste bescheidenheid, nooit op een imperatieve toon, zooals Beethoven bijvoorbeeld. Toen hij met Josef von Spaun op het K.K. Konvikt was, bekende hij hem, bijna rood van schaamte, dat hij reeds veel had gecomponeerd. Hij wist wel, dat het waardeloze dingen waren, maar hij kon werkelik niet anders of hij

moest elke dag componeren. Ongelukkig genoeg ontbrak het hem steeds aan muziekpapier, daar zijn vader niet wenste van hem een musicus te maken. Alhoewel het tijdrovend was, vond hij het dan maar best de notenbalken op gewoon papier te trekken. Wel gaf Spaun hem hele massa's muziekpapier, maar hij kwam er niet lang mee toe.

Ook later, toen het produceren ernstiger werd en hij soms werd aangemoedigd door de verrukking van een vriend, wie hij een nieuw werk had voorgespeeld, durfde hij wel eens schuchter bekennen, dat hij nu zelf meende, dat er uit hem nog iets goeds kon groeien. ‘Heimlich im Stillen,’ schrijft hij in zijn dagboek, maar dadelik voegt hij er aan toe: ‘Maar wie vermag na Beethoven nog iets goeds te schrijven!’

Beethoven! Tot zijn laatste snik bleef de Olympiese figuur van de schepper der Negen Symphonieën zijn ideaal. Hij zag naar hem op als naar een superieure kracht. Om de eerste opvoering van **Fidelio** te kunnen bijwonen verkoopt hij al zijn boeken en bij het einde der vertoning roept hij uit: ‘Der Beethoven kann alles!’ Alleen bewondering, grote, ware bewondering koesterde hij voor de titan. Het drukte hem niet in de schaduw van zijn arendswieken te moeten leven. Schroomvallig had hij eens een bundeltje variaties aan hem opgedragen, waaraan Beethoven dadelik gemerkt had, dat de ‘goddelike vonk’ in Schubert laaide. En op zijn sterfbed, in het uur, dat de meest mysterieuze dingen de mensenziel omwoelen, sprak hij nog alleen zijn naam uit: ‘Hier liegt Beethoven nicht!’

Inderdaad, hij was geen martelaar geweest, zoals de dove Meester! Hij had niet zulk een titaniese strijd tegen het Noodlot hoeven te strijden. Schubert's leven was, ondanks zijn nijpende armoede, nooit wreed. En zijn krachtig-gezonde zinnelikheid behoedde hem er voor een pessimist te worden.

Wellicht heeft zijn gemis aan practiese zin er voor een groot deel schuld aan, dat hij zijn hele leven lang berooid was. Hij was buitengewoon zorgeloos met zijn werk en hij lette er niet op of zijn handschriften verloren gingen of bewaard bleven. In 1812 had hij twaalf menuetten en trio's gecomponeerd en ze aan zijn vrienden getoond en geleend, met het gevolg, dat hij ze nooit meer terug zag. Na zijn dood stond iedereen er verbaasd over

welk een massa onuitgegeven muziek in zijn nalatenschap werd gevonden en moest hij geweten hebben wat een schatten aan onvermoede schoonheid daarin verborgen zaten, zou Grillparzer vast het grafschrift van zijn vriend gewijzigd hebben en niet gezegd hebben, dat de Toonkunst hier een mooie hoop had begraven. De grootheid van Schubert 's figuur is pas lange jaren na zijn dood kunnen gemeten worden, toen meesterwerk na meesterwerk werd onthuld. Maar de componist zelf had tijdens zijn leven heel weinig moeite gedaan om zijn muziek gegraveerd en uitge-gegeven te zien. Alleen wanneer de nood drong of wanneer hij geld nodig had voor een uitstap, verkocht hij wat hem onder de hand viel of zond hij een van zijn vrienden met een liederenbundeltje naar Leidesdorff, Cappi of Diabelli, de toenmalige uitgevers te Wenen. In het voordeligste geval ging het honorarium tot 5 gulden voor een lied en de uitgever betaalde ze morrend: ‘Wieder was von dem Schubert, den kein Mensch kauft!’ Het beroemde trio bracht hem 20 gulden op en het hoogste ereloon, dat hij in zijn leven ontving, bedroeg 800 gulden. Voor twaalf liederenbundels had Diabelli hem het eigendomsrecht tegen dit bedrag afgekocht. Een enkel lied: **Der Wanderer,** bracht diezelfde Diabelli toch het mooie sommetje van 27 duizend gulden op. Zo was Schubert altijd het dupe van die ellendelingen van uitgevers, die hem op de meest gewetenloze manier wisten uit te buiten.

Gelukkig was hij omringd door een bent brave, trouwhartige kerels, die hem goddank niet van honger lieten sterven. Soms moest hij het geleende geld wel eens **in natura** terugbetalen en we zullen maar geloven, dat de schuldeisers er mee opgezet waren. Zo delgde hij een geldschuld aan Hüttenbrenner met het handschrift van de opera **Des Teufels Luftschloss,** dat naderhand verloren ging, daar de dienstbode van Hüttenbrenner het gebruikte om de kachel mee aan te maken.

Maar het was niet de materiële steun, die Schubert vanwege zijn vrienden zo waardeerde: zij begrepen hem en gingen op in zijn werk, zij beseften de maat van zijn genie. En hij vergold hen rijkelik door zijn ingeboren goedheid, door zijn eerlikheid, die soms de grenzen van de voorzichtigheid te buiten ging, door zijn echt-Schubertse gemoedelikheid.

Geen enkele van onze aardse betrachtingen zijn tijdens zijn

leven in vervulling gegaan: zijn enige liefde, een kalverliefde nog, bracht hem een diepe ontgocheling; de plaatsen, waarvoor hij postuleerde, zag hij weggekaapt door minderwaardige candidaten; roem viel hem nooit te beurt en dat grote genoegen van een auteur: zijn werk verspreid te zien, heeft hij niet meer beleefd.

Maar Schubert 's figuur wordt er des te groter door: trots al de ellende van zijn bestaan is hij zichzelf gebleven. En toen hij gestorven was, begrepen zijn dichtste vrienden wat zij aan hem verloren hadden: de eerlikste ziel, de trouwste vriend, zoals Bauernfeld kloeg. En Schwind zei, dat hun met Schubert het schoonste, het beste was ontrukt, dat zij hadden. Ik heb om hem geweend als om een broeder,' schreef hij; 'thans echter gun ik het hem, dat hij in zijn grootheid gestorven is en verlost is van al zijn smarten.'

ANDRE M. POLS.

Koloniale Aangelegenheden[1]

Meer en meer trekt onze kolonie de aandacht van de massa. Men begint langzamerhand te begrijpen, dat Kongo een zeer belangrijk deel uitmaakt van ons bestaan.

Opvallend is het te zien, dat zelfs reeds een politieke organisatie, n.l. het Liberaal Vlaamsch Verbond, met een uitgebreid koloniaal programma optreedt.

Dit zal natuurlijk voor gevolg hebben, dat ook de andere politieke partijen zullen volgen en het koloniaal beleid dus ook op den voet nagegaan zal worden en algemeene instemming of afkeuring verwekken. Het Liberaal Vlaamsch Verbond wil in de eerste plaats, dat ons koloniaal bezit ten goede kome aan het geheele land en om alle mogelijke oneerlijkheden, om alle mogelijke symphatieën en antiphatieën uit te sluiten, moet, naar het oordeel van dit Verbond, de dienst, belast met het onderzoek van de kandidaten voor de kolonie, een herziening ondergaan. Die dienst moet zoo ingericht worden, dat er Vlamingen en Walen in zetelen. De waarborg moet in feite bestaan, dat aan Vlamingen en Walen gelijke kansen gegeven worden.

Deze eisch, voorkomende als een punt in een politiek programma, is feitelijk vernederend voor het geheele land, omdat het aan ieder, zoowel hier als in het buitenland, zegt, dat de toestand voor het oogenblik niet zoo is. Wij, als leden van het Willemsfonds, dat buiten en boven alle politieke twisten staat, hopen dat de Heer Minister Jaspar, die reeds meermalen in ons parlement gezegd heeft, dat onder zijn beleid geen daden in het Ministerie van Koloniën gebeuren, welke tegen de Vlamingen gericht zijn, het als zijn plicht zal rekenen welkdanige partij te dwingen elk programmapunt, in dezen zin opgesteld, te schrappen, door uit

(1) Lezing gehouden in de algemeene vergadering van het Willems-fonds te Gent, op 28 October 1928.

eigen beweging, zonder politieken dwang, doch uit zuiver eerlijkheidsgevoel tegenover alle Belgen, den aanwervingsdienst herin te richten in bovengenoemden geest.

Zoo'n optreden zal zonder spreken het bewijs leveren, dat Vlamingen en Walen deel uitmaken van één land.

Geen voorrechten, noch voor de éénen, noch voor de anderen, dat is rechtvaardig, dat is objectief, dat zijn gevoelens, welke ieder burger van een eersten Minister mag verwachten en we twijfelen er niet aan of de Minister zal in dit opzicht niet in gebreke blijven. Laten we verder dit kleinzielig onderwerp met rust en gaan we nu enkele punten na, die van grooter belang zijn voor de toekomst van onze kolonie en van ons land. Er wordt veel kritiek uitgeoefend op ons koloniaal beleid; niet altijd ten onrechte, doch men moet toegeven, dat er vaak te weinig rekening wordt gehouden met de geschiedenis en de ontwikkeling der koloniën in het algemeen.

Geen enkel volk heeft van het begin af zijn koloniën zoo weten te beheeren, dat het niet op grond der ervaring heeft moeten inzien, dat er een andere koers ingeslagen moest worden en de beste kolonisators der wereld hebben moeten erkennen, dat ze zeer dikwijls een verkeerde richting zijn opgegaan. Vele en groote fouten hebben ze begaan en dit zelfs nog na eeuwenlange ervaring.

Hoe zouden wij dus, pas na een goede dertig jaar, onze kolonie kunnen besturen op een wijze, welke geen verbeteringen of veranderingen meer behoefde te ondergaan?

Dit is toch een absolute onmogelijkheid, des te meer, daar we toch allen weten, dat de omstandigheden vaak veel machtiger zijn dan de sterkste wil.

Wie kon er twintig jaar geleden voorzien, dat het mijnwezen in Kongo zóó 'n uitbreiding nemen zou, dat de landbouw te ver achterblijft, zoodat nu alle evenwicht verbroken is?

Er is hier geen sprake van schuld, enkel een kwestie van feiten, en die feiten eischen een krachtig ingrijpen.

Dit ingrijpen van overheidswege moet daarop gericht zijn, dat het evenwicht hersteld worde en voor het oogenblik het grootste belang gehecht worde aan den landbouw en wel in deze volgorde:

Inlandsche landbouw.
Wetenschappelijke dienst.
Veeartsenijkundige dienst.
Boschwezen.
Europeesche landbouw.

Waarom in laatste instantie de Europeesche landbouw, waar deze toch rendeerend is?

Juist daarom!

Het belang van den Europeeschen landbouw is zoo groot, dat daar, waar de Staat niet alles kan doen, de particuliere maatschappijen uit eigenbelang het initiatief nemen.

Maar de neger, die toch de basis moet blijven van welkdanige Kongoleesche staatsinrichting, zal nooit, noch voor zichzelf, noch voor de toekomst van zijn ras, noch voor het algemeen belang eenig initiatief ontplooien, indien wij er hem niet toe brengen. Daarom moet de regeering in de eerste plaats een dienst van den inlandschen landbouw inrichten, want dit is de basis, waarop een koloniaal bezit zal staan of vallen.

De wetenschappelijke dienst moet nu ingericht worden, opdat de landbouw in de' kolonie gelijken tred zou houden met de verdere ontwikkeling van ons koloniaal gebied.

We moeten hierbij bedenken, dat op het terrein der toegepaste biologie geen ontdekkingen gedaan worden, die een plotselinge groote verandering teweegbrengen.

Het menschdom zou reeds lang zijn grootste ontwikkeling bereikt hebben, indien de landbouw thans nog gebeurde zooals honderd jaar geleden.

Wat we thans als zeer gewoon beschouwen is het resultaat van eeuwenlang onderzoek van alle mogelijke kleinigheden, wier opeenstapeling het thans bestaande voor gevolg gehad heeft.

Dit moet men weten, wanneer men in een geheel nieuw arbeidsveld zooals onze Kongo, wetenschappelijke onderzoekingen wil in het leven roepen. De regeering moet zich wel bewust zijn dat een direct resultaat op het gebied van landbouw tot de onmogelijkheden behoort. Alleen na verloop van jaren zal een merkbare uitslag te zien zijn.

Dat er in Kongo een op zichzelf staande veeartsenijkundige dienst noodig is behoeft geen nader betoog. Noch de medicus,

noch de agronoom kunnen den veearts vervangen, maar de veeartsenijkundige dienst moet een speciaal tropisch karakter dragen.

De eeuwige discussies over in te voeren rassen enz. zijn hier, en vooral op dit oogenblik, nutteloos tijdverlies. Deze dienst moet natuurlijk zijn werkzaamheden wijzigen volgens de streken en zoo is het probleem rond Standleyville in de eerste plaats levend vee te hebben, dat niet door slaapziekte ondermijnd wordt. Dit probleem is met eenig beleid en vooral met een programmatische werking gemakkelijk op te lossen.

Ik wil hier ook nog op een bijzonderheid wijzen, n.l. het invoeren van de vischkweek in onze kolonie.

Hieromtrent heerschen zeer uiteenloopende meeningen en dit alleen, omdat een ieder zich het recht gunt te oordeelen. Herhaaldelijk heb ik op de groote voordeelen van de vischkweek in Kongo gewezen; haar invloed op de assaineering van het land, op de voeding en den gezondheidstoestand der negers en van de blanken; op de absolute zekerheid van te gelukken.

Mijn ervaring op dit gebied geeft me het recht op de meest positieve wijze te herhalen: De vischkweek moet in onze kolonie ingevoerd worden.

Eindelijk het boschwezen.

Dit is een dienst, welke van alle andere moet gescheiden worden, omdat alleen zij, die ervaring op dit gebied hebben, weten hoe geheel anders het werk bij den boschbouwdienst is, dan bij dit van andere landbouwdiensten.

Van zijn tweeledige werking is het eerste deel, n.l. het onderzoek der bestaande houtsoorten en het in voldoende hoeveelheid bezorgen van hout, gemakkelijk uit te voeren; doch daarmede komt men vaak in konflikt met het hoofddoel van den dienst, n.l. het zorgen voor voldoende houtvoorraden in de toekomst! Alleen doorkneede houtvesters weten, wat dit beteekent en zij alleen kunnen thans maatregelen nemen voor binnen vijftig jaar.

Wie geen houtvester is en de biologie van een boom, een bosch, een woud niet kent, doet beter zich niet met die kwesties bezig te houden, want met deze zaken kan men niet omspringen als met een eenvoudige maïsaanplanting. Dit werk late men aan vakmenschen over.

Ook hier moet ingegrepen worden, wil men niet binnen afzienbaren tijd voor groote moeilijkheden komen te staan.

Maar alle genoemde maatregelen zullen niets uitwerken, indien de bevolking van Kongo zelf de evolutie niet volgt en hier komt in de eerste plaats de hygiënische dienst in aanmerking.

De assaineering van het land is een van de brandpunten, wier oplossing geen uitstel duldt; des te meer daar we weten, dat die assaineering met geen middelen ter wereld zienderoogen kan gebeuren.

Ook dit is een werk van tijd, geduld, volharding en systematisch doorzetten.

Wat de hygiëne van de bevolking betreft, we kunnen hier maar enkele grepen doen in dit onmetelijke arbeidsveld.

De volksvoeding, waaromtrent ik in den Vlaamschen Gids reeds een artikel liet verschijnen, kan ik hier in 't kort bespreken.

Wat ik in 1925 reeds zegde, kan ik thans nog ongewijzigd herhalen. De voedselkwestie in Kongo kan binnen de tien jaar opgelost worden. Men moet de hoofdspijzen varieeren of door verschillende bereidingswijzen een anderen vorm geven. De rijstkultuur moet uitgebreid worden. De bijspijzen mogen niet verwaarloosd worden, integendeel, ze vormen een belangrijken factor in de volksvoeding. De vruchten moeten op grooter schaal verspreid worden. Wat ik b.v. in 1925 nog niet wist, is dat Generaal de Meulemeester in Stanleyville de straten met mangaboomen heeft laten beplanten, op die wijze een prachtige straatversiering invoerend en in den tijd der mangavruchten een uitstekend volksvoedsel ter beschikking der bevolking stellend. Het weze me vergund hier openlijk hulde te brengen aan dezen praktischen kolonisator en tevens de hoop uit te drukken, dat zijn voorbeeld algemeene navolging zal vinden.

Het is hier ook wel de plaats om nog eens op het belang van kippen-, eenden-, geiten-, schapen- en zwijnenteelt te wijzen en nog eens met nadruk te herhalen, dat ook de vischkweek niet vergeten mag worden. Ook wil ik deze gelegenheid aangrijpen om een kleine terechtwijzing te doen. Sommige personen willen de meening verspreiden alsof mijn onderzoekingen in Kongo de onmogelijkheid van de vischkweek in Kongo bewezen hebben. Indien dit zoo ware, zou ik in mijn tegenwoordige positie van

hoogleeraar te Gent er alle belang bij hebben deze kwestie maaf in den doofpot te laten steken. Integendeel, ikzelf kom steeds op deze zaak terug; ik moet dus wel overtuigd zijn van het groote belang dezer onderneming voor de toekomst van Kongo, en zeker zijn van de mogelijkheid er van. Want geen verstandig mensch zal zich enkel uit domme, kortzichtige koppigheid blootstellen aan smaad en bespotting.

Op wetenschappelijken grondslag en door ervaring gesteund, herhaal ik: de vischkweek is in Kongo mogelijk en moet in het belang van de verdere ontwikkeling onzer kolonie ingevoerd worden.

Een zeer belangrijk punt is ook het landbouwonderwijs voor negers. Ook hier heeft de ervaring, te Stanleyville opgedaan, geleerd dat dit mogelijk is en de beste vruchten kan afwerpen.

Laat ons in alle haast tot het volgend punt overgaan, dat ik uit het geheel van de volkshygiëne neem, n.l. den inlandschen geneeskundigen dienst.

Minister Lippens heeft aan onze kolonie een hospitaalschip geschonken. Dit is een prachtig initiatief geweest, dat zeker de beste vruchten zal afwerpen; maar voor het binnenland moet de geneeskundige dienst ook kunnen beschikken over hospitaalauto's. Die hospitaalauto's, of misschien juister medische auto's, zouden zekere streken regelmatig, volgens een bepaalden weg, moeten bezoeken en zoodoende heele districten regelmatig van medische hulp en bediening voorzien. Voor veel ziekten, o.a. de framboesia, welke een groot deel der bevolking voor het geheele leven gebrekkig en zelfs hulpbehoevend maakt, zou een dergelijke inrichting een heilzamen invloed hebben.

We moeten, hoe afgemeten de tijd ook zij, een paar woorden zeggen over den wetenschappelijken medischen dienst. Staatsminister Franck heeft tijdens zijn ministerschap 4 medische laboratoria opgericht, maar het is me niet bekend of de werkzaamheden van die laboratoria destijds nauwkeurig omschreven werden. In elk geval wordt in deze welke ikzelf in werking mocht zien, naar mijn bescheiden meening, te veel aan toegepaste wetenschap gedaan en te weinig aan zuiver medischen arbeid. Bloed-, sputum-, urineonderzoek enz. is het werk van laboranten. Hun aantal zou minstens verdubbeld moeten worden, doch niet

ten koste van hen die door aanleg, studie en ontwikkeling geroepen en in staat zijn om oorspronkelijke onderzoekingen te doen.

Tusschen de vele onderwerpen, die zich nog voor behandeling opdringen, wil ik nog een keus doen en een paar woorden zeggen over het onderwijs.

In Kongo doet de vraag zich voor: Staatsonderwijs of het onderwijs in handen der missiën? Ik zal hier op deze kwestie niet ingaan en alleen maar als mijn meening ten beste geven, dat die vraag vooral het gevolg is van een dwaas optreden van zekere ambtenaren.

In Kongo heerscht de meening, dat de zendelingen de ambtenaren, die niet van hun meening zijn, vervolgen. In heel mijn koloniale carrière heb ik nooit een dergelijk feit waargenomen. Maar wel heb ik gezien, dat ambtenaren, die in hun hart de missiën niet genegen waren, vrijzinnige ambtenaren vervolgden om in de gunst te staan van de missieoverheden. Dat de kleine man, die de gewoonte niet heeft alles haarfijn te ontleden, de schuld aan de missiën geeft, ligt voor de hand. Maar wie de toestanden kent en in oprechte eerlijke bewondering staat voor het groote werk der missiën, wie ook weet, dat zonder de hulp der zendelingen geen kolonisatie mogelijk is, zal met mij zeggen: geeft ons eerlijke ambtenaren en alle misverstand zal opgeruimd zijn. Inzake onderwijs in Kongo kunnen de missiën en de Staat op openhartige, eerlijke, loyale wijze samenwerken.

Wat den Staat betreft, deze moet er naar streven een speciale koloniale paedagogiek in te voeren, gesteund op de lichamelijke opvoeding van den inlander.

Hier moet het voorbeeld der Philippijnen gevolgd worden en men zegge niet, zooals een hooge ambtenaar te Stanleyville mij op een desbetreffend rapport antwoordde: ‘Alors vous trouvez que nous devons apprendre aux nègres à danser le Cake walk,’ maar men onderzoeke de zaak met den ernst, welken ze verdient.

Nieuwe begrippen verwekken altijd den spot van kleinzielige, kortzichtige menschen, maar wie ernstig nagedacht heeft over hetgeen hij zegt, laat zich hierdoor niet van zijn stuk brengen.

Een speciale koloniale paedagogiek met lichamelijke opvoeding als basis is een noodzakelijk iets.

Het koloniaal programma is zoo veelomvattend, dat het uiterst

moeilijk is daaruit een gepaste keus te doen om hier speciaal te ontwikkelen, maar zeker zou ik aan de verwachtingen te kort schieten, indien ik heden niet een heel bijzonder en belangrijk punt aanraakte, namelijk de kwestie van het zoo juist door Z.M. Koning Albert opgericht koloniaal Instituut.

Dit Instituut kan en zal, indien het groot, breed en koninklijk ingericht wordt, ik bedoel hier niet wat de gebouwen betreft, maar vooral wat den geest betreft, van het grootste belang zijn voor onze koloniale wetenschap.

De talen en rassen van Afrika, twee zaken, welke binnen afzienbaren tijd niet meer bestudeerd zullen kunnen worden, kunnen nu nog nagegaan worden.

De flora en fauna zullen nog intenser onderzocht kunnen worden.

De biologie van de groote Afrikaansche meren, waarvan we nu nog niets weten, zal aangepakt dienen te worden.

De palaeontologie, de geologie enz. enz., dit alles vraagt pioniers die belangloos willen werken.

Indien men de deskundigen zonder onderscheid van politieke of taalkundige groepeeringen wil kiezen en hun toelaten de volle maat hunner krachten te geven, zonder hun eenige hinderpalen in den weg te leggen, dan is het absoluut zeker dat zij ons over enkele jaren een kolonie zullen bezorgen, die in den vreemde den eerbied voor ons volk zal afdwingen en hier te lande een rechtmatigen trots zal levendig houden, gesteund op den vasten grondslag van voldanen plicht.

Werken wij de gedachte uit, die onze Vorst als een onomstootbare waarheid van zijn reis door Kongo medebracht en volgen wij de wenken, die hij hier aan het geheele Belgische volk gegeven heeft.

Dr. PAUL VAN OYE.

Een Kerstnacht, zonder Sneeuw en zonder Sterren
Spel in een bedrijf.

Un de plus aura bégayé en vain.
Un de plus aura donné son coeur.
Un de plus mourra, bouche close sur son rêve.
Un de plus aura tutoyé toutl'inconnu,
simplement pour avoir moins peur et par grand besoin de caresse.
GEORGES CHENNEVIÈRE. (*Printemps*).

Dramatis personae.

Drie jonge mannen.
Een vrouwenziel.

(Winter 1916 in de IJzer-lijn. Een twee meter hooge, niet diepe, maar nogal breede dekking, wat de soldaten 'abri' noemden. De planken vloer is sedert lang zwart, maar zoo zuidelijk als 't zijn kan. Achtergrond, linkerhoek, een lage deur waardoor men slechts gebukt binnen en buiten kan. Rechter hoek, 'aan nagels, drie knapzakken en drie veldflesschen. Er naast, rechter wand, drie soldatenbedden: - vierpootige ramen waarin zandzakken veerden genageld - met elk een deken en, als hoofdpeluw tegen den wand, een ransel. Linkerwand, een uitgegaan vuur. Er naast, manshoogte, een venster, nu met een zandzak gesloten. Voorgrond: een balkonraam, aan een balk hangen een geweer en een helm. Tegen den voorgrond, in het midden, vóór een ander ingebeeld venster, een ruwe tafel, waarop enkele schrijfboeken en papieren ordentelijk bijeen, en twee brandende kaarsen, links en rechts, op ledige conserve-doozen. Aan de tafel, op een bankje uit kisten gemaakt, zit een jong sergeant, in dienstmuts, en mantel, - riem met patronentasch, wollen handschoenen. Een ander stoeltje links, tusschen tafel en vuur. Boven de dekking gist men een zwarte massa aarde, in het vage van den diepen nacht. Nu en dan een geweerschot, misschien tien gedurende het stuk.
DE SERGEANT kijkt droomend in het licht van een kaars. Buiten, doffe stappen, het deurtje wordt opengeduwd en LOUIS DESMEDT, een ander, nog jonger sergeant, kruipt snel binnen, het deurtje direct sluitend. Hij heeft een sjerp rond ooren en hals.)

LOUIS.

Ha, Rik.

(Hij pinkoogt meermaals en staat verdwaasd.)

Wat is het donker, buiten! En nu doet dat kaarsenlicht pijn aan de oogen.

RIK.

(Die zich omgedraaid heeft.)

Zijt gij daar nu al, Smedt?

LOUIS.

Ja, ik kwam zien of er vuur was. 't Is verdomd, zonder kolen zitten, en er is geen hout meer te vinden. De mannen branden hun 'abris' op, maar daar kunnen wij niet aan beginnen. Nagels en Simon elk acht dagen er voor, weet ge t? De Kommandant is woedend.

(Kijkt op zijn uurwerk.)

Half twaalf. Nog een half uur en 't is uw 'quart'[1], kerel. Waarom slaapt ge niet?

(1) 'Quart': hier: de wacht, om de beurt voor elk der twee sergeanten van een peloton.

RIK.
'k Heb geprobeerd en 't ging niet. En nu is het te laat, 'k Ben moe.

LOUIS.
't Zal plezierig zijn voor u, buiten. De kou houdt u wakker.

(Blaast in zijn handen.)

En geen steek vóór uw oogen, als ge eerst buitenkomt.

(Werpt geweer en helm op zijn bed.)

'k Vertik het voor 't laatste half uur.

(Stilte. Hij zit op 't voeteinde van 't bed. Rik staart weer droomend in de kaarsvlam.)

Ik zeg: 'k vertik het voor 't laatste half uur. Dat staat u niet aan?

(Stilte.)

En als ik

(blaast in zijn handen)

nog eens zeg, dat het koud is in de loopgraven zult ge me wel gelooven, en dan zijn we weer uitgepraat.

(Stilte.)

Ge zit weer met muizenissen in uw kop, kerel, dat is niet goed in de eerste linie.

RIK.
Och, misschien wel. 'k Laat het toch aan de mannen niet zien.

LOUIS.
Daarbij, nu is 't te donker. Maar als ge u laat gaan en zwarte gedachten worden u meester - wel, weet ge wat er dan gebeurt? Dan krijgt ge zeker een kogel in den kop. Geloof me, 'k ben er sedert het begin bij, en 'k heb altijd gezien dat de mannen die ‘er aan’ geraakten aan het dubben waren, uren te voren, alsof ze 't wisten en 't niet konden helpen.

RIK.
Dan zou ik er al dikwijls ‘aan’ geweest zijn, zooals ge zegt. En toch, van avond...

LOUIS.
Pas op, man! Een beetje kruim! Met zulke dingen speelt men niet!

(Stilte).

Dat is bijgeloovig, he?

(Geërgerd.)

Ge denkt, dat ik een onnoozel collegejongen ben, he, een halfbakken intellectueele? En gij waart aan 't studeeren aan de universiteit, wat heel wat anders beteekent. En dat ge boven mij staat, en boven iedereen, en dat het best is, altijd te zwijgen en ons te laten kletsen en praten...

RIK.

Och, hou op!

(Staart weer in de kaarsenvlam.)

LOUIS.

(Luider.)

Zie, 'k heb het aan niemand verteld tot nu toe, omdat men 't niet zou verstaan en men met mij den aap zou houden -

(Aarzelt, zegt dan het groot geheim:)

Weet ge wel dat ik verzen schreef vóór den oorlog? Verzen, man, en zelfs in tijdschriften.

(Rik kijkt hem aan.)

Dat wist ge niet, he? Om u maar te zeggen, dat gij niet de eenige ‘supérieure’ zijt, en de rest allemaal ezels.

RIK.

Ik ben geen ‘supérieure’! Maar waarom wilt ge altijd zoo gewichtig doen, altijd uw... intellect opdringen, man! 't Maakt me zoo moe. En 't is alles zoo klein, toch, 'k Zal u ook iets zeggen: ik kende uw naam. Maar waarom zou ik over uw verzen gesproken hebben? 'k Hoopte, dat ge dat al lang voorbij waart, nu ge elken dag met uw neus vóór den dood staat.

LOUIS.

Voorbij! Die verzen zijn goed.

RIK.

Och, Louis Desmedt, het gefluister van uw naam zelf maant tot zwijgen. Ge moet nog zooveel leeren! 'k Heb verzen van u gelezen, man. Over uw lief, he? Wel: ge hebt geen lief. Ge zijt toch zoo een goeie, naïeve kerel. Maar zie: ge hebt geen lief.

LOUIS.

Wie zegt u dat, meneer?

RIK.

Uw verzen. Als literatuur zijn ze, och God, gelijk veel andere. Maar 'k heb er uw leven niet in gevoeld, en uw hart niet hooren kloppen.

(Louis wil vaag tegenspreken.)

Laat me zeggen. Desmedt, nu ge me toch aan 't spreken hebt gebracht, want ik ben van avond zoo wonder te moede, en 'k meen het goed. En zie, 'k heb spijt dat ik niet vroeger, en heel bedeesd, met u heb gesproken, want ge zoekt uw weg, en u niet heb gezeid, heel simpel: gooi alle literatuur waar ze vliegen wil, naar den duivel, haar vader, en leer mensch worden. En als ge dan mensch geworden zijt, schrijf daarover als ge er den waren drang toe voelt, als het voor u een noodzakelijkheid wordt zooals ademen zelf, en zonder er meer om te geven. - Brr, 't is koud!

(Staat op, wandelt wat.)

Of als ge uw weg zoekt - ik zoek den mijne nog - en ge het noodig vindt, zeg wat uw gedachten zijn, heel oprecht, en uw streven, en uw hoop en wanhoop en uw weelde en ellende. Diep het leven uit in u, om u. Tracht er iets van te begrijpen. - Toe nu, Desmedt, die verzen! Heeft de oorlog u niets geleerd?

LOUIS.

(Nadenkend, dan, bedeesd:)

Ja, droefheid overmeesteren...

RIK.

En? - Ge weet niet meer. Ten minste dan geen holle rederijkerspraat, en dat is iets. Geen ‘bourrage de crane’, dat is machtig veel. En dan: droefheid overmeesteren... Dat is groot. Smedtje! Maar is het geen houding, geen pose? Neen, man, kijk in u

zelf, en leer leven. Droefheid overwinnen kunt ge niet, want alle dagen worden er van onze mannen gedood of verminkt, want de heele wereld draait op moord en vernieling.

LOUIS.
En wat heeft hij u geleerd?

RIK.
Goed te zijn, menschelijk en vol mededoogen en heel simpel in het omgaan met onze mannen, onze groote kinderen, die vloeken en vuilen klap vertellen en toch zooveel schatten van intens zieleleven verborgen houden onder die ruwe korst. Ik ben de 'supérieure' niet, Louis. Die mannen zijn beter dan wij, zij hebben niet, zooals wij, een arm vernisje beschaafdheid. Zij hebben geen eigenwaan. En met het aangezicht vóór den dood hebben zij meer leven in zich dan wij, meer kracht, meer moed - of meer vrees, meer lafheid, maar altijd: meer leven, dieper leven. Hun verschil met ons is: zij zijn onbewust. Maar 't is uit het onbewuste, dat de toekomst geboren wordt, uit de intuitie, die zij vaag bezitten. Zij zijn de mannen, vóór wie wij zouden moeten knielen, omdat zij in zich het leven nog gaaf hebben, onbevlekt, en heilig, en er meer mogelijkheid in één van hen zit dan in twintig van ons, die weten dat een sonnet best jambisch is voor het oogenblik, en dat stipjes verschillende kleuren het laatste is om het groote zonlicht te verbeelden. Maar de mannen, de simpelen: *zij* hebben het zonlicht in zich, wij, met onze doode beschaving, het pointillisme.

LOUIS.
En toch, de kunst -

RIK.
Het rhythme, misschien, ja... Het onbewuste, dat tot muziek groeit. Maar niet de kunst. Het Leven, het Leven! Die onbegrijpbare kracht in de zielen van de besten, dat moeten we vereeren. En de kunst is de heel kleine, heel belachelijke, en toch soms goedmeenende meid van het Leven, anders moet zij vergaan.

(Beiden schudden zich en blazen in hun handen om wat minder de kou te voelen.)

Wij beleven het hoogste, nu. En dat vooral zou de oorlog u hebben moeten leeren. Het zoover boven het menschelijke reikende van iemand, die zijn schat van kracht en licht gereed houdt, en kalm in dat offeren berust. Zooals onze jongens, met hun gedwee fatalisme, misschien, dat mij onwillens afschrikt en woedend maakt. Maar dat geen onverschilligheid is, en dat ik daarom tracht te begrijpen. Want onverschilligheid is het niet. En haat en liefde staan dicht bij elkaar, en, wie weet, uit den geweldigen schok van moord en brand wordt het nieuwe leven geboren, dat krachtige en lichtende liefde is.

LOUIS.
Misschien, misschien... En toch... de Duitsch...

RIK.

(Geërgerd)

Begrijpt ge me niet! Och, 'k weet wat ge zeggen gaat: De Duitscher is het, die, om macht, het heilige leven vernielt - uit plicht misschien, zooals wij.

LOUIS.

Dat laatste is slechter. Maar enfin, - ik peinsde al, dat ge anders gingt denken. - Ge zijt gevaarlijk.

RIK.

(Zeer moe.)

Ik? Ik besta niet, 'k Zou willen een heel klein kind zijn, zooals vroeger. Zooals onze mannen het bleven. Heel eenvoudig, en goed. Zooals onze jongens, die Joe English teekende, knielend in de modder vóór een IJzer-dekking waar hun droom hun het Kerstmirakel van Leven en Liefde toovert. - 'k Heb een geweldig heimwee naar iets onbekends, en dat kwelt mij vandaag meer dan ooit.

LOUIS.

(Moeilijk.)

Niet toegeven, Rik. Man zijn!

RIK.

Man zijn. - Het staat zóó ver buiten en boven man zijn...

(Zij klappertanden beiden, hun gelaat is bleek en strak.)

En 'k heb ook zoo een begeerte naar goedheid. Louis, 'k heb in verbittering mijn kleine gedachten gezeid, waar ik ze stralend van liefde waande. Neem 't me niet kwalijk. Wij meenen het béiden wel.

LOUIS.

(Komt bedeesd bij Rik, legt zijn hand op Rik's schouder.)

Ja, nietwaar? Laat ons vrienden zijn.

RIK.

Ja... Uw stem is vreemd, Louis, en uw lippen beven...

(Louis neemt helm en geweer en gaat buiten, zonder een woord.)

(Stilte. Een schot, in de verte. Rik staart in de kaarsenvlam. Dan zinkt zijn hoofd op de tafel. Een pause. En plots gaat er een groot licht rond de deur en in de dekking, en een jonge, blanke vrouw treedt geluidloos binnen, staart op de kaarsen, blaast ze uit. Zij neemt Rik's hoofd in haar beide handen.)

DE VROUW.
Arme vlinder in kaarsenlicht.

RIK.
Moeder! Elza!

(Hij zinkt op zijn knieën en steekt zijn armen uit.)

DE VROUW.
Arme jongen.

(Zij richt hem op. Hij zit op het uiteinde van een bed, zwaar ademend.)

Ik ben uw moeder, die stierf, toen gij een kind waart, en Elza, de kleine, blanke bruid, die gij liet in uw gemartelde streek, en nog veel meer ben ik, alles samen. Uw ziel is te veel gegroeid in korten menschentijd en dat doet pijn. Maar hooger vreugde is voor hen, die lijden in hun menschenziel.

RIK.
Elza...

DE VROUW.
Ik ben veel meer dan Elza...

RIK.

Moeder!

DE VROUW.

Ik ben veel meer zelfs dan uw moeder. Wees stil, mijn jongen, en denk niet meer. Alles is een droom, een schoone droom van klaarte en wondere zangen in uw moe hoofd, en die droom is de waarheid voor tijden die komen. Gij hebt het leven aanbeden in de kleine menschenziel, maar het leven is zooveel breeder en schooner. Het is in het greintje stof op de aarde en in het greintje licht aan den hemel, waar werelden geboren worden. Het is in den droppel, die perelde in het oog van uw vriend, en in de kleine groote zee, waar de Ijzer naartoe stuwt. Het is in den klank van de stilte in den nacht, het is in 't getril van de zon op bevroren gras, en in de boomen, die hun kracht wortelen diep in den schoot der aarde en met hun kruin in den hemel staan. Wees blij in het eeuwig wisselen van dagen en seizoenen boven de wereld van zonnen en regenbogen en weet dat het mysterie, het gouden mysterie van vreugde en licht, van verleden en heden en toekomst, het gewijde, het heilige, onverstaanbaar is zoolang ge alleen mensch blijft, en vreemd aan de algemeene communie.

(Rik zit met zijn gelaat verborgen in zijn handen.)

DE VROUW.

Daar is geen plaats meer voor goedheid, voor liefde, voor iets menschelijks, want dat is alles zoo klein, en het Leven is zoo groot... Wees bereid voor de hooge openbaring die u zal worden gedaan in den nacht, in den nacht met de verborgen krachten waaruit de toekomst groeien zal, hooger en schooner dan zon of sterren, reiner dan sneeuw op een Kerstnacht, - dan droomen op een Kerstnacht.

(Rik zit steeds met zijn hoofd in zijn handen. Zij kust hem. Hij roert niet. Het licht is stralend om haar, tot zij heen is, zonder gerucht, en alles plots duister wordt.)

(Een pause. Dan wordt het deurtje opengedaan. LOUIS tast binnen; hij fommelt voor lucifertjes, strijkt Ier een, steekt de kaarsen aan, staart dan met verbazing op Rik. Hij schudt hem, roept hem bij zijn naam. RIK ontwaakt en weet niet waar hij is.)

LOUIS.

(Met opzet hetgeen tusschen hem en RIK gebeurde verzwijgend, - met gemaakten diensttoon.)

Nog een ronde gaan doen, Rik. 't Is vijf vóór twaalf. Waarom sliept ge niet vroeger? Word wakker, man 't is uw quart.

RIK.

(Uit heel ver.)

Ha, ja. Dank u.

LOUIS.

Nagels is dood. Kreeg een kogel in den kop, door den helm. Juist nevens mij. Men droeg hem bij den dokter. Maar dood is dood. Spijtig, die Nagels... Hoe dom, die kogels in den nacht! Niet eens gemikt.

RIK.

Blind als de dood.

(Staat op.)

Ik moet weg.

(Hij neemt geweer en helm, en gaat.)

LOUIS.

(Hem naroepend.)

't Werk is af, zulle. Niets te doen. 't Is kalm. Maar donker!

RIK.

(Buiten.)

De Kerstnacht zonder sneeuw en zonder sterren.

(LOUIS hangt helm, geweer en koppelriem op, doet zijn schoenen uit en zit op zijn bed, met de deken rond zijn voeten. Hij stopt een pijp en steekt ze aan. Dan staart hij. Iemand kruipt de dekking binnen.)

DE CHEF[1]

(Een papier in zijn hand.)

Waar is Rik Verschuere?

LOUIS.

Op ronde, Chef.

DE CHEF.

(Bekijkt Louis.)

(1) Sergeant-majoor, de onder-officier die het administratieve werk voorbereidt in een kompagnie.

Uw schoenen uit en uw riem af! Mij kan 't niet schelen, man, maar als er iets van komt zeg ik, dat ik u de observatie heb gemaakt en ge niet hebt willen luisteren.

LOUIS.

Voor een oogenblik maar, Chef. Mijn voeten zijn bijna afgevrozen. En wij hebben verdomd geen vuur.

(Een schot, dan vier of vijf schoten, dan stilte.)

Verdomd, ze schieten weer! Om kogels te krijgen, als 't donker is. Ge weet van Nagels?

DE CHEF.

Ja.

(Schudt het hoofd.)

Bah! Er zijn gelukkigen en ongelukkigen.

LOUIS.

Arme Nagels! Hij had juist acht dagen gekregen.

DE CHEF.

Ja. - Die Rik Verschuere is een pezewever. Als hij ‘de quart’ is, is hij altijd buiten, met de mannen. Dat is niet noodig. Dat is den stiel bederven. Nu, ik heb mijn papieren winkel

(Gaat naar de tafel, legt er het papier op.)

en 't gaat mij niet aan.

(Hij hangt zijn geweer aan den achterwand, komt terug naar de tafel, neemt weer het papier op. Dan, een weinig beschaamd het nu eerst te zeggen:)

Verschuere heeft de ‘Croix de guerre.’

LOUIS.

Bravo!

DE CHEF.

De Kommandant moest bij den Majoor en ge weet hoe lang dat duurt. Hij zei me, Verschuere naar hem te zenden rond één uur, om hem proficiat te wenschen. Maar als meneer Verschuere niet hier komt zal ik toch niet buitengaan achter hem.

LOUIS.

(Gepijnd om zijn eigen, onbeholpen uitdrukking.)

Rik is een ‘chic-e’ kerel, Chef. Hij kent poëzie, en is niet bang.

DE CHEF.

Hij kent poëzie? Wel, waarom zegt hij er geen op? 't Zou den tijd korten. En mijn ‘fin de trimestre’ is bijna over, - en daarbij, ik werk niet op een Kerstavond. Vooral niet, als ik een brief van huis heb ontvangen. En een van mijn meisken.

LOUIS.

Niets voor mij, Chef? Of voor Rik?

DE CHEF

Och nee, jongen. Er zijn ongelukkigen en gelukkigen, met die gesmokkelde brieven gelijk met alles. - Ze stellen 't goed. 't Eten wordt raar, en duur, maar 't is oorlog. Mijn meisken schrijft gelijk in de boekskes van Snoeck, maar ze heeft het goed voor en is een goei ziel. Dat die oorlog maar gedaan ware!

(Hij neemt de brieven uit zijn zak en herleest ze, glimlachend en gelukkig.)

LOUIS.

Verdomd, 't is koud!

DE CHEF.

He? Ja. - Zie, 'k wou toch dat ze heur brieven niet afschreef uit boekskes, dat einde hier kan toch van haar niet zijn.

(Hij leest:)

Adieu, papier,
Vertrek van hier,
Door bosschen, weiden, regen,
Door hagel en door wind.
Totdat ge, langs de wegen,
Mijn liefsten Polydoor vindt.

*(LOUIS **glimlacht.**)*

DE CHEF.

Polydoor, dat ben ik. En 't is geteekend, kijk es.

(Louis leunt voorover van uit het bed.)

Heur naam in een kruis op den mijne. Dat is een schoon' gedacht'.

*(RIK **stort binnen, verwilderd.**)*

LOUIS.

Bravo, Rik!

DE CHEF.

Bravo, Verschuere!

RIK.

(Staart hen aan, verdwaasd. Er is zooveel lijden en vertwijfeling in zijn oogen, dat Louis en de Chef zwijgen.)

Bravo? He? Bravo? Omdat ik een moordenaar ben?

(Dreigend.)

Omdat is een moordenaar ben?

DE CHEF.

Nu, luister es, Verschuere. 'k Geloof, dat ge zot zijt.

Ge gaat uit op patroeljes, neemt twee ‘keers’ gevangenen, brengt het lijk van den luitenant weer, op uw rug, en als men u de ‘Croix de Guerre’ geeft zegt ge, dat ge een moordenaar zijt. 't Is wat ‘straffe toebak’, zulle. Pas maar op, dat men het niet hoort.

RIK.

(Staart. Dan:)

Ha, ja ‘Croix de Guerre.’

DE CHEF.

Ja, man, proficiat. Ge moet bij den Kommandant om één uur. Hier is de citatie.

(Hij gaat naar de tafel, neemt het papier op, en leest:)

Extrait des O.J.A.[3] du 23 décembre 1916. Est cité à l'O.J.A. et décoré de la Croix de Guerre: Verschuere, Henri, sergent v.d.g.[4]

RIK.

(Ruw.)

Zwijg, Chef!

(Hij stort, wanhopig, op het uiteinde van zijn bed. De** CHEF **en** LOUIS **staren hem aan.)

DE CHEF.

Ha, 'k versta het. 't Is niet genoeg? Ja, anderen hebben een hooger decoratie gekregen voor minder. Maar de oorlog duurt wat lang, en voor decoraties gelijk voor de rest zijn er gelukkigen en ongelukkigen.

RIK.

(Schijnt een akelig visioen te zien en te willen verdrijven met geweerde handen.)

O, o, o...

LOUIS.

(Op zijn sokken, komt bij Rik.)

Rik, wat is er gebeurd? Ik meen nü, juist vóór ge binnenkwaamt? Toe, spreek, 't zal u goed doen...

RIK.

Och God, och God! Om twaalf uur, Kerstnacht.

(Hij verbergt zijn hoofd.)

(3) O.J.A. *Ordres journaliers de l'Armée* - Legerdagorders.
(4) v.d.g. *volontaire de guerre* =. oorlogsvrijwilliger.

LOUIS.

(Diep.)

Een Kerstnacht zonder sneeuw en zonder sterren.

(Rik kijkt op.)

De Kerstnacht, waarin Nagels werd vermoord.

RIK.

(Richt het hoofd op.)

Ja, - 't is waar. - Zonder sneeuw en zonder sterren... En ik heb Nagels zien liggen, met een deken boven hem, op den bevroren grond. - Wel, 'k ben gék. 'k Moet gedroomd hebben. Had iets verwacht, 'k weet niet wat, te middernacht. Als een openbaring. Mijn hart was te groot in mijn lijf. Gij

(Tot Louis.)

dacht, dat ik een voorgevoel had. - Wel, 'k was juist in de loopgraven, toen ik in de duisternis, vóór ons, misschien vijftig meter over den Ijzer, hoorde werken. 't Was alles zoo stil en zoo donker, en 'k hoorde de doffe slagen der schoppen op de zandzakken, en het gekap van houweelen in den harden grond. Een Duitscher kuchte, 'k Vroeg aan den schildwacht of hij dat al

gehoord had. Neen. Ik luisterde aandachtig, richtte mijn geweer zorgvuldig naar de plaats, waar ik wist, dat de Duitschers werkten, en schoot. - Een onmenschelijke kreet

(Met afschuw.)

- ik hoor het nog, ik hoor het nog! - Het gaf de rilling van den dood. En, in de diepte, rond hem, het bange st! st! En dan, vier of vijf van onze mannen, die naar de plaats schoten. - En dan stilte. -

DE CHEF.
Wel, ge moogt blij zijn dat ge er een hebt! Kerel, zijt ge zot, daarover te klagen?

RIK.
Misschien - Maar 't was mijn eerste Duitscher, van wien ik zeker ben.

LOUIS.
Denk daar niet aan, Rik. Dat moet wel drollig werken als ge mensch zijt. -

DE CHEF.
'Pékin'![5]

LOUIS.
Maar die Duitscher had misschien juist te voren op Nagels geschoten.

DE CHEF.
Of zou u misschien later zelf doodgeschoten hebben. Weet ge, dat het oorlog is, Pékin?

RIK.
En dat was dan de openbaring.

LOUIS.

(Gaat terug naar zijn bed, wikkelt de sargie om zijn voeten.)

Verleden maand waren we op patroelje te Diksmuide, met luitenant Dubois, weet ge 't nog?

DE CHEF.
Nog een, die dood is.

LOUIS.
En weet ge nog, dat we juist den voorpost hadden verlaten, toen de luitenant ons allemaal stil deed liggen? En we wisten niet waarom, zelfs Jefke Vereecken niet, en ik niet, die de eersten lagen. Maar toen, door het hooge gras, hoorden we heel traag kruipen. Het was een Duitsche groep, die het waarschijnlijk op onzen voorpost had gemunt. Ze naderden. Wij bleven liggen. En toen grabbelde een uitgestrekte hand onwillens, van terzijde, Jefke Vereecken's been...

(5) Soldatenscheldwoord voor: burger, niet-soldaat.

DE CHEF.

Wij weten dat, wij weten dat...

LOUIS.

Maar denkt ge, dat het een feest was voor mij, toen ik later alles overdacht? Hoe Jefke opjoepte, en de Duitscher, verschrikt, rechtsprong en kermde ‘Pardon, Monsieur!’ en Jefke hem toebeet: ‘Der es giëne pardong, nondedië!’ terwijl hij zijn dolk in den Duitscher plofte - ‘in den hals, serzeant,’ vertelde hij, ‘dan voelde 't bloed in a ma spiëten en dat is plezie-

rig...' Vereecken deed wel, en we namen twee gevangenen. Maar peinst ge, dat dat allemaal zoo 'plezierig' was?

DE CHEF.
't Is oorlog, Smedt.

LOUIS.
- Ja, verdomd! Maar ik versta Rik.

(Tot Rik.)

Laat het niet aan uw hart komen, kerel, we moeten daar sterker over worden.

RIK.

(Zit een oogenblik te staren, dan, heel smartelijk:)

O, o o...

DE CHEF.
Genoeg, he, Verschuere!

RIK.
Maar die man was een mensch als ik, en had ouders; - een vrouw, misschien, en kinderen.

DE CHEF.
Ja, en ik heb ouders, en een meisken, met wie ik ging trouwen. Ze zijn onder den Duitsch.

(Hij neemt zijn brieven uit zijn zak.)

Van mijn vader: 'Och, Polydoor, ziet dat ge uw best doet in uwen stiel. 't Schijnt dat er veel luizen zijn, wij zien der ook zoo van af. Nijp ze dood!' Verstaat ge dat?

(Rik zit te denken.)

En meneer Verschuere zit daar weer te pezeweven, en peinst dat hij de solutie zou kunnen vinden voor 'le carré de l'hypothénuse.'

LOUIS.

(Glimlachend pedant, - De schooljongen weer:)

Dat ware gemakkelijk, Chef. Ge meent 'la quadrature du cercle.'

DE CHEF.
Nu, ja, 'chou vert et vert chou.' Had ik die prutsen allemaal onthouden, 'k ware al lang officier.

(Tot Rik.)

Verschuere! Ge zoudt moeten aan wat anders denken, man.. Poëzie, he? Wat zegt ge?

*(LOUIS is **verschrikt.)***

RIK.

En ik had zoo een schoonen droom... Nu, ja, Chef, poëzie.

(Schudt de treurnis weg. Schampend.)

Zarathustra komt van den berg. Ha!

CHEF.

Is dat een poëzie? - Toe, declameer es.

LOUIS.

(Aarzelend.)

Ja, Rik, toe. 't Zal u goed doen.

RIK.

(Staat op. Zijn stem beeft bij den aanvang, in diepe ontroering, wordt steviger, maar is steeds gedempt, en hij eindigt in schrijnenden weemoed.)

't Is van moeder. Moederken...

't En is van u
hiernederwaard,
geschilderd of
geschreven,
mij, moederken,
geen beeltenis,
geen beeld van u
gebleven.

Geen teekening,
geen lichtdrukmaal,
geen beitelwerk
van steene,
't en zij dat beeld
in mij dat gij
gelaten hebt, alleene.

o Moge ik, u
onweerdig, nooit
die beeltenis
bederven,
maar eerzaam laat
ze leven in
mij, eerzaam in
mij sterven.

(Stilte, Hij zit neer, als na een gebed, Louis maakt geweldige pogingen om iets te verzwelgen.)

LOUIS.

(Heel diep.)

O dank, dank.

DE CHEF

't Is schoon. Is dat van u?

RIK.

- Neen. Van een pastoor. Zijn naam was Gezelle.

DE CHEF.

'k Wist niet, dat pastoors...

LOUIS.

(Heftig.)

O zwijg, Chef!

DE CHEF.

(Verwonderd.)

Wel... Kent ge nog iets ‘weemoedigs’? Iets over uw vader nu, Rik.

RIK.

Ja, wat? Er zijn zulke schoone dingen. En toch, ze zijn zoo klein tegenover het leven.

(Hij verschrikt bij het opkomen van de herinnering. Dan zegt hij** ‘Het huis mijns Vaders,’ **met haast smeekende stem. Wanneer het laatste vers heeft aangegolfd als een herhalende, diepe klank van weemoed, zwijgen alle drie.)

LOUIS.

(Heel stil.)

En toen kwaamt stil ge in mij te leven...
Van de Woestyne heeft bemind, Rik.

DE CHEF.

En iets over liefde, Rik?

RIK.

(Bleeker.)

't Is zoo hoog. Dat is misschien het hoogste. En toch - het gansche leven niet. Ik had een droom.

(Hij stokt.)

DE CHEF.

Is dat de titel, Verschuere?

RIK.

(Vermant zich. Dan schijnt hij weer den droom te volgen. En eindelijk, in een woesten kreet van smart:)

Zul nemmermeer gebeuren mij, na dezen enklen stond,
De jonste van uw hartken, de wellust van uw mond!

(Een korte losbarsting, verre, dan plots een gezoef als van een trein in een stationshalle aankomend, en een ratelende slag, dicht bij.)

DE CHEF.

Hola! In de tranchées, mannen! Hier worden we levend begraven.

(Hij neemt zijn geweer en wipt buiten.)

RIK.

En ik ben ‘de quart.’ Buiten met mij!

(Dan plots, met een stellige zekerheid:)

De openbaring! In den Kerstnacht zonder sneeuw en zonder sterren!

LOUIS.

(Met oneindigen angst)

Rik! Blijf hier! Ge weet: het voorgevoel!

RIK.

De mannen weten niet, hoe zich te beschutten. Salut, Louis!

LOUIS.

(Roepend, terwijl Rik buitensnelt)

Hier! Zij weten het wel! Maar gij!

(Hij springt op, trekt zijn schoenen aan. Op 'tzelfde oogenblik komt een tweede granaat aangezoefd, dichter. De losbarsting zet den nacht in helsch rood, de luchtdruk slaat de kaarsen omver en stampt de deur open. Stukken aarde ploffen dof op de dekking. *LOUIS* ***strijkt een lucifer, met bevende handen. Een kort oogenblik. De*** *CHEF* ***valt binnen.)***

DE CHEF.

(Hijgend.)

Verschuere! Verschuere ligt in stukken vaneen!

LOUIS.

Wat? Wat! Is men om den dokter?

(Hij grabbelt naar zijn helm en loopt weg.)

DE CHEF.

(Roept hem na.)

Uw riem! Uw geweer! Hebt ge die! He? Loop niet! Verschuere is in stukken, morsdood!

(Een oogenblik. De Chef steekt de kaarsen op. Een losbarsting weer, wat verder.)

LOUIS.

(Loopt binnen, zijn oogen staan wild.)

Ze zijn er rond... Men zal hem opvagen als vuil... O, de ontzetting!

(Met de smart van den eenzame, plots:)

En ik had een vriend gevonden!

(Neemt plotseling geweer en riem met patroontasch.)

DE CHEF.

Verschuere is dood. Er zijn gelukkigen en ongelukkigen.

(Bemerkt, dat Louis aan de deur is.)

Waar loopt ge naartoe?

LOUIS.

Schieten, nondedju! Schieten! Tot mijn geweer springt!

(Hij is buiten. Een granaat ontploft, in de verte.)

FRANZ DE BACKER.

Uit ‘Zangen van Weemoed’

I

De ware kunst van leven, het is leeren derven,
En derven is te leeren 't leven te vergeten;
Is tusschen Zijn en Dood het aardsch geluk gemeten,
Dan moet het waar genieten slechts bestaan in sterven.

Wie kent geluk? Hij, die, in 's levens tuin gezeten,
De hekken sluit voor hen, die rond den boomgaard zwerven,
Die, aan des levens tafel dik en zat gevreten,
Met morsige pitten smijt naar die van honger sterven?

Wie kent geluk? Toch de onvermoeibre strijder niet,
Die met een vol gemoed den zwakken bijstand biedt
En die een neerlaag vindt, waar hij een zege zocht?

Toch d'arme niet, die dag aan dag zijn armoe wrocht?
De denker niet, die van de kunst ontgoochling maait,
Waar hij, met blinde hand, voor waarheid leugen zaait?

II

Het druilend zonnelicht speelt op de boomenrijen,
Getooid in najaarskleed, glijdt door de kerkhofpoort.
De lijkstoet nadert aan en sukkelt traaglijk voort,
De zware dragersstap klinkt doodsch op de kasseien.

Een priester volgt het kruis en prevelt dof gebeden.
Dan komt de lijkbaar en daarachter, stil-bedrukt,
Drie vrouwkens, oud en stram, ootmoedig 't hoofd gebukt,
Voortgaande in stil gebed, met wankelende schreden.

Het graf wacht diep en koel zijn last voor de eeuwigheid.
De vrouwkens knielen, wen de priester de aarde wijdt.
Zij knielen tot den grond, de tombe spert haar muil.
De vrouwkens buigen diep, de kist zinkt in den kuil.

En, armlijk drietal, staan ze droevig zuchtend op...
Op 't gele hout der kist klinkt de aarde, schop na schop.

III

De Voorbestemming sprak: Zoo ga dan op deze aarde,
En, dwaas die 'k was, ik groette 't leven met een lach,
Waar al mijn hoop en blijheid in besloten lag -
Ik had geloof en jeugd en dacht deze aard een gaarde.

Zoo ving ik moedig aan, doch waar mijn oog op staarde,
Het was als leegte en dorheid, wat ik om mij zag.
Wat ik vol zonne droomde, werd me een neveldag,
Die meer naar bleeken nacht dan zonnegloeien aardde.

Doch zie, geen weg zoo steil, die niet ten bergtop leidt:
Diens kam zag ik als licht-verdronken tot mij winken.
Ik streed en won de hoogt'; maar bij het zonneblinken
Zag ik ter andre zijde 't rijk der Dood gespreid...

O, Noodlot, riep ik uit, is ijdel dan dit leven,
Dat gij, in ruil voor kracht, maar sterven weet te geven?

IV

't Was tusschen graven vele, een droef en eenzaam graf,
Ik lag daar, - toch niet ik, - ontzield en diep bedolven!
Mijn ziel toefde op deze aarde en dobberde op de golven
Van 's levens oceaan en - zocht haar heil in straf.

Zij zag de wereld wuft, zij hoorde en luisterde af
In de aardsche woestenij 't gehuil der menschenwolven,
Zij treurde, brak en stierf; ten tweeden maal bedolven
Lag ik daar, - toch niet ik, - in de eenzaamheid van 't graf.

Nu was ik de Gedachte en mijn kleed de Waarheid...
Ik droeg niet meer, doch werd gedragen door het leven.
Ook zij, Gedachte, stierf..., niet ik, op aard gebleven.

De norm van mijn bestaan was God en ik de klaarheid.
Nu was ik 't Licht, dat in de duisternissen scheen,
Ik doofde en was niets meer, en vond een graf meteen.

HERMAN DE SCHUTTER.

Vadertje

Mijn vader,
tot gedachtenis.

Vadertje! ik heb je oogen toegedaan,
je mooie, goede, zachte oogen,
en plots viel het licht me zwaar, zwaar
voor mijn jongen blik...
Ach! 't breken van dien laatsten klage-snik
en 't glazen floers over je lieve oogen!
In onze hand je stille hand...
Gebogen over je ons macht'loos mededoogen -
En toen het droeve weten: vadertje dóód - voor immer heen -
en wij, zijn kinderen, alléén...

Je lag zóo stil, zóo stil,...
Hoe heilig-zacht je lieve wezenstrekken!
Strak stond je voorhoofd, zonder rimpel,
slap hing je snor, als een doorweekte wimpel,
maar de gulle goedheid van je gedoofde leven,
hing wonderbaar-stralend om je aangezicht...
De stilte ruischte - uit de diepe rust
sterkte - al beet de smart mijn ooren dicht -
je in-vertrouwde stem: ‘Kop recht, jongen!’
Toen heb ik je blanke voorhoofd vroom gekust
en wist je diep in mij, voor 't heele leven!...

O! vadertje, mijn doode vadertje, je leeft,
je leeft in mij en 'k draag je, lovend, in mijn jonge handen,
ik voel je warme levenskracht diep in me branden
en kweek je eenvoud als een rijke bloem
in 't liefste hoekje van mijn zieletuin...
En helder licht de straling van je zachte goedheid
over de diepten van mijn weemoed, mijn verdriet,
waar klaar mijn vrome blik je zielige oogen ziet!...

Je beeld van heden en je beeld van toen -
wonder van eenheid, dat uit liefde bloeit! -
rijzen monumentaal uit de vereering,
die, innig en vertrouwd, van ziel in ziel vervloeit...
Het goede lichten van je oogen, toen je stem nog klonk,
en 't zacht-bezorgde van je ernstige gebaren,
groeien in mij, mét laatste klaarte, die blonk
in je blik, bij 't smachtend heffen van je lippen tot den zoen,
waar schaduwen des doods vaal in je oogen waren...

En 'k dank je, vadertje, 'k dank je zeer
om diepe goedheid van je hand: die éene maal, wanneer
ze strafte op mijn kinderwang, onverwacht en treffend, toen
mijn booze ongeduld ziek moedertje bedroefde; -
en dan, op 't nare sterfbed, toen ze klemmend hield
in laatste wijding en verlangen, onze stille vingers vast...
O! 'k dank je, 'k dank je, vadertje, om den zwaren, zoeten last
van weemoed en betreuren, waaruit herinnering wast
mét 't klaar, verheven voorbeeld van je levensbaan,
in welker lichte schaduw, traag en aarzelend, mijn stille stappen [gaan...

Maart 1928-Juli 1928.
V. DE MAESSCHALCK.

Inkeer

Sluit het donker buiten, laat het lamplicht in,
Dag zal niet meer storen, stilte wordt gewin,
Rust voor moede handen, klaarte voor den geest,
Wien de dag rauw wondde, de avond soms geneest.

Tot uw zuiverst wezen thans kunt binnengaan,
Waar alle aardsche dingen stof-ontheven staan,
Waar vreugd stiller, dieper, smart-zelf milder is,
En tot zoet bezit wordt ieder droef gemis.

't Rusteloos verlangen, dat u heeft gepijnd,
Rust thans, zelf gevangen, tot een droom verreind,
Die een wijzen glimlach door uw denken weeft,
Maar, uit strijd geboren, slechts van zwijgen leeft...

Zwijgen en ontstijgen 's levens tijdlijkheid,
Boven lust en tranen raken de eeuwigheid,
Waar 't al ligt ontraadseld volgens hoogre wet,
Trots verkeert tot deemoed, vloeken tot gebed.

Peinzend zich-herkennen: regen op het veld,
Door den ploeg gebroken van het dag-geweld.
Uit de vruchtbre vore van uw diepst gedacht
Klimt het koren, vrede, waar uw ziel op wacht.

Sluit het donker buiten, laat het lamplicht in,
Dag zal niet meer storen, stilte werd gewin...
Mocht ge, o hart, den vrede, dien gij heden vondt,
Dragen van den avond naar den morgenstond.

25/6/1928.
FRANS DE WILDE.

Onderwijs en Opvoeding

Ditmaal een woord over enkele uitgaven voor de jeugd.

Indien we het van een korte beschouwing wilden laten voorafgaan, dan zou die den **Catalogus van kinder- en prentenboeken** gelden, dien zoopas de firma Van Goor, te Gouda, in het licht zond, ‘met beoordeelingen uit de Roomsch-katholieke pers.’ Wat jammer, zouden we dan echter zeggen; want Van Goor is geen typisch katholieke uitgever, - en waarom dan die gewild eenzijdige reklame voor boeken die evenmin Roomsch katholiek blijken te zijn!

Maar de spons daarover... Genoemde firma bracht ons **Ik wil,** door G. Van der Horst-Van Doorn, **Moderne bakvischjes,** door Dora Musbach, en **De kinderen Heringa,** door Marie Ovink Soer. Van geen van de drie kan kwaad gezegd; het zijn doorsnee-verhalen, waar men overal mee terecht komt, en dat van mevr. Ovink-Soer is zelfs nog beter dan het middelmatige. Aan de firma Van Goor zeggen we alleen: laat u niet verleiden door een naam, een succes, maar stel eischen, zoo streng mogelijk esthetische eischen aan uw uitgaven.

De firma Bolle, te Rotterdam, konden we dat ook wel vragen. O ja, ze stelt ons zekeren Floris Van den Aemstel voor als auteur van **Twee H.B.S.'ers als detective en De heldendaad van twee H.B.S.'ers.** En die schrijver kan werkelijk een stuk lektuur in elkaar zetten, vooral dan voor 14-jarigen en ouderen. Maar zeg eens, om van dat eerste verhaal te spreken; heel die historie van Dr. Moscovitsch, die in Nederland een leerkracht H.B.S. en tevens een strijdende anti-bolsjevistische Rus is, een leerlinge uit zijn klas laat ontvoeren, de vlucht neemt, twee andere leerlingen als detective op den loop helpt tot aan de grens, enz. enz., dat is toch maar louter onzin, he, genoeg om de hoofden op hol te brengen?... Van den Aemstel kan beter, getuige zijn tweede verhaal; late hij beproeven zich op zijn best te geven.

Van de firma Brusse, te Rotterdam, lazen we **Hektor, de geschiedenis van een hond,** en **Pommie, de geschiedenis van een poes,** beide door Anna Van Gogh-Kaulbach. In het eerste is Hektor zelf aan 't woord, wat we wel leutig vinden; in het tweede is het de schrijfster, die vertelt. Maar in beide boeken gaat het

om een doodgewone levenshistorie, met echt mogelijke avonturen doorweven, en de uitbeelding er van is zooals ze zijn moet: altijd eenvoudig, dikwijls boeiend, zonder eenmaal flauwtjes te worden; literair-mooi, zonder mooidoenerig te blijken. Werk, dat zijn blijvende plaatsje verdient, onder 10- en meerjarige kinderen.

Dezelfde firma bracht ons **Het eiland der apen** en **Op zoek naar de schatten van Bidoux,** twee groote-jongensboeken door J.P. Valkema Blouw. Deze schrijver is ten onzent zoo goed als onbekend, - wat jammer! Want hij is een meester in het opbouwen van een avontuurlijk verhaal en werkt dit zoo uit, dat de gezonde ondernemingsgeest der lezers er zich sterk door geprikkeld voelt en hun lust tot waarnemen en leeren in ruime mate voldaan wordt. Valkema Blouw heeft van Löns de mooie beschrijvende taal, vooral boeiend voor 14-jarigen en ouderen; maar hij heeft ook Long en Verne gelezen, wat maakt dat zijn helden een rijkdom te doen en te beleven krijgen en de spanning heerlijk wordt aangehouden. De firma Brusse stak deze verhalen in een waardig, mooi kleed en trof in Hugo Polderman een voortreffelijk illustrator.

Vanwege de firma Gerhard Stalling, te Oldenburg i.O. bereikte ons een heele reeks pas verschenen prenten- en kinderboeken. Reeds vroeger (in jg. XV) wijdden we een afzonderlijk artikel aan het prachtwerk, door genoemde firma op de markt gebracht; en de huidige inzending is weer zoo mooi, dat bedoeld artikel met dezelfde geestdrift kon overgeschreven worden.

Voor de kleinsten, die maar nauwelijks lezen kunnen, zijn de albums **Die lustige Tierschau,** met platen en onderschriften van Karl Rohr, en **Das Märlein von den drei Schneiderlein,** met platen van Richard Schaupp en rijmpjes van Anna Böhm, bestemd. Het eerste stelt een langen, kleurigen optocht van wilde dieren voor, waarbij kleine negertjes de begeleiders en helden zijn; en elke plaat daarin is een stuk volle aktie, waarbij de kleuters hun oogen uitkijken kunnen. Het tweede is het sprookje van drie kleermakers, die aan de poort van den hemel kloppen, maar slechts binnen mogen, nadat ze elk een meesterstuk gemaakt hebben; al de platen, in waterverftinten, zijn één frischheid, maar het geestigst doen de drie kerels vóór de poort en, veel later, bij hun dol-plezierige intrede in den hemel aan.

Tot ietwat ouderen richten zich drie groote prentenboeken van Helmut Karbina: **Möpschen hat Zahmschmerzen** (rijmpjes van Karlheinz Ohlendorff), **Das lustige Kasperle-Buch** (rijmpjes van Albert Sixtus) en **Der kleine schwarze Sambo** (tekst van Helene Bannermann). Of ge wilt of niet, lachen móet ge, om de leutigheid, waarmee Helmut Skarbina de beesten- en kindersnoetjes ziet en uitbeeldt, en de schelle, levendige kleurkontrasten, waarin elke prent gestoken wordt. En ook de geschiedenis zelf is telkens het

volgen waard: Mopsje, een kleine doghond, is dol van tandpijn en nog doller van schrik, bij den tandmeester Pfeffertee terecht te komen, bij wien hij dan toch moet aanlanden; - Hutepute, de paljas, vlucht thuis weg en treedt als held op in een marionettentheater, waar zijn eerste meesteres hem opeischt; - Sambo, een kleine neger, ontkomt aan vier tijgers, doordien hij hun zijn rood jasje, zijn blauwe broek, zijn roode pantoffels en zijn groene paraplu afstaat, maar herovert alles weer, wanneer de beesten met elkaar aan slag geraken. Kiezen tusschen die drukke boeken is moeilijk; maar toch zouden we de eerste twee voortrekken, vooral zelfs het allereerste, om het meer 'aannemelijke' van den inhoud en de geestige vlotheid der rijmpjes, die aan David Tomkins doen denken. Helmut Karbina is in elk geval een technisch bizonder knappe en kinderlijk direkt aansprekende illustrator voor 6 tot 8 jarige kinderen.

Apart staat **Der Puppenmeister,** naar den Engelschen tekst van Kathleen Colville en met nieuwe prenten van Hildegard Weinitschke; apart om de werkelijk gevulde, boeiende historie van een heele kist marionetten, die door een konkurrent van den baas gestolen wordt en na avontuurlijke opzoekingen gelukkig weergevonden; apart ook om de eigenaardige, houtsneeachtige teekenkunst, die den tekst illustreert.

Dat er van de befaamde Else Wenz-Viëtor weer een paar prachtstukjes bij zijn spreekt vanzelf; ditmaal heeten ze **Grünbart, das Moosmännchen** (bij vlotte rijmpjes van Albert Sixtus) en **Däumelinchen** (bij een sprookje van Andersen). We zouden een bizonder woord aan de gelukkig gekozen teksten wijden, indien niet de groote, heelemaal alleenstaande kunst van mevr. Wenz-Viëtor ons dadelijk in beslag nam; want deze artiste, een Duitsche evenknie van Rackham, zou men zeggen, maakt met haar ragfijn geteekende en delikaat gekleurde illustratie de dieren- en plantenwereld tot zulk een heerlijk sprookjesland, dat men er den tekst bij vergeten zou om alleen haar werk te bewonderen. Zeker, de geschiedenis van het mosmannetje dat zijn mosvrouwtje krijgt en de historie van de kleine elf die bij de veldmuis en den mol woont, maar ten slotte het vrouwtje van den bloemenengel wordt, zijn eenvoudig genoeg voor 8-jarige kinderen; maar vooral ouderen zullen zich in de teekeningen verdiepen en ze, bij vergelijking, éénig vinden.

Blijven twee boekjes nog, **Die Historie von Reineke dem Fuchs** en **Tiermärchen aus aller Welt,** beide geschreven door Will Vesper en van enkele goede teekeningen voorzien. Vesper haalt alle eer van zijn werk; zijn Reinaert wordt, in vijftien hoofdstukken, bizonder vlot verteld en zijn Diersprookjes brengen ons een zestigtal stukjes, vol humor en ook vol praktische levenswijsheid.

Eén woord nog over de stoffelijke uitvoering.

De firma Gerhard Stalling legt het er reeds een tiental jaren op aan, de modeluitgeefster van prenten- en kinderboeken te worden. Geen enkel boek zagen we van haar, of het bleek als papier, als druk, als illustratie een streven naar het allerbeste; en geen omslag ontdeden we van zijn losse schutblad, of het was een feest om het aan te kijken. We hebben deze tien boeken eens naast elkaar gelegd en, eerlijk, bij alle bewondering die ze reeds uiterlijk bij ons wekten dachten we: wat is de toestand nog berooid in Vlaanderen, dat we niet één prentenboek mogen aantoonen, dat maar van verre, als schoonheid, als kunstprestatie het daarbij halen kan!

Eindelijk ook ontvingen we, in prachtuitgaaf, vanwege de firma Georg Westermann, te Braunschweig, een standaardwerk: **Die Volksbücher,** bezorgd door Werner Jansen.

Reeds vroeger brachten we hulde aan deze firma, welke, onder de reeksbenaming **Die Bücher deines Volkes,** twee prachtbundels bezorgde: **Die Märchen** en **Die Volkssagen.** Dit nieuwe werk, **Die Volksbücher,** is het derde in de reeks, en zal gevolgd worden door **Die Heldensagen,** het vierde en laatste. En zoo zal dan elke familie, tegen een betrekkelijk beperkt bedrag, zich een overheerlijke encyclopedie van den Germaanschen volksgeest kunnen aanschaffen, met de zekerheid daar een onuitputtelijk huiselijk genoegen aan te beleven.

Dit werk, **Die Volksbücher,** brengt ons, steun zoekende bij Gustav Schwab en Karl Simrock, twaalf oude volksboeken of volksverhalen: ‘Die vier Heymonskinder’, ‘Die schone Melusine’, ‘Robert der Teufel’, ‘Till Eulenspiegel’, ‘Genovefa’, ‘Fortunat und seine Söhne’, ‘Die Schildbürger’, ‘Herzog Ernst’, ‘Kaiser Oktavian’, ‘Reineke Fuchs’, ‘Doktor Faustus’, ‘Die schone Magelone’, en voegt daar de ‘Abenteuer Münchhausens’ aan toe, die denzelfden volksgeest verraden. En dit alles wordt opgesmukt met de kleurige volbladplaten van Adolf Hoste.

Werner Jansen stemt ons tot bizondere dankbaarheid; want zijn bewerking schakelt, in de oude verhalen, de nuttelooze langdradigheden en grofheden uit, maar eerbiedigt de oorspronkelijk aandoende zinswendingen en uitdrukkingen en bewaart aldus den gezonden volksgeest, die sedert een eeuwigheid deze verhalen heeft levendig gehouden.

Dit werk moge, vooral in dezen tijd, zijn verdienden ruimen aftrek vinden!

H. VAN TICHELEN.

Uit de Tijdschriftentrommel

Bulletin de la Chambre de Commerce Belgo-Luxembourgeoise-Lithuanienne.

V.E.V.-Berichten.
Oostvlaamsche Zanten.
Handelingen van de Commissie voor Toponymie & Dialectologie.
De Haagsche Post.

Het onderteekenen van een voorloopige handelsovereenkomst tusschen Lithauen eenerzijds en de economische unie België-Luxemburg anderzijds, dat op 16 Augustus 11. te Kaunas plaats greep, gaf aanleiding tot het stichten van een BULLETIN DE LA CHAMBRE DE COMMERCE
BELGO-LUXEMBOUR-GEOISE-LITHUANIENNE, waarvan het eerste nummer midden September verscheen. De drie eerste bladzijden van dezen eersteling zijn ingenomen door een viertal officieele portretten, alsook door een paar regels van den heer Klimas, buitengewoon gezant en gevolmachtigd Minister van Lithauen in België, over de economische en politieke betrekkingen, die voortaan tusschen zijn land en het onze zullen kunnen tot stand komen. Vervolgens wordt ons, in een uittreksel van het verslag van Prof. Jugurtis, gouverneur der Lithausche Bank, een overzicht gegeven van den toestand en van de verrichtingen dezer officieele financieele instelling in den loop van 1927. Het voornaamste stuk heet *La Lithuauie*, en is getrokken uit de merkwaardige studie met gelijkluidenden titel van den heer J. Jakulis, licenciaat in de handels- en financiewetenschappen. Wij worden er in op de hoogte gesteld van de landbouwhuishoudkunde in de jonge Baltische republiek, van de verbindingsmiddelen aldaar, van handel en nijverheid, van financie en krediet. Benevens kleinere berichten en tal van advertenties - in alle tijdschriften, en in economische tijdschriften meer dan in welke ook, hebben deze belang - geeft ook n^{r} 1 van dit BULLETIN den tekst van de voorloopige handelsovereenkomst België-Lithauen, en een tabel van Lithauen's handel met het buitenland in de maand Mei 1928. Kortom een zeer leerrijke en voor belanghebbenden zeer kostbare brochure.

Ter gelegenheid der eerste Vlaamsche Jaarbeurs, te Antwerpen in Augustus 11. gehouden, heeft het 'Maandblad van het Vlaamsch Economisch Verbond en alle vereenigingen erbij aangesloten' - V.E.V.-BERICHTEN - een extranummer (Jg. 3, n^{r} 1/2, Sept.-Oct. 1928) laten verschijnen[(1)]. Een uitgave die zijn oorsprong niet verloochent, dat 'Jaarbeursnummer'! Het praktische en het leerzame komen er elk tot hun recht, maar zijn er in elkander gestrengeld, als in elkander gegroeid; een vierde, soms wel een derde van den bladspiegel is in beslag genomen door advertenties, die als moderne, ultra-moderne randverluchtingen den tekst der artikels omzetten. Een document is dit extra-nummer ook; want een groote gebeurtenis voor Vlaanderen mag het houden van de Antwerpsche Jaarbeurs, de eerste Vlaamsche, heeten; en deze gebeurtenis wordt hier beschreven in woord en beeld. Noemen wij

(1) Op *V.E.V.-Berichten* abonneert men op het Secretariaat, Appelmansstraat, 25, Antwerpen. De prijs is 25 fr. voor België, 7,50 belga 's voor het buitenland.

hier alleen het verslag over de Jaarbeurs, de *Kantteekeningen bij de Jaarbeurs* door Jos. Ritzen, en vooral de

talrijke illustraties die van de originaliteit en van het talent der ontwerpers getuigen. Bij deze illustraties, waaronder meer dan een de moderne wijze om 't publiek voor een waar of voor een inrichting te winnen in het licht stelt, sluit aan de hoogst belangwekkende en zoo aantrekkelijk geschreven studie van Dr. J.A. Goris over *De Amerikaansche Reclame*. Een eerste *Nederlandsche Brief* over het economisch leven bij onze Noorderburen volgt daarop; verder vinden wij de eerste helft van de voordracht over de inrichting, de algemeene werking en de economische werkzaamheid van den Belgischen *Boerenbond*, te Leuven, op het IVe Economisch Congres door den heer W. Gijsen gehouden. Wanneer wij *Recht en Rechtspraak* door adv. Fl. Couteele, *Fiscale Berichten* door O. Zeghers en *Sociale Berichten* door F.R. zullen genoemd hebben, dan zullen wij een volledig overzicht hebben gegeven van deze uitgave, die als het zinnebeeld mag worden aangezien van de nieuw aanbrekende periode in de geschiedenis der Vlaamsche Beweging, de economische, na de philologisch-literaire, die men wel eens kleineerend ook de romantische heeft genoemd...

Een derde tijdschriftnummer, dat ons gestuurd werd en in het teeken staat van een bijzondere gebeurtenis is het Novembernummer van OOSTVLAAMSCHE ZANTEN, de om de twee maanden verschijnende mededeelingen van den Bond der Oostvlaamsche Folkloristen, dat weldra zijn vierden jaargang zal ingaan(2). Deze aflevering sluit aan bij de tweede folkloretentoonstelling, die tijdens de laatste gemeentefeesten te Gent gehouden werd. Deze tentoonstelling was, zooals bekend, gewijd aan het voikstooneel en de deelname der koninkl. Hoofdkamer van Rhetorica, ‘de Fonteyne’ er aan mag worden aangezien als een der belangrijkste. Uit het archief dezer rederiikersvereeniging, daar tentoongesteld, wist Pi of. Dr. P. de Keyser stukken op te delven, die licht vermogen te werpen op de herstelling van het nationaal tooneel te Gent in de laatste tien jaar der XVIIIe eeuw; hij bewerkte ze tot een artikel, dat in de hier besproken aflevering verschijnt onder den titel: *Een onbekende Bladzijde uit de Geschiedenis van ‘De Fonteyne’ te Gent*. Omtrent een photo en een papieren standaard met het opschrift: ‘De Vereenigde Kappers, 1901, Fosfoorfabriek, Gent’, allebei in het Folklore-museum bewaard, deelt ons verder de heer Ein. Andelhof een kostelijke brok Gentsch volksleven mede, een belangwekkende bijdrage tot de geschiedenis der Gentsche volksmaatschappijen. Dit Novembernummer van OOSTVLAAMSCHE ZANTEN bevat nog, benevens vier photo's van de tentoonstelling, het verslag der *Algemeene Vergadering* van den Bond, op 11/16/28; de voortzetting van de onder den titel *Volkshumor* verschijnende lijst der reeds aangeteekende en verzamelde bij- en spotnamen van Oostvlaamsche Gemeenten door den heer F. Van Es; kortere aanteekeningen onder de rubriek *Zanten*; boekbesprekingen en eindelijk de inhoudstafel van den derden jaargang, die een schel licht werpt op de werkzaamheid van de leden van den Bond der Oostvlaamsche Folkloristen en op de degelijkheid en de verscheidenheid van hunne mededeelingen.

Een niet gewone werkzaamheid hebben ook de leden van de commissie voor toponymie en dialectologie in 1928 aan den dag gelegd, zoowel als corps beschouwd

(2) Prijs per nr.: '3 fr. Abonnementprijs buitenland 3 belga s. De leden van den Bond ontvangen de mededeelingen gratis; jaarlijksche bijdrage voor het lidmaatschap: 12 fr.

als individueel. Daarvan getuigt niet alleen het op de eerste bladzijden van den pas verschenen tweeden bundel der HANDELINGEN gedrukt *Verslag over de IV erkzaam heden der Commissie in* 1927, maar ook en vooral deze heele bundel handelingen, reeds een boekdeel geworden van ver boven de 300 bladzijden, wanneer bundel I er niet meer dan 250 telde. Hier zet Prof. H.J. Van de Wij er de in HANDELINGEN I begonnen *Bibliographie van de* I *laamsche Plaats naamkunde* voort. Bij dit hoogst verdienstelijk werk, dat door een namenregister wordt besloten, sluit een tweede bijdrage van denzelfden

geleerde aan: *De Vlaamsche Toponymie in* 1927, met biographisch overzicht. Over Vlaamsche plaatsnaamkunde vinden wij daarna nog twee studies, een van A. Dassonville, betiteld: *Een Kapittel uit het Boek der Prosopo-toponymie* en een van Dr. Jan Lindemans *Over eenige niet-specifieke toposujjixen in plaats - namen*. Over Vlaamsche dialectkunde handelen twee kortere bijdragen: *De Hollandsche Expansie van uit Limburg gezien*, door J. Leenen en *De Nederlandsche Dialectstudie in* 1927 door Docent L. Grootaers. In Wallonië zijn plaatsnaamkundigen en dialectennavorschers niet minder ijverig aan het werk dan in Vlaanderen. Prof. Jules Feller geeft ons hier het eerste gedeelte van een *Etude sur les noms de personne contenus dans les noms de lieu*, alsook een paar bladzijden over *La révision de l'orthographe des noms de lieu*, die, alhoewel voor Wallonië geschreven, ook wel 'mutatis mutandis' op Vlaanderen toepasselijk zijn. De twee belangrijkste studies voor het Waalsch gedeelte der HANDELINGEN II zijn ongetwijfeld die van J. Vannerus en die van Docent Jean Haust, respectievelijk betiteld *A propos des noms de lieu luxembourgeois* en *-ing ou en -ingen* en *Enquête sur les patois de la Belgique romane* (met 9 kaarten), deze laatste studie aansluitende bij een bijdrage van denzelfden schrijver, *La dialectologie wallonne*, in den vorigen bundel verschenen. Bij een in den vorigen bundel verschenen bijdrage sluit insgelijks het laatste twintigtal bladzijden der HANDELINGEN II aan. Prof. A. Doutrepont's overzicht van *La Philologie Wallonne en* 1927.

Het bestuur van de HAAGSCHE POST heeft zich ook dit jaar geen moeite gespaard om van het traditioneel Kerstnummer een genot te maken voor het oog en voor den geest(3). Talrijk zijn, zooals altijd, de illustraties buiten tekst, die het versieren, en waaronder wij hier die van den bijgevoegden wandkalender voor 1929 speciaal zullen vermelden: vier reproducties van schilderijen van W. v.d. Velde de Jonge uit het Rijks-Museum. Talrijk zijn ook de illustraties der twee voornaamste bijdragen dezer aflevering: *Nederlandsche Portretminiatuur*, een merkwaardige synthetische studie van deze uit de handschriftenverluchting ontstane en in de laatste jaren in Holland stilaan herlevende kunst, door Mr. A. Staring - en *Nederlandsche Poorten* door Dr. H.E. van Gelder met 17 teekeningen en aquarellen van Louis Bron, waarin ons de geschiedenis en de ontwikkeling van de stadspoort in Nederland geschetst wordt en ons tal van specimens onder deze beschreven worden en van dichtbij bestudeerd. Een gelegenheidsstuk, waar de folklorist gretig zal naar grijpen, is *Kerstgebak en Kerstgebruiken* door Dr. C. Catharina van de Graft. Wie belang stelt in dierenleven en -gewoonten zal zijn gading vinden in de bijdrage van A.B. Wigman: *Van Haar en Veer in Bosch en Hei, Dierenleven op de Veluwe*, geïllustreerd met tal van natuuropnamen. Voor den liefhebber van ontspanningslectuur werd ook in ruime mate gezorgd: wij noemen de novellen van Felix Timmermans *Gustaj uit 'De Roode Kat'* (met teekeningen van den schrijver), van R. Austin Freeman *Het Fortuin van Sebastiaan Smut* en van J. Eilkema de Roo *Lente in den Kersttijd*, alsook het niet onderteekend vers *Rondezang door Nederland aan het handje van den Schoolmeester:* een tweehonderdtal speelsche regels, vol humor, kwinkslagen en levensphilosophie. Daar wij in deze kroniek wel eens gerept hebben over advertenties in tijdschriften, meenen wij er hier, als slot, te kunnen op wijzen, dat de H.P. er schijnt van afgezien

(3) Deze 62 bladzijden bedragende uitgave kost in België 32 fr. en is te verkrijgen in den Nederlandschen Boekhandel, St. Jacobsmarkt, 50, Antwerpen.

te hebben in haar jaarlijksch prachtnummer bladen met advertenties in te lasschen; dit jaar is het commercieel gedeelte aan het begin en aan het einde gegroepeerd, waar bladzijden daartoe uitsluitend voorbehouden zijn. En dit is goed zoo. Al zijn de tijden in het teeken van productie en rendeering, toch dienen in een niet-economische uitgave aankondigingen en tekst van elkander duidelijk en materieel gescheiden; dit wordt geëischt door de aesthetiek van het boek.

Dr. C. DEBAIVE.

Kantteekeningen bij de ‘Tooneelcrisis’

I

Een Fransch criticus, Lucien Dubech, heeft aan de studie van de crisis, welke het tooneel in alle landen van West-Europa heet door te maken, een heel boek gewijd: ‘La Crise du Théâtre’ (Librairie de France, 110, boulevard Saint-Germain, Paris: 1928). ongetwijfeld een der merkwaardigste essays, die er in den jongsten tijd verschenen in Frankrijk, waar, net als in Engeland, de critiek als een der meest hooggeschatte en waardevolle vormen van de literaire bedrijvigheid wordt beschouwd.

Lucien Dubech gaat natuurlijk in hoofdzaak na wat er in Frankrijk gebeurt, hetgeen beteekent, dat zijn aandacht geconcentreerd blijft op het tooneelleven, zooals het zich ontwikkelt te Parijs en wel bepaaldelijk binnen een gebied begrensd door de ‘Folies dramatiques’ ten O., het ‘Théâtre de l'Etoile’ ten W., het ‘théâtre des Arts’ ten N en den ‘Odéon-schouwburg’ ten Z. Daarbuiten worden maar luttel nieuwe stukken gecreëerd.

Het is nu een feit, dat Parijs op dit oogenblik niet meer aan de spits staat van de Europeesche steden met schitterend theaterleven. Met de hegemonie van de Fransche dramatische kunst is het voorloopig gedaan. Het zou evenwel voorbarig zijn nu reeds te besluiten tot een definitieve inzinking van de tooneelkunst bij een volk, waarvan het genie zich op zoo schitterende wijze in den drama-vorm aan de wereld heeft veropenbaard. Overigens de ‘Crise du théâtre’, waarover men zich aan de boorden der Seine bezorgd maakt, doet zich overal gevoelen en voornamelijk dan in die landen, waar de chaotische verwarring, door den grooten oorlog verwekt, zich uitgebreid heeft tot het gebied van de geestelijke bedrijvigheid. Ze bestaat zelfs in het rustige Holland, waar Verkade het gemis aan belangstelling bij het volk met dezen wanhopigen uitroep heeft gekarakteriseerd: ‘Er is geen acoustiek, er is nergens acoustiek meer!’ Deze woorden heeft Teirlinck

tot de zijne gemaakt, toen hij in zijn Academie-rede over de ‘Moderne Tooneelspeelkunst’ insgelijks wees op het bestaan van een tooneelcrisis in het gezapig-levende Vlaanderen! Men beweert, dat het publiek, hetwelk voor de ontwikkeling der dramatische kunst een even noodzakelijk element vormt als de speler en de dichter, den schouwburg ontvlucht. De onontbeerlijke harmonie tusschen de artistieke strevingen en de comercieele belangen wordt aldus te-niet gedaan of onmogelijk gemaakt. Zeer wààr is deze bewering van Dubech: ‘A tout le moins il y a toujours à considérer dans les questions theatrales ces deux éléments, le commerce, c.a.d. l'agrément du public et la littérature, c.a.d. la valeur du style et de la pensée.’

Uit het niet meer overeenstemmen van stoffelijke en geestelijke belangen ontstond de tooneelcrisis. Uit den drang om deze op te lossen, om de massa weer naar den schouwburg te lokken en de acoustiek te herstellen, groeide de beweging voor tooneelvernieuwing, voor ‘tooneelrenouveau’.

In zijn boek ‘La Crise du Théâtre’ heeft Lucien Dubech de verschillende pogingen onderzocht, die in Frankrijk - en dan bepaaldelijk te Parijs - ter moderniseering van het tooneel werden gewaagd. Sommigen - vooral de aanhangers van de vernieuwingsmethodes - zullen de meening van den Franschen criticus als subjectief doodverven. Maar het staat buiten kijf, dat zijn beoordeeling van de voorgestelde hervormingen door de historici van een volgend geslacht als de meest volkomen objectieve waardebepaling van de hedendaagsche tooneelbeweging zal worden geroemd. Dubech heeft eenige waarheden geformuleerd, welke nu reeds als aphorismen kunnen gelden voor hen, die in de huidige verwarring niet het hoofd verloren. Wat hij in zijn boek zegt over menige poging, die in de Fransche avant-gardetheaters werd gewaagd, geldt eveneens voor de vernieuwings-experimenten waaraan Vlaamsche dramatisten al hun talent ten koste legden. Daarom kan de ontleding van deze studie over ‘La Crise du Théâtre’ leiden tot het ontstaan van een juistere waardeering van het modern tooneel in Vlaanderen. Eenige kantteekeningen bij de oordeelvellingen van Dubech hebben enkel voor doe! daartoe bij te dragen.

II

Men kan zich afvragen of het nu reeds de tijd was om een boek als ‘La Crise du Théâtre’ te schrijven. Zij, die nog eenige illusie mochten behouden omtrent de uiteindelijke en besliste zegepraal van hetgeen men het ‘theater-renouveau’ heet - een vlag, die een lading van zeer uiteenloopende samenstelling dekt - zullen wel niet meer zoo talrijk zijn als vóór enkele jaren, toen de overmoedige voorstanders van de nieuwe esthetica in hun geloofsbelijdenissen het verdwijnen van de eeuwenoude en door den arbeid van de elkaar opvolgende generaties uitgebouwde tooneelvormen verkondden en de komst van een nieuwe kunst voorspelden. Onze Teirlinck profeteerde, dat de schouwburgen tot puinen zouden worden geslagen en karakteriseerde het protest van hen, die hij ‘schuchtere’ geesten heette, bij voorbaat als ijdel. Het zal op dezen dag echter moeilijk vallen nog lang de Messiasverwachting, die uit alle manifesten sprak, te onderhouden. Een zgn. avantgardebeweging. - wier noodzakelijkheid wij, zoo goed als wie ook, aannemen omdat zij de verstarring der kunst belet! - mag niet lang duren. Wel hoeft zij niet geheel te slagen. De historie van de literatuur bewijst hoe de grootste en meest diepgaande hervormingen het gevolg zijn van nimmer geheel zegevierende revolutiepogingen en berusten op door reactie geneutraliseerde, doch lang niet in de kiem gesmoorde opstandigheid. Maar zij hoeft op eenige onmiddellijke veroveringen te kunnen bogen. Zoo imposeerden zich de romantiek en het naturalisme, om maar te reppen van deze twee richtingen, die, ten andere, door sterke moreele en wijsgeerige stroomingen werden gestuwd. Op dit oogenblik schijnt het wel, dat in Frankrijk en in Duitschland - de eenige landen waar het tooneel een groote beteekenis bezit en derhalve stof tot vernieuwing bood - naar meer evenwichtigheid wordt gestreefd. De strijd der ‘ismen’, die ten langen leste een onvruchtbaar bedrijf blijkt te zijn, gaat luwen: er heeft, net als op elk ander gebied der kunst, en precies gelijk in de economie der West-Europeesche volkeren, zoo iets plaats als een ‘stabilisatie’. Hier zij terloops opgemerkt, dat men den invloed van de stoffelijke en staatkundige omstandigheden op den bloei der kunst in 't algemeen en van het tooneel in 't bijzonder, niet mag onder-

schatten. Een chaotische periode als de na-oorlogsche, die een ontreddering van het gedachtenleven zoowel als een ommekeer in de sociale en economische opvattingen veroorzaakte, kon niet anders dan de kunstenaars, wier zielen als de seïsmografen het wereldgebeuren opvangen, in denzelfden - voorloopig eerder **negatieven** - zin beinvloeden en de grondvesten, waarop hun artistieke arbeid gevestigd was, schokken en ondermijnen. Er schuilt veel waarheid in deze uitlating van Benjamin Crémieux, den literairen criticus van ‘Les Nouvelles Littéraires’ en ook van ‘Les Annales’: ‘La stabilisation monétaire 'n est pas la seule, et i! est curieux de constater que des troubles économiques, moraux et intellectuels vont non seulement de pair, mais obéissent à des rythmes, à des courbes de durée analogue. Il a fallu dix ans après la guerre pour rétablir un étalon monétaire fixe; il a fallu le même temps pour ramener le calme et l'équilibre dans les esprits et, par suite, dans les lettres. La baisse du franc coïncidait avec la dépré- ciation de certaines valeurs morales, telles, par exemple, que la notion de personnalité. On avait longtemps tablé sur une personnalité-or, comme sur le franc-or; on se trouvait en face d'une personnalité-papier, dont la valeur diminuait chaque jour un peu plus. A l'affollement du marché du change correspondait l'inquiétude, le “nouveau mal du siècle”... Par la force même des choses, la notion d'originalité absolue qui a été la régie de la période de déséquilibre qui s'achève, s'élimine granduellement.’

Men zal verder moeilijk de gegrondheid vermogen te ontkennen van de vaststelling, dat in een grooten staat met sterk-ontwikkelde expansiemogelijkheden (ook op intellectueel gebied) de factoren, die den bloei eener kunst bevorderen, talrijker aanwezig en bovendien werkzamer zijn dan in een klein land - als het onze!

In Vlaanderen is en blijft de huidige beweging voor tooneelrenouveau een importatie-artikel. Onze vernieuwers zijn navolgers. Hadden zij zich enkel laten beïnvloeden door machtige voorbeelden uit het buitenland, dan ware hun optreden waarschijnlijk vruchtbaarder geweest. Nu hebben zij, zonder voldoende blijken te geven van critisch inzicht, eenvoudig overgenomen. Ze hebben hun buren nagebauwd, die schreeuwden: ‘het tooneel is dood’ - zonder zich af te vragen, of het in ons land wel ooit zeer levend

was geweest. Ze vergaten bovendien - en dat is van kapitaal belang! - dat de crisis van het theater, waarop zij met zóóveel welgevallen wezen, in elk land zeer verschillende oorzaken had - dat het o.a. niet heelemaal strookte met de werkelijkheid, wanneer men ten onzent de film beschouwde als de voornaamste der factoren, waaraan de decadentie van het tooneel was toe te schrijven. Verkeerdelijk zochten zij dan ook in een navolgen van de procédés (en soms van den geest!) der zgn. ‘stille kunst’ een panacee tot redding van het door de massa geschuwde tooneel. Zij verloren uit het oog, dat het hier veel meer een kwestie van goeden smaak en van cultuur gold dan wel van techniek, dat de kunstfilm al evenmin het groote publiek zou aantrekken als het literaire stuk (ook al was het laatste dan als een min of meer vertraagde - of versnelde - film opgevat!), dat, mits degelijke publiciteit, het theater zeer waarschijnlijk zoo vol zou loopen voor een dolle klucht, voor een op de traanklieren werkend drama of een banaal speelstuk met sterke ‘scènes à faire’, als een bioscoop waar de grappen van Doublepatte en Patachon, een cow-boy-rolprent met Tom Mix in de hoofdrol, of een zoetelijke sentimenteele comedie met een of andere Mary Pickford als star worden vertoond. Ze bedachten niet, dat de stof van een drama voor de massa oneindig meer belang heeft dan de vorm en de toeschouwer enkel verlangt in een of anderen zin ontroerd te worden zonder zich te moeten bekommeren om scholen, systemen en ismen of om esthetische problemen. Maar kon in den loop der vorige jaren de toestand, ook en vooral in Vlaanderen, anders zijn dan verward in een tijd van sociale, economische en... cultureele gisting? Te recht beweert Dubech - en dat is een van zijn aphoristische opmerkingen, die we met de meeste instemming opteekenen: ‘Puisque la littérature reflète la société, il n'y a d'oeuvre réussie qu'aux époques où la société est en ordre.’ Hij zelf voegt er bij: de omgekeerde stelling is niet noodzakelijk wààr...

III

Willen we thans, alle verdere algemeene beschouwingen terzijde latend, de diepere oorzaken naspeuren, waaraan, volgens Lucien Dubech, de decadentie van het tooneel in Frankrijk - en in heel West-Europa - toe te schrijven is en verder nagaan welke

middelen ter verbetering van den toestand werden aangewend? Veel van wat de auteur beweert nopens de kunst van de dramatisten uit eigen land blijkt toepasselijk op de productie onzer Vlaamsche tooneelschrijvers, waaronder er verscheidene zijn, die zich haasten om elke nieuwe leuze, welke te Parijs, over den Rijn of in Soviët-Rusland opduikt, in hun eigen werk toe te passen. Het ligt natuurlijk niet in onze bedoelingen het bestaan van deze universeele belangstelling te gispen. Waar ze evenwel tot klakkeloze navolging en niet eens tot een beredeneerde assimilatie van nieuwe elementen aanleiding gaf, blijft haar practische waarde vooralsnog betrekkelijk gering. Een waarheid, die tot een systeem vervormd wordt, boet bij deze bewerking haar essentieele beteekenis in - beweert Dubech ergens. Dezen wenk mochten onze dramaschrijvers, welke zich zoo graag rond de vlag van elk nieuw isme scharen, wel eens overpeinzen. Wat voor hem, die in het eigen werk een theorie ontdekte, wààr is, wordt voor den vlijtigen navolger een beletsel ter ontwikkeling der individualiteit. Alle snobistische grootspraak over modern-zijn en Europeesch-voelen kan aan dit feit niets verhelpen. Wij hebben in Vlaanderen thans auteurs, die tot Jean-Jacques Bernard's ‘école du silence’ toetraden, anderen die zweren bij Meyerhold en Tairoff, die dwepen met Stanislavsky, sommigen die zich aansluiten bij de Duitsche expressionisten en zelfs schrijvers, die er in slagen hun stukken te Parijs en in Duitschland te doen vertoonen. Maar daarom zijn we niet minder klein-burgerlijk, ja zelfs plebeïsch gebleven en staat het met ons Europeesch-voelen maar pooverkens gesteld... Nogmaals: op den geestelijken inhoud van ons werk komt het aan! Uit de stof zal wel de vorm groeien...

Wanneer Dubech wijst op het mercantilisme van de tooneeldirecties als oorzaak van het falen van elke ernstige poging om het artistiek peil der dramatische productie te verhoogen, klaagt hij een wantoestand aan, die zich in elk land - in mindere of meerdere mate - voordoet. Waar de openbare besturen, zooals in België, een aantal schouwburgen subsidieeren, bestaat de mogelijkheid om het handelsbelang voor de artistieke bekommernissen te doen wijken. Dat kunst wel een staatszaak is, wordt bewezen door hetgeen er gebeurt in die Hollandsche tooneelgezelschappen, welke geheel afhankelijk zijn van de gunst van een op gemak-

kelijke uitspanning belust publiek, en door het voorbeeld van elk Parijzer boulevard-theater, dat Dubech vergelijkt met ‘un établissement qui tient de la maison de commerce et du mauvais lieu, et où la littérature n'entre qu'en servante par la porte basse.’

De literatoren, die niet langs een achterpoortje in de tempels van het commercieel theater willen - of kunnen - binnendringen - en daaronder zijn de meeste jongeren te rangschikken, wier naam te weinig prestige heeft om de handeldrijvende directies te imponeeren - wenden zich tot de kleine avant-gardetheaters, die opvoeringen inrichten in zalen, groot genoeg om de familie, de vrienden en eenige bewonderaars van den auteur, wat genoodigden en de onvermijdelijke snobsen te bevatten, en die reeds bij de tweede vertooning, ondanks hun beperkte afmetingen, den indruk wekken van weidsche verlatenheden! ‘Voici un art - zoo stipt Dubech aan - fait pour le spectateur et qui n'a point de spectateurs. On peut tenir pour assuré que de cet attentat au sens commun, un grand désordre découlera comme l'eau des fontaines.’ Tot stand gekomen om aan de door het mercantilisme veroorzaakte tooneelcrisis te verhelpen, heeft het zgn. avant-gardetooneel den toestand nog verslimmerd! De Fransche criticus haalt de meening aan van een jong confrater - Roger Allard - die schreef: ‘L'esprit d'avant-garde est de plus en plus la forme agissante de l'ignorance moyenne...’ Inderdaad: al te talrijk zijn deze voorloopers, welke steeds praten over hun kunst, doch niet cens de beginselen van het ambacht van tooneelschrijver beheerschen. Zij staan buiten alle contact met het publiek en zijn omringd door een kleine schare van verblinde volgelingen, die elk experiment, hoe ijdel en hoe onlogisch ook, steunen door critiekloos toejuichen. Zij raken derhalve spoedig het spoor heelemaal bijster: ‘Ils prennent l'abitude de penser au fond d'une crypte. Ils se vengent du public en affectant de le mépriser; ils n'ont besoin ni de plaire, ni, bientót, d'être compris. Par une pente naturelle, ils en viennent à tenir l'obscurité, le raffinement, l'hermétisme et la bizarrerie pour les signes de la supériorité. Réduits é eux-mêmes et à leur petit cénacle d'initiés, ils sont privés de toute lumière. Un triple bandeau sur les yeux, ils ne savent plus que tourner au fond de leur cave.’

IV

Achtereenvolgens beschouwt Dubech dan de verschillende ‘ismen’, waarvan de theoretici en de vertegenwoordigers prat gaan op het bezit van het eenige geneesmiddel, dat het kranke tooneel weer herstellen kan. Het kleine Vlaanderen kan er zich op beroemen, dat het niet minder geneesheeren aan de sponde van de ziek-verklaarde dramatische kunst heeft ontboden dan het groote Parijs. Vele van onze doctoren zijn, ten andere, bij Fransche specialisten in de leer gegaan. Ook Vlaamsche auteurs zijn aanhangers geweest van de ‘theorie van de stilte’, leerlingen van ‘l'école de la fantaisie’ en bewonderaars van de ‘comédie italienne’. Daar de Vlamingen van nature niet van werkelijkheidszin verstoken zijn, hebben zij maar luttel aandacht over gehad voor ‘l'école du cynisme’ - wellicht wijl ze aan het ‘realisme’ genoeg hadden.

Aan de jongeren, die per se klassiek willen zijn - en dat is wellicht een soort, welke ook in Vlaanderen opduiken zal, vermits een overtuigd voorstander van het theater-renouveau reeds schreef: ‘wij verlangen naar klassieke schoonheid!’ - doet Dubech opmerken: ‘Au fond, l'oeuvre classique n'est pas autre chose que l'ceuvre durable, qui 'n est pas autre chose que l'oeuvre réussie...’ Dat is kristalhelder. Zoowel diegenen, welke de ‘théorie du silence’ toepassen als deze, die de ‘fantasie’ aanbidden, kunnen klassiek werk voortbrengen. Waarom ook niet?

Jean-Jacques Bernard en ook Denis Amiël hebben in Frankrijk de leer verkondigd van de stilte op het tooneel. Gemeenlijk is zulke theorie enkel de formuleering van zeer bizondere neigingen en van een bepaalde innerlijke voorkeur door iemand, die een klaar besef heeft van de beperktheid zijner middelen. Wat hij weet niet te kunnen bereiken, verwerpt hij bij voorbaat als verderfelijk, verouderd of on-artistiek. Daarentegen verheft hij tot een ideaal al wat ligt in de richting, welke zijn denken of zijn voelen natuurlijkerwijze uitgaat. Beschikt dergelijke ‘vernieuwer’ nu over een genoegzaam sterke personaliteit - hij hoeft absoluut niet geniaal te zijn! - en blijken de omstandigheden hem gunstig, dan brengt hij het waarschijnlijk tot ‘chef d'école’ en geeft hij richting aan de kunst van zijn tijd, vermits er altoos bataillons van besluitelooze

of gloriedronken jongeren (of ouderen) tot volgen bereid zijn. Het kan ook zijn dat de baanbreker, ondanks een machtige begaafdheid, wegens gebrek aan durf of gemis aan het altoos noodzakelijke sterke geloof in zich-zelf, of ook wijl de tijden niet rijp zijn (want latente krachten van socialen, economischen, politieken of ethischen aard zijn er werkzaam terwijl een literaire revolutie ontbrandt), niet slaagt in zijn pogingen. In stee van ‘chef d'école’ wordt hij dan een literaire curiositeit, die, later, wanneer anderen zijn opvattingen toch ter zegepraal voeren, meestal als voorlooper wordt geëerd. De Fransche romancier Duranty verkeerde in dit geval. Maar Zola, welke wellicht minder talent had dan hij, doch meer moreele en physieke kracht, slaagde er in het realisme en het naturalisme in de kunst op te dringen.

Jean-Jacques Bernard, de geestelijke vader van de ‘théorie du silence’ wilde reageeren tegen den woordenvloed, welke het Fransche tooneel overspoelde en met langzame oplossing bedreigde. Hij bestreed de wufte comédie en het holle rhetorische drama, waarin een Bataille triomfeerde. Verder wees hij er op. dat, terwijl de personages van het Fransch tooneel (en ook van de Latijnsche en Grieksche klassieken) hun gedachten en gevoelens steeds volledig en in klare taal omschreven, in de werkelijkheid dergelijke duidelijke uiteenzettingen nimmer plaats hadden en de ‘echte’ menschen zich veelal even sterk uitten door hetgeen zij verzwegen als door hetgeen zij onder woorden brachten. Kortom, dat de ‘stilte’ feitelijk welsprekender was dan het woord-zelf. Waarop dan Dubech als volgt argumenteert: ‘Dans le train quotidien, en effet, il est rare qu'on explique ses actes à autrui; il est même extrêmement rare qu'on en connaisse les raisons avec lucidité comme font les héros de notre théâtre classique. Le plus souvent, le commun des mortels agit par tempérament, sans s'en rendre compte et sans analyser les poussées de l'instinct.’ Maar tegelijk wijst de criticus er op hoe deze, op de stilte gegrondveste, dramatiek net zoo goed een conventie is als de directe uiting, welke de klassieke tooneelkunst huldigt. ‘Les personnages du théâtre classique ne peuvent pas plus penser toujours directement que les personnages de l'école du silence ne peuvent penser indirectement. Il ne s'agit que du plus au moins, et le secret est de suggérer plus qu'on ne dit, en touchant au point

sensible par le choix et l'ordonnance des mots. Ce secret e'est précisément celui des maîtres. **Jamais ils ifont ignoré que Tart consiste à suggérer au lieu d'expliquen Cependant, la suggestion, pour agir fortement, ne dolt pas être un procédé de tous les instants, elle ne doit arriver qu'aux moments décisifs pour éclairer par ua puissant raccourcl'**

Met zijn in wezen juiste opvattingen heeft J.J. Bernard een systeem opgebouwd en het werd zijn doel stukken te schrijven waarin enkel het 'onuitgesprokene' werd gedramatiseerd. Van overdrijving naar overdrijving schrijdende - van het prachtige 'Martine' naar het mislukte spel 'Les Ames en Peine' - heeft hij stilaan, niet alleen de stilte, cloch ook de verlatenheid gevonden.

In Vlaanderen deed Willem Putman in het tooneelspel 'Jeugd' een poging om de 'théorie du silence' toe te passen. Maar de jonge Vlaming bleek te rhetorisch aangelegd om te slagen!

In de 'théorie du silence', alhoewel geformuleerd door een der sterkste Fransche tconeelschrijvers van na den oorlog, ziet Dubech vooral 'un fameux rnoyen d'escamoter les difficultés. Où le théâtre à l'ancienne mode se donnait beaucoup de mal pour trancher un noeud par une explication, une crise ou une analyse, on fourre hardiment un silence et tout est dit.'

Alhoewel, in dergelijke bewering, de systematische overdrijving van den om het bewijzen zijner thesis bekommerden essayist zich baan breekt, heeft het er toch den schijn van of elk der opduikende 'scholen' voor doel had telkens weer een andere technische moeilijkheid, waarvan de overwinning den jongen, naar eer en fortuin strevenden dramatist tijd en moeite kosten ging, weg te... goochelen! Niets toch is zoo gemakkelijk immers dan zijn tekortkomingen tot een dogma te verheffen!

Zeer terloops zij hier gewezen op de vertegenwoordigers van 'lécole du cynisme' in Frankrijk - ze heeten Bernard Zimmer, Marcel Achard, Vialar, Pagnol, Nivoix, Natanson, Stève Passeur - die verklaarden, dat de sentimentaliteit had afgedaan, dat de liefde een onbelangrijke factor in 't leven was, dat de zaken dienden gedreven uit lust naar avontuur, dat in de wereld alleen de daad waarde had en elke meditatie verlies aan energie beteekende... Als hun tegenvoeters kunnen de aanbidders van de 'fantasie' gelden. 'Ici - aldus Dubech - sitôt qu'on se heurte à la difficulté,

qui est l'essence niême de l'art, d'imiter la vérité et la nature d'assez près pour obtenir le croyable et le vraisemblable, on se donne encore moins de peine que dans l'école du silence; on met n'importe quelle intention et on l'intitule: fantaisie.' En toch is niets zoo zeldzaam als de echte, de bevleugelde fantasie, die alles hult in den goudglans van de poëzie! Ook in Vlaanderen heeft men de heerschappij van de Verbeelding willen invoeren Critici van naam en van jaren meenden, dat het voldoende was haar komst te voorspellen, opdat nu alle dichters, romanciers en tooneelschrijvers aan den invloed van de realiteit zouden ontsnappen. We behoefden fantasie - in onze novellen, in onze drama's - zelfs in de critiek! Eigenlijk is de uitslag van al deze pogingen, ten onzent maar zeer ontmoedigend geweest... tenzij men het misvormen der werkelijkheid - zooals in het satirische spel dat Schouteden 'Jezabel' doopte - of de willekeurige voorstelling van de feiten - zooals in Van de Velde's 'Tijl' - of het najagen van anachronismen - zooals in M. de Ghelderode's 'Beeldekens uit het leven van Sint-Franciscus' - opzettelijk verwart met fantasie, die een 'gave' is, 'la chose du monde qui s'acquiert le moins de parti pris.'

Wat Arnoux in Frankrijk, Pirandello in Italië konden, wordt niet zonder gevaar nagevolgd door die schrijvers, welke hun inspiratie zoeken in het geestdriftig toepassen van vernuftige theorieën.

Een stokpaardje, al richt men het ook naar de wolken, wordt toch nooit Pegasus zèlf!

V

Al die 'scholen' bestempelt Dubech, niet geheel ten onrechte overigens, als 'les chapelles de la malfaçon,' waarin bij nadere beschouwing de onwetendheid zegeviert, de gemakzucht den staf zwaait, de vrijheid in losbandigheid ontaardt. Hun ontstaan kan, voor een deel, toegeschreven worden aan het gemis aan technische vaardigheid en het daarmee verbonden verlangen om de moeilijkheden te ontloopen.

En hier wijst de auteur van 'La Crise du Théâtre' op een euvel, dat ook bij de studie der moderne Vlaamsche tooneellite-

ratuur opvalt: de grens tusschen roman en drama werd herhaaldelijk geschonden. ‘Le roman dénoue un fil, la pièce de théâtre serre et tranche un noeud,’ betoogt de criticus. Velen, die dat niet beseften, brachten op het tooneel een intrige, waarvan zij de ontwikkeling weergaven in tien, twaalf of meer tafereelen. Het procédé is niet nieuw! François de Curel gebruikte het reeds in 1897, toen hij zijn ‘Repas du Lion’ vertoonen liet. Lenormand paste het thans opnieuw toe in ‘Les Ratés’ en ‘Le Simoun’ en Georges de Bouhélier in ‘La Vie d'une Femme. Bij ons deden het Teirlinck en zijn epigonen. Wie aldus de intieme structuur van een kunstgenre breekt, legt zich zelf de verplichtingen van het genie op... “comme ceux qui utilisent le vers libre, qui se privent au support du nombre et de la strophe, et qui s'obligent à inventer indéfiniment leur rythme...” Wij hooren al de opwerping: Dubech werpt zich op tot beschermer van het gemiddelde talent. Dat dit laatste verdwijne als het genie maar leeft! De scherpe criticus, die in “La Crise du Théâtre” aan 't woord is, denkt er niet aan de beteekenis van de met genialiteit begenadigde dichters te verminderen. Door het mogelijk welslagen van het gemiddeld talent te willen bevorderen, liever dan dit tot een machteloos “pogen” te doemen, bewijst hij aan de artistieke ontwikkeling der massa, en zelfs aan een groot deel der elite, een niet geringen dienst. Slechts enkelen kunnen het genie volgen in zijn vlucht. Het bestaan en de groei van gemiddelde talenten is een noodzakelijkheid voor de evolutie van een cultuur: zij maken den tocht van een volk en van den eenling naar de hoogten van gelouterd intellectueel leven, mogelijk en gemakkelijk. Zij houwen de treden in de hooge, steile rots, op wier top de genieën in grootsche afzondering tronen. Wij beseffen het wel: dergelijke vergelijkingen zijn niet altijd zuiver waar het geestelijke waarden geldt. Maar we vragen: Hoevelen zouden er niet van het genot van éénige poëzie verstoken blijven indien we als dichter enkel Karel van de Woesteyne bezaten? En wie zou het durven hem een genie te heeten? Het is alleen maar betreurenswaardig, dat zooveel gemiddelde talenten - en die krioelen er onder de Vlaamsche tooneelschrijvers met naam! - zich zoo lichtvaardig de prerogatieven van het genie aanmatigen! Zij beroepen zich o.a. ter verdediging van hun tafereele-systeem op Shakespeare en Musset. Doch hier brengt Dubech deze beden-

king naar voren, wier waarheid des te sterker opvalt wanneer men beseft hoe niet één schrijver er in slaagde, al was 't maar terloops, deze groote voorbeelden te evenaren: ‘S'il est plus difficile de réussir une bonne pièce en tableaux épars, il est infiniment plus facile d'en bâcler une mauvaise ou une quelconque.’ Menig Vlaamsch dramaturg, die Teirlinck navolgde, heeft daarvan het bewijs geleverd!

Men ging echter verder! In Frankrijk en ook elders... zelfs in Vlaanderen. Toen men zich niet meer in staat voelde tot het componeeren van een stuk, stelde men voorop, dat om tooneel te spelen, er niet eens een drama noodig was! Dan kwam de commedia dell' arte in eere en ook, nadat de abbé Brémond de ‘poësie pure’ had ontdekt, het ‘théâtre pur’. De ‘théorie du silence’ had zoo zoetekens-aan de algeheele verdwijning van het woord voorbereid. Gaston Baty, de in bepaalde tooneelmiddens van Vlaanderen om zijn aanval tegen ‘le seigneur le mot’ zeer bewonderde katholieke regisseur, stelde vast, dat in een tooneelstuk de tekst was ‘l'élément pernicieux’.

Twee vormen van ‘théâtre pur’ betwistten elkaar den voorrang, of, zoo men wil, den hoogsten graad van zuiverheid. Het waren de ‘commedia dell’ arte en de ‘dramatische lezing’. Deze laatste werd verdedigd door Copeau - ‘qui possède le mysté- rieux pouvoir de fabriquer des systèmes trés forts avec ses propres faiblesses.’ Heel alleen las - of liever speelde - hij een stuk van Aeschylos, Aristophanes of Shakespeare.

Over deze beide vormen van ‘zuiver theater’ schrijft Dubech het volgende: ‘Elles s'annulent Tune l'autre, puisque la lecture supprime le décor et le jeu pour ne laisser que le texte, tandis que la comédie italienne supprime le texte pour ne laisser que le jeu et le décor. Si bien qu'en additionnant les deux révélations, on arrivé à supprimer définitivement tout, ce qui est d'ailleurs le seul moyen d'arriver à la pureté.’

Ook in Vlaanderen werd een kruistocht ondernomen om het tooneel te bevrijden uit de boeien van de literatuur. Herman Teirlinck verklaarde in de Academie: ‘de literatuur zal van de planken worden geweerd, het dramatisch Spel (met hoofdletter!) zal terug in het bezit komen van ‘**Spelers**’ - waarna hij stukken

schreef, die vooral zullen blijven leven omdat zij zóoveel woordkunst brengen.

Het tooneel is inderdaad actie en niet de kunst van het mooie, beeldrijke woord. Toch blijft op de planken de tekst hoofdzaak, wijl hij de condensor is van alle dynamiek. Zooniet verdwijnt het tooneel en blijft ons enkel een vorm van voorstellingskunst. De commedia dell' arte, die gedeeltelijk op improvisatie berust, veroordeelt Dubech op deze definitieve manier: ‘Loin d'être un art naturel, elle est au contraire un des genres les plus conventionnels qui se puissent, chaque type y est immuable. l'action s'y moque de la vraisemblance, l'expression ne prend aucun soin de se modeler sur la vérité et sur la nature.’ Het optreden van Gaston Baty wordt aldus gekenschetst door den criticus van ‘La Crise du Théâtre’: ‘L'art dramatique souffre d'un leger mal de tête (de te recht aangeklaagde overwoekering van de actie door de woordkunst). M. Baty opine avec gravité que si l'on coupait eet organe, l'art dramatique n'aurait plus mal du tout. On le croit volontiers. Pour supprimer les défauts d'une pièce de théâtre, il n'y a qu'à supprimer le texte. Cette méthode énergique n'a que le tort d'évoquer le génie de Gribouille.’

De voorstanders van de herinvoering der commedia dell arte en de volgelingen van Gaston Baty, waren de regisseurs, die op de planken hun absolute heerschappij wilden vestigen en den dramatist met zijn werk aan hun kunst dienstbaar maken. Deze opvattingen, welke een volkomen wijziging in de verhoudingen tusschen de tconeelwaarden inhielden, werden in Vlaanderen met min of meer klem verdedigd door een Johan de Meester, een Michel Van Vlaenderen, vooral door jongeren als Lode Geysen e.a. Van den auteur verlangden zij nog enkel een scenario, dat hun de gelegenheid bieden zou tot het scheppen van regie, en den acteur tot spel... Er zijn in Vlaanderen talrijke stukken geschreven geworden met het oog op een vooraf bepaalden vorm en met in achtname van bij voorbaat vastgestelde mogelijkheden van regie.

Uit deze uiteenzetting blijkt hoe diegenen, welke naar de middelen zochten om de crisis van het tooneel te bezweren, er feitelijk enkel in slaagden deze te verscherpen. Brekend met de eeuwenoude, logische hiërarchie, die den scheppenden dichter plaatst boven den herscheppenden en derhalve dienstbaren tooneelist,

hebben zij het tooneel in zijn essentie aangetast. Door het werk van den schrijver - het eenige duurzame element! -te willen uitschakelen, hebben zij de dramatische kunst van haar karakter beroofd en ze blootgesteld aan vernietiging of opslorping door andere kunstgenres, als revue, film en circusspel.

* * *

Lucien Dubech heeft in zijn critisch essay de geneesheeren aangeklaagd, die zich om de sponde van het ziek-geachte tooneel hebben geschaard en met zooveel virtuositeit hun scalpel hanteerden, dat vrees voor doodbloeden niet geheel denkbeeldig blijft, Maar een universeel heilmiddel, waardoor de tooneelcrisis, aan wier bestaan hij gelooft, geheel uit de wereld zou geholpen worden, schijnt hij zelf niet te bezitten. Wel deed hij op treffende wijze uitschijnen hoe al de vernieuwingspogingen veeleer negatieve resultaten opleverden, misschien wel omdat ze vooral ontstaan waren uit het (bewuste of onbewuste) verlangen van den auteur om zijn eigen glorie te bespoedigen en niet om onbaatzuchtig de kunst te dienen. Wel schijnt hij een terugkeer tot de traditie voor te staan en de eerbiediging der oerwetten van het tooneel als voorwaarden van heropbloei te stellen. En zeer duidelijk formuleert hij de noodzakelijkheid van technische vaardigheid voor de schrijvers: ‘Les auteurs dramatiques donneront des ceuvres durables lorsqu'ils sauront leur métier. Ceux qui n'ont pas de talent n'en auront pas moins et ils auront toujours du métier; et ce sont ceux qui ont du talent qui, pour dire vite et bien ce qu'ils ont à dire, ont besoin du métier...’ Stielkennis kan niet verkregen worden zoo de dichter deze grondstelling uit het oog verliest: ‘Une pièce de théâtre est une action exprimée par un dialogue, la régie de l'action est l'intérêt, la régie du dialogue est la vérité.’

Dubech ziet verder in een terugkeer tot de orde in de samenleving de eerste vereischte voor de gezondmaking van het tooneel. Ook deze opvatting kan worden bijgetreden. Doch hij zélf bekende verder hoe het niet uitgesloten is dat in de meest ordelijke gemeenschap, de belangstelling voor het tooneel tot onder het vriespunt daalt. De auteur van ‘La Crise du Théâtre’ schijnt te gelooven, dat de kans daartoe eerder gering is wanneer het theater

niet meer een laboratorium zal zijn waar al of niet begaafde auteurs en regisseurs zich aan min of meer gewaagde experimenten wagen. Maar de hoogste dramatische kunst zal toch nimmer de massa bekoren. Daarin moet men berusten, net als in het feit, dat de doorsneemensch toch altoos een sentimenteel liedeken boven een symphonie van Beethoven verkiezen zal. De stage ontwikkeling van het volk kan, eens dat deze periode van verwildering, gemakzucht en jachten naar laag-bij-de-grondsch vermaak voorbijging, het interesse voor de dramatische kunst doen toenemen, en beter dan alle ismen en holle theorieën over richtingen velerhande, de voorwaarden van acoustiek in de schouwburgen verbeteren. Dit is voor alle volkeren wàar... En niet het minst voor de Vlamingen..

LODE MONTEYNE.

De Muur

Aan de nagedachtenis van Prof. R. Kreglinger.

Dit verhaal klinkt als een sprookje. Een sprookje is het echter niet, en ook geen werkelijkheid. Toekomstmuziek is een woord, dat hier wel het best zal passen, al is het te hopen, dat dit deuntje nooit klinken moge, zelfs in de allerverste toekomst niet.

Het paradijs der materialisten...

Een groot, zonderling land, dat men trotsch noemde de rechtvaardige wereld van gelijkheid en broederschap. Een zonderling land, een eentonig land vooral, waar duizend reuzensteden somber opschoten uit den grond, duizend steden die alle volkomen gelijk waren aan elkaar, komplex van hooge, grijze gebouwen, zonder kunstsmaak opgetrokken. Woonkazernes en fabrieken, woonkazernes en fabrieken, nogmaals woonkazernes en fabrieken, zoo het sprekend beeld van elk dier duizend steden.

Een eentonig land...

Daar deed nooit iemand eens een reisje, wat ook onzinnig zou geweest zijn, want hetgeen in de eene stad niet te zien was ontbrak ook in de negenhonderd negen en negentig andere steden. Uitzicht en atmosfeer waren overal eender. Ieder bleef dus in zijn stad en zag de gansche rechtvaardige wereld van gelijkheid en broederschap.

U ziet, Waarde Lezer, een heel zonderling land dus, dat er heelemaal anders uitzag dan het onze. Wij gaan graag op reis, elke vreemde stad oefent op ons een geheimzinnige aantrekkingskracht uit omdat zij haar eigenaardigheden en schoonheden bezit, die gansch van haarzelf zijn, die men in geen enkele andere stad vinden kan. Wij hebben Parijs, Londen, Berlijn, en honderden andere steden en stadjes, over den aardbol verspreid. Wanneer wij in ons leven eens de kans gehad hebben een reisje te doen

naar Brussel en wij hooren vele jaren later over deze stad praten, dan zien wij dadelijk vóor onze oogen oprijzen die prachtige, onvergetelijke Groote Markt, dit juweel van Europa, worden wij herinnerd aan het zalige schoonheidsgevoel, dat ons bij dien glorieuzen aanblik kwam doorhuiveren.

De duizend steden in die zonderlinge wereld hadden geen namen, doch nummers. Men sprak van de eerste stad tot de duizendste. Ook de straten en pleinen hadden nummers en zelfs de menschen. Gansch onbekend waren daar de heeren Janssens en Peeters, evenals Miss Smith en Herr Sachs, doch vroeg men naar nummer 451.603 M bijvoorbeeld, dan wist men dadelijk wie u hebben moest. Met al die nummers leek deze rechtvaardige wereld precies een reusachtig groot tuchthuis, vooral daar de kleeding van alle mannen en vrouwen gemaakt was uit dezelfde donkerblauwe stof. De kleeding der hoogstgeplaatsten was niet anders dan deze der minste arbeiders; alleen merkte men het onderscheid in rang aan één of meer roode biesjes, op de linkermouw aangebracht.

Een eentonig land...

Hoe eentoniger nog het eigenlijke leven zelf!

Men stond 's morgens op, men at, men trok naar de fabriek, om twaalf uur dineerde men in een spijshuis van den staat, men rustte wat, men ging weer naar de fabriek, dan naar huis terug, men at, men rustte, men praatte, men las de eenige krant, de krant van den staat, waarin droge statistieken en geleerde verslagen over nieuwe uitvindingen de lektuur vormden, of men luisterde naar den voordrachtgever, wiens woorden door de radio over de geheele wereld verspreid werden; dan ging men slapen, de dag was uit.

Geen muziek, geen tooneelvoorstellingen, geen boeken met wonderlijke verhalen, geen nieuwsjes over moord en doodslag of bloedige drama's der jaloerschheid, geen pijpje tabak zelfs om zich eens in een gezellig wolkje te hullen, de aardsche eentonigheid te ontvluchten. Eten, arbeiden, geleerde betoogen lezen of aanhooren, slapen, en bij rustdag stilzitten, stilzitten, rusten en praten zonder geestdrift.

Niemand kloeg.

Hoe had men durven klagen! De ouders hadden zoo geleefd,

ook de grootouders, overgrootouders en nog vele vroegere geslachten. Men wist niet meer, men vroeg niet meer, men was gelukkig. Eten ontbrak nooit, en het was goed, de arbeid niet zwaar, want de machine deed alles, men moest haar slechts leiden, en men sliep lang in zachte bedden.

Zoodus ging alles goed in deze rechtvaardige wereld van gelijkheid en broederschap, niemand kloeg, geen enkel pleegde verzet.

Iedereen heette volmaakt gelukkig te zijn.

Nu was er op zeker tijdstip één onder die millioenen menschen, wien dit leven niet gansch bevredigen kon. Zijn nummer was 531.63 F en hij woonde in de twaalfde stad. Hij was lang, bleek, mager en bezat prachtige blauwe oogen. Hij arbeidde in de electrische centrale van den staat. Zijn arbeid was licht en eentonig, niets anders had hij te doen dan de oogen gevestigd te houden op een wijzerplaat, waarop de sterkte van den stroom werd aangeduid. Wanneer de wijzernaald over een bepaald cijfer kwam, beteekende dit, dat de spanning te hoog was en moest hij oogenblikkelijk den hoofdingenieur verwittigen.

Lieve deugd, wat vond hij dit een naar, vervelend werkje! Alles ging perfekt in de centrale, zoodat er nooit iets gebeurde en de hoofdingenieur niet diende verwittigd te worden. Dit verbitterde hem en zekeren dag besloot hij niemand te verwittigen wanneer het eens gebeuren mocht, dat de wijzernaald voorbij het bewuste cijfer kwam; dan werd hij misschien de held eener grootsche gebeurtenis, sprongen wellicht alle machines en motoren en vielen over de gansche wereld alle bedrijven stil.

Nummer 531.63 F moest natuurlijk een erg jong mensch wezen om zulk dwaas besluit te durven nemen, en dit was hij dan ook. Hij was pas twintig en heel, heel anders dan alle andere jongens van zijn ouderdom. Een erg jong droomenhoofd was hij. Wanneer hij niet in de electrische centrale behoorde te zijn, placht hij zich naar de stille uitkanten der stad te begeven. Daar hoorde hij het ronken niet der motoren, noch het geweldige daveren en stampen der machines; daar was het zoo vredig stil, kon hij uren staren naar den hoogen, verren hemel, waar het voorbijdrijven van wolken en de steeds wisselende veranderingen in het geluchte een schouwspel vormde, dat zijn aandacht gansch boeien mocht. En

hij peinsde: Zoo moest het leven zijn, steeds wisselend, iederen dag nieuwe, boeiende gebeurtenissen, vroolijk en tragisch als blanke en donkere wolken die door het luchtruim varen. Ach, mocht ik een jaar, één enkel jaar slechts zulk wonderbaar leven leiden en dan sterven, voldaan sterven met het zoete bewustzijn geleefd te hebben!

Hij had een meisje en hij hield van haar zooals geen enkele andere jongen van een meisje hield. Andere jongens wandelden kalm nevens hun meisje, praatten zoo wat, of gingen op een bank zitten, ernstig, precies of zij slechts broer en zuster waren. Zoo kon hij niet zijn. Hij moest haar aanhoudend in zijn armen nemen en haar gelaat zoenen, hij wierp haar tegen zijn borst en fluisterde haar lieve woordjes in het oor. Zij liet hem begaan tegen haar wil, keek soms beschaamd om zich heen of niemand hen zag, want zij wou zijn als alle andere en vond zijn spontane uitingen van liefde en hartstocht vreemd en opzichtig.

Soms, wanneer hij bij maanavond naar den wonderen sterrenhemel keek en alles stil was, mysterieus stil, dacht het hem dat weldra een groot wonder zou gaan geschieden, het wonder waarop hij hartstochtelijk verlangend wachtte.

Het Wonder!

Hij wist niet wat er dan geschieden zou, doch het zou heerlijk zijn, gloeiend heerlijk; misschien zouden allen over de heele wereld zingen en hij met zijn meisje in de armen stilletjes wegsluipen naar een plek waar het gansch donker was en niemand hen zien kon.

Helaas, er kwam geen wonder. Nooit zou hij het wonder beleven. De dorre, strenge wetten van zijn land lieten geen plaats voor een wonder. Zijn leven zou zijn als dit van alle andere bewoners der rechtvaardige wereld van gelijkheid en broederschap: eten, arbeiden, slapen, en dan de dood, niets meer zijn, niets, niets...

* * *

Er was in de twaalfde stad een groot, heel hoog gebouw waaruit men nooit eenig gerucht hoorde opgaan. Wat was dit voor een gebouw? Waartoe diende het? Niemand woonde er, niemand ging er heen om te arbeiden. Iederen dag moest de jonge droomer

nummer 531.63 F daar voorbij. Juist omdat dit gebouw gansch anders was dan alle andere gebouwen in de stad, boeide het zijn aandacht uitermate. Waartoe diende het? Tot welk doel had men het daar geplaatst? Het moest immers tot iets dienen, want hij wist dat in dit land nooit twee steenen op elkaar geplaatst werden, indien daarmede geen nuttig doel beoogd werd. Hij wou weten, weten, en daar niemand hem kon inlichten, vroeg hij het ten slotte den gouverneur der stad zelve, die zeker weten moest.

'In dit gebouw bewaren wij boeken, niets dan boeken,' antwoordde hem de gouverneur.

'Boeken, heer gouverneur?'

'Heel, heel oude boeken, zooals men er sinds honderden jaren geen meer schrijft.'

'Welke boeken, heer gouverneur?'

'Ik weet het niet, ik heb er nooit een in handen gehad, niemand leest ze. Uit oude papieren heb ik eens vernomen, dat het alle dwaze boeken zijn, die de moeite van het lezen niet waard zijn. Zij werden geschreven lang vóór het begin onzer beschaving en kunnen dus niet veel zaaks zijn.'

'Zou het mij toegelaten zijn deze boeken in te zien, zelfs te lezen, heer gouverneur?

Ja, want onze wet verbiedt het niet. Het verwondert mij erg, dat gij zulks verlangt, sinds menschenheugenis de allereerste. Ga er maar heen in uw vrije uren en lees zooveel gij wilt; het zal u ras vervelen, verwacht ik.'

Nummer 531.63 F dankte den gouverneur en ging heen, gansch vervuld van groot geluk, omdat het hem toegestaan was al die boeken uit vroegere tijden, toen de wereld nog niet was als nu, te lezen.

Denzelfden avond nog bevond de jonge droomer zich in het groote boekenhuis. Aï, wat al boeken, wat al boeken! Er waren er zeker meer dan een millioen, boeken die niemand las. Hij nam een boek ter hand, sloeg de bladzijden om, las hier en daar een zinsnede, nam een ander boek, weer een ander, weer een ander...

Na enkele dagen geraakte hij eenigszins thuis in dien geweldigen overvloed van boeken. Intuitief voelde hij zich aangetrokken tot de poëtische werken. Hij las verzen, niets dan verzen. In het eerst begreep hij moeielijk of soms heelemaal niet. Het was ook

alles zoo vreemd voor hem, en er was niemand om nem den weg te wijzen in dezen doolhof van poëzie.

Stilaan begon de schoonheid der poëzie hem te doordringen; hij leerde voelen en begrijpen. Soms las hij met luider stemme om den klank van het vers in zich op te nemen. In een lijvig boek las hij over ‘tijdelijke’ en ‘eeuwige’ poëzie. Eeuwige poëzie! Het Wonder! Hij voelde het. het greep hem aan en deed hem duizelen. Eeuwige, eeuwige poëzie! Hij las namen: Dante, Shakespeare, Vondel, Goethe, Rilke, Baudelaire, Gezelle, Shelley en nog andere. De hoogste dienaren der schoonheid!

Met vlammenden hartstocht wierp hij zich op hun werk... en voelde zich gelukkiger dan ooit. Wat al schatten van voldragen schoonheid, schoonheid van alle tijden, die door de heerschers in zijn land aan de gemeenschap ontstolen werd! Wanneer hij luisterde naar de stem van een Dante, of een Goethe, of een Vondel, voelde hij den adem der eeuwigheid. Er was niets meer. Alles was vergaan tot gruis en stof, alleen de schoonheid, de eeuwige schoonheid leefde...

Thans begreep hij waarom in deze wereld van gelijkheid en broederschap het leven zoo doodsch en vreeselijk eentonig was. Men had de poëzie, de schoonheid geweerd; de adem der eeuwigheid ontbrak. O, hoe haatte hij plots dit dorre paradijs der materialisten! Waarom was deze wereld niet meer die zij vroeger was, een schoone, blijde wereld waarin groote dichters leefden, een wereld waarin hart en geest duizendmaal bevrediging vonden? Waarom moest hij iederen dag vele uren vóór de vervelende wijzerplaat zitten in de electrische centrale? Waarom mocht hij zich niet altijd verdiepen in werken vol schoonheid of zelf verzen schrijven en onder het volk verspreiden? Want nummer 531.63 F voelde in zijn bloed den klimmenden maatslag van het dichterschap, hij voelde den drang schoonheid te scheppen en uit te strooien over de wereld, hij waande zich een begenadigde, kind der muzen, en wou niet meer naar de centrale om er zijn geestdoodende taak te vervullen.

Hij zei niets en bleef weg.

Hij bleef één dag weg, hij bleef twee dagen weg.

Den derden dag kwamen twee mannen hem opzoeken. Zij vonden hem en brachten hem in tegenwoordigheid van den gouver

neur, die woedend was en hem vele malen woedend het woord ‘luiaard’ in het gezicht schreeuwde.

‘Waarom hebt gij uw arbeid verzuimd?’ vroeg de eerste man der stad streng.

‘Ik wil niet meer naar de electrische centrale,’ antwoordde het jongmensch kalm en vastberaden.

‘Wat wilt gij dan wel?’

‘Verzen schrijven, mijn volk schoonheid bieden die geest en hart verheft en het leven kleur geeft. In dit leven wil ik plaats maken voor de schoonheid, want ik haat uw materialisme!’

De gouverneur vond dit alles blijkbaar te onzinnig om op te antwoorden, want hij gaf bevel het opstandige nummer 531.63 F op te sluiten tot het tot inkeer zou gekomen zijn.

Den volgenden dag verscheen de gouverneur in de cel en vroeg het jongmensch of hij zijn arbeid in de electrische centrale wou hernemen. Het antwoord was ontkennend.

Een gansche week had iederen dag hetzelfde korte onderhoud plaats. Toen voelde de gouverneur het als zijn plicht den president van het geval op de hoogte te stellen. Hij zond hem een uitvoerige nota. De president antwoordde het geval zóó ernstig te vinden, dat hij het noodzakelijk achtte een gesprek te hebben met het oproerige element. Het was zijn doel nummer 531.63 F van zijn dwaze ideeën te bevrijden, en dat zou...

* * *

‘Wat is uw doel?’ vroeg zijne excellentie de president het jongmensch, dat zich zoo vreeselijk slecht gedragen had in de twaalfde stad.

‘Het volk de in vroegere eeuwen geschreven boeken te lezen geven, excellentie. Ik verlang dat de schoonheid de eerste plaats inneme in onze maatschappij, en verder wil ik zelf verzen schrijven.’

De president lachte even smalend en zei:

‘ónmogelijk. Weet gij waar dit alles heen zou leiden? Naar den terugkeer tot de barbaarsche tijden waarin onze voorouders leefden, moeilijk en kommervol, naar de overwinning van sluwheid en virtuositeit op eerlijkheid en ernstigen arbeid, naar de ontaar-

ding, naar het geluk van enkelen en de ellende van millioenen. Achteruit. En vooruit moeten we, niet stilstaan zelfs. Poëzie, schoonheid zijn bij ons uit den booze, omdat zij mede de kern vormden der vroegere samenleving. Deze rechtvaardige wereld van gelijkheid en broederschap kan slechts zijn zoolang wij denkmenschen blijven. Onze voorouders waren gevoelsmenschen en dit verklaart waarom die vroegere samenleving zoo totaal onmenschelijk was. Ik zal u eens wat vertellen over dit leven vroeger en dan zullen uw oogen open gaan. Kijk eens door het raam vóór u naar de verte, zoo ver of gij maar zien kunt.'

Nummer 531.63 F keek.

'Ziet gij niets?'

'Ik zie niets; alleen een nevel, fijn, ijl, een droomnevel.'

'Wat gij daar ziet is geen nevel, doch een muur.'

'Een muur?... Hij reikt tot in de wolken!'

'Het is een muur, en achter dien muur wonen menschen, menschen als gij en ik. Achter dien muur is een samenleving waarvan wij niets weten, waarvan wij slechts gissen kunnen dat zij heel anders is dan de onze, onvolmaakt, barbaarsch.'

'Een samenleving waarin misschien de schoonheid gediend wordt!' kon de jonge droomer zich niet weerhouden uit te roepen.

'Best mogelijk, en daarom ook een der voornaamste oorzaken harer onvolmaaktheid.'

'Is zij onvolmaakt? Niemand weet immers...'

'Het zal wel zoo zijn, er zullen wel armen en rijken zijn zooals er vroeger in de gansche wereld waren.'

'Rijken en armen?'

'Vroeger waren er twee standen, de rijken en de armen. De rijken bezaten vele goederen en deden nooit iets dan auto rijden en champagne drinken met mooie, lichtzinnige vrouwen. De armen moesten heel hard werken vele uren per dag, zoodat zij nauwelijks den tijd hadden om uit te rusten. Voor hun slavenarbeid kregen zij een beetje geld in ruil, waarmede zij zich verschillende waren moesten aanschaffen, want de staat zorgde toen nog niet voor voedsel en kleeding. Wie genoeg verdiende om goed te kunnen eten was reeds zeer gelukkig; behoorlijke kleederen droeg geen enkel, allen waren gehuld in lompen. Dit alles was natuurlijk niet

zooals het behoorde en zekeren dag kwamen de armen in opstand tegen de rijken en hunne aanhangers. Er heeft veel bloed gevloeid in die dagen. Maanden duurde de strijd zonder dat een van beide partijen de overwinning kon behalen. Toen besloot men tot een vergelijk te komen. Daar geen der partijen nog verder iets te maken wou hebben met de andere, besloot men de aarde te deelen en een onoverkomelijken muur op te richten, die de grens moest vormen tusschen de beide werelddeelen. En zoo geschiedde. Iedere partij nam bezit van haar deel, samen bouwde men den muur en na enkele geslachten waren de bewoners der beide werelddeelen totaal van elkander vervreemd.'

De president zweeg en toen vroeg stil de jonge droomer, op wien het verhaal grooten indruk had gemaakt:

'En zijn alle armen van de rijken weggegaan, heer president?

Helaas, neen. Door velerlei schoone beloften, die zij zeker nooit zullen gehouden hebben, zijn de rijken er in gelukt millioenen armen te weerhouden de rangen hunner broeders en zusters te vervoegen.'

'En hoe komt men hier aan al die boeken, heer president? Er moet dus een tijd geweest zijn dat men ze las?'

'Men heeft ze gelezen, doch dit duurde gelukkig slechts enkele jaren. Deze boeken werden in onze wereld binnengebracht door duizenden kunstenaars, die meenden hier een lui leventje te slijten, niets anders te doen dan verzen maken, doeken schilderen en andere dwaasheden; zij wilden dus doen als de rijken en leven op de kap der arbeiders. De leiders der arbeiders dwongen hen echter te arbeiden zooals alle anderen en weldra hoorde men niet meer praten over kunst. Twee, drie geslachten later las niemand de boeken meer en daarom bracht men ze alle bijeen in een reusachtig groot lokaal der twaalfde stad. Van dit tijdstip af is ieder-een tevreden geweest, en dat die boeken kwaad doen ziet men thans klaar en duidelijk. Gij zijt de eenige die ze in handen heeft gehad en gij zijt ook de eenige die verlangt naar de vroegere wereldorde. Denk daar eens goed over na vóór gij slapen gaat. Morgen spreken wij elkaar nogmaals. Ik ben bijna zeker heel andere taal van u te zullen hooren. Gij zult uw plicht gedenken.'

Daarop ging de president waardig heen. Toen de jonge droomer alleen bleef, lachte hij bitter.

Zijn plicht?...

Waarom mocht hij zich niet uitleven zooals hij het verlangde? Nooit was hij zich zoozeer bewust geweest in een gevangenis te leven. En ginder, ginder, achter den muur, het land der vrijheid wellicht. Het rijk der schoonheid...

'De muur... de muur...' prevelde hij.

Lang staarde hij door het raam. De nevel werd grauw. De avond viel. Het zou een donkere avond worden. Geen maan en geen sterren. 'Het tijdstip voor avontuur,' suisde het in het jonge droomenhoofd.

Hij sloop de kamer uit, het huis uit.

Hij liep! Hij liep!

Waarom zoo loopen, haastig zijn? De muur was immers te hoog voor een menschenkind...

* * *

Het was gansch nacht geworden. Reeds vele uren stond nummer 531.63 F vóór den muur en kon wel schreien. Ach, zoo dicht was hij nu bij zijn verlangen, de schoone, heerlijke uitkomst, en vruchteloos zou hij moeten terugkeeren. Reeds drongen de tranen naar zijn oogen, wanneer hij plots geluid hoorde en gejaagd om zich heen keek.

'Psst! Psst! Psst!'

Hij zag niemand. Toen keek hij in de hoogte en zag ook niemand.

'Wie roept daar?' klonk aarzelend zijn stem.

'Ik! Een toovergodinnetje,' riep een frissche meisjesstem terug. 'Ik zit boven op den muur, doch gij zult mij niet kunnen zien, want gij zijt immers een menschenkind. O, wat een mooie jongen zijt ge, en wat hebt ge heerlijke blauwe oogen! Zulke heerlijke droomoogen heb ik nog nergens gezien. Ik zal eens gauw bij u komen, dan kunnen wij wat praten.'

Nog voor nummer 531.63 F van zijn verbazing bekomen was stond, hop! het toovergodinnetje vóór hem en lachte hem aanminnig toe.

'Wat voert u hierheen, mooie jongen?'

O, wat vond hij haar een lief, goed wezentje, en zoo mooi, zoo

stralend mooi! Hij voelde zich ontroerd worden door haar schoonheid, viel snikkend neder en vertelde haar van zijn vlammend verlangen en zijn ontgoocheling. Hij sprak lang en het toovergodmnetje hoorde hem geduldig aan, terwijl zij nu en dan medelijdend het hoofd schudde en haar fijne, blanke hand zalvend door zijn haren liet gaan.

Toen hij uitgesproken was, zei hem het toovergodinnetje glimlachend:

'Wees gelukkig dat gij mij ontmoet hebt. Ik zal u helpen.'

'Niemand kan mij helpen!'

'Ik zou geen toovergodinnetje zijn, wanneer ik u niet moest kunnen helpen.'

Hij begreep niet, staarde haar aan met groote, verwonderde oogen.

'Ik heb geen tijd om u te vertellen wat een toovergodinnetje eigenlijk is; want weldra gaat de eerste haan kraaien en dan mag geen menschenkind mij zien. Wanneer gij in de oude wereld zult zijn achter den muur, zult gij wel meer over mij vernemen. Ik wil u dus helpen. Tik!'

Met een stokje tikte zij tegen haar voorhoofd, dan tegen het zijne en nummer 531.63 F bemerkte plots tot zijn groote verbazing, dat hij kleederen droeg die heel anders waren dan deze, welke men in zijn land placht te dragen, en vooral veel, veel mooier.

Met dit zonderlinge stokje deed zij nog andere wondere dingen. Zij schonk hem een luit waaruit hij dadelijk heldere, verheven tonen wist te halen, waarnaar het een precieus genoegen was te kunnen luisteren. Dan nam zij hem met zich mede op den muur.

'Nu zal ik u in de andere wereld brengen, doch ik moet u eerst nog het een en het ander zeggen,' sprak zij. 'In de oude wereld hebben de menschen geen nummers, doch namen. Voortaan heet gij Ludo Zangvogel, dat is een heel mooie naam. Ik weet door ondervinding dat de menschen zeer zonderlinge wezens zijn, die vaak niet weten wat zij eigenlijk willen. Het zou dus best kunnen gebeuren, dat gij zekeren dag lust krijgt weer te keeren naar de wereld waarin gij geboren werdt. Wanneer die lust bij u moest opkomen, gaat gij 's nachts vóór den muur staan en roept driemaal: mirilini! mirilini! mirilini! Dan zal dadelijk een toovergodinnetje naar u toe komen en u over den muur helpen.'

Weer voelde de jonge droomer een tikje tegen zijn voorhoofd en vooraleer hij tijd had om het goede, wondere wezentje te bedanken, stond hij met bei zijn voeten op den grond.

Vóór hem lag de oude wereld, het stralende rijk der schoonheid. Een haan kraaide.

* * *

O, hoe wonderbaar heerlijk was dit land en hoe voelde Ludo zich doorzinderen van groot geluk, dat hij al die heerlijkheid aanschouwen mocht!

Land van nevel en zon, lach en tranen, vriendelijke dorpen en luxueuze, geweldige steden, waar het leven vol was en steeds verscheiden. Land van ernstige windmolens en kathedralen, die hoog opschoten naar den hemel, indrukwekkend en toch gracieus als een schoone, rijpe vrouw. Land waar de schoonheid gediend werd, prachtige, weidsche gebouwen verrezen, waar de geniale scheppingen van beeldhouwers en schilders de naar schoonheid hunkerende zielen bevrediging schonken. Land vooral van dichters, precieuse, voorname geesten, dragers der eeuwige schoonheid. Land van licht en schaduw, rijken en armen, land van kleuren, waar iederen dag het leven was als een daverende wedloop, een hardnekkkige, intense strijd om het meesterschap.

En dan, o vooral, land van liefde.

De liefde, die alles vergeten doet, de roekelooze, vlammende liefde, die voor menschenkinderen de poorten van het Eden ontsluit.

Er was geen stad waar Ludo niet kwam. En overal werd hij gevierd. Hij speelde op zijn luit en dadelijk kwam ieder die het hoorde om hem heen staan en spaarde hem geen toejuichingen. Goddelijk was zijn spel, zoo iets had men nog nooit gehoord, en aldoor vroeg men hem nog eens te spelen, en nog eens, en nog eens. Wie de schoonheid minde, eerde hem. Hij werd als op de handen gedragen en had overal waar hij kwam grootsche ovatie 's in ontvangst te nemen.

Hij was gelukkig.

Toen kwam de liefde...

Hij was mooi en beroemd, zoodat alle vrouwen weldra van hem gingen houden. Zij zwermden om hem heen zonder dat eene hem vermocht te vangen. Hij wou eerst de wereld zien, al haar schatten aan schoonheid, en dan eerst zou hij zijn hart openstel len voor de liefde.

Doch daar kwam de dame met het zeegroene kleed, dat fonkelde van diamanten. Zij was stralend, betooverend van schoonheid en trok de blikken van alle mannen in haar richting, ook deze van Ludo. Zij wist dat zij onweerstaanbaar mooi was en kwam om hem te veroveren, want zij begeerde dien wonderbaren zangvogel, die door zijn goddelijk gekweel de zielen der menschen aan het juichen bracht. Zij had een slechte faam, het heette dat zij met de mannen speelde, hen moreel kapot maakte en dan van zich afstiet.

Goede vrienden waarschuwden Ludo, doch zij wou en kreeg hem. Haar schoonheid verblindde hem, alleen bij haar was nog geluk en liefde, vlammende liefde die geen grenzen kent.

De eerste weken gingen voorbij als een droom.

O, hoe hartstochtelijk hield hij van haar! Uren kon hij in haar armen liggen en zalige kussen plukken van haren mond. Voor haar speelde hij zijn mooiste deuntjes, waarin zijn gansche blijde ziel joedelde als een wondere nachtegaal. Een droom, een gulden droom was dit leven, die nooit eindigen zou. Zij was van hem, de schoone met het fonkelende zeegroene kleed; nooit zou een ander haar in zijn armen houden en het geluk smaken dat hij bij haar smaakte.

Doch hoe wreed kan een vrouwenhart zijn! Zekeren dag verraste hij haar in de armen van een ander. Woedend maakte hij haar verwijten, bezweerde haar van hem alleen slechts te houden. Hij kroop op zijn knieën, bad en stortte tranen, doch zij lachte hem uit en deed hem door haar knechts aan de deur gooien.

Welke waarde kon thans voor hem het leven nog hebben? Wat gaf hij nog om roem en eer? En hij sloeg zijn luit, de wonderbare luit van het toovergodinnetje, stuk tegen het huis van de ontrouwe.

Sterven wou hij, niets meer zijn en niets meer weten.

Hoe wreed kan een vrouwenhart zijn, peinsde hij. Zouden alle zoo zijn? En plots dacht hij aan zijn meisje, uit de nieuwe, rechtvaardige wereld. Neen, die was goed, hield gansch van hem, zou geen ander toebehooren.

Wie weet... wie weet... hij wou het geluk hervinden, een waar, stevig geluk, waarop men bouwen kan.

Het was nacht en stil.

‘Mirilini! Mirilini! Mirilini!’ prevelden zijn lippen.

En vlug liep hij heen.

* * *

Eén dag slechts toefde hij in het land waar hij geboren werd, en ging dan weer heen, heen voor immer naar de oude wereld, dit wonderbare rijk der schoonheid.

Wat kon zijn vaderland hem bieden?

Hij zag zijn meisje en sloeg in weerzin zijn handen vóór de oogen. Nu hij andere vrouwen gezien had en gekend, kon zij voor hem geen vrouw meer zijn, doch een levende pop slechts, die hem haar lichaam schenken zou en kinderen baren, omdat de staat het eischte. Zij was een burgeres in het paradijs der materialisten Bij haar geen hartstochtelijke zoenen en huiveringen van zinnelijk genot.

Ginder woonden geluk en liefde, achter den muur, waar de' schoonheid u te gemoet liep en weldoende zalf was voor ontgoochelde, snikkende zielen...

MICHEL TYRA.

[Drie gedichten]

Wind

O wind, ik word zoo treurig,
Wanneer gij des nachts om mijn huizeken waart
En met uw holle, diepe stem,
Zoo klagend door de luchten vaart;

Gij voert mij in 't verleden,
Terwijl gij al gierende jaagt door de schouw;
Gij doet weer leven in mijn geest,
Wat liefst ik maar vergeten wou.

Och, wind, zooals daarbuiten
Gij huilende beukt tegen eenzamen boom,
Zoo rukt in mij uw dolle roep,
Aan jongen bloei van nieuwen droom;

En als gij droge blaren
Van Herfst doet reuzlen door nachtlijke straat.
Dan is 't, of droef een late snik
Langs oude en doode illusies gaat.

Voorbij

'k Wou weer zingen als te voren,
in mijn jeugd;
k Wou een lieken laten hooren,
rijk aan vreugd;

k vroeg aan lang voorbije tijen,
om zoo'n lied,
maar de liedren van verblijen
keerden niet.

Och, waar zijn nu al die zangen
van weleer?
'k Mis hun toon van zoet verlangen,
meer en meer...

- Luister, hart, hun klank en zinnen
zijn vervaagd,
en nu kan ik niet beginnen,
wat ge vraagt...

Avond

Een nuchtre dag is heengegaan
en stille komt het duister aan,
't Wordt avond...

Wijd ligt het omgeploegde land:
een sombre zee van donker zand,
't Is avond.

Mijn blanke illusies worden zwart,
en meer dan eenzaam wordt mijn hart,
bij avond.

Kan ik des daags vergeten, och,
steeds keert mijn oud verlangen nog,
als 't avondt...

BERTHA.

De drie Romans van Franzos

Hoe het komt, dat gewrochten van ongewone waarde als het ware opzettelijk uit de letterkundige geschiedenis worden geweerd, ik kan er moeilijk een opheldering voor vinden, maar de vraag stelde ik mij nog onlangs, toen ik van de Duitsche firma Cotta de nieuwe uitgaaf ontving van Franzos' **Een strijd om recht** en **De Paljas**.

Franzos is een talentvoi schrijver, die in 1848 in Galicië werd geboren, daar zijn jeugd doorbracht, om zijn geloof - hij was een Jood - noch professor noch rechter kon worden, in de journalistiek trad, naam maakte als letterkundige, lange jaren te Weenen verbleef, van zijn pen leefde en den 28n Januari 1904 te Berlijn overleed.

Hij schreef allerlei: gedichten, essays, novellen, studiën en critieken, alsook drie romans, die de kennismaking, nu nog, ten volle loonen: **Een strijd om recht, De Paljas** en **De Waarheidzoeker,** De laatst genoemde heeft amper drie uitgaven beleefd en is sedert 1896 niet meer herdrukt. Maar Een strijd kreeg onlangs zijn 11e tot 13e duizend, **De Paljas** zijn 23e tot 25e, en dien bijval, bijna 25 jaren na het heengaan van den schrijver, vind ik verdiend. Maar waarom zwijgt de critiek, zelfs de Duitsche, die twee meesterwerken als het ware dood? Waarom worden ze soms niet eens, zooals bij voorbeeld in Richard M. Meyers ‘Die deutsche Literatur des XIX. und XX. Jahrhunderts,’ aangehaald? De schrijver is immers dood en staat niemand meer in den weg. Of zou het om zijn overtuiging zijn?

Die onverdiende miskenning heeft er ons toe gebracht, de drie romans van Franzos eens van dichterbij te bekijken.

I
Een strijd om recht.

Taras Barabola wordt als buitenechtelijk kind van een arme boerenmeid te Ridowa (Galicië), een dorp dicht bij Czortkow, geboren. Zijn jeugd is hard, bitter, wrang, vreugdeloos. De moeder nochtans is een dappere vrouw, die in haren flink, zonder onderwijs opgroeienden jongen het goede, het eerlijke, het rechtvaar-

dige op verbazende wijze ontwikkelt. Wanneer zij het hoofd voor goed ter ruste legt, is Taras een vlijtige vijftienjarige, een prachtige gestalte, die voor de toekomst belooft en, alhoewel een bastaard, door de bevolking geacht en geëerd wordt. Dan komt zijn ‘vader’ in de streek terug, een verloopen kerel, een dronkaard, een luiaard, voor wien Taras, niettegenstaande alles, acht jaren lang de trouwste zorg draagt. Eindelijk brengt de jenever den ellendeling onder de aarde en is de 26jarige Taras vrij en rijp voor het leven. Te Ridowa behaagt het hem niet langer; het toeval brengt hem naar Zulawce, waar hij opperknecht wordt bij den welgestelden, maar aan den drank verslaafden boer Iwan Woronka, wiens eenig kind Anusia hij weldra tot vrouw krijgt.

Zulawce ligt reeds in 't gebergte, daar waar de Karpaten hun woeste faam beginnen te verdienen. Het is een gansch ander slag van volk dan in de vlakte, waar de Ruteen Taras tehuis hoort. Het bergvolk der Hoetsoelen is - openhartig, dapper en gastvrij, maar ruw en zedeloos. Het recht verschaffen zij zich gewoonlijk zelf, met geweer en bijl, die ze altijd bij zich dragen. Taras oefent langzamerhand een weldadigen invloed in Zulawce en zijn aanzien wordt er zoo groot en zoo algemeen, dat hij eerst tot ouderling, later tot rechter wordt verkozen. Hij zou op zijn pachthoeve, met zijn vrouw en zijn kinderen, gelukkige jaren hebben gesleten, was het onrecht niet over Zulawce gekomen in den persoon van 's graven Borecki schurkachtigen rentmeester Wenzel Hajek. Deze ontneemt aan de gemeenschap de helft van den gemeenteakker, alhoewel het klaar en duidelijk is, dat gansch de akker ten voordeele van de alles behalve welvarende bevolking moet worden bezaaid. Daardoor ontstaat de strijd om het recht, dien Taras voeren moet, niet alleen omdat hij nu eenmaal het ambt van rechter heeft aanvaard, maar vooral omdat een innerlijke stem er hem als het ware toe dwingt.

Taras neemt het voor de gemeenschap tegen den rentmeester op. De rechtbank te Kolomea beslist echter in het voordeel van den rentmeester. Taras wendt zich tot het **Gubernium** te Lemberg, dat zijn klacht als onberechtigd afwijst. Een helsch plan staat plotseling vóór zijn geest: zoo hij geweld tegen zooveel onrecht stelde, zoo hij, met enkele getrouwen, het gewapenderhand voor het recht opnam? Zoo hij de wreker werd? Daar laat Dr. Starkowski, zijn advocaat, 's keizers naam van zijn lippen vallen en aanstonds staat Taras' besluit vast: hij zal naar Weenen gaan en de hulp van keizer Ferdinand voor het recht tegen het onrecht inroepen. Hij legt zijn ambt als rechter neder, en in de eerste dagen van April 1838 vangt hij zijn lastige, lange voetreis aan, over Lemberg, Krakau, Dziedzitz, Lundenburg. Gelukkig heeft Dr. Starkowski hem een breedvoerigen aanbevelingsbrief aan een

vriend, Viktor Broza, meegegeven, die te Weenen op de Judenplatz woont. Deze, uit menschenliefde en uit liefde voor het Recht, verschaft aan zijn Ruteenschen landgenoot een pleeggehoor bij den keizer.

Het is echter keizer Ferdinand niet, die hem aanhoort, maar 's keizers oom, de aartshertog Lodewijk. Het gesprek geschiedt door bemiddeling van een tolk, want Taras verstaat geen woord van die ‘vreeselijke’ taal, die Duitsch heet, en de aartshertog geen woord Ruteensch. De geschiedenis van het geleden onrecht treft den ouden aartshertog diep en de nationale dracht van den Ruteen draagt er het hare toe bij, om hem de sympathie van den onnoozelen, ietwat kindschen keizer te verwerven. Maar daarmee is de zaak niet gewonnen.

Op het eind van October is Taras terug, ontgoocheld, wanhopig. Omstreeks Kerstdag daaropvolgende laat hij te Zablotow voor zijn drie kinderen en voor het kroost van den bevrienden pope kerstgeschenken koopen. Den 2 Januari 1839 gaat hij naar Dr. Starkowski toe en verlangt, dat de rechtsgeleerde hem een akte van afstand opstelle, waarbij hij, Taras Barabola, al zijn goederen aan zijn vrouw en zijn kinderen overmaakt. De oude Starkowski verlangt de redenen te kennen, die den voormaligen rechter daartoe nopen, maar Taras weigert die op te geven en moet Dr. Starkowski onverrichter zake verlaten. Hij vindt echter te Kolomea een jongeren jurist, die hem de verlangde akte opstelt.

Kort vóór Paschen 1839 komt het keizerlijk oordeel uit Weenen toe. Trots alles, trots den steun van den aartshertog, trots het belang, dat de keizer in Taras stelde, klinkt het oordeel ongunstig. Daarbij was gevoegd: ‘Aan den onderdaan Taras Barabola wordt voorgeschreven, zich voortaan van iedere bemoeilijking van zijn Apostolieke Majesteit en van de overheid te onthouden en zich voor 't recht te buigen.’

Thans is de teerling geworpen. Taras heeft in de laatste wintermaanden de Karpaten doorzworven en kennis gemaakt met de onherbergzame streek en haar ruw, zedeloos, maar onafhankelijk en rechtvaardig Hoetsoelenvolk, de eenige bergbevolking der wereld, die te paard rijdt. Taras verlaat vrouw en kind, have en goed en kondigt in een openbare vergadering aan, dat hij in naam der gerechtigheid aan den keizer den oorlog verklaart, dat hij zelf voortaan aan Zulawce het recht verschaffen en als wreker optreden zal, als een toevlucht van de onderdrukten.

De eerste terechtstelling is die van den adellijken Pool Viktor von Sanecki, den Katholieken priester en tevens den beheerscher van het dorp Kossiowince; om zijn ongehoorde knevelarijen gaat hij doodgeschoten worden, als hij verkiest zich te vergiftigen. Na hem komen twee kasteelheeren van Horodenko aan de beurt;

hunne woningen worden daarenboven verwoest. Maar van plunderen is er nooit spraak. Zelfs straft Taras opstandelingen tegen goede eigenaars, zoo b.v. in het geval van baron Zborowski uir Hankowce.

Inmiddels neemt de overheid het besluit, den opstandeling met de wapenen te bestrijden. Troepen van allerlei slag worden naar Kolomea en omstreken gestuurd en de vrouw van Taras met haar drie kinderen gevangen gezet. Deze laatste willekeurige daad heeft tot gevolg, dat Taras den 70jarigen Kreigsgerichtsrat Karl von Hochenau gevangen neemt en doodt. Het verhaal van dit aangrijpend tooneel is een van de schoonste deelen van geheel den roman.

Het gezag van Taras over zijn bende, die tot tweehonderd koppen is aangegroeid, neemt mettertijd af; zijn strenge tucht, zijn bevreemdend ideaal, zijn strikte eerlijkheidszin doen langzamerhand de meesten van hem afvallen.

De overheid verandert plots van tactiek. Taras' gezin wordt in vrijheid gesteld, het gerechtelijk onderzoek nopens den gemeenteakker opnieuw geopend, aan Dr. Starkowski en den pope van Zulawce de opdracht gegeven, met Taras in onderhandeling te treden: zijn onzinnig bedrijf zal hij staken, hij en zijn medeplichtigen zullen niet ongestraft, maar hun leven zal gespaard blijven. Dr. Starkowski, de pope, Anusia en de kinderen begeven zich in 't gebergte en hebben er met Taras het verlangde onderhoud, dat echter trots alle beweegredenen zonder het gewenschte gevolg blijft.

Een schurkerij van een van zijn mannen, een lage wraak door leugen en bedrog mogelijk gemaakt, de terechtstelling van den onschuldigen Zubowski van Bossowska opent Taras eindelijk de oogen: hier heeft hij, valschelijk ingelicht, een moord gepleegd. Zijn besluit staat vast: hij ontbindt de hem getrouw geblevenen van hun eed en geeft zich gevangen.

Op het eind van Februari wordt het vonnis geveld: Taras is ter dood veroordeeld.

Zal Anusia haar woord gestand blijven, dat zij, op de laatste samenkomst in het gebergte, buiten zich zelf van smart en woede, bij het halsstarrig weigeren van haar man, had geuit: ‘En zelfs in uw stervensuur zal uw oog mij te vergeefs...’? Zal hij sterven zonder haar en de kinderen te zien en te spreken? De pope tracht Anusia tot een bezoek in de gevangenis over te halen; eindelijk bezwijkt zij, niet onder den drang van den priester, maar onder dien van haren oudsten, Wassilj.

In Mei wordt het vonnis uitgevoerd. Het ravijn, waar Taras onder de kogels van het executiepeloton viel en begraven werd, heet tot op den huidigen dag het ravijn van Taras.

* * *

Tweemaal in den loop van de negentiende eeuw werd in de Duitsche letterkunde het wrekersthema behandeld: in het eerste decennium door den genialen Brandenburgschen baron Heinrich von Kleist in zijn novelle ‘Michael Kohlhaas’; omstreeks 1880 door den Galiciër Karl Emil Franzos in zijn roman ‘Ein Kampf ums Recht.’ Tusschen beiden staat de Oostfries Rudolf von Ihering (1818-1892), die in 1872 zijn juridisch werk ‘Der Kampf ums Recht’ uitgaf.

Het is hier de plaats niet, over de kunstwaarde van **Michael Kohlhaas** te handelen en er op te wijzen, hoe tijdgenoot en nakomeling hem onbewimpeld prezen: Charlotte von Schiller, Goethe, E.T.A. Hoffmann, Heine, Hebbel, om maar enkele der beroemdste namen aan te halen; hoe langzamerhand de bronnen werden opgespoord enz. (Zie in het werk van Rahmer het hoofdstuk: die Quellen des Michael Kohlhaas). Alleen uit het werk van prof, von Ihering veroorloven wij ons een uittreksel, omdat het even goed op Taras als op Kohlhaas past:

‘Welke bespiegelingen hechten zich aan dat rechtsdrama! Een man, rechtschapen en welwillend, vol liefde voor zijn gezin, van kinderlijk vromen aard, wordt een Attila die met vuur en zwaard het oord verwoest, waar zijn tegenstrever is heengevlucht! En waardoor wordt hij het? Juist door de eigenschap, die hem zedelijk zoo hoog boven zijn tegenstrevers stelt, welke ten slotte over hem zegevieren; door zijn hooge achting voor het recht, zijn geloof in de heiligheid van het recht, de wilskracht van zijn onvervalscht gezond rechtsgevoel. Het diep tragische van zijn lot ligt juist in het feit, dat de voortreffelijkheid en de adel van zijn natuur, de ideale vlucht van zijn rechtsgevoel, zijn heldhaftig, alles vergetend opofferen aan het rechtsidee in botsing komen met de ellendige toenmalige wereld, den overmoed der grooten en machtigen en het plichtverzuim van de rechters en... hem in het verderf storten. Wat hij misdeed valt met driedubbele kracht op den vorst, zijn ambtenaars en rechters terug, die hem met geweld uit de baan van het recht op die der wetteloosheid dreven. Want geen onrecht, dat de mensch moet lijden, evenaart, ten minste voor het onbevangen zedelijk gevoel, op verre na het onrecht, dat de door God aangestelde overheid begaat, als zij zelf het recht overtreedt. Het slachtoffer van een veil of partijdig gerecht wordt bijna onweerstaanbaar uit de baan van het recht gestooten, wordt tot wreker of voltrekker op eigen hand, en niet zelden; het doel voorbijschietend, een gezworen vijand van de maatschappij, een roover en een moordenaar. Maar ook hij, die zijn edele, zedelijke natuur tegen den verkeerden weg vrijwaart, wordt een misdadiger, en door het

ondergaan van zijn straf, een martelaar van het rechtsgevoel. Men zegt dat het bloed der martelaren niet te vergeefs vloeit; dat zal zich in hem hebben bewaarheid: zijn schaduw zal nog lang toereikend zijn geweest, om zulk een schromelijke rechtsverkrachting, als de zijne, onmogelijk te maken.[(1)]'

Is **Ein Kampf ums Recht** een navolging van **Michael Kohlhaas**? Neen. Het zijn twee zeer van elkaar verschillende kunstgewrochten. Het hoofdonderscheid ligt vooral hierin, dat Kohlhaas een wreker wordt omdat men hem **persoonlijk** onrecht heeft aangedaan, terwijl Taras het onrecht bestrijdt, aan de **gemeenschap** berokkend. De **novelle** van Kleist speelt overigens in den tijd van Luther, wiens karakter op prachtige wijze in enkele trekken wordt geschilderd; Kohlhaas sterft in de lente van 1540. De **roman** van Franzos speelt drie eeuwen later, in een streek, waar het verschijnen van een wreker niet tot de onmogelijkheden behoort en de schrijver tehuis hoort, onder een volk, waarvan hij de talen spreekt en de zeden kent.

In een brief aan zijn vrouw uit het jaar 1880 - een nauwkeurigere dagteekening is er niet - bekent Franzos: 'Ik ben juist aan het afrollen van mijn Taras en door mijn ziel gaan rillingen, zooals ik ze nooit heb gevoeld. Nooit heb ik zoo innig van een van mijn gestalten gehouden, ik leef in hem en zijn smart is er een, die niet van mij afhankelijk is.'

Niet alleen de hoofdgestalte ligt hem aan het hart, ook de voornaamste figuren, het volk der dalen gelijk het volk der bergen, het landschap, de folklore.

Het is een heerlijk werk, zeer objektief gehouden, met hier en daar een subjektieve noot. Het is een werk van blijvende waarde, 'omdat hier, zegt Dr. Ludwig Fulda in een artikel (**Die Nation,** 24 Oct. 1885), een belangrijk idee bijna volkomen in gestalten wordt belichaamd.'

Men zal ons wellicht tegenwerpen, dat een gestalte als Taras op zijn zachtst genomen **onwaarschijnlijk** is Dr. von Ihering zegt echter:

'De ideale opvatting van het recht is het voorrecht niet van menschen met hoogeren aanleg, want de ruwste is er even vatbaar voor als de beschaafdste, de rijkste als de armste, de wilde natuurvolken als de verlichte natie, en juist daardoor wordt het duidelijk, hoe zeer dit idealisme door het innerlijke wezen van het recht wordt gestaafd, - het is niets dan de gezondheid van het rechtsgevoel. Zoo verheft hetzelfde recht, dat schijnbaar den mensch uitsluitend naar de lagere sfeer van zelfzucht en berekening leidt, hem anderzijds weer naar een ideale hoogte, waar hij zijn nuts-

(1) Der Kampf ums Recht von Dr. Rudolf von Ihering. 7e Auflage. Wien, 1884, bl. 62-64.

maatstaf vergeet. Proza in gindsch gewest, wordt het recht in den strijd om het recht, tot poëzie. De strijd om het recht is de poëzie van 't karakter.'

Dr. von Ihering's boek werd herhaaldelijk herdrukt en in vele talen overgezet. In de zevende uitgaaf zegt hij van den roman van Franzos:

'Op een nieuwe, zeer aangrijpende wijze, die volstrekt onafhankelijk is van zijn voorganger Kleist, heeft Karel Emiel Franzos in zijn roman "Ein Kampf ums Recht," **die door mijn werk werd** ingegeven, hetzelfde thema behandeld. Michael Kohlhaas wordt door de snoode mishandeling van zijn eigen recht in het strijdperk gedaagd; de held van dezen roman, door de miskenning van het recht van zijn gemeente, wier ouderling hij is, en dat hij door alle wettelijke middelen met de grootste opoffering, maar vruchteloos heeft trachten te doen erkennen. De beweegreden van **dezen** strijd ligt dus nog in een hooger sfeer dan bij Michael Kohlhaas; het is het rechtsidealisme, dat voor zich zelf niets, alles voor anderen begeert. Het doel van mijn werk laat mij niet toe, het meesterschap, waarmee de schrijver zijn vraagstuk heeft opgelost, in 't juiste licht te plaatsen, maar ik kan toch niet nalaten den lezer, die belang stelt in het door mij behandelde onderwerp, zeer dringend op de dichterlijke behandeling er van door Franzos te wijzen. Zijn werk vormt een waardigen tegenhanger van Kleist's Michael Kohlhaas, een zielstafereel van een waarheid en een kracht, dat niemand zonder ontroering uit de hand kan leggen.'

William Gladstone (1809-1898), die niet alleen een uitstekend redenaar en staatsman, maar ook een voortreffelijk philoloog was, las de Engelsche vertaling **For the Right,** in 1887 te Londen bij James Clarke & Co verschenen en schreef er in de **Nineteenth Century** van April 1889 een aanbeveling van. 'Het is, zei hij, als een schilderij vol lucht en licht en levert een aangename tegenstelling op met de afgezaagde sleur, die schering en inslag is van zoo menig Fransch, en ik vrees er te moeten bijvoegen van zoo menig Engelsch verhaal. Taras Barabola, de held van het werk, is een van die schetsen, die, ingegeven door een ongewone stoutheid en voornaamheid van doel, de volmaaktheid misschien niet bereiken, maar waarvan zelfs de gebreken en de tekortkomingen edeler, en daardoor meer te waardeeren en eerlijker zijn dan de bijval van den gewonen romanschrijver.'

Het slot van zijn beoordeeling luidt als volgt:

'Men zal, hoop ik, uit het voorafgaande voldoende kunnen opmaken, dat het pad, door den schrijver gekozen, er een is van ongemeene hobbeligheid. De uitvoering van zijn taak kan voor een of ander punt gehekeld worden, maar is het doel van den schrijver ongewoon en vreemd, het gewone verloop van het boek

is handig van alle overdrijving vrijgehouden. Alhoewel de held door het geloof, en niet door de hoop, wordt gedreven, toch is de toon geenszins strijdlustig. Ofschoon het werk vol is van de diepst zedelijke leering, toch heeft het de fout, ik zou zeggen de onvergeeflijke fout, niet, een didactische roman te zijn. Het spot niet met den lezer, en daarom zal de lezer ook niet trachten met het boek te spotten. Hij behoort de betere te zijn door het zeer nauwkeurig door te lezen; maar is hij de betere niet, dan is hij de slechtere. De gerechtigheid is inderdaad een van de vier heidensche deugden; dat beteekent dat zij deel uitmaakt van den onderbouw der natuur, waarop het christendom zelf is opgebouwd. In geen van de takken van voortreffelijkheid, hetzij onder de godsdienstige of de ongodsdienstige, is vaardigheid zoo zeldzaam. In geen school van deugd zijn de studenten zoo weinig talrijk. Maar het heiligdom van zuiver recht, bezocht of niet, is het Heilige der Heiligen. De schrijver, die er in slaagt ons gevoel en onze liefde er voor te bezielen, opent en verfrischt daardoor de diepste, de zuiverste, de innerlijkste bronnen van onze natuur.'

Eduard Engel getuigde kort na den dood van den schrijver, - men weet dat Franzos den 28^{n} Januari 1904 te Berlijn overleed, - toen de Pojaz nog onbekend in handschrift sluimerde:

'Toen ik de redactie van het Magazin für Litteratur had aanvaard, verscheen de belangrijke roman "Ein Kampf ums Recht" en verschafte mij de welkome gelegenheid, uit volle overtuiging de meening te uiten, dat het een van de weinige blijvende romans van de Duitsche letterkunde der 19e eeuw is, een bewering, die sedert meer dan twintig jaren voor waar wordt gehouden.'

Een punt bleef onbesproken tot op heden, namelijk: Welke bronnen benuttigde Franzos?

Voor Michael Kohlhaas waren die bronnen in den loop van de J9e eeuw en nog later het voorwerp van naarstige opzoekingen, maar in haar geheel is de zaak onvoldoende opgelost. 'Hier gaapt, zegt Rahmer, voor de Kleistforschung nog een groote leemte.'

Zijn er bronnen voor Taras? Is Taras een historisch persoon, gelijk Kohlhaas? Of sproot hij alleen uit de phantasie van den dichter?

Het **Haidukentum** bestaat sedert eeuwen en aan het Haidukentum, zooals men het in de 19e eeuw in het Balkangebergte kende, heeft onze schrijver een drietal feuilletons gewijd in het zondagsbijvoegsel van de **Vossische Zeitung** van 7, 14 en 21 September 1890. Daarin behandelt hij in 't bijzonder het boekje 'Moeto pytowanie po stara planina,' dat in 1872 te Bukarest het licht zag en wiens titel hij vertaalt als: Mijne zwerftochten op de stara planina met levensbeschrijving van oudere en nieuwere Boelgaarsche Wojwoden. Neergeschreven door Panajot

Hitow, uitgegeven onder de redactie van L. Karawelow. Dit werkje werd door Georg Rosen (1820-1891) in zijn boek Die **Balkanhaiduken** gedeeltelijk vertaald en gecommentarieerd. Het plunderen en moorden is er een alledaagsch iets en de overval van den kadi (rechter) van Sliwno, de geboortestad van den letterkundigen struikroover Hitow, ‘naar het leven’ geschetst.

Men veroorlove ons een uittreksel uit dit feuilleton: ‘Geven wij toe, dat het de heidukken niet ontbrak aan onbesmette mannen, die slechts door nationale wraakzucht werden gedreven, dan doen wij het op grond van betrouwbare mededeelingen, die ook de Turkschgezinde schrijvers als over 't algemeen met de waarheid overeenkomstig moeten aannemen.’

Wat Franzos voor het Balkangebergte zoo zorgvuldig bestudeerde, had hij voor de Karpaten niet verwaarloosd.

In zijn Richter van Biala (Aus Halb-Asien, I) vertelt hij de levensgeschiedenis van den wilden Wassilj Konewka, den ‘grooten hajdamak’. ‘Dezen bijnaam had hij eerlijk verdiend, en wie Konewka persoonlijk gekend heeft, is niet verwonderd, dat nog heden (1875), bijna dertig jaar na zijn dood, de liederen van hem gewagen en in Podolië de moeders met zijn naam hun kroost schrik aanjagen. Vóór hem waren er veel roovers in het Karpatenwoud, en nog heden ten dage zijn er genoeg tusschen Galicië en Hongarije, maar een zoo geweldig man is daar maar eens opnieuw verschenen: Taras Barabola, de “groote wreker”. Voor dien doet Konewka misschien onder, terwijl een ander hajdamak, dien ze eveneens den “grooten” noemen, Fedko van Wolowce, de held van den “opstand van Wolowce” (Halb-Asien I), een onschuldig kind tegenover onzen Wassilj was.’

In een noot zegt de schrijver: ‘In deze schets is volstrekt geen werkelijke mededeeling uitgevonden.’

Daaruit besluiten wij, dat Taras Barabola werkelijk heeft geleefd. Franzos zal veel over hem hebben hooren vertellen en de dichterlijke phantasie van onzen schrijver zal den ‘wreker’ tot den sympathieken held van den roman hebben omgeschapen, die onlangs bij Cotta te Stuttgart zijn lle tot 13e duizendtal heeft mogen beleven. De Nederlandsche vertaling verscheen in 1882 te 's-Gravenhage.

Dr. JULIUS PEE.

(Wordt voortgezet).

Fransche Letteren

Eugène Baie is een van mijn eerste liefden. Ik heb, een kwart eeuw geleden, gedweept met **L'Epopée flamande.** Me dunkt, moest ik den tijd hebben dit boekje te herlezen, dat ik er hetzelfde genot zou in scheppen, omdat hij daar, zooals in zijn latere werken, met een communicatieve geestdrift de ziel van gansch een volk doet leven. Eugène Baie is een wonderbaar schrijver; hij heeft alleen geëvolueerd naar de diepte van de gevoelens, zijn ontleedkunst heeft grooter virtuositeit bereikt, zijn kunst van evocatie is, als onbewust, machtiger en meer onweerstaanbaar geworden tegelijk met die van zijn taal en stijl, maar - en dit is het wonderbare in hem - zijn geestdrift is niet verflauwd. Met den alles meesleependen hartstocht van de eerste jaren spreekt hij, liever, zingt hij van wat hem boven alles het liefst is: het Vlaanderen uit de geschiedenis, dat wereldberoemd is om zijn volk, zijn rijkdom, zijn kunstenaars, zijn kooplieden, zijn universeele aantrekkingskracht, en in dat Vlaanderen: Antwerpen, 'Venetië van het Noorden', 'Koningin der Schelde', 'Metropool van het Westen'... Toen Eugène Baie mij in April van uit Rome meldde, dat hij een nieuw boek ter perse had, sprong in mij het blijde gevoel op van de verwachting naar iets dat goed is en gelukkig maakt, doch vermengd met een beetje angst om mogelijke desillusie. De angst is nu geheel weg, doch de blijdschap over het boek vervult mij nog: Le Siècle des Gueux is, in zijn eerste boekdeel althans: **La Métropcle de l'Occident** (Dewarichst, Bruxelles) een heerlijk werk.

Zullen de menschen tijd hebben om een boek van 340 bl. te lezen, dat geen schunnige roman is, waar cinema en sport geen plaats innemen, doch dat enkel de geschiedenis vertelt van Antwerpen in de XVIe eeuw? De bescheiden schrijver heeft een wijze om zijn werken bijna onopgemerkt op de markt te brengen; daaraan is waarschijnlijk te wijten, dat zijn naam nog niet in den mond is van alle intellectueelen en nochtans zijn, buiten de reeds vermelde Epopee flamande, zijn andere boeken, zooals **Sub Rosa et Sub Ombra** en **Le Jeu des Ombres sur la voie sacrée,** deze laatste een roman over de Vlaamsche gevoelsgesteldheid, boeiende lectuur en literatuur van eersten rang.

Le Siècle des Gueux is een 'histoire de la sensibilité flamande

sous la Renaissance.' In het eerste deel, zooals reeds gezeid, speelt Antwerpen de hoofdrol en de twee eerste hoofdstukken, die er speciaal aan gewijd werden, behooren dan ook tot de heerlijkste, die de heer Baie ooit schreef, - doch men is geneigd zulks te zeggen van andere hoofdstukken, als men ze pas gelezen heeft: de adel, het volk, Bredero, Marnix. Nochtans houd ik de bladzijden over Egmont voor de schoonste. Eugène Baie heeft deze tragische figuur juister geteekend dan Goethe, die ze tot een soort van halfgod vergrootte, en dan John Motley, die ze op ongerechtvaardigde wijze verkleinde.

Mocht dit prachtwerk verspreid geraken, zooals het verdient en zooals ik het van harte wensch, zoo zal het meer gedaan hebben om onze Vlaamsche gewesten en hun volk te doen eeren en beminnen, dan alle politiek gehaspel.

Le Coup de Bambou (Renaissance du Livre, Brussel) van H.M. de Papigny, is precies niet geschikt om de menschen geestdriftig over het leven in Congo te stemmen. Niet dat het een 'afbraak' in regel is, integendeel, - het boek lijkt me geleefd en waar in alle opzichten; doch men ontdekt, met een zekere ontgoocheling, dat in de plaatsen waar vier of vijf blanken saam zijn, intrigen kleinzieligheid en nog erger wansmakelijke dingen tieren als in den gunstigsten Europeeschen bodem. Meteen en ondanks dat alles voelt men de onweerstaanbare bekoring van dit wonderbare land. De heer de Papigny schijnt overigens de negerziel intiem te kennen, wat blijkt uit sommige rake anecdotische hoofdstukken.

De heer de Papigny zegt geen aanspraak te maken op literaire verdiensten, - doch zijn scherpe opmerkingsgeest, zijn directe manier van vertellen zonder nutteloozen omhaal van woorden kennen hem die ongevraagd toe.

Van den bekenden journalist Georges Verdavaine verscheen onlangs de derde of vierde roman: **Trois femmes** (Renaissance du Livre, Brussel), waarin hij een niet nieuwe geschiedenis op levendige, onderhoudende wijze vertelt te midden van een verrukkelijk landschap op de Azuren Kust. Dat is zeker geen Glesener of geen Krains, - eerder ontspanningslectuur dan letterkunde van eersten rang.

Tusschen de talrijke romanschrijfsters, die zich de laatste jaren in Frankrijk deden kennen, komt Mme Lucie Delarue-Mardrus wellicht de eerste, toch zeker een van de eerste plaatsen toe. Men moet minstens van haar **Le Pain noir** en **Graine au vent** gelezen hebben en ook haar laatsten roman **Rédalga** (J. Férenczi & fils). die weer een sterk, pijnlijk en schoon boek is, dat aangrijpt tot in 't diepste van 't gemoed en - ondanks enkele fouten van smaak - onvoorwaardelijke bewondering afdwingt. **Rédalga** verhaalt de treurige en soms wonderbare liefdegeschiedenis van een Engel-

sche Fransch-onkundige dichteres, die zich aan den drank begeeft, en een Franschen beeldhouwer, die geen woord Engelsch kent en Rédalga van haar plaag genezen wil. De affiniteit van elkaars gevoelens en gedachten is ongeveer hun eenig middel van verstandhouding.

Men schrijft in Frankrijk niet veel boeken zooals **Ceux du Trimard** (Bern. Grasset) van Marc Stéphane. Flink gesteld, ruw van uitdrukking en toch niet aanstootelijk in zijn grofheid, omdat het zoo waar en oprecht is, tragisch in zekeren zin. De held, 'Batiss', trapt op de 'Maatschappij', maar zijn uitlatingen zijn niet zoo subversief als ze wel klinken en in alle geval brult hij niet communistische of valsch-democratische utopieën uit. En alles is verteld met een levendigheid en een bijtende ironie, die wel eens aan den besten Buysse doen denken. Literatuur van de beste soort. -

L'Echauffoiirée du Métro (Bern. Grasset) is vooral een vernuftig boek, waar het verstand van een schrijver - Pierre Grasset - het natuurlijk talent wel eens in den weg schijnt te staan en de duidelijkheid van de intenties schaadt; deze worden nog eenigszins verduisterd door den politiek-philosophischen, satirischen ondergrond van heel het verhaal. Dit laatste verloopt geheel in den Parijzer Métro, waarin, ten gevolge van een instorting, de menschen - alle soorten van menschen onder elkaar - voor een tijd opgesloten zijn.

Onder den titel **Ballast** (Bern. Grasset), die aan de baanwerkers van een spoorweg doet denken, heeft René-Marie Hermant zeven goede realistische novellen bijeengebracht. Hij schijnt de zoo moeilijke kunst goed te verstaan en zonder Prosper Mérimée of Guy de Maupassant reeds nabij te komen, doet René-Marie Hermant aan die meesters denken. Hij weet niet alleen te composeeren, maar ook - wat veel zeldzamer is - een stemming te scheppen.

Een geschiedenis, die de menschen misschien langer en algemeener zal boeien dan de werken zelf van haar helden, is die van de liefde tusschen Georae Sand en Alfred de Musset. Ze werd reeds tallooze malen verteld, en toch is die fijne en voorname schrijver Nicolas Ségur er in geslaagd onder den titel **Elle et lui à Venise** (Albin Michel) een zeer belangwekkenden en pakkenden roman te schrijven, waar men niet alleen den schrijftrant, maar ook de juiste psychologie van de twee minnaars zal in bewonderen.

Nog een historische roman, van Maurice Soulié, waar de prinses Caroline von Braunschweig, echtgenoote van den prins van Wales, zoon van George III, den titel van bezorgt: **La reine scandaleuse** (Payot). De historische waarheid, - en natuurlijk de kunst van vertelling en compositie - volstond om van dit boek een zeer boeienden roman te maken.

Indien Paul Bourget zich niet steeds gebonden had aan moreele doeleinden, die hem dikwijls belet hebben echt en waar leven in zijn boeken te jagen, zoo ware hij van in den beginne een van de groote romanciers van dezen tijd geweest. Zooals hij is, kon hij er in slagen tienduizenden lezers te vinden onder 't groote publiek, maar de intellectueelen en artistiek-voelenden niet geheel bevredigen. Eenige malen wist hij toch in zijn zelf-opgelegde beperking onberispelijk schoon werk te leveren, doch dat was dan steeds in novellen, - en onder die voortreffelijke werken moeten wij ook zijn laatste boek stellen, dat buiten **Le Tapin** (Pion), die er den titel aan geeft, nog twee andere novellen bevat.

Men kan zich moeilijk verrukkelijker bladzijden inbeelden dan het eerste dozijn hoofdstukken van **Marie Montraudoigt** (Pion), een historischen roman van den dichter Gabriel Nigond. Niet dat het tweede deel van die geschiedenis minder boeiend zou zijn of minder goed verteld, - maar wij missen er den frisschen oorspronkelijken verteltrant van de heldin - een Vendeesch meisje, dat, om haar echtgenoot te volgen, zich als man verkleedt en zich laat inlijven bij de chouans. Historisch lijkt het boek rechtvaardig en goed gedocumenteerd te zijn.

Mme Marcelle Auclair kan men in haren roman **Toya** (Nouv. Revue française) bewonderen, in de eerste plaats om haar sobere, hoewel nog al droge taal, en om de Freudsche wijze, waarop zij haar personages ontleedt. Sympathiek doet ze echter niet aan wegens een gebrek aan sensibiliteit, doch echt dunken ons wel de innerlijke conflicten van de leelijke, vurige Toya, die niet getrouwd geraakt, verliefd wordt op haar schoonbroeder, dan op haar neef en ten slotte te loor gaat in een mystische, bijna hysterische vroomheid; en even waar en helder schijnen ons ook de schilderingen van de Chiliaansche zeden en landschappen.

Behalve den titel, die niet deugt, is **L'Orgueilleuse** (Pion) de nieuwe roman van Mme Suzanne Martinon, een treffend boek en geeft o.a. omtrent de gevoelsbetrekkingen tusschen jonge meisjes veropenbarende bijzonderheden. De heldin is geen ‘orgueilleuse’; zij is fier van inborst, uit één stuk en vol passie en derhalve onderhevig aan wat men noemt ‘coup de foudre’, waarmede zoowel een vriendin als een jonge man haar 't bloed in brand steken kan.

Met **La Part du Feu** (Pion) doet Mme Léontine Zanta zich kennen als een talentvolle discipel van Paul Bourget. Zij ook weet een intrige ineen te strengelen en te ontwarren en zij ook heeft andere dan literaire zorgen in haar werk. Ook bij haar is de voorstelling van de personen eerder conventioneel en het ontbreekt haar ook aan objectiviteit: zij weet niet uit haar boek te blijven. Doch zij bezit de kunst om een zelf gesteld problema behendig op te lossen en, ondanks haar vooropgezette ideeën, een zielen-

conflict boeiend te verhalen, - er een roman van te maken. En dat is reeds ongewoon en verdient allen lof.

* * *

We kennen Marcel Coulon als lofspreker van Rimbaud, Verlaine, Fabre, Gourmont en zooveel anderen, die hij bestudeerd heeft en leeren liefhebben; zijn laatste boek is gewijd aan **Raoul Ponchon** (Grasset, Paris), den nog levenden, zeer vruchtbaren, maar nog niet genoeg gewaardeerden dichter; Coulon kent hem door en door, waardeert hem en met geestdrift stalt hij al de schatten van dien volksdichter voor zijn lezers uit en leert ze den eenvoud en den adel van die op 't eerste zicht zeer gewone dingen bewonderen. Coulon noemt hem den grootsten dichter van dezen tijd en stelt hem op een lijn met Ronsard, La Fontaine, Hugo... Gevaarlijke vergelijking. Mij dunkt, dat men meer plezier heeft aan een dichter - een echten dichter dan, - en dat is Ponchon - door hem aan niemand te vergelijken, doch hem op zichzelf te beschouwen. Hij zal dan sympathieker, grooter en zuiverder schijnen, - en u dan ook misschien de illusie geven, dat hij de grootste en de beste is.

Alfred Jarry, den beruchten schrijver van **Ubu-Roi,** zou men kunnen noemen ‘den laatste der Bohemers,’ - maar dan tevens den grootste. Zijn kort leven was een staalboek van excentriciteiten zonder onderling verband. Maar zelden was iemand meer begaafd en meer verkwister van zijn gaven. Rachilde, de virile romanschrijfster, kon niet anders dan sympathie hebben voor die figuur en in een merkwaardig boek **Alfred Jarry ou le surmâle des Lettres** (Bern. Grasset) doet ze voor het oog van den lezer dien zonderlingen schrijver met een buitengewone scherpte in al zijn grilligheid leven.

De commentators van Bossuet's brieven, de heeren Ch. Urbain en E. Levesque, publiceeren thans (bij Desclée-De Brouwer & Co. Brugge) het **Journal de Ledieu.** De secretaris van den grooten prelaat hield zijn dagboek regelmatig en wij zien hier Bossuet in de intimiteit, hoe hij omging met vrienden en verwanten, wij zien hem aan zijn werk en aan zijn meditaties overgelaten, ook op zijn wandelingen en aan tafel, waar hij niet onverschillig is voor goede wijnen. Merkwaardig is, dat Bossuet in dit ‘déshabillé’ niets van zijn grootheid verliest. Men kan niet overdrijven in den lof voor de uitgevers, die een onberispelijken tekst bezorgden, opgehelderd door uitstekende en overvloedige aanteekeningen.

Rijk aan inlichtingen en fijne opmerkingen omtrent de verhouding tusschen het woord en de muziek vindt men op bladzijde na bladzijde in het keurige werk van A.I. Trannoy: **La musique des**

vers (Allier, Grenoble). Met rake voorbeelden toont de schrijver hoe de klanken van een woord op onze zinnen werken, en niet alleen de klanken, maar ook de beteekenis, en verder, hoe het muzikale effect niet altijd door het woord alleen, doch door een heelen zin of uitdrukking bereikt wordt.

LEO VAN RIEL.

Boekbeschouwing

Ernest Claes. - '*Bei uns in Deutschland*,' 4e druk (13e tot 15e duizend), met houtsneden van Henri Vanstraeten (Brussel, N.V. Standaardboekhandel); 281 blz.; 24 fr.

Claes, en *Bei uns in Deutschland*, en 4e uitgave, en 24 fr. voor 281 blz. dichten, duidelijken druk, met houtsneden: dat zijn aanbevelingen genoeg, dunkt ons.

Claes' kijk op het eentonig leven van honger lijdende krijgsgevangenen van verschillende nationaliteit, met allerlei typische figuren, ook van Duitsche militairen, en soms zoo smakelijk, soms zoo roerend geschreven, treft en boeit nog altijd, zóóveel jaren na den gruwelijken wereldoorlog...

Typographisch is het boek mooi verzorgd. Drukfouten zijn niet talrijk. *Het* roman en *het* uniform zullen wel niet voor rekening van den zetter zijn.

* * *

Van de uitgeversfirma J.B. Wolters, te Groningen, ontvingen wij enkele herdrukken van uitgaven, die reeds vroeger in dit tijdschrift besproken werden. We noemen.

J.H.F. Kohlbrugge. - *Practiscke Sociologie*, deel I: Sociale Opvoeding; De mensch in dienst der maatschappij; 2e druk; 354 blz.; gebonden *f* 4.50;

L. Breckx en L. Goemans. - *Eerste Fransche Lessen*, nieuwe leermethode voor de Vlaamsche klassen; 2T deel; 3o verbeterde druk; 152 blz.; 9 frank;

L. Goemans, P. Larochette en V. Sondervorst. - *Précis de Granttnaire francaise* à l'usage des flamands; 3e édition revue et corrigée; 164 blz.; 12 frank.

J.B. Besançjon et J. Fransen. - *Bonnes Pages*, livre de lecture à l'usage des classes inférieures des établissements d'enseignement secondaire; 3e partie; 2e édition; 168 blz. en 28 blz. afzonderlijke woordenlijst, geïllustreerd door M. Güthschmidt: *f* 1.90; gebonden *f* 2.25.

Bij diezelfde firma verscheen ook Talbot Baines Reed. - *The fifth Form at St. Dominic's*, a school story, adapted and annotated by Drs H.R.S. Van der Veen; 96 blz. en 24 blz. afzonderlijke woordenlijst, *f* 0.70.

Dat is een spannende kostschoolgeschiedenis, luchtig en niet te moeilijk verteld, die een interessanten kijk geeft op het leven en het eerlijkheidsgevoel van Engelsche kostschooljongens.

A.

Utopia

Op alle oogenblikken zijner geschiedenis is het menschdom bekommerd geweest om de leniging der nooden waaraan het onderhevig was. Telkens als het eenvoudige besef van de droeve werkelijkheid mode werd, telkens als de kwalen in dichter of aanhoudender regen op de maatschappij nederstortten, ontstond weer, hoopvol als een regenboog, de gedachte aan een oord, een tijd, waar het geluk nooit bouwvalligheid kende en waar de mensch zich kon vermeien in den eeuwig bloeienden tuin der volmaaktheid.

De Utopie is een reactie tegen de rusteloosheid onzer zielen en iedereen, zij het al of niet bewust, hunkert naar een wereld waar die rusteloosheid zou uitdeinen tot een harmonie tusschen werkelijkheid en droom.

Het spreekt van zelf dat ieder schrijver deze stof behandelt in een bepaald onderwerp. Aldus onderscheidt von Mohl (Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften, Erlangen 1855) politische en economische schriften al naar gelang het een of het ander element op den voorgrond treedt. Kleinwachter (Die Staatsromane, Wien 1891) gaat van een geheel verschillend standpunt uit en verdeelt de Utopieën in socialistische, communistische en half-communistische romans. Een andere, meer vormelijke, indeeling werd nog voorgesteld door Dudok (Sir Thomas More and his Utopia, Amsterdam 1923); een eerste groep stelt den lezer onmiddellijk in de model-maatschappij, zonder daarbij den overgang aan te duiden van het onvolmaakt-beleefde naar het volmaakt-gehoopte; een tweede groep toont ons den geleidelijken groei der verbeteringen tot aan de volledige ontluiking van het ideale (bv. Plato 's Republiek, Cabet's Voyage en Icarie). Werken dezer laatste soort komen minder talrijk voor, omdat het veel moeilijker is, de ontwikkelingsphases na te gaan en aan te wijzen dan er zoo maar over heen te springen. Men moet er zijn verbeelding controleeren

en haar zijsprongen min of meer rechtvaardigen; - in het eerste geval kan men ze ongestoord laten grasduinen gaan.

Over de methode waarop de auteurs ons in voeling brengen met hun Utopie kan het volgende gezegd worden. Allen bijna bezigen een ‘held’ - hun tolk - het verbindingsmiddel tusschen ons en het ingebeeld volk wiens zeden en gebruiken zij ons zullen voorstellen. Alleen de manier om hem in het droomland te brengen, verschilt.

De geographische ontdekkingen der Renaissance lieten heel gemakkelijk toe door het bekende middeltje van Robinson Crusoë een nieuw land, een onbekende maatschappij te ‘vinden’ (cf. Morris, Bacon). Anderen, vooral moderne schrijvers(1), verkiezen wat bruusker te werk te gaan en laten hun held zich eens terdeeg overslapen op zijn Rip van Winkle's. Het ontwaken wordt natuurlijk gevolgd door een aantal verwikkelingen, waaruit de schrijver dan partij trekt om zijn bewonderende verbazing lucht te geven over den vooruitgang en de gelukkige omwentelingen die het menschdom heeft doorgeworsteld.

Wat de aardrijkskunde was voor de Renaissance is de wetenschap geworden voor onze moderne tijden. De nieuwste uitvindingen worden door de Utopisten uitgebuit en in dit verband dient vooral Wells vermeld te worden. Zijn voorstellingswijze is zeer eenvoudig. Hij gaat uit van een alom erkend principe, doch van lieverlede, en onder den vorm eener subtiele analogie, treedt een nieuw element te voorschijn, dat weldra alléén onze aandacht in beslag neemt, en vooraleer wij ten volle bewust zijn, zweven wij alree in de wijde atmosfeer der fantazie(2). Al het bestaande is voor Wells slechts een aanloopplank en daarom juist is zijn werk zoo vol waarde en beteekenis: hij is niet de jongleur die goochelt met kunstige droombeelden, maar de socioloog die in zijn Utopieën de uitslagen opteekent zijner studies over maatschappelijke evolutie en vooruitgang.

De Utopie staat dus niet onafhankelijk tegenover het milieu, den tijd of den geest waarin zij ontstond en waardoor zij zeker

(1) B.v. Bellamy ‘Looking Backward’ 1887. W. Morris verkiest den droom. Wells, in zijn Modern Utopia, doet zooals men in Shakespeare's tijd deed om op het tooneel een verandering van plaats aan te geven: het bordje vervangen.

(2) Dit is het geval in: The Time Machine, The Invisible Man, Men like Gods (hier wordt Einstein's theorie der vierde afmeting op een verrassende wijze aangewend).

werd geïnspireerd. Zij is er de spiegel van, of beter nog de negatieve afdruk: zij suggereert wat is door aan te toonen wat niet is en wat nochtans zou moeten zijn. ‘Deze schoone fabels hebben meer waarde dan veel geschiedkundige werken: terwijl hij verhaalt wat nooit gebeurd is, toont hij wat alreeds gebeurd is of wat kan gebeuren.’ (Le Roman de l'Incognue, Paris 1634).

De Utopie is internationaal in zoover zij de algemeen-menschelijke wantoestanden wil verdrijven. De opdracht van den Utopist is het onkruid uit te wieden, - en het onkruid woekert en tiert overal. Maar dit belet niet dat de Utopie met zich omdraagt dien geur van den vadergrond waaruit zij ontsproot. De mensch is vooralsnu te sedentair om alleen mensch te zijn. Hij behoort nog te zeer aan de gemeenschap van een natie, een taal, een godsdienst, te weinig aan de gemeenschap van het Menschdom. De Utopie geeft een panacee tegen nationale zoowel als internationale zeeren: zij gaat mee met de algemeene en de plaatselijke beschaving. Zoek maar eens b.v. in onze moderne Utopieën het ideaal van een vorst zooals die in de Renaissancistische schriften werd voorgesteld. De moeite zal vergeefsch zijn!

Als wij nu de Utopie van dichterbij beschouwen, moeten wij bekennen dat aan dit genre heel wat zwarigheden verbonden zijn. Immers, het volstaat niet zich op te houden met een geheel afgesloten onderwerp waarin de auteur specialist is en waaraan hij bijgevolg al zijn aandacht en al zijn kennis kan wijden. Hij mag niet **uitsluitend** utopist zijn en zijn gedachten vastleggen in barre formules die naar statistiek zweemen (zooals bv. een Harrington deed). Hier ook geldt de leus: utile dulci; hij zal het stroeve zijner leer in lachende kleuren doen stralen en als een geschenk met bonte lintjes en strikjes den volke aanbieden. Het meerendeel hebben die aantrekkingskracht gevonden in de liefdesintrige. Zoo laten Bulwer Lytton, Bellamy, W. Morris de sentimenteele hoofdstukken afwisselen met... de andere. De taak wordt er niet te lichter om. Het komt er op aan een zeker evenwicht te behouden tusschen het ideaal-utopistische en het wereldsch-romantische gedeelte. De schrijver moet niet alleen met psychologie, maar ook met de meest uiteenloopende theorieën van sociale, politieke en economische hervormingen vertrouwd zijn. Het is derhalve goed te begrijpen en te verontschuldigen indien hier of daar de vruchten

van den goeden wil wat schraal en verneuteld lijken, doch dit is geen reden om het goede, het blozend gezonde niet te plukken... De Utopie verplaatst ons in de ruimte, in den tijd of in beide te gelijk (een voorbeeld van elk geval: Nova Atlantis, Bacon; News from Nowhere, Morris; Men like Gods, Wells)

De verwijdering in de ruimte staat in rechtstreeksche verhouding tot den vooruitgang der wetenschap op dat gebied. De Hof der Hesperiden, de Fortunatae Insulae, Thule(3) konden bloeien in der ouden verbeelding, omdat de grenzen der bekendheid niet verder gingen dan de kolommen van Herkules en Caledonia. Het onbekende is, utopisch gesproken, het eenig beminde. De Renaissance opent nieuwe vergezichten; zij rukt den blinddoek af die de oogen bedekte van het lichaam en van de ziel. De ontdekkingen bevrijden en ontbolsteren. Van slaaf wordt de geest vrijgelatene. Het gewaande en het echte Indië worden ontdekt. De Spaansche galjoenen en caravella's brengen het goud, van **streken** waar het zonnige tempels tooide, naar **volkeren** waar het koopt en muffe laden vult. 't Is de bloeitijd van Eldorado en de gulden gezichteinders, van de eeuwige jeugd en den droom der onsterfelijkheid. More legt zijn eiland ergens langs de Braziliaansche kust. Campanella bouwt zijn zonnestad middenin de Afrikaansche woestijn, en de Stille Zuidzee bergt de Atlantis van Bacon.

Nu heeft de moderne zoeker de heele wereld doorreisd en bevonden dat het aardsch klimaat der volmaaktheid overal te guur is. De Utopie emigreerde naar andere planeten(4). Doch er komt een tijd dat ook daar de waarheid ze komt verontrusten en verdrijven, tot hij eindelijk het onpeilbare, het ondoorgrondelijke van het heelal de wetenschap als een dam opwerpt om daarachter te leven in een onkennelijk geluk(5).

Een gemakkelijker en, mag men zeggen, meer aanneembaar

(3) Een speciale vermelding verdient het land der Hyperboreërs - ‘een volk dat woont boven de streek waar de noordwind woedt.’ Zij genieten een eeuwige lente en leven duizend jaar. Zij zijn het onderwerp van een voor-platonische utopie door Hekataos van Abdera. Al deze ficties, ontsproten uit een naïeve fantazie, zullen wederom opduiken in een eveneens naïef tijdperk: de Pays de Cocagne in de middeleeuwen.

(4) De tijd is lang voorbij dat doodsbedreigingen voldoende waren om de isolatie, de voorwaarden sine qua non der aardsche utopie, ongeschonden te bewaren. Erewhon van S. Butler (een pseudo-utopie) is een uitzondering, - de laatste.

(5) Wells gaat van Mars (The War of te Worlds) tot voorbij Sirius (A modern Utopia).

middel is het verplaatsen in den tijd. Gedurende zeer lange eeuwen had men het verre verleden (dat opklom tot het aardsch paradijs en de idylle van het eerste menschenpaar) aangezien als het vaderland van het geluk. Die goeie, ouwe tijd! De gedachte aan de Gouden Eeuw was voor de ouden een stof tot eeuwig kreunen. Aetas parentum, pyor avis...

De toekomst beteekende bederf en dood(6).

De Kerk deed niets om hare kinderen op te beuren. Hoe zou zij ook? Onze eerste ouders waren gelukkig... tot aan den val. Welnu, dat was 4004 jaar voor Christus. Moesten de menschen niet boeten, niet harder en harder lijden tot aan de universeele crisis, - de laatste stuiptrekkingen der wereld voor haar vergaan? De data, door de ongeluksprofeten bepaald voor den wereldondergang, zijn als zooveel aanknoopingspunten in de geschiedenis der Wanhoop.

Voltaire en de Encyclopedisten deden hun best om die vooroordeelen uit te roeien. De idee van de 'progrès indéfini,' waarvan de beste formuleering gegeven werd door Pascal in zijn 'Traité du Vide,' werd door hen gevulgariseerd. Sedert is het voor velen een gemeenplaats geworden.

Om tot de Utipie over te gaan. Wells vertelt van het jaar 4000 na Chr. (The Dream, Men like Gods). Shaw gaat van Adam en Eva over onzen tijd naar 2170, 3000, 31920... na Christus (Back to Methuselah). Het groote voordeel hiervan is dat men bekende volken en landen mag behouden, wat dan ook veel waarschijnlijker aandoet (Morris plaatst zijn Utopie in een toekomstig Londen).

De 'Aufklarung' der Fransche omwenteling heeft met zich medegebracht een drang naar vastheid in zake levensbeginsels. Vóór 1789 bv. werd de goederengemeenschap alleen aangepredikt met het oog op de doelmatigheid, op het voordeel dat hieruit zou **kunnen** ontstaan(7).

(6) Ook elders dan op utopisch gebied liet deze strooming zich gevoelen. Max Muller sluit de periode af waarin men de taal beschouwde als een door den tijd verstompt werktuig. Eerst met O. Jespcrson e.a. wint de gedachte veld dat de ideale taal in de toekomst ligt. De utopie van Bulwer-Lytton 'The Coming Race' werd opgedragen aan Max Muller. Men kan gissen welk soort van taal de menschen er spreken.

(7) Dit is waar voor Plato, Campanella, Vairasse (Histoire des Sevarambes), Soigny (Aventures de Jacques Sadem), Fontenclle (?) Histoire des Ajaviens, Rétif de la Bretonne: La découverte australe par un homme volant.

Nu onder invloed van het Rousseauïsme en den wapenkreet indachtig van Proudhon ‘La propriété c'est le vol’ verheft men het communisme tot vasten stelregel[8].

Wij hebben gezegd dat de Utopie een schoone hoop kleedt, maar ook het gedachtenkleed heeft zijn modes en zijn keurigheden.

In de middeleeuwen schakelde de gedachte van het **hemelsche vaderland** alle utopistische uitingen mechanisch uit. Immers, de Kerk smoorde allen individualistischen drang naar beterschap in de levenstoestanden. Zich een utopie (zooals wij die opvatten) voorstellen was het principe opgeven dat het leven een tranendal zijn **moest,** en dat kon toch niet voor een middeleeuwsch slavenverstand! Daarbij, waar kon men beter zijn? Tweespalt tusschen ideaal en werkelijkheid - wat de Utopie in 't leven roept - bestond niet.

Toch vertoonen de middeleeuwen een paar kenschetsende, alhoewel sporadische elementen, die wij niet mogen verwaarloozen.

De eerste eeuwen onzer tijdrekening zagen den bloei van Avalon[9], een aardsch Paradijs in de westersche zeeën. Dit Avalon was vroeger (volgens de Welsche mythologie) het koninkrijk der dooden; later, in de Britsche romans, komt het voor als een soort van Elyzeesche velden, waar Koning Arthur na zijn laatsten veldslag zijn helden ging vervoegen.

Het is voldoende enkele middeleeuwsche auteurs te lezen, om overtuigd te worden dat niet iedereen kuddegezind was en gedwee het spoor volgde van de schapen die klokjes droegen. Hoor hoe Maerlant de wanordelijkheden betreurt die voortvloeien uit bezit en eigendom:

> Twee woorden in die werelt sijn
> Dats allene ‘mijn’ ende ‘dijn.’
> Mochtmen die verdriven
> Pais ende vrede bleve fijn
> Strof. Ged., 41.

In de XIIIde eeuw brengt een Fransch ‘fabliau’ een ander genre op het voorplan: Pays de Cocagne, Luilekkerland, Schlaraffenland. Wijnrivieren, suikerbergen en gebraden duiven zorgen er voor dat niemand verplicht weze Lucullus te benijden. 't Is

(8) Vgl. Cabet (Voyage en Scarie), verder Morris, Wells, Shaw.
(9) Van Wekch afal: appel, waarschijnlijk een symbool van feest en maaltijd.

een naïef-naturalistische voorstelling, waar alles ingericht is tot bevrediging van een kinderachtige snoeplust: men eet tot men dorst krijgt en men drinkt tot men weer onger heeft...

Ook in dit opzicht beteekent Renaissance een terugkeer. Naast de Utopie die nieuwe banen opgaat en zich vervormt volgens de noodwendigheden van plaatsen en tijden, zien wij verrijzen de pastorale van Theokritos en Virgilius onder de gedaante van Arcadia. De Arcadia is een artificieel genre, evenals de opera die, in oorsprong, verwant is met het herdersgedicht. 't Is een serrebloem die de aanraking mist van de waaiende lucht.

Arcadia, onder ons gezegd, was een dorre rotsvlakte en de inhoud, gesteund op dergelijke dwaling, was al even valsch en kunstmatig als de titel zelf. Omstreeks 1550 vervaardigde Samazaro het cliché en weldra had ieder land zijn Arcadia. Het is een vlucht uit het complexe hofleven van dien tijd naar den eenvoud van het herdersleven. Men stoeit er langs watervlieten en boschkanten, maar... dit alles gaat niet verder dan de verbeelding van een zeer getrouwen en literair begaafden hoveling. De Arcadia is als genre wat de preciositeit is als vorm: de hypertrophie eener overbeschaving. Zij was improductief, omdat zij berustte, niet op een overtuiging, maar op een overlevering. Tityrus sluimert niet meer in den lommer der beuken. De Arcadia is verschenen en verdwenen als de oued in de woestijn. De Utopie, van wier gloed ieder mensch een sprankel voedt, blijft.

De groote vraag nu of de ontelbare en telkens opnieuw opgedischte theorieën der utopisten eenige groote wijziging hebben teweeggebracht in onze levensvoorwaarden, moet onzes dunkens negatief beantwoord worden. Natura non facit saltus. De maatschappij maakt geen sprongen: zij ontwikkelt zich gestadig, maar traag en het feit dat enkele pogingen om zoo in eens een Utopie te verwezenlijken, jammerlijk schipbreuk leden, is een goede vingerwijzing. Maar nutteloos is de Utopie echter niet. Zij maakt de maatschappij niet beter, maar ze spoort ze aan beter te worden: de Utopie is een sermoen. De wereld is een baan waarop het leven gaat en aan wier eindstation de volmaaktheid wacht; - de Utopie is een aanwakkering tot vlugger reizen...

Dr. R. CLAEYS

Heimwee
(Fragmenten uit een scheepsdagboek)

27 November 19...
3 u. 's namiddags.

Ik had je beloofd, mijn schat, een scheepsdagboek voor je te houden gedurende die lange reis naar Porto Alegre, om je toonen hoe je steeds aanwezig in mijn geest zoudt zijn. Een dagboek, dat ik je zenden zou bij de eerste gelegenheid, opdat je je zoo spoedig mogelijk in mijn leven - zóó nieuw en aantrekkelijk voor je, nu je mijn vrouwtje bent - zoudt kunnen in-leven. Maar die belofte ware nutteloos geweest, want nauwelijks is je slanke silhouette in den mist verzwonden, of ik voel me zóó eenzaam en weemoedig, dat ik als van zelf naar de pen grijp om mijn zwellend hart te ontlasten in dit schrijfboek, waarvan elke bladzijde je lieve, snoezige gezichtje achter zijn blauwe, horizontale tralies gevangen houdt.

Eén minuut vóór het vertrek had ik met de grootste inspanning me niet kunnen inbeelden, dat ik een oogenblikje later alles, àlles wat ik bezeten had, zou moeten missen, zóó pijnlijk zou moeten missen.

En één voor één duiken de herinneringen op in mijn geest, herinneringen aan die laatste week en elk schijnt me reeds te verwijten, dat ik gedurende die eenige dagen van ons nieuw leven niet genoeg genomen en genoten heb, alsof het mogelijk was, dat ik in dien korten tijd genoeg kon nemen om verzadigd te zijn voor de lange, lange rij maanden, die van nu af ons beiden verder en verder scheiden gaan.

Uit elk der vele van je portretten, die ik hier in mijn kooi tegen het beschot gespeten heb, spreekt een gebeurtenis uit ons te korte samenzijn, dat ik, tot in de kleinste bijzonderheden, telkens weer herleef. En die nachten, die veel te korte nachten, die me nu nog

slechts één lange droom toeschijnen! Heb ik je dan nu pas lief. nu, dat ik naar je verlang met een niet te bevredigenden hartstocht?... Ik voel mijn vleesch nog zinderen van uw mild geschonken wellust en mijn brandende vingertoppen, mijn smachtende lippen rekken zich smeekend naar te ras verzwonden streelingen en wild-begeerend snuif ik de laatste, prikkelende geuren van je vleesch, die mij tot hier schijnen gevolgd.

5 u. 's namiddags'

Meer dan een uur zit ik hier reeds zonder nog een letter geschreven te hebben. Al dien tijd heb je met je betooverend wezen en je jong, aanlokkend lichaam voor mijn wild verlangenden geest gespookt en één oogenblik heb ik de bekoring der werkelijkheid genoten... Dan was 't weer het naakte leven, dat door zijn pijnigende, kille tegenstelling de oneindige zaligheid deed meten van die heerlijke herinneringen... En onwillekeurig denk ik ook aan jou, aan het knagend verlangen, dat jou verteren moet, zoo erg als mij, wellicht erger. En 'k vraag me af of ik wel goed deed een vrouw aan mijn zeemansbestaan te binden, dat ons telkens weer, noodlottig van elkaar zal rukken...

8 u. 's avonds.

Ik kon niet langer aan mijn tafel blijven in de kajuit. Ik moest mij aan mijn droomen ontrukken en de zilte wind heeft me goed gedaan. Een poos heb ik nog staan mijmeren op de brug onder het driedubbele kruis van de masten der **Queen Elisabeth.** Ik kon de strak gespannen lijn niet meer volgen tot aan den zwarten sleeper, die op gelijken afstand, maar met steeds meer en meer vervaagde omtrekken, voor ons uit bleef stoomen. Het scheen of de witte vrouw onder den boegspriet, die zich over het water uitstrekt in een eeuwig verlangen naar verre horizonnen, onze driemastbark schoorde en voorttrok tegelijk op onzichtbare vleugelen.

Het lawaai van de bemanning in het vooronder heeft me plots er aan doen denken, dat ik hier niet alleen sta met een leed of een verlangen, al voelen zij het misschien niet zoo bewust als ik. Ze hebben gedronken om in een verdoovende bedwelming het vertrek te verzoeten voor die nieuwe maandenlange reis over de eindelooze zee, waartoe ze telkens weer, niettegenstaande alles, door hun natuur en hun innigste verlangen, gedreven worden. En 'k wil

ze je voorstellen, die ruwe, maar toch in den grond goedhartige kerels, met wie ik maanden nu mijn bestaan ga deelen.

De kok, een kleine Duitscher, op korte beenen, met rooden, plooirijken nek en zware oorlappen, was reeds doende wat orde te brengen in het voor eenige dagen vaarwel gezeid keukengerei. Maar het ging heelemaal niet van de hand, want zijn dikke buik was nu nog meer gespannen en zijn zwaar hoofd nog eens zoo zwaar als anders, door de ontelbare halve liters 'helles', die hij den laatsten namiddag door zijn breede keel had gegoten. Hij raasde de dolste Duitsche vloeken en verwenschte den 'ouwe', omdat deze reeds 'a pudding' voor zijn souper verlangde en daarom de kachel moest aangemaakt worden, die door de vochtigheid niet branden wou.

- 'Kuchen!... Kuchen!... Moet hij ook al "Kuchen" hebben,' bromde hij, terwijl hij in het smokende vuur koterde alsof het door het ijzer heen moest, hetgeen zijn bloed nog meer naar het gloeiend hoofd deed stroomen.

De tien matrozen en de scheepsjongen, - een kerel van zeventien jaar, maar bijna even struisch en krachtig als de andere - zaten of lagen in het vooronder, waar, langs de wanden, de smalle slaapsteden gapen als ledige schuiven van een groote legkast.

Ik heb er mijn genoegen in gevonden - geleund tegen de verschansing - hun gedoe door de openstaande deur te blijven nagaan. Een van de kooien was reeds betrokken. In de halve duisternis kon ik niet herkennen wie de slaper was, maar te oordeelen naar het onregelmatig zuchten, van tijd tot tijd onderbroken door een zwaar gekuch, moest het onze 'Negro' zijn. De vervaagde kenteekens van zijn ras (zijn neus is niet zoo plat en zijn huid eer bruin dan zwart) verraden zijn afkomst van een blanken vader, dien hij wel is waar nooit gekend heeft, want zijn moeder had hem bij het opgroeien wel meer dan twintig als dusdanig aangewezen, hetgeen hem de fierheid over zijn blank bloed niet weinig vergroot. Hij heeft heel de wereld doorreisd en spreekt, buiten een paar niet vergeten Kongoleesche dialecten, verscheidene Europeesche talen. De koude, vochtige lucht grijpt hem steeds geweldig aan en hij komt niet gauw uit de kooi vooraleer de zon weer wat goud op het dek en warmte in zijn bloed giet.

De kleine petroleumlamp, die boven de vast geschroefde tafel

tegen de lage zoldering hangt, verlichtte de tronies der matrozen met een geel, spookachtig schijnsel, rijk aan halve schaduwen.

Bart Vinck zat, met nog twee Antwerpsche jongens uit het Schipperskwartier, op den hoek der tafel. Leunend op den elleboog, het loome hoofd in de eeltige hand, keek hij strak voor zich uit door het kleine, open deurgat en dacht waarschijnlijk aan zijn lief en aan hun kamertje, want ik hoorde hem zeggen: ‘'t Was wel onder de pannen, maar toch warm met tweeën in 't bed, en beter, begod, dan in dat stinkend kot...’ En toch is hij weer opgetrokken, als een echte zwerver, het landleven beu op eenige dagen, aangelokt door de groote zee, met haar nooit te bereiken horizonnen, de éénige, die zich nooit geheel veroveren laat. En de herinnering aan die ras vervlogen dagen van feesten en zuipen, de nachten van dans en wellust, moeten hem nu veel schooner lijken dan de werkelijkheid.

Wat verder, naast een bleeken, mageren Amerikaan, sliep de Duitscher Ewald Birnfeld met zijn rossen, stekelharigen kop op beide handen, de ellebogen ver van elkaar, dwars over de tafel en langs zijn laagsten mondhoek, over de ruig behaarde handen zeeg een straaltje speeksel slijmerig op de houten tafel.

Jim en William, de eene van Londen, de andere van Liverpool, waren reeds doende hun langen, ronden linnen zak uit te pakken en lieten van tijd tot tijd elkaar een portret zien, hier en daar in een bar waar ze goed verteerd hadden, losgemaakt, maar dan scholden ze elkaar plotseling uit in onverstaanbare, afgebeten woorden, want over vrouwen en over Engeland kunnen zij 't nooit eens worden.

- ‘Godver...! Een bottel snaps!’ riep plotseling Nand, die nevens Bart zat, terwijl hij een sprong in de lucht maakte, dat de kalme Noor, Folke, van den grond oprees, waar hij naast den Italiaan, Giacomini, neergehurkt en tegen het houten beschot bijna ingedut was.

Ze zagen nu hoe Nand uit den zak van Birnfeld's neerhangenden jaspand een nog onaangeroerde flesch voorzichtig opdolf. Ze was tot in den smallen hals vol kristal-heldere jenever en het blikken hulsel prijkte nog over de kurk als een blinkende helm.

Jim kwam reeds likkebaardend met een verroesten beker aangedragen.

- ‘Onderuit!... Lock out!...’ riep Nand met water-vollen mond en plaats ruimend onthalsde hij op den rand der tafel, met een korten slag, de flesch, zonder dat er merkelijk van het kostelijk nat verloren ging, noch de eigenaar er door gewekt werd.

In een oogwenk was de inhoud uitgeschonken, had het bekertje van den Engelschman broederlijk zijn ronde gedaan en was de flesch door het deurgat in 't water gesmeten. Alleen de ‘boy’ kreeg niets, ‘omdat hij nog te snottig’ was.

Gedurende een oogenblik viel de stilte in, doodsch, gestoord nu en dan door een snorkenden zucht van Ewald of een hoestbui van den ‘Negro’. Ik hoorde den wind fluiten in het touwwerk en het water speelsch klitsklotsen tegen den boeg... Ze zwegen en keken gewis, als Bart Vinck, naar een aangename herinnering uit de laatste dagen aan wal... De eene na den andere klommen ze in hun smalle, enge kooi en de ‘boy’ moest er terug uit om de deur te sluiten. Birnfeld sliep nog steeds met zijn hoofd op zijn armen.

Nog een oogenblik ben ik daar alleen gebleven. Nog eens heb ik je op het achterdek een langen, zwijgenden groet gezonden in de richting van de haven, die ik nog gissen kon aan den rozigen schijn dien de lage lucht weerkaatste. Geruischloos en bijna onzichtbaar schoof een visscherssloep vlak voorbij de **Queen Elisabeth** met een lichtje boven in den mast als een groote ster. De eentonige weeklacht van een brulton in de verte brak alleen het zachte gesuis van wind en waterslag.

Plots vloog een kajuitdeur open en verscheen de breede silhouette van den ‘captain’ in het buitenstroomende licht. Ik zag, dat hij me zocht in de duisternis en op het oogenblik, dat ik op hem toetreden ging, riep hij als een bezetene:

- ‘Hello! John! Waar hang je uit, getrouwde lap! Toch zeker niet aan 't suffen om dat wijfje aan den wal? Goddam, jongen, ik heb hier wat voor je, cake and whisky.’ Zijn tong klapte tegen zijn gehemelte. Toen we binnen zaten, onder de lamp, ging hij voort:

- ‘Toe, laten we er eentje drinken op een voorspoedige reis!’

Het lichtbruine vocht danste vroolijk in de fijne glazen.

- ‘Hm! very, very fine!’ Hij smakte weer met de tong, dat het klonk als een zweepslag. En zijn korte, ruige snor scheen een

milde bron van lekkere zoetigheden. Een spottende trek zweemde om zijn mond:

- ‘Ha! ha! ha! 'n Zeeman... 'n zeeman mag niet trouwen! 'n Zeeman moet 'n wijf hebben in elke haven! Ha! ha! ha!’

Heeft hij misschien geen gelijk?...

30 November.

Het leven aan boord van onze **Queen Elisabeth** gaat sinds eenige dagen zijn gewonen slentergang.

De manschap, van den eersten dag in ploegen verdeeld, is den zwaren arbeid weer gewend en heeft niet veel tijd meer om nog aan den wal te denken. Een felle zuidwester, die gisteren morgen opgestoken is en het woeste water met hooge, kort op elkaar volgende baren in het Kanaal stuwt als in de monding van een engen stroom, belet het schip in vollen oceaan te komen. Vannacht zelfs was alleman aan dek, behalve de ‘Negro’, wiens zware verkoudheid - en het slechte weer - hem nog niet toelieten zijn kooi te verlaten.

Elk die in het vooronder komt, verwijt hem vloekend zijn luiheid, want al is er een man minder, toch blijft het zware werk hetzelfde.

- ‘Als ge nie warrekt, moet-e nie frête,’ zegt Nand hem iederen maaltijd en smult, onverzadigd, een dubbele portie op.

‘Hij zou wel opstaan als er eine liebe, kleine Katze am Deck war,’ spot Birnfeld, ‘nicht, Negro?’

Maar de kleurling antwoordt slechts met een tot medelijden dwingend hoesten.

Eens dat iedereen weer aan den arbeid is, weet hij wel den dikken kok door ijdele beloften en allerlei vernuftige fleemerijen te paaien nog een hap eten te brengen, waarin deze eindelijk mits honderd voorzorgen en ‘voor de laatste maal’ toestemt.

Laag drijven de logge, zwartgrijze wolkengevaarten, dat men soms het gevoel krijgt alsof de scherpe masten ze open of aan flarden zullen rijten. Nu en dan ontlast ze zich in dikke hagelbollen, die als witte parelen kletterend over het dek rollebollen of pijnlijk speldeprikkend neerkomen op neus en ooren of op de verkleumde handen der matrozen, die ze dan woedend nog hier en daar onder hun zware laarzen vergruizen. Sinds een uur valt er een koude regen, half water, half sneeuw, die het oliegoed doet

glimmen op de gekromde ruggen en langs het kleinste ondichte spleetje of gaatje der kleeren een doortocht vindt.

- ‘'t Regent weer snottebellen,’ zegt Nand, met een koude rilling langs zijn rug, even het eentonig zaagvooisken onderbrekend, dat hen op maat een zwaar zeil doet hijschen.

Van tijd tot tijd, bij het minderen van den rukwind, klappert onheilspellend boven mijn hoofd het dikke, doorweekte zeildoek met nijdige rukken aan de spannende en krakende touwen.

1 December (4 u. 's morgens).

De zware, koperen scheepsklok heeft zooeven haar ‘glazen’ geteld. Vooraleer ik onder de wol kruip voor een paar uur, wil ik voor jou hier nog enkele woorden neerschrijven. Mijn handen zijn verkleumd en ik voel nauwelijks mijn zware vulpen tusschen mijn stramme vingeren. Nu slaap jij in ons bed, te groot voor jou alleen. Door 't laveeren zijn we daar straks dicht langs de Engelsche kust gevaren en bij regelmatige poozen zagen we in de dikke donkerte den spookachtigen schijn van een vuurtoren, vlekkend tegen den sterrenloozen hemel, als een plagenden lokwenk.

Jim en William, beiden van wacht, schenen ook onder den indruk van die lichtstem.

- ‘Plymouth...?’ vraagde Jim. En na een stilte herhaalde hij op denzelfden toon:
- ‘Cap Lizard...?’
- ‘No! Plymouth. It's Plymouth,’ antwoordde William beslist, als tot zich zelf.

En ze zwegen verder... Welke beelden bouwde hun geest uit die namen op? Welke herinneringen deden hun tong stilvallen? Zeker is het dat het regelmatig terugkeerende draailicht van den vuurtoren niet alleen de duisternis, maar ook telkens het diepste hoekje van ons gemoed doorpriemde.

5 December.

Eindelijk zijn we uit het Kanaal, te eng voor een zeilschip met den wind op den boeg. De **Queen Elisabeth** danst sinds een paar dagen op den breederen rhythmus van den oceaan. Het schip schijnt nu pas zijn element gevonden te hebben en de terugslag er van is merkbaar bij ieder van ons, alsof onze harteklop breeder en onze ademhaling dieper werd.

12 December.

Met den dag, ongevoelig, zooals het water van den oceaan blauwer en blauwer wordt, stevent de **Queen Elisabeth** naar het Zuiden en waait er over het dek een zoelere wind, rijk aan beloften van milde warmte, van streelenden zonneschijn, van een jonge, vroege lente en van een heerlijk, nieuw leven...

Heel de bemanning ondergaat dien heilzamen invloed! Het blije vooruitzicht van meer vrijheid, van regelmatiger arbeid, van losheid en hergeboorte, doet onder hun ruwe huid het warme bloed sneller vloeien en evenals aan de nog bladerlooze boomen de kleine knoppen te barsten zwellen, stijgen in hun kloeke lijven, bijna onmerkbaar, nieuwe, krachtig-jonge levenssappen.

16 December.

Dezen morgen, als bij afspraak, liepen de matrozen jolig over het dek, zonder hoofddeksel, den struischen rooden nek fier bloot...

Folke, meer gehard nog, bood, in een diepe ademhaling en een trotsche beweging, zijn half naakte, blond bekroezelde borst aan den milden, malschen wind. Ook de ‘Negro,’ sinds enkele dagen aan de beterhand, werkte vuriger en gejaagder nog dan de anderen en maakte bij ieder gelegenheid, gestolen, een zotten sprong in de lucht, trok zijn breeden mond ver open tot dicht bij zijn ooren, in een niet te bedwingen uitspatting van zijn krachten, die hij zoo lang had opgehoopt in zijn zwart lichaam.

De wind wordt van dag tot dag kalmer en op het donkerblauwe, bijna effen vlak van de zee ligt slechts een nauwelijks te merken deining, die van tijd tot tijd het blank opgetuigde schip eventjes, aangenaam wiegt. Het eentonige en toch streelende geklitsklots van het water tegen den boeg is nog het eenige teeken, dat er vaart zit, hoe luttel ook, in ons drijvend huis.

25 December.

Ik kan me slechts met moeite voorstellen, dat het Kerstmis is. Wel bereidde de Duitsche kok ons een Engelschen ‘Christmas cake’ en ontkurkte de ‘captain’ een bizonder daarvoor bewaarde ‘bottle Whisky’, maar de atmosfeer, onze atmosfeer van kerstboomen met sneeuw en hulst en marentak is er niet. De hemel is helblauw zonder één wolkje.

Tusschen de groote zeilen door streelt de zon mijn handen en mijn aangezicht, zoo zacht... En ik droom van blonde kusten, waar ik met jou, uitgestrekt, met gesloten oogen genieten zou, het groote, volle leven genietend...

28 December.

De dagen zijn lang en brengen niet de minste afwisseling...

5 Januari.

Nog steeds bijna volkomen windstilte.

De matrozen houden zich onledig met poetsen en roestkloppen, of vlechten touwen en knoopen trossen. William maakt houten lepels voor den kok en snijdt tusschendoor voor mij de kiel van de **Queen Elisabeth** na, die de Amerikaan me beloofde zoo volledig mogelijk op te tuigen.

Ik kijk soms uren naar het eindeloos blauwe water, dat ons schip zachtjes openrijt, zonder schok of wiegeling. Als iemand een dolfijn ziet, die speelsch uit en in het water duikelt, of aan den horizon een rookpluimpje of de silhouette van een ander schip, is het feest in ons hart. De eentonigheid begint te drukken.

8 Januari.

Nog steeds kalmte op het water en in de lucht.

Ik vind er mijn genoegen in nu en dan eens met de manschap te praten en tracht hun binnenste te peilen, dat niet zoo diep onder hun ruwe huid verscholen ligt. In hun rustend lichaam komt stilaan een verlangen los, dat almaar groeit, 's Avonds, onvermoeid, vinden ze niet den slaap en droomen, onvoldaan. Zij, die de wacht optrekken, loopen denkend over het dek en de korte nachten met hun vaal tweelicht en weinig besterden hemel schijnen zonder einde. Ze voelen allen, min of meer, een knagende onvoldaanheid, een behoefte, een niet te bedwingen honger in hun borst, die, als een staag-zwellende vrucht, eindelijk rijp, klaar-bewust voor hun geest gaat openbarsten.

14 Januari.

Een blijde gebeurtenis! En toch, wat weemoed laat ze achter op den bodem van mijn hart...

Het was gisteren na het avondeten van gezouten vleesch met een gesuikerd gebak, bizonderheid van onzen Duitschen kok. De zon, aan stuurboordzijde, stond nog boven het van goud blekkerend

water, maar toch smukte zich reeds de puurblauwe hemel met een tintje rozerood, dat de eindelooze watervlakte purper vlekte. Den heelen dag was het warm geweest en de komende, nog half lauwe koelte der avondlucht streelde aangenaam. Ik stond aan de deur der kajuit een pijp te rooken, toen ik Bart hoorde uitroepen:

- 'Had-e we da maar eer geweten!'

Benieuwd nader tredend, zag ik William uit het vooronder komen met een harmonica in den arm en een blijden, kinderlijken lach om zijn glad geschoren mond. Waar had hij dit speeltuig vandaan gehaald? Waarom dacht hij er nu pas aan? Hij zette zich neer op een hoog opgeschoten tros en de eerste slepende tonen van een dansaria zweefden zangerig door de lucht...

Iedereen scheen op hetzelfde oogenblik veroverd door die enkele klanken. Aller oogen schitterden. Giacomini lachte als een origeloovig kind en de 'Negro' schaterde het uit van dolle, niet te weerhouden vreugde. Hij sloeg met zijn armen wild in 't ronde, terwijl hij zijn oogen draaien deed, die vlekten in zijn bronzen kop. Dan liet hij zijn zwaar geschoeide voeten klepperend over het houten dek gaan als een begeleiding van doffe castagnetten

- 'Bal poepelair', riep Nand, vatte den kok vast, die ook nieuwsgierig buiten zijn keuken kwam kijken, en deed hem, ondanks al zijn tegenstribbelen en bedreigen, ronddansen en draaien als een tol, tot hij hem eindelijk, buiten adem, staan liet. Strompelend en zwijmelend als een dronkelap zocht deze zijn heiligdom op, waar hij vrij kon uitblazen en vloeken.

Na het eerste, dolle plezier, hief Giacomini dadelijk een Italjaansch volksliedje aan, waarvan de anderen slechts één enkel woord begrepen, uit het meesleepend refreintje dan nog, dat ze uit volle borst meekeelden:

> Tralalalalala macaro-oni...
> Tralalalalala macaro-oni...

en besloten met een luiden schaterlach.

Ieder kreeg zijn beurt.

Maar allengskens werden ze meer ingetogen en naarmate uit het Oosten de zwarte schaduw van den nacht over het zeilend schip zich naar het uitbloedende Westen welfde, sloop er een droefgestigheid in ieders hart en ze luisterden nu enkel naar de muziek, die steeds bleef aanzweven, klagend van tusschen de traag

heen en weer gaande handen van William. Dan begeleidde hij zijn eigen lied, dat hij zong, zachtjes, half neuriënd, als voor zich alleen:

I am lonely here, Alannah, now you've gone away from me.
I can not help but miss you when I sit and watch the sea -
The spring is coming back again to all the ways we knew,
But oh it won 't be spring to me...

Hij alleen luisterde nog slechts naar de woorden van zijn lied, want elk koesterde in zijn verbeelding het beeld, dat hem het liefst was, het beeld van zijn verlangen. Eensklaps, in dien zachten, zwoelen avond, omruischt van een levenszatte bries, van de geheimzinnige schemerdonkerte en van de klagende klanken uit een oude harmonica, die samensmolten met een langen zucht, gestadig varend langs touwen en zeilen, was er door hun ruwe huid heen een teederheid gezijpeld in hun hart, als een stil gesmeek om wat gestreel van fijne handen, om wat rust aan een mollige borst. Het was het heimwee, dat hunkerend uitzag naar een altijd wijkend strand, het heimwee naar de vrouw...

Toen het eerste, roode hemelgloeien het schijnsel overwon van het bakboordlicht, stond ik nog daar buiten, tegen de verschansing, wezenloos, met mijn brandende gedachten ver, ver weg, bij jou, die ik steeds voor me zag en meende te voelen en die toch maar schim bleef van mijn gekwelden geest...

27 Januari.

Dikwijls, sinds dien avond, zoohaast er wat tijd te verbeuzelen valt, moet William zijn harmonica halen en ze houden niet af vooraleer hij heel zijn schat van de hun bekende en onbekende deuntjes tot het laatste heeft laten hooren. En om te eindigen moet hij dan nog eens dit en dan nog eens dat andere, dat... en ze fluiten neuriënd de eerste noten, met hun hoofd de maat meeschokkend, tot hij dan weer glimlachend en gevleid over zijn kunnen, het wijsje aanvat.

Alle gesprekken loopen nu over de vrouw.

Het is of ze elkaars gedachten geraden hebben en weten, dat ieder behoefte gevoelt zijn hart eens te kunnen luchten, dat zoo vol is van de warmste verlangens en van de mildste herinneringen. Aan tafel, aan 't werk, te zamen of slechts met zijn tweeën, van uit hun slaapstee, overal wordt er gesproken over dat geheimzin-

nige wezen met zijn steeds toenemende bekoorlijkheid, dat hun nu vast geboeid houdt. Dikwijls wordt hetzelfde verhaal, een reeds vertelde herinnering opgedischt, maar altijd weer wordt er met gretige blikken en onverzadigde ooren naar geluisterd, genietend van elke bizonderheid, die dikwijls hun vruchtbare verbeelding er met een of andere variante aan toevoegt. Ook ik luister naar hun verhalen als naar de lezing van een mooi boek! En telkens als een vrouwennaam wordt uitgesproken, vaart er door elk lichaam als een magnetische schok, die hen een oogenblik schijnt te verlammen - den tijd om op adem te komen - en dan luisteren ze weer met een sneller kloppend hart.

Folke, die vroeger dikwijls op de havens der Middellandsche Zee vaarde, verheerlijkt met een bij hem ongewone warmte, de Grieksche vrouwen, met hun donker haar en iets van het zonnegoud in hun bloed, die met kleine schuitjes aan boord komen om hun waren en hun begeerlijk jong lijf aan te bieden.

Jim loopt dag-in dag-uit met drie, vier portretten op zak, die hij bij elke gelegenheid één voor één te voorschijn haalt, een lange wijl bekijkt en dan tot dicht bij zijn aangezicht brengt alsof hij ze zoenen gaat, doch het is om er den geur gretig van op te snuiven. Met geestdrift en toch met een zweem van melancholie in de stem weet hij hun schoonheid en honderd hoedanigheden te roemen, vergetende dat hij de liefde van één nacht betaalde met het loon van drie maanden zwoegen en zweeten. En het zien van die bijna tastbare beeltenissen met half naakte vormen brengt nog meer gisting in hun bloed.

De Amerikaan praat weinig, evenals Bart Vinck. Misschien heeft hij ook hier of daar een lief, een echt lief, dat hem gebonden houdt en nu zijn hoofd met kwellende gedachten bevolkt.

Alleen wanneer Bart met zijn Antwerpschen makker is, lucht hij zijn hart met een paar woorden, maar waaruit gansch zijn zieletoestand op te bouwen is. Hij denkt voortdurend aan zijn beminde met egoïstische bezorgdheid. Het is nu volop winter in de stad. De geel-glanzendé booglampen stralen zacht uit in de koude lucht boven den ingang der danszalen. Daarbinnen is het vochtig-warm, maar toch aangenaam en gezellig, met in de lucht een sterken, prikkelenden geur van de zweetende vrouwenlijven. En boven al het gegons en geroezemoes van drinkers en dansers,

galmen breed en bijna onophoudend de dansdeuntjes met plotselinge schakeeringen, wiegend de paartjes, die in elkaars armen draaiend zweven met een gevoel soms van den grond op te zullen stijgen. Hij ziet de vrouwen voor zijn geest wentelend glijden over den geboenden vloer, met lichte trippelpasjes, het hoofd fier in den nek en de deinende, vleezige borsten uitdagend, trotsch vooruit. Hij ziet hoe ze met hun slanke, katachtige bewegingen de mannen lokken en verleiden, die verrekte mannen aan den wal, die geprikkeld en opgehitst, met de handen diep in de broekzakken, begeerig staan toe te kijken. Hij ziet hoe onder hen zijn lief zich niet om zijn afwezigheid bekommert, hoe ze heelemaal overgegeven rust in den arm van den eenen of anderen leeglooper, zooals ze dat altijd zoo zinnelijk doen kan als zïj dansen. Een nijdige wrok knaagt vele gangen in zijn binnenste.

- ‘Och, as g'aan wal komt doede-oemers, begod, ook oew goesting,’ troost Nand hem een oogenblik. Maar 't helpt niet veel en hij blijft dagen lang met een nare luim, tot hij er zelf wellicht de ware oorzaak niet meer van bevroedt en tracht dan weer, als de anderen... en ik zelf, op te gaan in voor-gedroomde beelden van liefde en verlangen.

15 Maart

Meer dan twee maanden duurt reeds die eentonigheid van windstilte, van vlekkelooze lucht boven vijver-gladde zee, duurt het jachtend verlangen van die overgezonde, volbloede matrozen, die elken even heeten zonnedag te gemoet zien met dezelfde ijdele hoop. Ze snakken nu naar 't einde der reis, maar de lucht blijft onveranderlijk stil en de zee sarrend kalm, zonder den wind, die ons voort moet jagen naar het verre doel. Alleen de dagelijks gemeten zonnestand overtuigt er ons van dat we varen, hoe weinig weg wij ook afleggen.

19 Maart.

De periode der nachtevening naakt. Dat brengt zeker verandering!

24 Maart.

Dezen morgen werden plotseling een paar groote, witte zeevogels opgemerkt, die steeds op denzelfden afstand achter het schip zweefden, als waren ze er met een onzichtbaren draad aan

vastgebonden. Van tijd tot tijd slechts deden ze een tragen vleugelslag of krasten onheilspellend. Ze brachten dadelijk heel wat opschudding te weeg. Iedereen kwam op het achterdek, fluitend en lokkend om de dieren te paaien, maar ze bleven even kalm en even ver achter het schip aanzweven.

- 'Die brengen storm mee,' meende Nand.

- Ja, wir werden noch tanzen, heute,' zei Birnfeld, terwijl hij met de eene hand in de rosse haren krabde en met de andere naar den horizon wees, waar een scherp-witte streep als een blanke wolk scheen op te doemen. Met angstige gejaagdheid staat nu iedereen het komende tempeest af te wachten... Er komen zorgvolle dagen...

7 April.

De storm heeft gewoed met af- en toenemende hevigheid gedurende dertien dagen. Dertien dagen, die nochtans voorbijvloden alsof ik hier voor een paar dagen slechts de vorige bladzijde van mijn dagboek eindigde.

Eer een uur verloopen was stond alles aan boord van de **Queen Elisabeth** in rep en roer! Alleman was te been, de groote zeilen gestreken en de sterkste trossen, tot steun voor de manschap, over dek gespannen. Als een koortsige rilling voer plotseling een kille windruk door de nog steeds kalme lucht. De touwen spanden krakend en de enkele zeilen klapperden even. Het was de aanhef!... De witte streep kwam merkbaar naderbij: een maar toe aangroeiende vloed, die alles op zijn weg scheen te zullen wegruimen. Een tweede windruk deed alles beven, een derde volgde sneller en weldra was het één gieren en huilen, één kraken en scheuren. Alsof het water der zee geroerd werd door reuzenarmen, sloegen de baren wild op en spatten uiteen tegen den scherpen boeg en de buigende flanken, in wilde vlokken schuim, die neerkletsten op het rillende dek.

Dag en nacht waren allen te been met nu en dan - voor een kleine ploeg - een korten, dommen slaap, die, ondanks het geweldig schudden en stampen van het schip, het vermoeide lichaam overwon.

Den derden dag sloeg, met een korten smak, het top en een ra van den bezaansmast over boord.

Van eten en drinken kwam niet veel meer te recht; ook had de

arme kok pijnlijke brandwonden opgeloopen, toen hij bij een onvoorzienen ruk op de brandende kachel werd geslingerd. De matrozen werkten nochtans met bovenmenschelijke inspanning onder den prikkel van hun gevoel van zelfbehoud en van den brandewijn, die nu en dan met den beker, aanmoedigend en verkwikkend, werd rondgeschonken. Maar het tempeest hield aan! Een oogenblik zelfs dacht ieder ‘naar den kelder te zullen gaan.’ Het schip, door een verkeerd begrepen bevel, helde bijna tot bij het water over, toen de ‘captain’, met een kreet als een wanhopigen vloek ‘hands up!’ commandeerde aan den stuurman, die nog bijtijds het stuurrad losliet, aldus schip en bemanning redde.

Eindelijk, na dertien dagen aanhoudend strijden op leven en dood tegen water en wind, kwam er langzaam terug kalmte in de lucht en een blijde hoop vulde ieders hart als die van een herstellende, na langdurige ziekte.

9 April.

De zon staat terug in een vlekkeloozen hemel, maar de lucht is niet meer zoo hevig blauw, een lichte roomkleur loopt er door. We hebben de tropen achter den rug.

Onze eerste ontdekking bij het onderzoek naar de geleden schade waren de twee blanke zeevogels, die op een der raas van den fokkenmast zaten te rekkebckken.

- ‘Ha, de smeerlappen,’ grinnikte Bart, den neus in de lucht.

Maar terwijl elk nog zijn eigen meening opperde over dit onverwachte weerzien, nam de zwijgende, altijd in zich zelf gekeerde Amerikaan een stuk hout en smeet er mee naar de parende dieren, die opvlogen en krassend heenwiekten, ver over de deinende, wit gekuifde baren, in de richting der kust, die ze sneller zullen bereiken dan wij.

10 April

De kalmte is teruggekeerd in de lucht en in het water, maar verzwond uit het hart der matrozen, waar de dagen van zwaren arbeid haar voor een poos een plaats had gegund. Ze voelen nu hun ingesluimerd verlangen weer oplaaien, feller nog dan te voren.

15 April

Indien de wind ons gunstig blijft, moeten we over enkele dagen het Zuidamerikaansch vasteland aan den horizon zien opduiken...

Met uitgelaten en kinderlijke vreugde, gemengd met een zweem

van angst wordt het oogenblik verbeid. waarop we weer voet aan wal zullen mogen zetten. Voor mij zal het heimwee niet minder knagen aan mijn verlangend hart. En als ik hén zal zien optrekken, één voor één, in hun te korte vest en wijde flodderbroek als groote, onbeholpen kinderen, op zoek naar wat gestreel van handen, naar wat gezoen van lippen, naar een vriendelijk woord, naar wat liefde - al is ze gelogen - zal ik hen dan diep beklagen of sterk benijden moeten?

FRANS SMITS.

Boomenschoon

Geen rilde popels priemen op de heide,
Die boven Hasselt openspoelt;
Geen windstorm, die er gouden beukenloover
In 't natte najaar barsch doorwoelt.
Doch meen niet: enkel dennenwouden metslen
Hun muren aan den horizon.
Daar staat zoo menig boompje, blij en pertig.
Te wiegewagen in de zon.

Het lieve berkje met zijn lange lokken,
Dat vriendje van den Kempenaar,
Dat blanke sieraad van zijn leemen hutje,
Straalt alle grauwe diepten klaar.
Hoe dankt het boerken om de vogeldeuntjes!
Wat trouw gevezel om zijn oor!
Vóór zulk een beeld, rein, rank gelijk een engel,
Daar vouwt het soms de handen voor.

Hoe welig tiert het tamme perzikboompje
In Limburgs muilen moedergrond!
Reeds vóór den Vasten staat het daar te blozen,
Met milde trossen in den mond.
Het is een eerste glimlach van de Kempen,
Een voorsmaak van den purpergloed,
Die later door de dorpen om zal golven.
In bijbelschoonen overvloed.

Wie ziet het bronsgroen der jeneverboomen
Niet gaarne vlekken hier en daar?
Gij waant: gedartel van kabouterventjes,
Die dagen, niemand weet van waar,
Die dol op ongeziene paardjes draven,
De hillen op, de hillen neer,
Tot andre hun weer op de hielen zitten, -
Heel 't Hussenvolkje van weleer!

En daar, die hooge, dichte bremmenbossen,
Nu donkergroen en uitgebloeid.
Waarmee in Mei de grauwgevloerde verte
Gelijk een reuzenoven gloeit!
Dan vullen ze al de hoeken, al de hagen,
Vergulden pachthof en kapel.
Zij spoelen heel de Peru door de Kempen,
Met bloemenwei op bloemenwei.

Koralen tooien 't lijsterbessenboompje,
Als was het uit de zee gebloeid.
Die hier, de hemel weet vóór hoeveel jaren,
In 't lage Limburg heeft geloeid.
Geen wonder, zoo de gulzig-vette vogels
Verlekkerd op dat kostje zijn.
Den hangdood noemen zij misschien een weelde
In 't purpernat van zulk festijn.

Boosaardig kan de sleedoorn zich verweren,
Waarop het knapenvolkje staart.
‘Te wrang, die blauwe krieken!’ luidt het vonnis.
‘Ze zijn geen grabbelhandje waard!’
Maar laat de vorst die bolle koontjes aaien,
Wat malsche lekkernij terstond!
Geen roode vleeschkers, die er kan bij halen!
Het smelt als honig in den mond!

Getuig, hoe warm in heel den langen winter,
Hoe koel den heelen zomertijd,
De dennenwouden rond de dorpen dagen:
Ook dat verdient gebenedijd.
En de almuziek in 't welfsel van die boomen!
Waar voert u, in een steenen dom,
Zoo vol, zoo grootsch, zoo heilig een mysterie
Naar 't Sanctus van den englendrom?

Is Limburg arm aan logge boomgevaarten.
Aan lustwaranden in de stee,
Wis voedt het prettig-fijne houtgewassen -
En mooie bloemenvrachten mee.
Wie zoekt naar stilte, harsen, teere tinten,
Wie wrak, wie hopeloos mocht zijn,
Leer Limburg loven om zijn koele hoekjes,
Gul danken om zijn medecijn.

Het zal hem richten, stichten met zijn boompjes:
‘Ook wij zijn arm, ook wij zijn ziek,
Maar o, wij durven leven, durven kampen,
Het kruintje nog vol lofmuziek.
Begrijp, dat armoe zegenvol kan wezen,
U sterk kan maken, koen en rijk,
Ja, zooveel schoonheid om u heen kan zaaien.
Als sterren in de hemelwijk!’

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

Nog Zangen van Weemoed

I

De nacht trekt schaduwen over
Het rustig, eenzaam land,
En zijn adem vaart door het loover
Van elzen- en eikenkant.

Hij sluipt in het siddrend gebladert
En wekt er geheimenis,
En de vlottende duisterheid nadert, -
Een spook van droefenis...

O, klagende stem van den avond,
Hoe waait gij mij treurnis aan,
Al voel 'k uw verzuchtingen lavend
Door mijne ziele gaan!

Zij beluistert u met verlangen
En pijn saam, want zij weet.
Dat de toon van uw droeve zangen
Is gestemd op haar eigen leed...

II

Ik hoor in de ruischende boomen,
Als een stille, droeve klacht,
Den wind van den avond komen
En gaan door den zoelen nacht;

En 'k moet aan uw schoonheid denken,
Wen het leven mij verre ontvliedt,
Nu de boomen mij, arme, wenken
Naar hun duister woudgebied.

O, ik zie uw beeld verrijzen,
Vóór mijn geest in het duistere woud
Als een vlammend licht, en wijzen
Naar de donkere hemelvout,

- Bezaaid met tintlende starren,
Ontelbaar, als tranen geschreid -,
Die tusschen de spichtige sparren
Zijn fulpen baarkleed spreidt...

III

De schemering verwint het land.
Het donkert in de dreven,
Nu rijst het beeld, als ging de droom
In werkelijkheid leven.

Ofschoon een hersenbeeld, door mij
Der duisternis onttogen, -
Roert het mijn hart en houdt mijn ziel
Tot schreiens toe bewogen,

En wekt in mij een diep gevoel
Van nameloos verlangen...
Gij, spel van mijnen geest, ik kan
Uw schijngestalt' niet vangen!...

Want kom ik naderbij, gij wijkt...
Begoochling is verzwonden,
En niets meer blijft mij, niets van u,
Dan nieuwgeslagen wonden.

† HERMAN DE SCHUTTER.

De drie Romans van Franzos
Vervolg[1]

II ‘Der Pojaz’.

Toevallig - als had het noodlot het eenmaal zoo beslist - wordt Sander, de paljas, in de Meimaand van het verschrikkelijk cholerajaar 1831 in het armoedig tolhuis geboren, dat aan den ingang van het Galicisch stadje Czortkow staat. Zijn jonge moeder sterft kort na zijn geboorte en het is de leelijke, sombere, maar ingoede Rosalie Kurländer, die het weinige leven redt, dat in het zwakke, onvoldragen lichaampje huist.

Sander houdt zich voor haar zoon, want zijzelf verzwijgt hem wijselijk, en de anderen verzwijgen hem op bevel van den strengen rabbijn, dat hij de eenige afstammeling is van Mendele Glatteis, die eens de koning der **Schnorrer** was, tijdens het woeden der pest uit medelijden de verlaten wees Miriam huwde en met den vloek van zijn rechtzinnigen, maar harden vader beladen, langs de baan overleed, die naar Czortkow leidt.

Wat een **Schnorrer** is? Een rondreizend verteller, zanger, tooneelspeler en daarbij iets als een levende krant, wat in die streken, door onzen dichter Half-Azië gedoopt, uiterst welkom is. Inderdaad, de Joden uit het Oosten van Europa kunnen, zonder noemenswaardige uitzondering, lezen en schrijven, maar Hebreeuwsch, geen Duitsch of een andere krantentaal. Onder deze vertellende landloopers nu, die Gods water over Gods akker laten vloeien, was Mendele Glatteis om zijn kunst en zijn eerlijk gemoed zeer in aanzien.

De stem des bloeds spreekt luide in den jongen Sander; zijn geest is ongewoon schrander en zijn nabootsingsgaaf wekt te recht de algemeene bewondering. Als vanzelf krijgt en behoudt hij den bijnaam van paljas, en zijn guitenstreken brengen hem vroegtijdig aan de deur van de alles behalve welriekende jodenscholen, de met meesterhand geteekende **cheders.**

Sander, die lichamelijk niet tot de sterksten behoort, - ook hier is de eeuwige wet der afstamming klaar en duidelijk waar te nemen, - wordt bij een horlogemaker in de leer gedaan, maar het

(1) Zie blz. 177.

stille handwerk bevalt hem niet. Weldra wordt hij voerman en kan hij aan zijn uitbeeldingsvermogen en zijn zucht naar guitenstreken den vrijen teugel laten. Op zekeren dag hoort hij toevallig van theater spreken; te Czernowitz woont hij de opvoering van den **Koopman van Venetië** bij. Thans staat zijn levensbaan duidelijk vóór zijn oogen: hij zal tooneelspeler worden. De schouwburgbestuurder Adolf Nadler bemerkt wat er in den achttienjarigen paljas steekt, voelt zich tot den armen jodenknaap aangetrokken, denkt aan zijn jeugd en aan die van den ontsterfelijken Dawison, geeft aan Sander den raad Duitsch te leeren, - 't gesprek geschiedt natuurlijk in 't Jiddisch, - en belooft een paar jaren later voor hem te zullen zorgen.

Duitsch leeren! In 't geheim misschien, in 't openbaar nooit! Wie Duitsch leert, zeggen de chassidim, de strenggeloovigen, en zegt vooral de hardnekkige rabbijn van Czortkow, wie Duitsch leert, is op het pad des verderfs en holt zijn eeuwig onheil te gemoet. Wilskracht ontbreekt Sander niet. Het toeval brengt hem kort daarna met een ‘achtenveertiger’ samen, die wegens zijn politieke overtuiging levenslang onder de treinsodaten te Czortkow moet dienen. Deze leert onzen Sander de aanvangsbegrippen van het Duitsch in de **Reimchronik,** die Moritz Hartmann in 1849 uitgaf[2]. Lang duurt dit onderricht niet. Wild, dien wij in de **Geschichte des Erstlingswerks** (bl. 244) vermeld vinden, komt voor het revolutionnair boekje in de gevangenis terecht en Sander, die nu Duitsch lezen en schrijven kan, tracht zich op een andere wijze te redden. Hij weet, dat het Dominikanenklooster te Czortkow een boekerij bezit, die door niemand meer benuttigd wordt en waarin natuurlijk ook Duitsche boeken aanwezig zijn. Fedko, de altijd dorstige portier, kent Sander goed, nog van zijn voermanstijd, - Sander is sedert de Czernowitzsche vertooning weer bij een horlogemaker werkzaam, - en voor een flesch Slibowitz wordt den leergierigen jongeling de achterdeur van het klooster, het zoogezegd Tartarenpoortje, geopend. Nu zoekt Sander in de eindelooze rekken rond, en als eerste werk tracht hij Lessings **Nathan der Weise** te doorworstelen. Zonder meester en zonder den minsten commentaar is zoo iets een onbegonnen werk. Maar de jonge Jood is flink en taai. Alleen tast de barre winterkou, - de boekerij is een ijskelder van belang, - zijn reeds niet al te sterke longen aan, zoodat hij weldra dag en nacht aan pijnlijke hoestbuien lijdt.

Tot nog toe is Sander overtuigd, dat hij als zoon van een weduwe van den soldatendienst bevrijd is. Hij weet niet dat hij de zoon van Rosalie niet is en zij geen weduwe. Haar man is

(2) Moritz Hartmann, Gesammelte Werke, Cotta, Stuttgart 1874, 2. Band, met voorrede van Ludwig Bamberger (15 Juli 1873).

weggeloopen, maar niemand kan zeggen, of hij dood dan wel nog in leven is.

Op zekeren dag bevindt Sander zich met zijn pleegmoeder bij den rabbijn, en bij het zien van zijn in het Duitsch gestelde militieoproeping verraadt hij onwillekeurig zijn kennis van de Duitsche taal en stort, bij de vervloeking die natuurlijk niet uitblijven kan, ten gronde, terwijl een bloedgulp den vloer kleurt.

Hij geneest evenwel en na enkele maanden kan hij, dank zij zijn kennis van de verboden taal, als kantoorschrijver bij den loterijkollekteur aanvaard worden. Hij heeft trots alles zijn plan niet opgegeven. Weer neemt hij den weg naar het klooster. Gelukkig is het thans zomer en schenkt de kans hem een nieuwen leermeester in den persoon van den zeventigjarigen pater Marian, naar Czortkow gestuurd om er voor zijn boek '**Zedeleer van het oorspronkelijk Christendom**' boete te doen. Eerst komt Schiller aan de beurt: **Die Rüuber, Kabale und Liebe** - eindelijk de **Koopman van Venetië.** Sander is prachtig, ongelooflijk vooruitgegaan, en wanneer hij vóór den ouden, sympathieken Dominikaan Shylock uitbeeldt, is pater Marian overtuigd, dat het Jodendom een tweeden Dawison heeft voortgebracht. Zal zijn gezondheid echter tegen de vermoeiende, ijzersterke longen eischende loopbaan bestand zijn?

De tijd nadert, waarop Nadler onzen jeugdigen bezielde bij zich in Czernowitz verwacht. Van zijn levensplannen weet, buiten pater Marian, niemand te Czortkow. Daar treedt de liefde in zijn bestaan. Malke Salmenfeld is jong, geleerd en... mooi. Ditmaal bevalt Sander de koppelaarszin van Reb Itzig, den 'Marschallik', maar weldra is het hem klaar, dat Malke haar hart reeds heeft weggeschonken en voor Sander den paljas verloren is.

De kunst alleen zal hij dienen. In een stormigen nacht, terwijl de orkaan uit het Oosten loeit en met zijn doodenden adem over de Poolsche vlakte heenstrijkt, worstelt hij naar Czernowitz. In een taal, die in aanschouwelijkheid zelden geëvenaard, laat staan overtroffen wordt, schildert Franzos ons Sanders tocht tot aan de plaats, waar bijna 22 jaar te voren zijn vader, met zijn gebedenboek op het uitgestreden hart, den laatsten adem uitblies. Toch gaat hij niet onder. Te Zalescyki laat hij zijn jodenlokjes onder de schaar van den kapper vallen en zijn baard afscheren; daarna legt hij zijn Joodschen kaftan af en trekt een nieuw pak aan, dat zijn omschepping tot een 'Duitsch' volledigt; zoo woont hij de opvoering van Mosenthals **Salome** bij, door een rondreizenden tooneeltroep gegeven. Te Czernowitz geraakt hij echter niet. De ijsgang rukt de brug over den Dniester weg en overstroomt het gansche gebied. Tegen heug en meug moet Sander met den troep, de **Schmiere,** mee.

Trots ouderdom en hondenweer is zijn pleegmoeder hem op het spoor. Heeft zij aan de stervende Miriam niet plechtig gezworen, Sander tegen het '**Schnorrertum**' te beschutten? Wanneer zij Sander eindelijk weer voor oogen heeft, drijft de angst om de zaligheid harer ziel de oude, vergrijsde, verbitterde, gejaagde vrouw tot de zoolang verzwegen bekentenis, wie zijn ouders zijn. Men moet dit tooneel meeleven, om de hooge kunst van onzen schrijver te waardeeren.

Sander geeft zijn levensplan op. Hij keert met de oude pleegmoeder en den goedhartigen '**Marschallik**' (huwelijksmakelaar) naar het octrooihuisje terug, waar Dr. Franzos, de vader van den dichter, zijn beste zorgen aan hem wijdt. Opbeuren kan de knappe arts hem moeilijk; Sander is lusteloos, tot stervens toe.

Een nieuwe gebeurtenis werkt ingrijpend: Froim Kurlander, de vagebond, verschijnt na meer dan een kwart eeuw weder in de woning van Rosel, wil haar met een ijzeren haak te lijf en treft den herstellenden Sander, die zich tusschen beiden heeft geworpen, op den schedel.

Sander heeft van zijn beroemden vader levenstaaiheid geërfd. Nogmaals komt hij tot het bewustzijn terug, en daar hij aan zijn pleegmoeder het leven redde en haar op deze wijs de groote schuld afbetaalde, komt in hem het verlangen op niet te sterven en de kunstenaarsloopbaan aan te vangen. Kort nadien gaat hij naar Delatyn in de Karpaten: de dennenlucht en de weikuur zullen hem genezen, daarvan is hij ten volle overtuigd. Zijn dagen zijn echter geteld. Nog komt het uur, waarop hij in den Lembergschen stadsschouwburg den grooten Dawison(3) den Shylock ziet spelen en door dezen zijn collega wordt geheeten. Met moeite komt hij naar Czortkow terug. Het uur, waarop pater Marian hem de spreuk opheldert: 'Jong sterft, wien de goden liefhebben,' is zijn stervensuur.

'De Paljas' is een cultuurhistorische roman, aan wiens opbouw en uitwerking Franzos veel tijd en zorg heeft besteed. Reeds in de jaren zeventig werden er gedeelten van neergeschreven, en wel met zulk vuur, - zoo deelde mij zijn weduwe mede, - dat het schrift nauwelijks te ontcijferen was. In den loop van 1878 hield hij er te Weenen een voorlezing uit. Den 15^{n} Juli 1893 ontstond de voorrede. Van dien dag af bleef de tekst onveranderd. In den loop van 1896 verscheen het boek... in Russische vertaling, in het Petersburgsch tijdschrift **Woschod.**

In zijn voorrede noemt Franzos den 'Paljas' een humoristisch werk. 'Deze roman, zegt hij, slaat een anderen toon aan: den

(3) Bogumil Dawison, geboren in 1818, zinneloos te Dresden in 1872 overleden, speelde eerst in het Poolsch, later in het Duitsch. Hij was van Joodsche afkomst. Zijn geniaal spel bezielde de menigte in de meeste groote Duitsche steden.

humoristischen. Waarom eerst dit werk? Nu, men moet wellicht ouder geworden zijn, meer ervaren en meer geleden hebben, om den “glimlach onder tranen” te leeren... Maar ook in een andere richting, niet alleen in de subjectieve van mijn voorstelling, maar in de objectieve van den inhoud, mag ik dezen roman een humoristischen noemen. Hij tracht den lezer de volheid van dien eigenaardigen geest en humor bij te brengen, die in het ghetto van het Oosten te vinden is, en mag daarom geen der vormen verwaarloozen, waarin die geest zich uit, ook dus de vormen van de woordspeling niet.’

Humor sluit noch aangrijpende tragiek, noch gezond realisme, noch ware gedachtendiepte uit. In de 486 bladzijden vindt men. nergens klatergoud, nergens een valschen toon. Deze ‘geschiedenis uit het Oosten’ is vooral ongewoon door de levenswaarheid der figuren. In Graz, Weenen of Berlijn, op reis of 's zomers buiten, waar hij zich ook bevond, altijd stond hem zijn heimat; zijn Podolië, zijn Bukowina vóór de dichterlijke ziel. Uit een brief aan zijn echtgenoote Ottilie hooren wij het duidelijk; naaraanleiding van den moord op keizerin Elisabeth schrijft hij haar: ‘Men draagt toch zijn vaderland aan zijn voetzolen mede.’

‘De Paljas’ is zoo waar als het leven zelf. 't Is daarenboven een boek met een ruimen gezichteinder, een diep verlangen naar menschelijkheid, recht, verdraagzaamheid. Het is een leerrijk boek, dat in menig opzicht den lezer verrijkt. Vergis ik mij, zoo ik aan dat boek onsterfelijkheid toezeg in de Duitsche letteren? Zoo ik de natuurbeschrijvingen, als den orkaan en den ijsgang, tot de schoonste bladzijden reken, die werden uitgegeven?

Franzos spreekt vrij en vrank. Aanschouwelijk schildert hij de afschuwelijke mishandelingen in de stinkende, morsige cheders, en een schandvlek noemt hij ze van 't orthodox Jodendom, folterholen voor lichaam en ziel. Hemeltergend is de haat der chassidim tegen al wat Duitsch is. Hun fanatisme wordt in den persoon van rabbi Manasse Kirschenkuchen geschilderd. Ook de koppelarij en de vroege huwelijken bij de Joden stelt hij aan de kaak, zoowel als het orthodox gebruik, het meisje voor de huwelijksplechtigheid het hoofdhaar af te knippen. In geen werk van de Duitsche letterkunde wordt het ghetto van het Oosten zoo naar waarheid en werkelijkheid geteekend, met zijn licht- en schaduwzijden.

Het is een groot, verheven en verheffend boek. Men leze het hoofdstuk, waarin Sander in de kloosterboekerij aan den gestraften pater Marian zijn levensgeschiedenis vertelt, waar de jonge Jood met het scherpzinnig, scherpgesneden bleek gelaat tegenover den ouden, ziekelijken, gebroken Dominikaan staat.

Onwillekeurig denkt men aan het woord van Seidels **Rosenkönig:** ‘Nu is de hand, die dat schreef, sinds lang verdord, en

het weinig je stof, dat in 't leven zijn naam droeg, rust nu onder een zwaren zerksteen, maar de geest is onsterfelijk: die ging naar het volk toe en veel duizenden stille lezers lieten den wonderboom vóór zich opgroeien, laafden zich aan den geur van zijn bloesems, genoten zijn zoete vruchten en verheugden zich in het licht gefladder van de vlinders. Het moet iets heerlijks zijn, zoo'n boek te hebben geschreven!'

Veel personages en de plaats zelf zijn ons langzamerhand lief geworden; vooral de oude Rosel heeft ons bekoord. 't Is alsof de dappere grijze in een Rembrandtsch schilderij vóór onze oogen opleefde, alsof het ons onbekende Czortkow met zijn modderige steegjes en zijn morsige hutten, met zijn sombere, zelden lachende bevolking daar vóór ons lag.

Toen Bourget eens aan Toergeenjef vroeg, wat volgens hem de voornaamste eigenschap was van een romanschrijver, luidde het antwoord na even denkens: 'De gaaf, physionomieën te schilderen.'

'Toergeenjef, zoo gaat Bourget in zijn **Nouvelles Pages de critique et de doctrine** (Parijs 1922) verder, sprak ons ook over Flaubert, dien hij met voorbehoud bewonderde. Hij verweet hem een te gemaakten stijl, een bewerking, die te zeer met de gevoeligheid van de optredende personages verschilt. **Dat belet de atmospheer.**'

Bij Franzos is het de atmospheer, die bekorend werkt.

Het boek verscheen in zijn oorspronkelijk Duitsch gewaad eerst in October 1904, als feuilleton van het **Berliner Tageblaft,** daarna in boekvorm bij Cotta. Den 3^{n} October drukte de **Zeitgeist,** het letterkundig bijvoegsel van de krant, de bekende voorrede met de volgende aanteekening:

'Deze voorrede schreef Franzos, eer zijn roman, die deze week in het Berliner Tageblatt begint te verschijnen, in een Russisch tijdschrift werd opgenomen. Franzos had **gegronde redenen** om het werk, dat hijzelf voor het werk van zijn leven hield, liever in het Russisch dan in het Duitsch te laten drukken. Nu dit groot opgebouwd werk voor het eerst aan de Duitsche lezers wordt voorgelegd, meenen wij niets beters te kunnen geven dan deze woorden van den dichter.'

Gegronde redenen! Geen andere, naar het ons schijnen wil, dan het oplaaien van het antisemitisme in een tijd, toen de Dreyfuszaak in gansch Europa de gemoederen in opschudding bracht.

Mevrouw Ottilie Franzos schreef in Juli 1905 het volgende slotwoord bij de voorrede, die dan 14 jaar oud was:

'Karl Emil Franzos is op 28 Januari 1904 overleden, zonder zijn Paljas te hebben uitgegeven. Wat hem er toe heeft genoopt, dit werk - zeker zijn best en zijn rijpst, waarmede hij lange jaren

was bezig geweest en dat hij in 1893, in den leeftijd van 45 jaren op het hoogtepunt van zijn scheppingskracht had voltooid - zoo lang achter te houden, moet hier niet worden besproken. Dit alleen weze gezegd; tweeërlei beïnvloedde dit niet: hij hield geen verandering meer van noode en hij schuwde ook den strijd niet met de duistere machten, die het boek wellicht weer tegen hem in beroering zou gebracht hebben. Want tot zijn laatsten ademtocht bleef hij een strijder voor recht en licht.'

Welke was dan de reden? Franzos hield het tijdstip niet voor geschikt. 'De uitgaaf van een grooten Jodenroman in een groote krant, zoo schreef mij mevrouw Ottilie den 19^{n} Februari 1922, was toen geen gemakkelijke zaak. Mijn man wilde hem op een eerste plaats; het was een werk van lange jaren. Zoo liet hij hem liggen en wachtte af.'

De **Kampf** was in den zomer van 1880 als feuilleton in de **Neue Freie Presse** verschenen; de **Wahrheitsucher** zag in 1892, onder den titel **Der Abtrünnige** (de afvallige), in de **Deutsche Dichtung** het licht; weer twaalf jaar later bekoorde **der Pojaz** de talrijke lezers van het **Berliner Tageblatt.**

Alhoewel **de Paljas** het laatst verschenen, het posthume werk van Karl Emil Franzos is, heeft het tot op heden de meeste uitgaven beleefd. Enkele weken geleden verscheen bij Cotta het 23e tot 25e duizendtal.

In den loop van 1922 zag een Deensche vertaling, die opgang maakte, het licht. De Deensche dichter en journalist Axel Henriquez schreef er een bezield artikel over, waarin hij den **Pojaz** een heerlijk, wonderschoon boek noemde en de degelijke vertaling van Elise Koppel prees. Naar aanleiding van het verschijnen van die vertaling schonk een Kopenhaagsche loge een eeregeschenk van 200 Deensche kronen aan Mevrouw Franzos, die te Weenen den strijd om het bestaan strijdt in omstandigheden, die moeilijk te beschrijven zijn.

Waarom de **Pojaz** noch in het Fransch, noch in het Engelsch, zelfs niet in het Nederlandsch werd vertaald? Zouden de menigvuldige moeilijkheden de vertolkers hebben afgeschrikt?

Dr. JULIUS PEE.

(Slot volgt)

Onderwijs en Opvoeding

Om aan te vangen vestigen we gaarne de aandacht op enkele tijdschriften.

Vooreerst op **Het Kind,** veertiendaagsch blad voor ouders en opvoeders (J. Ploegsma, Zeist). Dit staat nu sedert twee jaar onder leiding van D.L. Daalder, - in plaats van Dr. J.H. Gunning Wz., - en heeft er inzake verscheidenheid der artikelen niets bij ingeboet. Het blad kreeg bovendien een bijblad voor de jeugd, 'De Merel', en een nieuwe rubriek, 'Kinderkleeding'; het heeft dus heel wat in de breedte gewonnen. In de diepte voorloopig echter niet; dat zal het eerst doen, wanneer de medewerkers, - waaronder vele nieuwe, - in den heer Daalder den man aanvoelen die, zooals zijn voorganger (thans nog 'vast medewerker'), de leiding stevig in handen houdt.

Het tijdschrift voor de jeugd, **Zonneschijn,** (W. de Haan, Utrecht) verdient eveneens een woord aparte vermelding. De 4e jaargang er van liep ten einde... en het maandschrift bleef wat het was: een prachtuitgaaf én als inhoud én vooral als illustratie. Freddie Langeler, Gabrielle van Raemdonck, Adri Alindo, Ella Riemersma, Anton Pieck, Rie Cramer en vele andere teekenaars geven het mooiste van hun kunst en zoowat de beste, vooral vrouwelijke, vertellers zijn er regelmatig met hun proza bij. Aan de firma De Haan, die tegen geen opoffering opziet, zouden we willen vragen: óf een grooter letter te gebruiken, óf haar regels te verkorten, - zulks om wille der jonge lezers.

Het Fransche maandblad **Pour l'ère nouvelle** (J. Crémieu, rue de Cluny, Parijs) heeft zijn 7^{en} jaargang afgesloten. Ferrière, de hoofdopsteller, beschikt over ruime medewerking van overal, en zoo krijgen we dan, aan de hand van Carleton W. Washburne, A. Jotte, J. Dewey, W. Ganzenmüller, Frank Walser, J. Deschamps-Alexander e.a., welsprekende kijkjes in velerlei opvoedkundige instelllingen, naast de gewone psycho-pedagogische bijdragen en de uitmuntende bibliografische overzichten. Dit tijdschrift is, naast vele andere, één der organen van de gezaghebbende 'Ligue internationale pour l'éducation nouvelle'; het doet heerlijk opbouwend werk, - net als b.v. zijn zustertijdschriften 'The new Era' en 'Das neue Zeitalter', - en daarom is

het zoo jammer, dat deze zelfde Liga in Vlaamsch-België geen ernstiger vertegenwoordiger vindt dan het nog nauwelijks levende ‘Schoolblad de aktieve School’.

Het Oostenrijksche tijdschrift **Schulreform** (Haase, Rennweg, 58, Weenen III) is, onder leiding van Viktor Fadrus en Karl Linke, zijn 8^{en} jaargang ingetreden. Dit blad brengt maandelijks niet min dan 72 bladzijden en heeft dit bizonder aantrekkelijke in zich, dat het midden in den strijd blijft staan, die te Weenen en elders in Oostenrijk tot heropbouw van het volksonderwijs gevoerd wordt. Zoodat men vanzelf naar de rubrieken ‘Die Schulbewegung der Gegenwart’, ‘Für und wider die Schulreform’, ‘Padagogische Abhandlungen’ en nu weer naar ‘Zehn Jahre Republik’ grijpt, als naar het middel om zijn eigen hersens jong en zijn werkdadigheid veerkrachtig te houden.

Typisch, deze vier tijdschriften bestrijken, op het ééne gebied der opvoeding, vier verschillende publieken: het kind zelf (‘Zonneschijn’), de ouders der kinderen (‘Het Kind’), de moderne opvoeders in 't algemeen (‘Pour l'ère nouvelle’) en de systematische hervormers in 't bizonder (‘Schulreform’), - en alle vier geven wel degelijk wat hun publiek van hen verlangen kan. Methodisch, echter, zit het Oostenrijksche tijdschrift het sterkst in elkaar,... en dat mocht dan voor die andere een aanleiding zijn, om elk hunner rubriceeringen eens degelijk te onderzoeken en desnoods bij te werken, ten gerieve van hun lezers.

Als vijfde tijdschrift vermelden we, buitenaf, **Wil en weg,** door de uitgevers (‘Wereldbibliotheek’, Amsterdam) ‘een volksuniversiteit in woord en beeld’ geheeten. Met ingang van zijn 7^{en} jaargang (Sept. 1928) heeft het uiterlijk een heele verandering - en prachtige verbetering! - gekregen: mooi zwaar papier; een toonbeeldige nieuwe, groote letter; vervanging der twee kolommen door één breeden bladspiegel; afdruk der prenten op kunstdrukpapier. En ook innerlijk heeft het er alles bij gewonnen, doordien de kursussen, die weleens een groot aantal vervolgstukken hadden, thans in hoogtens 3-4 artikelen afgehandeld worden, om plaats in te ruimen voor allerlei losse, interessante bijdragen. In den nieuw begonnen jaargang treffen ons o.a. Dr. J. Tesch' ‘Uitgestorven of uitstervende dieren’, Herman Hana's ‘Perspectief in de schilderkunst’, - beide reeksen ruim geïllustreerd, - en Paul Kenis' degelijk ‘Overzicht van de Vlaamsche letterkunde na Van nu en straks’. Van harte aanbevolen dus!

Na de tijdschriften de boeken, - en, om deze vooruit te loopen, even een woord over de **Lijst van jeugdboeken,** bezorgd door Ger. Schmook en V. Van den Berghe (‘De Sikkel’, Antwerpen). Onder jeugd verstaan de samenstellers alle jonge menschen van

6 tot... 18 jaar, en onder jeugdboeken... al wat hunzelf aan druksels, - of juister, namen daarvan, - onder handen viel, van prentenboeken en typische kinderlektuur... tot technische vakstudieboeken en woordenboeken voor volwassenen toe, onaangezien de mogelijkheid dat een aantal werken in 't geheel géén waarde hebben of alvast voor de jeugd onbruikbaar zijn. Deze lijst wil de bibliotheken ten dienste blijken. De bibliothekarissen zullen er zeker interessante referentie- en studiewerken in aangegeven vinden; maar zoo ze er aan denken, typische kinder- en jeugdboekerijen in te richten, dan zal deze lijst, treffend heterogeen en niet eklektisch als ze is, hun alvast niet tot gids of leider kunnen dienen.

Nu we het onrechtstreeks over boeken voor de jongeren hebben, vestigen we de aandacht op enkele pas verschenen werken, waar dat jonge volk wat aan genieten kan.

Van Alexis Callant bereikte ons een derde uitgaaf van **Zwarte Willem e.a.v.** en een tweede van **Fliek** (Vanderpoorten, Gent), twee gezonde Vlaamsche jongensboeken, die een stoffelijk betere verzorging verdiend hadden; ‘Fliek’ vooral mocht daar aanspraak op maken, want een ongekunsteld mooier jongensleven dan dat van dien Gentschen volksjongen kennen we niet. - Van Aimé de Cort lazen we een negental **Tooneelstukjes voor kinderen** (Office de Publicité, Brussel); het dialoog loopt vlot van de hand, een aantal volksche liedjes in den tekst doen prettig aan; maar daar zit wat veel schoolsche braafheid in enkele stukjes. - Marie Cremers laat ons met **De wonderen van Kampen** kennismaken (‘De Sikkel’, Antwerpen); in knittelverzen, die wel eens haperen, maar dikwijls geestig gedraaid zijn, vertelt ze Gerrit's avonturen te Kampen en M.J. Goris zette er leutige zwartjes bij. - Van Rie Cramer zijn daar twee prachtige uitgaven, **Sprookjes uit de oude doos en Kinderliedjes uit Zonneland** (W. De Haan. Utrecht); met ‘prachtig’ worden dan vooral de 64 platen uit eerstgenoemd boek bedoeld, - platen, die een heerlijke wandversiering konden zijn! - al mag daar wel bij, dat Rie Cramer voortreffelijk liedjes weet te rijmen en ook mooi in proza vertellen kan; enkele berijmde sprookjes, echter, werden door het rijm zelf langdradig, en dat is jammer. Wat de Haan er als uitgaaf van maakte, kan de lezer vermoeden. - Uit J.M. Barrie's ‘Peter Pan’ werd **Peter Pan in den wondertuin** losgemaakt (Van Gorcum, Brink-Assen); 't is een mooi avontuurtje vol gebeurtenisjes, met Peter, de feeën, de kabouters en Salomo, de raaf, als prettige sprookjeshelden; Verstijnen heeft het met stemmige lijnteekeningen versierd. - Van Rinke Tolman kregen we **Vogelkens van allerlei vleugel** (A.W. Sijthoff, Leiden), dat ons, aan de hand

van een wel zakelijk, maar wat gewild literair aandoend proza, laat kennismaken met goudhaantjes en heggemuschjes, geelgorzen, grutto's, boompiepers, grauwe vliegenvangers, negendooders en andere vogels. - Van D. Rutgers en Rinke Tolman ontvingen we **Schetsen en verhalen uit het dierenleven** (P. Noordhoff. Gro ningen), voor de kristelijke scholen, met de uitgesproken bedoeling daar meer belangstelling voor de natuur te wekken; twee deeltjes behandelen de dieren 'Uit eigen land', twee andere diegene 'Uit vreemde landen', en alle vier, door Sj. Kuperus geïllustreerd, zijn degelijke leesboekjes geworden, met interessante, doorloopende verhalen en ook met best gekozen stukjes poëzie en voortreffelijke teekeningen er in, ten gerieve van 10- tot 14-jarige kinderen op school en thuis. Alleen mochten de auteurs eens bij gelegenheid zekere zinnetjes herlezen, die prosodisch minder korrekt aandoen. - Onder leiding van D. Wouters en W.G. Van de Hulst verscheen **Karakter, Kennis, kunst,** een stapel van veertien boekdeeltjes, waarvan tien voor de lagere school en vier voor het voortgezet onderwijs. Met deze dubbele reeks, waarvan ons het gelijke niet bekend is, bedoelen de verzamelaars, aan de jeugd historische en legendarische personen voor te stellen, die om hun karakter, hun kennis, hun arbeid of kunst bewondering verdienen; en zoo zien we dan vóór ons een lange, bonte stoet defileeren, waarin zoowel Siegfried, Beowoelf, Roland als Loyola, Luther, Mohamed hun plaats vinden en De Ruytcr, Tromp, Jeanne d'Arc geburen worden van Archimedes, Livingstone, Edison. Marconi, De Lesseps, Rodin. Andersen, Vondel, Napoleon, Beethoven, Mozart, Michel Angelo en vijftig anderen meer, uit alle vakken van geschiedenis, kunst en wetenschap en uit alle tijden opgediept. We zouden zeggen: die levensschetsen, - door vele verschillende schrijvers opgesteld, - zijn prachtig vulgarisatiewerk, waar de jeugd ook voor het leven wat aan hebben zal, al loopen er dan enkele minder belangrijke onder en hoeren andere niet thuis onder de jeugd aan wie ze worden voorgesteld. Maar als geheel is deze verzameling een dokument, waarvan elke school minstens een volledig exemplaar zou moeten bezitten, ten dienste van de jongelui en vooral van de leerkrachten. Tot lof van de uitgevende firma P. Noordhoff, te Groningen, mag er hier wel eens op gewezen, dat bedoelde reeks bizonder aangenaam gedrukt en doeltreffend geïllustreerd werd.

Als laatste boeken voor de jongeren vermelden we hier **De geschiedenis van Doctor Dolittle, Doctor Dolittle's postkantoor en De zeereizen van Doctor Dolittle,** alle geschreven door den Engelschman Hugh Lofting en voor Nederland heerlijk bewerkt door G.W. Elberts (Nijgh en van Ditmar, Rotterdam). Hadden we

vóóraan het werk willen zetten, dat het dringendst onze aanbeveling verdient, dan ware zeker aan Lofting's drie boeken de gunst te beurt gevallen. Want in die avontuurlijke verhalen over den leutigen Dr. Dolittle, zijn dierlijke vrienden Jip, Dip-Dip, Grub-Grub, Polynesia, Toe-Toe, Tsjie-Tsjie en heel de verdere dierenwereld en vooral over hun excentrieke, door en door humoristische levensgebeurtenissen, zit zoo'n rijkdom aan aantrekkelijkheid, dat Lofting's werk alleen het gevaar loopt nagefantaseerd te worden door heel wat minderen dan hij zelf. In een kronijk als deze gaat het niet aan, den inhoud dier boeken nader te bespreken. Maar stel u eens voor dat Dr. Dolittle alle dieren liefheeft, hun taal verstaat en spreekt, ze uit den nood helpt en ook hun hulp ontvangt; dat hij, waar hij ook op zijn reizen vertoeft, steeds een hond, een eend, een varken, een straatmusch, een uil, een zwaluw, enz. in zijn gezelschap heeft; dat hij, in zijn eerste boek, in Afrika een vreeselijke apenziekte gaat genezen; dat hij, in het tweede, een geperfectionneerd wereldpostverkeer inricht met behulp van duizenden vogels; dat hij, in het derde, koning wordt van het Slingeraapeiland. En denk daarbij, dat Hugh Lofting de spanning gaande houdt aan de hand van honderden incidentjes en tientallen humoristische teekeningen op den koop toe, - en gij zult begrijpen, waarom zijn werk, dat trouwens in het Engelsch reeds een zestal deelen telt, thans in verscheiden talen de wereld rondvliegt, ten profijte van de jeugd... en niet minder van de graag genietende volwassenen. Slotsom?... We komen er wat laat mee af; want zulke boeken, - trouwens zeer mooi uitgegeven, - zijn niet min dan gedroomde geschenkuitgaven!

Van geschenken gesproken, ook voor de rijpere jeugd, maar nu vooral voor volwassenen: gaarne vermelden we deelen II en III van **De Duizend en één Dag,** die kort na elkaar, in keurband, van de pers kwamen (C.A. Mees, Santpoort, en 'De Sikkel', Antwerpen). Enkele maanden geleden vestigden we de aandacht op de weelde aan Oostersche verbeelding en zegging, die deel I dezer uitgaaf ten grondslag ligt. Van de vijf verhalen, in elk der twee nieuwe deelen opgenomen, mag hetzelfde getuigd. Ze het eene na het andere doorlezen doet niemand, juist wégens die weelde; de lezer zal kiezen, nu dit, dan dat, en dan voorzeker met de sterkst gespannen aandacht in deel II de 'Geschiedenis van Koning Bedr-ed-Dien-Loeloe en van zijn vezier Atalmoelk', met vervolgstukken, en in III de 'Zonderlinge lotgevallen van Aboelfawaris: eerste reis' doormaken. En zeker ook zal hij, aan de hand dier lektuur, in dit standaardwerk, - waarvan kortelings het vierde deel verschijnt, - naast de 'Duizend en één Nacht' een kostbaar dokument erkennen over de oude beschaving in de Oostersche landen.

En hiér sluiten we onze kronijk. Neen, niet zooals we 't graag wilden, d.i. met het gevoelen, dan toch alles ten minste vernoemd te hebben wat de jongste weken bij ons op tafel kwam. Maar zooals we het moesten, wegens beperkte ruimte, d.i. met voorloopige verdaging van zuiver pedagogisch werk, dat recht heeft apart, al zij het dan later, aan de orde te komen.

H. VAN TICHELEN.

Het christelijk Heidendom

De Bloeiende Vlierstruik, door H. Bakels. (N.V. Uitgevers-Mij De Tijdstroom, Huis Ter Heide).

De onstuimige, niets ontziende oud-predikant Bakels gevoelt zich als Bonifatius, toen hij den heiligen Donar-eik omhakte. Ook de boom van het officieel Christendom moet omgehakt, omdat hij op ontelbare plaatsen vol onwaarheid zit. Uit liefde voor de menschen schrijft de heer Bakels. Hij wil - reuzentaak! - het tegenstrijdige, bijgeloovige, verouderde, weerzinwekkende, onlogische van den godsdienst, gelijk deze door de meerderheid der kerken wordt aangeboden, aantoonen, op duidelijke wijze. Hij beweert, dat de Bijbel God lastert, die geen beul kan zijn. De kerkelijke discipline knevelt de menschen. Toch is het verhevene in de Schrift overvloedig aanwezig. Maar het leergezag, dat alleen op den Bijbel steunt, is een dood gezag, leert de Jezuïet Pesch. Voor de radicale beweringen van Roomsche geleerden stak de paus een stokje. De stoutigheden van Von Hummelauer en van Zannecchia worden aangehaald. De Benedictijn Lebbe zegt, dat het zoogenaamde geloof aan de geheele Bijbelsche geschiedenis eigenlijk een afdwaling is. Pater Bensdorp dacht over bijbelcritische kwesties nog radicaler dan pater Pesch. De heer Bakels neemt hier ook een loopje met de theosofie. Dan slaat hij een blik in de wordingsgeschiedenis van het Nieuwe Testament. Hij geeft niet toe, dat Paulus diepzinnig was. Vernietigend klinkt zijn oordeel over de dateeringen uit den Bijbel. Hij meent, dat er op deze aarde geen huis is, dat erger in zichzelf verdeeld is dan het Roomsche.

De voorindische invloeden op de Bijbelverhalen worden bestudeerd.

Wij moeten het houden met de uitspraak van Johannes: God is een geest, en wie Hem aanbidden moeten dat doen in geest en waarheid. Met hongerige goden hebben wij niets uit te staan.

De leer van de verdoemenis doet den schrijver woedend zijn. De leer van de hel maakt toch niet veel menschen ongelukkig, omdat de meesten meenen, dat zij zelf er niet in komen. Vele woorden uit het Evangelie kunnen nimmer door Jezus gesproken zijn.

Er zijn honderdduizenden zich noemende rechtgeloovige menschen, die niet meer orthodox zijn. De groote godsdiensten

zijn sectetjes, die van uit den hemel door een engel worden bespied, terwijl ze kibbelende zijn op het aard-erwtje. Er is ontzaglijk veel in den Bijbel, dat ontleend is aan volksverhalen of geschriften van andere oudere volken. Een paradijs heeft nooit bestaan. Het is merkwaardig, hoe bij vrijzinnige menschen de dogmatische dwangdenkbeelden van een orthodox voorgeslacht nawerken. De heer Bakels vindt het vreeselijk jammer, dat wij niet weten, wat voor soort van man Jezus is geweest, wat zijn algemeene ontwikkeling betreft. Afschuwelijk noemt hij de eeuwenoude leer der twee wegen van Godsvolk en Nietgodsvolk.

De primitieve Drieëenheidsleer is in Palestina ontstaan; in het Hebreeuwsch is ‘geest’ vrouwelijk. Zoo werd de Heilige Geest vrouwelijk gedacht, en in gnostische kringen werd Jezus aangezien als de zoon niet van een stoffelijke vrouw Maria, maar van een vrouwelijk geestelijk metaphysisch wezen, de Heilige Geest.

Het lezen van zielsmissen wordt over den hekel gehaald. Er ligt een groot zendingsgebied open, om het Christelijk Heidendom te bekeeren. Rome is een reus met leemen voeten. Te midden van dit lichaam van millioenen Roomschen is minstens de helft onverschillig aan Rome. In Italië, Frankrijk, Spanje, België zijn twee derden der arbeiders en zeven achtsten der intellectueelen afgevallen van hun kerk. In Rusland veertien vijftienden.

De heer Bakels gelooft vast in een Hierna. Maar moskeeën, pagoda's, synagogen, kerken hebben hun tijd gehad...

Zelden zal men met meer belangstelling een godsdienststudie lezen als deze, om den levenden vorm en het spannend vertellen.

JOZEF PEETERS.

Godsdienst en Zielkunde

De Godsdienst in het Licht der Zielkunde, door Prof. Dr. H.T. De Graaf. (N.V. Uitgevers-Mij De Wachttoren, Huis Ter Heide).

Dr. De Graaf, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, de bekende specialist in geloofsleer, vestigt hier de aandacht op de psychologische zijde van het godsdienstig leven. Hij geeft een uitwerking aan van een psychologie van den godsdienst, die geen psychologisme, noch phaenomenologie wil zijn.

Wij willen, zegt hij in zijn inleiding, de vraag trachten te beantwoorden, welke eigenaardigheden het bewuste leven van menschen vertoont, ten gevolge van hun godsdienstige verbondenheid. Wij willen dit bewuste leven trachten op te helderen. Hoe gaat het toe in het zieleleven van een mensch, die deel uitmaakt van een godsdienstige gemeenschap?

In het hoofdstuk over de psychologische godsdienstkunde worden eerst de psychische functies besproken. Wij leeren de associatie kennen als een middel om overtuigingen en gewoonten te vormen (traditie). Levenstijden zonder traditie bevredigen zeer weinig. Vandaar dat in den godsdienst oud en waar dikwijls gelijk gesteld worden, terwijl valsch en onwaar met nieuw gelijk gesteld worden.

De psychische feiten voeren tot de voorstelling van een object, dat niemand kent en toch als stuwkracht en doel bij het streven gedacht wordt. In de religie richt men het streven op aanschouwing.

Alle aandoeningen, die in de cultuur worden gewekt, hebben een zeer ingewikkeld karakter. Godsdienstige aandoeningsprocessen kunnen de menschen zeer aangaan. Dezen vertoonen dan zeer sterken gevoelslust of onlust. Zij, die die aandoeningen ondergaan, waardeeren ze als een bijzonder voorrecht.

Ongewone toestanden van gewaarwording gelden in de religie meermalen als teekenen van bijzondere godsdienstigheid (Soendar Singh). In het algemeen worden visioenen erkend voor waarneming in plaats van als zinsbegoocheling, wanneer zij passen in het sociaal-godsdienstig verband, waarin de doorlevende persoon zich bevindt.

Voorstellingen, die een kerngedachte van het geloof dragen

of versterken, krijgen in de prediking den voorrang. Prof. De Graaf meent, dat wij in het geloof een bijzonder geval hebben van overtuigd zijn, zooals ook in het denken voorkomt. Maar bij het denken gaat de redeneering vooraf; hier zijn wel toereikende gronden, maar zij laten iets anders gelden dan de normen der waarheid.

Wanneer de eene herinneringsreeks plaats maakt voor de andere gedurende geruimen tijd, dan is het geheugen werkzaam, maar de herinneringen zijn gestoord. Vele ongewone verhalen in de geschiedenis van den godsdienst toonen, dat dit verschijnsel voorkomt bij personen van hoogen aanleg, maar op een temperamentsgrondslag van pathologischen aard.

In de ecstase is de meer dan gewone, geweldige affektenverschuiving, die het gewone Ik tot in de diepte meesleept, oorzaak van een opmerkzaamheidsspanning.

In die religies, waar het woord aanzienlijke beteekenis heeft naast beeld en zeden, is het verstand nauw bij de godsdienstige ontwikkeling betrokken.

Als men denkt aan het volledige wilsproces, waarin beraadslaging als waardebepaling voert tot keuze, dan kan gezegd worden, dat het willen in het godsdienstig leven een onmisbaar bestanddeel vormt.

Een psychische functie is onderdeel van een individueel geheel. Deze geheelen vindt men in een groepsverband. Prof. De Graaf neemt nu zulke geheelen in oogenschouw.

We kunnen in de religie het individueele benaderen door te vragen naar: 1. de geheel-reaktie ten aanzien van het leven; 2. de oefening om het gebod te houden, dat men aanvaard heeft; 3. de wijze, waarop b.v. het berouw doorleefd wordt; 4. de wijze, waarop elke levenssituatie godsdienstig getoetst wordt; 5. de realiseering van een als godsdienstig belangrijk gewaardeerd karakter-ideaal; 6. de zelfbeoordeeling.

Daar waar een groep in zichzelve plaats geeft aan de universeele gedachte, is de coherentie of homogeniteit mogelijk met groote verscheidenheid van zeden.

In Afdeeling III worden de bijzonderheden van verschillende groepen nader omlijnd. Prof. De Graaf bepaalt, hoe de onderscheidene leeftijden hun verschillende godsdienstige uitingen bezitten. Hij werpt licht in de godsdienstigheid der sexen.

De godsdienstigheid binnen de verschillende individueele temperamenten vertoont iets typisch.

Prof. De Graaf handelt vervolgens over verklaringen van de religie als geheel of van het geheel van één religie. Narcisme, realiteitsprincipe, lustprincipe kunnen de individueele gestalte der religie ophelderen (Freud). De geleerde auteur beoordeelt de

hier van pas komende psychologische werken van Le Bon en Mac Dougall.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan het godsdienstig zieleleven. De slotsom van de uiteenzetting over de godsdienstige ervaring is, dat de psychologie van den godsdienst die religieuze ervaring in haar bijzonderheden kan ophelderen, maar dat zij niet moet zoeken naar het religieuze Erlebnis. Voor de psychologie is in de religieuze ervaring steeds een overtuiging ondersteld en bevat, die door haar verschillende vormen ook verscheidenheid der godsdienstige ervaringen mogelijk maakt.

De psychologie van den godsdienst heeft een overgroote waarde voor de analyse van net godsdienstig zieleleven. Daardoor bewijst zij diensten aan de analytische onderdeelen der theologie, aan de godsdienstgeschiedenis, aan de phaenomenologie en aan de praktische theologie.

Wij zijn Prof. De Graaf zeer dankbaar voor de lijst van meer dan veertig belangrijke werken, geschikt voor uitbreiding van de kennis over zijn onderwerp.

Een register sluit het boek.

De totale beheersching van zijn zware stof doet Prof. De Graaf verschijnen als een der grootste geesten van onzen tijd. De dag weze gezegend, waarop Vlaanderen zijn evenknie zal bezitten.

JOZEF PEETERS.

Boekbeschouwing

Het vrijzinnig Protestantisme in zijn verhouding tot cultuur, wetenschap, kunst, moraal en opvoeding, door Dr. K.F. Proost en Ds. G. Horreüs De Haas, 1928. (N.V. Uitgevers-Mij De Wachttoren, Huis ter Heide).

De schrijvers houden een warm pleidooi voor een nauw verband tusschen het Vrijzinnig Protestantisme en de Cultuur. Terwijl de godsdienst zich richt naar het hiernawaarts, richt de cultuur zich naar het aardsche leven. Bij de primitieve menschen waren zij volkomen identiek. Bij de Grieken ontwikkelde zich een cultuur los van de religie. De Jonische natuurfilosofen kwamen tot een oergrond van alle dingen, die buiten den godsdienst stond. Socrates wordt de prediker der deugd, die niet berust op den wil der goden.

Dat de Katholieke Kerk in de dagen van Constantijn den Groote staatsreligie werd, bewijst, dat zij een verhouding met de cultuur gevonden had. In de Middeleeuwen kan men spreken van een keikelijk-geleide cultuur. Wanneer de Roomsche kerk verstart in haar leerstellingen, groeit zij niet meer mee met de zich ontwikkelende cultuur. Toch zijn er tal van kerkelijke mannen geweest, die de Renaissance-invloeden ondergingen. Vijandig tegenover de cultuur stond de Protestantsche dogmatiek met haar beschouwing van de wtereld als het bijkomstige. Ook het Piëtisme stond er zeer ver af. De tijd van de Verlichting zou cultuur als doel stellen. Het Vrijzinnig Protestantisme staat open voor de cultuur, alhoewel de teleurstellingen in het geloof aan den vooruitgang groot geweest zijn, toen door den oorlog het geestelijke en maatschappelijke leven in elkaar viel.

Vijandig aan de cultuur zal de religie zijn bij een pessimistische wereldwaardeering. Het streven naar verwerkelijking van hooge waarden gaat nooit onder. De Vrijzinnige Protestanten minachten de cultuur niet.

Wetenschappelijk iets anders belijden dan religieus wenschen zij niet. De Roomsche Kerk met de vervolging van Galilej en Bruno hield de ontwikkeling van de wetenschap tegen. Meent de wetenschap echter het raadsel van het wezen der dingen op te lossen, dat gaat zij haar grenzen te buiten. Zij kan niet tot een volledige wereldbeschouwing komen. Laat iemand zijn religie door de wetenschap op zij dringen, dan geeft hij haar een verkeerde beteekenis. Zij zal onze levenshouding niet veranderen. Zij omvat alleen het objectieve. Wetenschap en religie moeten de ontplooiing van het leven dienen. Het laatste woord is aan de eenheid van beide.

De echt religieuze mensch stelt zich niet tegenover de schoonheid en de kunst; hij aanvaardt ze omdat ze een integreerend deel van het leven en van de cultuur zijn. Hij en de kunstenaar zijn geen vreemden voor elkaar; zij zijn uit den éénen scheppen den Geest, de belijders van het goede, het schoone en het ware.

De Vrijzinnige Protestanten probeeren in vrijheid van gedachte en geloof te benaderen, wat zij goed hebben te noemen en wat kwaad. De kluizenaarsmoraal is een vreeselijke verbastering van de Evangelische moraal. Thomas van Aquino is de systematicus van de kerkelijke moraal. De Renaissance luidt den tijd in

van de onafhankelijke moraal (de Medici's en cte Rorgta's). De Christelijke moraal leefde voort in het hart van een Savonarola.

In de 19e eeuw biedt Darwin ons een natuurlijke verklaring van de moraal. Marx zal den nadruk leggen op de klassemoraal. Nietzsche noemde de moraal een knotsing van al het persoonlijke. Schweitzer eischt eerbied voor alle leven. Innerlijk vrij is de mensch voorzoover hij leeft in God als het eeuwige Waar en het eeuwige Goed.

Een godsdienstige opvoeding, die de kinderziel versomberde met vrees voor de bel, waardeeren de Vrijzinnige Protestanten niet. Ouders voeden niet op door wat zij zeggen, maar door wat zij zijn. De Vrijzinnige Protestanten verkiezen de openbare volksschool, wanneer de kinderen daar in een geest van eerbied en solidariteit worden onderwezen. Het leven is een oneindige opvoeding Van alle leeftijden en geslachten, een oneindige opvoering tot wijsheid, eerbied, goedheid.

De auteurs zien de kerk niet als een dogmatische sectekerk, maar als een ruime en vrije volkskerk, een middel tot innerlijke richting en vorming van jong en oud.

Dit voortreffelijk werk van Dr. Proost en Ds. De Haas is van een zeer hoog gehalte; boeiend en bevattelijk, zeer lezenswaardig; kortom degelijke arbeid.

JOZEF PEETERS.

Is er nog plaats voor de Democratie tusschen Bolsjevisme en Fascisme?[1)]

De waarheid

Toen Jezus van Nazareth voor den Procurator van Rome verscheen, vroeg deze hem wie hij was en welk zijn doel kon wezen. En Jezus antwoordde hem: 'Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven.' - 'Wat is Waarheid?' wedervroeg hem Pilatus; en zonder het antwoord af te wachten, trok hij zich binnen zijn paleis terug.

En toen, op gevorderden leeftijd, twintig jaar na den dood van Christus, Pilatus aan eenige vrienden vertelde hoeveel last de Joden hem berokkend hadden, stelde een vriend hem de vraag: 'Wat herinnert gij u nog, Pontius, van die secte gesticht door Jezus van Nazareth?' En Pontius Pilatus, na een geweldige inspanning van zijn geheugen, zegde: 'Jezus van Nazareth, van hem herinner ik mij niets.'

Wij staan niet in voor de waarheid van deze anecdoten, maar wij willen onze korte studie daarmede aanvangen, om de aandacht te vestigen op twee groote moeilijkheden:

1°) onderscheiden wat waarheid is,

2°) de waarheid ontdekken in de gebeurtenissen, die wij zelf medeleven.

Want dit is ons voorrecht, zoo het een voorrecht heeten mag, dat wij een der meest geweldige tijdvakken van de gansche geschiedenis der menschheid met der daad beleven: een oorlog zoo geweldig en zooveel omvattend als de wereld er nooit een zag, en als onmiddellijk gevolg daarvan, een grondige verandering in de betrachtingen en de levensvisie der menschen.

1) Lezing gehouden voor verschillende liberale genootschappen.

En wij, menschen van dézen tijd, die de werelddeelen, over den pekelplas heen, door de lucht, en over en onder het water verbinden, wij bevinden ons nü nog in dezen toestand dat een groot deel van Europa en het grootste deel van Azië voor ons om zoo te zeggen ontoegankelijk zijn. Want, om met kennis van zaken te spreken ove Bolsjevisme en Fascisme, zou men toch als onmisbare voorwaarde moeten stellen dat men Rusland en Italië bezocht hebbe, om daar de toestanden ter plaatse nauwkeurig te onderzoeken. Zoolang dat niet gebeurd is, moeten wij putten uit bronnen, wier inhoud ons verdacht kan voorkomen.

Streven naar waarheid is echter ook loonend; dit weze onze verontschuldiging en onze verrechtvaardiging.

Bepaling der begrippen.

Alvorens tot het onderzoek der feiten en omstandigheden over te gaan, past het, te trachten zooveel mogelijk de beteekenis dezer woorden en begrippen vast te leggen: DEMOCRATIE - BOLSJEVISME - FASCISME.

Waar Democratie in onze taal duidelijk beteekent volksmacht, of regeering van het volk door het volk en voor het volk, kunnen wij Bolsjevisme, den Russischen vorm van Communisme, bestempelen als zijnde de regeering voor en door één enkele klasse, en het Fascisme, den Italiaanschen vorm van dictatuur, als de regeering van één man of enkelen, zonder daadwerkelijke vrije inmenging van de volksgemeenschap.

Individualisme en socialisme.

Het volk - dat is het geheele samenstel eener natie, in al haar geledingen, zooals de geschiedenis en de sociaal-economische toestanden dit verwekt hebben.

Men weet dat, na de groote Fransche Omwenteling van 1789, de mondigheid van het volk in zijn breedste lagen een werkelijkheid geworden is.

Men weet ook dat in het begin der 19e eeuw, een geweldige ontplooiing van het individualisme het licht heeft gezien; zoowel in Engeland als op het gansche West-Europeesche vasteland werd het een wedloop tusschen individuën, die, op elk gebied der men-

schelijke bedrijvigheid, het allerhoogste van hun eigen wezen gingen verlangen. Het was de tijd van het ‘laisser faire, laisser aller.’ Geen staatsinmenging, geen reglementatie, geen beschermingspolitiek: de vrijheid, de vrijheid, de vrijheid. Het was de tijd ook, waarin juist door de intensieve krachtinspanning van het individu, de uitvindingen der wetenschap het machinisme tot stand brachten, met dit zonderling gevolg: de geest van het individu schiep de machine, de machine verjaagt het individu. De middeleeuwsche geest was totaal uitgestorven. Geen gilden meer, geen ambachten, geen verordeningen, geen produceeren naar afgeteekende lijnen van geleidelijkheid, maar een stormende jacht op willekeurige en controllooze machtsuitbreiding en machtsophooping. De middeleeuwsche werkplaatsen waren verdwenen, de huisnijverheid verminderde aanzienlijk, de fabrieken rezen uit den grond. Gevolg: aan de eene zijde enorme fortuinen, aan de andere lage loonen, lange werkuren, ophooping van haat en wrok, verwijdering tusschen kapitaal en arbeid.

Want wat men ook aan den middeleeuwschen geest moge verwijten, dit is zeker, dat hij meer doordrongen was met solidariteitsgevoel; en waar in de 13e, 14e en 15e eeuwen de handel als een noodzakelijk kwaad werd aangezien, (de middeleeuwers zegden immers: ‘De handel mishaagt God, de landbouw behaagt God’) daar komen in de 19e eeuw de laattijdige vruchten van Wedergeboorte en Hervorming ten volle gedijen. En zoo komt het dat rond de jaren 1880, waar het individualisme op alle gebied hoogtij viert, de Duitsche denker en wijsgeer Karl Marx zijn protestkreet de wereld inzendt: ‘Kapitaal en Arbeid zijn tegenstrevende elementen. Het samengaan is onmogelijk, de eene of de andere moet het winnen. Kapitalistisch regime beteekent uitbating en verarming der massa's in meetkundige stijging. Daarom: Proletariërs aller landen, vereenigt u!’

De historie zal bewijzen dat ook dit principe een sociaal-economische illusie is; maar het valt niet te ontkennen, dat deze illusie den toestand van den minderen man aanzienlijk verbeterd heeft.

Socialisme, Collectivisme, Communisme: zij zijn, in stijgenden climax, de verwerkelijking van de Marx-theorie, en zonder twijfel een reactie tegen de misbruiken van het gevestigd kapitalistisch regime.

En waar zal nu wel die verlokkelijke theorie van minder arbeid, betere loonen, betere huisvesting, betere levensvoorwaarden, inbezitneming der macht door het proletariaat, waar zal zij meest ingang vinden? Juist in die landen, waar de autocratie, het machtsmisbruik van enkelen, het volk zijn recht op een menschwaardig bestaan onthouden had, namelijk in Rusland.

En het was bijna een natuurlijk verschijnsel dat een wereldoorlog als deze van 1914-1918, waarin de Russische massa's tegen heug en meug, en zonder eenig voordeel of wijsgeerige belangstelling, gejaagd werden, aangevoerd door een willoozen en onbenulligen potentaat, alles weldra op stelten moest zetten. Zoo kwam Lenin op zijn tijd, als de man van het Fatum; zoo kwam de vrede van Brest Litowsk, met de 'Umwertung aller Werten,' en de geboorte in bloed en wee van een nieuwe wereldorde: het Bolsjevisme, de vleeschgeworden belichaming van het Communisme; en als een nieuw evangelie rolde de vloedgolf naar West-Europa over, en vond vooral een gunstige bedding bij en tusschen de prikkelbare volken, even ontvankelijk voor extremisme als die Slaven: de Middellandsch-zee-bevolkingen, vooral het Italiaansche volk. En daar ook kwam de man van het Fatum, in het wezen van Benito Mussolini, welke op een zeker oogenblik, als reactie tegen het Bolsjevisme, het Fascisme in het leven riep.

In theorie verwerpen wij de regeering van één klasse evenzeer als de regeering van één man; wij verwerpen Bolsjevisme en Facisme evenzeer.

Laten wij even de practische uitslagen nagaan.

Naar de tijdsorde ons schikkend, moeten wij aanvangen met een onderzoek in Rusland.

Het Bolsjevisme

In 1915 vereenigden zich, op voorstel van Lenin, te Zimmerwald in Zwitserland, eenige revolutionnaire sociaal-democraten, en besloten tot het neerhalen, door alle mogelijke middelen, van de georganiseerde, in standen verdeelde moderne samenleving. In 1903 geboren in het brein van den Russischen Israëliet Lenin, vonden deze ideeën door den oorlog een gunstig kiemveld: de rangen der soldaten werden er bliksemsnel door bevrucht. Gevol

gen: dienstweigering, overloopen naar den vijand, vrede van Brest Litowsk, revolutie; stichting van de Derde Internationale.

Welk is dezer doel?

In zijn nummer van 18 October 1924 geeft 'Impreakorr', officieel orgaan der Derde Internationale, te Weenen verschijnend, het doel op van Comintern, zijnde deze de Communistische Internationale, zooals dit doel in het Vijfde Congres vastgelegd werd, als volgt: 'De Communistische Internationale is de Internationale der werkvereenigingen, en verbindt, over de grenzen heen, het strijdend proletariaat, zonder onderscheid van nationaliteit, ras, godsdienst, geslacht of beroep. De Communistische Internationale, welke al de partijen van gansch de wereld omvat, is zelf een politieke partij, de Internationale Strijdpartij van het Proletariaat. Zij heeft voor doel de werkers te bevrijden van het kapitalistische juk, en den geweldigen val van het burgersregime voor te bereiden en in te richten door middel van de Proletarische Omwenteling. De Communistische Internationale bestrijdt elken burgersinvloed op het proletariaat, zij bevecht den godsdienst, elke wijsbegeerte, buiten het integraal materialistisch Marxisme, elke doctrine, welke samenwerking tusschen kapitaal en arbeid verdedigt; zij bevecht het socialistisch opportunisme; zij predikt bovenal een klassenstrijd tot het uiterste.'

De dictatuur van het proletariaat is dus, volgens de Comintern, de 'conditio sine qua non' van de sociale revolutie. Gevolg; bezitnemen van al de middelen tot voortbrengst; afschaffing van het privaat bezit onder welken vorm ook; uitbating door den Staat en voor den Staat van alle middelen van voortbrenging: landbouw, boschontginning, vischvangst, mijnbedrijf, nijverheid en handel; gevolg nog; in bezit nemen van de geheele gewapende macht en inrichting.

En dit programma wordt op integrale manier door de sovjetregeering in Rusland bewerkstelligd. De staatsvorm in Rusland heet op het oogenblik URSS, Unie der Russische Socialistische Sovjet-republieken, wat beteekent dat het oude keizerrijk verbrokkeld is tot een groot aantal zelfstandige republieken, vereenigd tot een Verbond.

Zoowel de republieken als de districten en gemeenten worden bestuurd door een sovjet, zijnde dit de vertegenwoordiging der

Arbeiders en Landbouwers; het Wapen bestaat uit een hamer en een sikkel. Aldus is de Russische nationale inrichting, op communistischen grondslag gebouwd. Daarnaast, of daarboven liever, staat de Derde Internationale of Comintern, zijnde deze de vereeniging der aanhangers van het Communisme over heel de wereld.

Uit den aard der zaak zelf zal men licht begrijpen dat de leiders der Russische sovjetrepubliek en de leiders van de Russische Communistische partij ook tevens de leiders zijn van Comintern.

De Derde Internationale telt verschillende afdeelingen, als daar zijn:

1°) Comsomol, of Comintern der jeugd;
2°) Roode Internationale der vrouwen;
3°) I.S.R., of Roode Syndikaten Internationale;
4°) Boeren Internationale;
5°) Internationale Hulpdiensten;
6°) Sportintern, of Sport Internationale;
7°) Volks- of Cultureele Internatonale;
8°) Internationale der Onderrichtsmenschen;
9°) Het Verbond tegen de Koloniale en Imperialistische Onderdrukking;
10°) Internationale der Oud-Strijders.

Al deze organisaties daarenboven hebben ongeveer in al de landen van de wereld, zooniet hun afdeelingen, dan toch hun vertegenwoordigers. Waar zij niet sterk genoeg zijn om zelfstandig op te treden en wat zij noemen cellen te vormen, stellen zij zich voorloopig tevreden met het noyauteeren van andere inrichtingen; b.v. communistische onderwijzers of communistische trambedienden noyauteeren socialistische of onpartijdige vereenigingen; zij strooien er wat zij noemen: het goede zaad. Het einddoel blijft immer de wereldrevolutie. En hoe beslist men ook een tegenstrever weze van het communistisch ideaal, men kan zich niet weerhouden in bewondering te staan voor de grootscheepsche inrichting dezer gemeenschap. Niets wordt aan het toeval overgelaten, alles wordt tot in de minste details overwogen; alle middelen zijn goed; elke moraal staat ondergeschikt aan deze eenige, de moraal van de communistische overwinning. En de gedachte, omstreeks 1903 geboren in het brein van den Russischen Israëliet Lenin, heeft in korten tijd, evenals de idee van dien anderen

profeet van Israël, Jezus van Nazareth, een enorme uitbreiding genomen. Waar de Nazarener echter vrede en broederliefde predikte, hebben Lenin, Trotsky, Rykof, Staline, Boukharine, Kallinin, Vorochilov en honderden meer een ontzettende geweldspolitiek gevoerd. De eerste christenen waren de verdrukten, de eerste communisten waren de verdrukkers zelf. De leer van Christus was gebouwd op Liefde, de leer der Liberalen was gesteund op Vrijheidsgeest, de leer der Bolsjevisten steunt op Haat. Wij weten het wel, de Russische boeren, 9/10 der bevolking dus, en de Russische arbeiders, en de Russische intellectueelen hadden veel te verduren gehad onder het Tsaristisch regime. De Russische gevangenissen en de Siberische deportatiekampen, het absoluut gemis aan vrijheid voor boer en werkman, hadden in dit enorm land, bij dit reusachtige volk, een opeenhooping en samenpersing van verbittering, wrok en haat doen ontstaan. De ontploffing en de reactie waren monsterachtig. Meer dan twee millioen menschen werden tot een gewelddadigen dood gebracht. En als wij de bij stukken en brokken verzamelde inlichtingen mogen gelooven, dan hebben de Tsjeka en de later gestichte G.P.U. monsterachtige misdaden op het geweten. Het relaas van die misdaden stemt zoo geweldig, dat men geschokt wordt tot in het diepste van zijn ziel en men zich de dubbele vraag stelt: is het mogelijk, en zoo het mogelijk is, hoe laat de wereld zulk iets gebeuren? Maar zelfs, als men zich nog aan de hand der geschiedenis zou kunnen neerleggen bij de onvermijdelijke barensweeën eener nieuwe wereldorde, dan nog rijst de vraag: heeft het Communisme de menschen meer geluk gebracht? Zijn de Russische boeren en werklieden gelukkig?

De Sovjetrepubliek

Stellig mag getuigd worden dat het levenscomfort in de sovjetrepubliek niet verhoogd is.

In Sovjet-Rusland is geen kwestie van achturigen arbeidsdag. Een groot aantal industrieele inrichtingen heeft te strijden met economische moeilijkheden. In zijn nummer van 13 November 1926 zegt de ‘Econ Jisn’: ‘De 15e conferentie der Russische Communistische Partij heeft besloten dat de loonpolitiek zeer

streng ondergeschikt moet zijn aan de werkelijke sovjet-economie, aan den groei van haar productievermogen, aan hare bronnen van inkomsten.' En welk zijn deze bronnen van inkomsten? Op de Fransch-sovjetische bijeenkomst te Parijs, op 30 April 1926, verklaart Rakowski: 'Men mag bevestigen dat het betalingsvermogen onzer belastingsschuldigen met 30% verminderd is. Het nationaal vermogen, hetwelk vijftien milliard bedroeg vóór den oorlog, was in 1924 tot vier milliard gedaald.'

De loonen der Russische werklieden worden niet berekend op den standaard van het leven, maar naar de mogelijkheid en naar de inkomsten der sovjet-instellingen, die ze bezigen.

Volgens een artikel van den 'Econ Jisn' van 7 November 1926 bedraagt het loon 90% van het vooroorlogsche.

Volgens gegevens van het internationaal arbeidsbureel zijn de correspondeerende cijfers:

Russisch loon	24	roebel, 60 kopeken.
Engelsch loon	96	roebel, 60 kopeken.
Fransch loon	61	roebel, 60 kopeken.

De Russische mijnwerker verdient 75% van het loon in 1914 betaald, en de Engelsche mijnwerker verdient viermaal meer dan de Russische. Daarenboven worden de loonen zeer onregelmatig uitbetaald.

In theorie is de arbeidsduur 8 en zelfs 6 uren voor de mijnwerkers, maar volgens het verslag Kaplaune, op de algemeen? vergadering van den Raad der Arbeiderssyndikaten, gehouden te Troud op 10 Juli 1926, worden deze theoretische beperkingen niet nageleefd. In de metaalnijverheid b.v. werkt men van 9 tot 9½ uren en in de mijnen van 8 tot 9 uren per dag. In Oekraïna alléén werden tijdens het eerste trimester van 1925-1926 tienmaal meer overtollige uren gewerkt dan de wet voorschrijft.

Volgens de 'Pravda', de 'Voprossy', de 'Trouda' en den 'Econ Jisn' zijn de veiligheidsmaatregelen in de nijverheidsinstellingen zeer ontoereikend. In 1924 waren er driemaal meer arbeidsongevallen dan in 1911.

Ook de woontoestanden zijn erbarmelijk. De niet-betalende huurders, op kosten van den staat gehuisvest in de aangeslagen eigendommen, gedragen zich als overweldigers, die alles vernietigen. Te Moskow zijn 20%, te Leningrad en Odessa 30% wo

ningen onbewoonbaar. Er zouden drie mïlliard roebel noodig zijn om het getal woonsten van voor den oorlog te herbouwen. Het geld wordt gebruikt aan internationale politiek, in de plaats van aan woningbouw.

In de groote steden beschikken de werklieden over 2½ kub. meter woningruimte per man, zooals de arbeiders het zelf zeggen: 1½ lijkkist per man. Dit heeft voor gevolg dat de gezondheids-toestand er zeer slecht is. Dikwijls beschikt men over één bed voor drie personen. Op 1585 jonge werklieden, in de lente van 1926 onderzocht, waren 70% zieken. De medicale dienst is slecht georganiseerd, en de zoo hoog geroemde sanatoria missen elk comfort en elke degelijke inrichting.

De steun aan arbeidsloozen is onvoldoende verzekerd. Volgens de 'Troud' ontvingen slechts 15.9% arbeidsloozen eenigen steun, en dan nog slechts 10 roebel per maand voor geschoolde werkkrachten. Sommige werkloozen begaan misdaden, om dan ten minste in de gevangenis onderkomen en voedsel te vinden, zoo verklaart de Roode Gazet van 4 Juli 1926.

En als middelen van protest tegen deze toestanden: de werkstaking wordt aangezien als een antirevolutionnaire daad en door de Tsjeka of G.P.U. met den dood gestraft.

En de landbouw?

Is het niet kenschetsend dat na tien jaar intensieve inrichtingsbemoeiingen deze graanzolder van Europa hongersnooden ziet losbreken op zijn eigen gebied? De graanvoortbrengst van Oekraïna werd scheikundig bewerkt, om alzoo tot het verbruik ondienstig gemaakt te worden en weggesleept tot bevoorrading met zaaigraan van de andere Russische gebieden. In Oekraïna zelf kan men intusschen verhongeren.

Zedelijk en maatschappelijk gesproken, is de toestand niet veel beter. De misdadigheid bij de jonge lieden van 16, 17, 18 jaar heeft een vervaarlijke uitbreiding genomen. De sovjetbladen zelf klagen het gebrek aan tucht en zedelijk begrip bij de jonge lieden ten zeerste aan. Een dagblad stelt zich de vraag: 'Wat is er gaande, dat het verkrachten der vrouwen een dagelijksch en gewoon verschijnsel in ons land geworden is?' De misdaad tegen het gewone recht viert hoogtij. De verlaten kinderen vormen legio. Op 1 Januari 1926 werden meer dan 300.000 verlaten kinderen

geherbergd, en doolden er evenveel zonder dak en zonder steun rond. Al de historische begrippen nopens het huwelijk werden verloochend, met het gevolg dat vruchtafdrijving van staatswege toegelaten en ondersteund wordt. Geweldige moreele revolutie dus, waarvan niemand de gevolgen kan overblikken en voor welker verantwoordelijkheid wij West-Europeeërs huiverig staan.

Een andere dwaling en tegenstrijdigheid van het practisch Communisme zooals het zich in Rusland ontpopt heeft, is de geweldige militaristische geest die het doordringt. Op 17 Augustus 1925 zegt de leider Frunse, zich richtend tot de Militaire en Politieke Academie: 'Ons leger groeit en vermeerdert, terwijl onze tegenstrevers op hun positie blijven; weldra zal ons Jeger veel sterker zijn dan dit van alle kapitalistische staten samen.' De diensttijd is lang, de bewapening wordt verzorgd, het kader is goed gedrild en men mag schatten dat op oorlogsvoet de sovjetrepublieken een geweldig millioenenleger in het gelid stellen kunnen.

Het budjet voor oorlog steeg van 244 millioen goudroebel in 1922/1923, tot 720 millioen goudroebel in 1926/1927. Maar het allerergste van den toestand is het volgende: dit leger moet dienen om binnen de grenzen de dictatuur van het proletariaat en desnoods de terreur te doen heerschen, en over de grenzen de wereldrevolutie te ontketenen. Wat er ook van weze, de persoonlijke militaire lasten onder de communistische regeering zijn oneindig veel drukkender dan in de West-Europeesche democratieën.

En dan eindelijk, die ellendige verklikking, zelfs in de sferen van letterkundigen, kunstenaars en mannen der wetenschap. Ieder inwoner wordt bespied of is de bespieder geworden van zijn evennaaste. Wat blijft er over van de vrijheid van gedachte, om niet te spreken van de vrijheid van pers en van vereeniging, welke heelemaal niet meer bestaan? De vervolgingen, tegen den godsdienst ingespannen, moeten ons, vrijzinnigen vooral, met verachting en walg vervullen; de ellendige comedie der Sovjet-Kerk zal nog dezen walg verhoogen. En gecamoufleerd vertoon van welvaart en vrede bij gelegenheid van bezoeken, door vreemdelingen afgelegd, kan geen ernstig criterium van beoordeeling zijn.

Kortom, dit zoolang geknechte volk heeft alle evenwicht verloren. En stellig kan de practische resultante van het Communisme, dat in Rusland tot uiting komt, niet tot voorbeeld gesteld worden.

Het fascisme.

En hoe is nu de toestand in Italië, waar het andere extremisme, het Fascisme, hoogtij viert?

Hier dient onmiddellijk de bemerking gemaakt te worden dat Fascisme een reactie is tegen Bolsjevisme, en namelijk de vestiging van het gezag in eenige handen en streng doorgevoerd tot zijn uiterste consequenties.

Zeer zonderling, de vader van het Fascisme, Benito Mussolini, was eerst socialist, leider der Avanti, en dan nog wel de allerradikaalste en revolutionnairste leerstellingen toegedaan. In den beginne, en zelfs in Maart 1919 nog, was zijn politiek ideaal een soort van verzacht collectivisme, en voerde hij in zijn schild afschaffing der monarchie en proclameering der volksheerschappij.

Dit beteekent dat het Facisme meer de uiting is van een gevoelstoestand dan wel van een politieke theorie. De oorlogsneurose heerschte in Italië meer dan in andere landen. Het land was verarmd, door een op sommige oogenblikken uiterst neerdrukkenden oorlog; de bevolking was opgewonden en ontevreden; de loonen waren laag; de nijverheid had moeite om zich te herstellen; de socialisten maakten het bont en openden de baan voor communistische experimenten.

Laten wij hier Francesco Nitti, liberalen ex-minister-president van Italië aan het woord, waar hij over het ontstaan van het Fascisme handelt en de persoonlijkheid van Mussolini ontleedt:

'Optredend als revolutionnair, oefende Mussolini een groote aantrekkingskracht uit. Terwijl de socialisten hem hunnerzijds niet erkenden, omdat hij hen verlaten had, beschimpte hij hen wegens hunne inconsequentie. Zijn communistische afkomst gaf hem aanleiding, zijn afkeer te toonen tegen liberale en democratische inrichtingen; zijn revolutionnair temperament voerde hem gelijktijdig naar een verheerlijking van het geweld. Terzelfdertijd vervulde zijn toestemmen tot - en deelnemen aan - den oorlog hem met een overdreven nationalen trots, welke in sterke tegenstelling stond met zijn vaak vulgaire en lage manier van spreken, zooals die door vele socialisten na den oorlog werd gebruikt. (Zelfs wie den vrede liefhad, kon den afschuw niet onderdrukken voor de verheerlijking van laffe desertie van de lagere socialistische krin-

gen, na den oorlog). Men moet erkennen, dat Mussolin's neiging tot geweld tegenover alle klassen der samenleving, ook na zijn partijwisseling, dezelfde bleef.

Hij had **vóór** het socialisme datgene willen doen, wat hij, onder den dwang der gebeurtenissen, later daartegen moest doen. Ik sluit niet uit, dat hij innerlijk nog een heftig verlangen naar de oude idealen had, en afkeer voor zijn vroegere kameraden koesterde, welke hij schurftige schapen noemde, omdat zij hem niet hadden willen volgen. Men moet Mussolini niet beoordeelen naar zijn ideeën, welke dikwijls veranderden en waarschijnlijk nog vaak zullen veranderen, maar als een veroveraars-temperament en als een heftigen en ontembaren avonturiersgeest. Zijn bewondering voor het Russisch bolsjevisme, welks methoden hij dikwijls navolgt, is oprecht, omdat zij voortkomen uit dezelfde opvatting van geweld. Mussolini heeft echter nooit veel gehouden van het voorbeeld der Engelsche democratie, die op orde en vrijheid berust. De socialisten zelf maakten zich Mussolini langzamerhand tot vijand door de verregaande redevoeringen welke zij tegen hem hielden, ook toen hij met hun leerstellingen en hun handelwijze instemde. In den beginne, na het uitbreken van het conflict en nadat het Fascisme zich tot gewapende scharen had gevormd, was het een revolutionnaire opstand tegen het socialisme: later werd het eenvoudig een anti-socialistische beweging.'

De Italiaansche socialisten waren niet gevaarlijk, zij waren bijna altijd alleen maar vervelend en irritant. Zij praatten over revolutie en gaven voor een hervormingspolitiek te voeren. Zij lokten domme stakingen uit. Hun gedrag was gedurende en na den oorlog tegenstrijdig en vaak belachelijk. Er waren zeer waardige en achtenswaardige lieden onder hen, maar de socialistische agitatie was luidruchtig en onsamenhangend: allerminst geschikt om als een serieuze zaak te slagen, doch uiterst geschikt tot verwarring en prikkeling. De socialistische partij in haar geheel draagt de groote verantwoordelijkheid voor den geestestoestand welke heeft geleid tot het Fascisme.

De Italiaansche socialisten hebben zich bezondigd aan demagogie en aan defaitisme. Zij hebben verwarring en verbittering gestrooid en aangekweekt in de geesten der Italiaansche burgers,

boeren en werklieden, prikkelbaar op zich zelf en nog meer geprikkeld door een zeer onverkwikkelijken oorlog.

Zij praatten er maar op los over republiek, constituante, inflatie, zonder ooit practische middelen tot saneering der toestanden aan te geven. Zij beloofden veel, maar deden niets, uitgezonderd na den moord op Matteotti, wegblijven uit de Kamers; gevaarlijke en belachelijke oplossing. De sympathie die het Fascisme bij zijn ontstaan omstraalde, kan een direct gevolg geheeten worden van de antipathie, door de socialisten gekweekt.'

Dit alles begreep Mussolini. Hij begreep dat het oogenblik gekomen was om de oude goden te verbranden en een nieuwe staatsorde in het leven te roepen; en de misnoegde nijveraars, handelaars, landbouwers en burgers zagen in hem een redder. De regeering liet oogluikend begaan.

Pogingen om de zaak in der minne te regelen werden zelfs door de socialisten ruw en onbehendig verijdeld; en als reactie ging Mussolini verder dan hij eerst van plan was. Zoo was het Fascisme reeds in den herfst van 1922 volop reactionnair geworden onder de leiding van een gewezen socialist. De omstandigheden van personen en toestanden zelf hebben zulks veroorzaakt; en zoo werd dan de opmarsch naar Rome een tragi-comedie, of beter nog: een gevaarlijke burleske. Die opmarsch was geen revolutie, het was een compromis tusschen Regeering en Reactie. Mussolini werd van revolutionnair autocraat; de vrijheid werd zijn vijand, en de volksvertegenwoordiging liet zich de dictatuur welgevallen, omdat zij zelf onmachtig was. en daarin de redding meende te zullen vinden.

Toen Mussolini zich aan het Parlement als hoofd der regeering voorstelde, verklaarde hij, volgens Nitti, dat 'hij uit de bedompte, sombere Kamer van Afgevaardigden een verzamelplaats voor zijn fascistische troepen kon maken als hij dat wilde, en dat hij de Kamer - al naar de leden zich gedjoegen - twee maanden of twee jaren zou laten vergaderen.' 'Geen enkel protest verhief zich in de Kamer, zegt Nitti, en dit was van deze comedie het allertreurigste en het allervernederendste. Met deze verachtelijke taal bekende Mussolini zich tot de dictatuur en bedreigde hij de parlementaire inrichting en iedere openbare vrijheid, ja, ook de staatsinrichting, met onderdrukking.'

En nu zien wij ongeveer hetzelfde systeem gevolgd als in Rusland, al zijn ook de middelen van toepassing verschillend, wil zeggen dezelfde dictatuur, dezelfde minachting en verachting voor de opinie van andersdenkenden, dezelfde vervolgingen ingespannen tegen de vrijheid. Het parlement wordt een flauwe grap, de vrije verkiezingen worden feiteiijk benoemingen, de vrijheid van vereeniging afgeschaft, de vrijheid van de pers afgeschaft, de vrijheid van spreken afgeschaft, de vrijheid van reizen en beweging afgeschaft, de niet gunstig gezinde ambtenaars weggezonden Door de wet van 31 December 1925 krijgt de regeering het recht iedere wet door een eenvoudig decreet uit te vaardigen. De lijst der fascistische wetten, die de vrijheid verwoesten of verkrachten, is lang en treurig. Afzetting, kerkering en deportatie zijn aan de orde van den dag, ook nog in de laatste weken.

Het Fascisme neemt een machtspositie in, welke het in staat stelt zijn wil tot wet te maken.

Twee groote deugden worden als grondslag der gansche staatsinrichting gehuldigd: orde en tucht. De idee ‘staat’ wordt de hoogste idee, evenals bij Plato, twee duizend jaar geleden, maar met dit verschil dat de staat nu vertegenwoordigd en belichaamd wordt door één individu met zijn slaafschen aanhang. L'état c'est moi. Een teruggang dus naar vroeger tijden en toestanden, later verloochend. En dat het Italiaansche volk zich toch tot dien toestand heeft laten leiden, moet verklaard worden uit den toestand van verwarring en overspanning waarin het zich bevond, toen de opmarsch naar Rome plaats greep.

Vergelijkt deze twee zielstoestanden: den Russischen en den Italiaanschen na den oorlog; in zulke omstandigheden grijpt men naar elk middel om zich te verlossen uit den hachelijken toestand waarin men zich bevindt; - men onderwerpt zich aan den heerschzuchtigen durver.

Het Italiaansche Fascisme, evenals het Russisch Bolsjevisme, wilde een ‘Umwertung aller Werten’. Mussolini zelf verklaart: ‘Wij belichamen een nieuw wereldprincipe. Wij verte-genwoordigen de strenge, categorische, besliste tegenstelling tegenover de gezamenlijke wereld der democratie, ploetocratie, vrijmetselarij, kortom, tegenover de wereld der onsterfelijke principes van 1789.’

Het is dus de verwerkelijking van een geestesrichting, welke beoogt blinde gehoorzaamheid en absolute onderworpenheid van al de onderdanen van den staat, aan de bevelen en beslissingen van de tijdelijke leiders van dien staat.

Al de krachten van de natie vormen een fascio, een bundel dus, uitoefenend de directieven komend van het opperhoofd der regeering, in dit geval den Duce, wien eer en waardigheid toegekend wordt als aan geen ander staatshoofd in gansch de beschaafde wereld.

Leger, wetgeving, verkeersmiddelen, pers, arbeidsregeling, alles wordt door den staat geregeld op draconische manier. De nationalistische idee wordt op de spits gedreven. Een gewapende, door den staat betaalde macht, de fascistische nationale militie, staat in dienst van het Fascism. Ijzeren tucht, mechanische orde, opoffering van allen vrijheidszin, dat is het Fascisme.

Welke zijn de resultaten, door het Fascisme bekomen?

Zonder twijfel zijn de sociaal-economische gevolgen niet zoo kwaad. De rechtvaardigheid verplicht ons te bekennen dat men, economisch gesproken, wel eenigszins van de weldaden van het Fascisme mag gewagen.

Het Italiaansche budget is inderdaad in evenwicht. In 1920-22 was het deficit 1500 millioen Lire; in 1925-26 is het boni 460 millioen Lire. Die uitslag werd vooral bekomen door een vermindering der overtollige uitgaven. Inderdaad, de inkomsten stegen van 19.7 tot 21.3 milliard en de uitgaven verminderden van 35.4 tot 20.5. De vlottende schuld van 17 milliard werd gedelgd. De Lire werd den 21^{n} September 1927 gestabiliseerd op grondslag van 92.46 per P.St., dan wanneer zij in 1926 tot 151 per P.St gedaald was.

De gouddekking is 64%, tegen 49 in Frankrijk en 59 in België.

En dan vooral economisch gesproken: er wordt gewerkt in Italië. De graanvoortbrengst was 4.6 millioen ton in 1924, en 6.2 millioen in 1928. De voortbrengst van geutijzer, staal, zwavelzuur, kunstzijde is aanzienlijk verhoogd in de laatste jaren.

De handelsbalans is nochtans nog deficitair en er zijn nog vele werkloozen. De emigratie is evenwel verminderd. De levensstandaard is er nochtans hoog en het leven is er ver van gemakkelijk en aangenaam. Wel is waar heeft de chaos opgehouden, en

er heerschen, van buiten uit gezien, regelmatigheid, tucht en orde. Maar vergeten wij niet dat democratieën als België en Frankrijk, door het vrije spel der parlementaire wetgeving, eveneens de gezondmaking van hun financie en economie hebben kunnen bewerken.

De gevaren van het Fascisme zijn vooral van psychologischen aard: onderdrukking van gedachten kan ontploffing veroorzaken, opdrijven van de nationale idee kan oorlog ontketenen. Overigens is de Italiaansche staatsburger, materieel gesproken, er geen zier beter aan toe dan de Fransche of de Belgische. De relatieve levensstandaard is niet voordeeliger; de moreele levensatmosfeer is gedrukt. En wat zal er van het Fascisme overblijven, zoo de groote ontwerper er van met zijn heerschersnatuur, Benito Mussolini, komt weg te vallen? Het opleggen van den fascistischen groet is kenschetsend voor de oppervlakkigheid en den belachelijker! en bekrompen vrijheidshaat van het Fascio.

Want dat het Fascisme een geestestoestand weergeeft, en wel den geestestoestand van Mussolinï, bewijst het volgende: in het beginstadium maakte het Fascisme het hof aan de kerk van Rome. Op een zeker oogenblik gelooft men de eeuwige Romeinsche kwestie, zooals die gesteld werd in 1871 door de 'Wet der Waarborgen', te kunnen oplossen: de kwestie der pauselijke wereldlijke macht of souvereiniteit. Maar een degelijke en vooral ernstige oplossing blijkt ook en zelfs door Mussolini, onmogelijk om vinden. En hier komt de bekrompenheid van gedachten der nationalistische fascisten nogmaals tot uiting: zij waren klerikaliseerend, zoolang zij meenden de Roomsche Kerk in hun gareel te kunnen spannen; zij worden anti-klerikaal, zoodra zij vaststellen dat de Heilige Stoel een ongerepte wereldpositie wenscht te blijven innemen.

De Paus en de Duce strijden om de leiding der Italiaansche Jongelingschap; Kerk en Fascio vechten om de jeugd, die de toekomst is. Mussolini had de vrijmetselarij en de anti-klerikale groepeeringen afgeschaft om den Paus te behagen; alléén de katholieke padvinders mochten blijven bestaan in gemeenten met minder dan 20000 inwoners. Nu echter de Paus aan Mussolini heeft laten weten dat de leiding der Italiaansche jeugd niet uitsluitend aan het Fascisme behoort, laat Mussolini door den ministerraad

decreteeren: binnen de veertien dagen zullen al de niet-zuiver fascistische jeugdgroepeeringen afgeschaft worden. Daar kan we) het begin van het einde in schuilen, want Italië is toch ook een katholiek land in de eerste plaats. Overigens de Duce geeft wel toe aan den Paus, vroeg of laat, eerder vroeg dan laat.

Internationaal gesproken kan het Fascisme een groot gevaar worden: ziet de kwestie der Duitsche minderheden in Opper-Tyrol, vervolgd en getergd in hun nationaliteitsgevoel, zoo erg als ooit de Polen het waren door imperialistisch geweld; ziet de spanning met Yoego-Slavië om de heerschappij op de Albaneesche kust en Adriatische zee; ziet de grillige zwenking van Engeland weg naar Turkije toe; ziet den drang naar koloniseerend imperialisme. Mussolini is de 'trooster der bedrukte' naties geworden, maar kan toch de Europeesche kwestie ook niet oplossen. De internationale politiek van Mussolini is kunst- en vliegwerk, dienend om den fascistischen trots te vleien. Gevaarlijk spelletje!

Internationaal dus ook is het Fascisme: de Regeering van het Geweld en van den eigenwilligen trots.

En dit alles samen moet de ontoereikendheid van het Fascisme beteekenen, vermits de levensvisie die het voortbracht verhindert dat het zich zou aanpassen aan alle inwendige en uitwendige levenstoestanden.

Democratie

Wat daaruit te besluiten? Dat Fascisme en Bolsjevisme twee levensbeschouwingen zijn, die steunen op hetzelfde beginsel van eenzijdigheid; dat zij als geneesmiddel bij zware sociale en economische stoornissen misschien tijdelijk kunnen verklaard en gebruikt worden, maar dat zij een gezond maatschappelijk leven ontredderen en in de war brengen, en bijgevolg in normale omstandigheden niet bruikbaar zijn.

En onze conclusie zal dan luiden: alléén de democratie kan de heele maatschappij, bestaande als één groot lichaam met verschillende organen, duurzaam gezond houden. Zij is het natuurlijk voedsel en de natuurlijke beweging van een door de geschiedenis gevestigde maatschappelijke orde, waarin alle standen hun verplichtingen en hun rechten hebben, het geheel saamgebonden en bezield door de grootsche idee van maatschappelijk dienstbetoon.

Stellig, onze democratische levensinrichting heeft haar schaduwzijde; ons Parlement, onze provincie- en gemeenteraden zijn niet vrij van gewettigde kritieken. Welke menschelijke instelling is volmaakt? En moet de tegenwoordige onvolmaaktheid ons beletten naar volmaaktheid te streven? En zijn de menschen in die landen waar democratie heerscht niet relatief gelukkig? Is de doorsnee West-Europeaan niet gelukkiger, losser, blijer, vrijer dan de Oost-Europeaan of Zuid-Europeaan? Ongetwijfeld, het hoog-kapitalistisch regime, zooals het vóór den oorlog heerschte, heeft veel kwaad gesticht. Aan de eene zijde controllooze machtsophooping, door machinisme en fabriekswezen veroorzaakt; aan de andere zijde meiischonwaardige levenstoestanden. Dat is de geschiedenis van gisteren; het is de geschiedenis van heden niet meer, en nog minder die van morgen. En het resultaat werd bekomen door ordelijke groepeering der democratische machten en inrichtingen, langs den wettelijken weg der kiesgerechtigdheid en der evenredige vertegenwoordiging in het Parlement.

Zonderling verschijnsel: het liberalisme zelf heeft een groote vrijheidscrisis ondergaan; als reactie tegen de sociaal-democratie werd het West-Europeesch liberalisme conservatief. Uit vrees te veel te moeten toegeven aan de eischen van den 3n en 4n stand, gaf het te weinig toe en werd de benaming ‘liberaal’ de negatie van de werkelijkheid; of andersom bekeken: een overdreven liefde tot de vrijheid liet toe een willekeurige uitbuiting van het eene individu door het andere; de Vrijheid was voor de eenen teugellooze machtsophooping, voor de anderen onbeperkte arbeidsduur en ongeëvenredigde arbeidsloonen.

En het is de groote waarde en wijding van dezen schoonen tijd, dien wij nu beleven, dat een gulden middenweg gevonden werd: eerbied voor de vrijheid van het individu, om tot de ontplooiing te komen van al de mogelijkheden dié de natuur in hem legde, zonder het levensgeluk van zijn evennaaste te verdelgen. En daarom treedt de staat op, leidend, milderend, beperkend, evenwicht nastrevend. De wedloop der individuën blijft toegelaten, maar het moet een ordelijke wedloop zijn. Rijkdom mag verworven worden, maar hij moet de gemeenschap dienen. Rust wordt den arbeider gegund, maar hij moet ze degelijk gebruiken.

Zal ik het wagen al die wetten te noemen, die, na de ellende van den grooten oorlog, als een reusachtige boetedoening der herstellende menschheid, er moeten voor zorgen dat meer levensgeluk op deze wereld heersche: wet op den achturigen arbeidsdag, wet op het drankverbod, wet op de arbeidsongevallen, wet op de veiligheid der arbeiders, belastingswetten, die het evenwicht nastreven, al is hun toepassing gebrekkig en onvolmaakt, wetten van taalregeling, vrede onder de burgers van een land beoogend; wetten voor het bouwen van gezonde woningen voor den minderen man; stichtingen voor meer begaafde kinderen, benaderend alzoo de gelijkheid van het vertrekpunt; werken voor het benuttigen van de vrije uren van den arbeider. En internationaal gesproken: verbonden en accoorden, en besprekingen onder vrienden en vijanden van gisteren, het oog gericht op Genève, Locarno en den Haag, die als gulden zonneknoopen de azuren panden van de horizonnen binden, en lichtend de menschheid leiden naar vrede en verstandhouding.

Dat is het werk der georganiseerde democratie, trots reactie, trots Fascisme, trots Bolsjevisme en andere extremistische experimenten.

Het historisch materialisme van Marx behoort wetenschappelijk tot het verleden, omdat de bloeiperiode van het hoog-kapitalisme haar toppunt heeft bereikt, en toch niet gebeurd is wat Karl Marx voorspeld had. De mindere man is gelukkiger dan 20 jaar geleden. De sociaal-democraten hebben geëvolueerd; hun invloed was theoretisch en moreel; zij hebben slechts een verwaterd collectivisme op sporadische manier durven toepassen. Hun historische rol loopt ten einde. Deze rol was noodig en dikwerf prachtig. Zij is ongeveer uitgespeeld. Wie het collectivisme practisch doorvoeren wil, moet communist worden; ziet dan de uitslagen in Sovjet-Rusland. Communisme is overigens een archaïsche economische inrichting, toepasselijk op de Oervolken. De Congo-negers zijn communisten. Maar de geschiedenis herhaalt zich, en een poging tot terugkeer naar primitieve toestanden moet ons dus niet verwonderen.

Ik meen echter dat wij in West-Europa zullen komen tot een soort van hernieuwde middeleeuwen, waar de machine, welke bijna honderd jaar geleden het proletariaat schiep, nu den prole

tariër betere levensvoorwaarden komt schenken. De electriciteit zal de kleine huisnijverheid opnieuw gaan bevorderen: de diamantslijperijen in de Kempen, de vlasnijverheid aan de Leie, de textielnijverheid in Zuid-Vlaanderen zijn daarvan onloochenbare bewijzen; dat zijn hernieuwde middeleeuwsche toestanden in hun modernen vorm. Het onbegrensde individualisme wordt vervangen door gemeenschapsdienst: ziet de sociale wetten; ziet de syndicaten, de mutualiteiten, den Boerenbond, de beroepsgroepeeringen; ziet de gemeenschapskunst; ziet de gemeenschappelijke woningsgroepen.

De onbeperkte vrijheid wordt geregeld en onder zachten dwang van den Staat gehouden; de exclusieve Roomsche geest wordt vervangen door vrijzinnigheid en toegeeflijkheid; - altruïsme neemt de plaats der ikzucht in. Dit is wat wij noemen, gezonde en gematigde democratie.

Vrijzinnigheid, vrijheidsliefde en gemeenschapsdienst: ziedaar onze drievuldigheid. In dit teeken moeten wij strijden en overwinnen. Want ook in ons land groeit en bloeit de democratie, verlichtend en belichtend haar breede baan; maar ook hier valt nog veel te doen op alle gebied. Wij hebben nog geen schoolvrede, en wij moeten hem erlangen. Onze levensvoorwaarden, op gebied van comfort en practische levensinrichting, zijn nog niet te vergelijken met deze der andere leidende West-Europeesche volken. Onze industrieele producten zijn nog niet degelijk genoeg; onze industrieelen en handelaars rekenen nog te veel op den goedkoopen levensstandaard. Onze arbeiders zijn niet voldoende geschoold. Maar als men de kleederdracht, de huisvesting, de arbeidsvoorwaarden van het Belgisch volk vergelijkt met wat zij waren vijftig jaar geleden, toen ‘Arm Vlaanderen’ een treurige werkelijkheid was, dan moet men blind of van kwaden wil zijn, om geen vooruitgang vast te stellen; en die vooruitgang is uitsluitend het werk der geordende, breeddenkende en zelfbewuste democratie.

Aan dat groot werk van ontbolstering en vooruitgang moeten wij, Vlaamsche liberale democraten, met hart en hand en geest medewerken. Dat is onze taak van heden en van morgen. Wij staan op het standpunt van samenwerking tusschen Kapitaal en Arbeid, en hebben dit specifieke, dat wij den middeleeuwschen

geest van eenzijdige verchristelijking hebben vervangen door de idee van maatschappelijk dienstbetoon en van den gemeenschapsdienst. Dit is onze hooge en heilige eeredienst.

Er zijn zoovele verdwaalde schapen, die de kudde verlaten hebben omdat de herders wrokkig, vraatzuchtig en ikzuchtig waren. Laten wij ze opzoeken en terughalen, met deemoed, met overtuiging en met liefde.

Tot dien kruistocht roep ik allen op, onder den beproefden kreet:

Voor het Volk, door het Volk!

ARTHUR VANDERPOORTEN.

Bronnen:

1° S.E.P.E.S. Tijdschrift gewijd aan sociale, economische en politieke studie.

2° 'Fascisme, Bolsjevisme en Democratie,' door Oud-Minister Francesco Nitti.

3° 'La Résurrection économique de l'Italie,' door R. Billiard.

Jaloerschheid[1]

We zaten gedrieën in het studio van Walter gezellig over boeken en kunst te praten, toen plots een wending in 't gesprek ons over jaloerschheid deed beginnen.

- Ze is, orakelde Herman, niets anders dan gewond egoïsme en daar er, naar gelang de motieven, nobele naast andere ikzucht bestaat, dienen we ook een zelfde onderscheid voor jaloerschheid te maken.

- Een tamelijk gewaagde opinie, jongen. Terwijl hij het zei, kreeg Walter een keurig gebonden bundeltje uit zijn boekenrek en toonde me het titelblad.

- 'Pensees d'Anatole France,' las ik.

Dra had de gastheer gevonden wat hij zocht. 'La jalousie,' klonk het, 'est un sentiment gothique, un triste reste de moeurs barbares, qui ne doit point subsister dans une ame élégante et bien née...' Voila. Ge ziet, Herman, dat France, verre van uw onderscheid te erkennen, de afwezigheid dezer gothische ondeugd als de conditio sine qua non voor het bezit eener elegante, edele ziel beschouwt.

- Wat ik betwijfel, Walter. Jaloezie kan ontstaan uit beweegredenen, die juist omdat ze alleen bij nobele naturen voorkomen, meer dan ordinair zijn. Denk aan Shakespeare's Moor van Venetië. Nog onlangs kwam mij een artikel onder oogen, waarin de schrijver, mijns inziens zeer te recht, betoogde dat Othello niet gewurgd had uit dierlijk instinct, lijk het in een alledaagsch liefdedrama gebeurt, maar wijl de vermeende ontrouw van Desdemona in hem het allerhoogste: het blanke, heilige vrouw-ideaal had gedood. Stel daartegenover het banale geval van den grof zinnelijken man, die een wijfje neerschiet, enkel omdat hij haar niet meer alleen bezit, ze opgehouden heeft zijn eigendom te wezen en

(1) Uit 'Gesprekken.'

ge begrijpt, bij 't opsporen der drijfveeren, het groote verschil tusschen beider jaloezie.

- Ik neem aan, meneer de philosoof, dat de daad van Othello... ja... hoe zal ik zeggen, sympathieker aandoet dan het brutale gebaar van het mannetjes-dier, maar daarom kan ik de jaloerschheid van den Moor nog niet nobel heeten.

- Ze is, amice, van edele soort, wijl ze uit de bitterste ontgoocheling, die om een gebroken droom, een ineengestorte illusie, is opgestormd, omdat Othello's egoïsme zooveel hooger reikte, van zulk gehalte was dat de lage ikzucht van den andere er enkel grof, dierlijk instinct bij lijkt...

Walter glimlachte. Hij doet het immer wanneer hij niet overtuigd is en daar hij gaarne vrede met zich zelf heeft, riep hij mijn tusschenkomst in.

- A propos, Jacobus, wat denkt gij er over?

De vraag trof me als een onvriendelijkheid: de gastheer weet hoe ik het land heb aan dergelijke discussies en ik lag daarbij zoo zalig een zijner lekkere sigaren te rooken, dat ik het dubbel jammer vond te moeten praten. Maar we zijn op deze wereld om te lijden: ik tikte dus de zoo zorgzaam bewaarde, blanke assche van mijn havana, kuchte mijn ontstemming weg en preekte:

- Theorieën zijn gevaarlijke dingen, vrienden. We bouwen ze moeizaam op en willen het leven als proef op de som. Maar we vergeten dat de rijke verscheidenheid zijner aspecten met de armoede onzer stelseltjes spot. We wanen den regel gevonden te hebben en de eerste maal dat we hem toepassen willen, staan we al voor een uitzondering.

- Ge theoriseert welsprekend over theorieën, Jacobus, ironiseerde Walter. Maar daarmee heb ik nog geen antwoord op mijn vraag.

- Inderdaad. Doch wat te zeggen? Ge raakt daar iets aan, waarover ik nog nooit nadacht. Het kan best dat één van u, dat ge zelfs beiden gelijk hebt. Aangenomen dat er nobele en onedele jaloerschheid bestaat, zie ik nog niet goed in waar de eerste eindigt en de tweede begint... Daar valt me zoo juist een voorval te binnen, waarbij France's gothieke ondeugd te pas komt. Ik ga u de historie verhalen, op voorwaarde, Herman, dat ge op haar uw classificatie-theorie zult toepassen.

Hij aanvaardde onmiddellijk en terwijl de vrienden begonnen te rooken, blies mijn geslachtofferde sigaar den laatsten adem uit.

Toen eerst werd het mij duidelijk hoe prachtig ik er ingeloopen was en één laaiende geestdrift, stak ik van wal.

- Mijn tante uit Kloosterloo heeft de heldin der tragi-comedie, die ik de eer en vooral het genoegen heb u te vertoonen, persoonlijk gekend. Onnoodig haar naam te noemen. Ze was de eenige dochter van welstellende renteniers, ontbeerde in haar jeugd niets dan schoonheid en toen ze twintig werd...

- Een man...

- Juist! Hoe weet ge dat, Walter?

- Ik raad dat zoo maar. Uw hapering stuwde trouwens op dit antwoord aan... En verder?

- Alle partijen wees ze van de hand, want in haar maagdelijk hart voedde ze een zoo schoenen droom, dat heur leelijkheid er door verminderde. Ze had namelijk een hartstochtelijke liefde opgevat voor haar gebuur, een kloeken, pronten kerel, waarop al de huwbare meisjes en zelfs de getrouwde vrouwen van het kleine stadje openlijk of in 't geheim verliefden. Ze zwoer hem te huwen of... non te worden. Tot de laatste conclusie kwam het helaas! voor den modernen Adonis niet, want ze wist hem zoo behendig, volgens alle regels der kunst op te vrijen, met zulke fijne listen en zoon spinnegeduld in haar web te lokken, dat...

- Die vergelijking ruikt naar Shaw, critiseerde Herman.

...dat die vrijage een schandaal veroorzaakte, waaraan rond de koffietafel en achter gordijntjes naar hartelust werd gesmuigd. Het belette niet dat ze trouwden: zij haar ideaal, hij heur geld. De jongen, moet ge weten, was arm en voorbeeldig lui. Het vooruitzicht: zijn godgansche leven te kunnen slijten in ‘dolce far niente,’ had alle contra-argumenten overwonnen en met een hart, zoo licht als zijn beurs, was hij in 't huwelijksbootje gestapt. De eerste vier en twintig uren ging het vrij wel, maar daarna begon ze zoo vreeselijk jaloersch huis te houden, dat Adonis zich dra als een gevangene voelen ging. Geen stap meer zonder haar, iedere beweging bespied, alle vrienden geweerd, verdenkingen, inbeelding, plagerijen, humeuren, hooge woorden, crisissen... toute la lyre, symphonie in la groote terts van het huwelijksgeluk...

- En Adonis berustte? ondervroeg Walter.

- Ja en neen. Hij schikte zich schijnbaar in zijn lot, maar zon tusschendoor op listen om te ontsnappen aan den greep, om elders troost te vinden, waarmee, naar zijn echtsvriendin veronderstelde, de Kloosterloosche meisjes bijzonder mild waren. Adonis leerde toen behendig over het hofmuurken klauteren, door het venster springen, langs het dakraam ontvluchten, een deur geluidloos openen en zoo meer andere dingen, die tot het leerplan moesten behooren der nog altijd op te richten vormschool voor kandidaat-echtgenooten.

- Ge wordt ironisch, Jacobus!

- Och, kom! Niet zoodra echter had de vrouw zijn afwezigheid bemerkt, of ze ging aankloppen bij de geburen en kennissen, in alle herbergen navragen of haar man er niet was. Viel ze op hem, dan lacie! Gebeurde die vangst 's avonds laat, dan trok ze, duwde en sleurde den zoeten buit mee naar huis, sermoende daar welsprekend, bewees met ‘arguments frappants’ haar goed recht en sloot den vogel weer op in de kooi.

- Nu overdrijft ge, hoor?

- Geenszins. Ik blijf zelfs beneden de bloote waarheid, want ik hul ze in 't gewaad der beeldspraak. Onder kooi moet ge namelijk kelder verstaan. Daar zat Adonis inderdaad gevangen tot de vrouw voor de gegrendelde deur heur woede, heur wanhoop en haar dreigementen had uitgeschreeuwd. Toen kwam een bui van tranen, een crisis, waarna ze hem verloste uit den kerker en zweren deed nooit meer te herbeginnen.

- En de perfckte pantoffelheld liet zich dat welgevallen?

- Om wille van het smeer. De kerel had zich ondanks alles zro goed aan lekker eten en drinken gewend, was zoo futloos geworden, vreesde zoo erg de mogelijke uitvoering harer eeuwige bedreiging, dat hij pro forma beloofde zijn leven te beteren.

- Waarmee maakte ze hem dan bang?

- Met de belofte er vandoor te trekken! Zekeren historischen dag gebeurde dat. Midden in den nacht - hij zat al van tien uur in den kelder opgesloten en sliep er, licht beschonken, den slaap der rechtvaardigen - had ze met behulp van een gebuur heur huisraad opgeladen en was er mee tot het naburige Venneghem gereden, vanwaar ze alles naar een stedeken diep in 't land ver-

zond. Het regende: zijn geteekend portret in gulden lijst droeg ze onder den mantel geborgen.

't Ontwaken van Adonis was tamelijk miserabel. Op zijn mooi geschakeerd tieren en razen kwam niemand te voorschijn, tenzij eindelijk de gebuurjongen, die natuurlijk van niets wist, maar zich, met een bankje van vijf in de hand, dadelijk herinnerde, dat de vrouw, volgens men zei, naar Nieveld was gereisd.

Een week later deden beiden, Adonis en zijn wederhelft, gearmd en verzoend, hun triomfantelijke intrede te Kloosterloo. Een spotliedje werd op hen gedicht en rond de herbergtafels besprak men zoo druk het heuglijke voorval, dat er een tijd lang godsvrede heerschte in de Kloosterloosche politiek.

- Waaruit Wijkt dat alles zijn goede zijde heeft.

- Precies! Een eerste conclusie en ik hoop, niet de laatste. Ge merkt nu wel spoedig een ander contrast, dat tusschen het koddig begin en 't dramatisch vervolg.

- He! Jacobus, wat wordt ge plots ernstig!

- 'k Beloofde u immers een tragi-comedie. Het drama komt thans aan de beurt en ik mag dus wel - inhoud en vorm zijn immers één - dezen anderen toon aanslaan?

- Vooruit, kerel, geen theorie.

- Dank voor de les, Herman. De jaloerschheid nam toe met den dag. Ik zou u bijzonderheden kunnen vertellen van intiemen, ja van zeer intiemen aard: hoe ze na elke ontvluchting kleergoed en linnen inspecteerde: dingen kortom waaruit blijkt dat haar jaloezie nu bepaald van morbieden aard was geworden, behooren ging tot het soort, dat Herman onedel heet...

- Pardon, Jacobus, later veroordeelen we of spreken we vrij. Laat ons eerst de akte van beschuldiging volledig hoören...

- Ik gehoorzaam, meneer de rechter. Onder het zelf gesponnen net van verdenkingen en tobberij verstikte langzaam dit zwakke verstand. Twee gebeurtenissen zouden verder deze arme ziel volledig verslaan: eerstens een grap, een van die grove, schijnbaar onnoozele, maar in haar gevolgen zoo verschrikkelijke plagerijen, waarvan nesten als Kloosterloo de specialiteit schijnen te bezitten.

- De menschen zijn soms onbewust wreed, overwoog Walter.

- Of ze, jongen. Ge merkt het zoo dadelijk. De stamgasten

van ‘Het Kelderken Gods’, waar Adonis soms kwam, wemogen veronderstellen: een weinig om de bekwame kaarters en veel om de blonde Hébé der taveerne, hadden dus zekeren zpndag al hun geestigheid bijeengeraapt en volgend plan beraamd. Twee ledepoppen werden gekleed als Adonis en als Jeannetje, het fleurige dienstertje, en in zeer verliefde houding aan een tafel achter 't doorzichtige horretje geplaatst. Terwijl hadden een paar samenzweerders den echten Adonis naar een buitenafspanning geloodst. Lijk naar gewoonte, kwam de vrouw hem in 't Kelderken opzoeken en... zag. Ze zag, vrienden: heur verdenking verwezenlijkt, de eindelijke bevestiging van het vermoeden, waaraan al haar waken en bespieden had geweven, ze zag hoe ze bedrogen werd en ze zag niet dit bedrog.

Rauw gilde heur lach, haar vuisten beukten het vensterraam; bebloed en ijlend rende ze naar huis, de bengelende Adonis-pop onder den arm. Dagen lag de vrouw in koorts: de deemstering begon voor goed.

- De grap had dus volledig succes...

- In...der...daad, Walter. Mij trof ze door wat ik noemen zal heur symboliek. Ge begrijpt hetgeen ik zeggen wil. In het moment, waarop de sukkel waan voor waarheid nam, schijn voor wezen, lag een heel zieleleven ver-beeld en besloten, concentreerde zich de smart van een gansch bestaan, vergiftigd door allerlei verdenkingen, die...

- Op geen grond berustten?

- Dat zal ik niet beweren, 'k Wil den man geenszins idealiseeren. Als ieder deftig echtgenoot zal hij wel eens een katteken in 't donker genepen hebben, als dat pas gaf. Verder was hij deugdzaam lijk zoovelen, die braaf zijn zoolang hun de gelegenheid ontbreekt om te zondigen. Gaandeweg echter had het leven zich in hem verkalmd, gelaten te slapen gelegd: zijn vriendelijkheid jegens meisjes overschreed de grenzen niet meer. Tegelijk met die toenemende deugdzaamheid groeide evenwel bij zijn vrouw de vaste overtuiging dat hij haar meer dan ooit schandelijk bedroog. Na de poets werd het een obsessie. Het heele stadje wauwelde over haar, over hem, bezat Adonis in gedachten. Meer dan ooit wou ze heur man alleen voor zich, werd ze jaloersch op ieder woord, over hem gezegd...

- En toen?

- Toen kwam de tweede slag. Adonis stierf plots: geen week was hij bedlegerig geweest. Ondanks de Kloosterloosche gewoonte liet men de vrouw niet toe het lijk naar 't kerkhof te vergezellen. Ze verkocht haar ruim, confortabel huis in de hoofdstraat en betrok een simpele woning recht over de begraafplaats, niet uit piëteit voor den doode, noch gedreven door een romantisch gevoel om dichter bij hem te zijn, maar om heur gewezen man te kunnen bewaken.

- Te kunnen bewaken?

- Ja, want in dit kranke hoofd was de vrees gaan vreten dat hij ook van daaruit nog naar haar rivalen snellen zou. 's Zomers zat ze tot zeer laat aan de deur naar de gesloten poort te turen, 's Winters zag men het verlichte venster van verre en achter het gordijntje de onbeweeglijke silhouette der loerende vrouw. Stel u dat tragisch raam voor in het kader van 't desolate sneeuwlandschap. Denk aan den angst van ieder oogenblik, aan de zware stilte der strakke aandacht, aan deze vreeselijke eenzaamheid. Uren lang spiedde ze alles af, vervolgde den zeldzamen voorbijganger met dwaze oogen, tot eindelijk rond elf uur wat rust haar deel werd en ze indutte om 's anderen daags weer zeer vroeg te herbeginnen.

- Waarom zegt ge zoo nadrukkelijk: elf uur?

- Omdat in al die ellende nog een troost gloorde: 't idee fixe dat hij haar na dit uur niet meer ontrouw worden zou, wijl hij nooit later was thuisgekomen. Dat heeft ze eens in een vlaag van vertrouwelijkheid aan de medelijdende ziel, die wekelijks haar boeltje wat opredderen kwam, bekend. Ik weet niet of dit détail u groot of klein schijnt, belachelijk of niet. Juist omdat ik achter iedere daad de motieven zoek en de drijfveer opspeur, heeft me 't geval meer dan oppervlakkig ontroerd. Want in die wake bij het kerkhof ligt iets grootsch: de diepte van een intens sentiment. Het is de uiting eener zoo sterke jaloerschheid, dat zelfs geen dood haar overwint. Et voilé. Meer weet ik niet te zeggen. Het woord is thans aan u, Herman.

Ik ontstak een versche sigaar en verbeidde de uitspraak. Walter nam de ‘Pensees’ ter hand, Herman bebroedde zijn antwoord en Jacobus bleef wachten.

- Ik moet, begon de tweede eindelijk, aanvangen met te constateeren dat ge me voor een uitzonderlijk, pathologisch geval plaatst. Dat verrast en maakt een categoriek antwoord moeilijker. En toch... neen... nobel kan ik die jaloerschheid in geen geval noemen. Ze is, om te beginnen, niet edel in haar verschijnselen. Othello doodt, zij plaagt maar. Na de vlucht had ze niet meer mogen weerkeeren; dat vermindert de vrouw en haar jaloezie. Aangenomen dat ze doorheen alles in hem nog het ideaal bleef zien, dan heeft ze dit steeds verkleind voor zichzelf en voor anderen, terwijl Othello door een daad, geweldig als zijn hartstocht, de Desdemona-figuur vergrootte. Diens felle jaloezie kende ze niet of indien wel - want de psyche der zinneloozen is ons een gesloten boek - heeft ze die uitgeleefd in kleine verschijnselen. Ze kon moeilijk anders omdat de ziel ook zóó was, veel te eng om in hem iets meer te zien dan een middel om haar vulgair egoïsme - pronken met een mooien man, van hem genieten - te voldoen. Een nobele natuur had ze niet en daarom kon haar jaloezie in wezen noch in uiting edel zijn.

- Ze behoort dus tot de andere groep?

- Beslist. Ik dank u voor het verhaal, dat mijn opinie illustreert.

- En die van France, Jacobus, triomfeerde Walter. De vrouw had absoluut geen ame bien née et élégante, evenmin als Othello.

- Pardon, Walter, ge vergeet...

De vrienden dreigden onvriendelijk te gaan kibbelen en ik vond dus het moment geschikt om na zooveel wijsheid een hartelijk woordje te plaatsen.

- Het dunkt me, vrienden, dat ge te zeer bij uw wikkend en wegend verstand te rade gaat. Een sentiment beredeneert nen niet, men voelt het aan met zijn heele, warme menschelijkheid. Ik waarschuw u tevens voor te gemakkelijke generaliseering, want in iedere veralgemeening schuilt onrechtvaardigheid. Er zijn duizenden individualiteiten, evenveel goïsmen en dus jaloerschheden. De eene doet natuurlijk sympathieker aan dan de andere; alle zijn uitingen eener ziel, die nog niet élégante et bien née is, maar enkel de uitdrukking van een menschelijk gevoel bij onvolmaakte menschen. Deze overweging moet ons tot voorzichtigheid, tot milde meewarigheid stemmen met beul en slachtoffer, want beiden hebben geleden. Of meent ge dat de vrouw niet de diepste ellende

heeft gekend: die om het ineenstorten van haar ideaal? Ik geef gereedelijk toe dat het minder hoog is dan dat van Othello, maar het was toch ook haar geluksdroom. De schuld der menschen is vaak de schuld der natuur, die ze onvolmaakt, schiep. We moeten daarom hun fouten beschouwen met medelijden. Ik ontbeerde het in uw verstandelijke wijsheid...

- En ik in den toon van uw verhaal bij den aanvang. Wie spot, critiseert.

- Compassie begrijpt volledig. Ze ziet ook de comische zijde van een toestand vóór het echte drama. Even glimlacht ze vergoelijkend, maar daarna laat ze zuiver de deernis opleven.

- Ik bezit ze als gij, Jacobus. Maar het belet me niet in te zien dat die vrouw wil mankeerde, moedige wil om tegen haar jaloezie te vechten.

- Niet iedereen bezit die kracht. Ook Othello ontbeerde haar. Ze waren beiden beklagenswaardige slachtoffers van hun noodlot. Wat zei weer de oude, wijze Arkel uit Pélléas? ‘Si j'étais Dieu, j'aurais pitié du cceur des hommes.’ We zijn maar menschen, Herman. Morgen kennen we wellicht de jaloezie. God weet, hoe onedel ze zijn zal!

- Best mogelijk! Maar ondanks uw mooie, gevoelige phrasen, blijf ik voorloopig bij mijn meening.

- Het is de historie van alle discussies, filosofeerde Walter. Toe, neem nog een sigaar.

We ontstaken, maar 't gesprek wou niet meer vlotten.

Het sloeg elf uur.

- Hé! al zoo laat, schrok Herman. Mijn vrouw zal niet weten, waar ik blijf. Adieu, Jacobus.

Walter deed hem uitgeleide. Toen de gastheer weerkeerde, lag een fijne glimlach op zijn lippen.

JAAK LEMMERS.

1-28 October 1925.

Willem Royaards

Wanneer men het werk van Royaards overziet, dan weet men dat in het verleden van dezen genialen man een belangrijk hoofdstuk van onze kunstgeschiedenis besloten ligt. Zijn beteekenis is geweest: dat hij èn als tooneelspeler, èn als regisseur, èn als schouwburgdirecteur, een nieuw verband tusschen het tooneel en het leven, of m.a.w. tusschen de kunst en de samenleving, heeft weten tot stand brengen. Hij heeft de tooneelkunst omkleed met een waardigheid, die ze in onze landen niet altijd heeft bezeten en haar verhouding tot de algemeene artistieke stroomingen van onzen tijd vastgelegd in grootheid, evenwicht en rust.

Boven het kleine, het factische van de tooneelspeelvaardigheid, is hij gerezen met zijn echt kunstenaarschap en heeft nieuw leven gebracht in het hem eigen gebied der schoonheid, zooals anderen naast hem, en slechts korten tijd vóór hem, in andere domeinen - in de literatuur van Nederland, in onze schilderkunst, onze muziek - de boodschap brachten van een sterker, frisscher levensgevoel en van een zelfstandiger, verfijnder en breeder bewustzijn. Een tooneelmensch als hij is een kunstenaar, een echt kunstenaar, en put uit niets anders dan zijn kunstgevoel zijn inzicht en zijn streven. Met zijn aanleg had hij dichter kunnen worden, of schilder, of beeldhouwer. Maar hartstochtelijk aangetrokken door het tooneel, gefascineerd door deze kunst, rechtstreeks de vertolking van het leven, de herschepping van alle gevoel en alle denken, heeft hij voor de tooneelkunst het hoogste begeerd, beoogd en dikwijls bereikt...

Want begrepen zooals hij ze begrijpt, overtreft wellicht de tooneelkunst alle andere kunstvormen, omdat haar uiting de ruimste is, niet beperkt door wat materie is: verf, klei of woordenschat, maar strekkend tot in het oneindige, vermogend alle menschelijke gevoeligheden te omvatten en herscheppen, het dichtst in aanraking met het leven, in aansluiting met de vol-menschelijk-heid. Draagt niet de groote tooneelspeler alle leven in zich? Is hij niet heden - alleen door zijn woord, zijn mimiek, zijn gebaar - wat Royaards achtereenvolgens geweest is; vandaag de verveelde, misnoegde Misantroop van Molière en morgen de levensblije, guitige Falstaff van Shakespeare, nù de blijmoedig fantaseerende

en tot in zijn vergulde miserie met allen en zichzelven jokkenden Mercadet, dàn een wranghoonende vagebond van Gorki, eerst een der stijf-gemoedelijke Frankforters en daarna Oberon, de verliefde en zwaarmoedige koning van den nacht, of pandjesbaas, of vorst, of financier, of jonge minnaar, of oude wellusteling, mensch van de zeventiende eeuw of tijdgenoot van de twintigste?

Maar het volstaat niet een pak uit vroegere tijden aan te trekken, een grijze pruik op het hoofd te dragen, een keurigen rok te spannen rond zijn lichaam of zich te steken in een vuil, versleten plunje om aan de lieden, die vóór het voetlicht wachtend zijn op het mirakel, dat uit de doode woorden van den dramatischen dichter het bloeiend leven zal doen spreken, de illusie van het menschelijke - de waarheid in de logen - te schenken. Alléén de groote tooneelspeler-schepper is bij machte de sfeer van het tooneel dusdanig te verruimen, dat de enge schermen schijnen weg te vallen en de lage zoldering openscheurt, om het daglicht binnen te laten, met het rumoer van de straat, en de bedrijvigheid van de wereld, en den hartklop van alle driften, en den roes van alle idealen en filosofieën.

Royaards, zooals vóór hem een Bouwmeester in ons land, zooals een Kainz of een Bassermann in Duitschland, een Coquelin of een de Féraudy in Frankrijk, heeft ons wèl deze diepe, heilige zekerheid geschonken: dat een onvervalschte scheppingskracht hem bezielde. Het gemakkelijk werkje van met de lippen een overhaast aangeleerd rolletje af te dreunen en ratelende woordenreeksen met eenige aangeleerde, geijkte gebaren te illustreeren, heeft hem niet bekoord. Maar 't lastige, uitputtende, doch zeer bezielende heeft hij betracht: een mensch te zijn op het tooneel, een volledig mensch, naar den geest en het gevoel, meer dan naar den lijve. Opdat elk woord de bekentenis, elk gebaar de veropenbaring weze van een man. En alleen zij die weten hoe moeilijk te overschrijden de grenzen zijn, welke den eenen levensvorm van den anderen scheiden, de individueele aanvoeling van den acteur als mensch, van de geleende persoonlijkheid, die hij in zijn rol te belichamen heeft, zullen begrijpen hoeveel aangeboren temperament, maar ook en vooral hoeveel psychologisch inzicht, hoeveel begrip en ervaring, hoeveel intelligentie, gevoel, levensontvankelijkheid, hoeveel geestelijk aanpassingsvermogen ook er van noode zijn om een acteur van de kwaliteit van Royaards te vormen.

Ook heden, in de reeds zooveel verbeterde tooneel-inrichting van Nederland, tiert het dilettantisme nog weelderig, loopen nog velen mank onder het zware masker der komedianten-techniek. Op onze tooneelplanken zijn er nog te vele acteurs aan den gang, met routine geschminkte, met ‘vak’-kennis begaafde beroepsspelers, maar te weinig menschen, die met eigen zenuwtrilling en eigen

polsslag en eigen harteklop het leven ondergaan, dat door den auteur aan zijn personen is ingeblazen, en het als een jonge, warme kracht op hun beurt terug uitstralen. Bij vak-kennis, bij een beetje techniek kan wel de tooneelbeoefening iets winnen, niet de tooneelspeel-kunst. Voor deze wordt alles wat voor de tooneeltechniek einddoel is, slechts middel. Lichaam en gelaat en stem zijn instrumenten in dienst van het leven en den stijl. Want woord en gebaar en expressie moeten het wonder helpen volbrengen: uit het handschrift van den schrijver een mensch wakker te roepen en, naar zijn volle wezenlijkheid, uit te beelden. Maar dan moet ook alles in den acteur spreken, niet slechts zijn stem, en moet alles bewegen, niet slechts zijn hand: uit een houding, een stap, een teeken, een lachje, een hoofdknik, een zucht, een blik, een verkrimping van den mond, een rimpel in het voorhoofd zal hij, geleidelijk, beter en voller doen geboren worden, doen groeien de gestalte van den mensch, in wien hij zich dien avond heeft ingeleefd, wiens ziel hij in zich heeft overgenomen, wiens levenslot hij zal hebben te ondergaan, wiens emoties hij behoeft te vertolken.

Dit alles wijst mijnerzijds geenszins op minachting voor de tooneel-techniek: wie méér dan Royaards heeft zijn acteurs geoefend, gedrild in de techniek en de kunst van het woord, in de wetenschap van de ademhaling, de stembuiging, de zinnenrhythmiek? Maar dat alles is slechts één stadium, de inleiding tot het betere, het vollere. Bij deze eerste halte blijft de gewone, de ‘begaafde’ artiest stilhouden. De groote kunstenaar van het tooneel schrijdt verder, gaat dan eerst zijn eigen lotsbestemming tegemoet. Want het aanleeren van zijn vak, dat was zijn leerjongenstijd, het middel om zijn stiel te kennen, om van zijn instrument meester te worden. Na deze periode vangt de wezenlijke veropenbaring aan van wat zijn eigen kunnen is, zijn streven, zijn liefde voor de kunst én zijn kennis van het leven. Doch dit tijdperk kan hij dan ook slechts intreden met een rijk geworden geest, met de noodige ervaring, met veel cultuur, na zelf veel gelezen en geleerd en gemijmerd en vooral na zelf veel ervaren te hebben. Hij zal dan waarschijnlijk veel meegemaakt en beleefd hebben; wellicht ook veel geleden. Bijna altijd wordt de waarde van den artiest bepaald door de waarde van den mensch. Wanneer hij alsdan zal optreden in een rol, zal de toeschouwer gewaar worden, dat niet vóór hem, op de planken, aan 't oreeren en 't gebaren is een beroepsspelertje, burgertje met een heel klein zieltje, zonder helderheid, zonder gloed, zonder krachtig besef, rijp begrip en gescherpt gevoel, die niets begrijpt van wat hij zegt, niets ondergaat van wat hij vertolkt, maar dat hij te doen heeft met een mensch, die als mensch schoon en rijk is, ook in de wereld, en niet slechts in den schouwburg, die zijn creatie doorleefd heeft en niet anders doet

dan in zijn kunst omzetten het innigste, het krachtigste, het meest synthetische van wat zijn menschelijkheid heeft geput uit de hem toebedeelde rol.

Het groot geluk dat Royaards ons steeds geschonken heeft, berust dus hoofdzakelijk op dezen geruststellenden en overtuigenden indruk: vóór ons staat een cultuurwezen, een artiest en een ...mensch. Hij voert op de planken heel de liefde van het leven aan, welke echt, diep-in-hem vlamt en schittert, iets van zijn passie, iets van zijn lijden, iets van zijn vreugde, iets van zijn twijfel, iets van zijn trots... Hang rond deze gestalte den mantel van Julius Ceasar, en 't zal niet zijn alsof men de keizerstoga rond de schouders van een aanpaspop flapte; kroon hem met het zwart sieraad van Oberon, en het flonkerend juweel zal niet den schijn hebben op een panopticumbeeld te zijn bevestigd; drapeer hem in de harde pij van Dr Faustus, in het wit gewaad van Adam, in de geschubde kleedij van Lucifer, in het zilveren harnas van Gijsbrecht van Amstel, en men zal overal en altijd achter de verdichte of historisch-nauwkeurige kostumes iets van een levende ziel, een strevend verstand en een ademende borst gewaar worden.

Wat danken wij, modernen, niet de herscheppingskracht van Royaards, wat den heropbouw van het klassieke repertoir betreft! Gaf hij ons niet **Elckerlijk** en **Adam in Ballingschap, Gijsbrecht van Amstel** en **Midzomersnachtsdroom, De lustige vrouwtjes van Windsor** en **De Misantroop, Faust** en **Driekoningenavond**? En de wezens van al deze stukken heeft hij, één voor één, levensvatbaar gemaakt, en - ondanks hun verouderde kleedij - nader tot ons gebracht, als broeders in menschelijke verrukking en menschelijke treurnis.

Ook op zijn modern repertoir heeft hij scheppingen gebracht, die niet meer zullen vergeten worden. Dat iemand het wage nà hem Balzac's **Mercadet** of Strindberg's **Doodendans,** zelfs, in 't Nederlandsch, Becque's **Parisienne** of Shaw's **Mevrouw Warren** te spelen, de stoutmoedige zal er niet in slagen uit het geheugen van hen, die bij Royaards hetzelfde stuk zagen, de herinnering uit te wisschen van al die geboden schoonheid, van al dit weerspiegeld leven en die uitgedrukte en medegedeelde emotie, tenzij door een, als 't kan, nog meer intens-menschelijke en gestyliseerde schepping.

Dank zij Royaards hebben we eveneens van stukken, die wellicht geen meesterwerken zijn, zooals Gorki's **Nacht-asyl,** of Bennett's **Mijlpalen,** Tolstoi's **Levende lijk,** of Sandeau's **Mademoiselle de la Seiglière,** vertooningen gehad, die bijna aan de volmaaktheid grensden, en waarin door de superioriteit van de tooneelleiding werd verholpen aan den mageren inhoud van het stuk zelf. Niet alleen bezielt de groote tooneelschepper het

drama, in vele gevallen vult hij het aan, voert het tot zijn eenheid op en schenkt er zijn dieper wezen aan. Waar in het meerendeel onzer schouwburgen de meest uiteenloopende tooneelwerken - een drama en een comedie, een blijspel en een tragedie, een stuk van heden en een stuk van vroeger - met éénzelfde sausje worden overgoten, heeft hij zich altijd beijverd om aan elk hunner door aard en strekking, meer dan door de aankleeding, een door den tijd waarin het speelt en door de inzichten van den auteur vereischten stijl te geven, wel wetende dat het de stijl is, die de voorstelling maakt, dat elke voorstelling hààr eigen stijl noodig heeft. Hij heeft soms hard moeten werken en dikwijls veel moeten zoeken... Juist daarom heeft hij minder stukken in zijn programma ingelijfd dan andere directeuren, maar alles wat hij voor het voetlicht bracht, was af tot in de puntjes, gaaf, tot dieper eenheid bezonken.

Alles droeg daartoe bij: zijn spel, de scholing van zijn medespelenden, het decor, de kostumes, de belichting, het geluid en de plastiek - hij is een der eersten geweest bijv. om een geschikte muziekbegeleiding voor zekere zijner werken samen te stellen -, het leidend rhythme - de snelheid van zijn dialoog was uiterst afwisselend -, de grondtoon van schermen en kleedij. Hij kon zich niet tevreden stellen met wat anderen heel wat gemakkelijker over hun hart krijgen. Wanneer een stuk valt, leeren nog dezelfde week hunne acteurs een nieuw rolletje aan, een paar schermen worden opgefrischt, en met een beetje knapheid en routine trekt men zich wel uit den slag. Maar hebben wij ooit bij een ander tooneelgezelschap in even ruime mate dat besef van ernst, degelijkheid, harmonie opgedaan? Daarbij komt, dat de regisseur Royaards zijn eischen altijd bezonder hoog heeft gesteld, zelden of nooit tevreden over de hem ten dienste staande middelen. Zijn acteurs kloegen over zijn strengheid, zijn decorateur en zijn kostumier hadden het lastig, doch het resultaat was telkens geëvenredigd aan de inspanning en de hooge, edele ambitie van den leider. De indruk van samenhang, eenheid, evenwicht en rust, ons door zijn opvoeringen geschonken, de zuiverheid en warmte van stijl, de duurzaamheid van het naar voren gebrachte, telt dat alles niet mede? Waarschijnlijk zullen wij ze nooit bij anderen terugvinden, zooals bij hem, toen hij aan het hoofd stond van zijn gezelschap ‘Het Tooneel’ of, later, van den Amsterdamschen Stadsschouwburg, met zijn verstand, zijn sensibiliteit, zijn geestdrift, zijn kennis, zijn tucht.

Hij wist altijd maat te houden, ook in het voortreffelijke. Want zoo het onrijpe, het niet-opgehelderde, het ongevoelige teleurstelt, laat het al te verstandelijke, het te literaire, het gesystematiseerde en doodgewerkte ook niet na een pijnlijken indruk te verscherpen.

Bij hem vulden intentie en berekening elkaar aan, waren temperament en kritische zin, levensgloed en kennis, cultuur en eenvoud niet gescheiden. In zoo verre is en blijft hij eenig in zijn soort: een buitengewoon volledig en veelzijdig mensch.

Ook als regisseur heeft hij altijd het evenwicht weten te bewaren tusschen geest en stof, uitvinding en nabootsing. Hij overlaadde, noch verarmde de kern. Hij bezondigde zich, noch aan een te schematische abstractie, noch aan een overtollig realisme, even ver van een puriteinsche schraalheid als van de overdaad. Zijn kleur was frisch, zonder schreeuwerig te zijn, rijk maar niet bont, sober maar niet eentonig. Weelde en smaak gingen bij zijn regie gepaard. Aan alle opzettelijkheid vreemd, slaagde hij er uitstekend in een **midden** te scheppen, een **atmosfeer** voor de stukken welke hij uitkoos. 't Is een van zijne kostbaarste gaven geweest, dat talent om trant en stemming aan te passen bij elk stuk, ze van werk tot werk verschillend op te vatten, door eigen lijn en toon, tempo en aankleeding in verband gehouden met de psychologie en de dramatiek. Hij hield van eenvoudige maar niettemin decoratieve, nu eens fantazievolle, dan weer den geest van het tooneelstuk toelichtende schermen, niet louter van een paar achter- en zijdoeken en enkele verschuifbare blok-bouwen, bij alle gelegenheid bruikbaar. Hij zorgde voor degelijke decors en kostumes, hechtte veel belang aan het materiaal dat er voor aangekocht werd, waakte ook in 't bezonder op de verlichting, welke er al de waarden van moest doen uitschijnen.

In een woord, er heerschte **stijl** in de regie van Royaards, zooals in zijn spel. Hij bezat zijn **eigen stijl,** dóór en door Nederlandsch, ofschoon grondig-universeel, zeer verschillend, op den duur, van de Reinhardt-conceptie welke een oogenblik bij hem ingang had gevonden, in den regel veel lichter en helderder.

Toen hij aan de spits stond, was zijn werking een van de vooruitstrevendste, **modern,** in den waren zin des woords. De tijd gaat snel: nu zijn taak volbracht is, behoort Royaards eer tot het verleden dan tot de toekomst. Een schitterend gisteren, met schoonheid overtogen, onvergeetlijk voor wie er mochten van genieten, waarop een morgen volgt dat wij nog niet kunnen overzien. Maar wat er ook van kome, er **wordt** verder gestreefd, op onbegane banen, voor de kunst van het tooneel zooals van alle andere. De mirakelachtige groei en wording, de rustelooze slag en weerslag, de niet tegen te houden gang der wereld maken immers noodzakelijk het beurtelings opbouwen en sloopen van het beste, het heerlijkste... Groeten en danken wij den grooten overledene, die niet nutteloos heeft geijverd...

ANDRÉ DE RIDDER.

De drie Romans van Franzos
Slot[1]

III De waarheidzoeker.

De Waarheidzoeker is de derde en laatste roman van onzen schrijver. Zijn held heet Georg Winter en wordt in den herfst van 1823 te Jansdorf, een dorp van Noordelijk Bohemen, als de zoon van een arm weversgezin geboren. In zijn jeugd kent hij niets dan ellende. Hij vraagt zich af, want hij is een tobber, een zwaarhoofd: ‘Waarom hebben niet alle menschen genoeg om zich te verzadigen?’ Hij leert lezen bij zijn vader, een oud-soldaat, die een schoon deel van de wereld heeft gezien: Duitschland, Polen, Hongarije, Italië, en graag en kunstig vertelt. Op zekeren dag neemt zijn moeder hem mee naar de kerk van het naburige Hannburg, - Jansdorf is te arm om kerk of school te bezitten, - en daar hoort de knaap uit den mond van den priester het woord van Dr. Pangloss, eigenlijk een stelregel van Leibniz:’ ‘Alles is opperbest in deze beste der werelden.’ In volle kerk roept het kind: ‘Dat is niet waar!’ Zoo knoopt hij kennis aan met den dorpsherder, die hem naar de pastorie meeneemt en hem zijn hart laat uitstorten. Bij het aanhooren van al wat de achtjarige knaap reeds heeft geleden, zegt Adalbert Kappelmann, de pastoor: ‘Er is veel honger op de wereld, zeer veel honger. Ook nog in anderen zin. Er gaat een vurig verlangen door de wereld, een verlangen naar licht en geluk en verlossing.’

De knaap blijft bij den priester en de drie jaren, die hij in de stemmige pastorie doorbrengt, schijnen hem later de heerlijkste van zijn bestaan. De herder zelf is zijn leermeester; met zachte woorden verdrijft hij alle verbittering uit het kinderhart en onbewust wordt hij de oorzaak, dat de schrandere knaap ook priester wil worden, een voorbeeldig priester gelijk zijn weldoener.

Elf jaar oud geworden, gaat hij naar het gymnasium der Benediktijnen te B. Het klooster stond als vroom en vroolijk bekend, ‘zonder opwinding van het geweten en overlading van den geest.’ Zijn eerste leeraar is de dikke pater Celestinus, in het

(1) Zie blz. 221.

Obergymnasium komt hij onder den invloed van pater Romuald.

‘Het studieplan, - men veroorlove ons deze aanhaling uit den mond van den held van het werk, - was nu juist niet breed en wijs opgevat; men deed een weinig aan rekenen en natuurkunde, een heel klein weinig aan geschiedenis; de Duitsche spraakkunst werd in het Latijn onderwezen; de klassieke talen kregen, daar gelijk in al de toenmalige onderwijsinrichtingen van Oostenrijk, al den tijd en al de zorg. Pater Romuald deed al wat hij kon om deze verkeerdheden te temperen; de oude talen echter waren alleszins ook voor hem hoofdzaak; wie maar wilde, kon werkelijk veel leeren, en het was bijna onmogelijk niet te willen, zoo groot was zijn ijver, zijn bezieling. Ik heb hem die kennis te danken, die in meer dan een beslissend oogenblik van mijn bestaan mij uit den nood redde. Zeker, daartoe waren ook taalschat en vorm voldoende geweest. Hij echter leidde ons verder; ik heb het hem te danken, dat de wereld der ouden zich waarlijk en naar den geest voor mij ontsloot, deze door en door vroolijke wereld, die toch ook zoo ernstig en zoo diep was. De uitspraak van Jean Paul, dat de hedendaagsche menschheid onpeilbaar diep zou zinken, nam de jeugd niet eerst door den stillen tempel der oude tijden den weg naar de jaarmarkt van het latere leven, was de heilige overtuiging van den monnik. Of de wereld der ouden en de christelijke voor hem een tegenstelling uitmaakten, ik weet het niet; ik kan maar gissen, dat het zoo was; voor mij echter was zij geen tegenspraak meer. Niet alleen het woord van mijn pastoor, dat ook in die menschen een voorgevoel van het goddelijke aan te wijzen was, zou mij van mijn kinderachtigen twijfel hebben bevrijd, maar vooral het inzicht, dat de christelijke wereld toch hooger stond. Alles, zoo zei ik mij, hadden de heidenen zooals wij en veel zaken hadden zij beter dan wij, maar het kostbaarste niet, het bewustzijn, dat de geringste gelijk de machtigste vóór God gelijk is, en het medelijden. Een heerlijke wereld, maar koud, ijskoud. De warmte meende ik, had eerst het christendom op aarde gebracht. Nooit was ik gelooviger dan in die dagen, toen ik mij in Seneca verdiepte en in Plato opging.’

In de groote vacantie van 1839 moet hij aan Vroni, de nicht van pastoor Adalbert, beloven, de laatste twee jaren bij de Benediktijnen te Graz door te brengen, opdat hij in volle vrijheid zijn loopbaan kunne kiezen. In Mei 1841, enkele weken vóór het eindexamen, ontvangt hij de tijding, dat de oude priester zijn eind voelt naderen en hem wenscht weer te zien vóór hij sterft. Georg vertrekt terstond, vindt zijn weldoener nog in leven en verzekert hem, dat hij priester worden zal, omdat hij gevoelt, dat het zijn roeping is.

Te Graz heeft hij kennis gemaakt met den Jezuïetenpater Marian

en zijn vrijdenkenden medeleerling Binnenthal. De achttienjarige makker waarschuwt hem tegen pater Marian en vertelt hem, waarom hij niet gelooven kan.

‘Ik geloof aan een hooger macht in 't heelal, maar van welken aard zij is, kan mijn verstand niet vatten. 't Is mogelijk dat de dood niet het eind van alles is, maar mijn ziel, zooals zij is, mijn ik, kan ik mij zonder lichaam niet voorstellen.’

‘Gij twijfelt dus aan het bestaan van God?’

‘Aan het bestaan van een persoonlijken God in den zin van uw Kerk, ja. Het gaat mijn verstand te boven, hoe een opperwezen volgens zijn wil, die door gebed, berouw en boet kan beïnvloed worden, de schreden van milliarden wezens zou leiden. Ook zie ik nergens het spoor van zulk een wil; integendeel grijpt alles volgens ijzeren wetten plaats, in 't klein vaak genoeg volgens het plompe, wreede toeval.’

‘De vereffening komt nu eenmaal hiernamaals.’

‘Geloof daaraan, ik kan het niet. Luister, Georg! Ik was vijf jaar oud, toen ik eens met mijn moeder en mijn beide zusters van Marburg, waar mijn vader kantonrechter was, naar kennissen toereed, op de smalle bergstraat, links de wijngaarden, rechts in de diepte de Drau. Het was oogsttijd. Plots stormde uit een van de wijngaarden een dronken man ons tierend te gemoet; de paarden werden schichtig en wierpen het rijtuig om. Wij rolden de steile helling naar beneden; mijn moeder verdronk in de Drau; mijn oudste zuster stierf na onzeglijke pijnen enkele dagen later; de jongste is verminkt voor het leven; ook ik ben voor altijd ziekelijk. Daarom kan ik niet gelooven dat de Allerbarmhartige vijf onschuldige wezens - want mijn vader is er nog het ergst aan toe - met zijn wil zoo ellendig heeft doen worden, en zonder den wil van een Almachtige was het niet geschied!...’

Deze feiten maken den gevoeligen Georg duidelijk, hoe hard, hoe onverdiend het lot van enkelen is. Maar zijn baan staat hem weldra klaar vóór oogen: hij gaat naar Rome, in het Collegium Germanicum der Jezuïeten, nadat hij een zware zenuwkoorts heeft doorgemaakt. Zijn reisgezel is pater Gregorius.

Het zou aantrekkelijk zijn te weten, welke werken over Jezuïetenorden Karl Emil Franzos heeft geraadpleegd. In zijn **Waarheidzoeker** worden Pater Ribadeneira's **Leven van Ignatius van Loyola,** Pater Muzzarelli's boek over de **Verzoekingen** en Pater Garcia's **Leven van den H. Jozef aangehaald.** Maar Franzos zal voor zijn donkere, pijnlijke schildering van het zevende hoofdstuk met zijn onmenschelijke geeselingen, die leiden tot krankzinnigheid en zelfmoord, werken hebben gelezen, die meer tot de vinnige pamflettensoort dan tot de bedaarde, onoartijdige geschiedenis behooren. Waar hij Dominikanen of Benediktijnen schildert, is er

genegenheid, hartelijkheid; zoodra het de Jezuïetenorde geldt, is er nergens een greintje sympathie, en, naar het ons wil toeschijnen, ook geen geschiedkundige waarheid. De orde der Dominikanen kende hij van dichtbij: in het klooster van Czortkow was hij hun leerling en zijn vader de huisdokter geweest. Maar met de Jezuïetenorde zal hij waarschijnlijk nooit in nauwe betrekking gekomen zijn.

Georg krijgt van frater Marcus, die zich op pater Gregorius wil wreken, brieven te lezen, die pater Marian vroeger aan pater Gregorius uit Graz toezond. Het is echter onwaarschijnlijk, dat pater Gregorius die compromitteerende missiven zou hebben bewaard. Het is even onwaarschijnlijk dat frater Marcus zich juist die brieven zou hebben toegeëigend, waarvan hij den inhoud, in het hem onbekende Duitsch gesteld, niet raden kon. 't Is alsof het hoofdstuk met het doel was geschreven, de Jezuïeten nog zwarter dan hun kleed te schilderen.

Georg heeft die bedenkingen niet. Hij walgt van zooveel valschheid. Hij verlaat het Collegium Germanicum en onderneemt te voet de lange reis naar het vaderland. Te Praag zal hij zijn geestelijke studiën bij de Benediktijnen voortzetten en voleinden. Hij voleindigt ze echter niet. De twijfel maakt zich van den 22jarige meester. Laten wij den schrijver in den persoon van den held zelf het woord:

‘Den eersten stoot gaf een anekdote, die ik in een breedvoerig wetenschappelijk werk vond. De bekende anekdote van Napoleons gesprek met Laplace. Hebt gij, vraagde de keizer hem, in uw onderzoekingen bewijzen gevonden voor het bestaan van God? - Sire, antwoordde de beroemde sterrekundige, ik heb deze onderstelling nooit in mijn onderzoekingen noodig gehad. Dat was de sneeuwvlok, die tot lawine aangroeide, natuurlijk alleen daarom, omdat in volkomen stilte reeds alles was losgeraakt. Mijn gesprekken met Binnenthal weerklonken in mijn binnenste, zijn bekentenis op den top van den Rosenberg, het lot van de familie; de kreet van den dronken man weergalmde in mijn oor... En uit het boek vóór mij, een wereldgeschiedenis, steeg de doodskreet van millioenen op, die gestorven waren, omdat de aarde zich plotseling vóór hen had geopend of omdat zij het verlangen van hun geloovig hart in andere woorden en vormen hadden uitgedrukt dan hunne beulen. En in het ander boek hier, over sterrenkunde, stond te lezen, dat reeds grootere werelden waren verzonken en vergaan dan deze kleine sterren, werelden, waarvan het verstand gebood aan te nemen, dat zij ten minste door evenzoo volmaakte en evenzoo fijn besnaarde schepselen bewoond waren als onze aarde... In dit derde boek echter ston-

den de logische en dogmatische bewijzen van het bestaan van een God...'

De bekende anekdote van Laplace, de wereldgeschiedenis, de sterrenkunde zijn voorwaar alles behalve afdoende argumenten tegen het bestaan van een persoonlijken God. Nu, Georg legt zijn priesterkleed af en koopt zich voor een paar guldens een burgerpakje, waarmee hij in het water der Moldau een eind aan allen twijfel zal stellen. De communist Christian Hager redt hem echter en wijdt hem in de sociale wetenschap in.

Hager is een van die figuren, die men in 't geheugen bewaart: van top tot teen een dweper met vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid, een fanaticus, zooals het Europa der laatste 150 jaar er genoeg heeft gekend. 'In de atmosfeer van het tijdperk, dat de Maartrevolutie van 1848 voorafging, in die doffe, zwoele, grauwe onweersatmosfeer, door geen zonnestraal verhelderd, maakte zijn menschenliefde van hem een dweper, een somberen, nuchteren dweper, die zijn leven lang tobde over de vraag, hoe hij geweld tegen geweld zou plaatsen, die zijn bestaan voor nutteloos en nietswaardig hield, omdat hij nog altijd het bloed der machthebbers niet zag vloeien, waaruit, naar hij zich inbeeldde, enkel en alleen de roode vrijheidszon kon opgaan... Het katholicisme scheen hem slecht, het lutheranisme beter, het atheïsme best. Het absolutisme scheen hem slecht, de grondwettelijke monarchie beter, de republiek best. De lijfeigenschap, het proletariaat, de overdreven geldophooping van enkelen schenen hem slecht, de nivelleering van het bezit door vrijzinnige wetten beter, het communisme best.'

Daarop volgt de critiek van Franzos. 'Dat het goede, het betere, het beste zich organisch behooren te ontwikkelen, dat ook in de wereld van den geest vaste wetten heerschen, wat wist hij daarvan? Wat kon hij daarvan weten? Gelijk hij was kon hij alleen uitersten najagen, voor uitersten dwepen, uit het eene uiterste in het andere springen. Ook dit is geenszins individueel, maar een gemeenzame trek, aan al de strevers van 1848 eigen. Ook aan het licht moet men zich wennen, en wien plots de blinddoek van de oogen wordt gerukt, ziet in het schelle licht alles anders, dan het in werkelijkheid is. Liber en libertinus, dat is een eeuwige scherpe tegenstelling, die door de gansche geschiedenis gaat: de waarschuwing van den dichter, niet den vrijen man te vreezen, maar den slaaf, die zijn ketenen heeft verbrijzeld, is een van de grootste waarheden, die ooit werden geuit.'

Deze zeer duidelijke uitspraak heeft Franzos na jaren van studie neergeschreven, en indien hij de laatste tien jaren in de Russische republiek had kunnen meeleven, dan hadden de gebeurtenissen hem in zijn meening versterkt.

Christian Hager had reeds menig jaar in den kerker doorgebracht. Nu bevindt hij zich, gedwongen, te Praag, onder het waakzaam oog der politie. Hier krijgen wij een kijk in de revolutionnaire middens van die dagen.

Georg Winter verdient thans zijn nooddruft, eerst met het verbeteren van de drukproeven van een Italiaansch woordenboek, daarna met het geven van onderwijs in de Duitsche letterkunde aan de mooie dochter van den Israëlietischen koopman Emmanuel Fürther. Weldra doet de liefde haar intrede in zijn bestaan. 'Wat mij het allereerst tot haar trok, was vast en zeker haar schoonheid. Ik heb weinig vrouwen in mijn leven ontmoet, die met haar konden vergeleken worden: van die slanke gestalte, dit aangezicht met de tint van het edelste klaarste brons, van die glinsterende, diepdonkere oogen achter de lange wimpers ging een betoovering uit, die zelden vereenigd wordt aangetroffen: gloed en kuischheid tegelijk. Langzamerhand bekoorde mij haar wezen nog meer. Zij was rein en onschuldig als een kind, fijngevoelig en veelvermoedend als een vrouw, scherpzinnig en taktvol als een goed verstandig man. Ook lachen kon ze, vroolijk en onbevangen, zooals het voor haar zeventien jaren paste, maar de grondsom van haar wezen was toch pathetisch, als in weemoed gedrenkt.'

Maar het kalme leven heeft weldra zijn einde bereikt. Georg ontsnapt als bij toeval aan de gevangenis en vlucht naar Dresden, waar hij met Bakounin kennis aanknoopt en hem zijn bundel **Freie Gedichte** als propagandamiddel verkoopt. Dit boekje maakt den jongen dichter in gansch Duitschland en Oostenrijk bekend.

Georg blijft te Dresden niet. Hij gaat naar Leipzig - of, juister gezegd, hij laat zich door Bakounin naar Leipzig sturen, waar hij als corrector aan de Teubnersche drukkerij een broodwinning vindt: die had juist in die dagen het plan van haar **bibliotheca scriptorum graecorum et latinorum** opgevat. Winter komt er nu in aanraking met de Oostenrijksche dichters Hartmann, Meiszner, Beck, Hirsch, Mautner, ook met Herloszsohn en Oettinger, volgt enkele leergangen aan de hoogeschool en... komt langzaam, maar zeker, tot een gansch andere overtuiging, dan de bittere Hager hem heeft ingeënt. Prof. Moritz Haupt (1808-1874) zegt eens in een van zijn colleges:

'Waar wij den blik ook wenden, overal is politieke grootheid, kunstbloei en wetenschapsvocrtreffelijkheid nationaal geweest, natuurlijk uit den bodem van eigen volksaard gegroeid, door diens sappen gevoed, en in den regel ook weer weggekwijnd, als die bodem was uitgeput.'

Met communisme en cosmopolitisme wordt gebroken: hij voelt zich Duitscher.

Toevallig maakt hij kennis met den Weener majoor von Kneistenau en zijn bekoorlijke dochter Anna. De politieke omstandigheden staan inmiddels niet stil. In Maart 1848 breekt te Weenen de omwenteling uit. Georg Winter is er weldra als journalist werkzaam; de feiten, de brutale feiten versterken hem meer en meer tegen de revolutie, tegen communisme en vooruitstrevende democratie, waarvoor het volk alles behalve rijp is. Op de barrikaden, tot welker verdediging hij gedwongen wordt, vindt hij Christian Hager terug, die kort daarna den heldendood sterft. Georg wordt er gekwetst weggedragen en in de woning der Kneistenaus door Anna verpleegd. De lezer vraagt zich angstig af, hoe het met den dichter der 'Vrije Liederen' zal afloopen, die op de barrikaden krijgsgevangen werd gemaakt. Zijn oud kameraad Binnenthal redt hem echter, doet hem zijn twintig jaren kerker im **Gnadenweg** kwijtschelden, en de oude vriend der Kneistenaus, Felix Schwarzenberg, het hoofd van het Oostenrijksch ministerie na den opstand van October 1848, bezorgt aan den 25jarigen Georg een betrekking als leeraar in de Duitsche en Grieksche talen aan het gymnasium te Czernowitz. Eerst wordt het huwelijk van den bekeerden zondaar met Anna ingezegend.

Georg heeft een ontwikkelingsgang doorgemaakt, die door de tegenpartij voor karakterloosheid, het allerminst voor gebrek aan consequentie wordt gehouden. Die zwenking wordt gemakkelijk op zielkundige wijze verklaard en in alle tijden overal waargenomen. Men denke maar aan Maximilian Harden(2), den bekenden uitgever van **Die Zukunft** en aan den moed, die voor zijn zwenking noodig was.

Het zijn gelukkige jaren, die het jonge paar in Czernowitz slijt. Maar als den 26^{en} Februari 1861 Oostenrijk zijn grondwet krijgt, en den 4^{en} Maart daarna deze heuglijke gebeurtenis met een feest wordt gevierd, wordt Georg Winter onmogelijk gemaakt. Zijn vroegere, revolutionnaire, gedichten en de nieuwe, behoudsgezinde, worden in het openbaar en in zijn bijzijn door zijn eigen leerlingen voorgedragen! Wat weinig waarschijnlijk is...

Nogmaals treedt Binnenthal als **deus ex machina** op. Hij benoemt Georg tot bestuurder van zijn landgoed te Diskowitz in Bohemen. Daar brengt onze held de laatste helft van zijn bestaan in werkzaamheid en weldoen door. De stoffelijke toestand is er even ellendig als de geestelijke, maar moed bezielt hem. Hij zal vóór geen werk, hoe hard en stroef het ook wezen mocht, achteruitgaan. Hij zal een school openen, al moest hij ook de kinderen betalen. Hij richt weldra een werkplaats in, voor speelgoedfabricatie. De bevolking is hem vijandig gezind. Vertegenwoordigt hij

(2) Eigenlijk Isidor Witkowski (1861-1927). Zie zijn *Krieg and Friede* (Berlijn 1918).

hun meester, dus hun vijand, niet? Langzamerhand echter verbetert het lot der weinig benijdenswaardige heideboeren. Eindelijk bouwt hij, met het geld van den menschenvriend Binnenthal, arbeiderswoningen, luchtige, lachende, practische arbeidershuizen. Na opstootjes en werkstaking in de fabriek, neemt hij ook dat bestuur op zijn schouders. Na jaren is Diskowitz niet meer herkenbaar. De werklieden krijgen een deel in de winst en dat stelsel, dat thans ook elders wordt toegepast, zet tot orde en vlijt aan. Diskowitz is geen rijk dorp geworden: daarvoor is zijn bodem niet vruchtbaar genoeg, en de speelgoedfabriek moet het met de mededinging opnemen. Maar met de praktische uitslagen is de oude 'afvallige', de 'waarheidzoeker' tevreden. Zijn levensavond is kalm en stil, gelijk de avond van een stormachtigen zomerdag.

De Waarheidzoeker is de zwakste van de drie romans; hij staat veel lager dan **Een Strijd om Recht** en **De Paljas,** omdat hij eenheid mist. Zijn derde en tot nog toe laatste uitgaaf verscheen in 1896; omstreeks hetzelfde tijdstip zag de Nederlandsche vertaling te Alkmaar, zonder aanduiding van jaartal, het licht.

Uit Hademarschen schreef Storm aan Heyse(3) over den **Kampf:** 'Voortreffelijk, maar in het eerste deel nu en dan iet of wat pijnlijk.' Dat pijnlijke treffen wij in den **Waarheidzoeker** niet aan. Maar, zijn **Een strijd om recht** en **De Paljas** als uit één geut, **De Waarheidzoeker** is het niet. Enkele deelen er van, de jeugd van Christian Hager bij voorbeeld, zijn uitstekend, de taal is vloeiend en schilderachtig, maar in het geheel is er iets tweeslachtigs, dat den criticus onvoldaan laat.

Franzos had den **Kampf** en **den Pojaz** onder de knie, den **Wahrheitsucher** niet.

DR. JULIUS PEE.

(3) Den 8^{n} Maart 1887. Zie Briefwechsel zwischen Paul Heysse und Theodor Storm, herausgegeben and erläutert von Georg J. Plotke, IIe deel, bl. 180. (München, Lehmann 1918.

Rondom Luther

Prof. E.E. Pauls. - *Rondom Luther*. ('De Spieghel', Amsterdam, 1928); *f* 2,90 gebonden.

In de mooie reeks 'Cultuur-historische Studiën' werd een Nederlandsche bewerking opgenomen van de studie van Prof. Pauls, een uitstekend kenner van den hervormingstijd, over Luther.

Deze geschiedschrijver ziet de reformatie in haar sociaal verband; hij wijst op het dualisme van dien tijd, met zijn neiging naar het middeleeuwsche, zijn drang naar het nieuwe, zijn sociale veranderingen en zijn wijzigingen van standsbegrippen.

Wat we over Luther en zijn omgeving vernemen, boeit ons als een roman van Van Moerkerken.

Het werk vangt aan met een tijdtafel, een chronologisch overzicht der cultuur-gebeurtenissen uit die beroerde dagen, die inderdaad onmisbaar is.

Toen Luther in 1525 in het huwelijk trad, stichtte hij de protestantsche pastorie. Deze is de bakermat van de Duitsche cultuur geworden. (Euller, Linné, Heim, Langenbeck, Puffendorf, Stägemann, Ancillon, Müller, Heeren, Ranke, Hey, Sturm, Gerok, Gellert, Mörike, Wieland, Lessing, Boie, Hölty, Miller, Claudius, Hippel, Lichtenberg, Jean Paul, Schlegel, Geibel, Schleiermacher, Schliemann, Nietzsche, Pestalozzi).

In Erfurt promoveerde Luther. Daar werd hij gewikkeld in den strijd tusschen scholastiek en humanisme (tusschen den ouden en den nieuwen tijd). Zoo weinig hij echter ook een gotisch mysticus is, zoo weinig is hij ook een humanistische rationalist. Door zijn diepste gevoel stelde hij zich boven de tijden. Alle autoriteiten haalde hij naar beneden (behalve het woord Gods). Te Wittenberg vertienvoudigde hij het getal studenten. Met zijn stellingen wendde hij zich tot de geleerde wereld der universiteiten, opdat door een openbaar debat met een anderen geleerde de kwestie behandeld kon worden. Tot zijn verbazing brachten zij vooreerst de Duitsche geldwereld in oproer. Duizenden 'goudmarken' stroomden dagelijks naar Rome.

Bewust tot hervormer werd Luther door zijn critiek op het concilie van Constanz. Nooit legde hij de pij der Augustijnsche monniken af. Daar de meeste priesters niet preeken konden, schreef hij voor hen zijn 'Onderricht aan de Geestelijken', en zijn 'Doopboekje.'

Op den Wartburg werkte hij aan de Bijbelvertaling, nadat de in den ban gedane met zijn voorkennis op de terugreis van Worms, door den slotvoogd van den Wartburg overvallen werd. Als Jonker Jörg leidde hij daar een ridderleven. Van den Wartburg ging de Duitsche Bijbel en de Duitsche taal in de geheele wereld. In die eenzaamheid toonde Luther zich een weergaloos kunstenaar, dichter en musicus. Zelfs Heine had eerbied voor het rhythmische in Luther's taal. Hij vlocht den band, die Noord en Zuid samen kon brengen. Hij schiep het protestantsche kerklied (Ein feste Burg ist unser Gott).

Luther was geen organisator, hij was te zeer vervuld van het wezen der dingen (Wederdoopersbeweging). De ridders en de boeren verzaakte hij ter wille van de reinheid van zijn leer. Hij werd tot den meest gehaten man in Duitschland.

Door de oprichting van de overheidskerk, zijn aanstelling der landvorsten tot opperste bisschoppen van hun landskerken, heeft Luther de vrijheid der vorsten machtig bevorderd. Van daar het groot aantal kleine staten in Duitschland. Daarmee tegelijkertijd de mogelijkheid dat in 1871 een Duitsch rijk onder Pruisische leiding tot stand kwam.

Rondom de figuur van Luther groepeert zich het Duitsche leven. De keizer was katholiek om zijn absolutisme te bereiken. De Duitsche vorsten, door hun drang naar onafhankelijke vrijheid, hoorden aan den kant van de protestantsche kerk. De steden stelden het met een van beide richtingen. Meer dan vorst, ridder en boer, beleefde de burger den nieuwen tijd in een omgeving, die den ouden tijd vasthield.

Elk jaar van Luthers leven was een jaar van strijd. Hij beleefde dat, uit zijn bevestiging van de autoriteit van den Bijbel, betweterij en heerschzucht voortsproten. Pessimisme ging hem vervullen. Altijd meende hij den duivel in zijn nabijheid te zien. Het bijgeloof van zijn boersche afkomst zat nog in hem.

Zijn laatste woorden weren: ‘Vader, in Uw handen beveel ik mijn geest aan; Gij hebt mij verlost, Gij trouwe God.’ Op de vraag van zijn doctor Jonas of hij in zijn leer volhardde, antwoordde hij met een duidelijk ja. Hij stierf den 18n Februari 1546.

Prof. Pauls doet ons de 16e eeuw kennen langs al haar kanten: economisch, politiek, cultureel, sociaal. Het gaat beurtelings over kinderopvoeding, woningtoestanden op het land en in de steden, over de rondtrekkende scholieren, den aflaathandel, over muziekfeesten en instrumenten, roofridders (Götz von Berlichingen) en adellijke drinkebroers, over goederen- en vrouwengemeenschap (Munster), relikwieëncultus, de mode toen ter dagen, de landsknechten; Gothiek en Renaissance in de steden, het koopmansleven; het handwerk, den handel, de spelen; over folteringen en doodstraffen, toovenaars en kwakzalvers, artsen en badleven. Voor ons geestesoog trekken voorbij: Tetzel, Melanchton, Karel V, Frederik de Wijze, Filips van Hessen, Maurits van Saksen, Ulrich van Wurtenberg. Hans von Hutten, de Fuggers, de Welsers, Dürer...

Negen oorspronkelijke afbeeldingen (o.a. portretten van Luther en Catharina van Bora door Cranach, van Karel V door Amberger) helpen den verrukten lezer zich volledig te verplaatsen in die buitengemeen belangrijke periode.

JOZEF PEETERS.

Het Antwerpsch Stadszegel

De Vorming van het oud Antwerpsch Stadszegel, door L.J.M. Philippen, Pr., Lid der Koninklijke Academie van Oudheidkunde van België, Voorzitter van het Genootschap voor Antwerpsche Geschiedenis. (De Sikkel, Antwerpen. 1928).

De Vlaamsche cultuur organiseert zich ferm. Hier een nieuw tastbaar bewijs er van: de eerste uitgave van het Genootschap voor Antwerpsche Geschiedenis (onze geschiedkundige Academie!) Noblesse oblige! Zijn voorzitter is het, Priester Philippen, die de reeks opent en schitterend de vuurproef doorstaat.

Hij schetst de ontwikkelingsgeschiedenis van het Antwerpsch stadszegel en toont aan welke elementen het definitief type, dat in het begin der veertiende eeuw gevormd werd, aan elk zijner voorgangers ontleende. Het gebruik van stadszegels in de Nederlanden dateert van het einde der twaalfde eeuw, nadat een zekere vorm, van stadsrecht verkregen was. In 1196 vindt men de eerste vermelding van net Antwerpsch stadszegel (dit met het dextrocherium of rechterarm). Het is nog geen gemeentelijk zegel; zijn feodaal karakter blijkt uit het randschrift. Toch werd het gebezigd door het Antwerpsch bestuur, zelfs toen de stad reeds haar stadrecht bezat.

In 1239 is het oudste zegel door een ander vervangen. Pr. Philippen oppert de zeer gegronde meening, dat het Antwerpsch stadsbeheer toen meer bewustzijn van de waarde zijner gemeentelijke vrijheden had gekregen en lust om het bezit van die voorrechten op zijn zegel te bevestigen. Dit zegel (met de hand) bleef in gebruik tot in 1256. Zijn karakter is bepaald gemeentelijk. De auteur bewijst, dat de handen op het zegel een zinspeling zijn op den naam Antwerpen. De schepenzegels uit die eeuw getuigen met welke voorliefde men daarop figuren plaatste, die op den naam doelen. Dit zegel is het eerste der stadszegels van Antwerpen, voorzien van een tegenzegel.

Voor 1250 werd er een derde stadszegel vervaardigd (dit met zon en maan). Zon en maan zijn wellicht symbolen van vrijheid en zelfbestuur.

Het vierde zegel is weerom een variante van het communaal type. Tusschen 1256 en 1279 werd het gemaakt. Boven de grootere muurtorens wapperen de gebruikelijke penons met de hand, maar nu zijn aan de hechten wapenschilden bevestigd (het Keizerlijk en het Brabantsch). Het complex der figuren, die dit zegel versieren, geeft een waar beeld van het staatkundig statuut der toenmalige Antwerpsche gemeente.

Op het einde der dertiende eeuw wordt er nogmaals een nieuw stadszegel gegraveerd. Met dit zegel eindigt de evolutie en staat de beeldenaar van het Antwerpsch zegel voor goed vast tot op het einde der 18 ^{e} eeuw. De oudst gekende afdruk is gehecht aan een overeenkomst van 1302.

Volgen negen bijlagen met de teksten van de oorspronkelijke oorkonden, die op de verschillende zegels betrekking hebben. Twaalf prachtafbeeldingen verscherpen den indruk.

De studie der Vlaamsche geschiedenis bloeit weer. Pr. Philippen weze geprezen om zijn gewichtig aandeel in deze.

JOZEF PEETERS.

Muziek

Willy Corsari: *Liedjes van Liefde* (Baarn, Hollandia Drukkerij; *f* 1.50).

Willy Corsari neemt plaats in de aanzienlijke rij beoefenaars van een in Nederland zeer geliefkoosd muzikaal genre, namelijk het liedje, dat dank zij de gemoedelijkheid of de pittigheid van den tekst, zonder moeite den weg aflegt van het cabaret naar den gezelligen huiskring. Speenhoff, Dirk Witte, Max Tak, Louis Davids zijn namen die ons hierbij dadelijk te binen schieten, evenals die van Fientje Delamar, van Margy Morris en van J.L. Pisuisse, in wien die soort van muziek verleden jaar een harer voornaamste - en voorzeker meest begaafde en intelligente - propagandisten verloren heeft.

De liedjes welke onder hooger vermelden titel in bundel vereenigd, door Willy Corsari in het licht gezonden werden, zijn volstrekt vrij van den sarcastischen ondertoon, die meer dan eens in het genre binnensloop en waaraan ettelijke specimens hun tijdelijk succes te danken hadden. Tusschen haakjes mag hier nochtans wel even aangestipt worden, dat het grof-sensueele element dat Frank Wedekind in het Duitsche Ueberbrettl invoerde, of het aan meer dan gewaagde zinspelingen al te rijke repertorium van de vele Parijsche ‘boîtes à chansons’, in Nederland (zoomin als in Engeland) nooit burgerrecht heeft verkregen of zou kunnen verkrijgen hebben. Willy Corsari's geestige versjes staan even ver af, eenerzijds van het gewoon sentimenteele, als anderzijds, van het pijnlijk realistische: ze bezingen de liefde met denzelfden guitigen glimlach dien we waarnemen op de foto van de componiste die prijkt op het titelblad van haar bundeltje.

De wijsjes zelf onderlijnen den tekst der gedichtjes doorgaans heel gelukkig. De pianobegeleiding, wat betreft de harmonisatie, zullen we maar liefst niet scherp bezien; 't is nu eenmaal het zwakke punt in de negen tienden van alle ‘chansons’. Enkele drukfouten slopen ook onder. Zoo o.a. moeten in het eerste stukje vijf en niet vier bemols aan den sleutel staan, zooals dadelijk blijkt uit de cadens in de pianopartij waarmee het liedje aanvangt. Ook uiterlijk ziet het boekje er alleraardigst uit.

J.v.E.

Vondel, Rubens en Antwerpen

Toespraak op de Vondel-herdenking in de Hoofdbibliotheek der Stad Antwerpen, bij de 250e verjaring van 's dichters afsterven.

Vondel is een tweelingbroeder van Rubens, en Antwerpen is hun moeder. Vondel beteekent wel is waar Amsterdams opgang en hoogbloei in de 17e eeuw, Rubens daarentegen verpersoonlijkt Antwerpens grootheid en weelde op kunstgebied in hetzelfde tijdvak, - maar beiden zijn met dezelfde hartvezels aan de stad van hun oorsprong verbonden, en beiden dragen in zich het merg van hetzelfde Brabantsche wezen. Beiden zijn Nederlanders, die uitgroeiden tot wereldburgers en, hetzij wij hen plaatsen tegenover hun stam of tegenover de menschheid, zij blijven met elkander vereenigd naar geest en ziel. Zooals Rubens schilderde, zoo dichtte Vondel. In beider werk bereikt de Nederlandsche Hoog-Renaissance haar heerlijksten bloei, gedrenkt met de beginselen van het verchristelijkt stoïcisme en getooid met de weidsche pracht van de Barok. En van die geestelijke en artistieke stroomingen was Antwerpen een van de rijkst vloeiende bronnen.

Daarom lijkt het ons zoo gepast, dat hier, in dit gebouw, waar Antwerpen nog onlangs-de 350e verjaring van Rubens' geboorte herdacht, thans ook in vrome wijding er aan herinnerd wordt, dat het heden juist 250 jaren geleden is - 5 Februari 1679 -, dat Rubens' geestelijke broeder, Vondel, in ‘een vrolyc eynde en gewenschten uitgang’ den drempel overschreed van wat hij zijn ‘hemelsche vaderland’ heette.

In deze oude sodaliteit, met de andere gebouwen op het stemmig voorname pleintje daarbuiten, het brandpunt van Antwerpens geestelijk leven in de eerste helft der 17e eeuw; - in de peinzende atmosfeer, die ons hier omringt, waar zooveel nog spreekt van de

levenshouding en de verwachtingen van menschen, die dachten en voelden als Rubens en Vondel, hooren beiden thuis. En buiten Amsterdam, waar Vondel zijn leven heeft doorgebracht, is er in de Nederlanden zeker geen plek, waar de prins onzer poëten met meer liefderijke innigheid kan herdacht worden, dan deze waar wij ons thans bevinden, het hart van de stad zijner herkomst, het hart van Antwerpen, waar zijn ouders werden gewonnen en geboren en waar, zonder de beroerlijkheid der tijden, zijn wieg ook zou hebben gestaan.

In de gelegenheidstoespraak, die men ons vroeg voor dezen avond, willen wij dan ook niet een volledig beeld van Vondel opwekken, wij willen vooral wijzen op hetgeen hem het dichtst bij ons brengt, wij willen in het Groot-Nederlandgche lofkoor ter eere van Vondel den Antwerpschen klank laten hooren.

Vondel en Rubens werden geboren in tijden van uiterste gedachtenopwinding, te midden van den heftigen strijd om godsdienstige overtuigingen, die Antwerpen verdeelde, en die den doopsgezinden hoedenstoffeerder Joost van de Vondel en zijn latere echtgenoote Sara, de dochter van den bekenden Antwerpsche rederijker Pieter Craen, noodzaakten in verdraagzamer oorden een toevlucht te zoeken, zooals Jan Rubens en Maaiken Pypelinckx het vroeger reeds hadden moeten doen. De jeugd der beide kunstenaars werd aldus beïnvloed door een en dezelfde dramatiek der levensomstandigheden.

Keulen werd Vondels bakermat. Daar werd hij op 17 November 1587 geboren in de Witschgasse, in het huis waar ‘de Vioolstruik’ uithing, wat hem later deed zeggen, dat hij ‘'t licht eerst sagh in een viool’ en daar ‘als een bie violendau gesogen’ heeft op de boorden van den blonden Rijn.

Evenals Rubens kwam Vondel echter spoedig op Nederlandschen bodem terecht. Maaiken Pypelinckx keerde als geralliëerde naar Antwerpen weer, bracht er haar kind en liet het daar opnemen in het leven en den geest van de raseigen oude moederstad. Vondels ouders, die doopsgezind bleven en nu ook Keulen: moesten verlaten om wille van die overtuiging, kwamen zwervend over Frankfort en Bremen naar Utrecht en eindelijk naar Amsterdam, waar zij gingen wonen in de Warmoesstraat en er hun handel in zijde, hoeden en kousen voortzetten.

Toen Vondel zich op de boorden van het IJ had gevestigd, bleef hem daar, vooral in den beginne, een echte Antwerpsche, Brabantsche geest omgeven. In den huiselijken kring zijner ouders leefde men voort naar oud-Brabantschen trant. Ook in den kring zijner vrienden en bekenden was alles Brabantsch en dagelijks kon hij er de zuiverste Antwerpsche klanken hooren. Het is in een van de Brabantsche familiën, die ook naar Keulen en later naar Amsterdam uitweken, dat hij Maeyken de Wolf aantrof, het meisje, dat hij tot zijn liefhebbende, toonbeeldige huisvrouw maakte. Zij stond hem dapper bij in den kousenhandel, dien hij na zijn vaders dood in 1608 had overgeërfd, en liet hem aldus den tijd en de gemoedsrust om zich aan de poëzie te wijden.

En toen in den jongen Vondel de lust tot dichten gewekt was, en zijn eerste drang tot scheppen zich openbaarde, zocht hij daarvoor vorming en bevrediging bij zijn Brabantsche landgenooten in het **Wit Lavendel,** de rederijkerskamer, die zij te Amsterdam oprichtten na 1585, toen ze naar Holland uitweken, en waar zij de literaire bedrijvigheid van de **Violieren** en den **Olijftak** uit de moederstad voortzetten in die typische, met Fransche woorden doorkruide Brabantsche taal, waarvan Bredero en anderen, in hun gevoel van Amsterdamsche superioriteit, herhaaldelijk de caricatuur hebben gemaakt. Vondel werd lid van die Kamer. Daar was hij thuis bij de Spaansche Brabanders, die nu Amsterdamsche Brabanders aan 't worden waren. Hij trof er den Antwerpenaar Zacharias Heyns, zoon van Pieter, den schoolmeester uit den **Lauwerboom** in de Augustijnenstraat alhier. Zacharias Heyns, in 1589 nog werkzaam in de Plantijnsche drukkerij, was evenals Jan Moretus en Theodoor van Liefvelt een der Zuid-Nederlanders, die dweepten met den Franschen dichter Guillaume de Saluste, Sr du Bartas, wiens **Première Semaine de la Création** zij elk voor zich zelf geheel of gedeeltelijk vertaalden. En dat zal zeker wel een aanknoopingspunt geweest zijn tusschen Zacharias Heyns en Vondel, die in zijn eerste ontwikkelingsperiode vol geestdrift was voor du Bartas en zeer sterk den invloed van diens gezwollen, overvloedig bloemrijken stijl heeft ondergaan. In het **Wit Lavendel** ontmoette Vondel nog den Antwerpschen schoolmeester Anton Smyters, den Antwerpenaar Kolm en andere Brabanders zooals den boekbinder Gerrit van Breughel en A. De Koning, wiens

Bijbelsche spelen op Vondels eerste literaire vorming zeker niet zonder invloed waren. Vondel zal in het **Wit Lavendel** ook de Antwerpsche rederijkers van de **Violieren** en den **Olijftak** ontmoet hebben, toen ze in 1613 naar Amsterdam trokken om deel te nemen aan het aldaar uitgeschreven **Landjuweel.**

Niet alleen de leden van de Brabantsche Kamer hebben Vondel in zijn jeugd de lucht en den geest van het land van zijn oorsprong gebracht, maar tal van andere Antwerpsche kunstenaars, die de gunst dier rederijkers genoten, hebben door hun werk rechtstreeks aanleiding gegeven tot enkele jeugdscheppingen van Vondel. Het was de **Parvus Mundus** of **Cleyn Werelt** van den Antwerpschen schoolmeester Jan Moerman, die Vondel aanleiding gaf tot het schrijven van zijn **Gulden Winckel.** Het was het **Esbatement moral des animaux** van de Antwerpenaars Peeter Heyns en Philips Galle, dat Vondel in zijn **Warande der Dieren** paraphraseerde. Het is bij de prenten van den Antwerpschen graveur Jan Sadeler, naar teekeningen van den Antwerpenaar Crispijn van den Broeck, acht en dertig fragmenten uit het Oude Testament voorstellend, dat Vondel zijn **Helden Godes** heeft gedicht.

Zijn eerste treurspel, **Het Pascha,** waarin hij op zinnebeeldige wijze de vrijwording van de Vereenigde Nederlandsche provincies verheerlijkt, werd voor het **Wit Lavendel** geschreven en staat heelemaal in de Brabantsche rederijkerstraditie met zijn nog onverzwakte neiging naar vrome 'leerlycheyt' en moralisatie, zijn Fransche stijl-kenmerken van du Bartas, en zijn taal, die nog door en door den klank van den Brabantschen huize heeft.

In het tweede stadium van zijn letterkundige evolutie ontgroeit Vondel aan de rederijkerij. In den omgang met Roemer Visscher en diens begaafde dochter Anna, in het 'saligh Roemershuis', zooals hij het heette; in zijn betrekkingen met Spieghel, met Reael en vooral met Hooft leerde hij een anderen geest kennen dan dien van zijn Brabantsche omgeving. Hij louterde zijn Brabantsch dialekt en drong als kunstenaar meer en meer door in het ware wezen der Renaissance en der Oudheid. Hij voelde zich hoe langer hoe meer door en door Noord-Nederlander worden, opgaande in de politieke en godsdienstige gedachtenstroomingen, die de Hollandsche 17^{e} eeuw zoo fel bewogen hebben.

Maar toen kwam de groote crisis in zijn gemoedsleven, zijn

overgang naar het katholicisme, die er hem in elk geval zal toe gebracht hebben om meer dan ooit belangstelling te voelen voor en betrekkingen aan te knoopen met de katholieke zuidelijke Nederlanden.

De vriendelijke betrekkingen, die Vondel onderhield met Hooft en den Muiderkring werden omstreeks 1643 afgebroken, en de twee grootste literaire vertegenwoordigers der Nederlandsche Renaissance gingen tegenover elkander staan. Hooft bleef de Renaissance-mensch in den geest van Petrarca, buiten het Christendom, alleen strevend naar humanistische levenswijsheid en schoonheid, - Vondel werd altijd maar inniger en dieper christelijk om, aarzelend op den ‘driesprong’ van doopsgezindheid, Remonstrantsche leer en katholicisme, zooals hij het zelf voorstelde, beslist het laatste te kiezen, en de levenshouding van het verkatholiekte stoïcisme aan te nemen, dat in dien tijd met het meest gezag werd ontwikkeld door den Zuidnederlandschen Justus Lipsius.

Wij wenschen hier niet aan te toonen langs welke wegen Vondel tot het katholicisme ging, - hoe hij al vroeg verbitterd werd door de onverdraagzaamheid der Calvinisten, die ‘God voeren in den mond en de valschheid in 't gemoed’, - hoe hij in den grooten strijd tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten partij koos voor de zwakkeren en in zijn **Palamedes** schitterend den geslachtofferden Oldenbarnevelt wreekte, - en hoe wij in zijn werk geleidelijk de bewijzen van zijn groeiende katholieke sympathieën talrijker zien worden, van den **Gysbrecht van Aemstel** (1637) en de **Maeghden** (1639) af, waaruit zijn ingenomenheid met den katholieken eeredienst, met heiligen en relikwieën, op onloochenbare wijze blijkt. Wij stellen alleen vast, dat de overgang in 1641 een voldongen feit was en dat Vondel van dat oogenblik af, in en door het katholicisme, zijn ware sfeer had gevonden, den vrede en de harmonie voor zijn gemoed en den waren grond voor zijn dichterschap. Het karakter van Vondel was weinig individualistisch, zijn ziel bleef verwant met die van den middeleeuwschen mensch, die behoefte had aan een hooger, geëerbiedigd leidend gezag, godsdienstig en wetenschappelijk, en zoo vond hij zijn zekerste houvast in de katholieke Kerk, die hem

bovendien toeliet godsdienst en poëzie te vereenigen tot een volkomen schoonheid, die aller eerbied afdwingt.

Uit de **Litterae Annuae,** door de Jezuïeten in 1641 uitgegeven, blijkt dat Vondel zelf erkent door leden van deze orde tot het katholicisme gebracht te zijn en zoo zal hij zeker weer meer dan ooit de blikken gericht hebben naar Antwerpen, van waar de Jezuïeten hun **missio hollandica** naar het Noorden uitzonden, en waar zij in de prachtige barokkerk die hier vlak tegenover staat, als het ware een zinnebeeld van hun zedelijke en stoffelijke macht hadden opgericht. Antwerpen was in de oogen van Vondel de vrome stad bij uitnemendheid. In het korte gedicht, dat hij aan deze stad heeft gewijd, zegt hij het zeer uitdrukkelijk:

> Een paerle aen Flippus kroon, en zelf de kroon der steden
> Van gansch Europe, en als een lamp voor 't hoogh altaer,
> Verlichtze met haer' glans godtvruchticheit, en zeden,
> En kunsten, en bewaeckt de lantgrens in gevaer.
> Hoewel de stroom en muur en burgerwacht haer stereken,
> Haer sterckste burgh is Godt, zijn Moeder en haer kercke.

Naast de Jezuïeten nam aan dat bekeeringswerk een groot aandeel de vrome Amsterdamsche begijnenvader Leendert van der Meeren, alias Leonardus Marius, die zeer bevriend was met de Antwerpsche Moretussen en in 1639 te Antwerpen zijn geruchtmakend werkje over het Amsterdamsch mirakel, **Amsterdams Eer en Opkomst,** bij H. Aertssens liet verschijnen. Een van Marius' broeders was gehuwd met Suzanna van Tongheren, dochter van Petrus, en Catharina Moretus. Leonardus Marius zelf was, vóór hij zich te Amsterdam vestigde, door Balthasar Moretus met den grootsten aandrang verzocht geworden om te Antwerpen in de O.L. Vrouwekerk de waardigheid van Plebaan te bekleeden. En beiden, Marius en Moretus, waren bevriend met den katholieken Amsterdamschen boekhandelaar Barentsen Hartoghvelt, met wien Vondel vertrouwelijk omging.

Deze betrekkingen wijzen ons op den kring van katholieke Antwerpsche vrienden, waarin Vondel en de zijnen verkeerden. En het is voor ons wel aangenaam daar op dezen dag weder aan te herinneren.

Uit de oude familiepapieren der Moretussen, op het Plantijnmuseum bewaard, mochten wij voor een achttal jaren opdiepen,

dat Anna Vondel, de verkleefde, liefderijke dochter van den dichter, in 1643, te Antwerpen logeerde in het huis van Moretus' moeder, met de dochter van Barentsen en nog een geestelijke zuster. En het is niet gewaagd te onderstellen, dat Anna Vondel hierheen kwam, kort na haar overgang tot het katholicisme, om hier het Sacrament des Vormsels te ontvangen, dat haar in die jaren moeilijk in Noord-Nederland kon gegeven worden. Dat Anna gevormd werd door den Aartsbisschop van Mechelen, Jacob Boonen, getuigt Vondel zelf in het **Danckoffer** aan den bisschop, waarmede hij hem in 1645 de **Altaergeheimenissen** opdroeg.

En Vondel zelf was bevriend met Balthasar Moretus III, die van 1641 tot 1674 aan het hoofd stond van de beroemde Antwerpsche drukkerij. De prins onzer Nederlandsche poëten droeg immers aan dien Moretus in 1645 de ode **De Druckkunst** op, waaruit vriendschap en bewondering blijken.

Leest men het gedicht aandachtig, dan krijgt men wel den indruk, dat het geschreven werd nadat Vondel zelf Moretus in zijn drukkerij had gezien, te midden van de groote bedrijvigheid die daar toen nog heerschte. Hij teekent hem als een veldheer, die bij de zetkast de letters als soldaten in slagorde opstelt en de versleten letters als verminkten uit het gelid wegneemt. Na den Antwerpschen drukker aangesproken te hebben als de ‘doorluchte en wijze Balthasar’, in wien hij ‘zijn vaders erfdeught’ huldigt, toont hij hem aan het werk.

> Hij treedt gelyck een veltheer, daer
> In 't midden van zijn letterschaer,
> Bereit ten slage, in haer vierkanten,
> En weet zijn legers net te planten.
> Hij monstert zijn verminckten uit,
> En trage krijgslien, moe van buit
> Te halen, met hun stomp geweer;
> En vult de leege vaendels weer
> Met jongen, kloeck op hunne stucken,
> En fiks om lustigh los te drucken.

En als een van de grootste verdiensten van Moretus roemt hij het drukken en verspreiden van de uitgaven der Sociëteit Jesu in China.

Wij mogen wellicht ook aannemen, dat Vondel bij datzelfde bezoek in 1645 het versje schreef op den Antwerpschen Pater Jezuïet Daniël Segers, den voortreffelijken bloemenschilder. De

legende vertelt zelfs, dat de dichter den schilder in het Jezuïetenklooster op zijn atelier opzocht en toen hij hem daar niet aantrof, na het bewonderen van een bloemstuk, dat zich daar bevond, met een stuk houtskool op den muur zou geschreven hebben:

De geest van Segers is een bij,
Waer op de Nederlanders roemen.
Zy zuight haer honighleekerny
En geur uit allerhande bloemen.
Een By quam op zijn schildery
En geur en kleuren aangevlogen,
En riep: Natuur vergeef het mij:
Dat bloempenseel heeft mij bedrogen.

Vondels vertrouwelijke omgang met Balthasar Moretus blijkt nog uit andere documenten die wij op het Plantijnsch archief vonden en waaruit wij vernemen, dat Vondels kwistzieke zoon, Joost de jongere, te Antwerpen bij Moretus op het crediet van zijn vader 40 gulden kwam leenen. Vader Vondel had een briefje medegegeven, dat sprak van een eventuëele tusschenkomst voor een bedrag van 12 gulden, maar de jonge Vondel verzon er een heel verhaal op over een diefstal, waarvan hij op het schip van Rotterdam het slachtoffer werd en dies meer en deed aldus de 12 gulden stijgen tot 40. Vader Vondel betaalde het ontleende geld aan Moretus door tusschenkomst van Barentsen.

Twee maanden later werd Joost de jongere insolvent verklaard en mocht de vader zijn heele bezit offeren om te beletten, dat zijn zoon in de gevangenis kwam. Dit bezoek bij Moretus is stellig een van de menigvuldige pijnlijke episoden, die de instorting van den ongelukkigen Joost voorafgingen en die den ouden Vondel de laatste levensjaren zoo lastig en bitter maakten.

Menigvuldig zijn de Antwerpsche en andere Brabantsche vrienden en bekenden met wie Vondel, na zijn verkeeren in de Brabantsche kamer en in den Muiderkring, omgang hield. Wij noemen nog alleen den Antwerpenaar Dr. Franciscus van den Enden, die omstreeks 1652 te Amsterdam een Latijnsche school gaat oprichten en tot hoogen bloei brengt. Vondel woonde daar de Latijnsche tooneelvertooningen bij, ingericht door de studenten en was een zeer gewaardeerde gast in den kring van Dr. Van den Enden's vrienden, waarbij ook de familie Van Vlooswyck behoorde, die Vondel in de zwarte dagen op het einde van zijn

leven van gebrek heeft gered door hem in de Bank van Leening een betrekking te bezorgen.

Dr. Sterck, de geleerde Vondelkenner, zegt het heel uitdrukkelijk: ‘Vondel heeft zich altijd bij de Brabanders aangesloten.’ Dat was de trek van het bloed, en zoo begrijpen wij hoe hij herhaaldelijk vurig trachtte naar den vrede tusschen Noord- en Zuid-Nederland, - eenmaal in het begin van zijn loopbaan, in een sonnet op het Twaalfjarig Bestand, en een andermaal als zestigjarige in de meesterlijke **Leeuwendalers,** waarmede hij in 1648 den Vrede van Munster verheerlijkte. Dit allegorische landelijke spel, dat hij buiten de sfeer der godgeleerde twisten hield, is het spel der verzoenende liefde tusschen Adelaert en Roos, tusschen Noord en Zuid. In deze jeugdig-frissche pastorale spreekt Vondels hart en opvallend is onder het vele mooie, dat ons dat werk te genieten geeft, de rol van Lantskroon, waarin de Aartshertogen en vooral Isabella, de ‘vredemoeder’, met warme sympathie bejegend worden.

Hoe treurde hij bij haar afsterven!

Godvruchtige Isabel!
Hoe pijnigde u dees hel
Des oorlogs, toen gy zocht
Hetgeen, uw leven lang,
U nooit gebeuren mocht!

Door de ijverigste beê,
Gij zocht de heil'ge vreê
En vondt haar al verblijd
En greept ze, maar helaas!
Voor eenen kleinen tijd...

Toen kreegt gij een verdriet
In 't leven, en verliet
De wereld om den Peis
Te zoeken, boven de aard'
In 't goddelijk paleis...

O Vredemoeder, eer
Van Neerland! Nimmermeer
Verwelke uw vredelof.
Gij stondt naar vrede in 't aardsch.
En sluit ze in 't hemelsch hof.

Deze liefde voor den vrede tusschen de twee deelen der Nederlanden en die oprechte genegenheid voor de Aartshertogin, die zooveel voor den vrede deed, is weer een trek, dien Vondel deelt met Rubens, den schilder-diplomaat, den vredegezant, die in zoo menige omstandigheid namens Isabella is opgetreden en ook

meer dan eens in echt pathetische doeken de gruwelen voorstelde, die de oorlog herhaaldelijk over zijn ongelukkig land bracht.

De geestelijke broederschap van Vondel en Rubens straalt triomphantelijk uit beider werk. Zooals Rubens de eerste Nederlandsche schilder was, die zich den geest der Renaissance heelemaal toeëigende zonder er iets van zijn eigen persoonlijkheid bij in te schieten, zoo is Vondel de Nederlandsche dichter, die den rhythmus en het evenwicht, de schoone symmetrie en de statigheid der Renaissance-kunst met zijn eigen wezen heeft weten te versmelten. Beider Christendom heeft hen nooit den rug doen toekeeren naar de levensvreugde en den dorst naar schoonheid van het Heidendom. Zij stelden integendeel de heidehsche Oudheid in den dienst van het Christendom. Zooals Rubens de vrome heiligen schilderde naast en tusschen de zinnelijke goden en half-goden van den Olympos, zoo dichtte Vondel de **Heldinnebrieven** van Ovidius naast de **Brieven der Heilige Maeghden.** Heel het dualisme van hun tijd lag in hun werk. Beiden hebben de aarde zoo lief als den hemel.

De eigenschappen van Rubens' schilderijen zijn die van Vondels gedichten.

De **Val der Verdoemden** van Rubens en de nederstorting van Lucifer en zijn aanhangers in de Hel, beschreven door Vondel, leven van een en dezelfde geweldige bewogenheid en kracht, - het zijn scheppingen van een en dezelfde hemelbestormende ziel. De beide kunstenaars hadden hetzelfde visioen van menschentrossen in spasmische gewrongenheid krampachtig ineengeklist, als een stortvloed in den afgrond duizelend, weggeslingerd door het vlammenzwaard van Michaël en de verbolgen engelen. In beider geest lag de drang naar het titanisch-grootsche van een Michel Angelo.

Als wij voor de kleurenhymnen staan, die Rubens wijdde aan de verheerlijking van het zinnelijke leven, als wij zijn weelderige vrouwen zien met hun amberkleurige vleezen vol paarlemoeren weerschijnen, en zijn forsch gespierde, donkerder mannen, die in blijden levensdrang, tuk op minnespel, elkander bespieden, naloopen, omvatten, - dien triomf der zinnelijkheid, zoo gezond, dat ze niet eens ontuchtig lijkt - dan kennen wij geen dichter, beter in staat om dat alles met het woord te vertolken dan Vondel, die

in zoo menig huwelijksdicht met denzelfden gloed en onbevangenheid ‘den geoorloofden wellust,’ waarover Rubens sprak, weet te bezingen, of in het onvergetelijke beeld van Eva in het paradijs uit **Lucifer** als een tegenhanger heeft gedicht voor de vrouw met het pelsken.

Die gezonde zinnelijke trek was bij de twee kunstenaars onverwoestbaar. Als zestigjarige bezong Vondel de schoonheid van Hageroos in de **Leeuwendalers** met dezelfde frischheid van geest, denzelfden gloed van liefde, dezelfde jeugdige teederheid, waarmede Rubens, op denzelfden leeftijd, telkens en telkens weer de eenig mooie, jonge Hélène Fourment schilderde.

Ze liggen te kust en te keur in Vondels werk, die echt Rubeniaansche wellustzangen, vol kleur en licht, vol mythologische beelden en allegorieën, die volstrekt niet rhetorisch aandoen omdat het oprechte, warme gevoel van den dichter hun een nieuw en waarachtig leven geeft. Strophen als de volgende uit het **Bruyloftbed** voor Hooft en Heleonora Hellemans, de bloeiende weduwe van den Antwerpschen koopman Bartolotti, vonkelen en schitteren van dat blijde leven.

Het is Cupido, die spreekt tot bruidegom en bruid:

Op op, gesegent paer, mijn 'swaenen sijn geslagen
In parrele gareel: beklimt den gouden wagen.
  Ick self sal voerman sijn der moederlijcke vracht,
En verre, uyt het gesicht der sterffelijcke menschen,
Ten darden hemelkreyts u voeren: daer met wenschen
  'T beschoren bruyloftbed uw 'trage komst verwacht.
.....
Ick ben geen Phaëton, in 't mennen onervaeren:
Al schort het mij aen groey, my mangelen geen' jaeren:
  Oock sal mijn' moeder u versellen sy' aen sy':
De Drossaerd over u en over haer geseten,
Al vloeyende den pad met bruyloftveersen meten,
  En stroyen met den mond een' lent van poësy.
.....
De wackere uuren, mijn' vrou moeders kamenieren
En deurbewaerderssen, de poorten, die 'er gieren
  Van louter goud, terstont ons sullen open doen.
Ick sal u setten, met het glippen myner raden,
Daer 't bruyloftbedde duyckt in frissche myrtebladen,
  En avondstarrigh licht siet schitteren door 't groen.

Hier sultghe salighlijck en heughelijck versaemen,
En geest en godlijckheên elckanders siel toeaêmen;
  Voltoyende uwe Min, gelijck uw minnaers dicht.
Ick salse al soetelijck aenprickelen met rymen,
En huwen aen uw spel aldus den hylicxhymen;
  Waer toe my 's meesters vlyt door leering heeft verplicht.

Stroopt nu 't gemoed van sorg voor steden en kasteelen,
En treckt omhelsen aen, liefkoosery en streelen.
  En kussen, jock, en lach, ja Venus gansch en gaêr,
Die ware door uw' siel en sinnen, lijf en leden,
En propp' gevoelen en verstand met saligheden;
  Bekoorsters dickwils van den grooten donderaer.

Ach! waerom deckt natuur d'aenlockelijcke naecktheyd
Der schoonheyd, en 't gebruyck der opperste volmaecktheyd
  Soo schuw met schemerschaedwe, en met sluyerpaers en wit?
Is 't niet om 't hart te meer te noopen met verlangen?
En Mins verbeeldingen meer krachts te doen ontfangen,
  Wanneer haer' vlamme weyd van 't een tot 't ander lit?

Die selleve natuur schiep daerom de gepeynsen
Der vrouwen weygerlijck, en gaf haer 't geestigh veynsen
  En 't marren in 't geheymst des boesems met voordacht,
En winterkou en koelte, en traegheyd tot ontfarmen;
Om, met een' heetren toght, gelieven in liefs armen
  Te werpen, tot meer heyls voor 't menschelyck geslaght.

Vooral in Vondels treurspelen vinden wij de bewijzen van zijn bewondering voor Rubens en het is bij het onderzoek van dat gewichtig gedeelte van zijn werk, dat wij best begrijpen hoe hij er toe kwam om Rubens voor den grootsten schilder van zijn tijd te houden. De zin voor pathetische dramatiek, - het handig en kunstig gebruik van alles wat een zeer uitgebreide belezenheid aan hulpmateriaal en stoffeering kan meebrengen - het aanwenden van aesthetische regels, die over de navolging der natuur den glans werpen van een hoogeren stijl, - de kunstige ordinantie van groepen en figuren, - dat alles vinden wij in Vondels treurspelen al evenzeer als in Rubens' groote picturale samenstellingen.

Vondel noemde zijn treurspelen ‘levende tafereelen’ en als dusdanig zag hij ze als echte Rubenstafereelen. In de inleiding tot de **Gebroeders** geeft hij ons daar het zekere bewijs van. Hij beschrijft zijn treurspel alsof het een schilderij van Rubens was, en merkwaardig is het hoe zeer Vondel in de beschrijving van dat fictieve Rubensschilderij de treffende tegenstellingen, de bewogenheid, de verbeeldingsgave, den zin voor allegorie, de voorliefde voor landschapsachtergronden met architecturale motieven, de kleurenweelde en al de andere kenschetsende eigenschappen van den schilder bewijst te kennen.

Het loont de moeite om deze passage te lezen: ‘Hier word ik belust, schrijft de dichter, om door Rubens, de glori der penseelen

onzer eeuwe, een heerlijk en koninglyck tafereel, als een treurtooneel te stoffeeren. Hij valt aen het teeckenen, ordoneeren en schilderen, nocht zyn wackere geest rust eer het werkstuck voltoit zy. David zit 'er zwaermoedigh op den hoogen troon. Men ziet er, door een poort in 't verschiet, de drooge dorre en dorstige landouw quijnen. Boven in 't gewelf en 't prachtige marmeren en cederen hof zwieren zonnige Engelkens, die, naer de gewoone zinrijckheid des allervernuftigen schilders, elck om strijd bezigh zijn, om net uit te beelden 't geen ter zaecke dient.' Dan beschrijft Vondel al die 'Engelkens' met hun symbolische attributen en gaat daarna voort als volgt: 'Sauls verwezen nakomelingen staen voor den rechterstoel, en zien zeer deerlyck, overmits Benajas den lammen Mephiboseth en het kleentje Micha, op het wencken van 's Konings oogen, en wijzen des uitgestreckten scepters, uit den hoop treckt, terwijl de Gabaoners met wraeckgierige en gloeiende aengezichten, aen d'eene zijde, op hun recht dringen, en aen d'andre zijde hem benauwen het misbaer en de traenen der allerbedruckste Michol; waernevens de stockoude weduwe, al bevende met de rechte hand op haer stoxken, en met de slinke op de rechte schouder van hare kamenier leunende, met een lachende aenschijn meld, datze, van rouwe aen 't mijmeren geslaegen, niet weet watze zeit.'

Dat alles is inderdaad zuiver Rubeniaansch naar de practijk en ook naar de theorie, want de vrijheid, die Vondel opvordert om zijn onderwerpen luister bij te zetten door hier en daar wat van de natuur af te wijken, verdedigt hij met het voorbeeld van Rubens. 'De schilder, zegt hij, hoewel hij niet anders als een nabootser van de natuur zij, verziert nochtans dickwils eenighe bijvallende schaduwe, daerze natuur weigert, om 't ander werck het te doen voorkomen: of maelt naeckten en andere cieraeden, die de historie eenen welstand bijzetten. Zoo leit het penseel oock zijn oordeel te werck in 't leggen en wel schicken der verwen, die zich best onderling verdraegen.'

In Vondels veelzijdig werk komen de drie en twintig treurspelen vooraan. Daar is hij het meest in zijn eigen element, vooral in de Bijbelsche tragedies, waarvan hij de hooge materie met eerbied en liefde behandelt. In het treurspel zien wij het best zijn geleidelijke en zekere stijging naar de hoogste toppen. In den beginne

voelen wij het middeleeuwsche tooneel, het Fransche Garniertreurspel en het Latijnsche schooldrama nog sterk in zijn opvattingen nawerken. Zijn overgang naar het Seneca-drama is reeds een loutering, maar weldra voelde hij ook daarvan de opgeblazenheid, en voor een groot deel door invloed van Justus Lipsius' geschriften, kwam hij er toe het Grieksche treurspel van Sophokles, met zijn eenvoud, zijn natuurlijkheid en zijn juister begrip van het classieke te verkiezen. Naarmate hij ouder werd, ging hij meer en meer de Aristoteles-wetten volgen zooals ze door de geleerden van zijn tijd werden opgevat en zeker heeft hij in die richting het hoogste bereikt, dat ooit in de Nederlanden werd voortgebracht. Vooral het eeuwige, christelijke thema van Lucifers opstand, den zondeval en de verlossing door Gods menschwording, de kern van de middeleeuwsche dramatiek, heeft Vondel tot de hoogste dramatische lyriek gevoerd, zooals Bach het deed met het Passiethema. In Vondels machtig rhythme en met zijn verheven reien, die de commentaren zijn van zijn dichterziel op de treurspelstof, ruischt ons dat alles uit zijn treurspelen tegen als uit orgelpijpen, forsch en teeder te gelijk.

De dichter, die met zijn geest zoo gaarne in de zaligheid van hemel en paradijs vertoefde, was ook even geestdriftig voor alles wat op de aarde voorviel, vooral in zijn geliefde woonstreek. Hij is Hollands zeventiende-eeuwsche nationale dichter bij uitnemendheid. Heel de schitterende opgang van de Noordelijke Nederlanden heeft hij met onverzwakten gloed bezongen. Hij vereert de prinsen, zooals in Frederik Hendrik's **Geboorteclock;** hij zingt den roem van de zeehelden Tromp, De Ruyter, Cornelis De Wit en anderen; hij geeft in zijn werk een dichterlijke weerspiegeling van al de politieke gebeurtenissen, zoowel buiten- als binnenlandsche, veldslagen, vredetractaten, vorstelijke huwelijken, enz., die voor zijn Hollandsche tijdgenooten beteekenis hadden. Heel de heerlijkheid der Hollandsche gouden eeuw met haar ruimeren Europeeschen achtergrond zingt uit zijn werk zooals het Zuidnederlandsche staatsleven met zijn internationalen aanhang in kleuren en lijnen gloort uit zoovele prinsenportretten en allegorieën van Rubens.

In Holland ging Vondels hoogste liefde naar Amsterdam. Geen eigen zoon heeft ooit zoo bezield de grootheid van die stad, haar

rijkdom en voorspoed bezongen. Amsterdam was in den historischen gang der eigen cultuur door de Nederlanden, na het Brugge der Middeleeuwen en het Antwerpen der 16e eeuw, de derde hoogste top; en in de ontwikkeling van onze taal werd daar met het oude Westvlaamsche Dietsch en het Brabantsch, onder de bevruchtende werking van een steeds rijker en fijner wordende beschaving, het Hollandsch vermengd tot ons modern algemeen Nederlandsch, - een taal al even ver van het plat Antwerpsch als van de Amsterdamsche straattaal, zooals Vondel zelf zegde. - Te midden van het veelzijdige groeiende leven dier wordende wereldstad, als grootmeester bij dien taalsmeltkroes, stond Vondel, die de welvaart van de haven, de fiere zelfstandigheid der stadsregeering, het oprichten van het **Zeemagazijn** en het **Nieuw Raadhuis,** de bedrijvigheid der patriciërs en kooplieden, der kunstenaars en geleerden voor de eeuwen vastzette in onsterfelijke verzen, zoo vol bloemige frischheid, weelderigheid en Renaissance-voornaamheid als de triomfbogen en -arken en -wagens, waarmede Rubens de straten en pleinen tooide toen het te Antwerpen hoogtij was.

En voor dien voortreffelijken zanger had Amsterdam slechts een plaatsje van boekhouder in de Bank van Leening over, toen hij in zijn ouden dag, na veel beproevingen, in de armoede leefde, verzorgd door een verre nicht, en bekommerd om een kleinzoontje, een derden Joost, die knechtje was bij een schoenmaker. Wat een tegenstelling tusschen dien eenzamen, behoeftigen ouderdom van Vondel en de triomphantelijke laatste levensjaren van zijn tweelingbroeder Rubens, die leefde in een paleis, omringd van weelde, gekoesterd door de liefde van een jonge vrouw en bloeiende kinderen! Innerlijk waren beiden echter even rijk, en trots zijn armoede was het met de gelouterde vreugden der hooge levenswijsheid, dat Vondels ‘ziel God ging zoeken in 't Paradijs’, zooals hij het zelf in zijn vaste vroomheid schreef.

Vondels lijk werd ‘uytgedragen’ door veertien poëten en zijn bewonderende volgeling Antonides dichtte prophetisch bij de uitvaart:

> Zoolang men Neerduitsch dicht verstaet en houdt in waerde,
> Zal meer en meer zijn lof zich spreyen over d'aerde.

Zooals zijn tijdgenooten over hem dachten, zoo doen wij het nog. Wat Dante voor de Italianen is, Shakespeare voor de Engelschen, Goethe voor de Duitschers, dat is Vondel voor ons: de drager van een onzer hoogste en zuiverste geestelijke waarden. Zijn naam is een van de hechtste adelbrieven van het Nederlandsche volk. In zijn werk leeft een schoonheid voort, die ons nog steeds ontroert en ons bij de bescheiden hulde, hier heden aan zijn nagedachtenis gebracht, niet alleen met bewondering, maar, niettegenstaande de eeuwen, die ons van hem scheiden, nog met dankbaarheid en liefde vervult.

Dr. MAURITS SABBE.

Een Metamorfoze

In elken menschengeest ziet het woord NOODLOT zwart van een menigte wreede, geweldige natuurgebeurtenissen die het door associatie tot zich trekt. We denken er bij terug aan de laatste aardbeving in Japan, een spel van de natuur dat tienduizenden menschenlevens kostte. Men stelt zich met gemoedsbeklemming in de plaats van een bewoner van Roquebillière, die zich 's avonds te bed legt, zonder in 't minst te vermoeden dat, vóor het aanbreken van den morgen, het heele dorp onder een ingestorten bergwand zal begraven liggen. Afgrijzen vervult ons een oogenblik tegenover dat heelal van meedoogenloos geweld. Men staart zich gek op die ongerijmde samenstemming van een vruchtbare krachtsontplooiing en een verslindenden, verwoestenden lust. Het beeld van Romain Rolland schiet me te binnen: '...cette truie en gésine, qui mange sa ventrée.'

Het is opmerkelijk, hoe de menschen zich meestal het noodlot als een bijna zuiver geologische drijfveer indenken. Door de indrukken die het verhaal van tallooze wereldrampen - aardbevingen, overstroomingen, vulkaanuitbarstingen - in mij tot een vage, maar zwarte onrust heeft saamgehoopt, stelde ik mij tot vóor enkele jaren het noodlot voor als een complex van duister werkende natuurkrachten buiten ons. Hierbij verleende ik weinig aandacht aan het feit, dat wij van de natuur, lijk de atomen op hun beurt van een zekere stof, onafscheidelijk deel uitmaken.

Weinig jaren geleden echter kwam ik als onderzoeksrechter te Boisy-City, hoofdstad van den staat Idaho, in de gelegenheid, een drama, dat zich in het Rotsgebergte had voltrokken, nader in zijn oorzaak te doorzien, - voor zoover hier althans van doorzien kan spraak zijn.

De streek rond Boisy-City, bergachtig en rijk beboscht, biedt gelegenheid genoeg tot prachtige uitstappen. De meest geliefde,

ook de vermoeiendste, gaat naar de vallei van de Silver Thread, een bijriviertje van de Snake. Een flinke wandeling, twee uur lang door heerlijke bosschen. De bodem stijgt onmerkbaar tot tweehonderd meter boven de bedding van de Silver Thread. Aan de zijde van Boisy-City is de vallei op een lengte van een tiental kilometer voor wandelaars niet bereikbaar, de rivier zelf niet te zien, behalve langs een enkelen smallen weg die het bosch verlaat, dan enkele minuten leidt door een woeste, rotsachtige, met struiken schaarsch begroeide vlakte, om eindelijk, bij wijze van gang, tusschen twee naakte hooge rotswanden tamelijk steil naar de vallei neer te dalen.

Vóor men deze in het zicht krijgt, buigt het dalende pad naar rechts en loopt ongemerkt evenwijdig met de richting van de rivier. De linker rotswand, die ons tot nog toe alle zicht op de vallei onttrekt, wordt stilaan lager, tot men er eindelijk overheen kijkt. Men ijst, men duizelt, onwillekeurig doet men een stap achteruit. De lage rotswand behoedt ons lijk een brugleuning voor een val in den afgrond. 't Riviertje loopt daaronder - loopt? - neen, het ligt daar lijk een witte draad waarin men enkel den rustigen metaalglans, niet meer de schuimende bruising van het water onderscheidt. Van den berg zelf, waarop we staan, is onder ons over den rotsmuur heen niets te zien. Men denkt over de vallei te zweven. Rechts merkt men hoe de hoogere wand nu verloren loopt in het rotsmassief. Ik ken geen woester, geen treuriger, geen akeliger vallei dan die van de Silver Thread. Door den afstand lijkt de grauwe massa van den oever daarover volkomen naakt, het zeer verspreide struikgewas, dat zich tusschen de rotsblokken heeft vastgezet, is haast niet waar te nemen.

Grauw, grauw is, buiten het blauw van den hemel en het wit van het draadriviertje daaronder, de eenige waarneembare kleur. We volgen voort het pad, de lage rotswand verdwijnt. Er blijft ons aan de linkerhand een smalle strook, die ons scheidt van den afgrond. Men beeldt zich in te staan op een hooge, nauwe torengaanderij zonder borstwering. Ik beken dat ik daar enkele minuten, aan duizeligheid onderhevig, gegaan heb, de handen tastend langs den rotswand en de oogen geloken.

Wat verder wordt de berg iets minder steil; niet zoo het pad echter, dat wezenlijk gevaarlijk wordt. Alvorens een stap te wa-

gen, wenscht men hem driemaal te beproeven, het losse vertrouwen is heelemaal weg. Gelukkig duurt het dalen niet lang meer. Ten minste: de weg die nog wat verder neerloopt, om dan voor goed weer te stijgen, wordt hier eindelijk onderbroken door een groote, halfcirkelvormige rotsplaat, die, een weinig schuin over de rivier hellend, in den rotswand schijnt te steken. Het doel van den uitstap is bereikt: de Sabbath Plate, waar Zaterdags rond middernacht heksen en toovenaars vergaderen onder voorzitterschap van Satan.

't Is hier een bang verblijf. Grappenmakers die voorstellen op dezen gladden, neerhellenden steen een Fox-trot te wagen, worden met tegelijk angstige en kwade gezichten aangekeken, en vriendelijk verzocht elders te spotten.

Daar werd in eenzaamheid het drama afgespeeld, waarvan ik u onmiddellijk de bijzonderheden meedeel.

Ik zei reeds dat de weg van daar nog even verder daalt, om dan voorgoed te stijgen tot op de kruin van den berg, door de Davil's Pipe heen - werkelijk een lange steenen, rotsachtige pijp - waarachter we terug het bosch in het zicht krijgen en langs een tweeden prachtigen weg den terugtocht beginnen.

Ter zake nu: Vóor zeven jaar in de maand Juni - ik herinner me nog den heerlijken zomer van toen - kwam me vanwege den heer William Griffith, bestuurder van een succursaal van de Bank of Mexico, een klacht toe, waaruit ik vernam dat zijn zoon Albert, een jonge man van zes en twintig, samen met een vriend John Eckerling op uitstap was geweest naar de Sabbath Plate, dat 's avonds echter John Eckerling alleen te Boisy-City in een toestand van zenuwachtige opwinding was teruggekeerd en, blijkbaar onder indruk van de geheimzinnige gevoelens die hem beheerschten, weigerde uitleg te geven nopens de afwezigheid van Albert.

Ik liet onmiddellijk John Eckerling in hechtenis nemen. Den daaropvolgenden dag had ik met hem een eerste onderhoud. Daar vóor me zat een man van bij de dertig, die me van eerstaf den indruk van een hoogbeschaafden persoon maakte. De vreeselijke zenuwachtigheid, waaraan hij ten prooi scheen, verdrong geenszins zijn aangeleerde fijngemanierdheid, de verstandige beheersching van de gelaatsspieren, waarin ik, en niet oppervlakkig alleen uit zijn keurig modische kleeding, den grondtrek bespeurde

van een zeer verstandige, gemakkelijke, sierlijke steedschheid. Er viel mij in dit gelaat een zonderlinge asymmetrie op, die er echter niet, lijk een misvorming, het evenwicht van geest en een zekere schoonheid in verstoorde, waardoor eerder de vage uitdrukking van het geniale er in begon te leven en de eerst onpeilbare donkere oogen een diep ontstoken licht uitstraalden.

Ik kan onmogelijk zeggen hoedanig vreemd en droef ik geroerd werd door den beleefden, ingetogen groet van een man die, te oordeelen naar de beving van zijn lippen en de zenuwachtige trekkingen van het droefgerimpeld voorhoofd, te lijden scheen onder wroegende herinneringen.

Tot nog toe had ik geen aandacht verleend aan zijn handen, doch toen ik die plots in het zicht kreeg, verwonderde het mij deze als knoestig, ruw en zwartbehaard te erkennen, daar ik ze mij integendeel gansch onbewust had voorgesteld in harmonie met de fijne, energische beschaafdheid van het aangezicht. Hun huid had van de intellectueele hand alleen de bleekheid, die spookachtig afstak bij de donkere kleur van de boschjes die ik bemerkte op de geledingen van de hand en op de vingerkootjes.

Danig voorkomend liet Eckerling me verstaan, dat het hem onmogelijk was verklaringen af te leggen. Toen ik hem vroeg, waarom dat dan zoo heelemaal onmogelijk was, zat hij een oogenblik in wroegend gepeins voor zich te bezinnen, en opeens begon hij zacht te weenen en te snikken als een teergeaarde, zielsbedroefde vrouw.

Mijn eigen ontroering naar de laagte drukkend, vroeg ik, zonder op nadere verklaringen betreffende het voorval aan te dringen, wat er dan toch in hoofdzaak gebeurd was.

Ik weet niet of mijn toon en mijn gedrag bij dit onderzoek een innemenden indruk op Eckerling maakten, maar ik heb redenen om het te veronderstellen. Misschien heeft hij gevoeld dat ik niet bloot de onderzoeksrechter was, maar ook begrijpend mensch tegenover mensch, en dat er in mijn woorden hetzelfde klonk dat de verhouding doordringt van vriend tot vriend. Met hakende stem, lijk stikkend in zijn weemoed, liet hij het dan eindelijk hooren: Albert Griffith was van de rotsen nabij de Sabbath Plate in de vallei gevallen.

Die bekentenis was me genoeg voor dien dag. Een expeditie

werd uitgezonden, om langs een langen omweg, en dan nog aan de overzij van de vallei, de ondiepe rotsachtige bedding van de Silver Thread te bereiken.

Albert Griffith werd gevonden in het midden van de rivier. Hij lag met den rug op een kantig rotsblok, de armen en beenen gespreid, het lichaam afzichtelijk verminkt, bijna uiteengerukt op talrijke plaatsen. De rechterhand hield nog een afgerukten tak omklemd. Een wang van het overigens bijna uiteengespat gelaat was min of meer gaaf gebleven en vertoonde, evenals de handen, bloedige schrammen, die, bij nader onderzoek, door doornen teweeggebracht bleken.

Een tocht naar de Sabbath Plate bracht merkwaardige bijzonderheden aan het licht. Boven het pad, dat zich naar onder toe van de Sabbath Plate verwijdert, bemerkten we op de aarden plekken tusschen de rotsblokken voetstappen, welke als die van Albert Griffith en John Eckerling konden geïdentificeerd worden. Tot op een afstand van tien meter opwaarts vonden we beider spoor terug, maar verder, nog op een lengte van vijf meter slechts, alleen de voetindrukken van Albert Griffith. In de eerste reeks van een tiental meter vonden we tevens inkervingen van Eckerling's hiel. Blijkbaar was hij teruggekeerd naar het pad, nadat zijn vriend na een korte, verdere bestijging - tot waar zijn spoor verloren ging - was neergestort in den afgrond. Het schaarsche, over den berg verspreide kreupelhout scheen beide mannen bij het beklimmen van de steile helling behulpzaam te zijn geweest. Hier en daar zagen we twijgen en takken die, half doorgebroken, slap van de struiken neerhingen.

Ik vroeg me af, wat dat onzinnig bestijgen van de gevaarlijke hoogte had mogen beduiden. Tegelijkertijd steeg het vermoeden in mijn hoofd dat de val van Albert Griffith niet de voltrekking van een bloot ongeluk was geweest, dat integendeel andere, psychologische drijfveeren in het spel waren, waarvan de ontsluiering misschien op een misdaad zou wijzen.

Zoo leidde mijn onderzoek er me toe, uit te gaan op nadere inlichtingen betreffende den persoon van John Eckerling, zijn opvoeding en karakter, en voornamelijk betreffende zijn verhouding tot Albert Griffith. Al wat ik hieromtrent vernam bracht me niet verder op den weg naar de verklaring van het drama. Elke nieu-

we bevinding neigde mij er toe de gedachte dat er een misdaad zou gebeurd zijn weer uit mijn hoofd te verdringen, hoewel het mij ook niet mogelijk scheen de doordringende treurnis, de bange zenuwachtigheid van Eckerling - en die van dag tot dag maar toenam - alleenlijk als de ontroering te beschouwen, die het bijwonen van een schrikkelijk ongeval in hem had veroorzaakt. Ik kan niet juist zeggen waarom of hoe, maar die opgewondenheid, die beverigheid, die waanzin in de starende oogen misten niet alle verband met de nagevoelens van een misdadiger, die plots als ontwaakt is uit den moordroes.

John Eckerling, afkomstig van nederige handswerklieden uit Jefferson in den staat Missouri, had, dank zij den stoffelijken vooruitgang van zijn ouders, een betere opvoeding en onderwijs genoten dan zijn tien jaar oudere broeder Thomas. Deze was als hoefsmid in het beroep van zijn vader gegaan. Reeds jaren vóor hun afsterven had hij met zijn ouders alle betrekking verbroken. Ook John had in jaren zijn broeder niet meer weergezien, die nu te Jefferson een leven sleet van liederlijkheid en dronkenschap. John had zich in den handel weten op te werken tot vennoot van een rijken houtkoopman. De menschen die ik verhoorde hielden hem voor een welopgevoed, buitengewoon verstandig, diep-ernstig en vriendelijk man. Wel erkenden de meesten in hem plotse, hoewel zeldzame gramschapsbuien, waarbij men zich afvroeg, hoe het toch mogelijk was zich om een kleinigheid zoo op te winden, maar niemand achtte hem in staat tot het wreed en opzettelijk kwaad. De vriendschap die Eckerling en Albert Griffith elkander toedroegen moet ook een vriendschap zonder weerga geweest zijn, zoodat elkeen de veronderstelling van een twist tusschen beiden, of minstens van een twist die dramatische gevolgen kon hebben, voor volslagen onhoudbaar hield.

Ondertusschen had ik herhaaldelijk gesprekken met John Eckerling, doch die me, hoezeer ik hem ook langs omwegen tot bekentenissen poogde te leiden, geen stap bij de ontwarring van het raadsel nader brachten.

De voorlaatste maal dat ik sprak met hem viel het me bijzonderlijk op, hoezeer die flinke, elegante man er physisch op veranderd was sedert zijn inhechtenisneming. Zijn toestand bekommerde me werkelijk. In mijn verhouding tot hem, die altijd van

voorkomendheid getuigde, begon zich iets te mengen van de bange teederheid waarmee men een zieke verzorgt. Hij scheen waarachtig lichamelijk ten gronde te gaan. Zijn gelaatskleur was me van eerstaf als eerder bleek voorgekomen, maar die bleekheid was verdiept van dag tot dag, reeds scheen het weifelend licht van den dood achter de nuid ontstoken. Duister verdriet groef al maar door in de beschaduwde wangholten. De diepe glinstering van doordringend begrijpen was gedoofd in de zwarte pupillen, die nu verwezen staarden, gevuld zou men zeggen door een enkele groote, immer groeiende smartgedachte. De glanzende fierheid in zijn houding, zooals hem die den eersten dag nog was bijgebleven, hing lijk gebroken neer over den gebogen rug. Wat kon de grond, wat toch de beteekenis zijn van zulk een verwoesting? Ik dacht maar, ik dacht maar, en niet vurig gejaagd alleen om het louter gecijferde weten, maar medelijdend, wanhopig, verbijsterd vóor de tragische metamorfoze van een mensch tot een wrak.

En nu sprak ik met hem, van broeder tot broeder, van hart tot hart, en dat er ter wille van ons beiden een einde moest komen aan dat ontzenuwend onderzoek.

- Toe nu, sprak ik, zeg het alles, alles, wat er ook van kome, het zal een groote vertroosting voor u zijn, ik zal het immers begrijpen, en u zal voelen, hoe het u genezen, hoe het u opbeuren zal.

Terwijl ik hem zoo toesprak, lei hij verteederd zijn hand op de mijne en bracht de andere voor de oogen. Tranen vloeiden door zijn vingers. Toen hij de hand weer op zijn knie liet zakken, zat hij daar wezenloos te staren, zwijgend. Plots - vreeselijk - sperden zijn oogen wijd open, de mond ontsloot zich krampachtig lijk bij het voelen van hevige pijn. Ik wist niet dat dit mogelijk was, maar het doodsbleek gelaat werd bleeker nog, of neen, misschien niet bleeker, maar anders bleek. God, hoeveel wijzen zijn er niet, waarop een mensch kan bleek zijn! Dit was een andere - maar welke! o verschrikkelijk! - dan de bleekheid van den dood: de bleekheid tegelijk van moreele agonie, opperste wroeging, afgrijzen voor de terechtstelling.

Met een rauwen kreet viel John Eckerling van zijn stoel neer en rolde in stuipachtige bewegingen over den vloer. Schuim stond hem op de lippen. Enkele seconden - die mij echter langer duur-

den - en daar lag de ongelukkige slap en bewegingloos neer als een afgerukte kruidplant.

Ik had niet het minste vermoeden gehad dat Eckerling aan vallende ziekte leed. Maar groot was mijn verbazing te vernemen dat dit de eerste aanval was, die zich gedurende zijn gansche leven had veropenbaard, dat men in hem nooit neiging tot epilepsie had vastgesteld, ja dat een mogelijke voorbestemdheid daartoe voor elkeen, ook voor Eckerling, tot nog toe een geheim was geweest. In elk geval was dergelijke voorbestemdheid heel zeker toe te schrijven aan onheilzame invloeden, die sedert de gebeurtenis bij de Sabbath Plate, de werking van zijn hersens verstoorden.

Den dag na dit treurig voorval vond ik op mijn bureau een zwaargevuld omslag. Het bevatte een brief die met koortsige en naar het einde toe al grooter haast geschreven scheen. Ik zal er u de kopij van voorlezen:

Geachte Heer Onderzoeksrechter,

Ach! vraag me niet, hoe ik dan opeens tot deze bekentenis gekomen ben. Het is alles zoo vreeselijk verward in mijn hoofd geweest tot nog toe, en ik had angst, wezenlijk angst te spreken. Ik kan u door mijn relaas misschien doen begrijpen, hoe diep, hoe schrikkelijk diep ik in mezelf heb gekeken. Nochtans, misschien ben ik er zelf niet in geslaagd, de minste van mijn handelingen uit mijn karakter af te leiden, ook niet na al wat er bij de Sabbath Plate is gebeurd. Het komt me voor dat alles van langsom nog verwarder wordt. Ik denk me gek om dat rampspoedig geval met mijn vriend, ja mijn waarachtigen vriend, voor mezelf in het klare te trekken. Wat is er dan gebeurd? Hoe is het gebeurd? En waarom? Ach waarom?...

Hoe moet ik u danken om de goede gevoelens die u me toedraagt? Ik vrees niet, door wat ik u zeggen moet, uw goedheid jegens mij te verderven. Maar wat zal het, wat moet het u vreeselijk verward, onwaar, leugenachtig voorkomen! Doch u zal me gelooven.

Ach! indien u wist wat een groote droeve behoefte aan vriendschap uw voorkomendheid in mij heeft gewekt! Hoe zou ik zeggen

wat een schrijning de aanval van gisteren in mij heeft nagelaten bij de herinnering aan mijn stukgerukte vriendschap! Ik mag er niet aan denken. Gloeiende priemen doorboren mijn hersens. Ik weet niet hoe de begeerte deze regels te schrijven zoo in me kan voortleven. Ach! wat is een begrijpend mensch ten slotte voor zichzelf, dan heelemaal zichzelf niet, een vallende ster in den duisteren nacht, waarvan we de lichtlijn een oogenblik meer te zien geloofden dan wel werkelijk zagen! En hoe verbijsterend, niet te weten, in welke hemelstreken de ster haar tijdelijke bestemming gaat zoeken, in alle eeuwigheid zoeken!... En zullen mijn woorden een glimp aan dien schijn van de werkelijkheid kunnen ontrooven? Ik vraag het me af. Ach! wat een bitterheid, wat onbewuste zwijnerij is een begrijpend mensch toch voor zichzelf! Begrijpen!... Begrijpen!... Iets minder dan iets te begrijpen!... Welke demoon heeft ons die passie, de vreeselijkste die er is, toch ingegeven?!...

En nu, terwijl ik dit schrijf - want ik zou het in mijn zielsverwarring niet kunnen uitspreken - kruipt door mijn denken weer de verleidende trek van dat woord, dat aantrekkelijk woord - om er gek bij te worden! - BEGRIJPEN!

U weet ongeveer, hoe ik den weg van intellectueel ben opgeraakt. En of er redenen zijn te gelooven dat dit mijn ongeluk is geweest, mijn ziekte, waaraan ik als kind en jongeling leed, onbewust? Nooit ware ik misschien dit vreeselijk uiterste genaderd, indien ik lijk mijn broeder - die liederlijke, maar overigens brave dronkelap - de doodgewoonste handwerksman was geworden. Misschien! haha!... natuurlijk, daar hebt u het eeuwig venijn weer!

Het is niet bloot om wille van de specialisatie, dat ik me bepaaldelijk, en heel vroegtijdig, op de studie van de zielkunde toelegde, ook niet zoozeer uit zucht naar menschenkennis, maar omdat ik me vurig aan mezelf interesseerde. Dat wezen te doorgronden, waarop ikzelf zoo wonderlijk kon neerkijken en het navolgen en beluisteren in de minste, ja liefst de allerminste van zijn functies en verschijnselen, dat was mijn lust en mijn wanhoop. Als kind reeds vroeg ik me af, waarom ik schijnbaar zonder reden mijn hond sloeg, waarom ik uit onzinnig opkomende hardnekkigheid mij het hoofd tegen den muur ging stooten en, op meer

gevorderden leeftijd, waarom ik gewoonlijk, tot in oogenblikken van flegmatische kalmte, bijna altijd de vuisten gebald hield, waarom ik altijd moeite had om bij het eten een schijnbaar ingeboren gulzigheid te bekampen, waarom ik, hoewel geenszins afkeerig van alcoholische dranken, niet overging tot dronkenschap, zooals mijn broeder, en waarom dit en dat al meer.

Nu pas een jaar geleden werd mij de quasi-vruchteloosheid van mijn betrachtingen, ooit tot eenige zelfkennis te geraken althans een moeilijkheid geopenbaard, waartegen ik me niet opgewassen voelde, en die mij - als oprechte minnaar van de waarheid - diep mistroostig maakte.

Sociaal-psychologische beschouwingen brachten mij er toe den mensch in tallooze van zijn handelingen te zien als lid van de menschelijke groep waartoe hij behoort. Ik leerde hoezeer - en tot op welke verafgelegen grens kon ik nooit bepalen - de menschelijke reacties bepaald worden door de levensgewoonten, de zeden en gebruiken, de cultuur van de menschelijke omgeving. Dat veruit de meeste van onze handelingen gesteund en gedragen worden, niet enkel - of misschien in het geheel niet - door een innerlijke aandrift, maar door: Wat zal de buitenwereld er van zeggen?

Op weg naar de ontdekking van mijn oorspronkelijk, eigenste IK maakten de sterke bewijsvoeringen van Trotter me radeloos. Mijn instinctief verzet liet zien niet overtuigen door wat deze psycholoog beweerde: dat alle menschelijke psychologie sociaal-psychologie is, dat het afzonderlijk levend individu niet bestaat, omdat alle menschelijke gedragingen beïnvloed en, in gegeven omstandigheden, bepaald worden door wat de kudde als recht of onrecht, goed of kwaad voorschrijft.

In een wezenlijke verbittering, die weken lang aanhield, greep ik terug naar Nietzsche, wiens verzen en aphorismen, gloeiend van begeerte naar zelfkennis, een heimweevollen klank van de herinnering in mij deden natrillen. Ze wakkerden in mij het smeulend geloof aan, dat diep in me zelf, zooals ik me oppervlakkig kende uit mijn dagelijksch gedoe, zich nog een ander, waarachtig wezen schuilhield, waarvan de neigingen en daden zich, diep verborgen, als microscopische kiemen in de neigingen en daden van het maatschappelijk levend individu schuilhielden.

Dat dieper IK te kennen?... Ik had wel het gevoe dat zulks, als verboden bewustwording, de verwoesting van de persoonlijkheid kon beteekenen, want ik voorvoelde hoe onontwarbaar en krampachtig de vezels van de beide - het sociaal en het dieper wezen - aan elkaar zaten vastgehecht. Te denken dat de minste omstandigheid in de maatschappelijke betrekkingen haar invloed doet gelden op onze gedragingen!... Ze maakte me gek, die overweging, welke het vraagstuk stelde in zijn volle ondoorgrondelijkheid, terwijl de roepstem van mijn geweten zei: 'Gij moet worden diegene die ge zijt!'

Ik heb het in die dagen voorvoeld, hoewel ik het niet wist, zooals het zich nu, helaas! in hellen dag voltrokken heeft. Toen reeds voelde ik de vage greep van een stijgende, grijpende hand in mijn borst, de hand van het noodlot. En ik wou het trotseeren, arm wrak dat ik ben. Den armen, waanzinnigen Nietzsche heb ik willen voorbijstreven. Het is een bespottelijke mislukking geworden. Als een verbasterde ben ik gestruikeld over het woord dat me nu toeklinkt als een spotlach: 'Terzelfdertijd zijn hoogste smarten en zijn hoogste verzuchtingen tegemoet gaan.'

Nu een drietal maanden geleden kreeg ik een brochure in handen: **Bijdrage tot de crimineele Anthropologie** door den heer Kurella. Ik opende ze toevallig op bladzijde 30. Ja, zelfs het nummer van de bladzijde bleef me onvergetelijk bij. Ze was ingenomen door een fotoafdruk, waarop ik neerstaarde met gapende verbazing. Ik voelde me vreemd ontroerd. Een oogenblik dacht ik te bezwijmen bij de gewaarwording alsof mijn hersens zich een weinig keerden in mijn schedel. Ik vroeg me af wat de aanwezigheid van **mijn** portret in dit boekje te beteekenen had. Want deze man hier vóor me geleek zoo sprekend op mij, dat ik van eerstaf niet merkte waarin zijn gelaatstrekken, zijn houding, tot zijn kleeding toe, van de mijne verschilden. Het onderschrift luidde.

JACQUES LARDOU.

(Voorbeeld van criminaloïde, door de omstandigheden gewoonte- en beroepsmisdadiger geworden).

Mijn hart klopte geweldig. Ik voelde de warmwellustige en tevens beangstigende ruisching van het bloed door mijn aders.

Een volle minuut was het mij onmogelijk den blik van de foto af te wenden. Dan, stilaan mijn ontroering meester wordend, las ik de naaste bladzijde. De gelaatstrekken van Lardou stemden niet opvallend overeen met zijn faam van moordenaar. Integendeel. Toch vertoonde hij enkele kenmerkende teekens van ontaarding: het oor was slechts zes centimeter lang, de linker voorhoofdsknobbel sterk ontwikkeld, opvallend was de assymmetrie van dat aangezicht, waarin de kleine donkere oogen, diep in hun kassen, omringd waren door ongewone rimpels. Nochtans ontbrak het geheel van specifische trekken om het echte crimineel type te vormen. Enz... enz...

Geïntrigeerd door een beschrijving die heel en gansch op mij toepasselijk bleek, ging ik met zenuwachtige haast de karaktertrekken na van het misdadig type. En niet alleen verbijsterd, maar ook met een zekere vreugde - alsof ik mij een mooie illuzie voortooverde - ontdekte ik, dat mijn linker stap grooter was dan mijn rechter, ik kwam er toe mijn geschrift als grof en energisch te erkennen; bijzonder viel me nu de nijdig doorgestreepte t op, de verwijding van woorden en letters, zooals die veelal in het geschrift van misdadigers wordt opgemerkt, tevens de scherpe loodrechte trek bij de handteekening. Ook mijn groot weerstandsvermogen tegen lichamelijke pijn liet toe mezelf tot de groep te verwijzen, waartoe ook Jacques Lardou en individu's van zijn soort behooren.

Van dan af is de ontzettende verwarring in mijn geest begonnen. De vraag, welk deel in mijn handelingen, mijn gedachten, mijn gevoelens, ik als eenigszins spontaan, als eenigszins waar, als eenigszins verwant met het diepere IK mocht opvatten, werd nu beangstigend, benauwend. Ik vroeg me af of ik niet werd meegesleept door de suggestie van een gedachtenkolk, die in mij wellicht een groot begrip, zoo groot dat het mijn heele wezen scheen te vervullen, altijd maar groeien en verruimen deed. Had ik hier wezenlijk uit de beschrijving van dien misdadiger nu iets van mijn oorspronkelijke, zoolang verduisterde, maar louter bestaande ziel te begrijpen gekregen? En ware het integendeel niet zoo, ware dit alles wellicht inbeelding, zelfhypnose misschien, welke geheimzinnige drijfveer dan bracht mij er toe deze inbeelding toch meer voor werkelijkheid te houden dan voor hetgeen ze als inbeelding

was? En God! weet ik zelf nog of ik worstelde tegen het denkbeeld van een gelijkenis, ook de zielsgelijkenis, tusschen Jacques Lardou en mij? Want met de angstige vraag, waar zulk een vereenzelviging - die nu nog slechts in gedachten bestond -, waar zulk een suggestie - indien dit suggestie ware - op uitloopen moest, was tegelijk in mij (of zou dit een andere booze begoocheling geweest zijn?) een wreede vreugde ontbloeid, wellustige vreugde bij het tegemoet gaan van mijn ware bestemming, om 't even dewelke, maar die me, - zoo loog de illuzie in mij - een opperst oogenblik, een ware daad van mezelf voor den geest zou tooveren.

Ten slotte heb ik de vervoering van dat oogenblik niet gekend. En had ik ze gekend, wie zegt me dat ze mij een blik in mezelf zou gegund hebben? Nu mijn geloof weg is, - stuk! stuk! - nu weet ik nog één ding, dat weet ik zoo zeker: dat alle levensbitterheid voor mij werd saamgeknepen tot een enkele smartpil in dat enkel oogenblik waarvan ik de geestdrift, de laatste en hoogste, verwachtte. Reeds is de smartpil opgelost, haar bitterheid dringt dieper door in al mijn zielevezels, dieper, dieper, en ik weet niet hoe dat eindigen moet, want het zal nog zoo spoedig de dood niet zijn, de dood, zoete kist, die weigert mijn bittere suikerwaar te ontvangen.

Hoe zal ik u zeggen, wat me zoo dagelijks, zoo klinke het zoo botse het, door het hoofd is gegaan na de lezing van die vervloekte brochure?... Een vloed van heete, wrang-vreugdige smartgedachten.

Daar doken me van uur tot uur honderd herinneringen op, en van waar? - dat ik ging twijfelen of het waarachtig herinneringen waren en niet slechts schimmen van het koortsig oogenblik. Ik moest weer denken aan mijn studiejaren te B..., mijn vriendenkring van toen, de fuiven en in het kader van enkele dronkemanshistorietjes heb ik mezelf herdacht, en in mezelf het gebaar van mijn broeder, den dronkelap, en in mijn studentengezwets meer dan een schijn, den waarachtigen grond van Thomas' liederlijkheid ontdekt. Ik was toch in wezenlijkheid wel heelemaal mijn broeder gelijk. Hoe verbijsterend koel, bedacht ik, had mij het afsterven van mijn braven, hevig lijdenden vader gelaten! En werd ik, nu ik me goed herinner, tijdens zijn slepende ziekte niet

enkele malen geprikkeld door het voornemen de ziekte in haar verloop naar den dood te bespoedigen?... Maar was dat alles nu, objectief overdacht, wel waar?

Dat enkele moment van objectief beschouwen werd weerom overrompeld door de drommen van tindere aanstormende indrukken uit het verleden. Alledaagsche tooneeltjes uit de weinig teedere verhouding tusschen mijn ouders en mij kwamen me vóor den geest! Ik herinner me nog, hoe ik een ganschen dag dat ik thuis verbleef, mijn moeder nauwelijks en vast niet meer dan goeden morgen en goeden avond zei. Het besef besloop me dat de schuld aan zoo'n koelheid wel heelemaal en oorspronkelijk in mijn gedragingen te zoeken was. Mijn tragisch avontuur met Alida T... scheen zulk vermoeden wel danig te bevestigen. Ik vond het zelf onnoemelijk nu, wat ik die liefdevolle vrouw door mijn onverschilligheid had doen lijden. Ze moet er zich smartelijk van bewust geweest zijn dat ik haar liefhad, uitsluitend op de wijze waarop wel iedereen en ook de dieren kunnen liefhebben. Bij de durende wreedheid in zoo'n toestand voegde zich, herinnerde ik mij, de voorgespiegelde vreugde van een plan dat enkel door een verdorven aard als de mijne kon gebroed worden. Ik had me namelijk voorgenomen, haar liefde voortaan nog slechts met de kalmste voorkomendheid te beloonen. De gewaarwording van een zoodanige, door mij gewilde koelheid had geëindigd met Alida zenuwachtig en ziek te maken. Nu, bij de triestige herdenking, voelde ik weer de vreugde bij het zicht van haar tranen in mij opwellen. Wroeging - ik geloof het ten minste - was eindelijk ontstaan uit de betere helft van mezelf. Ja, toen het te laat was... Maar wat baat het zoo'n droeve gestorvenen op te graven?... Vreeselijk toch kwelde me nu de gedachte aan de betrekkelijke kalmte die het wreed avontuur destijds in me nagelaten had.

Overstelpt door een vloed van de meest onverwachte, ja, zelfs van nooit vermoede schimmen uit het verleden, begon ik mezelf bij poozen een zeker afgrijzen in te boezemen.

Als ik mijn zware knoestige handen bekeek, hoorde ik weer de woorden van Albert in mij:

- Naar de gedaante van je handen zou men zich moeilijk een juist idee van je wezenlijke psyche vormen.

Wat had hij zoo zeker en mooi te praten over mijn wezenlijke

psyche? Die kende hij evenmin als ik. En zoo de dood hem niet verhinderde te spreken, zou nu zijn meening wellicht luiden dat het uitzicht van die handen integendeel het lang verborgen en waarachtig leven van mijn dubbelzinnig wezen in het geheel niet tegensprak.

Een morgen dat ik me toevallig bekeek in den spiegel, ontdekte ik plots een vreemde wreedheid in de vallende vouwen naast mijn neus en mond, een wreedheid die ik er vroeger nooit in opgemerkt had. Onmiddellijk daarop nochtans overviel mij de twijfel of ik die wreedheid wel werkelijk had ontwaard, want ik scheen nu weer moeite te hebben ze in mijn aangezicht terug te vinden, misschien omdat me tegelijk de lang geleden opmerking te binnen schoot van een jonge dame, die aan een vriend over mij had gezegd, dat mijn gelaat haar aantrok en - bij de gedachte dat ik haar zou wurgen - ook weer afstootte, en deze opmerking zich in mijn wijze van zien wellicht als suggestie deed gelden.

Maar het denkbeeld van mijn nieuwe moraliteit, die mij door tegenstelling met de oudere, als een moeizaam ontdekte, en zóo als een geloofwaardige voorkwam, dat denkbeeld groeide, nam heel mijn aandacht in beslag, omhulde me weldra lijk de uitstralende werking van een totaal nieuw wezen, en - begoocheling of niet, mezelf in die dagen kwam het echter als werkelijk voor - al mijn activiteit begon zich - dat voelde ik... met de stralende handeling van het vreemde wezen stilaan te vereenzelvigen. Ik had het vaag bewustzijn van een persoonlijke metamorfoze, terwijl ik door opvolgende ontsluieringen naar de bevestiging van een nieuwere, de echte, lang begraven, maar nooit verstikte ziel dacht voort te schrijden.

Ik weet niet juist meer hoe ik er toe gekomen ben opzoekingen te doen nopens het bestaan en den aard van mijn voorouders. Ik deed althans een ontdekking, die in mijn geest met ontstellende kracht het geloof aan het groeiend individu in mij ontvonkte. Ze overweldigde, doorschokte mij met een donder van mirakuleuze overtuiging. Uit een vergeelden brief van de hand van mijn moeder vernam ik, dat haar grootvader in het jaar 1802, wegens moord op een rijken koopman, te Amsterdam was terechtgesteld geworden.

Met een restje, een flauwe schim van hoop, - want wezenlijk

er overvielen me 's nachts vlagen van doodelijken angst - klampte ik me vast aan het stervende, geciviliseerde deel van mijn lichaam en ziel. Nu ik door openbaringen van den meest verscheiden aard uit het verleden zoowel als het heden het paroxysme van een helsche bewustwording naderde, nu vooral poogde ik me te herwinnen, zooals ik vroeger was geweest, nu vooral zocht ik de roepende waarheid van mijn dieper IK met gekunstelde stem te overschreeuwen. Mijn gemartelde geest ging weer verpoozing zoeken in de concentratie-verlangende lezing van Nietsche's **Blijde Wetenschap.** Nooit heb ik meer dan in die uren, waarbij het eigenlijk doorgronden van deze aphorismen een marteling was, tusschen de regels gelezen. Daarbinnen in mij scheen mij een duivelsche gezel bij het minste woord zijn commentaar toe te fluisteren. En ik had er een diep vermoeden van dat het telkens ontstaan was uit dat vervloekte, nieuwere deel van mijn wezen, dat dreigde welhaast het andere, nu zoo dierbare, lijdende, slinkende deel te overrompelen.

(Slot volgt)

RENE BERGHEN.

Laatste Groet

Officieren! Equipaadje!
Hier staan we voor het lijk van onzen kabelgast,
Van Jan Marijns, den deken der matrozen.
Het was een brave kerel en het past
Dat wij hem groeten voor hij daalt in 't eindelooze.
Gij weet hoe deze man zich van zijn taak
In stilte en zonder morren heeft gekweten.
Hij was voor allen een betrouwb're baak;
Zijn eerlijkheid droeg hij ten top van zijn geweten.
Gij kent zijn liefde voor dit drijvend huis.
Er was geen trouwer vriend van onze ‘Cleopater’.
Hoe dikwijls, als we samen zaten in 't kombuis,
Besprak hij met impuls haar tochten over 't Groote Water!
Gij kent zijn moed. Herinnert u dien nacht
Toen hij den lichtmatroos het leven redde.
De sneeuw had onze klipper uit haar koers gebracht;
De brekers braken dreigend uit hun bedden.
Hij dook. - Hij sloeg zijn vastberaden arm
Gelijk een boei rond den verslagen jongen,
En toen hij weer op dek stond, klonk het warm:
‘Ziezoo, die sukkel is den dans ontsprongen!’
Gij kent misschien zijn leed! Hoe zoo'n verwaten vrouw
Den eed van trouw al rinkelrooiend heeft gebroken.
- Het brokkelt in mijn keel als ik dat overschouw. -
Zoo leefde hij met een dagge door zijn hart gestoken.
Nu, kameraden, is 't met hem gedaan.
't Geluk heeft hij waarachtig niet gevonden.
Komt, laat ons dichter bij den valreep staan
En vragen wij vergeving voor zijn schaarsche zonden.

.....

Zij baden plechtig met gesmoorde stem.
De driekleur flakkerde op met korte slagen
En wind en water druischten over 't Requiem
En wind en water klauwden naar de sarkofage.
Toen sprak de kapitein het opperst: Een - twee - drie...
In Godsnaam!...
't Was het eind van de ceremonie.

A. DEMAREST.

Dr Jan Oscar de Gruyter

I.

Het overlijden te Nizza, op 27 Februari 11., van Dr Jan Oscar de Gruyter heeft heel het Vlaamsche land door een groote verslagenheid verwekt. Zelfs diegenen, welke den bestuurder van den Koninklijken Nederlandschen schouwburg van Antwerpen gedurende zijn leven bestreden hebben, brachten na zijn al te vroegtijdig en ook onverwacht verscheiden, hulde aan zijn inderdaad machtig talent, dat zich het glansrijkst op het gebied der regie mocht openbaren.

Wanneer dit opstel verschijnt, zal de ontsteltenis, door het afsterven van een zoo voortreffelijk Vlaming in den lande verwekt, wel ten deele zijn geluwd. Snel gaan immers de dooden en de levensrhythmus wordt niet vertraagd door het wegvallen van een mensch, hoe groot zijn beteekenis ook zijn mag! Ook de periode der dithyrambische necrologische artikelen gaat spoedig voorbij, terwijl de onpartijdige geschiedenis, welke de gemeenschappelijke heugenissen van een volk te boek stelt, weldra haar rechten doet gelden. De tijd, die de eerlijkste rechter heeten mag waar het de beoordeeling betreft van het werk van schilders, musici en literatoren, heeft op de prestaties van tooneelkunstenaars slechts een vernietigenden invloed. Met elken nieuwen dag wordt de herinnering aan de schoonheid, die zij eens voor hun volk tot stand brachten, bleeker en vager. En zoodra diegenen, welke deze heugenissen bewaren, heengingen, verdwijnt ook het laatste spoor van al het mooie, dat acteurs en regisseurs ooit mochten verwezenlijken. Als een bescheiden poging om de Gruyter's beteekenis te omschrijven, vóór de jaren hun verwoestend werk hebben volbracht, kunnen de volgende regelen, waarin gestreeld werd naar een schier volstrekte objectiviteit, worden beschouwd...

II.

Het uitgangspunt van Jan Oscar de Gruyter's loopbaan was de stichting te Gent, in 1909, van de ‘Vereeniging tot bevordering van tooneel- en voordrachtkunst,’ waarvan het doel was den smaak van het publiek te louteren door het inrichten van voorstellingen - meestal, doch niet uitsluitend! - van klassieken aard. Vertoond werden: ‘Starkadd’, ‘Warenar’, ‘Philoctetes’, ‘De doode Stad’. De Gruyter hoopte door het opvoeren van dergelijk werk de officieele schouwburgen van Antwerpen, Brussel en Gent tot volgen te dwingen. Waar is het - dat is achteraf gebleken - dat uit de Vereeniging onze gansche naoorlogsche tooneelherleving gesproten is. Feitelijk kan de poging van de Gruyter beschouwd worden als een wat laattijdige uitlooper van de Van-Nu-en-Straks-beweging uit de jaren '90, die door het verruimen van het artistiek begrip bij de intellectueelen, den triomf van een op zuiverder literaire grondslagen opgebouwd tooneel mogelijk maakten!

De oorlog legde De Gruyter's werkzaamheden op tooneelgebied voor langen tijd stil. In 1918 echter richtte hij, aan het front, een theater op voor de Vlaamsche soldaten. Hij kon zijn proefnemingen van de Vereeniging nu voortzetten op breeder schaal, de waarde van zijn artistieke inzichten thans toetsen aan de reacties van een breeder, uit alle lagen van de bevolking samengesteld publiek. En hij speelde ‘Warenar’, ‘Freuleken’, ‘'t Belang van Ernst’. De groote bijval, die hem ten deel viel, sterkte hem in de overtuiging, dat het volk vatbaar was voor de genietingen, welke het goede tooneel, dat enkel kunst wil zijn, bieden kan.

Na den wapenstilstand trad de Gruyter met zijn Fronttooneel op in verschillende Vlaamsche steden en ook in het bezette gebied. Het leeraarsambt, dat hij aan het Gentsch atheneum vervulde, liet hij weldra varen en hij stichtte het Vlaamsche Volkstooneel, waarmede hij reisde naar stad en dorp en dat op de ontwikkeling der theatercultuur in de Vlaamsche gewesten een niet hoog-genoeg te schatten invloed ten goede heeft uitgeoefend. Van toen af stond de Gruyter aan de spits der tooneelbeweging in Vlaanderen en was hij geworden een leidende persoonlijkheid in onzen strijd ter verovering eener eigen cultuur. Het baarde dan ook maar luttel verbazing, dat hij in 1922 benoemd werd tot directeur

van den Koninklijken Nederlandschen Schouwburg te Antwerpen, die de eerste van het land is. In deze hoedanigheid kon hij in het Zuidnederlandsch tooneelleven een overwegende rol spelen.

III.

De Gruyter deed zich gelden als acteur, als regisseur en als directeur.

Te Antwerpen vond de gewezen leider van het Volkstooneel een gezelschap, voor het aanzienlijkst deel bestaande uit artisten met grooten natuurlijken aanleg, wien het tooneel-spelen in het bloed zat en die zich op de planken ten volle gaven aan de uitbeelding van hun rol, zonder zich veel te bekommeren om de controol van de regie. Ook het stersysteem, waardoor het talent van een speler (of speelster) bijzonder in 't licht werd gesteld, tierde er welig. De speelwijze bleek romantisch, berekend op uiterlijk effect, dikwijls stijlloos, net als de regie overigens. Het samenspel kon bezwaarlijk als volkomen harmonieus worden geprezen en de spreektaal was niet van smetten vrij. Bij het samenstellen van de decors werd gestreefd naar een min of meer gelukkig en trouw nabootsen van de werkelijkheid, zonder zich te bekommeren om de suggestieve kracht van een soberen, stijlvollen eenvoud, die de aandacht van den toeschouwer concentreert op een of meer typische, atmosfeer-wekkende, de actie situëerende details.

Zoo was de toestand overigens in alle schouwburgen. De Gruyter slaagde er in, en, dank zij zijn pedagogische begaafdheden, wel op zeer korten tijd, daarin een gunstigen ommekeer te bewerken. Hij vormde een vlekkeloos ensemble, leerde zijn artisten natuurlijk en zuiver spreken, vestigde het gezag van den regisseur, dat - naar zijn opvattingen - een uitvloeisel is van de inzichten van den dichter. Door het krachtig reageeren tegen het al te veel op intuïtie gesteunde en te weinig door het verstand gecontroleerde spel van zijn acteurs, bracht hij echter de veruiterlijking van het zuiver gevoel in het gedrang en verdwaalde hij bijwijlen op de paden van een te koel en te berekend intellectualisme. Op deze wijze schoot hij zijn doel voorbij, wat ieder, die hem als acteur mocht aan 't werk zien, begrijpelijk voorkomen zal, vermits zijn eigen prestaties hoofdzakelijk wortelden in het verstand

en zelden door de bewogenheid van een fel-ontroerd gemoed werden gesteund...

Deze grondige ommekeer in de speelwijze ging gepaard met een volkomen wijziging van het repertorium, waaruit hij de Fransche salondrama's, die tot nog toe den voorrang hadden, en de Duitsche kluchten, waarvoor een tamelijk uitgebreid publiek bestond, weerde. Aan de klassieken werd voor 't eerst de aandacht verleend, die hun toekwam. Men speelde Langendijck, Bredero, Molière, Sophocles. Modern werk van beteekenis kwam op het repertorium. De Gruyter scheen een uitgesproken voorkeur te bezitten voor Wilde en meer nog voor Shaw, wiens sarcastisch-sardonische geesteshouding wel eenige overeenkomst bood met zijn eigen levensopvattingen.

Het is een feit, dat het doorsnee-publiek het idealistisch streven van den leider niet volgen kon. Deze scheen te vergeten, dat een schouwburg tegelijk een artistieke en een handelsonderneming is, waarvan de toestand slechts gezond kan heeten, wanneer tusschen beide elementen een volkomen harmonie tot stand kan worden gebracht. Hij verloor uit het oog, dat een theater eerst dan invloed op de cultuur van een volk uitoefenen kan, wanneer het een publiek bezit; dat het opvoeren van het meest hoogstaande kunstwerk voor ledige zalen een ijdele, want doellooze poging heeten mag. De theater-politiek van de Gruyter zou heel wat voornamer en blijvender resultaten opgeleverd hebben, indien hij bij de noodzakelijke vernieuwing van het repertorium met meer geleidelijkheid ware te werk gegaan, indien hij het publiek met meer geduld tot het genieten van hooger kunst voorbereid had. Ten slotte heeft hij zich gedwongen gevoeld tot grooter toegevingen dan bij een doelbewuster opvoedend optreden noodzakelijk ware geweest. Het repertorium vertoonde allengs grooter inzinkingen, daalde in den loop der jongste twee seizoenen tot het niveau der gewone amusementskunst. De te recht gesmade klucht en meteen het salondrama met effectbejag deden hun intrede weer in den schouwburg.

IV.

Dr J.O. de Gruyter heeft de ontwikkeling van onze eigen dramatische literatuur groote diensten bewezen, toen hij de stukken

van jongere tooneelschrijvers vóor 't voetlicht bracht. Zoo openbaarde hij aan het publiek spelen van Teirlinck, Putman, Schmidt, Martens, Paul de Mont... Hij liet echter even verdienstelijk werk van andere Vlamingen onopgevoerd, gaf daarentegen meer dan eens de voorkeur aan onbenullige producten van vreemdelingen en bizonderlijk van Nederlanders. Het moest hem herhaaldelijk worden gezegd, dat zoo er geldelijke opofferingen gedaan werden, deze ten goede moesten komen van de Vlaamsche kunst. Dr de Gruyter, alhoewel bezield met sterk-uitgesproken nationalistische gevoelens, overtrad meer dan eens de bepalingen die in het last-boek van zijn schouwburg voorkomen en waardoor hem het creëeren en het opvoeren van een aantal oorspronkelijke Vlaamsche bedrijven werd opgelegd. Voor den arbeid van de oudere Vlaamsche auteurs koesterde hij weinig eerbied. Van hen voerde hij enkel op: ‘Het gezin van Paemel’ (van Buysse) en ‘De maire van Antwerpen’ (van Gittens). Het ware gemakkelijk met cijfers te bewijzen dat zijn voorgangers in den Koninklijken Nederlandschen Schouwburg te Antwerpen, dat de directeuren van Gent en Brussel, die zijn tijdgenooten waren, op doelmatiger wijze de ontwikkeling van de Vlaamsche tooneelliteratuur, zonder welke er geen Vlaamsch tooneel bestaat, hebben gesteund.

V.

Het kan niet worden gezegd, dat Jan Oscar de Gruyter een veelzijdig acteur was. Vooral zijn lange, schrale gestalte, waarvan elke beweging hoekig scheen, stond hem in den weg. Het was hem niet gegeven jonge rollen uit te beelden. Zijn ‘Iman’ in ‘Freuleken’ strekke hier tot bewijs. Hij kon zelden ontroeren, ook al speelde hij diep-tragische rollen als Koning Lear. Zelfs zijn uitbundigheid scheen veel meer gevoed door verstandelijke impulsen dan wel door een warme gevoeligheid. Maar in sommige oude rollen, waarbij noch elegantie, noch verhevenheid te pas kwamen, deed hij zich gelden als een groot acteur en vermocht hij het heel dikwijls de snaren van het diepste meegevoel bij den toeschouwer tot trillen te brengen. Heerlijk en onnavolgbaar was zijn uitbeelding van Vader van Paemel, van den koppigen oude in ‘Onder één Dak’, en zijn ‘Warenar’ was een onvergelijkelijk meesterwerk...

De Gruyter kon lezen als niet een. In een stuk, door hem voorgedragen, slaagde hij er in de verschillende personages te karakteriseeren met een verbazingwekkende scherpte, hiervoor alleen steunende op zijn met ongewone handigheid en intelligentie geleide stemmiddelen, waaraan evenwel de bekorende malschheid ontbrak, welke het geluid van menig beroemd acteur van hier en elders kenmerkte.

VI.

Het is vooral door zijn kundigheid als regisseur dat Dr J.O. de Gruyter zich de allereerste plaats in de Vlaamsche tooneelwereld heeft veroverd. Zijn evenknie mocht hij niet vinden. Met een man als Willem Royaards, die hem slechts weinige weken op de groote reis voorafging, mag hij gerust op één lijn worden geplaatst. Wat een Delacre deed in het Théâtre du Marais te Brussel, wat een Jacques Copeau verwezenlijkte in zijn 'Théâtre du Vieux Colombier' te Parijs, staat niet hooger dan hetgeen de Gruyter als regisseur volbracht in zijn 'Vereeniging', zijn 'Volkstooneel' en den Koninklijken Nederlandschen Schouwburg te Antwerpen. En het kan niet worden gezegd, dat hij een van deze pioniers van de moderne tooneelvernieuwing heeft nagevolgd, al bestaat er ook verwantschap naar den geest tusschen zijn en hun arbeid. Zelf was hij leerling van Arie van den Heuvel, die hem in de 'Vereeniging' ter zijde stond en van wien hij den eerbied erfde voor het woord, die den grondslag vormt waarop zijn regieopvattingen berusten.

De Gruyter was regisseur geboren. Zijn natuurlijke aanleg werd verfijnd door de wetenschappelijke vorming, die hij als student in de philologie aan de Gentsche hoogeschool genoot. Zijn scenische intuïtie werd geschraagd door een zeer sterk ontwikkeld vermogen om diep door te dringen in het werk van een dichter. Voor de Gruyter vormde het **woord,** de **tekst** van het stuk de basis, waarop alle regie hoefde te worden gevestigd. Hij beschouwde zich als een **dienaar** van den scheppenden dichter. Het woord, dat hij aanzag als een condensator van alle gedachten en gevoelens, als de kern van het scenisch gebeuren, was het **eerste** gebaar. Uit den tekst groeide, langs logische wegen, het spel van den acteur met de lijnen van het decor, dat in elke omstandigheid

in volkomen overeenstemming blijven moest met de intenties van den auteur. **Voor hem bleef te allen tijde de vorm aan den inhoud ondergeschikt.**

De Gruyter stond derhalve lijnrecht tegenover Johan de Meester en zijn volgelingen, die zich als regisseurs een absoluut gezag, ook over den auteur en zijn werk, aanmatigen. Maar ook deze beweging ter vernieuwing van het tooneel in Vlaanderen kan als een, wel is waar onrechtstreeksch, uitvloeisel van de Gruyter's streven worden beschouwd. De heele moderne theaterbeweging in Vlaanderen is immers ontstaan uit de 'Vereeniging voor tooneel- en voordrachtkunst.'

VII.

Zoo komt de al te vroeg gestorven Jan Oscar de Gruyter ons voor als een levenwekker, als een zeer begaafd kunstenaar. Hoe kort zijn leven ook mag geweest zijn, toch werd het hem gegund zich volledig uit te spreken. De omstandigheden zijn hem ten slotte heel gunstig geweest. De meeste van zijn idealen mocht hij verwezenlijken. Op de ontwikkeling van het tooneel in zijn land oefende hij een invloed uit van blijvende waarde. Langen tijd nog zal de Vlaamsche dramatische kunst in het teeken staan van de Gruyter's sterke persoonlijkheid. En uit de traditie die hij geschapen heeft met elementen, aan den arbeid van vorige geslachten ontleend en door intuïtie en studie gelouterd, kan de kunst van de komende tijden groeien. Zijn werk zal een bron zijn van nieuwe schoonheid. Zijn naam behoort nu reeds tot de geschiedenis.

LODE MONTEYNE.

Tooneelkroniek

'**S'élever par la ruse, ou s'élever par la force**' doet Edmond Rostand zijn Cyrano zeggen. Willem Putman heeft het eerste verkozen. Door zich behendig aan te sluiten bij al wie macht en invloed heeft, hem vooruit zou kunnen helpen, is hij er in geslaagd een positie in te nemen die niet beantwoordt aan de wezenlijke waarde van zijn tooneelarbeid. Hij heeft totnogtoe een heele reeks stukken geschreven, die alle min of meer hun verdienste hadden, maar een wezenlijk **leefbaar,** een levend werk moeten we nog altijd van hem verwachten. Ook zijn nieuwste stuk **Het Masker** (Uitgave Vermaut, Kortrijk) is dat niet. Het would-be mondaine gepraat van de helden die er in voorkomen, gepraat over alles en nog wat, is feitelijk... slappe thee, het heeft geen fond. Daarbij zijn we bij de lezing al een heel eind gevorderd eer we zoo iets als handeling gewaar worden, en we eenigszins belang kunnen gaan stellen in het geval, zeer betrekkelijk belang dan nog. Alles wat Putman te vertellen heeft is reeds honderde malen voor hem gezegd, veel pittiger, kerniger, in een origineeler, boeiender vorm. Ik heb bij de lezing het werk herhaaldelijk wrevelig moeten ter zijde leggen, gehinderd door het on-echte, het gemaakte, pretentieuse van deze dialogen, die meer willen schijnen dan ze zijn, de gewilde diepzinnig-doenerij, die toch het gemis aan bloed, aan pulseerend leven niet kan verbergen.

Deze kritiek mag hard schijnen, ze is verdiend. En als er nog iets aan te doen is, als Willem Putman nog niet hopeloos in den waan van eigen voortreffelijkheid is opgesloten, zal het hem wellicht doen nadenken. Wil er nog iets van hem als tooneelschrijver terechtkomen, dan wordt het tijd voor hem zich een strenge zelftucht op te leggen.

Na het totaal mislukte zg. modernistisch tooneelstuk van Jef Horemans: **Het Waarheidselixir,** blijkt deze auteur weer tot bezinning te zijn gekomen, met het gevolg dat hij in een andere richting heeft overdreven...

Met **Liefde,** een reeks dialogen, heeft hij blijkbaar Schnitzler willen nadoen, die **Reigen** schreef, een reeks van tien dialogen met in ieder minstens één - ja, hoe moet ik dat zeggen? - een

moment in een verliefd onderhoud dat door een beteekenisvolle stippellijn wordt weergegeven, waarna de helden óók weer... tot bezinning komen. Zoover drijft Jef Horemans de zedeloosheid niet. Bij hem blijft het moreele verdorvenheid. Of die aanbevelenswaardiger is? In ieder geval loopen zijn dialogen geen gevaar schandaal te verwekken, en door de politie verboden te worden, zooals dat met **Reigen** te Berlijn gebeurd is.

In **Liefde** (uitgever Het Tooneel, Antwerpen) gaat Horemans anders wel zijn gangen. In een waarlijk vinnigen, bijwijlen vlijmenden dialoog geeft hij blijk van een scherpen kijk op menschen en dingen, en af en toe weet hij werkelijk atmosfeer te scheppen, de geraffineerde groote-stadsatmosfeer, die ook in Schnitzler's dialogen leeft, en die Willem Putman maar niet kan aanvoelen. Af en toe wordt hij wel eens smakeloos en grof, maar toch niet zoo erg als in **Het Waarheidselixir,** en we denken er niet aan hem daarvan een verwijt te maken, want hij zou ons kunnen antwoorden dat men dit ook aan Skakespeare zelf verwijt, en dat sommige oud-Grieksche treurspelen niet eens zonder beschavende ‘coupures’ te spelen zijn...

Het is ongetwijfeld een daad van moed zulke dialogen te schrijven in een land waar voor dergelijk werk de mogelijkheid dat het gespeeld zal worden op voorhand zoo goed als uitgesloten is; een land waar het Vlaamsch gesproken tooneel tegen den dood op worstelt, omdat de officieele schouwburgen nog altijd niet verplicht zijn minstens de helft van hun repertorium samen te stellen uit oorspronkelijk werk; een land waar een zeer groot aantal liefhebbersgroepen zijn, doch waarvan de groote meerderheid een snaaksch dorpsspelletje van Jac. Ballings verkiest boven geraffineerd dialogenspel. Alles wel beschouwd, zijn wij op tooneelgebied zoowat het armste land van Europa, en men moet waarlijk van God verlaten zijn om hier voor het tooneel te schrijven. Onlangs verscheen dienaangaande nog een luide jammerklacht van Mark Belloy in het blad van ‘De Noordstar’ te Brussel, naar aanleiding eener opvoering van: **Match nul,** een naar het schijnt verdienstelijk werk, dat we ons voorstellen in een volgende kroniek te bespreken, als de auteur er ons een recensie-exemplaat zal van zenden.

Graag had ik over het legendespel: **Fra Angelico** van den sympathieken Jef Crick (Uitgever Excelsior, Brugge) veel goeds verteld. Het stuk werd verleden jaar in den Koninklijken Nederlandschen schouwburg te Gent gecreëerd, naar het schijnt met werkelijken bijval, zoo zelfs dat het dit jaar wordt hernomen. Na de lezing schrijf ik dit succes in de eerste plaats toe aan de mooie regie-mogelijkheden, die toelaten een aantal zeer stemmige too-

neelbeelden te verwezenlijken, en dat is Arie Van den Heuvel, de regisseur van Gent, veilig toevertrouwd. Was hij het niet die de eerste stukken van Teirlinck insceneerde, ofschoon men zou geneigd zijn te zeggen dat zijn regiemethoden, die nog van het realisme dagteekenen, niet zouden passen op modern werk als dat van Teirlinck? Men kent nochtans het succes van deze insceneeringen.

Het gegeven van **Fra Angelico** is in een paar woorden saam te vatten. De koewachter Giovanni heeft een rijk innerlijk leven, wat hem onverschillig maakt voor de buitenwereld, behalve nochtans voor zijn oud moederken, dat hij innig liefheeft. Natuurlijk wordt deze droomer door de materialistische wereld, vertegenwoordigd door eenige ruwe geborneerde boerenkinkels, veracht en bespot - de eeuwige geschiedenis. Alleen zijn vriendinnetje Elza blijkt van hem te houden, doch het is aardsche liefde, en Giovanni's blik is gericht naar den hemel; hij heeft vizioenen, engelen verschijnen hem. Hij wordt opgenomen in een klooster als knecht, is er volmaakt gelukkig. Doch zijn moeder sterft van verdriet. Giovanni verneemt het, buigt het hoofd in berusting, zoekt troost in het gebed. Zijn moeder verschijnt hem, hij neemt de penseelen die pater Rafael ontmoedigd had ter zijde gelegd, en zonder iets van schilderen af te weten, toovert hij op het doek de Madonna zooals hij ze gezien had: zijn moeder.

Ongetwijfeld heeft de scenische onbeholpenheid van den auteur hem bij het schrijven van dit legendespel gediend - hoe paradoksaal dit ook moge klinken. Het hoekige, onafgewerkte past zich aan bij het onderwerp, en we moeten onwillekeurig aan een pastiche en van de cluyte en van de mysteriespelen denken.

Het is een fragmentarisch werk met een groot gemis aan compositie, structuur, lijn. We stellen ons voor dat er van dit gegeven toch iets heel anders was te maken geweest, dat een heusch dramaturg de ziel van Giovanni ongetwijfeld meer had uitgediept, een heusch dichter het lyrisch element tot heel wat hoogere extase zou hebben opgevoerd. Maar zooals het werk er staat, is het sympathiek in zijn eerlijkheid, zijn frissche oorspronkelijkheid, en munten sommige tafereelen uit door hun schilderachtig realisme.

Werkbuch der Puppenspiele is de titel van een in aantrekkelijken vorm gehouden handleiding door Leo Weismantel voor wie zelf een marionettentheater wil vervaardigen, met de er bij behoorende poppen. (Uitgave van ‘Verlag des Bühnenvolksbundes’ te Frankfurt.) Het werkje is klaar en duidelijk samengesteld, en voorzien van talrijke illustraties, meestal ‘werkteekeningen’, modellen, met de noodige ‘technische’ aanduidingen, die elke moeilijkheid op voorhand oplossen.

Aan de hand van deze zeer volledige handleiding, die getuigt van een grondige kennis van de stof, kan ieder die eenigszins met gereedschap weet om te gaan, een pracht van een poesjenellentheater samenstellen.

Le Masque et l'Encensoir, van Gaston Baty, met inleiding van Maurice Brilliant (Librairie Bloud & Gay, Parijs) draagt als ondertitel: Introduction à une esthétique du théâtre. Dat is het inderdaad, en we kunnen alleen betreuren dat het bij de inleiding gebleven is, dat de conclusies, die voorzeker nog interessanter zouden geweest zijn dan de inleiding, niet in het werk zijn opgenomen. Immers, geschiedenis van het tooneel hebben we genoeg, ofschoon wel een persoonlijk standpunt door den auteur wordt ingenomen, en we zijn speurdersblik graag volgen, waar hij het verband nagaat tusschen theater en kerkelijke plechtigheden, en vaststelt dat, na het verval van het uit het heidendom ontstane theater, er een nieuw gesproten is uit de kerkelijke plechtigheden. Wellicht zal Gaston Baty in een volgend werk nu eens werkelijk een esthetiek van het modern tooneel opstellen.

ERNEST W. SCHMIDT.

Boekbeschouwing

Dr. K.F. Proost. - *Heroën der Letteren*, inleiding tot de wereldliteratuur (Assen, Van Gorcum en C^{o}). z.j. (1929); 90 blz.; *f* 1,25, geb. *f* 1.75.

Hier wordt belangstelling gewekt voor de Ilias en de Odyssee, de Divina Commedia, Hamlet, Don Quichote, Lucifer, L'Avare, Faust, Brand, Boven menschelijke Kracht, De Idioot, Opstanding en Droomspel. Op bevattelijke wijze wordt elk werk samengevat en het noodige gezeid over den schrijver. Voor hen die dieper in de stof willen dringen volgen literatuur-opgaven na elk hoofdstuk.

Handig formaat, mooie druk.

W.L.M.E. van Leeuwen. - *Dichterland, inleiding tot het genieten van poëzie*, 2^{e} druk; (Assen, Van Gorcum en C^{o}), z.j. (1929); 110 blz.; *f* 1,25, geb. *f* 1.75.

In hetzelfde formaat als bovenstaand bundeltje wordt hier, ‘voor al degenen die verlangend zijn in het rijk der poëzie binnengeleid te worden,’ het gevoel ontleed, dat aan een of twee gedichten van een twintigtal schrijvers ten grondslag ligt, met enkele datums en titels over elk van die schrijvers: Jacob Winkler Prins, C.S. Adama van Scheltema, Marie Boddaert, Geerten Gossaert, de la Montagne, Vondel, M. Nijhoff, Gezelle, Perk, Joh. van 't Lindenhout, Jan Prins, Verwey, Jan Luiken, Bastiaense, A. Roland Holst, J.H. Leopold. van Eeden, Maurits Uyldert, Aart van der Leeuw.

Een keuze van schrijvers en stukken waarvoor de verzamelaar verantwoordelijk moge blijven, en waaraan hij tamelijk oppervlakkige beschouwingen vastknoopt.

J. Jacobs. - *De Westvlaamsche Spreek- en Schrijftaal voor* 1250, *of de tweetaligheid in West-Vlaanderen voor* 1250. (Brussel, N.V. Standaard); z.j. (1929); 49 blz.; 5 fr.

Overdruk uit de Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie. Bewijst, tegen de te algemeene en overdreven bewering van Pirenne in, dat tot omstreeks 1250 het grootste deel der Westvlaamsche bevolking alleen Westvlaamsch sprak. ‘Wat meer is, in gansch het westelijk deel van West-Vlaanderen, dat thans aan Frankrijk toebehoort, heerschte in de 12^{e} en 13^{e} eeuw tusschen regeerende graven (Philips van den Elzas en zijn opvolgers uitgezonderd), den adel, de kloosterlingen, de invloedrijke burgers en de lagere volksklas een samenhoorigheid op het gebied van taal en belangen, die we gerust nationaal zelfbewustzijn mogen noemen.’

Prof. E. van Dievoet. - *Anti-Parlementarisme* (Brussel, Standaard boekhandel, 1929); 52 blz.; 9 fr.

Een in Nederland gehouden lezing, nu door het Vlaamsch Rechtsgenootschap te Leuven uitgegeven. Ze bespreekt de anti-parlementaire bezwaren en theorieën, de *Action française* en, uitvoerig, het bolchevisme en het fascisme, alles bijge-

werkt tot 15 December 1928 en, ter wille der onpartijdigheid, met veel bibliographische nota's aangevuld, die toelaten den oorsprong van elke bewering na te gaan.

Schrijver meent dat noch bolchevisme noch fascisme bij andere volkeren mogelijk zijn, maar hij besluit:

'Wellicht groeit uit de geschetste anti-parlementaire stroomingen en stelsels een met alle omstandigheden rekening houdende nieuwe staatsvorm, die het midden houdt tusschen het parlementarisme in zijn huidigen vorm en de dictatuur, een staatsvorm die een doelmatiger arbeidsverdeeling invoert, en die de orde en tucht beter verzekert, zonder nochtans aan het medezeggenschap van het volk en aan de persoonlijke vrijheid overdreven beperkingen op te leggen.

Hoe die Staat er zal uitzien kan alleen de toekomst zeggen.'

Leon Joly. - *Schets van het Recht der Mijnen in België* (Brussel, N.V. Periodica, 1929); 180 blz.; 10 fr.

Over mijnen, ertsgroeven (de officieele vertalers zeggen graverijen) en groeven, over den eigendom van de mijnen en alles wat op vergunningen en uitbating er van betrekking heeft, over den Mijnraad enz. enz. werden door den heer Joly, voorzitter van den Mijnraad, alle wetteksten samengelezen, met aanteekeningen, verwijzingen naar de Pasicrisie, de Revue de droit minier, adviezen, (er werd bijna overal adviesen gedrukt), enz.

H. van Tichelen et H. Dillen.- *L'Ecole et la Vie*, cours de français pour l'école primaire; I, 2e édition (5e année A); III (6e année A); IV (6e année B); V (7e année); handleiding bij III-IV. (Antwerpen, De Sikkel); prijs: 3,20 fr.; 5 fr.; 5 fr.; 8 fr.; 4 fr.

Van *L'Ecole et la Vie* bespraken we vroeger reeds deelen I en II. Van I is al een tweede uitgave verschenen, eenigszins vermeerderd, (o.a. met een reeks dagelijksche uitdrukkingen) en ditmaal zonder toelichting, daar deze, alleen voor leerkrachten bestemd, afzonderlijk bestaat voor I-II.

Nu ontvingen we ook deelen III, IV en V, alsmede de handleiding voor III-IV (6^{e} leerjaar).

De leer- en leesstof in III handelt over schoollokalen en leervakken, de deelen van huis en hoeve, tafelgerief, spijs en drank, verschillende eetmalen, zelfs in een hotel (vader is namelijk handelsreiziger), de jaargetijden in de stad en op het platteland, de deelen van den dag, de hemellichamen, de windstreken.

In IV gaat het om de feestdagen van het jaar, om gebouwen en vervoermiddelen (men gaat op reis), om de Antwerpsche haven en de bedrijvigheid aldaar, om uitstallingen en waren (men bezoekt o.a. een bazaar).

Tusschenin komen oefeningen en herhalingen waaraan de nieuwe stof verbonden wordt, geleidelijke bekendmaking met practische grammatica, en smakelijke

leeslesjes: liedjes (met muziek), gedichtjes, spreekwoorden, anecdoten, raadsels, grapjes, advertenties uit dagbladen, illustraties, vragen waarop moet geantwoord worden, enkele vertalingteksten, terwijl een woordenlijst, waarnaar de leerlingen vóór de les verzonden worden, uitstekende diensten kan bewijzen.

In de Handleiding III-IV staan o.m. de dictees die bij de behandelde leerstof aansluiten, en daaronder zijn er erg leuke, b.v. over den jongen die un arbre, un mot, un livre in 't meervoud moest zetten en met un bois, un dictionnaire, une bibliothèque voor den dag kwam.

V (7e leerjaar) brengt o.a. nonkel Jules op het tooneel, die Congo en New-York kent; vertelt van Roodkapje; gaat na hoe een huis gebouwd en heelemaal in orde gebracht wordt; geeft plaatjes en nota's voor opstelletjes, natuurlijk ook weer met wenken over spraakleer (meervoud, vervoeging, deelen van den zin, bijwoord); heeft mooie dichtstukjes, aardige grapjes, raadsels, enz.

Alles is zoo methodisch behandeld en zoo goed berekend voor de krachten van de kinderen, zonder ballast, zonder halsbrekerijen of spitsvondigheden, dat we de leerlingen benijden die door *L'Ecole et la Vie* Fransch leeren en de schrijvers geluk wenschen om hun liefdevollen en wel geslaagden arbeid.

A.

Ben Linnig. - *Oud Antwerpen*. Kerken en Kloosters, Burgerlijke Gebouwen, Kapellen en Praalgraven. Antwerpen, L. Opdebeek. 2 deelen.

Zeer aantrekkelijk vertelt de bekende oudheidkundige Ben. Linnig de meestal beroerde geschiedenis van tal van Antwerpsche godsdienstige en wereldlijke gebouwen. Op voortreffelijk logische wijze belicht hij de zijkanten van de historie der Scheldestad. Zijn twee flinke bundels vol interessante gegevens zijn voor elken leek werkelijk onmisbaar. Een schat van wetenswaardigheden zal hem ten deel vallen. Want, zegt de geleerde inleider tot dit werk, Prof. Dr. M. Sabbe, ‘de heer Linnig verstaat de kunst om te schiften en uit een overvloed van stof alleen het wezenlijk belangwekkende naar voren te halen.’

Degelijk heeten we de studiën over de oude St. Joriskerk, St. Carolus (door Rubens ontworpen), de Augustijnen, het Falcon-klooster, dit der Minderbroeders, over de Abdij gesticht door den grooten menschenvriend Peter Pot, en de Droogscheerderskapel. We worden naar het Begijnhof geleid, een dier uiterst zeldzame plaatsen, waar het gewoel der grootstad onbekend blijft, naar het St. Juliaan's Gasthuis, het toevluchtsoord van de verlatenen. De heer Linnig behandelt dan de geschiedenis van St. Andries, St. Walburgis, en de beroemde Abdij van St. Michel met het Prinsenhof; hij schetst de lotgevallen van het klooster der Cellebroeders (waarvan de ondernemende Jan van der Linden eens overste was), dit der strenge Karthuizers, van de schoone St. Pauluskerk met haar grootschen Kalvarieberg.

Wij krijgen bijdragen over het prachtvolle koninklijk Paleis op de Meir, zijnde het vroeger huis van J.A. van Susteren, waarin Napoleon eens vertoefde; over het Choraalhuis, de bakermat der meeste Europeesche muziekscholen, de Beurs (Guicciardini noemde de ‘Borse’ de schoonste plaats van Antwerpen). Er zijn opstellen over de oude stadspoorten, torens, ‘handen’, wind- en watermolens. Suggestieve bladzijden levert Ben. Linnig over het Stadhuis, het Hanza- of Oosterlingenhuis, het Steen (men vergelijke met de bevindingen van Dr. Prims). Zeer lezenswaard is het artikel over Abraham Ortelius en zijn huis in de Kloosterstraat en dit over de woning van Antoon van Stralen, een der eerste slachtoffers van den bloedigen Alva. Knappe hoofdstukken volgen, beschrijvende het vroegere huis de Moelnere (nu het Vlaamsch Conservatorium), het Waterhuis, gebouwd door Gilbert Van Schoonbeke, ‘die meer voor de verfraaiing van Antwerpen gedaan heeft dan tien achtereenvolgende stadsbesturen,’ het Huis van Jordaens, dit van Rubens, die daar het bezoek ontving der doorluchtigste personages.

Mooie ontledingen van Rubens' Kapel in St. Jacobskerk, van het Huis van Liere, het weelderig heerenverblijf, waarvan Dürer getuigde, dat hij nooit zulke heerlijke woning zag, van de Burgondische Kapel, een prachtexemplaar van Gotische kunst, van het Grafmonument van twee hofdames van Maria Stuart in St. Andrie, van het

Praalgraf van den markies van Velasco, slotvoogd van het kasteel van Antwerpen, in St. Jacob, en ten slotte van het Graf van Isabella van Bourbon, tweede vrouw van Karel den Stoute, in O.L.V. Kerk, zullen gretig gelezen worden.

De heer Linnig dient geluk gewenscht om zijn leerrijken arbeid.

JOZEF PEETERS.

Uitbreiding van Antwerpen
De Aanhechting van de Voorsteden

De voornaamste steden van ons land noemen zich gaarne de rechtstreksche erfgenamen van die gemeenten, die op het einde der middeleeuwen de faam onzer provinciën tot een nooit geëvenaard hoogtepunt hebben gebracht.

Nochtans dagteekent de gemeente, zooals zij in ons bestuurlijk recht bestaat, slechts van het Fransch tijdvak; zij is nauwelijks een honderd vijf en dertig jaar oud.

Gent, Brugge, Leuven, Antwerpen, Brussel en zoovele andere steden waren in de middeleeuwen als kleine gemeenebesten met eigen recht en gebruiken, met een eigen bestuur, dat rechtstreeks onder den Vorst stond, en maar al te dikwijls tegen hem optrad.

De Fransche centralisatie heeft het oude recht afgeschaft, en het geheel land verdeeld in departementen, die op hunne beurt onderverdeeld waren in onder-prefecturen, samengesteld uit een aantal nunicipaliteiten, zonder eenig onderscheid tusschen steden en dorpen. Daarbij verviel de vroegere rechterlijke macht der gemeenten heelemaal, en de municipaliteit werd enkel een bestuurlijke eenheid.

Onder het Koninkrijk der Nederlanden werd dit nieuw stelsel met enkele wijzigingen behouden, en de Belgische wetgeving heeft er, na 1830, bijna niets aan veranderd, zoodat de gemeente in België kan beschouwd worden als een territoriale onderverdeeling, bestuurd door een gemeenteraad en een College van Burgemeester en Schepenen, en beschikkend over een zekere zelfstandigheid, binnen de perken der gemeentewet van 1836.

In de eerste jaren na de omwenteling kwam dit bestuurlijk stelsel met de werkelijkheid overeen; elke gemeente vormde een plaatselijk geheel, dat aldus bijzondere belangen had, en dat zijn eigen bestuur bezat.

De tweede helft van de negentiende eeuw moest echter getuige worden van een nieuw verschijnsel, dat zich niet enkel in België, maar in de heele beschaafde wereld deed gelden, namelijk den buitengewonen bloei en de overgroote uitbreiding der voornaamste steden.

Brussel, bijzonder gunstig gelegen in het midden van het nieuw Belgisch Koninkrijk, groeide zoodanig aan dat het heel gebied van de stad weldra met huizen bezet werd, en dat de naburige gemeenten met de stad feitelijk één enkel geheel gingen uitmaken, zonder dat nochtans die werkelijkheid in de bestuurlijke indeeling een verandering teweegbracht. Vroegere dorpen of kleine plaatsen, die nu een buitenwijk werden van de stad, werden bij deze laatste niet ingelijfd, en bleven afzonderlijke gemeenten, zoodat het bestuurlijk gebied van Brussel voortaan slechts een gedeelte was van het geheel, dat in den gewonen omgang als de hoofdstad aangezien werd.

Hetzelfde gold weldra voor Antwerpen. Omkneld binnen den gordel der militaire vestingen, kon de stad zich niet vrij ontwikkelen, maar zoo ontzaglijk werd de bloei van den handel, vooral na de vrijmaking van de Schelde in 1863 en na de eerste uitbreiding van de haveninstellingen, dat de gedeelten van Borgerhout en Berchem, binnen de omheining gelegen, weldra met het stadsgebied slechts één enkele plaats vormden. En toch bleven zij deel uitmaken van de gemeenten Borgerhout en Berchem, die aldus voorsteden van Antwerpen werden.

Stad en voorsteden vormden een ‘agglomeratie’, maar alhoewel zulk een agglomeratie feitelijk wel als een geheel voorkomt, had zij niet, - en heeft zij op dit oogenblik nóg niet, - haar eigen bestaan, ten minste in de bestuurlijke indeeling van het land.

Dat zulk een toestand moeilijkheden moest bijbrengen ligt voor de hand. Om enkel Antwerpen tot voorbeeld te nemen, dient dadelijk er op gewezen te worden, dat het Gemeentebestuur het beheer over de haven in handen had; de haven groeide in zulke mate aan dat instellingen op het gebied van naburige gemeenten moesten opgericht worden; zoo iets was niet denkbaar, en dan kon het niet anders of men zou zijn toevlucht nemen tot een maatregel, die ook te Brussel en in andere steden voor andere redenen werd

toegepast, dit is achtereenvolgende aanhechtingen bij de stad van gedeelten van het gebied van naburige gemeenten.

Van 1880 tot heden werd het bestuurlijk gebied van de gemeente Antwerpen aldus ten minste acht keeren ten nadeele van de naburige plaatsen vergroot; eerstdaags zullen enkele dorpen, in het Noorden der Stad gelegen, heelemaal bij Antwerpen ingelijfd worden.

Het gebrek aan eenheid in het bestuur deed noodzakelijkerwijze zoeken naar een middel tot het nemen van besluiten die op de heele agglomeratie zouden toepasselijk zijn.

In Brussel namen de Burgemeesters van Stad en Voorsteden de gewoonte aan vergaderingen te houden onder voorzitterschap van den Burgemeester der Hoofdstad; hun besluiten konden echter geen officieel karakter verkrijgen en het verzet van één enkel gemeentebestuur bleek voldoende om te beletten dat een maatregel op de heele agglomeratie toepasselijk werd. De vergadering van Burgemeesters kon het tot hiertoe nooit zoover brengen dat zij in ons bestuurlijk recht een nieuwe instelling werd.

Toen voor enkele jaren het geheel gebied van Laken bij Brussel werd ingelijfd, daagde voor de eerste maal een nieuwigheid op in de bestuurlijke wetgeving aangaande de gemeenten; er werd voor den burgerlijken stand in de hoofdstad een tweede afdeeling gevormd onder de ietwat vreemdklinkende benaming ‘Distrikt B’.

In Antwerpen voelde men wel, toen men er aan dacht de omheining van 1864 af te breken, dat er een eenheid moest ontstaan in de plannen voor uitbreiding van de agglomeratie; onderhandelingen onder de verschillende betrokken gemeentebesturen konden deze eenheid niet tot stand brengen. De regeering, die over de omheining beschikte, nam dan haar toevlucht tot het vormen van een Commissie, samengesteld uit Beheerders der verschillende gemeenten en hoogere Staatsambtenaren, de intercommunale Studie-Commissie voor de Inrichting van de Antwerpsche agglomeratie; zij werd in 1907 door de Regeering aangesteld; haar leden werden door Koninklijk besluit benoemd.

Deze commissie leverde goed werk; zij hield zich bezig met al wat de normale uitbreiding van de agglomeratie kon aangaan, en nam een algemeen plan aan voor deze uitbreiding van de stad.

Toch was de werking van die commissie moeilijk: vele leden, hoogere staatsambtenaren, woonden te Brussel; men kon niet regelmatig bijeenkomen; de genomen besluiten bleven zonder eenige sanctie; de commissie beschikte over geen macht; zij moest de gemeenten en het Staatsbestuur trachten te overtuigen, en hadde zij niet mogen rekenen op de innige medewerking en op den steun van het Stadsbestuur, zoo ware er van haar heele werking niets gekomen. De commissie bleef een studie-, dit is een raadplegende commissie, zij werd nooit de bestuurlijke verpersoonlijking van de Antwerpsche agglomeratie.

De tegenwoordige Burgemeester van Antwerpen heeft gepoogd, zooals zijn collega uit Brussel, vergaderingen te houden met de Burgemeesters der voorsteden, maar tot hiertoe bleef dit bij enkele besprekingen, en kan men niet zeggen dat er te Antwerpen een vergadering van Burgemeesters der Agglomeratie bestaat. Een wet die eerstdaags zal afgekondigd worden zal voor den burgerlijken stand te Antwerpen evenals te Brussel een district B inrichten.

Behalve enkele intercommunale commissies met een bepaalden werkkring, kan men vrij besluiten dat tot hiertoe geen enkele bestuurlijke macht de agglomeratie vertegenwoordigt. Het provinciebestuur heeft, voor wat zekere belangen aangaat, zooals bij voorbeeld de rioleering, de waterbevoorrading, het aanleggen van parken enz. gepoogd op te treden als bemiddelaar, en zelfs als inrichter boven de betrokken gemeentebesturen, maar dit valt weinig onder de bevoegdheid van het provinciaal bestuur, dat meer als controleerende macht geldt en zich met de belangen der plattelandsbevolking moet onledig houden.

Nochtans zal niemand betwisten dat een groote agglomeratie eigenaardige belangen heeft, en een gemeenschap vormt, veel meer dan een der gemeenten van de agglomeratie, veel meer zelfs dan de bewoners van dat gedeelte der agglomeratie, dat als de kern, de bakermat, of de oorspronkelijke gemeente moet beschouwd worden.

Nemen wij Antwerpen als voorbeeld: Is de haven enkel een belang voor de 300.000 inwoners der Gemeente Antwerpen, of zijn daaraan al die werklieden deelachtig die op het grondgebied van een tiental gemeenten rondom Antwerpen wonen?

Beperkt zich de handel tot het eng grondgebied der stad, of

brengt de gemeentelijke handelsbeurs van Antwerpen voordeel bij voor duizenden inwoners van Borgerhout, Berchem, Deurne, Merxem, Hoboken, Wilrijck enz.?

Menigvuldige vraagstukken houden verband met het hedendaagsch verkeer. Is het niet noodzakelijk dat een enkele oplossing zou gelden voor een heele agglomeratie?

Het kunstgevoel, dat bij den Antwerpenaar ingeboren is, houdt niet op op de grens die de Stad van Berchem of Borgerhout afscheidt, en de prachtige stedelijke musea hebben niet minder waarde voor den inwoner van een voorstad dan voor den stedeling. Schouwburgen hooren thuis in het midden van een agglomeratie; al de onderdeelen er van hebben belang bij het behoud van deze kunstinstellingen.

Op materieel gebied is het onbetwistbaar dat in al de onderdeelen van een groote agglomeratie hetzelfde belastingstelsel moet bestaan; het is niet omdat men een of andere wijk van het geheel bewoont, dat men meer of minder moet opbrengen voor het gemeenschappelijk bestaan. Steeds worden in het centrum van groote steden meer gebouwen als bureelen gebruikt; de inwoners worden aldus naar de buitenwijken, dit is naar andere gemeenten, gedreven, en de bevolking der steden neemt af, terwijl de financieele last dien zij te dragen hebben aangroeit.

Wij hebben reeds op de noodzakelijkheid gewezen van een normale, wetenschappelijke uitbreiding van een groote agglomeratie. Enkele voorbeelden uit het Antwerpsch leven zullen onze zienswijze desaangaande nog duidelijker doen uitschijnen.

De Jan Van Rijswijcklei werd doorgetrokken op het grondgebied van de stad Antwerpen, en elkeen moet de verhoudingen van dien breeden hedendaagschen verkeersweg bewonderen.

Zie integendeel wat men van de verlengde Plantijnlei heeft gemaakt, enkel en alleen omdat het Gemeentebestuur hier niet vrij was, omdat de nieuwe lei de grens moest uitmaken tusschen Borgerhout en Antwerpen, en omdat bijzondere belangen de voorstad beletten een waardige oplossing aan te nemen. Hetzelfde dient gezegd voor de begraafplaats van de gemeente Berchem, in de onmiddellijke nabijheid van het groot park der Stad. Indien het bestuur van Antwerpen meester ware geweest, zou de begraafplaats sedert meer dan 20 jaar hare bestemming hebben verloren,

en binnen enkele jaren zou de ingang van het Park in de nabijheid van de groote baan van Antwerpen op Brussel op grootsche wijze kunnen opgevat worden. Nu wordt integendeel de begraafplaats van Berchem vergroot en voor een onafzienbare reeks van jaren zal de bestaande toestand nog verergeren!

Hoezeer is dit nog meer tastbaar in zake overname van de gronden der af te breken militaire omheining? In 1859 werd de afbraak besloten der zoogezegde Spaansche vestingen. Deze bevonden zich op grondgebied van Antwerpen, en een overeenkomst kon gemakkelijk gesloten worden met het Gemeentebestuur der Stad. Nu moet de omheining van 1864 afgebroken worden; het besluit is genomen sedert 1906, maar de omheining bevindt zich op het grondgebied van Antwerpen, Borgerhout en Berchem. Overeenkomsten werden reeds voorgesteld aan beide laatste gemeenten; zij waren niet bij machte hun akkoord te geven, en zelfs indien zij in staat waren geweest zich tegenover het Middenbestuur te binden, dan zou men nog moeten betreuren dat plaatselijke belangen den voorrang zouden hebben verkregen boven een systematische opvatting. Feitelijk kwam er tot hiertoe bitter weinig te recht van een wet die bepaalt dat de afbraak der vestingen vóór 31 December 1910 zal moeten voltooid zijn!

Tegenover de algemeene belangen van een agglomeratie in haar geheel genomen, stellen de partijgangers van het traditioneel stelsel der afzonderlijke gemeenten het verworven recht der kleinere gemeenten, die men niet tegen hun eigen wil mag onteigenen.

Traditioneele belangen hebben de voorsteden niet; in de geschiedenis waren zij slechts kleine dorpen of gehuchten zonder eenige beteekenis, en wat kunnen de enkelen opwegen, die misschien bij familieoverlevering inwoners zijn van Berchem of Deurne tegenover de duizenden die in Berchem, Borgerhout of Deurne zijn komen wonen, enkel en alleen omdat zij op het grondgebied van Antwerpen geen plaats hebben gevonden? Het is immers het leven van de groote Stad dat allen voedt en aanlokt.

Materieel zijn de voorsteden niets meer dan wijken in den omtrek van de agglomeratie, deelachtig aan het leven van deze agglomeratie.

Feiten kan men niet omstooten; en onze geheele redeneering brengt ons tot de vaststelling van het feit dat de aanzienlijke

steden zich uitgebreid hebben tot op het grondgebied van naburige gemeenten en dat zij nu met deze gemeenten groote complexen vormen, agglomeraties die geen bestuurlijk bestaan hebben.

Dit verschijnsel is in het geheel niet eigen aan ons land; het heeft zich overal voorgedaan, doch in Frankrijk, in Engeland, in Holland, in Duitschland en elders, heeft men sedert lang de eenige mogelijke oplossing bekrachtigd, te weten de bestuurlijke aanpassing tot de werkelijkheid, de aanhechting van de voorsteden bij de groote steden.

Die maatregel is niet alleen de erkenning van hetgeen feitelijk bestaat; hij brengt ook een vereenvoudiging, een besparing te weeg. Is het niet beter een enkelen uitgebreiden dienst te hebben voor een heele agglomeratie, dan wel verschillende afzonderlijke diensten voor de onderdeelen van het complex? Is eenheid van reglementatie geen voordeel? Zal een enkele gemeente niet op rechtvaardiger wijze de belastingen onder heel de bevolking weten te verdeelen, en zullen politie en opsporingsdienst, die in een groote agglomeratie zoo noodzakelijk zijn, niet doelmatiger werken, indien zij niet door een grens zonder eenige beteekenis worden gestremd? Zal ook de logische uitbreiding van de agglomeratie niet beter door één enkel verantwoordelijk bestuur worden ingezien?

Wat kan men daar tegenover stellen? Dat zulke groote gemeenten een te aanzienlijke macht zouden in handen hebben? Dat Groot-Brussel een achtste van de Belgische bevolking zou beheerschen, en dat in de vier groote steden van het land meer dan een vierde der Belgische bevolking zou ingedeeld zijn? Dat komt met de werkelijkheid overeen; de financieele macht die deze gemeenten zouden bezitten zou in het voordeel van het rijk zijn, en de bestuurlijke afhankelijkheid zou door een doelmatige wetgeving kunnen geregeld worden.

Het is immers zeker dat de gemeentelijke wet van 1836 voorzien werd voor betrekkelijk kleine gemeenten, en dat zij niet zonder wijzigingen op de moderne grootsteden zou kunnen toegepast worden, maar het recht en de wetgeving moeten de werkelijkheid volgen: het tegenwoordig stelsel dient wijk- en persoonbelangen ten nadeele van het algemeen. Een hervorming is dus noodzakelijk. Zij zal enkel en alleen doelmatig zijn, indien zij zich

bij de werkelijkheid aanpast. De ervaring heeft ons geleerd dat men nergens in het buitenland eenig bezwaar heeft gevonden in de aanhechting van de voorsteden bij de groote steden, wel integendeel, en om ons ten slotte meer in 't bijzonder bij Antwerpen te bepalen, zullen wij besluiten dat Groot-Antwerpen in 't beheer van zijn haven met grooter macht, met hooger gezag zou kunnen optreden, en dat het beter in staat zou zijn de economische rol te spelen, die het in het nationaal verband te vervullen heeft.

In het leven der volkeren komt een oogenblik waarop evolutie noodzakelijk is; wij zijn in ons land reeds achterwege gebleven; langer dralen zou de onvermijdelijke oplossing moeilijker laten verwezenlijken. Zou België niet voor de honderdste verjaring van zijn onafhankelijkheid op wettelijk en bestuurlijk gebied kunnen vaststellen dat de bloei van het land groote wereldsteden heeft doen aangroeien, en die wereldsteden een eigen bestaan hebben, dat zijn macht ten voordeele van het land doet gelden?

PAUL BAELDE,
Oud-Schepen en Gemeenteraadslid van Antwerpen.

Een Metamorfoze
Slot[1]

Een avond dat het me bij uitzondering mogelijk was, mijn aandacht tamelijk nauw bij de lectuur te beperken, werd ik opeens, bij het lezen van de volgende verzen, een vreemde ontroering gewaar, ontstaan uit een mengsel van indrukken als vrees, ontgoocheling, duizeligheid en physische donkerte:

> Nog liever op de teenen te gaan
> Dan op handen en voeten!
> Nog liever te kruipen door een sleutelgat
> Dan te gaan door open deuren!

Ik weet nog hoe ik las tot waar de naklank van dat woord ‘een sleutelgat’ zich met den geheimzinnigen, plots wellenden indruk scheen te vereenzelvigen. Gelijk bij tooverslag verviel mijn belangstelling in de beteekenis van die verzen. Ik zat voorgoed verdiept in de beschouwing van de schijnbaar spontane gewaarwording, waarvan de oorsprong mij althans zoo diep verborgen leek, en die op mij haar stijgende hypnose begon uit te oefenen.

Ik vreesde reeds, hoewel er iets aan de schimgedachte kleefde dat me bang maakte, dat ze voor goed weer uit den schemerlichtenden kring van mijn bewustzijn in de zieleduisternis verdwijnen zou. En niet alleen trachtte ik haar objectief, zooals ze mij plots in haar wankele, vormelooze, onaardsche gedaante verschenen was, in mijn hersens te bewaren, ik vreesde tegelijk een enkele van de tallooze beelden, gedachten, gevoelens, die ze onverklaarbaar tot zich trok, uit het geestesoog te verliezen.

Van seconde tot seconde groeide het besef van mijn onmacht, dien chaos in de sfeer van mijn aandacht te omvatten. En plots was mijn ontgoocheling bij het verzwinden van de gansche massa

(1) Zie blz. 305.

in den nacht van vergetelheid, waaruit ik dacht dat de herinnering aan die gewaarwording nimmer zou terugkeeren. Zonder te letten op den zin die zich onder de woorden verschool, alleen hun vorm, hun kleur, hun sonoriteit ondergaande, poogde ik de schimgedachte weer uit de donkerdiepte op te lokken binnen den lichtenden kring van het begrijpen.

En werkelijk, ik voelde ze opstijgen uit mijn binnenst, langzamerhand, bij poozen van te scherpe, onbescheiden grijpende concentratie, even terugzinken. Eensklaps, juist op het oogenblik dat ik wanhoopte haar weer te bereiken, zooals ze zich spontaan van eerstaf vertoond had, herrees ze, wel niet zoo zuiver, zoo oorspronkelijk als gewaarwording meer, ietwat gekunsteld nu door de rol die de gewilde herinnering reeds in het proces vervulde, maar ook minder geheimzinnig, daar mij haar verklaring nu bepaaldelijk in het omlijnde veld van de magnetische woorden - op handen en voeten... kruipen... het sleutelgat - te zoeken scheen.

Ik redeneerde dat de angst, de sensatie van duisternis moesten spruiten uit het feit dat ik in een ver of nabij verleden ergens op handen en voeten doorheen moest gekropen zijn. Langzamerhand werd ik me bewust van de physische moeite bij dat ‘ergens doorheenkruipen.’ Ik kreeg bij tijden de overtuiging - begoocheling misschien - dat ik, onder invloed van die herinnering, de beweging zou kunnen herhalen.

Maar enkele seconden later verdween die overtuiging weer. In alle hoeken van het verleden zocht ik om in mij het denkbeeld van de plaats herop te wekken waar de handeling geschied was. Ik stond er niet ver af, dat verleden te gaan rubriceeren, om dan van vakje tot vakje op ontdekking uit te gaan. Mijn overspannen geest, heet van de hypnose die uitging van de plagende herinnering, onrustig en bang voor de herleving van een gebeuren dat in het verleden - zoo voorvoelde ik - een doodelijken angst had ingeboezemd, was lang niet meer in staat tot dergelijk methodisch onderzoek. Op het goed valle het uit liet ik de herinneringen mijn geestesoog voorbijtrekken: herinneringen aan reizen in het rotsgebergte, herinneringen uit mijn kindsheid, toen ik op het strand bij T... in gezelschap van speelkameraden tunnels in het zand groef, en toen ik in den kelder van Harry Switcher's woning

tooverlantaarnvoorstellingen bijwoonde. Ja, vooral de herinneringen uit mijn kindsheid schenen mij in staat bij hun heropwekking een gewenschten schijn aan het geheimzinnige te ontleenen. Het wonderlijke in dien sleep van gestorven verschijnselen was de betrekkelijke geschiktheid, waarmee sommige zich beter dan andere tot een samenvallen met die onverklaarbare ontroering schenen te leenen, doch geen van hen geheel, zoodat tusschen beide - dat vage gevoel en de plots bewuste herinnering - het vuur van een onbetwistbare herkenning zou ontvonken.

Hoe ik mijn ooren ook dichthield voor alle afleidend geluid en mijn oogen sloot voor vorm en kleur van de omringende voorwerpen die mij tot een wereld schenen te behooren, waarin ik de altijd vluchtende herinnering toch niet zou weervinden, hoe ik deze, lijk idioot, een volle week hardnekkig en voor de ontsluiering bang tegelijk, vervolgde, vergat te eten, te slapen, te antwoorden wanneer men me toesprak, mijn zoeken bleef vruchteloos. Want - naar ik meen - was de ontsluiering van het mysterie niet aan dat zoeken te danken, doch alleen aan mijn uitstap met Albert Griffith naar de Silver Thread. Die gansche week vervulde de gedachte van dat geheugenverschijnsel mij zoozeer, dat ik er alle gevoel van handelende persoonlijkheid bij te verliezen scheen. Waarom, vroeg ik me af, stond ik de grens van den waanzin nabij ter wille van die enkele gewaarwording, die mij overweldigde, waarvan zoowel de geheimenis (en als de voorvoelde ontdekking) geëindigd hadden, mij een panische vrees in te boezemen?... Moegedacht, moegepijnigd, moegevreesd, ten einde raad, (ik begon aan een lang geleden droom, zelfs aan voorouderlijke herinnering te gelooven) poogde ik het grijpende denkbeeld, waarvan ik de geheime wreedheid niet verklaren kon, ver van me af te zetten. En als een helaas mislukte verpoozing ondernam ik met mijn vriend Albert den tocht naar de Sabbath Plate.

Ach! wat zich daar heeft voorgedaan?... Ten koste van wat hersen- en zielepijn verbeeld ik me dat weer in zijn raadselachtig verloop! Hoe zal ik u verklaren, zonder mezelf van deze of gene mystificatie te verdenken, hoe ze mij als een roover overvallen heeft: die gruwelijke vernietiging van mijn boezemvriend? Het vreeselijk nabij verleden rust niet in mij als een bezonken, standvastige massa. Het leeft in gedurige wisselwerking met de nieuwe,

verwarde gedachten van mijn zieke hoofd, dat niet meer klaar bewust de reeksen van ideeën aan elkander kan schakelen. En meer en meer, naarmate mijn schrijven vordert, terwijl ik tracht de ontknooping aan mijn levensdrama te ontwringen, al meer en meer groeit in mij de noodlottige kracht van een drijfveer die me schrijven doet en tegelijk mijn denkenden geest aan dat schrijven ontrukt, onmachtig maakt tot eenig oordeel, tot eenige vergelijkende critiek. Voel ik me niet langzamerhand ingroeien in den toestand van een slaapwandelaar, geleid en gewezen door een vreemde hand?

Ja, dàt voorbehoud minstens kan ik nog maken, hoewel ik niet weet in hoeverre het mijn geloofwaardigheid in twijfel doet trekken. Wat baat heb ik ten slotte bij het wegnemen van een dergelijken twijfel? Ik weet immers toch dat ik op de eenvoudigste wijze veroordeeld moet worden voor een bedrijf, waartoe ikzelf niet zoo eenvoudig overging. En wat zou het me baten niet veroordeeld te worden?... O! gruwel van dit leven, dat zich in stuipen voortrekt van seconde tot seconde!

Ik geloof dan, ja, ik begin te gelooven, - de herinnering komt weer - dat we naast elkander stonden op de rotsplaat en staarden in de diepte. Nu voel ik weer dien vreemden wellust die steeg in mijn borst als een hittegolf en die zich met mijn duizeligheid vermengde, haar te vervangen scheen of althans te doordringen. Blijde glinstering voelde ik van het zonlicht in mijn oogen. Ik zag op naar Albert, die achteruit week met geloken oogen, de armen rugwaarts gestrekt.

- Albert,... Albert,... moet ik hem toen gezegd hebben, en ik hoor weer hoe mijn dralende stem te beven begon bij de verwachting van een groot geluk, een geluk zooals ik er nooit een in de liefde ondervonden had, een ongekend geluk waarbij ik zeker zou bezwijmen.

- Albert, zei ik, ik weet niet wat er in me omgaat, ik heb zoo'n lust, zoo'n vreemden lust om je te wurgen, daar over den rand van de rotsplaat heen.

Terwijl ik hem aankeek, schoot me, bij de bange, vijandige uitdrukking die zich op zijn gelaat vertoonde, de herinnering aan het oogenblik te binnen, waarop ik Albert voor het eerst had ontmoet. Ik herinnerde mij, hoe de eerste aanblik van dat aangezicht mij

niet vriendelijk, eerder afkeerig tegenover mijn lateren vriend had gestemd. Bliksemsnel werd ik nu ook gewaar dat de verklaring van dit moment van antipathie nu heel nabij was. Doch zonder mijn gedachten verder te sturen in de richting van die verklaring, geheel overweldigd door de stijgende passie van een oogenblik, waarin ik mij een ware zaligheid als nabij voortooverde, ging ik toe op Albert, de klauwende handen vooruitgestrekt.

Hij vluchtte, waar ik niet vermoed had dat hij vluchten zou en dat ik hem ging volgen, steil het gebergte op, klauterend van een rotsblok op een ander, telkens de struiken grijpend bij de doornige takken. Hij was me een heel eind voor, toen hij me voor goed ontsnapte.

Gereed om in zijn doodsangst een gevaarlijken sprong te maken, die hem voor goed uit mijn bereik zou stellen, poogde hij op een gladden piek, die helde over de Silver Thread, zijn evenwicht te bewaren. Afgrijselijk is die seconde zoowel voor mij als hem geweest. Ik weet niet juist meer of ik geroepen, geschreeuwd heb. Onbeschrijflijk is de omwenteling die zich zoo eensklaps - wellicht in omgekeerde orde als daareven, toen ik mijn vriend naar de keel wou grijpen - in het driftencomplex van mijn ziel openbaarde. Dat vreemde attribuut, de wellust, die tot nu toe mijn gevoel van duizeligheid doordrong, verdween bij tooverslag en maakte plaats voor de hartsdoorkervende, verstikkende gewaarwording, dat ik het in de ruimte wielende lichaam daaronder mij ging nastorten. Ik moest me omdraaien, en bang zooals ik nooit geweest was, bang dat een wrekende hand mij in den nek ging grijpen, liet ik me van de helling over aarde en rotsen neerzakken naar het pad dat ik verlaten had voor de waanzinnige achtervolging.

Het kan u van weinig belang zijn te vernemen, hoe ik van de Sabbath Plate tot de Devil's Pipe ben geraakt. Te meer heeft dat deel van den tocht in mij geen enkele herinnering nagelaten, die ik als indruk zou kunnen losmaken uit een algemeenen staat van gelijkelijk zwarte treurnis, die me aldoor met gestadige kracht het lichaam en de ziel doordrong. De aard van die treurnis - ook die waarin ik nu verkeer - is niet door eenig woord te kenmerken, zoodat ik zelfs niet weet of er zich wroeging in mengde.

De doortocht van de Devil's Pipe bracht mij de laatste openbaring nopens het verbijsterend zielsgebeuren, waaraan ik scheen te lijden als aan een doodelijke ziekte. Doch mag men het een openbaring heeten? Het zoo verward gestelde vraagstuk zag ik een oogenblik herleid tot eenvoudige grove gegevens. Een oogenblik mocht ik, door de plotse openbaring geleid, aan de oplossing van het vraagstuk gelooven, en zag ik mijn wezen door het zuiver licht van mijn begrijpen overstraald. Illuzie!... Illuzie!... Hopeloos donker werd de nacht, waarin ik gehoopt had mij eens met mezelf, als de eene druppel water met den andere, te vereenigen.

Op handen en voeten kroop ik voort onder het laag gewelf van de rotspijp. De duisternis deed me niet vreemd aan. Ze mocht me zwaar met vrees geladen zijn, toch hing er iets rond mij in die bevangen atmosfeer, iets als... neen, geen gezelligheid, ook geen vertrouwelijkheid, iets althans dat me bekend voorkwam. Wanneer toch was ik dan nog eens door deze pijp gekropen?... Was dit dan niet mijn eerste uitstap naar de Silver Thread?... Eensklaps schoot het me te binnen:

Als negen- of tienjarige knaap heb ik een straatmakker gekend, die me door kleine plagerijen tot een echte vijand werd. Langen tijd brandde de lust in mij, hem door een duchtige ranseling mijn wrokgevoelens tastbaar te maken. De bedenking echter dat ik best mogelijk in een vechtpartij het onderspit zou delven, weerhield me van handtastelijkheden. Doch wat ik in de werkelijkheid alleen als verlangen mocht koesteren, dat poogde ik in mijn droom ten uitvoer te brengen: We ontmoetten elkaar in een weide. Hij begon me uit te schelden. Met een besef van lichamelijke overmacht greep ik hem bij de keel. Maar ook hij greep me bij de keel, zóo dat me onmiddellijk de gedachte door het hoofd ging: ‘Wat heb ik begonnen? Ik ben verloren.’ Een oogenblik vocht ik wanhopig, tot ik me opeens benauwend onpasselijk voelde worden, zooals me dat wel eens gebeurd was bij het dalen in een lift. Ik was terecht gekomen op den bodem van een diepen, donkeren put. Boven in de lichtende opening zag ik het grijnzende gelaat van mijn vijand. Het is wel wezenlijk de toevallige verwantschap met dat gelaat, die me bij den aanblik van Albert op de Sabbath Plate, half bewust is geworden. Onder in den put ontdekte ik een opening waardoor ik wegkroop in een donkere gang om aan de steenen te

ontkomen, die mijn vijand daarboven ging neersmijten. De gang vernauwde naarmate ik verder kroop. Wel bemerkte ik aan het einde een lichtende opening, maar ach! zoo eng, zoo eng en ver, dat mij het gevoel doordrong, al dieper en angstiger, hier voor goed begraven te zijn. Op dat vreeselijk stijgend gevoel is dan de ontwaking gevolgd.

Terwijl ik me uit de eindopening van de Devil's Pipe loswrong, had ik heelemaal niet dat verlossingsgevoel bij het vervlieden in de werkelijkheid van een benauwenden droom. Een paar seconden slechts schemerde mij het licht van de begoocheling vóor de oogen, waarin ik een van mijn voornaamste handelingen - hoe gruwelijk ook - begrijpend te onderscheiden meende. Onwetend was mijn persoonlijkheid de grond geweest, waaruit de kiem van vroegen, nooit gestorven haat tot deze zonbelichte plant, mijn ongehoorde daad, gegroeid was. Maar aldra wist ik dat binnen den engen horizon van die wankele bevestiging de ultieme verklaring van de misdaad niet in het zicht was.

Weer rijst, terwijl ik schrijf, de wreede lust tot begrijpen, door en door begrijpen in mij. Valsche verklaringen, wanstaltige hypothesen warrelen dooreen in mijn brandend hoofd. Mijn laatste hoop staat op het eindigen van de koorts. Die koorts! die koorts!... Wat werkt, wat wroet er nog in mij nu, buiten die eenige wreede koorts? Schenk mij - o God! - de enkele vonk van hoogere intuïtie. Geef mij het loon van bitter streven. Vernietig deze denkmachine in een microscopisch oogenblik bij het bliksemen van de begrepen werkelijkheid.

Wat gaat er geworden van mij? Wat is er gebeurd, wat is er gebeurd? Waarom schrijf ik dit alles? Wat redeneerende duivel voert mij de hand in de duisternis van deze cel? O! dank, dank, de laatste verwoesting nadert! Wat jacht van woorden in mijn pols! Ik houd het niet meer bij! Kom me ter hulp, Albert, Albert, en jij ook, Thomas, brave zuiplap, jij en de waarde grootvader die 't me zoo mooi heeft voorgedaan! Komt hier, mijn brave schurken! Wie moet ik wurgen, zegt me toch wie?...

Naar ik een weinig later vernam, werd John Eckerling's brief door een hernieuwden epileptischen aanval afgebroken. De laatste, haast onsamenhangende zinnen bleken, na onderzoek van den patiënt, geschreven in een toestand van volslagen zelfhypnose.

Ge vraagt me naar het verder verloop van het rechtsgeding, welk vonnis geveld werd?... Dat vonnis werd niet uitgesproken. Enkele dagen na zijn bekentenis werd John Eckerling woestkrankzinnig.

RENE BERGHEN.

Een Engelschman te Antwerpen en te Brussel in het jaar 1697

In het zeer interessante artikel: 'Door Noord-Europa in het begin der XVIIIe eeuw', verschenen in den 'Vlaamschen Gids' jg. XIII, n^{r} 4, p. 161 en vlg., wijst Dr Fred. Lyna op de talrijke reisverhalen in handschrift uit vroegere tijden, die reeds uitgegeven of in het eene of andere tijdschrift uitvoerig besproken werden en hij vraagt zich af, of die belangstelling niet te wijten is aan 'hun vaak boeienden anecdotischen kant,... de veelvuldige en teekenachtige details, betreffende gewoonten en zeden van vreemde volkeren, die er in voorkomen.' Ongetwijfeld zijn de persoonlijke indrukken en de waarnemingen van een landgenoot, die andere volkeren heeft leeren kennen en ons over hun handel en wandel weet in te lichten, altijd belangwekkend, maar als het geldt een vreemdeling van vóór een paar eeuwen, die ons land heeft bezocht en zijn bevindingen alhier met oprechtheid heeft medegedeeld, dan zullen juist die details, waarvan Dr. Lyna gewaagt, voor ons veel belang opleveren, of onze nieuwsgierigheid in de hoogste mate prikkelen.

Onder de talrijke reisverhalen in handschrift, die op de koninklijke bibliotheek te Brussel berusten en waarvan Dr Lyna in bedoeld artikel een gedeeltelijk overzicht geeft met vermelding van hun uitgevers en commentators, bevindt zich een dagboek van een Engelschman, die een vrij lange en mooie reis heeft gedaan door de Nederlanden op het einde van de 17^{e} eeuw. Wat hij vertelt over het toenmalig Vlaanderen en inzonderheid over Antwerpen en Brussel schijnt mij wel de moeite te loonen hier bekend te worden gemaakt.

Het hs. draagt het inventarisnummer II 2647 en bestaat uit slordig in kartonnen borden saamgebundelde bladen, die blijkbaar geplooid geweest zijn om in den zak te worden meegedragen. Het

is 235 mm. lang bij 180 mm. breed en bevat naar de moderne folieering 212 bladen. Er is noch schut- noch titelblad aanwezig, maar op den rug van den band staat te lezen in met de hand getrokken drukletter: ‘Harwoods Tour in Belgium’. Dit werd blijkbaar niet door den schrijver van het dagboek aangebracht, maar waarschijnlijk wel door een lateren bezitter van het hs.

De ‘Tour’, die trouwens niet alleen door België gaat, maar veel trager vordert in Noord-Nederland, werd ondernomen in den zomer van het jaar 1697. In het hs. zelf wordt de naam van den schrijver niet geciteerd, maar wij vernemen wel een en ander over hem. Vooreerst blijkt het uit talrijke plaatsen, dat wij hier geenszins te doen hebben rnet een avonturier, maar veeleer met een voornaam reiziger uit de hoogere Engelsche kringen en daarbij een heel ontwikkeld man, die oog en oor had voor alle uitingen van intellectueel leven. Een bepaald doel van zijn reis wordt evenmin meegedeeld. Was het louter nieuwsgierigheid, die dezen Engelschman aanzette het land te bezoeken, dat juist toen veler belangstelling prikkelde, of was het een documentatiereis, ondernomen door een weetgierigen en kijklustigen man van de wetenschap? In ieder geval, hij reist in gezelschap van en schijnt op vertrouwelijken voet om te gaan met zeer hooggeplaatste personen; zijn vrienden en kennissen zijn bijna uitsluitend aristokraten en van adeltitels voorziene gentlemen. Hij dineert met graven, barons, gezanten en weet het aangename van een beschaafd en voornaam midden te waardeeren. Hij geeft daarbij overal blijken van zelf een ontwikkeld en beschaafd man te zijn, ja, hij stelt zich aan als een fijn scholar, die prat is op zijn kennis van de letterkunde, de wetenschap en de kunst, die bewondering aan den dag legt voor klassieke schrijvers en over een heele bibliographie beschikt. Hij teekent in zijn dagboek niet alleen zijn indrukken van het oogenblik op, maar hij wil wetenschappelijk doen en laat zijn verhaal voorafgaan van een 20 folio-lange inleiding, die hij zelf betitelt: ‘Excerpta ex Mensonis Alting notitia Germanicae inferioris antiquae’[1] een boek, dat pas verschenen was en

(1) Bedoeld boek verscheen te Amsterdam in 1697 en SERVAAS DE BRUIN, *Historisch en Geographisch Woordenboek*, Leiden 1869, zegt van den schrijver Alting (Menso): ‘Burgemeester van Groningen, was een man van groote bekwaamheid, doch zijne werken verdienen niet dat vertrouwen, hetwelk men vroeger daaraan heeft geschonken.’

dat hem ingelicht heeft over de geschiedenis van het land, dat hij bezoeken wilde.

Den 12^{en} Mei(2) 1697 omtrent 10 uur 's avonds begeeft zich onze gentleman aan boord in gezelschap van hooggeplaatste personen en soldaten en hij komt na een barre reis den 15^{en} te Dort aan. Bij het vertrek had men de vloot, want er waren een tiental schepen, met kanonschoten en '3 cheers' begroet. Van deze stad uit zou hij eerst de noordelijke provinciën doorkruisen en daarna slechts Antwerpen en Brussel bezoeken. Daar wij ons bepalen zullen bij de indrukken van den Engelschman, in deze twee steden opgedaan, zullen wij alleen even zijn itineraire aanduiden tot bij zijn aankomst bij de grens van de toen nog Spaansche Nederlanden. Het eerste doel is Rotterdam en verder gaat het dwars door Zuid- en Noord-Holland over Den Haag, Leiden, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn tot Enkhuizen. Hier wordt ingescheept naar Worcum en dan komt Friesland aan de beurt met vooral Stavoren, Bolswert, Harlingen, Leeuwarden, Dokkum. Van daar af vordert de reis eenigszins vlugger door Groningen en Drente en over Zutphen, Arnhem, Nijmegen, Tol, Bommel, Gorkum wordt de eerste kring voleind.

Nu gaat de reis naar Zuid-Nederland en vooreerst naar Antwerpen. Den 17^{en} Juli gaat hij scheep te Dort, vaart de Oude Maas af (wij krijgen een nauwkeurige beschrijving van wat hij rechts en links te zien krijgt langs de Haringvliet, Tolen, de Oosterschelde) om eindelijk den volgenden dag voor Lillo aan te komen. Dit was volgens de scheepsgezellen een zeer vlugge reis geweest, daar somtijds dezelfde afstand in niet minder dan 3 of 4 dagen werd afgelegd. Te Lillo moest vertold worden en daar alle vaartuigen nauwkeurig onderzocht werden, was hij verplicht aan wal te stappen om met een ander kleiner schip de reis naar Antwerpen voort te zetten. Aan de grens gaat zijn belangstelling vooral naar de forten en versterkingen van Lillo en Liefkenshoek, toen in het bezit van de Republiek en van 'Fort St Mary', dat Spaansch was en waar de tolofficieren al het reisgoed kwamen monsteren. Eindelijk om 11 uur komt hij te Antwerpen aan. Hij

(2) In het hs werd 9 doorgehaald en vervangen door 12. De dateering van het dagboek is overigens niet volstrekt betrouwbaar, zooals verder nog blijken zal

zal er 3 dagen vertoeven, maar er terugkeeren na zijn bezoek te Brussel.

Voor hij ons zijn persoonlijke indrukken meedeelt over de Scheldestad, geeft hij een soort inleiding ten beste over de etymologie van den naam der stad, over haar ligging en algemeen uitzicht. Antwerp(t) of Aenworp, zegt hij, beteekent in het 'Teutonick-Belgick' dialect een boven de omliggende vlakte langzaam rijzende grond, ontstaan door overstroomingen en hij denkt daarbij aan Bolswert en Leeuwarden. Of hij deze etymologie zelf heeft bedacht, getuigt hij niet; hij geeft ons echter ook een andere verklaring en wel die van 'Bryetius', die den naam Antwerpen afleidt van 'den stroom Werf, want zoo heet dat deel van de Schelde, dat de stad besproeit'(3). Met volle grepen put ook onze reiziger uit de bekende geschiedenis der Nederlanden van Guicciardini. Zoo vernemen wij hoe diep de stroom voor de stad is, hoe hoog de tij reiken kan, hoe er acht verschillende grachten door de straten van de stad zijn gesneden om het ontladen van de koopwaar te vergemakkelijken. De straten van Antwerpen zijn recht en verschillende zeer breed, de gebouwen zijn statig, meestal van baksteen en hier en daar zijn de voorgevels met hout belegd. Wat hem echter alhier het meest heeft getroffen en in de hoogste mate geïnteresseerd, zijn wel de geweldige versterkingen, die de stad moesten beschermen. Zijn breedvoerige beschrijving brengt echter niets merkwaardigs, behalve zijn groote bewondering voor het degelijke van dit machtige verdedigingswerk. Hoe bitter is nochtans zijn ontgoocheling, als hij de 'Citadel' bestijgt en daar de gelegenheid heeft de Spaansche bezettingstroepen van dichtbij te beschouwen. De soldaten wonen er met hun familie in armzalige, gore krotten en verschillende smeekten de vreemdelingen om een aalmoes(4). De nauwgezette Engelschman verlaat de Citadel niet

(3) 'Antwerpia: Anvers, ita dicta a Fl: verue, sic erim hic pars Scaldis cui affixa est, dicitur.'

(4) 'We found a spanish Garrison in it (the Citadel) but so miserably poor, that they beg'd our charity... we look't into some of thir houses (of the Common Centinels & thir families) which are very nasty and poor, we were not permitted to go upon the works: for fear least we should make too many discoveries.' Een Franschman, die in 1680 de Citadel bezoekt, deelt ons het volgende mede: Hs n° 20996 f. 142 Brus. Bibl.: 'Les espagnols ont cette coutume de ne point montrer leurs places de guerre, nous nous y présentâmes comme françois, on nous en refusa la porte, nous pressasmes néantmoins un officier qui était de garde, et l'aiant asseuré que nous avions servi dans les troupes de Loraine, il nous laissa entrer et nous la fit voir. Celluy qui nous conduisit ne voulut jamais permettre que nous avançassions sur les bastions, nous creusmes que c'estoit parcequ'il avoit peu d'artillerie, car nous vîmes sur chacun que deux pièces. Les soldats ont un tronc qu'ils présentent comme les prisonniers à tous ceux qui entrent et sortent, ils sont très mal vestus, fort mal payez aussi demandent ils l'aumône sur les grands chemins l'épée au costé et les cavaliers le pistolet alarçon de la selle.' Zie over de Citadel in de 17e eeuw ook: CUVELIER (JOS.) '*Un récit de voyage inédit du XVIIe siècle,*' Liège 1926; *'Un voyage princier en Belg. au XVIIe siècle'* in het *Bulletin du Touring-Club de Belg.*, 1923; en Hs n° 15825 p. 36, Kon. Bibl. Brus.

voor ons te hebben meegedeeld, dat ze door Paciotti werd gebouwd en hoe het standbeeld van Alva, dat er vroeger stond, er uitzag, wat er op te lezen stond en hoe het volgens de eenen in een volksoproer werd vernield en volgens de anderen op bevel van Rekwesens werd neergehaald.

Van de Citadel uit zal hij nu de stad bezoeken en het mooiste, dat er te zien is, zal hij ook ontdekken en bewonderend aanschouwen. Deze geestdriftige bewondering voor Antwerpen in de 17e eeuw was trouwens algemeen bij de vreemde reizigers; zij noemen haar de heerlijkste stad van de gansche wereld(5).

Denzelfden dag nog richt onze Engelschman zich naar de St Jacobskerk, want het was juist St Jacobsdag. Hier kan hij dan ook een heel schilderachtige plechtigheid bijwonen. Er was veel volk in de kerk en op een voetstuk prijkte het St Jacobsbeeld, gedost in een prachtig gewaad te midden van talrijke planten, door de geloovigen aangebracht.

Den volgenden dag is het eerste doel van de wandeling de Lieve-Vrouwekerk. Hij heeft nauwkeurig zijn Baedeker... ik meen zijn Guicciardini ingekeken en wij vernemen dan ook allerlei wetenswaardigheden over aanbouw en afmetingen en zelfs hoe in 1533 de toenmalige Burgemeester den toren van den brand wist te vrijwaren. Zijn bizondere aandacht gaat echter naar de ‘heerlijkste verzameling schilderijen, die ergens aan deze zijde van de Alpen aangetroffen wordt’6. Hij staat in bewondering vóór onze grootmeesters Rubens en Van Dijck, maar vindt hun manier

(5) Een Franschman, Colonel Duplessis-Lescuyer, die Antwerpen bezocht in 1650, zegt in het verhaal van zijn reis, p. 35 in het Hs no 15825. Bibl. Brus.: ‘Anvers à mon advis est une ville sans comparaison, ayant point veu en toutte l'Europe qui la puisse elgaler soit en sa fortiffication et situation, soit en la beauté de ses édifices et magnificence de son commerce’ Vgl. ook op de Brus. Bibl. Hs no 20996, f. 134 en Hs no II 2708.

6. ‘The finest Collection of Peeces, that is to be met with (I believe) any where on this side of the Alps.’

toch eenigszins profaan. De schilderij in den koepel bevalt hem ook, doch de figuren zijn niet in verhouding met den afstand van het ‘prospect’. Hij heeft er verder de mooie gedenkteekenen opgemerkt o.a. van Plantin en van Torrentius, voor welken laatste hij een groote bewondering koestert om zijn critische uitgave van Horatius, dien hij zijn vriend noemt(7). Bij het verlaten van de kerk gaan 's mans gedachten naar de plechtigheid, die hier plaats had onder Philips II in 1556 ter gelegenheid van de installatie van de nieuwe ridders van het Gulden Vlies en hij verklaart de heele geschiedenis en de inrichting van de orde.

De Beurs is hem eenigszins een ontgoocheling. Het gebouw met zijn vier ingangen en zijn afgezonderde ligging in het midden van de stad vindt hij wel practisch, maar er wordt zoo bitter weinig handel gedreven; hij trof er op het drukste oogenblik van den dag amper 30 à 40 personen aan en waarachtig, het gras tiert er tusschen de steenen. De etymologie van den naam, naar Guicciardini, moet hem ook van het hart: de beurs heeft haar naam van de eerste soortgelijke instelling te Brugge, gelegen naast het huis van de familie La Bourse, wier wapen bestond uit drie beurzen(8).

Van hier uit gaat het naar het college der Jezuïeten en weer wordt Guicciardini nageslagen. Wij vernemen dat het gebouw oorspronkelijk was bestemd voor een paleis voor Karel V, dat het later dienst deed als vergaderplaats voor Engelsche kooplieden en eindelijk overging naar de Jezuïeten, die er een school stichtten. De kapel trekt hier zijn bizondere aandacht: zij is heerlijk, weelderig met haar mooi schilderwerk en kostbare edelgesteenten(9).

In het Stadhuis, dat een ‘magnificent structure’(10) wordt genoemd, zijn het weer de prachtige schilderijen, die hem meest

(7) ‘Loevinus Torrentius, that so much deservedly celebrated crytiek on my friend Horace.’ Zie over Torrentius (Fons Vanderbeken): PIRON, *Algemeene levensbeschrijving der mannen en vrouwen van België*, Mechelen, 1860.

(8) Bij BROCKHAUS, *Konversations Lexikon*, heet het: ‘Der Name Börse tritt erst im 16 Jahrhundert auf und stammt aus Brügge, abgeleitet, wie es heisst, von dem Wahrzeichen des Gebäudes, in welchem die Versammlung stattfand.’

(9) Kolonel Duplessis zegt in het hierboven vermeld hs. p. 42: ‘Je n'en ay point veu en toute l'Italie, ny en Espagne, ny en touttes les Allemagnes ou j'ay esté qui la puisse elgaler en sa beauté et en l'excelence de son ouvrage.’ Zie ook Hs n° 20996, f. 138 Brus. Bibl.

(10) Cf Hs 2708, Brus. Bibl., p 12: Joseph Taylor, ‘a Relation of a voyage to the Army... in the year 1707.’

belang inboezemen. Hij zag er o.a. de portretten van het toenmalig koningspaar en Karel II van Spanje heeft het voorkomen van een echten dwaas[11]. Verder bewondert onze reiziger in 't voorbijgaan het 'Oosterhuis', 'een van de merkwaardigste openbare gebouwen van de stad' en loopt even in een klooster binnen, waar hij hartelijk ontvangen wordt door zeer voorkomelijke nonnetjes, onder wie zelfs een op hem een bizonderen indruk maakte... maar, spijtig, zij was naar den aard der Vlamingen wat te grof en te breed van rug en schouders!![12] Aan de haven heeft hij niets belangwekkends gezien, maar op de Meir, waar eerst het prachtige bronzen kruisbeeld zijn aandacht trekt, kijkt hij zijn oogen uit op de prachtige, statige gebouwen aldaar, met hun groote poorten, die toegang verleenen tot heerlijke binnenhoven, versierd met allerlei figuren en beelden.

De Antwerpenaar schijnt op hem geen overdreven gunstigen indruk te hebben gemaakt; het komt hem voor dat de inwoners niet meer in dat rijke kader passen. Priesters, schilders en bedelaars zijn de talrijkst vertegenwoordigde standen van de toenmalige Antwerpsche maatschappij. Rijke kooplieden zijn er echter ook en onder de kleinhandelaars schijnen de meest bevoordeeligde te zijn de verkoopers van Vlaamsche kant en... de banketbakkers! Hij zelf werd er steeds goed bediend en hij moet zich heerlijk te goed hebben gedaan aan wat hij blijkt te beschouwen als een echt Antwerpsche specialiteit, nl. de witste en zoetste selder, die hij ooit had gesmaakt.

Vooraleer hij Antwerpen verlaat, gaat onze reiziger nogmaals te rade bij Guicciardini en vindt er nog stof genoeg om vijf bladzijden neer te pennen over de geschiedenis van de schilderkunst, de organisatie van de magistratuur en het bestuur van de stad. Dit alles levert echter geen belang op en wij zullen hem liever volgen op zijn verdere reis naar Brussel, waar hij 12 goed gevulde dagen doorbrengen zal. Hij scheept zich te Antwerpen in op een kleine passagiersboot, die regelmatig dienst doet tusschen Antwerpen en Brussel en hij stelt groot belang in de landschappen, die zich voor zijn oogen ontrollen. In de Belgische hydrographie schijnt hij echter niet erg bedreven te zijn, want waar zijn boot

(11) 'He looks a very idiot.'
(12) 'She was a little too much of the large Flemish size and make.'

na 3 of 4 uur varens de Schelde verlaat, meent hij zich te bevinden in de ‘River Demer or the River Dele in Latin Rupela or rather Rupel’! Te Willebroek moet hij in een trekschuit overstappen en van hier af is de streek op beide oevers deerlijk verwoest, bijna al de huizen gehavend en verlaten. Te Vilvoorde merkt hij het versterkt kasteel op, dat dienst deed als gevangenis, verder tenten van kampeerende troepen en weldra doemt de hoofdstad op in het verschiet. Het is 7 uur 's avonds na een reis die 11 uur geduurd heeft, als hij te Brussel aankomt en dadelijk wordt naar slaapgelegenheid uitgezien, een onaangenaam karweitje, daar op dit tijdstip van het jaar, wij zijn in Juli, de hoofdstad volgepropt is met vreemdelingen. Hij vindt echter uitstekend logies in de aloude afspanning ‘De Spiegel’[13] in de Bergstraat, waar hij ook verder blijven zal en nog denzelfden avond wordt hij van ambtswege verzocht zijn naam aan te geven. De etymologie van ‘Brussel’ baart hem veel zorg; zij is duister, zegt hij eerst, maar toch brengt hij op 't einde van zijn verhaal zijn meening schuchtertjes in het midden: Brussel heeft misschien haar naam van het Zoniënwoud, dat er zoo dicht bij gelegen is en... een bosch heet toch ook wel ‘Brossailles’, wie weet!![14]

Hij geeft ook een even buitenissige verklaring van de herkomst van het woord Vlaanderen, dat hij afleidt van: ‘Flatibus sive fluctibus’, daar de streek erg blootgesteld is aan wind en golven.

Van den eersten dag reeds dringen zich bij hem twee merkwaardigheden op: Brussel heeft op alle punten van zijn grondgebied uitstekend drinkwater en... de Brusselaar is een afkooksel van den Parijzenaar, dien hij naäapt in zijn kleedij, zijn taal en zelfs in... zijn keuken[15].

Zijn eerste bezoek is voor de St Goedelekerk, maar hij weet er

(13) Deze afspanning wordt reeds vermeld in het jaar 1420. Zie WAUTERS, *Histoire de Bruxelles* I, 198 en III, 219.

(14) ‘This City stands within a quarter of a League of the Forest or wood of Soigny, whense perchance it takes its name: Brossailles signifying wood or as we say in English Brush - Wood.’

(15) ‘They exactly imitate the Parisians in thir way of living, thir Dyet, dress & Language much the same.’ Een Schotsche dame, die in het jaar 1756 te Brussel voorbij kwam, zegt van de Brusselaars volgens Léon Leclère: *Une voyageuse en Belg.*, Bul. Casse des lettres Août 1925, het volgende: ‘Mélange d'Espagnols et de Hollandais... ils ont plûtot les défauts que les qualités des uns et des autres, la morgue de ceux-là sans leur sentiment d'honneur; le flegme de ceux-ci sans leur esprit industrieux.’

niets belangwekkends over mede te deelen. Niet ver van daar loopt hij even binnen bij de Engelsche Benediktijner Zusters, die toen in het zoogenaamde ‘Etengat’ (Berlaimontstraat) gehuisvest waren en waar hij de twee dochters van zijn vriend zou aantreffen, die prachtige beurzen en andere mooie beuzelingen weten te vervaardigen. Nu wandelt hij naar het park, dat hij uitvoerend en waardeerend beschrijft. Pas is hij binnengetreden of verschillende herten, die daar vrij schijnen rond te loopen, komen uit zijn hand eten(16). Hij wandelt dan langs heerlijke dreven, met machtige oeroude beuken, bewondert er in het lagere gedeelte de verschillende waterwerken met hun wondere koddige beelden, treft naar de zijde van het hof behalve andere even mooie springfonteinen een portiek aan met 10 à 12 bogen ‘in grotesk’, geheel uit schelpwerk en gitten, overwoekerd door venushaar en hertstong, daarnaast een vischvijvertje en verderop een kleinen wijngaard(17).

Den volgenden dag had onze reiziger de eer samen met allerlei officieren het diner te gebruiken ten huize van den Engelschen gezant, Mr Hill, een goeden vriend en zelfs een bloedverwant van hem. Na dit gezellig fuifje stijgen hij en verschillende vrienden te paard om het Engelsche kamp te gaan bezoeken, dat in de onmiddellijke nabijheid van de stad was opgeslagen. Op hun weg ontmoeten zij den Koning(18) en Prins Vaudemont, samen in een rijtuig gezeten. Deze hooge gasten begaven zich naar het hof te Brussel om een bezoek te brengen aan de keurvorstin van Beieren, die 'n hekel moet gehad hebben aan de hofetiquette, meent onze Engelschman, want telkens zij vernam dat de Koning naderde, legde zij zich te bed, welk uur van den dag het ook mocht wezen(19). Op een halve mijl van Brussel, nabij Koekelberg, komen onze ruiters voorbij het hoofdkwartier van den koning,

(16) Kolonel Duplessis (1650) in het hierboven vermeld Hs. p. 20 zegt dat in het park allerlei wilde dieren waren: ‘toutes sortes de bestes sauvages et fauves... animaux rares et de toutes espèees tant de terre que de Lair.’

(17) Een Franschman, die het park in 1680 bezocht, vond het heel mooi en groot, maar verwaarloosd (*Voyage en Hollande et en Flandre*, Hs 20996 Brus. Bibl.)

(18) Hier wordt natuurlijk koning Willem van Engeland bedoeld.

(19) ‘Whose constant custome is when has notice of the K^{s} approach to goe to bed, let it be what time of the day soever to avoid the Punctilios which otherwise must be duely observ'd.’

een afgezonderd huis, dat aan een godsdienstige orde toebehoorde. Voorbij Koekelberg, op een heuvel, worden nieuwe versterkingen aangelegd op kosten van de Brusselsche burgers en van den gouverneur, den keurvorst van Beieren, uit vrees voor een nieuwe gebeurlijke beschieting van de stad.

De volgende dag werd gewijd aan een bezoek aan het hof. Het maakt geen gunstigen indruk, behalve de groote hall en de kapel(20); het overige is echt gemeen. Bij de ingangspoort zijn beide zijden vrijgelaten voor venters en kramers; het hof zelf is klein en onregelmatig gebouwd; in het midden is een fontein en tot op de trappen, die naar de groote hall leiden, hebben talrijke schoenlappers hun tentjes opgeslagen. Wij vernemen niet of onze voorname Engelschman door den keurvorst ontvangen werd, maar hij heeft hem toch van zoo dichtbij te zien gekregen, dat hij hem nauwkeurig weet te beschrijven. Hij is klein van gestalte, heeft een echt keurvorstelijk gebogen neus en heel zijn uiterlijk verwekt den indruk van liederlijkheid, een reputatie die hij ook had. De vorstin is een echt Duitsch type en geen schoonheid ‘voor zooveel ik in dat oogenblik kon oordeelen, voegt hij er bij, want zij was zwanger(21).’ Hij ziet er verder een zes- of achttal hofdames, allen tamelijk mooie en lichtzinnige freuletjes, die graag palet en borstel hanteeren en het schilderen allesbehalve beneden hun waardigheid achten(22). De stoffeering in het paleis is slechts heel gewoon, behalve enkele tapijten, maar de ligging en vooral het zicht op het park is heerlijk(23).

Op het hof hadden onze Engelschman en zijn vrienden vernomen, dat de vorsten met hun gevolg dienzelfden avond zich naar

(20) Men weet dat Philips II deze kapel zoo mooi vond, dat hij te Madrid dezelfde liet bouwen. Z. WAUTERS, III, 322.

(21) “We saw her at a great disadvantage she being as big as she could tumble with childe.”

(22) ‘They all paint and esteem it rather a Grase then any disparagement to 'em.’

(23) De Franschman, die er in 1680 kwam, (zie hierboven) meent: ‘Le palais que l'on apelle la cour est une vieille maison bastie à l'antique très logeable, cest Charles le Hardy qui l'a fait construire, la place qui est au devant est ornée de vieilles statues en bronze.’ In ‘Un récit de voyage inédit au XVIIe siècle’ uitgegeven door J. Cuvelier, Luik 1926, luidt een heel andere klok: ‘On put visiter la cour avec ses appartements superbement garnis, ses constructions bien comprises, ses jardins comparables au paradis, ses galeries décorées de tableaux admirables et de statues d'un prix inestimable. Le nombre et la diversité des fontaines provoquèrent de la stupéfaction.’

den schouwburg, de ‘Opera’ zouden begeven, een uitstekende gelegenheid voor hen om een goede vertooning bij te wonen. De prijzen der plaatsen vallen echter tegen en zij vergenoegen zich met een plaatsje in den ‘pit’, waar toch de ‘persons of quality’ allen op de galerijen zijn gezeten. Een Fransch zangstuk wordt opgevoerd en de acteurs zijn niet beter, noch wat spel, noch wat stem betreft, dan in Engeland; ook de muziek is niet buitengewoon. De costumes echter zijn rijk, doch eenigszins verflenst door te lang gebruik. Mooie decors en allerlei kunst- en vliegwerk, dat zeer handig wordt aangebracht en gehanteerd, verwekken bewondering bij onzen reiziger, die op verre na nooit zoo iets noch te Londen noch te Parijs gezien had. De zaal zelf was tamelijk groot, doch niet te vergelijken met Engelsche schouwburgen en het publiek was niet talrijk, niettegenstaande de aanwezigheid van het hof. Van het vertoonde stuk zal hij wel niet veel begrepen hebben, want het eenige dat hij weet te zeggen, is, dat er slechts weinige acteurs en volstrekt geen figuranten op de planken verschenen. Trouwens zijn goede luim werd heelemaal bedorven door een onaangename verrassing, die hem bij het uitgaan te beurt viel: gauwdieven hadden zijn zakken gerold. Geld behoefde hij overigens dien avond niet meer, want rijtuigen stonden hier niet en hij was verplicht te voet naar huis te gaan door al de modder en vuilnis van de lage stad, door volslagen duisternis en plassenden regen(24).

Ook zal hij den volgenden dag weinig lust voelen om groote wandelingen te ondernemen. Het was trouwens Zondag en 's Maandags regende het zoo geweldig, dat hij wel verplicht was thuis te blijven. 's Dinsdags echter is hij vroeg op de baan. Hij gaat eerst in verschillende winkels om Brusselsche kant, maar het is een ontgoocheling; Brussel, zegt hij ook, dat eens vermaard

(24) De toenmalige ‘Opera’ was gelegen aan de Hooigracht. Zie WAUTERS, III, 201 en LIEBRECHT, H. *Histoire du théâtre à Bruxelles au XVII*e *et XVIII*e *siècles*, Brux. 1922. In het tijdschrift ‘*Paginae Bibliographicae*’ II, 4 zegt Dr De Keyser het volgende: ‘In 1682 kwam de groote verbetering, de stichting van een ‘eeuwigh Schouborgh of Opera’ te Brussel. Hij was gelegen aan de Hooigracht, thans Steenhouwerskaai, no 28 op de gronden van het groot begijnhof en verdiende voor het eerst den naam van ‘Kunsttempel’. Slechts in de 18e eeuw werd de Brusselsche opera onttroond door een nieuwen Schouwburg van Bombarda, de tegenwoordige Munt.’

was om het vervaardigen van ‘camlet’[25] heeft nu zijn faam in dat opzicht heelemaal verloren. Daarna richt hij zich naar het Arsenaal en vindt er een prachtige en rijke verzameling rariteiten, de mooiste pantsers en schilden, die hij ooit te zien kreeg, oude standaards, zwaarden, opgevulde huiden van vermaarde paarden en wat dies meer zij[26]. In 't voorbijgaan loopt hij ook even binnen in het Egmontpaleis, waar hij de talrijke portretten van het geslacht der Egmonts bewondert en hij klimt ook op den toren, want hier bevindt hij zich op het hoogste punt van de stad en het is heerlijk.

Wij hebben onzen voornamen Engelschman al hooren klagen over de modderige straten in de benedenstad, maar hier schijnt het niet veel beter gesteld te zijn, want nu zegt hij, dat niets slechter onderhouden kan zijn dan de straten te Brussel. Zij zijn vuiler dan de vuilste in Engeland en misschien dragen zooveel menschen hier daarom ‘houten schoenen’, want onze klompen heeft hij in Frankrijk nooit gezien, tenzij een enkele maal in een gasthuis te Parijs! Op zijn weg ontmoet hij ook vele hondengespannen en dat verwekt bij hem verwondering en ergernis; men legt die arme beestjes een gareel op den nek en laat hen ‘meedoogenlooze vrachten’ voortsleuren[27].

Deze slechte luim zal echter wel spoedig afgekoeld zijn, want dienzelfden namiddag was het feest in de stad Brussel. Een prinsje werd geboren[28], een eersteling! De keurvorstin had het vorig jaar, zoo zegt onze reporter, een miskraam gehad, veroorzaakt door het Fransche bombardement en nu worden de groote kanon-

(25) Kamelot, d.i. een stof oorspronkelijk uit kameelhaar vervaardigd.

(26) Bij WAUTERS, III, 382 heet het over het Arsenaal: ‘riche en armures rares et précieuses, armes de Philippe le Bon, lances longues de 22 pieds...’ en in de hierboven vermelde uitgave van Cuvelier leest men: ‘Les collections (d'armures) y étaient très riches, comme on peut le constater encore aujourd'hui... à Vienne.’

(27) Bij de hondenkarren is onze reiziger niet de eenige om verwonderd en verontwaardigd op te kijken. In het Hs n° 20996, p 149, schreef een Parijzenaar in 1680: ‘Lon se sert de gros chiens qu'on attelle comme des chevaux à des petits haquets sur lesquels on met de la marchandise et qu'on leur fait trainer dans les rues, les gens qui amenent des légumes au marché s'en servent particulièrement. J'ay veu deux chiens ainsi attelés trainer un haquet sur lequel il y avait trois hommes.’ Zie ook CUVELIER, *Un récit de voyage au XVII*^{e} *siècle*, Liège, 1926, p. 12.

(28) De geschiedenis leert, dat deze prins, die later de ongelukkige keizer Karel VII zal worden, geboren werd den 6en Augustus 1697 en de schrijver van dit hs laat hem ter wereld komen den Dinsdag 27en Juli.

nen van de vestingen afgevuurd en zij worden beantwoord door de artillerie van 't kamp. Om het paleis is ook veel drukte en heel de stad geeft uiting aan haar vreugde.

Den volgenden morgen heeft dan ook een groote plechtigheid plaats in de kapel van het paleis, die voor deze gelegenheid versierd is met allerkostbaarst behangsel. Voor den keurvorst is juist vóór het altaar een troonhemel aangebracht en de aartsbisschop van Mechelen in zijn plechtig gewaad, bijgestaan door andere rijk gekoorkapte hooge priesters, zingt een mis van dankzegging om de gelukkige verlossing der keurvorstin. Het heele hof is aanwezig met al wat aan kostbaarheden ten toon kan worden gespreid en voor de muziek is extra gezorgd. Drie Italiaansche eunuchs zingen een Latijnsch en Italiaansch muziekstuk met begeleiding van de allerzachtste akkoorden en dat is eenig mooi. Maar zonderling... tusschenin laten zich plots de pauken en trompetten hooren, tot groote verwondering van onzen bezadigden Engelschman, die zoo'n muziek meer voor een soldatenkamp dan voor een kerk geschikt acht[29].

In het hof van Nassau, dat hij nu bezoeken zal, treft hij den bekenden schilder Godfried Kneller[30] aan, die in opdracht van den koning van Engeland Willem III portretten schilderde aan het hof te Brussel en de gast is van Prins Vaudemont in het hof van Nassau, een eigendom van Koning Willem. Onze Engelschman schijnt er fier om te wezen, dat het zoo'n statig gebouw is, zoo mooi gelegen op een hoogen heuvel. Hij kon echter de zalen niet bezichtigen, daar juist toebereidselen werden gemaakt tot een

(29) Voor de kerkmuziek werd te dien tijde veel gedaan. Wij lezen o.a. bij CUVELIER en Cte d'AERSCHOT, 'Un maître à danser', *Revue belge*, déc. 1924: 'Dans les nombreuses églises la musique était renommée. Le gouverneur l'archiduc Léopold entretenait à ses frais 'quarante à 50 voix les meilleures d'Italie et d'Allemagne' en in het Hs 15825, Bibl. Brus. van 1650: 'L'archiduc tous les premiers dimanches du mois va faire des devotions et assister au divin service où il fait beau entendre sa musique qui est touiours remplie de 40 à 50 voix des meilleures d'Italie et d'Allemagne, ce prince estant extremement amateur de belles voix, et cette musique le suit partout.' Men weet trouwens, dat vroeger, vooral in Italië, gecastreerde knapen tot kerkzangers werden opgeleid; bij hen bleef nl. de keelkop voor een derde kleiner en hun stem won verschillende tonen in omvang.

(30) Godfried Kneller (ook Kniller) werd geboren te Lubeck in 1646 en stierf te Londen in 1723. Hij was hofschilder onder Karel II, Jacob II, Willem III, die hem tot ridder sloeg, Koningin Anna, die hem den titel Baronet verleende en onder George I. Zie WURZBACH, *Niederl. Künstler Lexicon*, Wien-Leipzig 1906.

bal, dat de prins dienzelfden avond zou geven ter gelegenheid van de heugelijke geboorte in het paleis. Hij klimt dan maar op den mooien en hoogen toren, van waar hij duidelijk zien kan, welk gedeelte van de stad vooral door de Fransche beschieting van 2 jaar te voren geteisterd werd. De duizenden huizen en kerken, die toen vernield werden, zijn nu echter alle weer opgebouwd en veel mooier dan ze vroeger waren, verzekert hij. De huizen van de groote markt o.a. zijn zoovele paleizen met hun gebeeldhouwde, beschilderde en vergulde voorgevels.

Hij zet dan zijn toertje voort en bewondert bij de Jezuïeten de bibliotheek en de onderwijsinrichting met haar talrijke studenten in hun blauwe en roode mantels(31). Op den Zavel bezoekt hij den hof van het paleis de la Tour, waar behalve de prachtige planten en waterwerken, een merkwaardig paviljoen te zien is, een meesterwerk in zijn soort, geheel uit een blok wit marmer gehouwen door ‘een zekeren Cainoa’ en hier bedoelt hij in zijn Engelsche phonetische spelling den bekenden beeldhouwer Hieronymus Duquesnoy, van wien hij trouwens ook weet te zeggen, dat hij wegens sodomie, bedreven in de kerk van St Bavo te Gent, verbrand werd(32). Na al deze bezoeken zal eindelijk onze weetgierige vreemdeling ook eens eenige belangstelling toonen voor hetgeen op de straat gebeurt en zal nl. ‘make the tour’. De voorname lui hebben de gewoonte, legt hij uit, in de avondschemering een toertje per rijtuig te doen. Zij rijden dan langs de modderige straten van de benedenstad en de poesmooie, prachtig opgetuigde dames nemen het dan heel kwalijk, als men nalaat eerbiedig voor hen te buigen; zij zelf beantwoorden trouwens bevallig geaffecteerd en dat te kunnen doen is ook hun eenig doel bij deze uitstapjes. Dit is begrijpelijkerwijze ook het uitgelezen uurtje voor de lichtekooien, waaraan Brussel waarachtig geen gebrek heeft, die dan aan hun vensters verschijnen en al de kunstgrepen, eigen aan hun bedrijf, uithalen om de klanten binnen te

(31) The boys tho never so young goe all in blew or red cloaks, even in the midts of July. I sopose thir is the remains of a spanish fashion amongst 'em...

(32) Hier. Duquesnoy 1602-1654 werd inderdaad wegens sodomie veroordeeld en stierf op den brandstapel te Gent den 24 Okt. 1654. Zie WURZBACH en ook PIRON, beiden hierboven vermeld. In het hs. luidt het: ‘the Artist was after burnt at Ghent, for an Italian tricke, he practised in the church of St Bavo the cathedral there.’

lokken. Op den hoek van de Stoofstraat moet die eigenaardige stoet ook zijn voorbijgekomen, want daar keek onze reiziger even naar ons Manneken-pis, zonder er echter veel belang in te stellen(33).

Hij zet zijn wandeling voort, maar weet nu te Brussel niets belangwekkends meer te vinden; hij loopt nog even in een klooster binnen, bezoekt een paar plaatsen, waar tapijtwerk wordt vervaardigd, en dat is voor hem een teleurstelling, en eindigt den dag met... een flesch champagne. Ook de volgende dagen zal hij een boek gaan lezen in het park, zijn boedel inpakken, afscheid nemen van zijn vrienden en eindelijk de hoofdstad verlaten om over Antwerpen, Gent en Brugge terug naar zijn uitgangspunt te reizen. Het spijt hem echter zeer, dat hij ook Leuven en Mechelen niet kan bezoeken en hij laat zelfs niet na mee te deelen, wat hij uit zijn lectuur(34) van deze twee steden heeft onthouden.

Nu bereikt de boot, die denzelfden weg volgt als bij de heenreis, de Scheldestad na 10 uur varens. De Schelde werd op beide zijden door soldaten bewaakt, daar enkele dagen te voren de Franschen getracht hadden zich van een opvarende boot meester te maken. Van de paar dagen, die de reiziger te Antwerpen nog doorbrengen kan, zal hij gebruik maken om nog enkele vroeger over het hoofd geziene merkwaardigheden te bezichtigen. Eerst begeeft hij zich naar het Oosterhuis, waar hij eerst niet binnengetreden was en daar waar vroeger honderden hanzekooplieden huisvesting vonden, treft hij nu een enkelen zonderling aan, die er voor zich en zijn familie een paar vertrekken gezellig had ingericht, en verder niets dan... allerlei vreemdsoortige oude muziekinstrumenten. Naar het college der Jezuïeten keert hij ook weder om er de met talrijke en uitgelezen boeken voorziene bibliotheek van dichter bij te onderzoeken en hij toont medelijden voor de ‘vaders’ die zoo talrijke leerlingen onderwijs verstrekken en zich bij hem beklagen over hun armoede. Verder wandelt hij nogmaals over de Meir en houdt er met verbazing stil voor een merkwaardigen wijnstok,

(33) ‘In our round we took notise of the Mannekin as they call it, 't is a little brass figure of a Boy that from off a Pedestal makes water properly so called.’

(34) Hij put hier uit de reisverhalen van Ray (wsch. den Engelschen mathematiker en natuurvorscher Ray of Rains 1628-1705), uit Guicciardini en Pitt's Atlas.

die aan een huis opklimt en ten minste twee voet in den omtrek meet. Men heeft hem ook beweerd, dat onder deze prachtige straat, de mooiste die hij ooit zag, water vloeit.

Op deze plaats breekt het hs. plotseling af; de schrijver bestemt blijkbaar het volgende blanke blad voor gebeurlijke aanvullende inlichtingen over de stad, die in dit tijdperk van deerlijk verval nog zoo'n grootschen indruk op hem heeft nagelaten en waar hij nooit de gelegenheid heeft gehad zich maar een enkel oogenblik te vervelen. Brussel en Antwerpen hebben hem beide zeer geïnteresseerd en zijn aandacht gaat verder uitsluitend naar onze Vlaamsche landstreek. Geen enkele maal denkt hij er aan zich ook naar het Zuiden te richten en was de toestand daarvoor misschien niet gunstig, hij betreurt althans nooit ook het overige deel van Zuid-Nederland niet te kunnen leeren kennen. Vlaanderen zal hij echter niet verlaten, vooraleer hij ook een ernstig bezoek aan Gent en Brugge zal gebracht hebben. In de Arteveldestad, waarheen hij zich begeeft over St. Niklaas, zal hij drie dagen vertoeven en er al de merkwaardigheden te zien krijgen en te Brugge zal hij vijf dagen noodig hebben om al het mooie, dat deze stad oplevert, te kunnen bewonderen. Van hier uit gaat hij naar het Noorden en wel over Damme naar Sluis, om eindelijk te Amsterdam weer aan te komen na een afwezigheid van zes weken en drie dagen. Een aanzienlijk gedeelte van die tijdspanne werd aan Vlaanderen gewijd op een oogenblik waar dit ongelukkig land een prooi was van op elkaar diep verbitterde en meedoogenlooze vreemde legers.

Dr J. ROWIE.

Onderwijs en Opvoeding

Daar ligt véél moois op tafel. Maar het is zoo allerlei, dat het wat lastig valt er ordening in te brengen.

Laten we 't dan eerst hebben over opvoedkundige werken in den breede.

Van Ds. D. Bartling lazen we **Ons zieleleven,** inleiding tot de psychologie (Van Gorcum & C°, Assen), een mooi gedrukt bandje van 76 bladzijden, zijnde, - zeer bondig en methodisch en tevens zeer goed gesteld, - een eerste kennismaking met de zielleer; voor oningewijden een bizonder degelijk boekje.

De tusschen haakjes vermelde firma is de uitgeefster van **De vuurtoren**, ‘een wegwijzer ter boekenzee’, d.i. een maandblaadje met nuttige inlichtingen voor boekenlezers.

Van Dr. J.A. Vor der Hake maakten we **Wij, onze kinderen en de school** en van H.G. Cannegieter **Moderne jeugd** door, (beide: Hollandia Drukkerij, Baarn). Twee boekjes, die zich gemakkelijk laten lezen, - het eerste zelfs té gemakkelijk, want spijts een paar goede hoofdgedachten betrekkelijk het gezonde ‘aan huis binden’ der kinderen doet het al te luchtig en oppervlakkig aan. Cannegieter, die het over de naoorlogsche jeugd heeft, ziet ze naar haar werkelijke, onromantische verschijning en leert ons, aan de hand van zijn nuchteren kijk op de dingen, hoe wij ons bij de nieuw ingetreden toestanden hebben aan te passen. Voor lichtvaardige praters over de ‘verwording’ der tegenwoordige jeugd een zaak- en leerrijk boekje.

H.G. Cannegieter brengt ons bovendien **Tusschen twaalf en twintig** (Hollandia Drukkerij, Baarn): een roman, of eigenlijk de interessante levensgeschiedenis van Willem, een jongen in zijn H.B.S.-jaren, en van Guus en een paar andere kameraden, op school, op logement en thuis. Personen en toestanden worden er levendig en raak in getypeerd, zonder in karikatuur te vervallen. Een paar leeraars en logementhouders zullen ons zeker bijblijven, maar vooral onthouden we de leerrijke wijze, waarop ons Willem's en anderer omgang met meisjes wordt uitgebeeld. Cannegieter heeft Dickens gelezen; van hem heeft hij de kunst geleerd, zou men zeggen, typeerend en vertellend zijn publiek geboeid te houden. Alles samen dus: een heerlijk boek, waar ouders en leer-

krachten zeker hun profijt mee doen, zoo ze 't aandachtig lezen willen.

Mevrouw V. Neyrinck bracht ons **L'éducation au jardin d'enfants,** met voorrede van Tobie Jonckheere (Office de Publicité, Brussel). Wie is blijven hangen aan de praktijk der traditioneele Froebelscholen, zal inderdaad opkijken tegen een massa nieuwigheid, in dit boek voorgesteld. Maar zoo hij, - of juister: zij, de kindertuinierster, ernstig kennismaakt met de opvoedende spelen, de belangstellingscentra, de handvaardigheidsoefeningen, zooals rijkelijk door de auteur behandeld, zal het besluit wel degelijk zijn: onze methoden moeten verjongd en verruimd worden. En dat weze dan de beste aanbeveling voor dit werk! Met toch deze aanmerking: het boek geeft te veel of te weinig. Te veel aan stof, daar de auteur alle mogelijke kinderbezigheden ter bespreking brengt; te weinig aan duidelijkheid, daar een aantal bezigheden ruimer mochten toegelicht en best een stukje illustratie konden verdragen. Een boek als dit kon, zeer doelmatig, tot een viertal boeken, samen een standaardwerk, uitgroeien.

Van Mej. I. Kooistra's **Zedelijke opvoeding** verscheen zoo juist de prachtig verzorgde 11^{e} druk, (J.B. Wolters, Groningen). Bij dezen druk, den eersten na het afsterven der schrijfster, wordt de vruchtbare loopbaan van Mej. Kooistra herdacht en ook haar portret opgenomen, - wat plicht was. Want nu hier dit lijvige boek vóór ons ligt, met zijn omstandige, rijke inhoudsopgave en vooral met zijn bekende, zakelijke en dikwijls mooie beschouwingen over de persoonlijkheid van den opvoeder, de samenwerking van huis en school, werkzaamheid en orde, poëzie in het kinderleven, de lagere school dienstbaar aan de zedelijke opvoeding, de suggestie in de opvoeding, het voorkomen van kwaad, straffen, eerlijkheid, de opvoeding van onze meisjes, - tien hoofdstukken, die eeuwig jong aandoen omdat ze, rustig, eeuwige waarheid verkonden, - nu beseffen we nog eens, bij herlezing, wat een heerlijk stuk opvoeding het leven wordt, indien de leiders op school en thuis bewust zijn van de taak die ze vervullen kunnen. Tusschenbei denken we wel eens anders dan Mej. Kooistra, zullen we even een toelichting vragen, een beschouwing te vaag of een gevolgtrekking onbevredigend achten. Maar ook hierin ligt een verdienste van de schrijfster: ons, dóór haar uiteenzetting, te prikkelen tot overweging en desnoods tot ernstig voorbehoud. Mej. Kooistra overleve zich lang in dit levende, zedelijk hoogstaande boek!

De heeren G. Van Veen en Ph. Kohnstamm brachten een lijvig, gedetailleerd verslag uit over **De aaneensluiting tusschen lager en middelbaar onderwijs** (J.B. Wolters, Groningen). 't Gaat over een aktueel onderwerp, zeker; maar zulk rapport, waar dan nog

veel tabellen en cijfers in voorkomen en een paar bijlagen aan toegevoegd zijn, die het geheel tot ruim 200 groote bladzijden opvoeren, - zeg, werkelijk, wie zal het lezen? En toch: dit is een verslag, dat vélen volledig en met aandacht dienden door te maken, want, al duidt dit werk alleen op misstanden in Nederland, ook ten onzent blijkt de aansluiting verre van verwezenlijkt, ook wij moeten in den geest zelf van vele leerkrachten de oorzaken der meeste mislukkingen zoeken, ook wij mochten een ernstiger studie der tests en overige intelligentieproeven ondernemen en eens een werkzame kommissie uit lager en middelbaar onderwijs samenstellen om de toestanden en hun mogelijke genezing grondig te bespreken. Het verslag der heeren Van Veen en Kohnstamm munt uit door zijn methodische, zakelijke uiteenzetting en tevens door groote omzichtigheid bij het afleiden van besluiten; maar het zet zich kordaat in het teeken der 'efficiency' voor het leven, waartoe vele onzer schoolpraktijkjes alles behalve voorbereiden, en zulks getuigt van een helderziendheid, waarvoor we hun gaarne extra hulde brengen.

Van Friedrich Kunze verscheen **Die Volkskunde und ihre Pflege in der Schule** (Kurt Schröder, Bonn), een boek ten gerieve van onderwijzers en leeraars, die op school een stukje folklore tot zijn recht willen brengen. Alweer een leervak dus? Neen, dat niet. Maar het is ontegenzeglijk, dat volksuitdrukkingen, spreuken, spreekwoorden, rijmpjes, sprookjes en meer dergelijk kleinood samen een brok nationaal volksleven weerspiegelen, waarvan de jeugd niet vervreemden mag. En nu is het de groote verdienste van Fr. Kunze, dat hij niet alleen negen belang wekkende hoofdstukjes, - samen slechts 70 blz., - aan wezen en beteekenis der volkskunde wijdt, maar in het tiende hoofdstuk meedeelt wat, waar en hoe men folkloristische gegevens verzamelt en in het elfde en veruit het langste uitvoerig aanduidt op welke wijze die kunnen uitgebaat. Het heele boek bedoelt slechts inleidend te zijn; maar dit worde dan zoo ruim mogelijk begrepen, met de erkenning dat de auteur zijn lezers een stevig tuig aan de hand doet, waarmee ze al dadelijk werken kunnen. Bij een tweede oplage, die wel spoedig volgen zal, hopen we, mocht aan het elfde hoofdstuk als bijlage een lange lijst van bronnen en konkrete gegevens toegevoegd.

In verband met volkskunde vermelden we hier ook **Het Sprookje,** een verzameling opstellen van Jan De Vries (Standaard-boekhandel, Brussel). Het boek, 140 blz. groot, maakt deel uit van de reeks 'Folklore, studies en essays'. Het omvat zes hoofdstukken, beurtelings gewijd aan de beteekenis, de wetenschap, den inhoud der sprookjes, den stijl en den bouw van het sprookje, de verhouding tusschen volkskunst en literatuur, en eindigt met bronnenopgave en aanteekeningen. Het is het kennelijk werk van een wetenschaps-

mensch, die nauwkeurig de bewijsvoeringen, opvattingen en konklusies tegen elkander opweegt en, gedwongen, zeer vele daarvan als ontoereikend of onbevredigend terzijde schuift. Zulks blijkt vooral uit elk der eerste drie hoofdstukken, betrekkelijk beteekenis, wetenschap en inhoud. Wat stijl en bouw betreft, deze licht hij met welgekozen voorbeelden toe, zoodat echt en onecht duidelijk worden aangevoeld. Inzake volkskunst en literatuur wijst hij op hun wisselwerking en op de moeilijkheid, den literairen of den folkloristischen oorsprong van zekere sprookjes vast te stellen. Alles samen: een uiterst belangwekkend boek! Dat het vatbaar voor uitbreiding is, hoeft geen betoog; onzes dunkens roept het er zelfs om, gezien de veelomvattende stof die de schrijver behandelt.

Eindelijk noemen we Herman L. Köster's **Geschichte der deutschen Jugendliteratur,** waarvan thans de vierde, tot op heden bijgewerkte uitgaaf vóór ons ligt. Reeds vroeger bespraken we dit werk, in zijn genre een standaardwerk, dat voor de Nederlandsche, de Engelsche of de Fransche kinderliteratuur niet bij benadering zijn gelijke heeft. Het behandelt achtereenvolgens het prentenboek, het volkslied, het kinderrijm en kinderdicht, het volks- en het kunstsprookje, de volkssage, de volksboeken, de goden- en de heldensage, de kinderverhalen en de kritiek der kinderliteratuur. Elk hoofdstuk geeft de karakteristiek van het genre aan, bespreekt de auteurs in chronologische orde en wordt afgesloten met een lijst van noemenswaardige kinderboeken, van het ver verleden tot heden toe verschenen. De auteur staat onbevangen en zuiverdenkend tegenover elk genre en drukt zich uit met een klaarheid en ongekunsteldheid, die weinig Duitsche verhandelingen eigen is. Wegens de tallooze auteurs, die vermeld worden, krijgt ieder hunner zijn beperkt plaatsje. Niet met elk oordeel gaan we akkoord, - dat is ook niet mogelijk. - Vele prententeekenaars blijven onvermeld; en dat is wel jammer, vooral wat sommige van de allerbesten, als b.v. Wenz-Viëtor, betreft. Maar in zijn geheel blijft Köster's werk een kostbaar dokumentatieboek, én betrekkelijk den ontwikkelingsgang en het kenmerk der verschillende genres én inzake de typeering der toonaangevende auteurs in Duitschland en, waar het past, ook elders (uitg. G. Westermann, Hamburg, Berlijn).

Naar de lezer merkt: de voorgestelde opvoedkundige werken zijn tamelijk allerhande, - om niet te zeggen, dat meer dan één zelfs nauwelijks bij de opvoedkunde thuisbehoort.

Wat de vak- en leerboeken betreft, zullen wij ons, wegens beperkte plaatsruimte, bepalen tot eenige Nederlandsche uitgaven voor het onderwijs in vreemde talen.

Na wat we vroeger in verband met een aantal werken schreven

(16e jg., bl. 136-137), herhalen we alleen onze vaststelling, dat in Nederland de vertaalmethode nog volop aan de orde is, met deze toevoeging, dat daarbij zelfs het taalkundig muggenziften niet ontzien wordt. En dat geldt trouwens niet alleen het Fransch, maar ook de andere vreemde talen.

Onder leiding van Dr. A. De Froe verschijnt 'The interlinear series', waaronder **A book of anecdotes** als derde nummertje (Noordhoff, Groningen); geestige stukjes, zeker, met prettige schaduwbeelden van Daan Hoeksema, - maar hoe lang verjaard en te recht verworpen is ten onzent het aanwendsel, onder de Engelsche termen de Nederlandsche te drukken! - Van Dr. H.G. De Maar ontvangen we een vol boekje **Opstellen ter vertaling in het Engelsch,** met woordenlijst en hulpboek (Wolters, Groningen); de teksten zijn voor ietwat gestudeerden wel interessant en in het hulpboekje staat een rijkdom aan gevarieerde uitdrukkingen, - maar de leesstof, daarin vervat, is toch meer levenwekkend te behandelen. - C. Van Heerikhuizen biedt een tweede reeks **Oefeningen** bij zijn werk 'Engelsch spreken en schrijven' aan (Wolters, Groningen), en al zijn er wel, in bijkomende orde, afgewisselde oefeningen in te ontdekken, vertalen, vertàlen blijkt het groote systeem te wezen. - A. Dijksterhuis laat **Eén jaar Duitsch** verschijnen (Noordhoff, Groningen), zijnde dit het noodigste uit de Grammatica, - voortreffelijk gekozen en duidelijk geformuleerd, - gevolgd van eenvoudige oefeningen. Hier verklaart zich de aanwezigheid van een groot aantal vertalingen; maar ten goede van den schrijver stellen we vast dat véle andere oefeningen ter afwisseling werden ingelascht, zoodat de leerlingen op één jaar tijds een massa te leeren en tusschenbei te genieten krijgen. - Van Besançon en Fransen liepen we een tweede verzameling **Bonnes pages** door (Wolters, Groningen), een ononderbroken reeks van leesstukjes, die soms bizonder geestig, soms extra boeiend zijn, en steeds in een eenvoudig mooie taal gesteld blijken; voor ons middelbaar onderwijs aanbevolen!

H. VAN TICHELEN.

Leopold II

Leopold II, door Graaf Lodewijk van Lichtervelde. Vertaald door W. Bouvier. Boekhandel A. Dewit, Koninklijke straat, 53, Brussel, 407 bldz., 25 fr.

Vier en veertig jaren stond de krachtfiguur, die Koning Leopold II was, aan de regeering van België. Gedurende al dien tijd ondergingen zijn ministers, het Parlement en de Natie zijn onmiddellijken invloed. Zijn Staatsleven was tegelijk een roman en een drama. Met bezieling schetst Graaf van Lichtervelde het beeld van die machtige persoonlijkheid. Dat hij daarin slaagde, mag blijken uit de bekroning van zijn uitstekend werk door de jury van de stichting François Empain.

Opende de ondernemingsgeest van den Koning voor zijn landgenooten de Afrikaansche gewesten, in het land zelf dragen de monumenten, de parken, de steden zijn grootschen stempel.

De auteur bezit genoeg onbevangenheid van oordeel en ruimte van inzicht om niet te trachten de dwalingen te verbergen, waarin de Staatsman viel. Het koningsambt is immers ‘le plus âpre et difficile métier du monde’. Leopold wordt naast Cavour en Bismarck geplaatst. Zijn Afrikaansche onderneming was even zwaar als het werk der Italiaansche en der Duitsche eenheid. België erkent in dezen zoon van een Duitschen vader en een Fransche moeder een zijner grootste kinderen.

In zijn geest vormde de dynastie der Coburgers een schakel met de vorstenhuizen, die over ons land in het verleden hadden geheerscht. Hij beschouwde zich als de opvolger van de Burgondische prinsen. In zeldzame mate bezat hij het dynastiek gevoel. Doch hij verstond ook het grondwettelijk regime; hij wist, dat de Kroon werken moet onder de ministerieele verantwoordelijkheid.

Maar zoowel in de binnenlandsche als in de buitenlandsche politiek zorgde hij er voor, dat het recht van tusschenkomst der Kroon niet in onbruik geraakte. Leopold II was, evenals zijn vader, diep overtuigd, dat, wilde de Belgische onzijdigheid een zin hebben, zij moest gewapend zijn. Hij was van gevoelen, dat België een oorlog niet kon overleven tenzij het blijk gaf van zijn wil om onafhankelijk te leven. Graaf van Lichtervelde oordeelt het niet

voorzichtig van onzen Koning openlijk lucht te hebben gegeven aan de vrees, welke de heerschzucht van Napoleon III bij de Belgische Regeering deed ontstaan. Te Berlijn en te Parijs gaf de Koning de verzekering, dat België er toe besloten was zijn onzijdigheid te verdedigen. Frère-Orban, aangemoedigd door Leopold, kon beletten, dat Frankrijk de hand legde op ons spoorwegnet. Tijdens de regeering van Frère-Orban maakte de Koning de zwaarste uren van zijn leven door: Keizerin Charlotte keerde krankzinnig uit Mexico terug; de hertog van Brabant stierf. In 1869 dacht Leopold II er aan de Filippijnen van Spanje over te nemen.

De betrekkingen, die hij onderhield met het ministerie d'Anethan, toonen aan, dat hij in de regeering geen bescheiden rol speelde, zooals vele historici meenen. Met dit katholiek ministerie waren zijn relaties gespannen. Moeilijk verdroeg hij Victor Jacobs, den gekozene van de Antwerpsche Meeting, die zijn antimilitaristische leer niet verloochende. De Koning verdacht hem, de Antwerpsche pers aan te moedigen in haar aanvallen tegen het leger en tegen den invloed van de Kroon in de militaire aangelegenheden. Hij was toen zeer gevoelig aan de aanvallen in Kamer en pers. De kreet ‘roi de carton’ weerklonk in die dagen voor de eerste maal onder de vensters van den vorst. Het eindigde met de afzetting van d'Anethan, een fout volgens de Lichtervelde. Het was deze minister, die het land met wijs beleid door de gevaren van den Fransch-Duitschen oorlog had geleid. Na hem kwam de Theux. Daarna Malou. De Koning begaf zich veel naar Engeland, waar hij nuttige betrekkingen onderhield met het Hof van Victoria. De haven van Antwerpen kreeg de zorgen der Regeering. In 1873 bracht Leopold II een officieel bezoek aan de metropool en werd er geestdriftig ontvangen. Dat was een verzoening, want sedert de omknelling door den vestinggordel stond men te Antwerpen openlijk koel tegenover het koningdom. De Vorst bleef er op bedacht België's invloed naar buiten uit te breiden. Een medewerker van eerste gehalte daartoe was hem baron Lambermont, gedurende lange jaren zijn vertrouweling. De Koning was overtuigd, dat de Belgen best geschikt waren om in China vergunningen te bekomen. In 1874 stichtte hij een jaarlijkschen prijs van 25.000 fr. tot aanmoediging van de wetenschappelijke geestesproductie. Hij wilde een persoonlijken en rechtstreekschen invloed uitoefenen, én op de Regeering, én op de algemeene geestesbeweging. Nauwgezet in de vervulling zijner ambtsplichten, bekleedde hij steeds meer een aanzienlijker plaats in het leven van het land. Het volk hield toen veel van hem, alhoewel hij niets deed om het te vleien. Zijn toewijding, zijn verstand, zijn minzaamheid, zijn vaderlandsliefde veroverden hem de harten. De politieke leiders erkenden zijn meerderheid.

Toen kwam de geniale Afrikaansche inval. Openlijk nam Leopold de rol op zich van beschermer der ontdekkingsreizigers. In 1876 werd de Internationale Conferentie te Brussel bijeengeroepen. De Internationale Vereeniging tot het bestrijden van den slavenhandel en het openen der banen naar Midden-Afrika werd ingericht. De Belgische Regeering bleef vreemd aan de ontwerpen van Leopold II. De onverschilligheid van het land en de afgunst der mogendheden lieten hem niet toe recht op zijn doel af te gaan. In 1878 vond Stanley, bij zijn aankomst te Marseille, de afgevaardigden van Leopold II, die hem verzochten in den dienst der Internationale Vereeniging te willen treden. Acht maanden nadien, gaf hij, diep gekrenkt door de ontgoochelingen, in Engeland opgedaan, waar hij geen hulp vond, zijn woord aan den Koning. Het is geen geringe glorietitel voor den Belgischen vorst, schrijft van Lichtervelde, meer durf te hebben getoond dan de groote Angelsaksische kolonisten. Nog in '78 werd het Studiecomiteit voor Boven-Congo geboren. Drie jaar later stichtte Stanley Leopoldstad. Intusschen was het Studiecomiteit de Internationale Vereeniging voor Congo geworden. Leopold, gediend door Lambermont en Banning vooral, bood in deze jaren hardnekkig weerstand aan de eischen van Frankrijk en Portugal (Engeland?), die trachtten af te dingen op het Congoleesch grondgebied. Dreigende Frankrijk de handen vrij te laten, vond hij steun bij Engeland en Duitschland; met eenigszins toe te geven aan Parijs, deed hij het belang stellen in zijn welgelukken. Met hartleed moest hij huidig Fransch Congo afstaan: 35 Km. kust kon hij slechts behouden. De Internationale Vereeniging voor Congo trad den 23n October 1885 toe tot de akte der Conferentie van Berlijn. De Congostaat was geboren. Bismarck drukte den wensch uit, dat hij ‘moge groeien en de edele doeleinden van den doorluchtigen stichter mogen in vervulling gaan’.

In België kwam Frère-Orban in '78 terug aan het bewind. In '79 werd de schoolwet goedgekeurd. Jaren van vreeselijke oneenigheid en ‘droeve’ twisten volgden. In '84 was Malou er weer. De gemeenten kregen opnieuw het beheer over het lager onderwijs, maar het land was vol verbittering. Ten slotte trad de Koning op; het Kabinet werd ontbonden en August Beernaert nam de leiding der Regeering. Dit koninklijk optreden verwekte bij de massa der katholieken hevigen wrok. De meerderheid keurde volstrekt het gebruik af, dat de Koning van zijn voorrechten maakte. Vooral de geestelijkheid schandvlekte hem als een verrader en als een oneerlijke. Op hetzelfde oogenblik vallen de eerste republikeinsche socialisten het vorstenhuis aan, als zijnde de medeplichtige van de priesters. Wat de crisis van '84 betreft, nu weten

we, dat de Koning steeds zijn koloniaal doel nastreefde en hij Malou niet zijn geschikten medewerker vond.

Beernaert voerde het land op bindende wijze in de Afrikaansche onderneming; op de boorden der Maas richtte hij de versterkingen op, waarvan Brialmont de gewichtige rol had voorzien; hij deed de Grondwet herzien en legde de grondslagen van een oorspronkelijke wetgeving op sociaal gebied.

Kardinaal Ferrata, die in 1885 door Leo XIII naar hier werd gestuurd als nuntius, bracht in zijn Mémoires hulde aan de strikte onpartijdigheid van den Koning in de partijtwisten. Wat hem bezighield, waren: 's Lands verdediging, Congo, de openbare werken. Reusachtige arbeid werd in Congo verricht, jaren lang alleen met het geld van den Koning. In 1890 zegevierde echter voorgoed de koloniale gedachte en de naasting van Congo werd in beginsel door het Parlement aangenomen. Reeds lag zijn testament klaar, waarin hij zijn rechten op den Onafhankelijken Congostaat aan België vermaakte. Van 1894 tot 1906 had de Koning steeds getracht Congo naar het Noorden uit te breiden, doch Frankrijk en Engeland sneden hem telkens den pas af. Immer hield Leopold II het oog op de geschillen, die de mogendheden tegen elkaar in 't harnas joegen en benuttigde elke gelegenheid om aldus een bevoorrechte positie te veroveren. Zijn koloniale politiek zou echter nog hevig verzet verwekken. Men stelde hem voor als een bloeddorstigen koopman in rubberwaren, belust op winstbejag en die de wreedste afgrijselijkheden duldde en aanmoedigde. Een Wit Boek der Britsche regeering bracht tegen den Congostaat een hoop beschuldigingen uit. Toch was het Leopold, die tal van onvolmaaktheden in de rechterlijke en bestuurlijke regeling der Kolonie verbeterde en zeer streng optrad tegenover hen, die schuldig bevonden werden jegens de inboorlingen.

Met het oog nu op de verdediging van het land uitte de Koning zich zoo: ‘Wij moeten beletten, dat men zonder slag of stoot met een leger door België kan trekken. Doen wij het niet, dan plegen wij zelfmoord, stellen ons land weer als slagveld open voor Frankrijk en Duitschland’. Voor alles wilde hij de plaatsvervanging afschaffen, die van het leger een leger der armen maakte, een spotbeeld van de vroegere beroepslegers. Men kent de redevoering, door hem (samen met Banning), opgesteld en te Brugge uitgesproken bij de onthulling van het standbeeld van Breydel en de Coninck, de helden van den Vlaamschen opstand van 1302. ‘Ik zou beschaamd zijn, sprak hij, moest ik aan den voet van het standbeeld der groote en manhaftige Vlaamsche kampers enkel holle zinnen zonder beteekenis uitbrengen’. De Leeuw van Vlaanderen mocht niet insluimeren. In October 1908 bekrachtigde Leopold II de naastingwet en die op het beheer der

Kolonie. Aldus kwam België in het bezit van Midden-Afrika. In dien tijd nochtans werd hij in het Parlement, in de pers, in de meetings ergerlijk door het slijk gesleurd. Hij trok zich dan ook meer en meer in afzondering terug. Men kent van hem geen ware vrienden. Zwaarmoedigheid en ontgoocheling welden in hem op. 'Ik ben de vorst van een klein land en van kleine lieden. Mijn leven lang heb ik hun goed gewild, en zij hebben mij voor dief en moordenaar gescholden!' 'Al wat ik denk of voorstel, is vooraf veroordeeld'. 'De geschiedenis zal mij oordeelen'.

Leopold II was een groot bouwer (moderniseering der havens van Antwerpen en Oostende, verbetering der spoor- en waterwegen en der banen van groot verkeer, zeevaartinrichtingen van Gent en Brugge, verfraaiing der omstreken van Brussel, Koloniaal Museum van Tervuren, Zegeboog van het Jubelpark, domeinen der Lesse). Brussel is den Koning het behoud van zijn vijvers en van het bosch verschuldigd.

Op economisch gebied was hij Manchesteriaan; over de gevolgen der arbeiderswetgeving was hij sceptisch gestemd. Aan de armsten gezonde lucht en gezond water te bezorgen, was, naar zijn meening, de eerste verplichting van de Regeering. De aanvoering van drinkwater in Vlaanderen bekommerde hem bijzonder.

Tot op het einde van zijn regeering maakte het regime der Schelde zijn aandacht gaande; hij wilde, dat Antwerpen beschikken kon over diepe en veilige vaargeulen, talrijke kaaien, een toerusting van eerste gehalte (Antwerpen boven!).

Zijn ideaal als Staatsman was belichaamd in de groote Engelsche ministers van Victoria, die redenaars, bestuurders en leiders der opinie waren. De Times was zijn lievelingslectuur. Hij bewonderde Lodewijk XI en Lodewijk XIII, maar ook Thiers. Hij gaf weinig acht op de parlementaire werkzaamheden. Machtig realist, was hij toch bijgeloovig. Nooit zou hij een onderneming begonnen zijn op een Vrijdag. Hij hield niet van populariteit. Slechts aan positieve uitslagen hechtte hij belang. Zijn werkkracht bleef onverminderd tot het laatste. Hij beminde wel de onbeperkte macht: de opperheerschappij van Congoleesch Souverein voldeed zijn heerschzucht. Nochtans waren zijn betrekkingen met den eersten minister van Koloniën, den heer Renkin, steeds zeer hartelijk. Hij eerbiedigde bij zijn medewerkers hun overtuiging, wanneer hij wist, dat ze voortkwam uit de bekommering om het algemeen welzijn.

De Koning stierf als katholiek, die hij immer gebleven was. Om zijn ziel in vrede te stellen, verlangde hij de diensten van een eenvoudigen priester, niet die van Kardinaal Mercier. Op zijn doodsbed onderteekende hij de dien dag gestemde wet op den persoonlijken dienstplicht.

Stap voor stap volgt Graaf van Lichtervelde Leopold II van het begin van zijn optreden in het openbaar leven tot aan zijn dood; hij doet zien, hoe de Koning er toe kwam zijn vaderlandsche plannen te verwezenlijken. Zonder hem zou men nooit van een kolonie hebben hooren spreken. Hij was een onvergelijkbare bezieler, dien men nu volle recht laat wedervaren en bewondert in al de complexiteit van zijn machtige persoonlijkheid. Leopold II zegeviert. De Natie betreurt hem om zijn schitterende gaven.

Het werk van Graaf van Lichtervelde is historische arbeid in den besten zin van het woord.

JOZEF PEETERS.

Boekbeschouwing

Dr. W.C. Behrendt. - *Die einheitliche Blockfront als Raumelement in Stadtbau*. - Ein Beitrag zur Stadtbaukunst der Gegentwart. (Bruno Cassirer-Verlag, Berlijn); met 18 afbeeldingen; 2 Mark.

Alhoewel de arbeid van den voortreffelijken Duitschen bouwmeester Dr. Behrendt even voor den grooten oorlog (1912) het licht zag, blijft het door hem behandelde vraagstuk ook op onze dagen scherp gesteld. Onze tijd blijft snakken naar loutering van den tektonischen vorm. De Renaissance van de architectuur van den modernen stedebouw ziet een hardnekkigen kamp tusschen bouwmeesters en ingenieurs. Esthetisch en sociaal doet zich de noodwendigheid gevoelen naar meer eenheid bij het optrekken van de hedendaagsche woningcomplexen. Dr. Behrendt wijst met klem op de beteekenis van het eenheidsprincipe in de bouwpraktijk. De middeleeuwsche steden, en die van den Renaissance- en Baroktijd openbaren den invloed van een cultureel machtscentrum, van één wil, die aan het totale stadsuitzicht zijn artistieke gestalte schonk. Groot is dus de verantwoordelijkheid van de stadsbesturen, waarvan de energieke doelbewustheid de schoonheid en de kunst dienen moet. Aan het onbeperkte individualisme zal een einde gesteld, zooals het zich nog uit in het gewirwar van stijllooze gevels. De woninggroep, niet het afzonderlijke huis, zal in het stratenbeeld tot een architectonische eenheid worden gevormd, waarbij de uitvoerders steunen zullen op systematischen kunstzin, op een grootsch gemeenschapsgevoel, dat alle subjectivistische wenschen ondergeschikt maakt aan een leidende stijlidee. Met inachtname van de historische verhoudingen knoopen wij aan bij de oude en bij de middeleeuwsche gedachten, toen met primitieve middelen rhythmische uitdrukking werd gegeven aan de ordening van het gelijksoortige.

De sociale verhoudingen van die dagen geleken wonderwel op die van onzen tijd. Op bouwkundig terrein echter was men één van wil en van zin: toch werd meestal gelijkvormigheid vermeden (b.v. het huizencomplex van de Fuggers in Augsburg). Straten en pleinen bekwamen op deze wijze een rustig uitzicht.

Het afzonderlijk huis harmonieerde met de omgeving. (Si l'on veut qu'une ville soit bien bâtie, il ne faut point abandonner aux caprices des particuliers les façades de leurs maisons). Men trachtte de leniging van den woningnood te verzoenen met het schilderachtige van het stadsbeeld. De wet nam die zorg op zich. Regelmaat sloot geen voornaamheid uit, zooals men dit b.v. te Würzburg waardeeren kan. Kontrool over het bouwmateriaal werd al vroeg ingesteld. Dr. Behrendt zet ons de toenmalige bevoegdheden van de stadsbouwmeesters uiteen en verklaart de reglementen, die het optrekken van woningen beheerden door de eeuwen heen. Het gezag van de landvorsten liet zich terdege gelden (vooral na de 15e eeuw). Frederik de Groote ging ook hierin vooraan met eenvoudige middelen. (Rol van de bouw-politie).

Dr. Behrendt toont ons den Seine-prefect Haussmann aan het werk, den verfraaier van Parijs.

De 19e eeuw bracht een zinloos egoïsme in de woonhuisarchitectuur, waarvan het hoogste doel bestond in het overschreeuwen van den gebuur. Wansmaak vierde hoogtij. In de industrie, het bankwezen, den handel doken groote organisatoren op; bij den woningbouw ontbraken zij.

De grondspeculatie oefent heden een treurigen invloed uit. Bijna de helft van de huizen worden ontworpen door menschen, die geen technische vorming hebben. Kortom: in het private bouwbedrijf is een centrale leiding noodwendig, die idealisch durft optreden en zich de hulp van de groot-ondernemers verzekert, wat tot bevredigende resultaten leiden moet en klaarheid brengen kan in het ruimteprobleem, zoodat het stadsbeeld weer innerlijken samenhang krijgt. Daartoe moeten ingrijpende hulpmiddelen gevonden worden tot practische ondersteuning van de private bouwondernemers.

Dr. Behrendt wijdt ten slotte zijn aandacht aan de tuinwijk-kwestie en bewijst dat ook daar het kunstgevoel tot uiting hoeft te komen.

Met Lethaby besluiten wij: Zooals de architectuur van een land is, zoo is zijn beschaving.

Lewis Munford. - *Vom Blockhaus zum Wolkenkratzer*. - (B. Cassirer-Verlag. Berlijn); met 25 afbeeldingen; 9 M.

Dit weergaloos boek - naar vorm als naar inhoud - belicht den weg, door de Amerikaansche architectuur afgelegd en schetst meesterlijk haar wondervolle ontwikkeling. 't Is een prachtige brok

beschavingsgeschiedenis, levend als een heerlijk, letterkundig product.

De eerste kolonisten rijzen voor ons op, stoer vasthoudende aan de middeleeuwsche traditie en zich eng vestigend rond het bedehuis. Zelden werd een idealer band tusschen aarde en mensch gesloten als er toen bestond in het Nieuw-Engelsche dorp. Men vond er een harmonisch evenwicht tusschen de natuurlijke en de sociale levensvoorwaarden. Tot in het midden van de 18e eeuw was het een tuinstad in den modernen zin van het woord.

De inwerking der Renaissance vond in Amerika in de veredeling van den inheemschen stijl haar uitdrukking. Al is de architectuur in het begin van de 18e eeuw nogal stijf en haar stijl provinciaal, haar bekoorlijkheid erkent men. Dat de Amerikaansche bouwkunstenaars de klassieke vormen slechts uit de verte kenden, was voor hen een gunstig verschijnsel, want zoo bleef hun oorspronkelijke fantazie gezond. Bloote nabootsing was hun vreemd. De antieke voorbeelden werden enkel benuttigd voor zoover zij zich bij het doel aanpasten. Op die wijze vormden zij een stevigen grondslag.

Het bouwplan voor Washington, geschapen door Majoor L'Enfant, is de laatste ademtocht van de klassieke ordening geweest. Jeffersons Universiteit in Virginia was haar hoogtepunt, want zijn plan trof evenzoo den geest van dit Instituut als den vorm, waarin hij zich kon incarneeren. De 19e eeuw was nog niet oud, wanneer de menschengeest verleerd had zich in het klassiek heiligdom thuis te voelen. De klassieke architectuur leed aan een noodlottige wanverhouding tusschen doel en vorm, tusschen hooge pretenties en de eischen van den tijd; zij was een fout tegen het gezonde menschenverstand. Haar tempels werden met het marmeren gebaar van onvergankelijkheid gebouwd; zij vleiden de wenschen van het oogenblik, maar heden staan zij voor ons als nog steeds statige, maar ongeloofwaardige spoken van een vervlogen tijd.

De overwinning van het eclectisme bewerkte, dat in het midden van de vorige eeuw de Amerikaansche stad er uit zag als een museum, en het land als een prentenboek. De Gotische, de Moorsche, de Egyptische, de Byzantijnsche stijlen verrezen.

De gebouwen, die onder den indruk van Europeesche reizen ontstonden, toonden, hoe barbaarsch de Amerikaansche architectuur en hoe fantazieloos haar architecten waren. Zelfs nog in de huidige architectuur laten zich duidelijke sporen van een parvenuachtige onzekerheid aanwijzen, die zich in een wankelen tusschen Fransche, Italiaansche en Engelsche modellen uit (ook Turksche invloeden spraken hun woord mede in vorige eeuw). De Amerikaansche architectuur tusschen 1820 en den Burgeroorlog werd

verdedigd door een hoop goedkoope slagwoorden. Alle mogelijke architektonische vormen werden in een ketel geworpen, terwijl men de meest verschillende materialen naast elkaar stelde, zonder dat de fantazie of de logika aan de beurt kwamen. Uitzonderingen waren bouwmeesters als Remnik, die de Kathedraal van St. Patrick, en Upjohn, die de Kerk van de Drievuldigheid bouwden.

Bewees de nu volgende romantische beweging, dat het gebied van den architect begrensd was, en dat hij niet verder gaan kon dan de belangen van de bezittende klas het toelieten, zoo toonde de bouw van de Brooklyn-brug, hoe goed het industrialisme zijn problemen op te lossen verstond, waar de noodwendigheid om goedkoop en dus snel te arbeiden, en het streven naar profijt zijn prestaties niet beïnvloeden. De bouw van deze brug was een grootsche daad, zoowel in wetenschappelijk als in menschelijk opzicht. In gansch New-York vindt men nauwelijks een bouwwerk, dat den kunstenaar zoo in geestdrift zet. De vooruitgang in de wetenschappen en in het aanwenden van ijzer, de persoonlijke heldenmoed bij gevaarlijke industrieele experimenten, de gereedheid om het onmogelijke te beproeven, dit alles kwam bij de Brooklyn-brug tot zijn sterkste uitdrukking.

Bij de hernieuwing van het stadplan van Washington (1901), werd de as van het plan zoo verlegd, dat zij het Washington Monument doorsneed, en tegelijkertijd werd de plaats voor het Lincoln Memorial bepaald. Een gansche rij van tempels werden opgericht ter eere van de nationale goden (Mac Kinley, Grant...). Maar zij maken de schoonheid van het verleden niet levend. Het Amerika van Lincoln heeft niets gemeen met zijn klassiek monument. De geest woont er in van hen, die zich verlustigden in den erbarmelijken triomf van de Spaansch-Amerikaansche heldendaad en de imperialistische banier op de Filippijnen plantten. Voor 1890 kon men de grafsteenen op de kerkhoven tellen, die de macht en den rijkdom hunner bezitters verkondigden; na dit jaar komt de miniatuurtempel als mausoleum in de mode. Van de kerkhoven kan men een volledige geschiedenis der architectuur afleiden.

Historisch gaat het imperialistisch bouwwerk met de huurkazerne hand in hand.

Wat de machinale bouwkunst betreft, het ware ziekelijke kleinhartigheid, wilde men haar elke schoonheidswaarde ontzeggen; de gladde vlakken, de vaste lijnen, de volmaakte regelmatigheid, die door de machine mogelijk worden, brengen een schoonheid te voorschijn, die wel is waar van de bekoorlijkheid van het handwerk afwijkt, maar daarom toch dikwijls schoonheid is. De dwaling, die dezen bouwvorm aankleeft, ligt in het streven om den louteren vorm te veralgemeenen, terwijl het er op aan kwam, den wetenschappelijken geest te veralgemeenen, waaruit hij

geboren is. Kortom, het beste, wat de moderne arbeid geschapen had, steunt niet enkel op de machine, maar op de menschen, die haar gebieden. Intusschen is het noodlot van de machinale methode, dat zij den architect onverbiddelijk uitschakelt.

Het heilmiddel tegen de opgeblazen en onorganische opvatting van stedebouw, waaronder de nieuwe wereld lijdt, en waaraan de oude nu ook begint te laboreeren, is de tuinstad. Zonder deze is alle gepraat over de toekomst van de Amerikaansche architectuur holle rhetoriek. Zoolang zij uitsluitend dienstbaar is aan de wenschen van een kapitaalkrachtige minderheid of als reklaambord voor handige ondernemers fungeert, bestaat voor haar de mogelijkheid tot volmaking niet. De machinale en grootsteedsche beschaving heeft, niettegenstaande haar werkelijken vooruitgang, gewisse menschelijke elementen buiten acht gelaten en zoolang deze niet weer eigen gemaakt worden, blijft het met de Amerikaansche civilisatie slecht gesteld, en de bouwkunst zal onfeilbaar het spiegelbeeld van deze toestanden zijn. Politiek, kultuur en kunst moeten eerst verbonden en versmolten worden; daarop berust de beschaving. Is deze verbinding voltrokken, dan zal de lang bestaande breuk tusschen kunst en leven, breuk, die met de Renaissance begon, overwonnen zijn. De vooruitzichten voor de architectuur zijn met een nieuwe orienteering op alle gebieden in betrekking; symbolen van die richting, zegt Lewis Mumford, zijn het Huis, de Tuin en de Tempel.

JOZEF PEETERS.

Vlaamsche Kinderspelen uit West-Brussel, bijeengezameld door Aime De Cort (Brussel, L.J. Kryn, 1929); 202 blz.; 15 fr.; geb. 20 fr.

* * *

164 in alphabetische volgorde opgenomen kinderspelen uit de westervoorsteden van Brussel, die grootendeels Vlaamsch gebleven zijn; o.a. spelen waarin hij, die ‘er aan’ is een ‘pand krijgt’ (d.w.z. een moeilijke karwei moet uitvoeren). Wij kennen den term panden **krijgen** niet, wèl panden **geven,** die men dan bij 't einde van het spel moet inlossen tegen een dergelijke moeilijke taak.

Het interessant boek bevat een aantal liedjes en spotrijmpjes, van vóór en na den oorlog, en vooral een schat van aftelrijmpjes en een flinke greep uit den schilderachtigen woordenschat der spelende kinderen.

A.

Polen - Duitschland en Dantzig

Bij het stopzetten van de Herstelconferentie, in April jongstleden, kwam weer de ‘gang van Dantzig’ ter spraak. Dit brengt er ons toe aan te stippen dat tijdens een internationale samenkomst der oud-strijders te Luxemburg, op 9-10 September 1928, de Poolsch-Duitsche kwestie in een openbaar debat behandeld werd.

Terwijl de Duitsche thesis, door den heer A. Abel verdedigd, in hoofdzaak hierop neerkwam: ‘Wij willen Oost-Pruisen niet van het moederland gescheiden laten, ook al bracht dit den vrede in gevaar,’ was de argumentatie van Polen, bij monde van den heer Smogorzewski, zeer stevig. Wij zullen, ter verduidelijking van zekere toestanden, de hoofdpunten weergeven.

De Duitschers herhalen steeds weer, dat de toestand, geschapen door de afscheiding van Oost-Pruisen, onhoudbaar is. Zij spreken van ‘de uitzinnige gang van Dantzig’ en eischen bij hoog en bij laag de aanhechting op van Poolsch Pomeranië bij het rijk.

Polen beweert dat het bestaan van een ‘gang’ niet in het minst Duitschlands bloei kan belemmeren. Een oude Poolsche provincie is aan Polen teruggekeerd en anderzijds was de vrije stad Dantzig vroeger de haven van Polen en haar huidig economisch bestaan is nog altijd nauw verbonden met dat van de nieuwe Poolsche republiek.

De huidige grenzen zijn rechtvaardig, want er is op gansch het Poolsch grondgebied niet een district waar de Duitschers in meerderheid zijn.

Die grenzen zijn tevens redelijk, gezien de ingewikkelde volkerenkaart in dat gedeelte van Europa.

De Poolsche bevolking wenscht niet de goede betrekkingen met zijn westelijke naburen af te koopen ten koste van een herziening der grenzen.

‘Tot geen prijs,’ zei heer August Zaleski, minister van buitenlandsche zaken, zullen de Polen een duimbreeds van Pomeranië afstaan, dat sinds eeuwen Poolsch is. Iedere Pool zou fortuin en bloed offeren om dat grondgebied tegen elken aanval, van waar hij ook kome, te verdedigen. (Redevoering van 10^{n} Januari 1927).

Doch de Polen weigeren niet de reden van hunne houding te doen kennen. Zij hebben het recht en de gezonde rede voor zich. Zij hoeven niet voor het wereldoordeel te vreezen.

Dantzig en de ‘gang’ zijn geschiedkundig Poolsch

De geschiedkundige rechten hebben slechts een geringe rol gespeeld, wanneer tot de grensregeling werd overgegaan. Toch is het nuttig er aan te herinneren dat de naam ‘Pomeranië’ zelf Poolsch is, van het woord ‘Pomorze’, land aan de zee.

Zoo ook is de naam Dantzig (Gdansk) van Poolschen oorsprong, wat ten andere de Duitsche geschiedschrijvers Lengnick en Simson erkennen.

De oudste historische tekst waarin van Dantzig sprake is, heet ‘Het leven van den heiligen Adalbert,’ die in 997 uit Polen vertrok in het land der Pruisen, om hun het ware geloof te prediken en de bekeerlingen te doopen.

De apostel scheepte in te Dantzig, dat toen behoorde tot de bezittingen van den Poolschen hertog Boleslas den dappere, evenals Pomeranië en het gansche land aan den linkeroever van den Weichsel.

In de XIIe eeuw werd Polen in verscheidene hertogdommen verdeeld. De landen aan de monding van den Weichsel werden het deel van een plaatselijke dynastie; deze stierf uit in 1295 en Pomeranië kwam alsdan aan den groothertog van Polen, Przemyslaw II, om kort nadien ingelijfd te worden in de staten van Ladislas den Korte, koning van de opnieuw vereenigde Poolsche natie.

Doch in 1225 had Konrad, hertog van Mazovië, beroep gedaan op de Teutoonsche orde, om hem in den strijd, dien hij tegen zekere naburen volhield, bij te staan. Polen zou deze ondoordachte daad van Konrad duur betalen.

In 1308, na het huidige Oost-Pruisen veroverd te hebben, maakte de Teutoonsche orde zich bij verrassing van Dantzig meester en bezette insgelijks Poolsch Pomeranië, t.t.z. de huidige gang. De Poolsche bevolking van Dantzig werd uitgemoord: de Duitsche kolonisatie was begonnen.

In 1410 versloeg het Poolsche leger tusschen Grünwald en Tannenberg de roofzuchtige orde, die niettemin tot 1454 over Dantzig meester bleef. Slechts na een nieuwen twaalfjarigen strijd, door den Poolschen Koning Casimir Jagellon aangegaan, werd door een vrede, in 1466 te Thorn geteekend, de terugkeer van Pomeranië en Dantzig aan Polen bevestigd.

Men weet, dat in 1525 de grootmeester der orde, Albrecht van Hohenzollern, luthersch werd en de orde verwereldlijkte onder den vorm van een erfelijk vorstendom.

Sigismond I, koning van Polen, nam dezen toestand aan, mits Albrecht en diens opvolgers de souvereiniteit van Polen zouden erkennen.

Den 8^{n} April 1525 zwoer de stichter der Hohenzollern te Krakau plechtig den leeneed aan den koning van Polen.

In dien tijd was Polen machtig genoeg om het grondgebied, destijds door Konrad aan de Teutoonsche orde afgestaan, terug aan te hechten. Het had echter vertrouwen in den leeneed en in de waarde van het verdrag, door Albrecht onderteekend.

Dantzig, dat sinds 1454 bij Pomeranië behoorde, bleef Poolsch grondgebied, tot bij de tweede verdeeling in 1793, alhoewel reeds bij de eerste verdeeling, in 1773, Pomeranië aan Pruisen toegewezen werd.

Alhoewel de bewoners van Dantzig overwegend Duitsch waren, werden zij nooit door Polen lastig gevallen en bekwamen zij zelfs vele voorrechten, zoodat zij tot de getrouwste onderdanen van het koninkrijk behoorden. Op het einde der XVIIe eeuw telde deze stad, eenige haven van Polen, 70.000 inwoners; zij was de meest bevolkte stad van Midden-Europa.

Na de tweede verdeeling van Polen, waarbij Dantzig aan Pruisen werd toegekend, verzette de bevolking zich gewapender hand tegen de intrede der Pruisische troepen. Frederik II gaf dan

ook als reden der bezetting op: het gevaar dat deze stad opleverde, die anti-Pruisisch was en vóór Polen, zonder te spreken van de kwade gezindheid, die de bevolking sinds jaren tegenover Pruisen toonde.

Twintig jaar later tracht de stad weder haar aanhechting bij Polen te bekomen. Toen na den terugtocht van Moscou, de Pruisische troepen Dantzig, dat sinds 1806 vrije stad was, naderden, gaf het stadsbestuur aan zijn vertegenwoordiger te Parijs, Keidel, opdracht aan te toonen dat alleen een inlijving van Dantzig bij Polen aan de stad haar volledige economische ontwikkeling kon verzekeren. Zoo trad Keidel dan ook op in het congres van Weenen. Maar het Congres verdeelde het ongelukkige Polen opnieuw tusschen de drie staten die het hadden uiteengerukt.

Sinsdien verzwakte de Poolsche geest in Dantzig.

Niettemin gaven de Pruisische staatslieden er zich steeds rekenschap van, dat bij een mogelijke heroprichting van het vrije Polen, Dantzig terug tot zijn vroegere bezitters zou keeren.

Op 23 September 1854 verklaarde von Bismarck aan een Duitsche afvaardiging van West-Pruisen of Poolsch Pomeranië: ‘Voor een Poolschen staat, met Warschau als hoofdstad, zal het bezit van Dantzig nog noodzakelijker zijn dan dat van Posnanië. Zoo ooit Europa ons dus moest slaan, zoudt gij Duitschers van het Oosten nog meer bedreigd zijn in Dantzig, dan in Posen.’

Bismarck zag juist: Dantzig is in 1920 terug een vrije stad er de haven van het herboren Polen geworden.

Een zaak dient vóór alles onthouden te worden uit dit korte geschiedkundige overzicht.

Wat de Duitschers de ‘gang van Dantzig’ noemen is geen uitvinding van de stellers van het Verdrag van Versailles. Deze ‘gang’ heeft altijd bestaan. Van de eerste vermelding in de geschiedenis, in 997, af, behoorde Dantzig aan Polen, en in den loop der acht volgende eeuwen, tot in 1793, is de stad er slechts gedurende 146 jaar, met geweld, door de Teutoonsche orde van gescheiden geweest.

De Polen vormden steeds de meerderheid van de bevolking in de ‘gang van Dantzig’

Niettegenstaande twee Duitsche aanhechtingen - de tweede duurde 148 jaar (1772-1920) - niettegenstaande een stelselmatige en onverbiddelijke denationalisatie sinds 1886, werk dat aan Duitschland meer dan een milliard goudmark kostte, bleef de bevolking van de ‘gang’ overwegend Poolsch.

In 1921 waren er slechts 19% Duitschers; nu gewis nog minder, daar sindsdien vele inwijkelingen, die voor Duitschland stemden, weer uitgeweken zijn.

In 1921 schatte Die Wirtschaft und Statistik’, te Berlijn uitgegeven, de Duitsche bevolking van Polen, na de grensregeling, op 1.363.000 zielen. Sindsdien zijn een half millioen Duitschers terug naar het moederland gekeerd; de meeste vrijwillig (20.000 werden tot uitwijking verplicht).

Er is een ander bewijs, dat wellicht nog doorslaander is.

Van 1871 tot 1918 hebben de 8 distrikten van de Poolsche zeeprovincie (Pomeranië) bij de dertien verkiezingen die in die tijd ruimte plaats grepen, nooit één enkel Duitsch afgevaardigde in den Rijksdag gekozen, niettegenstaande alle officieele bemoeiingen en de dwangmiddelen, die niet werden ontzien.

De Duitschers trachten dit zonneklare bewijs soms te ontzenuwen door te zeggen: ‘Wel neen, op 13 kiesomschrijvingen in Oost-Pruisen kozen slechts 3 Poolsche afgevaardigden.’

Men schept aldus moedwillig een verwarring. Wat ons aanbelangt is niet gansch Oost-Pruisen, maar enkel de ‘Poolsche gang.’ Oost-Pruisen werd dan ook aan Polen niet toegekend en ten andere nooit opgeëischt, maar alleen het middengedeelte daarvan. En dat middengedeelte bevatte de 3 kiesomschrijvingen Putzig (Puck), Neustadt (Wejherowo) en Karthans (Kartuzy), die juist uit de 8 distrikten bestonden die aan Polen werden toegekend.

Twee professors aan de hoogeschool van Harvard, Charles H. Harkins en Robert H. Nord, territoriale experten van de Amerikaansche afvaardiging, schreven in hun werk ‘Some Problems of the Peace Conference’: ‘Polen moet een uitweg naar de zee hebben.’

Doch 't is niet enkel omdat het dien uitweg behoeft, dat het hem gekregen heeft. De Vredesconferentie zou waarschijnlijk dat verlangen niet bevredigd hebben, zoo de bevolking, op dien uitweg gevestigd, niet overwegend Poolsch ware geweest.

De Vredesconferentie heeft dus niets uitgevonden: ‘de gang’ bestond en is klaar afgeteekend op iedere volkerenkaart die eerlijk is opgemaakt.

Zij bestond zelfs in 1913 op een kaart, uitgegeven door het Pangermanistisch Verbond ‘Ostmarkenverein.’

De heer Loebe, huidig voorzitter van den Reichstag, verklaarde den 16^{n} Januari 1927 te Lodz: ‘In Duitschland teekent men protest aan tegen het bestaan van “de gang”, maar iedereen erkent toch dat de bevolking Poolsch is.’

Had de stichter van het Duitsche socialisme reeds op 6^{n} September 1848 de heroprichting van een onafhankelijken Poolschen staat niet voorspeld? In ‘Die Neue Rheinische Zeitung’ schreef hij aan 't adres der Pruisen: ‘Gij hebt de Polen verscheurd, maar gij zult er niet in slagen ze te verteren.’

Laten wij eindigen met de verklaring van een lid der Engelsche Labourpartij, Hugh Dalton, lid van het Lagerhuis.

Deze gekende economist, die in 1926 de gang bezocht, schrijft in zijn boek ‘Toward the Peace of Nations’: ‘De zoogezegde gang is onbetwistbaar door een Poolsche bevolking bewoond.’

Economische argumenten.

Dr. Ernst Tiessen, een Duitsch geleerde, schrijft: ‘De zeegrens heeft een overwegend belang. Sinds de uitbreiding van den zeehandel is de uitgestrektheid en de gunstige ligging van een zeegrens ten opzichte van den Oceaan een levenskwestie voor een machtigen staat die een groote bevolking bezit.’

Juist om die redenen kreeg Polen reeds in 1918 van de Vereenigde Staten, van Engeland, Frankrijk en Italië de belofte van een vrijen en gewaarborgden uitweg naar de zee.

Deze uitweg kon niet beter gewaarborgd worden dan met hem door Poolsche grondgebieden bereikbaar te maken.

De reeds genoemde Amerikaansche expert Robert H. Nord

schrijft desaangaande in het boek, uitgegeven door kolonel House en Charles Seymour: 'What really happened at Paris': 'De vrije uitweg naar zee zou voor Polen veel minder gewaarborgd zijn, indien de benedenloop van den grootsten Poolschen stroom (den Weichsel) en de haven aan zijn monding in Duitsche handen waren gelaten, vermits Duitschland altijd de ergste vijand van Polen is geweest.'

Die overwegingen brachten de Vredesconferentie er toe, Pomeranië, dat geschiedkundig en ethnographisch Poolsch was, aan Polen terug te schenken, terwijl Dantzig tot vrije stad werd gemaakt, met bestuurlijke onafhankelijkheid, onder bescherming van den Statenbond, door een Hoogcommissaris te Dantzig vertegenwoordigd. Aan Polen werd de uitweg naar zee over Dantzig door bijzondere rechten en voordeelen gewaarborgd.

De oppervlakte van Polen meet 388.000 Km2; die van Duitschland 472.000 Km2. Polen heeft 30 millioen inwoners, Duitschland 65 millioen. De Poolsche zeekust is nauwelijks 61 Km. lang, die van Duitschland meet 1488 Km.: 498 aan de Noordzee en 990 aan de Baltische zee. Duitschland bezit meer dan 60 goede havens. Polen heeft slechts Dantzig (waarover het zelfs niet vrij beschikt) en Gdynia, dat nog maar in aanleg is. En nochtans voert Duitschland een rusteloozen strijd tegen het bezit door Polen van een zeekust.

De gang is geen beletsel voor den handel en de betrekkingen tusschen Duitschland en Oost-Pruisen.

Bewerkt Polen, door het bezit van de gang, de afzondering van Oost-Pruisen?

In geenen deele.

Inderdaad, op 21^{en} April 1921 werd te Parijs een overeenkomst geteekend - door H. Olszowski voor Polen en Dantzig eenerzijds en door H. von Muting voor Duitschland anderzijds, - waarbij de doorvoerkwestie van Oost-Pruisen naar Duitschland volledig werd geregeld.

Polen past deze overeenkomst sinds 1 Juni 1922 nauwgezet toe.

Toen het verdrag in den Reichstag werd goedgekeurd, drukten

eenige leden hun vrees uit, dat de overeenkomst tot vele geschillen kon aanleiding geven, die slechts door een scheidsgerecht konden beslecht worden. Deze vrees bleek ongegrond. De doorvoer geschiedt tot algeheele voldoening van Duitschland; de grenzen van de gang zijn ‘economisch onzichtbaar’. Er bestaat geen tolonderzoek noch pasvisa voor de reizigers van Berlijn naar Koningsberg bv. en omgekeerd.

Dr. Ruhl, een Duitsch economist, in zijn werk ‘Die Nordünd Ostseehafen im Deutschen Aussenhandel,’ stelt vast dat voor den oorlog de handel tusschen Oost-Pruisen en de rest van Duitschland meestal over zee geschiedde, terwijl nu, niettegenstaande ‘de gang’, het vervoer zoo van reizigers als van goederen meest per spoor gebeurt, dwars door de gang.

Dit is vooral toe te schrijven aan het gemak, door het bestuur der Poolsche spoorwegen aan den Duitschen doorvoerhandel verzekerd. Het aantal treinen is meer dan voldoende om in alle behoeften te voorzien en Polen schenkt ten andere steeds bevrediging aan ieder redelijk verzoek in 't belang van den doorvoer.

Dr. Holz, een hoog beambte bij de spoorwegdirektie van Duitschland, zegt in de studie: ‘Ostpreussens Wirtschaft und Verkehr vor und nach dem Kriege’:

‘Men stelt met genoegen vast dat door het aandringen van het bestuur der Rijksspcorwegen bij Polen, alle moeilijkheden aangaanden den doorvoer werden opgelost. In dat opzicht is Oost-Pruisen dus niet meer afgesloten. Onze Rijksspoorwegen hebben een brug door het Poolsche gebied geslagen. De vervoerprijzen zijn berekend volgens het tarief van het Duitsche binnenverkeer. De vraag of er nut is het warenvervoer tusschen het Rijk en Oost-Pruisen per schip te verzekeren, heeft geen reden van bestaan meer.’

Jaarlijks, inderdaad, benuttigen ongeveer 600.00 reizigers de transitotreinen, terwijl het aantal, dat de scheepvaartlijn Königsberg-Stettin in beide richtingen neemt, 5000 niet te boven gaat.

Alhoewel Duitschland dus ten veile de doorvoerlijnen van West naar Oost en vice versa benuttigt, was het Duitsch vervoer in ton in 1924 slechts de helft van het Poolsch vervoer in de richting Noord-Zuid, dus van Dantzig naar Polen en omgekeerd.

Sindsdien is het verschil in 't voordeel van den Poolschen handel nog gedurig toegenomen. Zoo het vervoer in dien zin 2.783.860 ton in 1924 bedroeg, klom het twee jaar later tot 6.857.384 en bleef op dat peil in 1927.

Hedendaags is de Poolsche doorvoerhandel vijfmaal zoo groot als de Duitsche.

Economisch is dus het bezit van Pomeranië door Polen meer als gewettigd; daarop doelde Hugh Dalton, als hij in zijn reeds vermelde boek schreef: ‘Van jaar tot jaar wordt de positie van Polen in “de gang” sterker en sterker.’

Er zijn nog veel ‘gangen’ in de wereld.

De Poolsche gang is geen uitvinding, tegen Duitschland gericht. Er zijn zooveel gangen in de wereld, waar de geschapen toestanden soms veel lastiger zijn:

1°) Zoo een Hollander per spoor van Rotterdam naar Terneuzen moet, is hij verplicht over Antwerpen te reizen (door een Belgische gang).

2°) Wilt ge van Bazel naar Schaffhausen, beide steden van het Zwitsersch grondgebied, vergeet uw pas niet zoo ge Duitscher noch Zwitser zijt, want ge reist door de Badische gang. -

3°) Duitschland en Zwitserland zijn nabuurstaten. Een vreemd reiziger wil van Zürich naar München. Hij meent met een Duitsch visa in orde te zijn. Doch te Bregenz, aan het meer van Constanz, wenscht hij even af te stappen: de streek is schoon... ónmogelijk hij bevindt zich in de Oostenrijksche gang.

4°) De reiziger van Hasselt naar Gladbach moet door de Nederlandsche gang.

5°) Een Franschman wil van Gex (Ain) naar Annemasse (Haute Savoie). Er is dertig kilometer tusschen beide plaatsen, maar om geen reusachtigen omweg te maken moet men door de ‘Zwitsersche gang’ van Genève.

6°) Bezoekt de Italiaansche meren. Van Mennagio naar Pallanza, aan de oevers van de Lago di Como, voert de kortste en schilderachtigste baan over Lugano. Maar vergeet niet uw pas in regel te stellen, want ge moet door de Zwitsersche gang.

7°) Een Kanadees, na een reis in Europa, ontscheept te St John en neemt zijn reisbiljet voor Ottowa; welnu, over meer dan 300 mijlen loopt de Canadian Pacific Railway door den staat Manie, de Amerikaansche gang.

8°) Een Sammy moet van Buffalo naar Detroit. Hij reist met den Ney York Central of den Michigan Central, maar in de twee gevallen gaat de reis hoofdzakelijk door de provincie Ontario, dus door een Kanadeesche gang.

9°) In het Westelijk gedeelte van de Vereenigde Staten volgt de grens tusschen den staat Britsch Colombia en Washington V.S. den 49n breedtecirkel. Het is dan niet te verwonderen dat in die bergachtige streek, tusschen de rivieren Colombia en Similkannen. de Kanadeesche spoorweglijn achtmaal de grens der Vereenigde Staten overschrijdt.

Wat al ‘gangen’... en de lijst is verre van volledig!

Wat is het besluit?

In al die ‘gangen’ geschiedt het verkeer op zeer voldoende wijze en geene der nabuurstaten eischt een grensherziening; men vergenoegt zich met economische overeenkomsten in 't belang der beide landen.

Zoo de toestand in Oost-Pruisen soms moeilijk is, komt dit door het gemis aan een Duitsch-Poolsch handelsverdrag

De Duitschers spreken graag van de verwurging van Oost-Pruisen. Deze provincie heeft een oppervlakte van 38.521 Km^2 (1¼ maal België) en telt 2.200.000 inwoners.

Zulk een toestand is niet eenig.

1°) Zara en omstreken werden bij het verdrag van Rapollo door het koninkrijk der Serben, Kroaten en Slovenen aan Italië afgestaan. Dit gebied is gansch van Italië afgesloten en op 150 Km. van Fiume, de dichtstbijgelegen Italiaansche stad. Zij is zelfs alleen op betrekkingen per zee aangewezen, daar geen enkele spoorwegverbinding met Italiaanschen bodem bestaat.

2°) De toestand van Ulster kan met dien van Oost-Pruisen vergeleken worden.

3°) En wat zeggen van Alaska? Nochtans komt het bij de Amerikanen niet op, het kustgebied van Kanada op te eischen om Alaska aan het moederland te verbinden.

Als men zich op een ander standpunt stelt, ziet men dat de toestand van Oost-Pruisen, een weinig dicht bevolkte provincie, veel voordeeliger is dan die van Zwitserland, Oostenrijk, Hongarije en Tcheco-Slovakije, die geen kustland bezitten en zich dus van vreemde havens moeten bedienen. Oost-Pruisen heeft minder inwoners dan Zwitserland, het kleinste der vier opgesomde landen; nochtans heeft het een eigen kustgebied en een eigen haven: ten andere, een land dat aan de zee grenst, kan van geen wurging spreken.

Zoo de economische toestand van Oost-Pruisen moeilijk is, komt dit enkel voort uit het gemis aan een handelsverdrag.

Deze moeilijkheden werden reeds in 1919 door den Duitschen economist Dr. Fritz Simon, voorzitter der Handelskamer te Königsberg, voorzien en hij kwam tot volgend besluit:

'Alhoewel het den Pruisen niet toelacht, is een tolverbond van Oost-Pruisen met Polen een noodzakelijkheid. Aldus zou de economische ontwikkeling van Oost-Pruisen zeer gediend zijn, daar het een reusachtig hinterland zou krijgen, zonder al de tolmoeilijkheden die nu oprijzen. Polen zou een deel van zijn uitvoer over Königsberg verzekeren. Alleen als het economisch bloeiend is, kan Oost-Pruisen op politiek gebied zijn aansluiting bij het Duitsche rijk bewaren.'

Het is hersenschimmig te hopen dat Duitschland plotseling zijn houding tegenover Polen zal wijzigen. De beste oplossing ware dus een tolverbond onder den vorm van een Duitsch-Poolsch handelsverdrag, dat, zonder in het minst afbreuk te doen aan het bestaan van Oost-Pruisen, de politieke betrekkingen in Oost-Europa zou verbeteren en de beste waarborg zijn van den vrede.

Als we zeggen dat de welvaart van Oost-Pruisen vooral afhangt van zijn Poolsch hinterland, kan men hooge kreten slaken, maar de aardrijkskunde is daar om deze bewering te staven. Rijnland is, dat weet iedereen, het hinterland van Antwerpen en Rotterdam, en dat wettigt geen enkele annexionistische gedachte.

Dank zij Polen is Dantzig de eenige haven in de wereld, waarvan in- en uitvoer sinds den oorlog vervierdubbeld zijn.

Terwijl de beweging der havens Stettin en Königsberg is verminderd sinds den oorlog, is Dantzig er reusachtig op vooruitgegaan.

Waaraan is dat te wijten? Alleen aan het feit, dat 30% van de gansche handelsbeweging van Polen over Dantzig gaat en dat 95% van de waren die te Dantzig worden gelost of geladen, van Polen komen of er voor bestemd zijn.

In de eerste jaren na den oorlog, was het nationalisme der Dantzigers nog zoo scherp, dat deze bevolking zulke verheugende uitslagen nog niet als voldoende aanzag, in ruil van de solidariteit die hen aan Polen bindt.

Er is echter een kentering gekomen. Dr. Werner Mahrholz heeft onlangs in de Vossische Zeitung (19-8-28) een artikel geschreven, waarin hij getuigt, dat de Dantzigers nog steeds naar harte Duitsch, maar zich niettemin bewust zijn, dat ze zonder Polen economisch ten onder gaan.

De ontwikkeling der handelsbeweging in de haven van Dantzig wordt sprekend weergegeven door onderstaande tabel, die de totale cijfers van in- en uitvoer opgeeft:

Jaar	Schepen	Tonnenmaat
1912	5.966	1.963.805
1922	5.409	2.851.949
1923	5.786	3.412.180
1924	6.642	3.283.033
1925	7.944	3.735.162
1926	11.870	6.828.320
1927	13.892	7.832.431

Zooals men ziet is het trafiek in 1927 viermaal grooter geweest dan in 1912, het voordeeligste jaar vóór den oorlog, en 15% hooger dan in 1926. Tezelfdertijd is ook het aantal regelmatige scheepvaartlijnen met aanleghaven te Dantzig vermeerderd. Op dit oogenblik zijn er 67 lijnen, die de betrekkingen met al de voornaamste havens van de wereld mogelijk maken. Het aantal han

delsvlaggen is gestegen van 11 in 1912 tot 27 in 1927 en Duitschland bekleedt de eerste plaats wat de tonnenmaat betreft (26%), gevolgd door Zweden (22%), Denemarken (20%) en Engeland (10%).

Dantzig is van een derderangs-haven tot een der eerste havens van de Baltische zee en zelfs van de Noordzee gegroeid en overtreft Göteborg, Malmö, Stettin, Leningrad, Lubeck, Reval, Königsberg, Riga, Memel enz.; slechts Hamburg, Bremen, Kopenhagen en Stockholm kunnen op grooter verkeer wijzen.

De toekomst en de welvaart van Dantzig zijn aan een nauw samenleven met Polen verbonden.

Een nieuwe haven, Gdynia, is noodig gebleken.

De snelle ontwikkeling van het economische leven in Polen en de aangroei der bevolking laten een stijgende toename van de overzeesche handelbetrekkingen van Polen verwachten. Daarom is het, dat de haven Gdynia werd gebouwd, niet om de mededingster van Dantzig te zijn, maar om in toekomstmogelijkheden bij tijds te voorzien. De ondervinding, op juiste gegevens gegrondvest, bewijst, dat in een nabije toekomst de twee havens met moeite zullen volstaan voor de economische bedrijvigheid van het herworden Polen.

De werken te Gdynia, visschersdorp aan de golf van Dantzig, maar op Poolsch grondgebied gelegen, werden in 1921 begonnen. Slechts in 1924 konden zij ernstig worden doorgevoerd. Heden is reeds een gansche stad verrezen.

De haven is nog niet in orde, maar reeds volgt het verkeer een zeer snel stijgende lijn. Ziehier enkele cijfers:

Jaar	Schepen	Tonnenmaat
1924	54	81.232
1925	164	146.162
1926	601	412.951
1927	1080	824.842

Vooral de uitvoerhandel is groot en dit is toe te schrijven aan het inschepen van kolen. Gdynia is tot nu toe vooral de kolenhaven voor Polen; wat de andere waren betreft, zal in- en uitvoer

op groote schaal eerst mogelijk zijn nadat de aanlegkaaien volledig zullen gebouwd en de opslagplaatsen overdekt zijn, wat dit jaar zal gebeuren.

Na voleindiging der eerste reeks voorziene werken zal Gdynia 2 millioen ton kolen en 350.000 ton andere waren per maand kunnen uit- en 150.000 ton produkten invoeren.

Polen vergeet nochtans de noodwendigheden van Dantzig niet. In Juli 1927 werd door den havenraad van Dantzig, op initiatief van Polen, een buitenlandsche leening van 20 millioen Dantziger gulden aangegaan, tot uitbreiding der haven. Deze leening werd mede door Polen gewaarborgd, wat wel bewijst dat er van geen boycott van Dantzig sprake kan zijn. Twee havens voor een land als Polen zijn ten andere nauwelijks toereikend.

Zekere Duitschers, o.a. Arnold Rechberg, stellen volgende oplossing voor: Polen zou de gang aan Duitschland afstaan, maar in ruil Lithauen met de haven Memel ontvangen.

Zulk plan is onuitvoerbaar, niet alleen om redenen van politieken en zedelijken aard, maar ook omdat Memel een kleine zandige haven is, die zelfs op dit oogenblik na Gdynia komt.

In het voordeeligste jaar (1913) bereikte de geheele havenbeweging slechts 800 schepen met 700.000 ton.

Besluit.

Alles over de ‘gang’ is gezegd.

Het geldt dus een Poolsche provincie, die in een tijdverloop van duizend jaar tweemaal, telkens ongeveer 150 jaar, van het moederland werd losgerukt, maar daarna ook telkens terugkeerde.

De bevolking - de Duitschers bekennen het - is steeds Poolsch gebleven.

Langs de gang bezit Polen, met 30 millioen inwoners en een aangroei van 350.000 zielen per jaar, zijn eenigen uitweg naar de zee.

Alle gemak van doorvoer wordt aan Duitschland gegeven en toch is het Poolsch vervoer van Zuid naar Noord vijfmaal zoo groot als het Duitsch vervoer van (West naar Oost.

Duitschland bezit geen enkel historisch recht op de ‘gang’ en deze hindert Duitschlands betrekking met Oost-Pruisen niet.

Nochtans eischt Duitschland de ‘gang’ op.

Waarom?

Uit politieke en strategische redenen.

In de middeleeuwen drong het Germanisme het Slavisme achteruit van de Elbe naar den Oder en verder tot den Weichsel. Maar dan was het nationaal bewustzijn ook nog niet gevormd.

De toestand is nu gansch anders. Het Germanisme voelt rond zich staten met sterke nationaliteit en zedelijke eenheid. De herwording van Tcheco-Slovakije en van Polen zijn een nederlaag voor het Germanisme; de fierheid van Duitschland, die te alle tijden de Slavische landen als kolonisatiegebieden had aangezien, is gekrenkt.

Arnold Rechberg, een groot Duitsch industrieel, reeds hooger vermeld, schreef:

‘Recht heeft niets te zien met politiek; alleen krijgs- en economische macht tellen voor Duitschland en zoo Polen de “gang” niet goedschiks teruggeeft, zal Duitschland het een afstraffing bezorgen, waarbij het niet alleen dat gebied, maar ook Posnanië, Opper-Silezië en andere streken zal inboeten.’ (Avenir - Parijs 7-8-1927),

Zulke hooghartige taal is niet nieuw en verwondert niet.

Juist omdat het recht niet telde, en omdat een Duitsch Rijkskanselier een onderteekend verdrag als een vodje papier mocht aanzien, stonden vier en twintig landen in de wereld naast België en Servië.

Heeft die les dan tot niets gediend? Zal Duitschland steeds vergeten dat het niet alleen is op de wereld, dat ook andere volkeren recht op vrij bestaan hebben?

Er werd hier alleen gesteund op historisch, economisch en ethnographisch recht.

Er zijn ook zedelijke argumenten, die niet minder sterk zijn.

Het recht heeft in den laatsten wereldkrijg gezegevierd. Grenzen die volstrekt iedereen bevredigen bestaan niet; niettemin mag men bevestigen dat de huidige toestand zeer de rechtvaardige grensregeling nabij komt.

Waarom zouden misplaatste nationale fierheid en strategische redenen het moeten winnen op het recht van een jong en levens-

krachtig volk? Waarom zou de verbinding over land van een provincie met het moederland, belangrijker zijn dan de vrije toegang van een groote natie naar de zee?

De gang is noodig voor den economischen, zooniet voor gansch den vrede van Europa; want het bezit van gansch de Baltische kust door Duitschland, zou andere landen (bv. Tcheco-Slovakije) totaal afhankelijk maken op handelsgebied, terwijl nu een vrije uitweg naar de zee bestaat, zonder Duitsche lijnen te moeten bezigen.

De toekomst is niet aan diegenen die slechts droomen van grondgebiedvergrooting en aanhechting, maar aan diegenen die streven naar het onzichtbaar maken van alle grenzen.

Die vredespolitiek wordt door Polen gevolgd, maar anders over het bestaan van de ‘gang’ denken dan von Bismarck toen hij zeide: ‘Voor een Poolschen staat is het bezit van Dantzig (dus van Poolsch Pomeranië) een hoofdzakelijke levenskwestie’ is onmogelijk.

De bloem bloeit op een tengeren stengel; maar snijdt men den stengel door, dan sterft de plant.

Polen ook heeft een eigen uitweg op de vrije zee, maar dien uitweg willen wegnemen is Polen den levensader doorsnijden.

Het is van Europeesch belang dat dit niet gebeure.

M. DE PRAETERE.

Vrouwensilhouette

Het was heel stil in 't groote huis... en niemand, zij alleen.

Ze had de knusse zitkamer netjes geschikt, als een tempeltje van luxe en gezelligheid. En stilaan werd het er als broeikasatmosfeer in licht-overdadige hitte, met zoovele bloemen, frischkleurend overal, en over alles heen doordringend haar eigen, penetrant parfum van jasmijnbloesems.

Maar ze hield zoo van die bloemen-vochtige warmte, die als een wellust liggen kon om haar moe lichaam, languit gestrekt op den divan. Ze hield er van,... evenals van 't warme opkleuren van haar rood- en groen fluweelen peignoir, vast om haar heen geslagen als een mollig kokertje, verradend zachte lichaamslijning, nonchalant ver-open glijdend over het mat-witte der borst. De cigarette, opbleekend uit haar rooden, zinnelijken mond, gloeide als een gouden vlammetje in den schemerschijn der kamer, alleen verlicht door één zijde-overkapte lamp, droomerig.

Zacht blies ze de rookkringetjes omhoog en volgde ze met haar onverschilligen blik uit donkere, half-toeë oogen. Even glimlachte ze denkend:

‘Nou ben ik net een haremvrouwtje, wachtend op m'n heer, een heer die niet komen zal.’

Even trok droefenis om haar hart.

Weer had ze het vreemde, hongerend gevoel, dat zoo pijn deed, wanneer ze zich voelen ging, intens, als een katje dat kou heeft en ellendig is, dat zich koesteren wil in warmte, zacht spinnen, voldaan van gestreel, nooit verzadigd, steeds hunkerend naar glijden van voorzichtige handen over mollige vacht. De eenzaamheid en de stilte sloten zich om haar. Toch bleef er een groot verwachten rusten in haar hart, alsof er iets komen moest nu, in de zwijgende stilte van den geurigen avond, en al het stemmige rondom. O! en die honger altijd in haar jonge ziel!

Nu greep ze weer naar 't boek, dat ze even peinzend verlegd had, en las, tot bij een passage, waar ze niet over heen kon, omdat die ontroerde en ze begrijpend vergelijken ging.

Ze herlas:

'Elle était arrivée à cette heure de la vie, où l'on ne peut plus vivre sans compagnon. Et la femme moins que l'homme: car en elle ce n'est pas seulement l'amante, c'est la mère que l'amour éveille. Elle ne s'en rend pas compte: les deux aspirations se fondent en un même sentiment.'

(L'ame enchantée)

R. Roland.

Langzaam liet ze 't hoofd weer achterover zakken.

Het rood-lederen muiltje bengelde aan de punt van haar voet, die lusteloos op en neer bewoog. Ze sloot de oogen en vochtig scheen haar warme mond verlangend iets te wachten.

Toch was het mooi in haar, gelukkig. Ze was er trotsch op. Geen branden van hartstocht in rillerig lijf, geen hunkeren naar wellust en zinsbevrediging, maar kalmte, met alleen mooi-stil snakken naar wat teerheid, wat woorden als bloemen om er een tuil van te binden, wat lieve gebaren, misschien een arm om haar tengere lenden,... misschien een simpelen kus op haar weeken mond.

Ze wist, hoe haar lichaam als een bloemenstengel buigen kon naar den geliefde toe, bij den druk van z'n arm, en hoe heel de teerheid van haar vol, jong hart kon besloten liggen in twee woordekens: 'M'n lieveling.'

Ze fluisterde 't zachtjes: 'Lieveling!'

Dan glimlachte ze weer in zelfbespotting om dat plots herboren worden van het droomen-meisje, het ouwe romantisme, onwerkelijk, nog niet getoetst aan 't harde, volle leven.

Dat was nu zoo anders! Hoe kon zij, vrouw geworden, en zóó diep vrouw, in beter weten, nog zoo denken? Maar heel die avond scheen van zwakheid, en liefde en verlangen.

En al dacht ze nou nog zoo beslist in haar geest, dat liefde niet was, niet zijn kon, toch bleef ze hongeren.

Ineens beefde een beeld in haar op en dacht ze, hoe ze den laatsten tijd stilaan gekomen was tot sterke sympathie, zweemend

naar teerheid zelfs,... met heel zich inspannen van haar vrouwelijke behaagzucht. Het leek wel niets dan sympathie, maar zoo hecht, zoo nuanceerend naar warmer gevoel, dat het angstigde in haar, als z'er om dacht.

Ze wist ‘hem’ 's avonds gaan naar z'n eigen vrouw en eigen tehuis. Hij was geen eenzame als zij. Het leek haar wel alles nog zuiver en net zooals 't hoorde.

Maar als het nu eens later...

Nee,... zoo wou ze niet denken.

Ze zou het mooie houden in haar hart, dankbaar-voorzichtig omdat het zoo zeldzaam was in al het leelijke van leven. Bleek, als groote, witte bloembladen, lagen haar handen licht op het roode fluweel van haar peignoir. En langzaam hief ze de armen, alsof ze streelen wou, zachtjes, even maar...

Ach! maar wat deed ze gek! Wat lag er toch in dezen avond, dat zoo vreemd bedwelmend aandeed?

Dan lei ze zich te rusten neer, gedachteloos, alsof ze wegzonk in een mollige, wolkige zachtheid van ongekende dingen als zoovele armen die haar opvingen. En de minuten gleden voorbij, geruischloos in de stilte, zwaar van droom.

Toen schrok ze op. Men belde. Wie kon dat zijn? Rillerig sloeg de kou om haar warm gekoesterd lijf in de gang. Door de ineens wijd-open deur gaapte de donkerte der straat; middenin, vaag, hooge mannengestalte, die vlug, behendig, gedecideerd binnenstapte.

Een lachend gelaat boog naar haar toe, glanzende blik zocht haar oogen.

Ze week en stiet beverig uit: ‘Ik ben alleen. Ik kan U niet ontvangen. Kom U asjeblieft weer, een andermaal.’

Z'n glimlach lichtte guitig op in z'n jongensachtig gezicht.

Nerveus vroeg ze: ‘Wat wenscht U?’ en trok het fluweel kouwelijk en beschermend dicht over den hals.

- ‘Een boek?’ - Ze voelde 't duidelijk aan als een voorwendsel om binnen te komen, daarachter meende ze te raden andere inzichten.

Onzeker liet ze hem staan in de gang met een vlug: ‘Ik haal het gauw.’

En ze merkte nog, hoe hij daar stond, heel zooals ze hem kende, groot, nonchalant, indringerig, belust op kleine sensaties, zingeprikkel, vlinderend van bloem tot bloem, lichtzinnig, altijd eigen genot zoekend, volkomen egoïst als zoovelen. En al was hij soms oppervlakkig aantrekkelijk in z'n stil liefdoen, z'n bewuste galanterie, toch voelde ze geen zweem van sympathie voor hem, wel minachting om z'n onrustig altijd zoeken en fladderen bij zoovele vrouwenfiguurtjes. Z'n komst nu, zoo ongevraagd in den laten avond, kwetste haar.

Onbewust ging ze denken om dien andere, vergelijkend.

Toen ze terugkeerde van de boekenkast, stond hij binnen in de zitkamer en sloot de deur.

Ze schrok. Het bloed sloeg op naar haar wangen. Maar weer dadelijk zelfbewust, wetend, trotsch, hoe hij zich misrekenen zou, herstelde ze zich.

Toen zei hij gedempt: ‘Wat ben je mooi zoo!’

Ze glimlachte, tot ze ineens in z'n oogen zag wat ze zoo goed te herkennen wist, dat begeeren alleen, zonder liefde, waarvan ze walgde.

Vlug stak ze haar hand uit, afwerend. Hij greep die en zoende ze hartstochtelijk.

- ‘Hou op’ - smeekte ze, maar radeloos voelde ze reeds z'n arm vast om haar heen en z'n lippen gulzig, brutaal, in een langen zoen op haar half-open mond. Ze sloot de oogen. Was dat nu wat ze wanhopig verlangd had, heel dien avond van stille verwachting? Een gevoel van afkeer en ontgoocheling kroop op tot een krop in haar keel, dreigend.

Toen wrong ze zich wild los. Nee! dat niet! Geen hartstocht alleen, wellust ontdaan van al het mooie, van alle teerheid, wellust naakt.

- ‘Ga heen,’ zei ze. ‘Ga asjeblieft heen,... of ik ga! Ik hou niet van je. Ik kan niet van je houden. Ik minacht je. Je bent een flirt... Je vraagt niet eens liefde, je geeft die ook niet,... je vraagt alleen het oogenblik en wat armzalige zinnelijkheid. Ga heen! Ik kan niet opgaan in een flirt. Mijn verlangen is wijder.’

Hij glimlachte: - ‘Er is niets dan flirt.’

- ‘Dat is niet waar!... En als het zoo ware, ellendig genoeg, dan zal ik nooit weer gaan tot iemand, dan wil ik leeren wat berusting is en leven zonder liefde.’

Hij lachte, wou haar weer omvatten, boos om den verloren tijd. Maar ze stelde zich vlug buiten bereik.

Haar weerstand prikkelde hem. Maar hoe hij nu ook zich inspande, overslaande van het stil-verlokkende tot het brutale, niets ontziende, ze bleef trotsch, stijfhoofdig en beslist.

Toen ging hij eindelijk, innerlijk woedend, niet begrijpend dat fijne gevoel in haar, dat meer vroeg dan wat hij geven kon, niet begrijpend haar weerbarstigheid, terwijl hij, ervaren vrouwenkenner, toch gevoeld had haar honger naar gestreel.

Binnen was het kacheltje triestig aan 't dooven en al dadelijk kroop de kilte in alle hoeken.

In 't vage schemerlicht lag op den divan, languit, wild snikkend en hulpeloos ineens, het jonge vrouwtje. Al het gezellige, het stemmige leek nu weg, vervangen door een leegte die eindeloos scheen. En zoo eenzaam, zoo verlaten voelde ze zich..., intens beleedigd, opstandig, vuistjes ballend van woede en onmacht en ontgoocheling. En het ging zwaar aan 't soezen en aan 't malen door haar hoofd, wanhopig:

- Zal haar leven nu moeten worden als een blakke vlakte van zand?... Alleen lokkende horizonten in de wijde verte, altijd ver en onbereikbaar? Nabij, alles dor en immer dorstig de mond? Zal er nooit liefde weer komen als een blije vogel in haar moegehongerd hart, dat boordevol gevuld is, als een urne uit een tempel, met den balsem van haar teerheid, haar zachtheid en haar min? Zal haar jong lijf, nog pas ontloken in vrouw zijn, niet meer weten mogen de weelde van gestreel in warme liefde? Zal het alles koud zijn, haar leven koud, tot aan het einde, het einde zelf koud, wanhopig eenzaam... en in geen enkel minnend hart latend herinnering aan wat ze eens was en dat ze eens geweest is? Alles uit, heel uit, voor goed?

Voor goed? Nee, het kan niet. De dood van het lichaam staat

bij het einde en wijkt geen voet... Maar al de schatten van een rijk hart kunnen niet sterven en tot niets vergaan.

Stille troostgedachte zij 't haar in 't leven, te denken, dat ze eens weer opbloeien zal, haar zelfde ziel, haar ziel van liefde in ander lichaam, opdat ze weder leven kunne om eindelijk haar honger weg te ruimen, gansch haar rijkdom, onuitputtelijk bijna, te geven, ééns gansch en groot te geven in z'n machtige weelde, àl haar liefde!

Haar teere en zachte liefde van katje dat bedelt, haar gulle liefde van zichzelf vergetend geven, haar hooge liefde van opgaan in aanbidding, in zuivere goedheid, haar rijke liefde in alle nuancen en vormen zooals ze is in haar hart zoolang reeds: liefde van klein meisje in onschuld, liefde van jonge vrouw in eerlijke overgave, liefde van de vrouw tot den echtgenoot, liefde van geliefde voor haar minnaar! Alle liefden tegelijk in haar, één voelen!... Wanneer zal zij die geven mogen, tot al haar honger in geven stilt?

Zoo was nacht gekomen... en eindelijke rust.

En de gevreesde kou sloeg, nu zacht als een zwijgzaam lief, haar kille armen om het stiller, trager schokkend, weeïg lichaam van de jonge vrouw en riep den slaap over haar heen, erbarmend.

GERMAINE GILSON.
October '26

Sterrenzang

Ze stond in den tuin, om haar leden de streeling van den wordenden zomernacht.

Tegen witten hofmuur rankte een kerselaarken op in fijn Japaansche freelheid. Al de bloemen hadden hun zonnige kleuren weggeborgen in blauwige avondnevelen. Ze keek peinzend naar een. dahlia, die dood bloedde nevens 't kerselaarken. In den schoonen nacht, die komen ging, zou de dahlia sterven, Verteederd raakte zij met haar vingertoppen even den verwelkenden gloed der aristokratische bloem.

Dan zag ze weer naar den hemel, die sprookjesblauw was en heel zuiver, en waarin flonkerden de sterren. De avondster straalde in prachtig gouden licht. In haar heerlijkheid verbleekten al de andere hemelkinderen. Ze lichtten nog bescheiden en innig op de wereld, die verzonken lag in gave rust. Groote en kleine beer flitsten in scherpe lijnen in de hemelstilte, en de melkweg glinsterde in volmaakte zuiverheid bij wegzinkenden horizon.

Oneindig was de stilte rondom haar. Alle stemmen van den luiden zomerdag waren uitgestorven. Gansch alleen stond ze nu met het weeldevolle leven van haar ziel. Daar hadden stormen in gewoed en wonden in gebloed. Nu was over dat alles een heerlijke rust nedergedaald. Haar ziel was een paradijs geworden vol licht.

Onder den bloeienden sterrenhemel rees zacht en trillend een mystisch zoete zang in haar. Bevend ving ze de klanken op:

Ik ben gegaan langs vele wegen de schoonheid te giemoet. Er waren witte zondoorgloeide banen, en donkere kronkelsteegjes, waarin slechts wat schamel lantarenlicht huiverde.

Ik vroeg de winden te beuken om mijn huis en opende mijn ramen voor den brand van een vernielende zon.

Ik zocht de ellende op en week, toen ik ze zag, er angstig voor terug.

Ik ging op de torens staan dicht bij de wolkenvluchten en de hemeldroomen om den geweldigen zang der klokken te hooren daveren over mijn hoofd, tot ik dronken werd van oneindigheid.

Ik wou de hemelen vangen in mijn handen, en streefde dwaas naar goddelijke dingen.

Mijn oog vroeg: eeuwigheid, en ik strekte mijn armen uit in ijlte.

Ik verlangde te worden gestreeld en gewond, en weer geheeld door het machtige leven, dat me wenkte, en waarnaar ik niet kon gaan.

Ik verlangde rondom mij, in mij, te hooren bonzen en huilen en slaan, en jubelen in grootschen wentelgang.

En angstkoorts gloeide in mijn oogen...

Toen kwam de ommekeer. Een avond, mooi als deze, werd mij het leven in al zijn schoonheid geopenbaard. Uit het goddelijk eeuwigheidsvuur spatte een genster open in mijn dorstige ziel. Heb dank!

Klokken luidden en bloemen bloeiden, en ik sloot de oogen in zaligen droom.

In mij was gerezen de liefde tot het leven in gansch zijn menigvuldigheid. O, heb dank!

Mijn liefde is oneindig als de avondhemel. Ze is zuiver als de klaarte van den melkweg. Ze is schitterend als de avondster. Sterren, valt thans neer in mijn handen! Ze zijn gelouterd nu van de vele dwaze daden, die er vroeger uit groeiden. Ze zijn thans blank en goed. Omstraalt ze met uw hemelsch licht!

Mijn liefde is tot de hemelen, tot de lachende hemelen van de meimorgens, tot de droeve hemelen, waaruit de herfstsmarten weenen, tot de hemelen van vuur en tot de hemelen van duisternis.

Mijn liefde is tot de aarde met haar vele vruchten en haar geurige weiden en de beekjes, die spoelen tusschen peinzende boomen.

Mijn liefde is tot de winden, die loeien en tieren, en martelen de landen.

Mijn liefde is tot de dorpjes met hun stille huizekens en net zonnige kerkje en de roode smis.

Mijn liefde is tot de torens, die rijzen hoog boven de daken en hun liederen beiaarden over de luisterende steden.

Mijn liefde is tot de moeders, die kinderen wiegen op den arm, en tot de vaders, die zwoegen zwaar en hard.

Mijn liefde is tot de menschheid, die klaagt en juicht en bidt.

De wereld is wonderschooii, en ik ben gelukkig!

CARMEN MAERTEN.

Januari 1929.

Ballade

De jaren volgen op de jaren.
De kommer bijt gelijk een zuur.
D'illuzies worden losse blaren.
Daar is een doode in ieder uur.
Al dieper daalt de blaffetuur,
Terwijl de kennis groeit van 't Ware.
Gezegend wie 't gezegend vuur
Der Liefde veilig kon bewaren!

Hoort ge de klok van het beraad,
Gij, zwerver, langs verstolen hoeken?
Wie steeds met alle winden gaat
Zal eeuwig naar berusting zoeken.
De Liefde is minnares der kloeken;
Het is de zuster van de Daad.
Gij, zwerver langs verstolen hoeken.
Hoort ge de klok van het beraad?

De kussen der verwaaide vrouwen
Zijn steelsche vlinders van den nacht.
En d'armen, die zich rond u vouwen.
De boden van een duist're macht.
't Bed is de tombe van de kracht.
Als daar geen cherubsoogen schouwen,
't Zijn steelsche vlinders van den nacht.
De kussen der verwaaide vrouwen.

Waar zijn de vrienden van weleer
De compagnons van Terpsichore,
Van Hebe, Venus en wie meer?
Verloren, hopeloos verloren!
Het werden Heeren Hooggeboren.
Ze spotten met zoon Ajasveer,
Al spoelen zij Mevrouw's teljoren.
Waar zijn de vrienden van weleer?

Wat gaven u de brave bazen?
Beloften, bros gelijk beschuit.
Waar zij triomfbazuinen blazen.
Zit gij te krabben op uw luit.
Ze joegen er den ijver uit,
Met al hun waardelooze frazen.
Ze loenschen op usw schralen buit.
Dat gaat zoo met de brave bazen.

Komaan, gezel, den kop omhoog!
Het is geen schande veel t'ontberen.
De pulverbussen bleven droog.
Hier past geen slepend Miserere.
De dichter sprak: ‘Het kan verkeeren!’
Dit zij de kram van uw vertoog.
Daarbij, de tijden zullen 't leeren.
Komaan, gezel, den kop omhoog!

A. DE MAREST.

Mijn Hart

Rooder was mijn hart dan 't Westen,
waar de zon juist slapen ging.
toen ik van uw jonge lippen
d'eersten liefdekus ontving.

Maar na nooit-gekende weelde
kwam de nooit-gekende smart;
en, als 't Oosten in den avond,
grauw en donker werd mijn hart.

En, mijn jongen, nu, trots alles,
weer zoo luid uw liefde spreekt,
glanst mijn hart als gouden schijn, die
door de morgenkimme breekt...

Hoe schoon!

Wat is het schoon, wanneer ik,
in uren zonder leed,
het wijde, stille heiligdom
van droomen binnentreed;

en ik weer, diep-gelukkig,
mijn liedje zingen kan.
En als dat schoon is, jongen mijn,
hoe schoon is liefde dan?

Hoe schoon is dan mijn liefde,
waarvoor mijn herte geeft
al 't schoone, dat ter wereld is
en dat de hemel heeft...?

BERTHA.

Vlaamsche Kroniek

Stijn Streuvels heeft weer een grooten roman geschreven: **De te-leurgang van den Waterhoek** (Uitgave Excelsior, Brugge) en vóór het boek van de pers kwam, kregen we een eigenaardig prospectus in handen, waarin de schrijver een hartig woordje zegt tot de pezewevers, die altijd gereed staan om een auteur ten doode op te schrijven, wanneer hij niet alle vijf voet met een nieuw werk voor de pinnen komt, of die, wanneer hij wat vruchtbaar schijnt, onmiddellijk den wijsvinger vermanend heffen en hem bezweren niet aan uitputtende overproductie te gaan doen. Dat gedeelte uit het prospectus is een brok plezierige literatuur, waaraan Streuvels-zèlf wellicht niet geheel vreemd zal zijn. We lezen daarin nog het volgende: ‘Streuvels heeft nooit gestoeft met titels van boeken, die nog moesten geschreven worden, en heeft ook altijd het aangekondigd werk geleverd. De **Teleurgang** nu - zijn vijf en twintigste boek ('t kleingoed niet meegerekend) - is nog bijlange “zijn eigen” teleurgang niet! Streuvels voelt zich nog springlevend - meer dan ooit in schik... en begint eerst te werken...’ Dat is een verzekering, die goud waard is!

Streuvels, de auteur van die grootsche fresco's, waarop het leven onzer landelijke bevolking van aan de Westvlaamsche boorden der Schelde in zijn meest kenmerkende episodes staat afgebeeld, heeft nooit op zoo eenvoudige wijze een boeiende geschiedenis verteld als deze ‘Teleurgang van den Waterhoek’. De groote beschrijver, die beter dan wie óók de plastiek van het landschap en van den zwoegenden mensch kan doen aanvoelen, heeft langzamerhand de verhaal-kunst onder de knie gekregen. En zie, alhoewel hij zich heel wat minder dan vroeger laat afleiden door de schoonheid van een brok natuur, toch zijn de bladzijden, die aan kleurenweelderige schilderijen gelijk zijn, in dit zware boekdeel talrijk en treffend. Maar blijkbaar heeft de groote beschrijver van vroeger, de vaak lyrisch-gestemde verheerlijker van wat er roert onder de oneindigheid der bewolkte luchten van Vlaanderen, op de heuvelkammen en langs de malsche hellingen, die er Schelde-waarts glooien, thans al zijn aandacht geconcentreerd op de menschen, wier zielen hij probeert bloot te leggen

aan het einde hunner daden. Het zijn geen verfijnde, door zelfkwelling verknaagde, over hun eigen leed en vreugd zich buigende personages, waarvan Streuvels het leven vertelt. In zijn boek, dat ook een proeve brengt van massa-psychologie, beschrijft hij het bestaan van een kleine gemeenschap, samenhokkend op een afgelegen gehucht, levend in afzondering, tuk op de onschendbaarheid van haar onafhankelijkheid. Een geweldige figuur is de oude Broeke, de veerman van aan de Schelde, de koning van den Waterhoek. En als een vreemde bedreiging rijst, van in het eerste hoofdstuk, naast hem de raadselachtige figuur van Mira, zijn kleinkind, geteeld, men wist niet waar, door een van zijn dochters, door Gitta-de-wonderbare, wier wegen hij nooit had begrepen.

Aan La Brière, het grootsche verhaal van A. de Chateaubriant - een der beste Fransche romans, die er in de laatste jaren verschenen - doet Streuvels' Teleurgang vaak denken, vooral in die deelen, waar hij meer bekommerd schijnt om het weergeven van het geheimzinnige leven der streek en van de gemeenschap, welke op haar bodem leeft, dan om het vertellen van de lotgevallen der individuen.

De ‘Teleurgang van den Waterhoek’ is een groot boek, waarin Streuvels een nieuw bewijs van zijn rijpe meesterschap heeft geleverd. Het is, niettegenstaande eenige omslachtigheid in den opzet en in de uitlijning van het verhaal, een boeiende roman, die zich, naarmate de hoofdstukkenreeks groeit, zoowel ontwikkelt in de diepte als in de breedte.

Van Stijn Streuvels verscheen (bij den uitgever J. Vermaut, Kortrijk) onder den titel **Levenswijsheid uit China,** een bundel met drie Chineesche vertellingen - De vrouw, die niet lachen wou; De geheimzinnige Beeltenis; De dochter van den bedelaarskoning - waarvoor Karel Maes zeer fraaie teekeningen maakte. Streuvels bewerkte deze verhalen naar den Duitschen tekst, door Franz Kuhn uit de oorspronkelijke taal overgezet. Het zijn drie boeiende vertellingen, waarvan de eigenaardige schoonheid nog verhoogd wordt door den klinkklaren eenvoud van Streuvels' Vlaamsch.

Het kerstverhaal **De drie Koningen aan de Kust** van Stijn Streuvels werd door den uitgever Lode Opdebeek (Antwerpen) met bijzondere zorg uitgegeven. Door Jules Fonteyne op heerlijke wijze verlucht, werd de tekst gezet uit de Garamont-type op de pers van den Eikelaar ter kunstwerkstede der gebroeders de Coene te Kortrijk en verzorgd door den meester-drukker Antoine Linse. Het boekje werd aldus tot een mooie gave voor den bibliofiel. In het aantrekkelijke verhaal hebben we Streuvels-op-zijn best gevonden als stylist en als verteller, die met motieven, aan de folklore ontleend en met woorden van volkschen geest door

ademd, een simpele legende weet op te bouwen en daarin kunst te verwezenlijken, waarin de verfijnde, op literair genot gespitste lezer zich zoowel vermeien kan als de gewone sterveling, die geboeid wordt door het wonderbaarlijke, dat Streuvels zoo goed te suggereeren vermag.

Felix Timmermans heeft zijn **Pieter Breugel** (Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon; Antwerpen, De Nederlandsche boekhandel) geschreven, nadat hij hem 'uit zijn werken' had geroken welke bekentenis onmiddellijk een indruk van originaliteit moet wekken. En die geromanceerde biografie van een onzer grootste schilders is weer geworden tot een plezant boek, waaraan men uren van genot beleeft zonder er zich veel om te bekommeren of al hetgeen de blijhartige Timmermans verhaalt, volkomen overeenstemt met wat de geleerde kunsthistorici over Pieter Breugel vertellen. Men is zelfs geneigd heen te stappen over het tot een systeem verheven gebrek aan uiterlijke correctheid in de taal, waaraan de auteur van Pallieter een deel van zijn succes heeft te danken, omdat men gewaart, naarmate de genotvolle lezing vordert, hoe de verteller zich den geest van Breugel heeft eigen gemaakt, zoodat de schilder hem geworden is tot een broeder naar den geest. Neen, Timmermans deed niet het werk van een historicus. Hij liet zich bij het componeeren van zijn roman niet leiden door zijn critisch inzicht. Ware dit wel het geval geweest, dan zou menige bladzijde anders uitgevallen zijn. We bedoelen: voor wat den inhoud betreft. Hij heeft gegrasduind in oude boeken, aan Breugel toegeschreven wat over andere schilders wordt verhaald, o.a. door Carel van Mander in zijn beroemde 'Schilderboek.' Maar al die episodes zijn geworden tot eigen vleesch en bloed, tot vleesch en bloed van zijn 'bruur' naar den geest, van den met Pallieter vermaagschapten Pieter Breugel. In zijn feestgroet aan den schilder, die in 1924 werd herdacht te Brussel, heeft Timmermans o.a. dingen gezegd: 'Gij (Breugel) zijt onze spiegel; om te weten **wat** we zijn, hebben we maar langs de kleurige dreef uwer werken te wandelen en we zien ons. Gij zijt ons geweten; om te weten wat we zijn, hebben we maar in het boek uwer kunst te bladeren en we kennen ons'. Aan een verrassenden tocht door het land der eigen verbeelding, aan een avontuurlijke reis door het weidsche rijk der volksfantasie, is dit verhaal gelijk geworden. We zijn daarin meer getroffen geworden door de wijze waarop de auteur van Pallieter de verschillende aspekten van Breugel's kunst verheerlijkt door ze om te zetten in gelijkwaardige plastisch-rijke en kleurenweelderige bladzijden, dan wel door den psychologischen groei van den mensch en den artiest, dien wij toch ongaarne missen

in dit schitterende werk. Zullen we wijzen op enkele fragmenten, die ons in dezen roman ongemeen getroffen hebben, - op de hoofdstukken gewijd aan de ‘dikken’ en de ‘mageren’? Moeten wij hier uitdrukkelijk verklaren, dat zoo in dit boek de kunst van Timmermans gelijkenis vertoont met deze van Breugel-zelf, zij somwijlen meer nog denken doet aan deze van Hieronymus Bosch en, om van tijdgenooten te spreken, aan deze van Ensor?

In zijn jongsten roman **De Schandpaal** (uitgave Van Rijsselberghe en Rombaut, Gent) heeft Cyriel Buysse, die werkzamer is dan ooit en wiens groot talent al de viriele kwaliteiten heeft behouden waaraan wij Lente. 't Bolleken, Tantes, Het Ezelken en al die andere kostbare boeken te danken hebben, een dorp en zijn bewoners geschilderd gedurende den bezettingstijd. Dit verhaal is aldus geworden tot een kostbare getuigenis, waarvan de beteekenis met de jaren nog zal groeien. Dat is overigens het geval met al de boeken van onzen grooten - we schreven haast onzen eenigen romancier: hun innerlijke waarde zal door het nageslacht hooger worden aangeslagen dan door de tijdgenooten, welke deze werken zagen ontstaan, vaak de acteurs waren in de drama's, die daarin worden verteld.

Maar een roman als ‘De Schandpaal’, waarin Buysse er andermaal in slaagt in oppersten eenvoud van taal en beelding de hoogste kracht van uitdrukking te bereiken, biedt meer dan een relaas van feiten. Daarin worden twee mentaliteiten geconfronteerd: deze van vóór den oorlog en deze van na den wapenstilstand. De groote kentering in de moreele opvattingen, in de levensziening, welke gedurende den grooten krijg plaats had, buiten het bewustzijn der menschen om, en waarvan de resultaten plots te lichten begonnen als nieuwe, onuitroeibare zekerheden, van zoodra de daver der kanonnen de wereld met een beklemmende stilte en een bijna pijnlijken vrede had vervuld, dezen machtigen ommekeer heeft Buysse vroeger, doch minder volledig, geschetst in Uleken. Treffender wordt deze tegenstelling tusschen twee werelden thans saamgevat in een overweging van Lowiezeken, die heel haar leven vernietigd had gezien, wijl zij een ongehuwde moeder was, terwijl Zulma, haar dochter, die in denzelfden toestand verkeert, geëerbiedigd wordt: ‘Haar gansche leven was door die eene fout, door het bedrog van den man verwoest geweest. Zulma, daarentegen, klaagde niet, werd rijk beloond. Waarom dat groot verschil voor één en dezelfde daad?’

De Schandpaal is een boeiende roman, een waar levensbeeld.

Het Oog op den Heuvel van Theo Bogaerts (Uitgave De Spieghel, Amsteldijk, 143, Amsterdam) is een van de zeldzame

fantastische romans, waarop de Vlaamsche literatuur bogen kan Bogaerts kan vertellen. Hij schuwt zoowel omhaal van woorden als het gebruik van precieuse vormen ter uitdrukking zijner gedachten. Hij streeft veeleer naar een directe weergave van zijn verbeeldingen en naar bondigheid. Groote vraagstukken, die het huidige geslacht bezighouden, geeft Bogaerts gestalte in zijn roman, welke geheel doordrenkt is van den geest en de strevingen van dezen ontwrichten tijd. Het verlangen naar vrede strijdt er tegen de wetenschap, die telkens maar nieuwe wapens voor de komende oorlogen smeedt. En de menschen doorleven er hun smarten in de dreigende benauwenis van de grootstad. Ondanks een zeker cerebralisme, dat evenwel niet de uiting van elk mild der eigenaardigste verhalen, in de laatste jaren verschenen: een gevoel in den weg staat, is deze ronrnn van den nieuwen tijd een boek van spot, van tragiek, door een oprecht humanitair gevoel gelouterd.

In **Lobbe en Sefa** van A. Longerstaey (Uitgave De Sikkel, Antwerpen) leeft en joelt het vóór-oorlogsche Antwerpen, zooals twee kinderen, als Lobbe en Sefa, zijn zusterken, het hebben gezien. Al lezend in dat boekje, waarin de lotgevallen van twee menschenkinderen uit de oude Sinjorenstad doorheen de jaren van hun prille jeugd, worden verhaald, moesten we menigmaal denken aan Claes zijn ‘Witte’, maar dan was het om de originaliteit van Longerstaey's eerste werk onmiddellijk te constateeren. Hij kan smeuïg vertellen, zoo zonder eenige literaire pretentie, deze jonge Antwerpsche schrijver, die wel een voorganger heeft gehad - Piet Vingerhoets, den auteur van een weinig bekend geworden boekje ‘Schuimertjes’ - maar dezen van eerst af ver voorbijgestreefd is.

Een boek van grooter levensernst is **de Ferde** (Uitgave De Sikkel, Antwerpen) waarin Ward Auweleer op aandoenlijke wijze verhaalt van een jeugd, die strijd was - struggle for life, struggle for love, zooals een der hoofdstukken betiteld werd - en ten langen leste een idyllischen zege bracht. Vooral de teere gevoeligheid van Ward Auweleer, die soms nog aarzelt in de keus van het typische woord ter verklanking van wat er omgaat in zijn scheppende verbeelding, maakt den roman zoo aantrekkelijk. Ook Auweleer heeft het land aan gezochtheid en literatuur. Hij verwoordt heel simpellijk de verschillende fases van het door levensechtheid gekenmerkt gebeuren, waarvan hij zoo gemoedelijk vertelt: lieve herinneringen, die soms weemoedig stemmen omdat ze reeds door het verleden zijn verteerd, smarten, waaraan men niet zonder verteedering kan denken nu ze schier vergeten zijn..

‘De Ferde’ is een mooi boek zonder eenige pretentie, gedragen door een groote oprechtheid-

Henri 't Sas, wiens novellenbundel we vroeger bespraken, liet thans een roman - 't **Donderbeestje** - (Uitgave Excelsior te Brugge) verschijnen. Dit boek brengt de eenvoudig-verhaalde, doch aandoenlijke levensgeschiedenis van de verarmde freule Ghriselda de la Motte. Men denkt onder het lezen soms aan Marlitt en ook even aan Werner, kortom aan de Gartenlaubeliteratuur, welke vroeger -rond de jaren 1890 en 1900 - zoo druk in 't Nederlandsch werd vertaald. Maar 't Sas, wiens verteltrant vrouwelijke kwaliteiten, als gevoeligheid en teere melancholie, bezit, kan ook bogen op een grooter frischheid en op meer levensechtheid en eenvoud dan de Duitsche schrijfsters met wier verhalen zijn ‘Donderbeestje’ wel eenige, zij het dan ook een oppervlakkige gelijkenis vertoont. Met dat al is deze roman een aanbevelenswaardig boek, hoofdzakelijk wijl de auteur er in slaagde het karakter van zijn hoofdpersoon degelijk te teekenen, terwijl hij de evolutie van haar gevoelens, van stugge hooghartigheid naar heiligenden deemoed, met fijne schakeeringen vermocht te noteeren.

LODE MONTEYNE.

Hollandsche Letteren

J. Slauerhoff, wiens **Archipel** we een paar jaar geleden zoo gunstig mochten onthalen, doet zich met **Eldorado** (C.A.J. van Dishoeck, N.V., Bussum) als een dichter kennen die het meesterschap nabij is en wiens werk voortaan behoeft gelezen te worden door ieder die iets voelt voor de Nederlandsche poëzie.

Het is nogal moeilijk, hem in enkele woorden te bepalen; zijn vers heeft de bekoring van iets elementeels, van de zee en de wolken, en het dynamische er van ontsnapt aan de scherpe ontleding.

Slauerhoff is essentieel romantisch. Enkele tonen van bitterheid zullen wel eens aan Tristan Corbière herinneren, maar Slauerhoff's romantisme komt het dichtst bij het Engelsche te staan. Byron's **Sardanapalus** gaf misschien wel een trek aan **Dschengis-Khan,** de vreemde atmosfeer van Coleridge's **Ancient Mariner** is in een paar stukken overgegaan, en de kleurrijke levensvolheid van den (hedendaagschen) dichter John Masefield vindt men hier soms wel terug. Dit romantisme bedoel ik echter zoozeer niet als het wilde, passievolle, heroïsche der tijden van koningin Elizabeth.

Daar is de tooverkracht van verre zeegezichten zooals ze moet gewerkt hebben op Francis Drake, daar is al het eenzelvige, en de wil om macht, en het bovenmenschelijke van Marlowe's helden. O, ons enge bestaan lijkt zoo ver, en al het duffe, alledaagsche, de stille grachten en de prakkezeerende menschjes! De liefde voor de zee, het avontuurlijke, het ruwe en schoone; de liefde voor het leven; een gloedvolle en gepijnigde blijdschap als die van Joseph Conrad, dat geeft deze dichter ons.

Slauerhoff. Men onthoude Slauerhoff. De beste Hollandsche dichter van de zee.

* * *

Jenne Clinge Doorenbos zet haar piëteitvolle uitgave van Herman Gorter's nagelaten werk voort met het publiceeren van het in 1917 geschreven **In Memoriam** (C.A.J. van Dishoeck, N.V., Bussum). Dit zijn verzen ‘bij den dood eener communiste’, korte verzen, van getemperde, innige vroomheid, blank en zuiver, heel zelden wat gewild streng, met enkele motieven die gaan en komen en samenvloeien in hun gegolf, en zich weer verspreiden, als in

een stille treurmuziek. Maar de droefheid is gedempt door de gouden blijdschap klinkende uit de simpele woorden, blijdschap wegens de ontdekking welke de verscheiden vrouw deed van het leven als één schoonheid en één liefde voor het heelal en voor de menschheid.

* * *

J.J. van Geuns heeft, in **Het Uur der Sterren** (Van Dishoeck, N.V., Bussum), enkele gedichten gebundeld die eerst verschenen in vooraanstaande tijdschriften.

De groote verdienste van deze verzen is hun vormschoonheid. Bijna alle Parnassiaansch van opzet en bijzonder vloeiend, met enkel een paar maal een nogal prozaïsche uitdrukking, geven zij blijk van groote vaardigheid.

De verscheidenheid der onderwerpen: kleine legenden, vooral over dood en kinderen, - of de eeuwigheid en het oneindige van de sterren, - of een paar visioenen zooals die ‘Schrijdende Blinde’, - of stemmingsvolle schilderijen, - of rustige stadsgezichten, die verscheidenheid in dezen kleinen bundel is misschien wat te groot. Het centrale gedeelte, dat overigens den titel aan het boek geeft, is wel het best geschikt om een echte dichtersgave te doen kennen.

Enkele verre echo's van Hölderlin zijn waar te nemen in dezen bundel, die een dichtersziel verraadt, maar een dichtersziel die meer mocht dwepen en Wat minder aan schilderijtjes doen.

* * *

Een uitstekend werk, dat diep doordringt in het wezen der dingen en ingegeven werd door een fijnen kunstzin, is: **Hollandse Schilders en Schrijvers in de Vorige Eeuw** door. Gerard Brom (W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, Rotterdam). In breede trekken saamgevat, is de stelling van den auteur deze: het romantisme in de schilderkunst was literair aangelegd en liet zich den weg wijzen door letterkundigen, voor wie het oog niet bestond en de geest alles was; het realisme en wat later het impressionisme en het neo-impressionisme schudden dit juk volkomen af, bekommerden zich veelal enkel om het zintuigelijke: die richtingen in de schilderkunst hebben sterk het literair werk beïnvloed van de Tachtigers; het einde der eeuw scheen te bewerken ‘een soort synthese van romantiek en realisme... die ging streven naar de stijl van de gemeenschap’.

Deze stelling, toegelicht door allerlei feiten en voorbeelden, wordt schitterend bewezen.

Er zijn wellicht enkele vlekjes. Romantiek in de schilderkunst wordt wel eens verward met genre-schilderen en met hetgeen

genoemd wordt ‘verdichting in beelden, nevenbedoelingen, bijgedachte, in een woord, literatuur.’ - Bij den onmiskenbaar grooten invloed der schilderkunst op de Tachtigers had de even onmis-kenbare invloed op hen van Keats, Shelley, en zelfs van Rossetti en Tennyson wel even moeten aangewezen worden; het zintuiglijke vonden de Hollandsche dichters ten minste zoo sterk in buitenlandsche literatuur als in de eigen schilderkunst. - Een zekere partijdigheid voor Van Eeden treft den lezer die in de vorige bladzijden de breede gedachten en de onpartijdigheid van den heer Brom had leeren waardeeren.

Dit zijn echter kleine vlekjes in een boek waar elk blad vol is van substantie en de fijnste beschouwingen den lezer bekoren. Men weet niet, of men den auteur met meer opgewekte belangstelling volgt wanneer hij over schilders dan wel over schrijvers spreekt.

En 'k zou wel aarzelen, het beste aan te duiden in dit boek, want er is zooveel rijkdom. Misschien daar waar het verschil wordt aangewezen tusschen de Israëls, en daar waar de invloed der schilders wordt onderzocht, o.m. op Van Deyssel en op Ary Prins.

Voor de kennis van de Hollandsche literatuur der 19e eeuw, evenals voor die der schilderkunst, zou men dit belangrijke boek niet willen missen.

* * *

In de reeks **Cultuurhistorische Studiën,** uitgegeven door ‘De Spieghel’. Amsterdam, liet Dr. J.F.M. Sterck een aangenaam boek verschijnen: **Van Rederijkerskamer tot Muiderkring.** Een beeld van de geleidelijke ontwikkeling van de literatuur, als spiegel van de beschaving in het door den titel bedoelde tijdperk. Een werk dat over het algemeen zeer eenvoudig is en door den oningewijde best verstaanbaar. Echter de vrucht van grondige studie.

Indien dit boek niets anders gaf dan prettig vulgarisatiewerk, zou het reeds veel lof waard zijn, te meer daar degelijke studie aldus werd verwerkt zonder die voor den gewonen lezer zoo hinderlijke opeenstapeling van citaten en allerlei kleine gegevens en verwijzingen. Maar het beeld is treffend van duidelijkheid, en laat heel wel zien hoe de Renaissance, met al haar verfijning, een noodzakelijk verband tusschen de kunst en de gemeenschap heeft willen doorbreken. Trouwens, in al zijn bescheidenheid brengt Dr. Sterck een paar dingen, die ook den geleerde zullen aantrekken. Hij drukt o.m. twee onuitgegeven refereinen van Anna Bijns, en de platen, waarmede het mooi verzorgde boek is versierd, zullen aan velen welkom zijn, daar weinig bekend.

* * *

Met zoogezegde documenten moet men voorzichtig zijn, zulks was reeds geboden lang voor de Utrechtsche werden veropenbaard. Aan de historische echtheid van de door Gerard van Engelrode ‘vertaalde’ **Merkwaardigheden uit het leven van Rabben Joseph Ben Johai** (uitgave Van Dishoeck, N.V., Bussum) zal men meen ik, niet gelooven. Enkele toetsjes verraden den uitvinder direct, en de eerste lezer de beste zal in deze ‘vertaling’ van een ‘Arabisch handschrift der 11e eeuw’, berustend ‘in de gereserveerde afdeeling Magische handschriften van het Oosten, der Vaticaansche bibliotheek’ een niet onaardig verzonnen geschiedenis zien, een nogal wonderbaar verhaal van een Joodschen geneesheer en schriftgeleerde, een heilig en verdraagzaam man die wat aan **Nathan der Weise** herinnert.

Waarom dit opzet dan? 'k Zie maar één antwoord: om een zekeren geur te geven aan deze ‘merkwaardigheden’, den geur van oude, eerbiedwekkende boeken, - een zekere atmosfeer. Maar dat is feitelijk kunstmatig en atmosfeer is er weinig in deze gegevens, die fragmentarisch blijven, en gewild droog, daar waar het onderwerp zich leende tot mooie fantasie, en zooveel treffen-der ware geweest indien het als een geheel werd voorgesteld. Boven deze pseudo-philologische techniek zal men toch verkiezen de atmosfeer en de plasticiteit van beproefde technieken: die van Flavbert, of van Couperus, of van Charles van Iersel.

* * *

M.F.J. de Jong leverde een bijzonder mooie vertaling van die wonderbare parabel van André Gide: **De Terugkeer van den Verlogen Zoon.** De welverzorgde uitgave is van Van Gorcum & Co, Assen.

Voor zijn vertaling van Winter door Friedrich Griese (‘De Spieghel’. Amsterdam) verdient Mr. W. Loeb de erkentelijkheid der Nederlanders. Aldus wordt een grooter publiek in de gelegenheid gesteld, een werk te leeren kennen, dat in Duitschland onthaald werd als het geweldig meesterstuk van een jong en weinig bekend schrijver.

Het is een geweldig meesterstuk. Ik zeg het in het volle bewustzijn der draagkracht van zulke woorden.

FRANZ DE BACKER.

Duitsche Kroniek

Handbuch der Literaturwissenschaft, herausgegeben von Prof. Dr. Oscar Walzel (Bonn), unter Mitwirkung von Prof. Dr. E. Bethe, Prof. Dr. B. Fehr, Prof. Dr. Th. Frings, Prof. Dr. H. Hecht, Prof. Dr. H. Heiss, Prof. Dr. A. Heuschler, Dr. St. Hock, Dr. A. Kappelmacher, Prof. Dr. W. Keller, Prof. Dr. v. Klemperer, Dr, A.H. Kéber, Prof. Dr. J. Körner, Prof. Dr. E. Lommatzsch, Prof. Dr. F. Strich u.a.

(Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion m.b. H. Wildpark-Potsdam. Preis für eine Lieferung (32 S.) R.M. 2.20.

In Jrg. XVI, nr. 8, spraken wij voor het laatst over dit Handbuch. Er zijn op dit oogenblik 89 afleveringen verschenen; hier volgt een overzicht, voor zoover dit nog/ niet in vorige nrs. is gebeurd.

Die romeinischen Literaturen von der Renaissande bis zur französischen Revolution, door Prof. Dr. Klemperer, Priv.doz. Dr. Hatzfeld, Prof. Dr. Neubert, is met 13 afl. of 420 blz. volledig.

Klemperer, die de leider is van het driedeelige werk (Italië. Spanje, Frankrijk), is ook de schrijver van het deel Italië.

Waar begint de Renaissance? is de overweging waarmee ook hij begint, - een vraag trouwens die hij in een ander werk breedvoerig heeft behandeld. Niet met Dante, zegt hij (en hij voegt er bij waarom), maar wel met Petrarca, - Petrarca die saam met Boccaccio tevens begin en onovertroffen hoogtepunt der Italiaansche Renaissance is. Want duurde het 150 jaar voor een even krachtig genie als Petrarca verscheen, een krachtiger geest heeft de Italiaansche Renaissance-literatuur niet gekend. Ten bewijze van den overwegenden invloed dien Klemperer hem toekent, knoopt hij elk nieuw hoofdstuk vast aan deze figuur van het begin. Wij krijgen achtereenvolgens Die Epigonen / Volkstümlich-pro fanes Dichten / Volkstümlich-geistliches / Der Humanismus / Die neue Verschmelzung / om te komen tot de Renaissance-Vollendung met de groote figuren van Ariost, Machiavelli, Aretino, - en verder langs Formalismus / Realismus und Parodie / Tasso / tot Das siebzehnte und achtzehnte Jahrhundert / met Barockdichtung / en Aufklarung.

Spanje wordt door Privaatdocent Dr. H. Hatzfeld (Frankfurt)

ingedeeld in Die spanische Renaissance / en Der Zug zum Barock, het eerste deel met Renaissancelyrik / Wille zum Epos / Drama vor Lope de Vega / Vorcervantinischer Roman / Nichtnovellistische Prosa vor Cervantes / Cervantes /, het tweede deel met Barocke Lyrik / Drama des Lope de Vega / Drama Calderons / Nachcervantinische Prosa / Achtzehntes Jahrhundert.

Het deel aan Frankrijk gewijd neemt zooveel plaats in als dit over de andere twee landen saam. En met reden! Want is het behandelde tijdperk grootsch voor Italië en Spanje, - welke figuren vertegenwoordigen het toenmalige Frankrijk niet? Wij zouden te veel namen moeten noemen, wilden wij zeggen wie, van Ronsard tot de Encyclopedisten inbegrepen, de geestelijke glorie van dit land heeft hooggehouden. Wij zullen ons bepalen bij enkele voorname titels: Vorrenaissance / Frührenaissance / Hochrenaissance / Vorbereitungs- u. erste Blütezeit der Klassik / Hochklassik / Zeitalter des Rokoko u. der Aufklärung / Ausklang des Rokoko u. die Revolution.

Is het noodig te zeggen dat ook hier een bibliographie (tot 1924 i.b.) en een alphabetische lijst van namen en titels is aan toegevoegd, en dat de overvloedige illustratie, naast haar waarde in het geheel, een weelde voor het oog is?

Van Prof. Dr. H. Heiss' **Romanische Literaturen des 19. und 20. Jalhrhunderts** verschenen er in den loop van die tijdruimte slechts 2 verdere afleveringen, zoodat de stof op dit oogenblik met het totale aantal van 5 nauwelijks werd aangepakt.

Intusschen werd begonnen met de publicatie van het deel van Prof. Dr. G. Müller, **Deutsche Dichtung von der Renaissance bis zum Ausgang des Barock.** Een periode welke nog weinig diepgaand werd bestudeerd. Buiten namen als Luther, Hutten, Sachs. Opitz, Griphius, Böhme, - waar op zijn hoogst nog een tiental andere zouden aan toe te voegen zijn, - vinden wij in de handboeken weinig als vertegenwoordiging van dien tijd. Toch mag er niet uit het oog worden verloren dat deze gestalten thuishooren in een dichtbevolkten kring. Waar men in Italië, Spanje, Frankrijk een sterke constellatie heeft aan te wijzen, is dit ook het geval voor Duitschland. Het toeval wil echter dat het grootste deel van de productie van laatstgenoemd land nog onbestudeerd in de bibliotheken ligt.

Wil het werk van Müller een eenigszins nieuwe wereld ontsluiten, het doet dit zonder den eisch als volledig erkend te worden. Het wil evenmin deze productie toetsen aan de Renaissance- of Barokbegrippen, alleen maar nagaan welk uitzicht Duitschland's literatuurgeschiedenis aanneemt in het kader van dien tijd.

Op dit oogenblik zijn er van dit werk 3 afl. voorhanden.

Van Prof. Dr. O. Walzel, die naast de leiding van het heele Handbuch ook **Gehalt und Gestalt** op zich nam en reeds afwerkte, bezitten wij nu alweer 5 afl. van **Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart,** - een werk dat zeker alweer een van de lijvigste deelen zal worden; het is, met zijn 160 blz., slechts aan den naam van Herder gekomen. Moeten wij zeggen dat wij Walzel's overzicht van de hedendaagsche literatuur met de grootste spanning tegemoet zien, wanneer wij reeds vroeger hebben gewezen op de autoriteit van deze vooraanstaande persoonlijkheid?

Ook Prof. Dr. H. Hecht en Prof. Dr. L. Schücking lieten de eerste twee afl. verschijnen van **Die englische Literatur im Mittelalter.** Zij hebben, in deze voorhanden blzn., reeds flink de studie ingezet over de eerste - overvloedige, doch voor het grootste deel verloren - productie van de Angelsaksische literatuur.

Die grechische Dichtung, door Prof. Dr. E. Bethe, omvat op dit oogenblik reeds 10 afl. (320 blz.). Bethe heeft daarmee de groote persoonlijkheden van de Hellenistische poëzie, Arat, Theocritos, Kallimachos en Apollonius behandeld (omstreeks 250) en zijn IX. hoofdstuk. 'Niedergang', ingezet.

De sociale bewegingen, het machtige stijgen en den diepen val van de opeenvolgende Grieksche rijken heeft Bethe in al hun titanen-grootheid zoo pakkend weten te schilderen, dat een groot ontzag over den lezer komt, - en men die reusachtige kunstpersoonlijkheden als vanzelfsprekend uit heel dit gebeuren ziet opstijgen. Echter niet alleen. Bethe wil, zooveel de ontdekte overblijfselen dit toelaten, hen toonen als hoogste punten van een zeer bevolkte, bedrijvige literaire wereld. Wij willen trouwers op dit werk terugkomen van zoohaast het volledig is.

Prof. Dr. A. Kappclmacher is met zijn 3 afl, van **Die Literatur der Römer bis zur Karolingerzeit** zijn werk nauwelijks begonnen.

Met de 5 afl. die er op dit oogenblik zijn van **Die chinesische Literatur** voert Prof. Dr. R. Wilhelm zijn deel stilaan naar het slot; hij is inderdaad gekomen aan de laatste afdeeling van zijn geschiedenis (900 n. Chr. tot heden), zoodat wij haar binnenkort als volledig zullen mogen beschouwen.

Wilhelm zal er zich wel bewust van zijn, dat zijn werk meestal in handen zal komen van lezers welke niet zijn ingewijd in het Chineesche geestesleven; hij begint dan ook met een uiteenzetting over het wezen van de Chineesche taal en het Chineesche schrift. Hij voegt ten andere telkens groote fragmenten aan zijn overzich-

ten toe, zoodat de lektuur ons werkelijk buitengewoon gemakkelijk is gemaakt.

Wat men bezit van de productie van de Chineesche literatuur klimt op tot 2400 v. Chr., doch in werkelijkheid is het slechts bij het verschijnen van de figuur van Konfuzius dat een geschiedenis mogelijk wordt; hij was het inderdaad die voor het eerst beproefde om het literaire bezit, dat slechts in den mond leefde, te noteeren (484-479 v. Chr.). In China, meer dan wij West-Europeanen ons dit kunnen voorstellen, staat vooral de heele oude literatuur in onafscheidbaar verband met de godsdienstige levenswetten; spreken over de literatuur is spreken over de 'heilige boeken', over de leer. Hierdoor wordt het begrijpelijk dat Konfuzius zich bezighield met het neerschrijven van deze literatuur. Daar hij leefde in een tijd waarop zich de geweldige staatkundige stormen voorbereidden welke na zijn dood China als kultuurland voor eeuwen zouden verwoesten, worden wij meteen midden in een sterk-bewogen wereld verplaatst.

Wij mogen tevens het verschijnen mededeelen van **Die indische Literaturen.** Indië, groot als Europa zonder Rusland, vol verscheidenheden van allen aard, als Europa, - is toch als een eenheid op te vatten, weer als Europa.

Het is in de laatste jaren snel tot het bewustzijn doorgedrongen, dank zij politieke en kultureele gebeurtenissen van eerste belang, hoe gewichtig dit land is voor W.-Europa, en Indië, nauwelijks een generatie geleden bijna volledig veronachtzaamd, is op dit oogenblik reeds bestudeerd in een reeks werken die niet meer onder de knie te krijgen zijn.

De Indische literatuur is het volmaaktste voorbeeld van een productie die uiting is van het wijsgeerige leven van een volk. Nu heeft zich echter in bijna alle Indische literatuurstudie het feit voorgedaan dat er alleen belang werd gehecht aan de oude voortbrengst, terwijl de laatste 1000 jaar als van bijkomend belang werden beschouwd. Wat totaal verkeerd blijkt te zijn. Alleen A. Baumgartner in het Duitsch (1902), R.W. Frazer (1898) en J.N. Farquhar (1920) in het Engelsch hebben aan de jongste uitingen de passende plaats ingeruimd.

Dit nieuwe werk wil dezen laatsten weg inslaan. Maar daar het heele Indische gebied, net als Europa, te groot is om door een enkel geleerde te worden omvademd, werd de band toevertrouwd aan Prof. Dr. H. von Glasenapp, Dr. F. Rosen, Prof. Dr. H.W. Schomerus, Prof. Dr. W. Geiger, alleszins van de gunstigst gekende Indologen van Duitschland.

Met de 5 verschenen afl. (160 blz.) zijn wij nog maar gekomen aan Die klassische Dichtung in Sanskrit und Prâkrit.

Er werd daarbij begonnen met de publicatie van een reeks van Ergänzungshefte. Wij hebben alvast **Die ägyptische Literatur,** door Dr. M. Pieper. Dit werk, van kleineren omvang, is nu reeds volledig met de 3 afl. (100 blz.) Toch kunnen wij, niettegenstaande deze beperktheids verheugd zijn om de verschijning. Het is inderdaad niet zoo gewoon een werk over de Egyptische literatuurgeschiedenis te vinden. Deze wetenschap is nog bitter jong, en meer dan een Egyptoloog staaj op dit oogenblik nog skeptisch tegenover dergelijk pogen. Het is slechts sedert den tijd dat Ad. Erman de regelen van de Egyptische spraakleer opteekende (1890), dat het onderzoeken van literair werk mogelijk werd. Slechts in den loop van de heel laatste jaren kwam men tot het besef van een Egyptische literaire productie, waarvan de bloeitijd 2000 jaar v. Chr. moet gesitueerd worden.

Opmerkenswaard is dat, terwijl men bij de studie van een literatuur heel dikwijls dokumenten mist over volledige perioden, men de geschiedenis van de Egyptische literatuur zonder onderbreking volgen kan van het allereerste begin tot het einde van de oude beschaving. Wel zijn massa's werken verloren gegaan, doch van elk tijdperk is voldoende bewaard gebleven om dit te kunnen karakteriseeren. In elk geval een brochure die welkom zal zijn.

Wij melden ten slotte dat in dezelfde reeks Ergänzungshefte Prof. Dr. B. Meissner de eerste afl. publiceerde van **Babylonisch-Assyrische Literatur.**

DOLF ROELS.

Zannekin

Zannekin en de Vrijheidsstrijd van het Kustland van 1323 *tot* 1328, door Pleimion Naibh. (Uitgever J. Lannoo, Thielt); 400 blz., met 3 kaarten.

Tot onze innige spijt verschijnt dit uitmuntend boek onder een pseudoniem, wat ons helaas belet openlijk kennis te maken met een meer dan talentvollen geschiedschrijver, die zich met dit werk voorzeker een eereplaats verwerft tusschen de beste historici van onze gewesten. Zijn prachtige arbeid ontstond ter gelegenheid van den 600n verjaardag van den slag bij Kassel, op 23 Augustus 1328 geleverd. Zijn wetenschappelijke documentatie is stevig en volledig, wat leidt tot klaarheid, kalmte en rechtschapenheid in de uitwerking en dezer hoog gehalte waarborgt. Geen enkele belangwekkende bijzonderheid ontsnapte den schrijver; geen enkel feit, of hij geeft er de beteekenis van, in al haar draagwijdte.

De geschiedenis van Vlaanderen wordt geschilderd van de vroegste tijden af tot aan het optreden van den reus der veertiende eeuw, Artevelde.

De beschrijving van het aardrijkskundig kader (boschstreek, rivierengebied, kustland) gaat vooraf.

Wij kunnen er niet aan denken den schrijver op den voet te volgen en moeten er ons toe bepalen, hier en daar 't een en ander aan te stippen over het Kustland, waar men het eigenlijk leenroerig persoonsregime nooit kende, daar de bevolking bestond uit vrijmannen, die in het bezit waren van vrijen eigendom, doch die langzamerhand onder een wettelijk geregeld bestuur werden gesteld. Vreeselijke tooneelen zouden zich echter nog geruimen tijd in dit Westland afspelen (o.a. strijd van Blauwvoeten tegen Isegrims). De vrije man van die streek, die den grond op de wateren had gewonnen en tegen de indringers verdedigd, vroeg zich af, wat de ridders daar kwamen doen. Ook Frankrijk zou zich altijd, wanneer het Vlaanderen aanviel, tegen het Kustland richten, het hart van den vijand.

De Vlaamsche gemeenten zijn spontaan(1) tot stand gekomen volkscommunauteiten, die vooral het oog op den wereldhandel hielden gericht en die zich organiseerden op even spontane wijze, met de bekommernis: door de stadsorganisatie den handel het grootst mogelijk voordeel te verschaffen en door den handel de middelen te vinden om hun stad haar eigenaardigheid te schenken. De grondslag van de Vlaamsche stedelijke gemeenten is een economische; de politieke inrichting heeft den economischen vooruitgang tot doel; beide weerspiegelen dezelfde idee: de volkomen gelijkberechtigheid van de groote cooperatieve vereenigingen, die de gemeente samenstellen. De macht van de steden, uit economische beginselen ontstaan, maakte met die van het Kustland een vaste macht, die een altijd dieper doordringender invloed op de omliggende gewesten uitoefende en de macht van het land werd.

In de XIIIe eeuw vormde zich in de steden het patriciaat. Tegenover de patriciërs (de latere Leliaarts) stonden de ambachtslieden. Bij de samenspanning van de eersten met den adel ten voordeele van Frankrijk, voelde de volksklas

(1) Prof. Van der Essen (Leuven) is deze meening niet heelemaal toegedaan. De schrijver citeert wel Pirenne, niet Van der Essen.

zich draagster van het volksgeweten, dat zijn nationale eigenaardigheid voelde ontwaken.

Brugge's invloed dringt in de XIIIe eeuw geheel het Kustland door. Brugge weet, dat zijn belangensfeer buiten Frankrijk ligt, het ziet in, dat zijn wegen en die van Vlaanderen niet over Frankrijk heenloopen; daardoor wordt het zijn economisch onderscheid met dat land bewust, waaruit het besef volgt van zijn economische zelfstandigheid. Voor Gent waren de goede betrekkingen met Frankrijk een levensbelang. Het ziet daarom naar dit land op; de streek van Leie en Schelde blijft de invalspoort van den Franschen invloed, zoowel als van de Fransche legers. Te Gent vindt Filips de Schoone zijn hechtsten steun. Als de koning Vlaanderen aan Gwijde terugschenkt, behoudt hij Gent; in 1302 belet de magistraat het volk ten strijde te trekken. De uitbreiding van het verkeer met Brabant, de dwang van den honger en het beleid van Artevelde zullen Gent eenmaal denzelfden strijd doen voeren, dien Brugge 50 jaar vroeger streed.

Van Robrecht den Fries af voerden de Vlaamsche graven een reaalpolitiek, gericht op het behoud van hun landsgebied tegenover den vreemde en op de inwendige ontwikkeling van de opduikende volkskracht. De inpalmingszucht van Frankrijk zou er voor zorgen Vlaanderen tot de ontbrekende volkseenheid te brengen. Robrecht de Fries is voorzeker de grootste van Vlaanderens graven. Zijn vestiging en die van zijn opvolgers te Brugge verzinnebeeldigen de verplaatsing van het zwaartepunt van de invloeden in Vlaanderen van het rivierengebied en van het Artesische naar het Noorden, naar het Kustland, dat de haard werd, die den Vlaamschen geest over heel het land zou uitstralen. Van onder den grooten Fries heeft het Germaansche deel van het graafschap het op het Romaansche gewonnen.

Boudewijn IX was insgelijks een Vlaamsche graaf, doch zijn deelneming aan den vierden kruistocht een onpolitieke daad.

Het Verdrag van Melun (1226) wierp Vlaanderen aan handen en voeten gebonden voor den franschen koning. Na Kortrijk vond het zichzelf terug. Het Verdrag van Athis (1305), onder voorwendsel den vrede te herstellen, zou den wrok bestendigen. Van Fransche zijde werd de vrede nooit oprecht betracht. Een storm ging op tegen de bepalingen van het Verdrag der Ongerechtigheden: het nationaal gevoel was in zijn diepste gekrenkt en riep tot weerstand op. Toch bevestigde het Verdrag van Poitiers (1307) dit van Athis. Brugge alleen bood nog tegenstand en Robrecht van Bethune slaagde er niet in, zooals in de andere steden, de volksmannen door patriciërs te vervangen. Eerst in 1309 nam Brugge, totaal in het nauw gebracht, aan.

In 1309 werd het ambachtenbestuur in de steden voor goed gebroken. Het patriciaat bezette weder het schependom. Volksopstanden grepen dan ook overal plaats. De verzoening tusschen Filips den Schoone en de Dampierre's was toen volledig. Robrecht van Bethune trad voor goed de partij van den koning bij. Het Verdrag van Pontoise bracht hem er toe, af te zien van Rijsel, Douai en Bethune (1302). Waalsch-Vlaanderen was verloren. De afstand van Orchies werd door den graaf erkend bij den Vrede van Marquette (1314). De geschillen duurden echter voort met de Vlaamsche steden, die in 1317 te Avignon, in bijzijn van den Paus, zelf onderhandelden met Frankrijk. Toen was het, dat men te Parijs predikte, dat het even verdienstelijk was te strijden tegen de Vlamingen als tegen de Sarrazenen. Gedurende de periode, die aanving na den dood van Robrecht, zou het Vlaamschbewustgeworden volk opspringen tegen degenen, die de verdragen wilden in stand houden. Zij hoopten

het regeerings-systeem te breken, dat het onrecht bestendigde. De Vlaamsche beweging van de XIIIe en de XIVe eeuw, zoo door de landsrechtelijke als door de stedelijke gemeenten gevoerd, was een vooruitloopen en een toepassen tevens van de scholastische staatsopvatting. Zij kwam in botsing met de monarchistische opvatting van de legisten, die in den Renaissancetijd zou zegevieren; het zijn de

koninklijk-pauselijke interdikten en excommunicaties, die in Vlaanderen de nederlaag hebben bewerkt van de staatspraktijk, door de groote scholastieken geleerd.

In 1322 staat Veurne-Ambacht op. (Op elke Vlaamsche haardstede lag toen een gemiddelde belasting van bijna 11.000 fr. papier). De hoofdman is Nikolaas Zennekin van Lampernisse. Hij was van groot aanzien in zijn geboortegewest.

Te Brugge was zijn invloed zoo sterk als in Veurne-Ambacht. Hij moet een buitengewoon man geweest zijn.

Toen Jan van Namen watergraaf van Sluis werd en meester van de sluizen te Damme, waardoor hij geheel het Bloote en het Vrije kon onder water zetten, was de beroering in Brugge hevig. Het leidde tot de gevangenneming van den graaf van Namen, die echter weldra kon vluchten.

In 1324 waren er overal onlusten, van Broekburg tot Aardenburg. Seger Janssone en Lambrecht Bovin verschijnen. Te Brugge was een centraal bestuur gevestigd, dat de beweging leidde. Janssone neemt Nieuwpoort in, waar Zannekin hem vervoegt. Samen trekken zij op naar Duinkerken. Het volk van Duinkerken en van geheel Bergen-Ambacht schikte zich onder de volksleiders; ook Kassel, Belle, Kortrijk, Roeselare, Torhout. Janssone nam Gistel in. Het gezag van Lodewijk van Crécy was vernietigd. Men had hier volstrekt niet te doen met een boerenopstand of een sociale agitatie. Van Ieper uit hield Zannekin de wacht tegenover Frankrijk. De koning deed weer eens het interdikt werpen over de opstandelingen (die wilde beesten, noemde hij ze). De hoofdaanleider te Brugge was Willem de Deken, die later te Parijs op de gruwelijkste wijze werd terechtgesteld. Hij had het afstellen van den graaf en het losscheuren van Vlaanderen van Frankrijk op het oog. Zwitsers en Vlamingen sprongen op, op dezelfde wijze, op hetzelfde tijdstip, doch Zwitserland gelukte en zijn vrijheidsmannen werden de helden van de legende; de onze werden vergeten: Peyt werd een ketter en Zannekin een bandiet!

De Vrede van Arke verbrak voor een oogenblik den hardnekkigen strijd.

De graafgezinden deden den burgeroorlog uitbarsten, overal, waar zij de voorwaarden van Arke wilden ten uitvoer brengen. De Fransche munt werd uit het land geweerd. Het Parlement van Brugge oefende de hooge macht uit. Samenkomsten met de Vlaamsche gemeenten in den Louvre leidden den koning en den graaf tot niets. Wel stelde Willem de Deken den Engelschen koning voor, den titel van ‘Koning van Frankrijk’ aan te nemen, opdat de Vlamingen hem als hun heer zouden kunnen erkend hebben.

De Vlaamsche leiding eischte: handelsvrijheid en opheffing van de gilden; uitschakeling van de adellijke rechten; deelneming van al de klassen aan het bestuur van de gemeente; zelfbestuur los van alle inmenging van Frankrijk. De volksklasse uit den vreemde sloeg de oogen naar Vlaanderen op.

De beslissing naderde. Het gansche Fransche leger marscheerde naar Vlaanderen. De Vlamingen, in twijfel over de inzichten van den koning, moesten de Ieperlingen en de Kortrizanen op de Leie laten, de Bruggelingen op de Schelde, terwijl de Westlanders stelling namen op den Kasselberg. Zij hadden tegen zich het sterkste leger, ooit tegen hen in 't veld gebracht. De Franschen telden 9.650 ruiters, 50.000 voetgangers, zonder de ribauden. De aanvoerders waren: de koningen van Frankrijk en van Navarra, de grootmeester van de Hospitaalridders, de hertogen van Burgondië, van Bretanje, van Bourbon, van Lorreinen, de graven van Henegouwen, van Artois, van Alençon, van Bar. Zannekin had geen 30.000 man. Op de stadspoorten van

Kassel stonden geschilderde hanen opgesteld (Quant ce coq chi, chanté aura, le roy trouvé cy entrera).

Het afstormen van den Kasselberg door het Vlaamsche leger was een meesterlijke zet van een stouten durver, van een krijgsman van de hoogste school. Op één uur tijds wierp Zannekin het Fransche ridderleger overhoop, dreef de eerste lijn op de vlucht en sloeg zich door de tweede heen. In heel de geschiedenis is de weerga niet te vinden van dergelijken verrassingsslag. Het ging om

den koning. Zannekin toonde zich hier een ziener en een held, een groot figuur.

Het pleit, dat meer dan 25 jaar geduurd had, was beslecht. Groeningen was gewroken. Het grootste aandeel van de Fransche overwinning kwam toe aan Willem van Henegouwen en aan Robrecht van Kassel. Ware het geluk met hem geweest, Zannekin zou, evenals Willem Tell in Zwitserland, de legendarische held van Vlaanderen geworden zijn.

De wraakneming van den koning was onmeedoogend. Hij legde de hand op geheel Vlaanderen; de graaf vervulde de ondergeschikte rol van hoog toeziener; de voorrechten van de steden werden verbeurd. De hoofden, die niet gesneuveld waren, werden op de gruwelijkste wijze gedood. De verbeurdverklaring van de goederen bracht zeer talrijke families van het Westland tot den ondergang. De schatkisten van de steden en de gemeenten werden zware en onmogelijke lasten opgelegd. In 1329 stierf de wakkere Janssone aan de galg, nadat zijn ledematen gebroken waren. De strijd van het Kustland Was een hoogtepunt geweest, in plaats van een ontaarding van de volksbeweging, in 1302 aangevangen. De strijders van 1328 wilden het heropleven van het feodaal stelsel beletten. Zij hadden het niet tegen de ridders, den graaf en den koning als gezagvoerders, doch als vertegenwoordigers van den Franschen geest; want zij deden beroep op den koning van Engeland, omdat zij wisten, dat van die zijde hun eigen aard geen gevaar liep.

De auteur van *Zannekin* heeft onomstootbaar aangetoond, hoe de nationale Vlaamsche geest ontstond uit het volk van het Kustland; hoe hij overging op de andere deelen van Vlaanderen en van het volk op de burgerij oversloeg, hoe die geest er een van zelfstandigheid was.

Het proces was met Kassel niet afgeloopen; Artevelde zou het verder doordrijven. Hij heeft bewezen, hoe zich in Vlaanderen een andere geest ontwikkelde, die naar den vreemde opdreef en gedragen werd door den graaf, den adel, de hoogere geestelijkheid en het patriciaat. Wat de volksgeest vormde, misvormde de geest van de graven en de heeren. Dit bracht de kloof tot stand tusschen de volksbeweging en de staatsactie en belette de volledige zelfstandigwording.

JOZEF PEETERS.

De huidige Toestand der Antwerpsche Haven en haar Toekomst

Onder de landen welke door den oorlog verwoest werden, is er voorzeker geen enkel dat, op stoffelijk gebied, zooveel geleden heeft als het onze. Gansch de nijverheid, al de havens, geheel het economische leven hebben, vier jaar lang, onder den looden druk van vijandelijke bezetting en oorlogsblokkade, geleden. De industrieele uitrusting en bevoorradingen waren, ten gevolge van oorlogsfeiten, oorlogsnood, opeischingen en plunderingen, in 1919 vernield of uitgeput. Bovendien, na den krijg, was de financieele toestand akelig.

Al deze onmetelijke moeilijkheden heeft de Belgische Natie, na tien jaar onverpoosde krachtinspanning en dank zij haar ingeboren hoedanigheden van werkzaamheid en moed, zegevierend overwonnen. Zelfs de fouten, die na den oorlog begaan werden, zijn hersteld geworden - ten minste gedeeltelijk - zoodat wij nu met fierheid op een economischen toestand mogen wijzen, die veel andere landen in Europa ons kunnen benijden.

Wij moeten er echter voor zorgen, niet te overdrijven en ons niet, door soms bedrieglijken schijn te laten verblinden. De cijfers betreffende de voortbrengst duiden wel is waar een merkelijken vooruitgang aan op de cijfers van voor den oorlog. Het percent van onzen uitvoerhandel tegenover onzen invoerhandel is van 78% in 1913 tot 95½% in 1928 gestegen. Zelfs als wij rekening houden met de waardevermindering van het goud sedert 1913, kunnen wij vaststellen dat de werkelijke waarde onzer uitvoeren in 1928 176% beloopt van de waarde van 1913. Maar daartegenover staat dat deze verhouding in andere landen nog grooter is (Vereenigde Staten: 190%; Zweden 202%; Denemarken 225%; Japan 300%) en dat wij tegenwoordig slechts den 12en rang bekleeden op de lijst der economische mogendheden, met 4½%

van den wereldhandel, tegen den 5en rang met 8% van den wereldhandel in 1913. Dat beteekent dat wij, in verhouding met de algemeene ontwikkeling van het economische leven over heel de wereld, een merkelijken achteruitgang te boeken hebben en dat wij alle middelen in werking moeten stellen om onze economische uitrusting nog te vermeerderen.

Al de vraagstukken, die betrekking hebben op de ontwikkeling van onzen uitvoerhandel, zijn, in dit opzicht, van het hoogste belang. Wij mogen nooit uit het oog verliezen dat België, met zijn beperkt grondgebied, geheel en al, wat aangaat den afzet zijner nijverheid, van zijn uitvoerhandel afhangt. Dit geldt ook voor de bevoorrading zijner drukke bevolking. Men kan dus nooit te véél aandacht wijden aan deze twee noodzakelijke factoren van onzen uitvoerhandel: onze havens en onze handelsvloot.

* * *

Zonder de rol van onze andere havens, die van Gent, Brugge of Oostende b.v., in het economische leven van ons land te na te willen komen, mag men zich evenwel beperken bij de cijfers van onze groote nationale haven van Antwerpen, waardoor bijna heet onze in- en uitvoerhandel geschiedt.

De beweging der haven van Antwerpen is, in de na-oorlogsche jaren, zooals men weet, merkelijk en bestendig toegenomen. De totale tonnenmaat der binnengevaren schepen, welke in 1913 14.146.000 T. bedroeg, was in 1919 tot 5.267.000 gedaald. Maar sindsdien is zij gedurig vermeerderd: 10.858.000 in 1920; 15.050.000 in 1922; 20.201.000 in 1925; 23.490.000 in 1927; 23.604.000 in 1928. Op zichzelf beschouwd stellen deze cijfers, hoe schitterend zij ook wezen, ons echter niet in staat over den toestand en de toekomst onzer Scheldehaven een juist oordeel te vellen. Dit kan alleen geschieden door een vergelijking tusschen die cijfers en degene van Antwerpens groote en rechtstreeksche mededingsters: Hamburg en Rotterdam. En hier moet ik er de aandacht op vestigen dat, om deze vergelijking te maken, de cijfers onzer statistieken over de haven van Antwerpen, om technische redenen, voorafgaandelijk ongeveer met 15% moeten verminderd worden. Na de noodige terechtwijzing blijken de

cijfers voor de drie groote havens van het Vasteland, gedurende de laatste jaren, de volgende te zijn (in- en uitvoer):

	Antwerpen	**Rotterdam**	**Hamburg**
1925	38.600.000 T.	28.900.000 T.	33.600.000 T.
1926	39.000.000	37.300.000	33.100.000
1927	39.900.000	40.500.000	39.400.000
1928	40.000.000	41.100.000	43.000.000

Nu zien wij: ten eerste, dat Antwerpen, sedert 1925, slechts 1.400.000 T. aan in- en uitvarende schepen vooruitgegaan is, tegen 8.300.000 T. voor Hamburg en 12.200.000 T. voor Rotterdam; ten tweede, dat Antwerpen de éérste plaats, die zij in 1925 bekleedde, met een voorsprong van 5 millioen T. tegenover Hamburg en 10 millioen ton tegenover Rotterdam, reeds in 1927 ten bate van Rotterdam verloor, terwijl zij in 1928 overvleugeld werd door haar twee konkurrenten, met Hamburg ditmaal aan 't hoofd.

En als wij andere cijfers in aanmerking willen nemen, namelijk de cijfers betreffende de werkelijk vervoerde goederen, die véél méér dan de schepen de bron zijn van winsten van allen aard en namelijk van dagloonen, dan moeten wij wel erkennen dat wij vér achter blijven b.v. bij onzen Hollandschen mededinger. De hoeveelheid tijdens de laatste jaren geladen en geloste goederen, te Antwerpen en te Rotterdam is, inderdaad, volgens officieele statistieken, de volgende:

	Antwerpen	**Rotterdam**
1925	20.798.000 T.	28.902.000 T.
1926	23.279.000	37.307.000
1927	23.594.000	40.567.000

Wel is waar is Rotterdam, tegenover ons, op dit gebied, altijd bevoordeeligd geweest, omdat het hoofdzakelijk goederen in groote massa, als ertsen en kolen, vervoert. Maar merkwaardig is, niettemin, de verhouding tusschen de vorderingen, door de twee havens verwezenlijkt: Rotterdam wint in drie jaren 11.600.000 T.; Antwerpen slechts 2.800.000 T.

De gevolgtrekking, die zich na deze beschouwingen opdringt, is dat de vooruitgang, door onze groote nationale haven in de laatste jaren geboekt, in zichzelf wel aanzienlijk is, maar echter niet in verhouding met den vooruitgang, door haar konkurrenten

verwezenlijkt. In andere woorden, dat het goederenvervoer van ons hinterland ons gedeeltelijk, ten bate van Hamburg, Rotterdam en Duinkerken, ontsnapt. Het zal voorzeker niet noodig zijn, lang over het gevaar dezer ongunstige strekking uit te weiden. Wij allen, Antwerpenaren, die onze schoone Scheldehaven kennen en beminnen, die van haar leven, wij allen die weten dat alle achteruitgang van Antwerpen's haven voor ons allen nadeelig is, dat haar verval voor ons een ramp zou zijn; wij Antwerpenaren, kunnen natuurlijk niet onverschillig blijven tegenover dat vraagstuk, dat voor ons van het allergrootste gewicht is. De toekomst van Antwerpen is evenwel geen zaak van partikulier of plaatselijk belang. De toekomst, de bloei, ja het leven van heel België is er #an verbonden, hangt er van af. De uitvoer der produkten onzer nijverheid wordt grootendeels mogelijk gemaakt - er kan niet genoeg nadruk gelegd worden op dit feit - door de goedkoope vrachtprijzen die deze goederen, bij het vertrek te Antwerpen, maar betalen. Doch deze goedkoope vrachtprijzen worden, op hun beurt, uitsluitend mogelijk gemaakt door de aantrekking die Antwerpen op de bestendige zeevaartlijnen oefent. Moest die aantrekking verdwijnen of zelfs maar verminderen, dan zouden de vrachtprijzen te Antwerpen stijgen en clat zou, voor heel de nijverheid van ons land, voor heel de Belgische arbeidersbevolking, voor heel de Natie, een vreeselijke ramp zijn.

Het ware dus vanwege de bevoegde middens een onvergeeflijke fout, een ware misdaad tegen het land, alles niet in het werk te stellen om het vervoer van goederen langs onze havens - Antwerpen en de andere - te vergemakkelijken en te vermeerderen.

* * *

Van dit standpunt bekeken is het problema der verbindingen, per spoor en per water, tusschen onze havens en hun hinterland, van doorslaand belang. Ons spoorwegnet is het drukst gebruikte van Europa gebleven, en wat technische uitbating aangaat zijn daar, sedert de stichting der Nationale Maatschappij, merkelijke verbeteringen ingevoerd. Nochtans, gansch Europa door zien wij een **spoorwegenpolitiek** toegepast die er naar streeft, door een

doelmatige regeling der tarieven, het goederen-vervoer stelselmatig naar de nationale havens te lokken. Duitschland doet het ten profijte van onze mededingers Hamburg, Bremen en Emden. Frankrijk beproeft het ten bate der haven van Duinkerken, die, dank zij deze vervoerpolitiek, van 3.800.000 T. (in- en uitvoer) in 1913, tot 4.700.000 T. in 1928 gestegen en voor onze havens een ernstige konkurrente geworden is. Ik twijfel er niet aan, of de zeer bekwame mannen die het beheer van ons spoorwegnet in handen hebben, beseffen duidelijk dat onze spoorwegen een nationale rol in de Belgische economie te spelen hebben en er een voornamen factor van vormen. Zij moeten namelijk aan onze havens het vervoer verzekeren, dat haar natuurlijkerwijze toekomt, en dat haar volstrekt onontbeerlijk is, willen wij het uitvoervermogen onzer nijverheid handhaven. Hoe gewettigd dus andere beschouwingen, o.m. de bezorgdheid om aan de aandeelhouders van de Nationale Maatschappij een betrekkelijk hoogen interest te verzekeren, ook kunnen wezen, deze mogen in geen geval het feit doen verwaarloozen dat onze spoorwegen, welke hun juridische positie ook zij, eerst en vooral een groote openbare dienst zijn en dus ten bate van het algemeen belang hoeven te staan. Geen hooge tarieven dus, die onze haven, onzen handel en onze nijverheid benadeelen ten gunste van den vreemde. Maar ook, geen strijdtarieven welke tegen een andere Belgische vervoernijverheid gericht zijn.

Met het oog daarop heeft de binnenscheepvaart in de laatste jaren bittere klachten geslaakt, en wel op het groot nationaal congres van November laatstleden. Wij allen, die bevroeden van welk nut de binnenscheepvaart voor een haven is; wij die weten dat 55% der door de haven van Antwerpen uitgevoerde goederen aldaar langs kanaal of langs rivier aankomen, wij moeten wenschen en willen dat op dit gebied de politiek toegepast worde, die Minister Lippens heel goed samenvatte, toen hij voor den Hoogeren Raad van Vervoer verklaarde: ‘Zonder een monopool in 't leven te willen roepen, moet men alle vruchtelooze en hatelijke mededinging vermijden, en veeleer streven naar een nauwe samenwerking aller vervoermiddelen en aan elk den aard van vervoer laten die zich best naar zijn bijzonderheden schikt.’

Ik zou mij hier nog kunnen, misschien moeten uitlaten over al

wat er op het gebied der binnenscheepvaart te verrichten blijft, en bijzonderlijk over de dringende noodzakelijkheid eener betere verbinding tusschen Maas en Schelde door middel van het ontworpen kanaal Antwerpen-Luik, gansch op Belgisch gebied, alsook over ons onbetwistbaar recht en ons levensbelang, een verbinding tusschen Antwerpen en den Rijn te eischen, die de omwegen en tijdverliezen van den huidigen weg over Hansweert en de immer meer kwellende moeilijkheden en gevaren, in het Hellegat en elders nog, zouden uit den weg ruimen. Dit zou mij te ver leiden. Ik zal mij liever bij een enkel vraagstuk beperken, dat in België jammer genoeg nog niet goed gekend is, en dat nochtans van groot nationaal belang is: onze zeevaartpolitiek.

* * *

De noodzakelijkheid, ja zelfs het hooge belang voor België van een machtige nationale handelsvloot is betwist geworden. Kort voor den oorlog nog vormden de partijgangers van een dergelijke vloot, zelfs in een havenstad als Antwerpen, een geringe minderheid. Maar de oorlog is gekomen en de blokkade, en met beide de ondervinding. Al was zij klein, toch heeft de Belgische handelsvloot van 1914, heel den oorlog door, aan Staat, leger en bevolking, de grootste diensten bewezen, namelijk in zake vervoer, onder eigen paviljoen en tegen verminderden vrachtprijs, van troepen, militaire uitrusting en bevoorrading voor bezet België. De bezuinigingen en winsten die het bestaan en de werking van de Belgische handelsvloot aan den Staat tijdens den oorlog en de na-oorlogsche overgangsperiode heeft verstrekt, bereikten het merkwaardige cijfer van 1 milliard 400 millioen frank; 7 millioen pond sterling bezuinigingen op het vervoer voor het leger en de ‘Commission for Relief’, 1 millioen pond, batig saldo, gelaten door de verzekering tegen oorlogsrisico's. En bovendien moeten wij vermelden dat, zonder het bestaan en de tusschenkomst van de Belgische handelsvloot, de bevoorrading van bezet België geheel en al onmogelijk zou geweest zijn, aangezien onze verbondenen zelf al hun schepen noodig hadden en weigerden er eenige te onzer beschikking te stellen. Sindsdien wordt er in België, denk ik, niemand meer aangetroffen, die nog, ik zeg nu niet

meer ‘het belang’, maar wel ‘de noodzakelijkheid’ betwist, voor ons land, een nationale handelsvloot te bezitten, welke ten allen tijde in het vervoer der produkten onzer nijverheid, in de bevoorrading onzer bevolking en desnoods andermaal in de behoeften van onze landsverdediging zou voorzien.

Maar het ontstaan en het in leven houden van een handelsvloot mogen gerekend worden onder de neteligste vraagstukken in het economische leven. De zeevaartnijverheid vereischt groote en aanzienlijke kapitalen.

Haar bloei hangt geheel en al af van economische factoren waarop zij niet de minste kontröle kan uitoefenen. Een lock-out bf staking van eenigen duur in de een of andere groote nijverheid, een economische krisis in het een of ander land zijn genoeg om haar zware verliezen te berokkenen. Meer dan elke andere nijverheid wordt zij ontredderd en in moeilijkheden van allen aard, soms in doodsgevaar, gebracht door internationale konflikten, zelfs tusschen verafgelegen Staten. En bovendien heeft zij dagelijks af te rekenen met de verrassingen en de gevaren van den Oceaan en zijn stormen, met de blinde en ontembare krachten der natuur.

En het is om reden van dien heel buitengewonen toestand van een nijverheid welke noodzakelijk is voor het land, maar die alle oogenblikken met verval of verdwijning bedreigd zou zijn, wanneer zij aan haar eigen krachten alleen overgelaten werd, dat bijna àl de landen in de wereld, het een na het andere, tot de toepassing eener politiek van steun aan hun zeevaartnijverheid zijn overgegaan.

De middelen dezer zeevaartpolitiek verschillen natuurlijk van land tot land. Hier geeft men de voorkeur aan een stelsel van premiën voor het bouwen of varen der schepen; daar aan een stelsel van toelagen aan de bestendige lijnen; elders aan het verleenen van lange kredieten tegen geringen of zonder interest. Maar overal, buiten België, wordt er iets voor de nationale handelsvloot gedaan, en overal is het er om aanzienlijke sommen te doen.

Zijn hier voorbeelden noodig?

In Frankrijk zien wij, in het budget van Zeevaart over 1928, voor 90,3 millioen Fransche frank toelagen aan reederijen voorkomen. Bovendien werd, in Juli 1928, een wet aangenomen, waarbij

1 milliard 400 millioen frank credieten (200 millioen per jaar gedurende 7 jaar) ter beschikking van de Fransche reederijen wordt gesteld tegen 4% interest, waarvan de Staat nog de helft op zich neemt.

Duitschland, dat na den oorlog bijna heel zijn vloot had moeten afstaan, in gedeeltelijke vervanging van de honderden schepen, door zijn onderzee-booten vernield, heeft, trots de herinrichting van zijn vloot, een totaal van 800 millioen goudmark (dus 7 milliard Belgische frank toe te kennen)! Daarbij heeft het nog, in 1925, een crediet van 50 millioen mark aan de Duitsche reederijen toegezegd.

In Spanje zijn er, in de laatste jaren, 8 millioen pesetas premiën voor het bouwen van schepen gestemd, en Portugal heeft, sedert 1926, dat premiën-stelsel ook ingevoerd.

In Zweden bestaat er een fonds tot steun der handelsvloot.

In Finland heeft een wet (15 Juni 1928) een fonds gesticht, dat credieten aan de zeevaartmaatschappijen mag schenken tot een totaal bedrag van 100 millioen Finsche marken, en Estland en Letland geven ook aan hun jonge handelsvloot credieten en subsidies.

Dicht bij ons zien wij Holland steun verleenen aan zijn reederijen. Zoo trekt, bij voorbeeld, de ‘Zuid-Afrika Linie’ jaarlijks tusschen 1 en 5 millioen gulden. Toen in 1925, de ‘Koninklijke Nederlandsche Lloyd’ in moeilijkheden verkeerde, hebben de Hollandsche Staat 5.250.000 en de Stad Amsterdam 1.700.000 gulden aan deze reederij voorgeschoten.

Iedereen weet dat Italië, sedert het einde van den oorlog, alles in het werk stelt om een machtige handelsvloot te bezitten. De toelagen en voorschotten die tot nu toe toegekend zijn geworden, beloopen tot het aanzienlijk totaal van 1 milliard 400 millioen lires. (2.800.000.000 Belgische frank).

In de Vereenigde Staten - waar de Shipping Board reeds zoo zware verliezen had geleden door de uitbating eener staatsvloot - heeft de wet Jones-White, verleden jaar door het Congres aangenomen, het leening-fonds van de Shipping Board van 125 tot 250 millioen dollar gebracht en de credieten aan de Amerikaansche reederijen mogen nu tot 75% van de waarde der schepen bedragen.

Zelfs Engeland, het land van non-interventionnisme en van free-trade, het land met de oudste, de machtigste, de rijkste handelsvloot, steunt nu ook hare reederijen door bemiddeling van den ‘Trade facilities act’. Op 31 Maart 1927 beliepen de aldus aan reederijen voorgeschoten sommen meer dan 74 millioen £, dus meer dan 13 milliard Belgische frank.

Ik zou nog veel andere voorbeelden kunnen aanhalen, maar ik wil van cijfers geen misbruik maken. Het weze mij slechts nog veroorloofd aan te stippen dat zelfs landen, welke geen zeekust bezitten, toch hun zeevaartmaatschappijen geldelijk steunen, zoo bij voorbeeld Tsjekoslovakije en Hongarije.

* * *

Aldus aangemoedigd en gesteund, hebben de vreemde handels- (vloten, sedert den oorlog, hun tonnemaat aanzienlijk vermeerderd. Volgens officieele statistieken van den Volkenbond, bedroeg bij voorbeeld de Fransche vloot op 30 Juni 1927 (laatste cijfers van bedoelde statistiek) 3.470.000 T. tegen 2.201.000 in 1913; wat dus eene vermeerdering van 57.6% beteekent.

De Duitsche handelsvloot, die in 1919 bijna niet meer bestond, is, dank zij de 800 millioen goudmark waarop ik zooeven doelde, van 717.000 T. in 1921 tot 3.363.000 in 1927 gesprongen.

Onze Hollandsche buren, die in 1913 over 1.310.000 T. beschikten, bezaten er 2.654.000 in 1927, dus 102% méér dan vóór den oorlog.

En de Italiaansche vloot is van 1.522.000 T. in 1913 tot 3.483.000 T. in 1927 gestegen, wat een reusachtige vermeerdering van 130% vertegenwoordigt.

En de Belgische vloot?

Moesten wij, uit de statistieken, welke ik zooeven aanhaalde, de cijfers betreffende België opdiepen, dan zou het wel schijnen, alsof de Belgische vloot ook - tijdelijk nochtans, zooals wij het zullen zien - een zekeren vooruitgang te boeken had. Maar hier is 't geboden de cijfers van dichtbij gade te slaan en rekening te houden met sommige bijzonderheden waarover de statistieken natuurlijk niet gewagen. Dan komt men tot de vaststelling dat, terwijl alle andere handelsvloten sedert den oorlog merkelijk

vooruitgingen, de Belgische vloot alleen, die dank zij bijzondere omstandigheden die gekend zijn, op 1 Januari 1922 de 374.555 T. bereikt had, langzaam - maar regelmatig - tot 315.000 T. op 1 Januari 1928 is gezakt, hetzij een vermindering van 18,7% in zes jaar.

En dan moeten wij nog aanstippen dat, onder deze 315.000 T., de tonnemaat gerekend wordt van twee reederijen die, om een degelijke en ernstige vergelijking te kunnen voorbrengen, afzonderlijk dienen beschouwd. Eerst hebben wij de 'Compagnie Beige Maritime du Cöngo' en haar filiale de 'Compagnie Africaine de Navigation' welke, omdat zij zich bijna uitsluitend met het heel speciaal verkeer met Congo bezighouden, in feite op dat gebied een echt monopool genieten. De vooruitgang dezer twee maatschappijen en de vermeerdering hunner vloot (van 19.180 T. in 1913 tot 54.837 in 1928) zijn dus het natuurlijk gevolg geweest van de aanzienlijke ontwikkeling van onze kolonie in de laatste jaren.

Dan hebben wij de Lloyd Royal Beige, die, op 1 Januari 1928, Anet 73.420 T. in onze statistieken voorkomt. Het zal zeker niet noodig zijn er aan te herinneren dat de Lloyd Royal Beige zijn bestaan uitsluitend aan een Staatstusschenkomst verschuldigd is en dat zij al lang verdwenen en vergeten zou geweest zijn, hadde de Belgische Staat niet al zijn vorderingen en rechten, de eene na de andere, prijsgegeven, aldus aan deze reederij alléen werkelijke toelagen schenkend tot een bedrag van méér dan 150 millioen. Zonder deze geheel en al uitzonderlijke tusschenkomst van den Staat zou de Belgische vloot, op 1 Januari 1928, 73.420 T. minder bedragen, of ten minste het verschil tusschen deze 73.000 T. en de tonnemaat in 1913 van de twee reederijen die tijdens den oorlog in de Lloyd Royal Beige begrepen werden en die samen 30.851 T. bezaten.

En als ik dan, van de 315.000 T. door onze statistieken aangegeven, de vermeerderingen in tonnemaat aftrek, verwezenlijkt door deze door de omstandigheden of door den Staat bevoordeeligde reederijen, dan zie ik dat de totale tonnemaat van de Belgische handelsvloot, welke onder wat ik, voor België, het 'normaal' regiem noemen mag, uitgebaat wordt, op 1 Januari 1928 slechts 187.162 T., tegen 186.513 T. in 1913 bedraagt.

Dat beteekent dat, alleen in de wereld, de Belgische

handelsvloot niet vooruitgegaan is. En intusschen zijn de schepen natuurlijk oud geworden, terwijl Duitschland, bij voorbeeld, over een nieuwe vloot van voor alle speciale vervoeren uitgeruste schepen beschikt...

Is het, in zulke omstandigheden, te verwonderen, dat ons paviljoen in de vreemde havens bijna niet te vinden is, ja, dat het in onze eigen havens zelf een onbeduidende plaats inneemt? In de haven van Londen komen van 68 tot 72% der schepen onder de Britsche vlag aan; in Liverpool méér dan 87%. In de Duitsche havens, trots het bijna totaal verlies der Duitsche vloot, in 1919, is de verhouding reeds 46 en 48% in het algemeen, 45% te Hamburg, 58% te Hamburg, 58% te Bremen. In Holland, in de bij uitstek internationale haven van Rotterdam, valt waar te nemen dat de Hollandsche vlag over 23% der schepen wappert (tegen 12%% in 1913); en te Amsterdam is de verhouding 52%. Bij onze Fransche buren is het ongeveer hetzelfde: de Fransche driekleur vertegenwoordigt 45% van het verkeer in Marseille, 32% in Duinkerken, 43% te Havre.

En in de Belgische havens? Het Belgische paviljoen dat, na in 1920, dank zij de bijzondere omstandigheden die bekend zijn, op 10% van de schepen, welke te Antwerpen binnen- of uitvoeren, wapperde, is van 1922 reeds tot 6% ongeveer gezakt en daaromtrent gebleven: 6,2% in 1928.

* * *

Deze cijfers, en degene die ik zooeven aanhaalde betreffende de tonnemaat onzer handelsvloot, bewijzen dat het hoogst dringend wordt doelmatige maatregelen te treffen om het verval van onze zeevaartnijverheid, noodzakelijk element in ons economisch organisme, tegen te gaan.

Merkt wel, dat deze noodige maatregelen gekend zijn. Na lange studies en besprekingen heeft de Hoogere Raad van Zeewezen met eenparigheid van stemmen, in 1922, besluiten genomen, die hij later, in 1925 en 1926, Gok eenparig bekrachtigde. Deze besluiten zijn eenvoudig en duidelijk; de maatregelen die zij voorstellen zijn doelmatig: voorschot van kapitalen en vergunning van toelagen.

Zoolang de Staatskas in de benarde toestanden verkeerde, die wij ons maar al te wel herinneren, kon men aannemen dat de

regeeringen dit vraagstuk onopgelost lieten. De reeders hebben overigens niet aangedrongen. Maar nu dat onze Staatsfinanciën weder gezond zijn en de schatkist over aanzienlijke reserven beschikt, nu schijnt het oogenblik gekomen, voor de Regeering, zich de werken en de besluiten van den Hoogeren Raad van Zeewezen te herinneren en aan de Belgische handelsvloot eindelijk den steun te verkenen dien deze zoo dringend noodig heeft, dien zij verdiend en zelfs - herinnert LI de 1.400 millioen frank bezuinigingen en winsten van de oorlogsperiode - op voorhand betaald heeft.

Toelagen en credieten! Zelfs dat niet! De Belgische reederijwereld wil, nü nog, niets vragen dat tegenstrijdig zou wezen - of maar schijnen te zijn - met de belangen van de schatkist. En daarom zouden de Belgische reeders vrede nemen met een gedeelte slechts van het programma van den Hoogeren Raad van Zeewezen: voorschotten van kapitalen, die, stevig gewaarborgd door de waarde der gekochte of gebouwde schepen, alle zekerheid van terugbetaling geven en feitelijk niets meer dan eenvoudige thesaurie-operaties zijn zouden, zonder den minsten invloed op het budget. Meer gematigde vraag kan men zich moeilijk inbeelden, niet waar? Men vraagt zich af, waarom er in dien zin nog niets verricht is geworden.

Ja, waarom? Want hoe ongelooflijk het ook schijne, niemand betwist de noodzakelijkheid onze nationale handelsvloot terdege te steunen. Reeds op 27 Januari 1926 zegde de Heer Anseele in den Senaat, als antwoord op een redevoering waarin ik deze kwestie aangehaald had: ‘Toen ik lid was van den Hoogeren Raad van Zeewezen, heb ik den Heer Dens geantwoord: ‘Ik ben met U; ik zal de gouvernementeele tusschenkomst voor de socialistische groep verdedigen, en ik hoop te gelukken.’ Nu dat ik, vervolgde de Heer Anseele, op de bank van de regeering zit, roep ik den Heer Dens toe: ‘Ik ben mét U; ik zal de gouvernementeele tusschenkomst bepleiten tegenover mijn partijgenooten, in den ministerraad, voor de Kamer en voor den Senaat.’

De huidige Minister van Zeewezen, Heer Lippens, heeft ook meermaals en in 't openbaar zijn inzicht bekend gemaakt ‘een werkdadigen steun aan onze reederij-nijverheid’ te verkenen. En toen de huidige Minister van Financiën, de Heer Houtart, in deze

zelfde hoedanigheid den Senaat vroeg goed te keuren dat de Staat al zijn voorrechten in den Lloyd Royal Beige zou verzaken, zegde hij (zitting van 2-7-27): ‘Moest zelfs de Staat heel het kapitaal zijner schuldvordering verliezen, hij zou het in weinige jaren terugwinnen door de belastingen die hij, dank zij het bestaan en de bedrijvigheid van den Lloyd, zal innen.’ En het spreekt van zelf, niet waar, dat de Heer Houtart hetgeen hij toen waar en goed achtte in het geval van den Lloyd Royal Beige, nu met nog meer reden dan ooit waar en goed moet achten voor al de Belgische reederijen. En ik zou kunnen voortgaan, want al degenen, Ministers of andere bevoegde personen, met wie ik de kwestie besproken heb, hebben mij altijd met de bestgemeende bedoelingen geantwoord. Maar al die schoone woorden blijven zonder gevolg, tot zoover dat ik mij werkelijk afvraag, wat de regeering wel minder dan nu voor onze nationale zeenijverheid zou kunnen doen, waren al haar leden niet zoo ‘gunstig’ tegenover haar gezind?

* * *

Eenige woorden nog, om te sluiten.

Ons land heeft tijdens en na den oorlog droevige en moeilijke dagen gekend. Ons economisch organisme was ontredderd, de staat onzer financiën is in die jaren bijna wanhopig geweest. Nu is op financieel gebied gered wat nog gered kon worden, en financieel herstel mag nu als een voldongen feit aangezien worden.

Op economisch gebied hebben wij nu ongeveer hetzelfde peil terug bereikt waar wij ons voor den oorlog bevonden. Wij blijven dus benadeeld tegenover de landen dié minder dan wij of volstrekt niet door den oorlog geleden hebben.

De taak van morgen - taak van alle Belgen die deelnemen aan de economische bedrijvigheid van het land, taak van onze vakorganisaties van allen aard, taak der vertegenwoordigers van onze handels- en nijverheidscentrums, en namelijk van Antwerpen, in Kamer en Senaat, taak van de Regeering - de taak van morgen zal dus zijn dien achterstel bij te winnen, onze plaats van vroeger terug te veroveren aan het hoofd der wereldbeweging naar economische ontwikkeling en socialen vooruitgang.

LEO DENS,
Senator

Aan mijn Vader,
Het Meesterstuk

Door een toeval was hij er terechtgekomen of door blind fatum er heen gedreven. Vrienden uit de provincie, die per se eens een onvervalschte apachen-kroeg hadden willen zien, ver ergens in Mont-Rouge en die hem verzocht hadden hen te begeleiden. En nu was 't al de zesde nacht dat hij er alleen was teruggekomen, er door een onweerstaanbare macht heen was getrokken; want daar, in die broedplaats van misdaad en zonde, waar het schuim van Parijs samenschoolde, waar de baggermolen der maatschappij haar vuil neerstortte, had hij het zaad gevonden voor een meesterwerk... Dààr, in dat hol, vergastte Zaza elken nacht de apachen en hun meiden op haar ontstellende dans-orgieën, dààr had hij met bonzend hart en brandende oogen het wonder aangestaard, zich laten meesleepen door de rhythmische bekoring harer dansmysteriën, zich een roes gedronken aan de sublieme schoonheid van haar ijl gebarenspel. En steeds weer, bij elken nieuwen dans dien hij kreeg te aanschouwen, had hij zijn handen in verrukking saamgeslagen en het lot gezegend dat zijn weg naar de Vreemde had gevoerd, die met haar kunst ongekende emoties had wakker geroepen in zijn ziel.

Ze heette Zaza, d.w.z. men noemde haar Zaza, omdat de kroegbaas dien naam voor haar had uitgedacht. Wie ze eigenlijk was wist niemand; haar oorsprong bleef voor een ieder het boek met de zeven zegels. Misschien was ze wel ontsproten uit een volk van Zigeuners, dat van ver over de Pyreneeën naar het Fransche land was getrokken om er zijn geluk te beproeven, misschien ook wel uit het donkere Noorden naar de Lichtstad afgedaald, of wel in Parijs zelve als een grillig-exotische bloem ontloken te midden van het plaveisel van de straat. Zij zelve ontkende het één en het ander met groote beslistheid en als men haar vroeg waar dan wél haar wieg had gestaan, gaf ze altoos dezelfde repliek, waar men om lachte, omdat men ze niet begreep; ‘Ik kom uit een land dat

niemand kent, waar 't eeuwig oorlog is en waar zwarte rozen bloeien.’

Ze was niet mooi, Zaza. Lang en mager waren haar leden. Heur haren, slordig in een toet opgebonden, glansloos en zonder golving, waren grauw-zwart lijk haar oogen, die dof, als in misr wegdoezelende bakens, flauw oplichtten in haar vaal-bleek gelaat. Haar stem kende twee nuancen: onaangenaam-scherp-aanmatigend kon ze klinken als die eener oude matrone, of wel droefeentonig als die eener moede zwerfster, bedelend langs besneeuwde wegen. Niemand had ooit een gewoon gesprek met haar kunnen voeren. Of ze uitte zich in een taal vol duistere symboliek, waar een ieder de beteekenis van ontging, óf ze spotte in ruwe termen met de meest lugubere of meest heilige zaken, waar de grootste cynicus nog niet den spot mede zou drijven.

Ze had geen echtvriend, geen minnaar. Hoewel ze jong was, bracht haar wezen elke vleeschelijke begeerte tot zwijgen. Er ging van haar persoon iets wreed-koels uit, dat de mannen instinctmatig deed terugdeinzen, iets angstigs-geheimzinnigs, dat haar liefde deed vreezen als een Godenvloek.

Ze kon goddelijk-mooi dansen. Als ze danste, was ze zichzelve niet meer. Dan was 't alsof plots voor haar een ander leven begon. Dan greep in die uiterlijk zoo indolente deerne een ontstellende metamorphose plaats. Dan schoot heet bloed naar haar fletse wangen en slapen en kleurde fel haar dorre lippen. Dan ontstak plots een geheimzinnige vonk het licht in haar wazige oogen. Dan zwierden haar haren los neer over haar schouderen, om in den dans op te waaien, hoog in de lucht en als vreugdevlaggen om haar heen te wapperen. Als Zaza danste, werd haar lichaam een lichtbron van volmaakt plastische schoonheid. Dan wrong ze het lijf in de meest grillige bochten, het magere lijf, dat nu een ranke waaierpalm geleek, sierlijk en soepel en wiegend onder de streelingen van den simoen. En haar snelle voeten zweefden voort over het dansparket, geruischloos als Terpsichore, de Muze.

Als ze danste, kon een laaiende hartstocht hoog in haar opgolven, haar vleesch striemen en opzweepen, een heet geluk haar doorschroeien in al zijn onstuimigheid. Dan kon ze zich in bandelooze opgetogenheid werpen en wentelen in den feestroes, losgebroken in een ongetemde vrijheid. Doch de brand, het opvlammend

levensgenot kon slechts even duren. Nauwelijks was de dans ten einde, waren de laatste tonen der muziek verklonken, of de vervoering vervloog, de betoovering week als dag voor nacht en Zaza viel weer terug tot de koele deerne van zooeven, met vaalbleek aangezicht en dof-koude oogen.

Het was als een vlam, die tot grauwe asch verwerd...

Hij was schilder en had zijn Kunst lief als zijn jonge leven. Vol blijde hoop, het hart zwaar van idealen en illusies, was hij een tiental jaren her naar Parijs, het hart der wereld, getogen, om er faam en roem te verwerven en er het geluk te plukken. Doch het werk, dat hij tot op heden had volbracht, had hem niet die blijde voldoening geschonken, welke voor den kunstenaar toen het hoogste goed moet zijn na den arbeid. Want hoewel hij zich als schilder naam had verworven en zijn stukken grif werden Verkocht, had hem toch tot dusver de inspiratie ontbroken tot het scheppen van een werk, dat hem plots zou stempelen en verheffen van talent tot genie. Waar had hij tot dusver niét zijn modellen gezocht? In de hooge wereld, die der echte aristocratie waar men zich verveelt, die der snobinetten waar men zich ergert, die der levenskunstenaars en die der levensdilettanten, die der demi-mondaines met hun als een laagje rouge opgelegde beschaving, die der burgerluidjes met hun kruideniersgeesten en ingekankerde vooroordeelen, die der kinderen uit het volk met hun brandende revolutieoogen in hun knokige hongertronies. Nooit had zijn werk hem volkomen kunnen bevredigen. Het ‘feu sacré’ had hem ontbroken. Doch nu voelde hij dat hij het zou kunnen volbrengen, het meesterwerk, waarnaar al het verlangen van zijn dorstende kunstenaarsziel was gericht. Nu eindelijk had hij het model gevonden dat hem bezielde, dat den scheppingsdrang als een onbluschbare vlam hoog in hem deed oplaaien, dat hem omhoog zou voeren naar den gouden tempel zijner Muze: Zaza, de dansmeid, zou hij uitschilderen, zooals ze in zielsverrukking danste, oplevend in haar onstuimige dansdriften als een van schoonheid dronken Bacchante.

Door haar zou hij zijn kunst naar behooren kunnen dienen, zich geheel kunnen wijden aan haar liefdedienst, de Kunst: het Groote Onbegrensde, Onvergankelijke, dat oplicht uit het duister der eeuwen en tot ons komt, frisch als op den eersten dag, de

Kunst, het wereldwonder, waarvoor hij leefde en zou willen sterven.

Het was nu al de zesde nacht, dat hij vruchteloos de danskroeg bezocht. Want steeds nog had de moed hem ontbroken om het woord tot Zaza te richten. Niet dat hij bedeesd was tegenover vrouwen. Integendeel, reeds op de Akademie stond hij om zijn durf bekend. Doch Zaza was geen gewone vrouw. Zij was de verwezenlijking van zijn kunstenaarsideaal, de incarnatie zijner Illusie. Zij was de Chimera, die hem in stoffelijken vorm verscheen...

Zaza voerde niet altijd haar dansen alleen uit. Eens per avond deed ze een dans met de andere paren mede - een ‘Java’ meestal - en koos zich dan zelve een partner uit het publiek. Als vrouw mochten ze haar niet, de mannen, doch allen rekenden ze 't zich tot een eer door haar als partner te worden verkozen, want dansen met Zaza gold als een openbaring. Hoe had hij gehoopt ook eens de uitverkorene te zijn! Doch nooit nog was hij door haar opgemerkt. Hoewel hij als apache vermomd was en bargoensch sprak, voelden de anderen instinctmatig toch niet in hem een der hunnen, één wien dansen met Zaza toekwam. Steeds in vorige nachten, was hij, juist op het oogenblik dat ze haar keuze zou doen, woest door de kerels achteruitgedrongen en de moed om zich te verzetten had hem ontbroken.

Doch nu van nacht moest 't er van komen, 't zou kosten wat het wilde...

Het uur der keuze sloeg. Toen, in diplomatische behendigheid, plots uit zijn apacherol vallend, deelde hij links en rechts geldstukken uit en wist zich naar voren te dringen...

Het lukte, hij werd verkozen. - Even later zweefde hij met Zaza over den dansvloer. De kerels jouwden, de meiden lalden en bespotten zijn dansen. Doch hij voelde zich nu moedig, moedig gelijk de jonge held die Terpsichore zelve rondvoert in zijn armen.

‘Zaza,’ begon hij, ‘ik moet je om iets verzoeken, doch je moet me niet weigeren, je zoudt er mijn gansche carrière mee verpletteren... Zaza, ik wil je op doek brengen, je uitschilderen... je verrukkelijk dansen vereeuwigen... Ga met me mee... van nacht nog... om voor mij te poseeren... Al mijn geld kan je er voor krijgen... al mijn. geld.’

‘Al je geld?’ herhaalde ze, ‘durf je dat te bezweren?’

‘Zoowaar als de nagedachtenis van mijn moeder mij heilig is.’

‘Je moeder,’ klonk het luguber uit haar mond, ‘je dooie moeder... die is al lang door de wormen opgevreten...!’ En ze grijnslachte.

‘Zaza,’ smeekte hij, ‘spot niet, ik ben oprecht, zes nachten kom ik al hierheen, alleen voor jou, kom, ga met me mee.’

Ze antwoordde niet, voerde hem mee in den dollen werveldans, hoonlachte tartend.

‘Ik ben een kunstenaar,’ ging hij verder, ‘en mijn doel is heilig.’

God, als ze eens zou weigeren! En een schrijnend angstgevoel doorvlijmde hem bij die gedachte, een razende angst voor de vrouw, die de macht had met één woord zijn geluk te verpletteren.

‘Ben je bijgeloovig?’ vroeg ze nu.

‘Bijgeloovig, neen, maar hoe dat zoo?’

‘Weet je dat alle mannen vreezen met mij alleen te zijn, bang zijn voor mijn liefde?’

‘Ik wensch geen liefde,’ sprak hij beslist; ‘ik wensch je alleen maar te schilderen.’

‘Geen liefde,’ echo-de ze droevig, en haar stem klonk nu als die eener moede zwerfster, ‘geen liefde... alleen maar om me te schilderen....’

De dans was ten einde. De vlammende toorts doofde uit. Een huivering doortintelde haar. De man en de vrouw stonden nu stil tegenover elkander. Als een geknakte bloem, de oogen verstard, liet ze haar hoofd neerglijden op zijn schouder. Toen klonk het zacht uit haar mond: ‘Goed, ik zal meegaan.’

Langs stille wegen voerde hij haar mede naar zijn woonst boven op de ‘Butte Montmartre.’

Krampachtig hield hij haar bij den arm, bang dat de schat hem zou ontglippen. Ze wisselden geen woorden, de beiden. Zijn geluk was te groot om het in woorden uit te drukken, zijn hart één ziedende vreugdezee.

Gejaagd ontsloot hij de deur van zijn atelier; woest smeet hij jas en hoed in een hoek, plaatste zich voor den ezel.

‘Zaza,’ sprak hij, ‘neem een danspose aan.’

En Zaza nam een danspose aan.

De schilder stelde de lichten. Hij keek op naar zijn model. Verbluft bleef hij haar aanstaren, gebiologeerd door het ontstellende dat hij aanschouwde. Was dit dezelfde vrouw, die hem zooeven nog in vervoering had gebracht? Was dit Zaza, het danswonder? Wat hij voor zich zag was een moede, verwelkte deerne met blasse gelaatstint en gedoofde oogen.

Ze zag zijn ontreddering.

‘Vrees niets,’ sprak ze, ‘ik weet 't. Ik zal moeten dansen.’

‘Ja,’ herhaalde hij, ‘je zult moéten dansen. Maar deert het je niet te dansen zonder muziek...?’

‘Ik kom uit een land,’ lachte ze, ‘waar 't eeuwig oorlog is en waar men geen muziek kent...’

En ze begon te dansen.

Dadelijk was 't er weer, het onvergelijkelijk schoone; het leven in zijn felste schakeeringen; de nimf, ijl als een droombeeld; de Bayadère, zich in liefde offerend aan haar God; de weelde-dronken Bacchante.

De schilder slaakte een zucht van verlichting.

‘Zóó, Zaza,’ sprak hij, ‘zoo ben je mijn Zaza.’

Doch op hetzelfde oogenblik sprong de schrik hem als een panter naar de keel. Vóór hem alleen danste Zaza, doch achter haar op den wand teekenden zich twee dansende schaduwen af.

Met een sprong was hij bij de deur.

‘Satan, Satan...!’ kreet hij.

‘Terug,’ gilde ze, ‘terug, het gaat om je leven!...’

Verplet sleepte hij zich terug naar den ezel.

‘Werk,’ klonk het gebiedend uit haar mond.

En sidderend, met hamerend hart, het noodzweet op de slapen, wierp de schilder de eerste lijnen op het doek.

‘Werk,’ klonk het steeds, ‘werk...!’

En de schilder vond de kracht te arbeiden. Het werk vlotte zelfs snel. Eerst was 't een chaos van lijnen, toen een bonte mengeling Van felle dooreenschietende kleuren. En daaruit rees langzaam een menschelijk wezen te voorschijn, een naakt dansende vrouwengestalte met loszwierende haren en oogen fonkelend in gitten diepten, een vrouw, dansende strijdend voor het lokkende leven.

En steeds vóór hem danste zij voort, in drieste onstuimigheid,

met haar onzichtbaren partner, wiens schim zich in scherpe lijnen afteekende op den wand...

De dag brak aan. De schilder legde de laatste hand aan zijn stuk.

Een onvergankelijk meesterstuk was ontstaan op zijn doek.

Toen - de eerste zonnestraal brak door in de kamer - weerklonk plots een rauwe gil, een hartverscheurende kreet...

Met een doffen plons stortte Zaza ter aarde.

Ontzet snelde de schilder toe, boog zich neer over het roerlooze lijf... Geen hartklop... geen ademtocht...

Dien nacht had Zaza met den Dood gedanst.

ANDRE VAN PRAAG.

Nuptiale

De bede van den Man is in haar ziel gedrongen
Gelijk de klank van een verteerde saxofoon.
't Verlangen heeft haar met een zachten druk gedwongen.
Wat is de Liefde in opperste vervoering schoon!

Daar spreekt een wond're taal uit haar fluweelen oogen.
De poov're kleeren zijgen als petalen neer;
Haar meisjesziel, te lang door harde wet gebogen,
Zoekt hallelujazingend den geliefden Heer.

Zij geeft zich met een kus. Het bloed roseert haar wangen.
Haar slapen bonzen als de klokken van een feest.
't Is of er vlinders aan haar vingertoppen hangen.
Het volste leven is één stonde haar deel geweest.

Zoo wordt ze Vrouw, voor hem d'alleen'ge Vrouwe.
Meteen ontgloeit in haar de diepe drang naar 't kind,
En, als zijn armen haar ten sluimer houwen,
Gevoelt ze dat ze reeds iets meer dan Hem bemint.

A. DE MAREST.

Naderende Lente

Nu weer ontwaken tot de vreugd en zachtheid van het leven,
In dezen schoonen tijd dat alles vol verwachten is;
Nog geene lente, maar geen winter meer.
Op de bevroren vijvers komt het water staan, troebel en stil.
Al de boomen zijn nog zwart en naakt, de nachten mistig en koel,
Maar het licht van den dag toeft langer boven de kim
En in de huizen der zwijgzaam-geworden menschen,
Die uit hun stugheid weer te spreken leeren.
't Is een onmerkbaar, voorzichtig-tastend zich losmaken
Uit de grauwe beklemming van den slependen winter,
Waarin het leven stil viel en verstarde
Tot de roerlooze gestalten uit een somber, oud sprookje
Van noorderkou en eeuwige duisternis.
Oude wonden heelen en de schimmen die wij bestreden
Wijken, langzaam, van ons.
Het is het jaarlijks-weerkeerend wonder,
Het eeuwig mysterie van leven uit dood
Dat zich aan ons voltrekt.
En wij danken, woordeloos-diep,
Met het gevoel dat wij weer eens gered werden.
Ons hart gaat open met den zwaren knop,
Waaruit het versche blad zich aarzelend ontvouwt.
Wij vragen niet: ‘Hoe lang nog?’ maar aanvaarden
Dit wonder als een simpel, groot geluk.
Weer zijn wij veilig, groeiend met bloem en plant,
Opgenomen in de universeele heropstanding van 't leven,
Blad op den boom, zucht in den breeden wind,
Eén met het rustloos rhythme van het al.

30/3/29.
FRANS DE WILDE.

Septembermorgen

September lacht, de blaren sterven,
Een milde zonne zoent de laan
Waar nu de Herfst, met koperen verven,
Bij morgendkoelte is doorgegaan.

Ik zie de zon, de wei, de vruchten.
Een peinzen komt in mij weerom
Aan vroeger klare najaarsluchten,
Waarin de zoete zonne klom.

De vogelaar fluit in 't koele veld.
Ik sla mijn eigen netten open,
En laat er, stil en ongeteld,
Mijn oude droomen binnenloopen.

F.V.E.

Schijnbaar domme Kinderantwoorden

De meester heeft een spreekoefening gehouden over de poes. Nu wordt herhaald, en de jongens weten de woorden en uitdrukkingen die ze geleerd hebben in eigen gemaakte zinnetjes te pas te brengen. Ieder zegt zoo het zijne.

Daar steekt Jules den vinger op. Ieders aandacht wordt gescherpt, want Jules is een curiosum in de klasse: wanneer hij aanstalten maakt om te beginnen stotteren, - en dat blijkt dan uit de eigenaardige grimassen, die hij trekt, - dan is dat een voorteeken van een raak antwoord, als vrucht van rijpe en diepe overweging.

Jules' mond vertrekt vervaarlijk; hij stottert. Dus, opgepast!

‘De na...nagels van d...de... p...poes zijn zoo sch...scherp... (een lange pauze, gedurende dewelke klaarblijkelijk al zijn geesteskracht geconcentreerd wordt)... zijn zoo scherp als... een... p...pa...paard!

Het antwoord is zoo heelemaal buiten de gewone norm der mogelijke verwachtingen, dat de meester er paf van staat. Zelfs de jongens vergeten te lachen!

Daar schuilt vermoedelijk een interessant geval onder, in verband met de kinderlijke gedachtenassociatie.

Ik dacht aan Asmus Semper, die, iederen keer dat hij den geur van haverpap in huis gewaar werd, bij zichzelf zei: ‘'t Is klaar! Vader zal mij dadelijk wel roepen; hij zal mij op zijn knie nemen en tot mij zeggen: Asmus, jongen, wees nu maar blij; de ooievaar heeft een zusje voor jou gebracht!’

Haverpapgeur en de geboorte van een zusje! Dat kwam daardoor, dat het werkelijk zoo gegaan was, toen zijn zus ter wereld was gekomen. Dien avond was er juist haverpap gereedgemaakt, en de associatie van beide gebeurtenissen bleef hem voor heel zijn verder leven bij.

Ieder vindt misschien in zichzelf wel voorbeelden van dien aard. Een vriend van me denkt onvermijdelijk aan een mesthoop, wanneer hij een... kindervoituurtje ziet, omdat zijn broer hem eens, als kind, ‘spelend’ met zijn voituurtje, een dijkhelling afrolde, waardoor hij beneden op een mesthoop terechtkwam.

Dat verwondert natuurlijk niet; de experimenteele psychologie leert ons immers, - indien we 't nog niet wisten, - dat

een associatie sterk gevestigd wordt, wanneer zij bij haar ontstaan met een zekere emotie gepaard gaat. En dat was zeker zoo in 't geval van mijn vriend, net als bij Asmus Semper trouwens.

Moest de meester aan mijn-vriend-in-de-jeugd de vraag gesteld hebben: Wat is een kindervoituurtje? dan had hij waarschijnlijk heel logisch-als-kind geantwoord: Meester, dat is... om kinderen mee op een mesthoop te doen rollen!

Net als het kleine meisje, dat antwoordde op de vraag wat een slak is: dat is... om dood te trappen!

Kinderen hebben hun eigen, soms verwonderende gedachtenassociaties, vooral betreffende zaken, die hen sterk getroffen of die intensief hun belangstelling gaande gehouden hebben.

Ze hebben hun eigen, specifieke begripsomschrijvingen en redeneerwijzen. Een zaak is... wat men er mee doen kan. Zij houden er natuurlijk nog wel andere soorten van definities op na; maar dat is nu de kwestie niet.

In hun redeneerwijzen zijn zij vooral analogisten.

Dat herinnert mij een ander geval. Bij een onderzoek naar de manier, waarop kinderen hun eigen definities opbouwen, en waarin namelijk gevraagd werd: Wat is een kathedraal? schrijft een jongen: een kathedraal is een draal om katten te vangen.

Een dom antwoord, wanneer wij het van ons standpunt van volwassene beschouwen. Heelemaal niet zoo dom, wanneer wij 't bekijken van het standpunt van het definitie-gevende kind. Ik onderzocht het geval grondig en de zaak zat zoo ineen: Zijn vader is een duivenmelker. Een ‘drangel’ is in zijn dialect het stelletje van dikken ijzerdraad, dat vóór den ingang van een duivenpier hangt, en waardoor een duif wél naar binnen komen, maar niet meer buiten loepen kan. 't Gebeurt ook wel eens, dat een kat op duivenjacht er doorheen sluipt, maar dan zit die gevangen, en kan ze alleen nog maar haar droevig lot afwachten. Zijn vader had er zoo eens een gevangen. En we hebben ze opgeten, Meneer! Wat al emoties! Nu herkende de jongen in het woord kathedraal dadelijk het eerste lid: kat; dus moest dat een samengesteld naamwoord zijn, net als kattevel, kattejong, kattestaart. En het tweede lid? Nu, ja, op school immers, in 't zoogenaamd Algemeen Beschaafd, gebeurt het wel eens meer, dat de woorden een beetje anders klinken dan in het patois: een poep thuis, is op school een pop (en dan maakt de kleine analogist van soep, ook sop; en van oemes, ommes, dat de meester op zijn beurt dan omzet tot immers). ‘Schoon weer’ heet in 's meesters mond ‘schoon weder’ en ‘leer’, ‘leder’: ‘broer’, ‘broeder’; ‘neer’, ‘neder’, enz. Uit dit alles raakt hij niet goed wijs. En nu denkt hij, dat het omgekeerde eveneens waar is: drangel, dat kan in het Beschaafd wel draal zijn. De letter h na de t? Nu, dat kan wel een schrijffout

zijn; dat gebeurt nóg wel bij den meester: dan zegt hij, dat hij verstrooid geweest is! Of wel denkt hij: In 't Nederlandsch, zooals onze meester onze taal noemt, is men toch nooit zeker van de spelling; kijk eens, in de plaats van f schrijft hij ph in photo, en in katholiek staat ook zoo'n h en dat is toch goed Nederlandsch! Misschien zijn we glad mis en zegt hij eenvoudig zooals Tjeef in ‘De Witte’: Steekt dat nu g... zoo nauw!

En aldus bouwt onze jongen, als pure analogist, zijn definitie van kathedraal op.

Onvolledig denken, verkeerd redeneeren, ja! Maar dom niet!

Maar om nu tot Jules terug te keeren.

Ik was overtuigd, dat er iets goeds in zijn antwoord moest steken. Ik heb Jules in mijn vertrouwen genomen, en, om 't kort te maken, ziehier den grond van de zaak: Nevens zijn deur woont een hoefsmid; ten gevolge van den harden vorst en den sneeuwval der laatste weken had de man heele dagen werk gehad met sneeuwvijzen in de hoefijzers der paarden te draaien. Jules had er uren bijgestaan; dat was nieuw voor hem en 't interesseerde hem buitengewoon. En hij had den smid verschillende malen hooren verklaren: Hij zal nu wel scherp staan! En juist 's anderen daags kwam het gesprek over de poes en haar scherpe nagels, waardoor logischerwijze de gedachtenassociatie tusschen scherp en paard was wakker geroepen. Jules stotterde, omdat hij overtuigd was, dat zijn antwoord prachtig zijn zou, want aan die vijzen zou zeker geen andere jongen denken!

Toen zei de meester, dat het zeer goed was, maar dat er iets bijkomen moest, en 't antwoord werd voltooid: De nagels van de poes zijn zoo scherp als de sneeuwvijzen van een paard!

Dat was nu inderdaad prachtig, en Jules mocht met een gerust geweten stotteren en fier rondkijken, want heel de klasse zou het eens flink in koor herhalen; enz.

Waaruit wij besluiten, dat we uiterst voorzichtig moeten zijn, wanneer wij, schoolmeesters, ons geneigd voelen een kind voor dom te schelden; want hoogst waarschijnlijk verdient het integendeel gefeliciteerd te worden voor zijn kinderlijk-logisch denken, als we ons maar even willen inspannen om het te begrijpen.

Doen we dat niet, dan zullen we vroeg of laat ons mea culpa moeten slaan, omdat we 't misschien ontmoedigd... en leeren zwijgen hebben.

K. CEURREMANS.

Vlaamsche Kroniek

Achter den Fransch-klinkenden schuilnaam Geo de la Violette verbergt zich, altans voor oningewijden, een onzer voornaamste Vlaamsche uitgevers, die - het blijkt uit het vóór enkele maanden verschenen essay '**Op Reis**' (overdruk uit den Vlaamschen Gids; uitgegeven door de Boek- en Handelsdrukkerij, Brederodestr. 191, te Antwerpen) en vooral uit zijn bundel met reisherinneringen **Uit mijn Dagboek** (op 150 genummerde exemplaren overgedrukt uit 'Nova' voor de vrienden van Mary en Geo de la Violette) - een onzer beste en fijnzinnigste Vlaamsche prozaïsten is. We hebben den al te bescheiden artist maar één verwijt te maken en wel, dat hij het genot van zijn genuanceerde aristocratische kunst voorbehoudt aan een al te beperkten kring. Zelden lazen we in onze taal harmonieuzer en gedegener, fijner gerhythmeerd proza dan dat van Geo de la Violette, die als schrijver in de leer ging bij de groote Fransche auteurs van vroeger en nu. Van zijn sober en ook kleurig Vlaamsch gaat een charme uit, die zuidelijk-week aandoet. Het is puur en doorschijnend als het water der bronnen, dat men, wandelend, door de eeuwige lente der Zuidersche landen, steeds riezelen hoort tusschen het vale groen aan beide zijden van den witten, zonnigen weg... Geo de la Violette weet diep te grijpen in het wezen der dingen zonder ooit de gracievolle luchtigheid van zijn stijl te moeten prijsgeven. Hij slaagt er in grondigheid te bereiken in al wat hij meedeelt zonder zijn zinnen topzwaar en ingewikkeld te maken. Dat komt wijl hij het mirakel van den vloeienden, glanzenden, soms zelfs etherischen Franschen stijl heeft begrepen, wijl het hem klaar geworden is hoe elke moireering van het spiegelende oppervlak, waarmee het Fransche proza in zijn fluïditeit best kan worden vergeleken, voldoende is om de stralen te doen breken en plots de verborgenheden van de diepten hel te belichten. Ik hoef de lezers van dit tijdschrift niet meer te bewijzen, dat **Op Reis** als een der allerfijnste essays uit de Nederlandsche literatuur kan worden genoemd, vermits het in zijn gracievollen eenvoud heel wat subtieler schijnt en bovendien rijker aan essentieele gedachten dan b.v. een gewichtig-doende, op 'gründlichkeit' aanspraak-makende verhandeling over het Reizen, destijds door den beruchten Nederlander Dr Ritter in 't licht gezonden.

In ‘**Uit mijn Dagboek**’ heeft Geo de la Violette eenige aanteekeningen over zijn door ziekte geboden reis naar het paradijzige eiland Port-Cros in de Middellandsche zee gebundeld. Samen met de elegante, wispelturige en toch - zoo voelden wij het als eenvoudig lezer - zoo bewonderenswaardige en begeerlijke Miss Mary, werd de tocht naar het verre Zuiden aanvaard door hem, die, in een motto, van zichzelf getuigt:‘J'ai trop donné de ma jeunesse’. Het is een zeldzaam genot dien tocht mee te maken met een man van zoo verfijnde cultuur als deze dichterlijke dagboekschrijver, wiens leven, op zich zelf beschouwd, reeds een kunstwerk lijken gaat omdat daarin de verhoudingen tusschen daad en droom zoo harmonieus zijn. Er komen sterke noteeringen van pathologische verschijnselen voor in de eerste hoofdstukken. Zoo deze opmerking: ‘Een zonderlinge stilte kwam in me. Lijk ze hangt over een land in den Winter, waarover het sneeuwen gaat. En 't sneeuwde ook in me, dof en dempend alle geluid van buiten, zoodat alles in me ruischend hoorbaar werd.’ Dergelijke fijne noteeringen, die verraden hoe de auteur het vermag diep in zich zelf door te dringen en tegelijk zijn intiemste sensaties in volledige zuiverheid te verwoorden, treffen we op schier elke bladzijde van dit niet lijvige, maar kostbare boekje, waarin elk woordje een goudwaarde bezit. Want ieder gebeurtenis, hoe gering ook, die de eentonigheid der lange reis en der loome dagen van langzaam herboren worden tot de gezondheid verbreken komt, geeft den schrijver aanleiding tot het formuleeren van bedenkingen, wier zonnige wijsgeerigheid enkel geëvenaard wordt door de subtiel-rake wijze waarop ze uitgedrukt worden. Over Mary, het lieve, mooie, verwende kind-vrouwtje, lezen we o.a.: ‘Van wat leeft inderdaad zoo'n kind in wat men “de beschaafde wereld” noemt? Met welke elementen bouwt zij het evenwicht van haar glimlachend geluk? Diep tast haar emotie zelden of nooit, ver reikt de nieuwsgierigheid van haar weten al evenmin; angstige levensvragen, groote aandoeningen maken haar schuw en ontvlucht ze zonder een enkele poging om het leed van het inzicht aan te durven. Wat de fleur er in houdt en haar zenuwen gespannen; het is wel niet veel meer dan de opwinding van een tenniswedstrijd, een danspartij, een nieuw cigarettenmerk, de “novels” uit een “Magazine” of de Rudolf-Valentinoromantiek. En komt zoo'n vrouwtje dan ineens, zonder overgang, te staan voor de natuur, waarover de eeuwen zijn geschreden, dan is het resultaat of wel dat ze zich den tweeden dag verdrinkt, of wel in haar innigste zelf den roep herkent van een stem, die uit het bloed schijnt te spreken.’

We zouden nog graag wijzen op de inderdaad fraaie, in hun simpelheid zoo suggestieve beschrijvingen, waarin het natuurbeeld

in zijn meest karakteristieke lijnen herleeft en waaraan wij derhalve een grooter kunstwaarde hechten, dan aan de talrijke langdradige, zwaarwichtige, kleurenweelderige brokken plastiek, die de romans van zoovele onzer auteurs topzwaar beballasten. Men sta ons toe, dat we toch nog enkele regels aanhalen: ‘Port-Cros is verzonken in zulk een diepe, geluidlooze stilte, dat mensch en dier en elk lichamelijk leven er in verzinken en verdwijnen, zoodat het u vreemd en angstig aangrijpt. En vaak heeft Mary zich tegen me aangedrukt, bevangen door deze prangende verlatenheid, beklemd door een eenzaamheid zoo desolaat en hopeloos als van deze enge valleien, waar de rotsen hoog en bar oprijzen en dreigend zich verheffen, afsluitend het pad, of we tusschen hun reusachtige massieven gevangen werden, lijk in een monsterachtige val.’

De menschen, waartusschen Geo en Mary verblijven op Port-Cros, worden met vaardige hand geschetst: teekeningen in Chineeschen inkt op korrelig wit-papier. En zoo biedt elke bladzijde van dit boekje, dat een meesterstukje is van intieme kunst, den lezer telkens weer een nieuw en fijn genot. Wij zijn er erg blij om, dat we deze reis naar Port-Cros met Mary en Geo mochten ondernemen, dank zij dit dag-verhaal, dat de sublimatie biedt van hun gedachten, gevoelens en bevindingen... Het spijt ons daarom ook zoo erg, dat we het vorige dagboek, waarin Géo de la Violette zijn reis met Miss Mary naar Parijs verhaalt, niet lezen mochten.

Nu we Maurice Roelants' nieuwen roman - De Jazz-speler - (Uitgave van A.A.M. Stols; Brussel en Maastricht) bespreken gaan, willen we toch eerst nog onze bewondering uiten voor zijn eerste boek, zijn psychologisch verhaal ‘Komen en Gaan’ dat men, en zulks niet ten onrechte, vergeleken heeft bij ‘Adolphe’ van Benjamin Constant, het boek waarvan Paul Bourget (in zijn Essais de Psychologie), de literaire compositie aldus waardeerde: B.C. ‘savait qu'une émotion sincère, exprimée sans surcharge, intéressera toujours le lecteur, j'entends celui qui vaut qu'on Festime, plus que toutes les graces du style et que toutes les curiosités du pittoresque’. Die regelen zijn wel toepasselijk op ‘Komen en Gaan’, en ze drukken tevens, naar wij meenen, heel duidelijk het onderscheid uit tusschen het werk van M. Roelants en dat van zijn tijd- en landgenooten, die toch al te veel houden van ‘les curiosités du pittoresque’ bijaldien de ‘graces du style’ eenigszins buiten hun bereik liggen. Ook voor den Jazz-speler is deze aanhaling uit Bourget geldig. Het koele, maar niet nuchtere cerebrale, dat reeds in ‘Komen en Gaan’ sommigen trof - er zijn nog altoos heel veel menschen die niet genoten hebben, zoo ze geen tranen mochten plengen! - wordt in dezen ‘kleinen roman met één personnage en zeven

instrumenten, zijnde een volledige slagwerkbatterij' op de spits gedreven!

Dit korte verhaal is een psychologische synthese. Daarin leeft het beeld van den man van veertig, van den rijpen man, in wiens hart de aspiraties van den jongeling nog roeren en wiens vaag-dichterlijke en idealistische neigingen nog niet heelemaal vernietigd werden door den slenter van een gewoon burgerlijk bestaan. Een tragedie van elken dag, welke zich openbaart in duizenderlei vormen, waaraan een Bourget twee dikke deelen als deze van zijn 'Démon du Midi' zou hebben besteed, terwijl Roelants, het geval veralgemeenend, het heele verloop der crisis schetst in haar karakteristieke, zoo-niet eeuwig-ware, dan toch essentieele hoofdlijnen en daarvoor nauwelijks een zestigtal, in grooten tekst gedrukte bladzijden noodig heeft, welke hem toelaten zóó volledig te zijn, dat men daaraan bezwaarlijk één regel zou kunnen bijvoegen. Noch woordenpraal, noch sierlijkheid van zinswending, noch pracht van beelden voeren de aandacht af van haar object: de innerlijke belevenissen van een man, die op een keerpunt van zijn leven staat, die een evolutie doormaakt en daarvan de phases vastlegt in sobere zinnen, die condensaties zijn van ervaringen, waarvan hij de meest typische - deze welke de wendingen in zijn gemoedstoestanden verraden - plots heft in de volle klaarte van het rauwe licht der zelf-ingekeerdheid. Er is heel wat menschenkennis saamgebracht in dit wrange boekje, waarin een man den verlokkenden demon van het verlangen naar nieuwe jeugd in hem overwint door zich uit te leven en te verdiepen in een werk, in een kunst. Want deze plots opkomende liefde van den gekwelden echtgenoot, die den vreemden drang naar nieuwe passie in zich overwint, door het bespelen eener jazzbandbatterij, waardoor al zijn strevingen geneutraliseerd worden en al zijn aandacht opgeslorpt, is ze niet een symbool? De echtgenoote, die wellicht een andere vrouw naast zich zou geduld hebben, vernietigt op een dag de trommel der batterij, voorwerp van haar ergernis en van haar ijverzucht. 'Ik had een klein drama met mij-zelf uitgestreden, (zoo jammert de jazzband-speler). De vrouw van mijn liefde, zij die er alles bij gewonnen heeft, is in opstand gekomen. De harmonie van mijn hart, die ik in het jazz-bandspel had verwezenlijkt, is haar ondragelijk'. Thans begint voor hem een nieuwe tragedie: het zoeken naar evenwicht tusschen zijn vrouw en het evenwicht in zich-zelven. Daarvoor is geboden 'een heroïsme van langen adem'. We zouden dat boekje kunnen beschouwen als één schakel van den ketting, die het liefdeleven van een man zou verzinnebeelden. Roelants kan in andere kleine, even sterk-synthetische boekjes, de andere fragmenten smeden - deze die den Jazzbandspeler voorafgaan en deze.

welke volgen... Alzoo ontstond wellicht een bijdrage tot een nieuwe psychologie van liefde en huwelijk. Het zou velen helpen om dit boekje met zijn subtiel-geteekende innerlijke actie en zijn scherp-geëtste uiterlijke gebeurtenisjes - er komen zinnen voor in sommige hoofdstukken, welke ieder op zich-zelf bladzijden beschrijving waard zijn! - op zijn volle waarde te schatten. Ons heeft hij een zuiver intellectueel genot verschaft, deze roman, waarin rijpe wijsheid en schoonheid de aandacht spannen.

Maurice Roelants heeft de 'Lettres à Elise', destijds - in 1894 - uitgegeven door Ch. Potvin, een nu zoo goed als onvindbaar geworden boek, vertaald in zeer mooi Nederlandsch. In deze nieuwe uitgave **Brieven aan Elisa** (H.J.W. Becht te Amsterdam), waarvoor oud-minister Huysmans, wien wij het te danken hebben dat we Elisa's identiteit kennen - zij heette Elisa Spruyt en was de dochter van den griffier der Brusselsche handelsrechtbank, - een korte inleiding schreef, heeft de vertaler Roelants den oorspronkelijken tekst hersteld door bijvoeging van deze passussen, welke Potvin kieschheidshalve wegliet omdat ze 'een denkbeeldige, al te menschelijke smet op de De Costerfiguur werpen.'

Camiel Huysmans wijst er op in zijn inleiding tot deze vertaalde brieven aan Elisa, hoe daarin de ware De Coster - Charles De Coster zonder schmink - de verliefde man en ook de lijdende man zich openbaart.' Hij schrijft zonder voorbereiding. Hij denkt niet aan stijl. Zijn brieven zijn niet bestemd voor het publiek. Zijn brieven zijn gericht aan haar, en aan haar alléén. **Zij** moet ze lezen. En verder, niemand... Juist daarom zijn die **Brieven** zoo belangwekkend en zoo mooi. Na **Tijl** maakt dit het beste werk uit van De Coster.' We kunnen deze meening van den oud-minister geheel onderschrijven.

Wie den schepper van de Ulenspiegel-legende wil leeren kennen, zijn kunstenaarswezen, dat zoo sterk beïnvloed werd door zijn gewoon menschelijk voelen, doorgronden, moet deze brieven lezen. Ze zijn doordrenkt van een zeldzame poëzie, van die teere melancholie, welke de dichter zoo lief had en die hij als het ware zorgvuldig cultiveerde in de innigheid van zijn hart, wijl hij daarin zag een element waardoor elke ware kunst gekenmerkt is. Doorheen deze brieven benadert men tot de intimiteit van een zeldzaam fijn-voelend mensch en dat is een vreugde, die slechts weinig geboden wordt door een roman. In deze brieven voelen we de literatuur niet als een hinderpaal tusschen den dichter en den lezer!

Roelants heeft de overzetting met liefde gemaakt en hij slaagde er in den intiemen toon van elk dezer brieven te bewaren. We hebben de Nederlandsche versie heel dikwijls naast den Fran-

schen tekst gelegd en steeds is deze vergelijking ten gunste van den nauwgezetten en zuiver-voelenden vertaler uitgevallen. Men bedenke, dat het heel wat moeilijker is de intieme schoonheid van een brief weer te geven dan een brok zuivere literatuur te vertolken...

Wie van Ernest Claes het in een vorige kroniek met lof vernielde verhaal 'Wannes Raps' las, zal met gretigheid grijpen naar de leuke novelle, waarin hij den smid van zijn dorp heeft geportretteerd op de hem eigen, kleurige, gemoedelijke wijze. **Onze Smid** (Standaard-boekhandel te Brussel) is weer een van die vrhalen, waarin het pittoreske element een groote plaats inneemt. Het is klein-kunst van zuiver allooi. Het detail is daarin bijwijlen van grooter belang dan wat men gemeenlijk de hoofdlijn van de vertelling heet. De boeken van Claes - Het Leven van Herman Coene uitgezonderd - leven door en in hun details, waarrond de auteur de spetteringen van zijn humor spelen laat. En die humor is volksch. Hij is van Claes; maar meer nog van de menschen, die Claes - de plezierige en onderhoudende causeur, die alle gekunsteldheid schuwt - aan de lezers voorstelt in levenden lijve. Een plezant boeksken, dit geschreven portret van 'Onzen Smid'!

Alfons Lambrecht heeft een reis naar Milaan, Rome, Napels en Venetië beschreven en... geromanceerd, in '**Naar de Gondelstad**' (Uitgever J. van Lantschoot, Dendermonde). Het reisverhaal, gedragen door een gloeiende bewondering, boeit en interesseert. Maar het geromanceerde deel doet toch wel wat opgeschroefd-romantisch aan! Vosmaar heeft geromanceerde reisbeschrijvingen nagelaten. In zijn 'Amazone' en in zijn 'Inwijding' verwezenlijkte hij harmonie tusschen het verhaal der reis en den roman-zelf, die toch nog altoos als kunstmatig en van ondergeschikt belang blijft aandoen. Uit de samenvlechting van reisverhaal en roman kan een nieuw literair genre ontstaan, waarvan de verhalen van den Franschen schrijver Paul Morand een voorbeeld bieden. Het is waar, daarin heeft de reisbeschrijving nog enkel waarde in zooverre zij meewerkt tot het scheppen van een decor voor de handeling...

LODE MONTEYNE.

Onderwijs en Opvoeding

Bij gebrek aan plaats bleven in onze jongste kroniek een groot aantal boeken onbesproken. We geven ze dan nu hun beurt en deelen ze, gemakshalve, in werken voor het taalonderwijs... en andere in.

Werken ten gebruike bij het taalonderwijs konden aanleiding worden tot eigenaardige beschouwingen. Het is b.v. typisch, hoe verschillend het onderwijs in het Fransch wordt opgevat in België, in Nederland, in Frankrijk. Vanzelfsprekend? Jawel, vermits het alhier de moedertaal en aldaar de tweede taal betreft. Maar dan toch in elk geval weer erg uiteenloopend.

Hier hebt ge b.v. **Le vocabulaire des écoles** door M. Fournier (Gedalge, Parijs). Zeker, de 39 hoofdstukken behandelen onderwerpen, geschikt voor een jeugd die haar lagere studiën gaat voleinden; het school-, het huiselijk en het maatschappelijk leven krijgen er elk hun recht in. Maar de wijze, waarop die woordenschat behandeld wordt, is niet de onze. Neem b.v. hoofdstuk IV, 'La familie'. Ten onzent ware een te lezen tekst de grondslag waarop de oefeningen zouden worden uitgebouwd, en die oefeningen zouden niet alleen afwisseling, maar vooral aantrekkelijkheid zoeken, - althans bij auteurs, die kinderen naar hun gading willen zijn. Hier niet een tekst, maar wel een prent met cijfers, en daarnaast...: de vermelding der familieleden, de verklaring van elke benaming (en we tellen een 40 tal benamingen), oefeningen ter invulling met die benamingen, met hun homoniemen, oefeningen tot samenbrenging van synoniemen, van antoniemen, van woordfamilies, oefeningen ter definieering van woorden en uitdrukkingen, en ten slotte spreuken en gedachten van moreele beteekenis. Afwisseling naar den aard dus wel, maar dorheid naar de wijze van behandeling. En dat viel ons niet enkel op in dit naar de stóf interessante werk van Fournier, maar in een paar tientallen Fransche methoden voor Fransche kinderen: ze missen den jongen, veerkrachtigen levenslust, die de studie tot een aantrekkelijkheid maakt.

En toch, hoe gemakkelijk kon dat anders worden! Kijk, hier hebben we twee verzamelingen gedichten voor de jeugd, ook in Frankrijk uitgegeven: **Poèmes et chants du foyer,** verzameld door A. Chavannes (Larousse, Parijs) en **La poèmeraie,** 'cahiers anthologiques modernes', samengesteld door Armand Got (Gedalge, Parijs). We noemen ze te dezer plaatse, omdat ze een geest aan-geven, zoo springlevend, zoo levenwekkend, dat het als een

vloek lijkt, een keus hieruit de jonge verbruikers van ‘Le vocabulaire des écoles’ onder de cogen te brengen. - Wat eerstgenoemde verzameling betreft, ze ontleent aan de anonieme volkspoëzie als aan bekende dichters, - en ook aan prozaschrijvers, - aan de eerste negentiende-eeuwers als aan het jongste geslacht al wat ze, in verband met familie, natuur, maatschappelijk leven en vaderland, jong vindt van inhoud en taal; en dan moet wel erkend, dat Mevrouw Chavannes heerlijke perels ontdekte, en véle, die het hoog tijd is ook ónze Franschsprekende kinderen aan te bieden. Dat hier en daar ook muzikale teksten werden ingelascht en het boek met een aantal luchtige teekeningen geïllustreerd is, doet natuurlijk geen kwaad. - Van een heel anderen aard is de tweede verzameling, bestaande uit tien ‘cahiers’, elk daarvan aanlokkelijk als materieele uitvoering. De samenstelling biedt stof tot zeer uiteenloopend kommentaar, en zelfs stellen we ons voor dat zekere lezers, den inhoud bewonderend, Armand Got's ‘poésies choisies pour les enfants’ niet... des kindes zullen heeten. Dat zou dan jammer zijn; want al sluit deze man, een fijnvoelend mensch, de leerende en moraliseerende versjes uit, om uitsluitend de schoonheid te dienen en zulks aan de hand alleen van de hedendaagsche en de allerjongste, soms wel onbekende dichters, en al komt ook vanzelf de bedenking los, dat de meeste stukjes, door hem ‘pour les jeunes enfants’ bestemd, pas door heel wat ouderen, ook in Frankrijk, geheel begrepen en genoten zullen worden, - die tien boekjes zijn kunst, zijn een bewuste opleiding tot kunst aanvoelen en aanvoelend bewonderen, en we zouden 't zielsjammer vinden, indien dat kenteeken niet gewaardeerd en, door voorlezing van talrijke brokjes er uit op school, tot zijn recht gebracht werd. Poëzie voor kinderen is schoonheid, in zijn zoo eenvoudig mogelijke gedaante; de school heeft tot plicht, niet het vers tot de kinderen te brengen, wel de kinderen tot de hoogte van het vers en zijn schoonheid op te tillen. Armand Got heeft dit begrepen en maakte zijn verzameling tot een tuin van verrukkelijk frissche kleuren en kristalheldere geluiden.

Van de **Poèmes et chants du foyer** zeggen we: koop het voor uw school en gebruik het; van de **Poèmeraie:** neem het voor uzelf en voel er u rijk mee!

Een boekje, dat we, in aansluiting bij deze bloemlezingen, gaarne vernoemen, is Jean Aicard's **Le livre des petits** (Ch. Delagrave, Parijs); het doet even denken aan Ratisbonne, wat geen averechtsch kompliment beteekent, maar het is jonger, luchtiger en minder droog moraliseerend van geest en het sloeg dadelijk zóó in bij het jeugdig publiek, dat er even gauw uit gebloemleesd werd, en te recht.

Fransche leesboeken, waarvan we den geest ten volle goedkeuren, leveren in Nederland de heeren Benjert en Elzinga. Reeds

vroeger lieten we desaangaande onze waardeering gelden. Thans liggen vóór ons hun **Practisch Fransch voor het zevende leerjaar** en **Voorlooper van het eerste leesboek,** die beide mooi en prettig gestelde leesstof aan beginnelingen bieden, en La gaité française, zijnde, voor het middelbaar onderwijs, een bizonder aantrekkelijke bloemlezing uit de humoristische Fransche literatuur van alle tijden. De firma Wolters, die materieel prachtwerk levert, draagt er met deze auteurs krachtig toe bij, de leesstof der jeugd van het muffe schoolluchtje te ontdoen, en dat is een niet geringe verdienste.

De firma De Boeck, te Brussel, liet een **Choix de lectures,** door Laurence Recht, verschijnen; het is gezonde lektuur voor de hoogere klassen der lagere school, die het Fransch als voertaal hebben, maar dan op voorwaarde, dat men zich niet late imponeeren door het overweldigend aantal verzen, in dit werkje opgenomen.

Nouvelles lectures professionnelles, door Rogie, Bornecque en Mme Levesque verzameld (Gedalge, Parijs), is een werk, waarvan we den geest bizonder waardeeren; het geldt, de jonge lezers, - ten onzent, de leerlingen der Atheneums, - te interesseeren voor den arbeid in dienst der verschillende ambachten en beroepen, van den landman tot den geleerde en den kunstenaar - wat daarom niet zeggen wil, dat vooral beroepsleergangen er mee gebaat zouden zijn, zooals de titel schijnt aan te duiden. 't Is een boek vol leven en bedrijvigheid, waar àlle 14jarige en oudere studenten in opgaan kunnen, meer dan in menig werk, thans officieel voor dien leeftijd aanbevolen.

In verband met taalonderwijs noemen we nog: **Opstellen ter vertaling in het Engelsch, 2e deel,** en **English passages for translation,** beide door H. De Maar verzameld en bevattende een belangwekkende vertaalstof voor meer gevorderden; **Dertig eenvoudige vertalingen** (Ned. Duitsch), zijnde teksten met kultureele onderwerpen, bezorgd door C. Brouwer en G. Ras, ook voor de hoogere studiejaren.

Buiten de werken, bestemd voor het taalonderwijs, bereikte ons heel wat, dat ruim belangstelling waard is.

Van H. Heidinga en I. Nauta verschenen **Plantkunde** en **Dierkunde,** twee leer- en repetitieboekjes (Noordhoff, Groningen). De auteurs gaan van de veronderstelling uit, dat de lessen in die leervakken zonder boek, d.i. aanschouwelijk en uitsluitend mondeling gegeven worden; en aldus werd hun werk een bondige, geïllustreerde samenvatting der stof, met toevoeging van talrijke en allerhande oefeningen, mondeling en schriftelijk.

Dr. Charles Richet bezorgde een **Algemeene Cultuurgeschiedenis** van nauwelijks 80 bladzijden (‘De Tijdstroom’, Huis

ter Heide). Zijn edele bedoeling was, op eenvoudige, objectieve wijze de ontwikkelingsgeschiedenis der menschheid samen te vatten, met waardeering vooral van alle opbouwende elementen, in welk land of werelddeel ook zij tot uiting kwamen. Die taak was moeilijk en het is dus den steller niet ten kwade te duiden, zoo hij niet volledig in zijn poging slaagde en Frankrijk soms al te treffend op den voorgrond treedt. In groote lijnen, echter, geeft hij bevrediging; het ware wenschelijk, dat in menig land een poging als de zijne werd nagevolgd.

Van de firma 'De Sikkel', te Antwerpen, **bereikten ons Bionomische studie der weide,** door Aug. Havermans, en **Nieuwe stroomingen in het teekenen op de lagere school,** door John Broeders, twee werken, opgenomen in de 'Brochurenreeks der Vlaamsche Opvoedkundige Vereeniging'. Beide auteurs, experten in hun vak, binden hun onderwerp op gansch verschillende wijze aan; Havermans maakt een grondige, wetenschappelijke, voor leeken soms erg zware en ietwat droge studie van de weide, als bionomische verschijning; Broeders vertelt, spreekt, vulgariseert, maar aan honderd interessante kleinigheidjes merkt ge hoe de wetenschap en de praktijk van teekenen en handvaardigheid met hem vergroeid zijn, en dat maakt juist zijn proza, - trouwens feestelijk geïllustreerd, - zoo makkelijk leesbaar. Havermans biedt ons een degelijk extra; we meenen echter, dat Broeders nauwer den geest benadert, waarin de V.O.V., te recht, met haar brochuren werken wil.

Dezelfde firma bracht ons **Een bezoek aan het muzeum van natuurlijke historie,** door Michel Thiery; ook weer vulgarisatie, d.i. door een eenvoudige, inleidende studie over de gewervelde dieren, in bedoeld muzeum te Brussel, een degelijke prikkel tot nader kennismaking en een vertrouwbare gids meteen.

Ten slotte vermelden we hier **Boetseeren,** door Gaston Lyppens (Lovelingstr. 34, Antwerpen). De auteur noemt zijn werk een 'praktische handleiding ten dienste der leerkrachten van kindertuin-, lager en middelbaar onderwijs'. Hij leverde, op een gebied waarop geen overdaad aan leiding bestaat, een zeer leesbaren tekst, met daarin een groot aantal duidelijke, praktische gegevens, voor alle leerkrachten. Die gegevens loopen gebonden aan de teekeningen, in het boek opgenomen; deze zijn bizonder talrijk, zooals het hoort, maar daarbij moet ons dan van het hart, dat we ze technisch dikwijls gebrekkig uitgevoerd vinden en een aantal daarvan ons beslist onesthetisch en als boetseeroefening ongeschikt aandoen. Slotsom: een goede leerkracht kan uit dit werk zijn voordeel halen, daar hij wel het kaf van het koren scheiden zal.

H. VAN TICHELEN.

Uit het Schoolleven in de 16e Eeuw

Dr Maurits Sabbe. Peeter Heyns en de Nimfen uit den Lauwerboom. Bijdrage tot de Geschiedenis van het Schoolwezen in de 16e Eeuw. Uitgave van de Antwerpsche Bibliophilen, no 41 (1929).

Een kostelijke vondst die titel, den fijnen schrijver van 't Pastorke van Schaerdycke en het Kwartet der Jacobijnen waardig. Een boekenvriend kan verlieven op een titel en ik veronderstel dat Sabbe 'n weinig heeft geaarzeld welken weg hij zou opgaan toen hij dien schilderachtigen, oubolligen titel voor 't eerst bedacht. Ik stel me voor dat de geleerde slechts met moeite de overwinning behaalde op den ‘fabulirenden’ dichter. Peeter Heyns en de Nimfen uit den Lauwerboom werd geen roman, maar het groeide niettemin tot een werk, boeiend als een roman.

Peeter Heyns (1537-1598) was een Antwerpsche Schoolmeester uit de 16e eeuw, een man van gewicht en talent, deken van het schoolmeestersgilde en schrijver van talrijke hand- en leerboeken ten behoeve van zijn onderwijs in de ‘francoysche tale’. Nooit had hij Frankrijk bezocht en toch kende hij uitstekend Fransch.

Met zijn vrouw Anna Smits hield hij een meisjesschool open in de Augustijnenstraat, in het huis den ‘Rooden Leeuw’, onder het uithangteeken: den ‘Lauwerboom’. Over zijn leven vermocht Dr Sabbe allerlei nieuwe bijzonderheden mede te deelen, dank zij twee handschriften (Nr. 394 en Nr. 240), twee ‘**Rekenboecken**’, van Peeter Heyns, die berusten in het Plantin-Moretus-archief. De Aartsdrukker was trouwens een beproefde vriend van Peeter Heyns en de drukker van meer dan een zijner leerboekjes.

Deze handschriften bevatten hoofdzakelijk alphabetische lijsten van leerlingen: ‘costkinders’ en ‘schoolkinders’, ongeveer een 50-tal jaarlijks, posten voor geleverde schrijfbenoodigdheden en boeken en ten slotte enkele ‘ghedenckdinghe’.

De ‘beroerlijcke tijden’ hebben Peeter Heyns, zijn gezin en zijn school niet gespaard en 1585 bracht ook hem, zooniet den

doodsteek, dan toch de ballingschap en de ineenstorting van zijn beminde ‘Lauwerboom’-school. Zijn zoon, Zacharias Heyns, zal later, evenals Vondel, maar meer bescheiden dan de geniale man, een rol spelen in de letterkunde van het Noorden, te Amsterdam.

Dat de ‘Lauwerboom’-school een goede faam genoot, bewijzen de namen en de afkomst van de leerlingen, die er de lessen kwamen volgen.

‘Nymphes gayes en abry du Laurier’, noemde ze de voortreffelijke taalkundige Gabriel Meurier, een ander vriend en Antwerpsch collega van Peeter Heyns.

Meisjes uit de beste kringen: Heylken en Ysabel van de Werve, dochters van den markgraaf van Antwerpen, Jacqueline Quarré, dochter van den Burgemeester van Brussel, Odilia van Merode, dochter van den landmaarschalk, Hester van Malcote, dochter van den pensionaris van Brussel, en tal van andere dochters van burgemeesters, schepenen, secretarissen, advocaten, pensionarissen, griffiers, notarissen, prevoosten en schouten kwamen zich scharen in de schaduw van den ‘Lauwerboom’. Bekende namen zooals Ysabeau Borlut, dochter van Mr. Joos Borluyt, Colonel tot Ghent, Lynken en Beelken Becanus, dochters van den Antwerpschen taalgeleerde, D.J. Goropius Becanus, Anneken Jonghelings, dochter van den beroemden penninggraveur en beeldhouwer, komen in de lijsten voor, en de ‘nimfen’ komen niet alleen uit Antwerpen of uit de omstreken, maar uit alle deelen van de Nederlanden, uit Ath, Brussel, Mechelen, Brugge, Diest, Lier, Rijsel, Ieperen, Veurne, Armentières, Hasselt, St Truiden, ook uit Middelburg. 's-Hertogenbosch, Bergen-op-Zoom, Amsterdam, Geertruidenberg, Dordrecht.

Over het schoolleven van de ‘nimfen’ hangt Sabbe een bijzonder aantrekkelijk tafereel op in ‘Een Dag op School’. Uit dialogen, voorkomende in het ‘Vocabulaer’: ‘Het Cransken der jonghe dochters’ van Gabriel Meurier bouwt hij op vernuftige wijze zijn 16e-eeuwschen schooldag op.

Dank zij die dialogen, bestemd om idiomatisch Fransch te leeren spreken, kunnen we de werkzaamheden van de kostschool volgen van 's morgens vroeg tot 's avonds laat.

Als de meisjes beneden komen, wordt hun toilet door de meesteres onderzocht:

- God gheve u goeden dach mijn vrouwe.
- Goeden dach geve u God. Hoe gady zo vuylyc?
- Ic en ben niet gewasschen.
- Het blyct seker wel.
- Moet men dus onthult gaen sonder tuyteling en met hangenden hair?

- Ic en vindë cam noch cam-doec, waer mach mijnen keilbant en mijn spieghel zijn?
- Waer hebdyse gelegt?
- Ons catteken heeft se langs de camere gesleypt ende gherolt.

Tijdens de les wonen we een wedstrijd in het schrijven bij.

- Wie wilt er tegen mij schrijven?
- Ghij gaet slim ghelijc eenen dronckaert.
- Niemant en wert oyt meester gheboren.

De meisjes moeten 'centencien' uit een modelboek afschrijven: **'De rechte cieraten die den gheest van de gheestighe ende wel gheboorne ionghe dochter meest vertieren ende ver-edelen / zijn schamelheyt / maechdelijckheyt / eerbaerheyt / soberheyt /ootmoedicheyt / stillicheyt oft swijgentheyt / goede wander linghe / goede fame en name / fraey wesen / ende deuchdelijcke oeffeninghe'.**

- Verstaet ghyse mijn ghebuerinne?
- Ic leesse beter dan icse versta.
- Lesen ende niet verstaen is als iaghen ende niet vaen.

Het vragenspel is niet minder vermakelijk:

- Hoe segt men een os?
- Een os in Vlaenderen is alsoo vele gheseyt als **un boeuf** in Vrancrijc ende un os in Vrancrijc een been in Vlaanderen.
- Ende ghy / hoe soudt ghy schrijven met twee letteren: J'ay grand appetit?
- Met een groote G ende een cleyn a.

En als slapenstijd nadert wordt de 'heirt' gekeerd, de 'brandysers' weggezet en de 'catten wter keuckenen' gejaagd opdat ze zouden gaan 'muysen'.

De meisjes gaan de trap op, verlicht door de 'wekersse' die voorop gaat met de kaars. Er zijn kwade poetsen op de kamers gespeeld: een 'hoofdpeulinc' weg, een 'bedde verworpen', een 'pispot gebroken'!

- Maect u te bedde ghesellinen / want de keirsse gaet wt.
- Swijcht opdat wy slapen moghen.

En alles eindigt met een gebed in 't Fransch.

Goed Fransch leeren spreken was ook het doel van de 'Tooneelvertooningen in den Lauwerboom'. Peeter Heyns heeft rhetoricale spelen in het Nederlandsch gedicht. Als factor van de rederijkerskamer: de 'Bloeyende Wyngaert' te Berchem, schreef hij voor het 'haechspel' van 1561 een spel van Sinne en een Factie, die door W. Silvius in 1562 werden uitgegeven. Als bestuurder van de 'Lauwerboom'-school schreef hij drie Fransche schooldrama's: **Le Miroir des Mesnagères, Le Miroir des Vefves, Le Miroir des vrayes Mères.** Het zijn typische schooldrama's met

didactische en moraliseerende strekking, zooals de Renaissance er tallooze heeft doen ontluiken.

De kern van het werk van Dr. M. Sabbe is de bibliographische studie van de Leerboeken uit de School van Peeter Heyns. Wel worden vele titels in de 'Rekenboecken' vermeld, maar gewoonlijk derwijze beknopt en verbasterd, dat slechts een kenner van de 16e-eeuwsche boekenproductie, zooals de conservator van het Museum Plantin-Moretus er een is, wegwijs kan worden in dien baaierd. Te recht heeft men gezegd dat geen boex zoo vergankelijk is als het schoolboek. Eens te meer wordt dit bewezen door de schoolboeken, die in talrijke exemplaren door de 'Nimfen' uit den 'Lauwerboom' werden gehanteerd. Slechts enkele zeldzame exemplaren, over de universiteitsbibliotheken van gansch Europa verspreid, bleven er van over. Wie weet of in sommige gevallen de naam van den Aartsdrukker Christoffel Plantin ze niet van geheele vernietiging heeft gered?,

Het werk van Dr Sabbe geeft dus uitsluitsel op literair, bibliographisch en pedagogisch gebied. Wie in de toekomst de geschiedenis van het schoolwezen in vroeger eeuwen, meer bepaald in de 16e eeuw, in Vlaamsch-België zou willen aanvatten, zal het boek van Dr M. Sabbe over den Antwerpschen Schoolmeester Peeter Heyns niet mogen voorbijgaan. En, een welgemeende wensch, moge hem het voorbeeld van den meesterlijken verteller en den degelijken geleerde inspireeren om zijn werk zoo pittig en zoo leesbaar te maken als het zijne!

PAUL DE KEYSER.

Wie is de Schrijver der Navolging van Christus?

Dr Jac. van Ginneken, S.J. Op zoek naar den oudsten tekst en den waren schrijver van het eerste boek der Navolging van Christus. Tekstvergelijkende spoor-naspeuringen. Uitgave der Koninklijke Vlaamsche Academie (Wetteren, De Meester, 1929; 133 blz. 4°).

De wereldberoemde **Imitatio** Christi is een tijdlang toegeschreven aan den Franschman Jean Charlier, Kanselier der Universiteit, algemeen bekend als Jean Gerson, naar de plaats bij Rethel, waar hij in 1362 geboren werd.

Als dit valsch werd bevonden, werd men het vrij eens om den Hollander Thomas Hemerken, gezegd Thomas a Kempis (1379-1471) voor den waren schrijver te houden; zijn werk, meende men tot nog toe, had hij oorspronkelijk in het Latijn geschreven, en later was het in allerlei andere talen, o.a. in het Nederlandsch, vertaald.

Wie de schitterende studie van Pater Van Ginneken leest zal moeilijk bij de gangbare meening kunnen blijven.

Schrijver voert zijn lezer door een echten doolhof van talrijke handschriften en eenige incunabelen; hij zou daar zeker zelf in verdwaald zijn, was het niet dat hem een strenge tekstkritische methode tot leidraad diende. Zoo nadert hij stap voor stap, met benediktijnsch geduld en groote voorzichtigheid, maar ook met groote scherpzinnigheid, gedurig zijn einddoel.

Door onderlinge vergelijking van de handschriften en vooral van hun varianten stelt hij eerst vast wat de oudste Latijnsche tekst is van het eerste boek, waarover het hier hoofdzakelijk gaat. Dan bewijst hij dat die oudste Latijnsche tekst niets anders kan zijn dan een vertaling van een oorspronkelijk Nederlandsch werk. Die Nederlandsche **Navolging** van Christus was overigens eerst in het Fransch, het Italiaansch, het Deensch en misschien ook in het Duitsch vertaald. Later ontstonden er dan ook nieuwe vertalingen, ditmaal uit het Latijn, in de meeste Europeesche

talen, vooral toen de Latijnsche tekst - om redenen die schrijver zeer duidelijk maakt - na herhaalde verbeteringen, ten slotte, in de XVe eeuw, een definitieven vorm had gekregen, die voortaan als officieel gold. Het is die vorm die door Thomas a Kempis werd bezorgd.

Maar de schepper van de oorspronkelijke, Nederlandsche Navolging kan Thomas niet geweest zijn. Dit bewijst Pater Van Ginneken door een schat van klemmende argumenten, waarover wij hier niet breedvoerig kunnen uitweiden. Wij citeeren er slechts één: In 1383 schrijft Jan Van Schoonhoven een brief waarvan een gedeelte aan de Imitatie ontleend is; deze bestond dus reeds te dien tijde, en Thomas a Kempis was dan 3 jaar oud!

Wie is dan de man die, tusschen 1374 en 1379, Boek I van de Navolging schreef?

Het eene dokument noemt hem ‘een Karthuizer, die echter geen Karthuizer bleef’; een ander zegt: ‘een zekere Karthuizer uit een klooster in Gelderland’; een ander voegt er bij: ‘aan den Rijn’. Ten slotte meent Schrijver hem te mogen vereenzelvigen met Geert Groote, die onder prior Hendrik Aeger van Kalkar in het Karthuizer klooster te Munnikhuizen aan den Rijn, in Gelderland, novice was, maar later het klooster verliet om daarbuiten zijn bekende rol als grondlegger van de Broederschap des Gemeenen Levens te gaan vervullen. Een vergelijking met andere, vanouds bekende, geschriften van Geert Groote wijst dan ook uit dat zij zekere kenmerkende stijlbijzonderheden met de Imitatie gemeens hebben.

Op het einde van zijn studie onderzoekt Pater Van Ginneken de verhouding van Radewijns, Zerbolt, Jan Van Schoonhoven, Jan Goswin van Heusden, Jan Van Kempen, Hendrik Mande en Gerlach Peters, tot de **Navolging:** al die schrijvers blijken uit de Navolging geput te hebben, zonder ze daarom te noemen, wat overigens te dien tijde niet als zonde werd aangerekend.

In den loop van zijn bewijsvoering gebeurt het dikwijls dat Schrijver aangaande een of ander punt de waarheid ‘aanyoelt’; telkens is men dan geneigd hem toe te voegen dat intuitie nog geen zekerheid en louter aanvoelen nog geen bewijs is. Maar telkens ondervindt men vlak daarop, of wat verder, dat die hypothese door argumenten van objectief wetenschappelijken aard, ja dikwijls door bepaalde feiten, wordt gestaafd.

Zoodat er ten slotte den lezer niets meer overblijft dan den geleerden pater geluk te wenschen met zijn fijnen speurzin, met zijn strenge bewijsvoering en met de verrassende ontdekking waardoor onze letterkunde een meesterwerk rijker is geworden.

M. BASSE.

Muziek

Constant van Wessem: Het Musiceeren en Concerteeren in den loop der tijden. (Amsterdam, De Spieghel; f 2.90).

Nu in alle beschaafde landen een wijd vertakt muziekwezen bestaat en duizenden radiotoestellen buitendien er toe bijdragen om aan alle soorten van muzikale productie - de allermodernste niet uitgezonderd - een ruime verbreiding te verzekeren, mag een historisch overzicht der evolutie van het practisch muzikaal bedrijf mettertijd ook wel meer kans gekregen hebben op een grootere belangstelling. De tijd schijnt inderdaad gekomen, waarop de geschiedenis der muziek en der talrijke aanverwante onderwerpen niet meer zal moeten doorgaan voor een wetenschap waarrond gespecialiseerde geleerden een muur van technische uitdrukkingen optrokken en waaraan, buiten hen, niemand eenig genoegen beleven kon.

Hoe verkeerd die meening is, moge o.a. bewezen worden door het keurige boekje waarin de heer C. van Wessem ‘aan de hand van de gegevens van oude prenten, muziekinstrumenten, geschriften en mémoires, een schildering ontwerpt van de zeden en gewoonten bij het uitvoeren en spelen van muziek, het musiceeren en concerteeren, in de verschillende tijdperken van onze cultureele ontwikkeling’. In verband met het hem gestelde bestek zag de schrijver zich echter verplicht de behandeling van zijn onderwerp eenigermate te beperken: met voorbijgaan der primitieven begint hij zijn beschouwingen met het tijdperk der wereldlijke muziek in de middeleeuwen. Den titel van zijn boek licht hij verder toe door de bemerking, dat hij ‘de handeling musiceeren nadrukkelijk onderscheiden wil van de ritueele muziek, aangezien deze niet uitgevoerd werd om het muzikaal genot in de eerste plaats.’ Bij wijze van inleiding schetst de auteur alsdan den ontwikkelingsgang welken het ‘concert’ door te maken had alvorens het de beteekenis erlangde, die het hedendaagsch muziekleven er aan gegeven heeft. Hoe uit de huismuziek der zestiende eeuw de z.g. muziek-colleges en ‘academia’ ontstonden, waarin de muziek een haar waardige, ernstige en voorname beoefening

mocht vinden, naast de meer populaire gelegenheden bekend als ‘muziekherbergen’ (in zekeren zin de voorloopers onzer ‘strijkjes’) tot dat, in 1725, door Philidor te Parijs de ‘Concerts Spirituels’ opgericht werden en het eigenlijk openbaar concert geboren werd - dit alles wordt door den auteur op zakelijke, klare en bondige wijze voorgesteld in een inleidend artikel. Daarop volgen dan een twaalftal opstellen, waarin de aanblik en de typische bijzonderheden, welke de uitvoering van allerlei specimens van profane muziek kenmerkten, beschreven worden. Een dezer stukjes: ‘De oudste concertzaal te Amsterdam’, heeft een meer lokaal belang, terwijl ‘De oud-Hollandsche Muziekherberg’ vóóral den Nederlander interesseeren zal. De andere hoofdstukken bieden den lezer een ruimer uitzicht. Als bijzonder aantrekkelijk stippen we aan ‘De Koninklijke Muziek-tyran’ - bedoeld is hier Frederik II van Pruisen - en ‘De opkomst van het Orkest’. Ook de bladzijden, gewijd aan het muzikaal Parijs tijdens de Romantiek, behooren tot het beste wat dit boekje te genieten geeft. De handige manier waarop de heer Van Wessem het geschiedkundig materiaal weet om te werken tot een vlot leesbaar en doorgaans boeiend verhaal, moge hem mede als een groote verdienste aangerekend worden.

Een aantal mooie en eigenaardige afbeeldingen verhoogen nog terdege de waarde en het belang van dit alleszins prachtig uitgegeven werkje.

J.v.E.

Boekbeschouwing

Floris Prims, Stadsarchivaris. - *Antwerpiensia*, 1928. (Tweede Reeks). Losse Bijdragen tot de Antwerpsche Geschiedenis (Drukkerij 'De Vlijt', Nationalestraat, 46, Antwerpen); 1929; 400 blz.; fr. 24.

Deze tweede reeks Antwerpiensia bevat een en vijftig studi|ën over de geschiedenis van Antwerpen en zet ons nogmaals in de gelegenheid de zeer groote verdiensten van Dr. Prims naar waarde te schatten, wiens wetenschappelijke arbeid monumentale afmetingen begint aan te nemen, gesteund op een zeldzame bevoegdheid. Beteekenisvol en gewichtig ten overstaan van de geschiedenis van Antwerpen zijn al deze merkwaardige bijdragen, waarvan de auteur een voorbeeld is van eerlijk vorscher.

Hij vertelt ons over de wondere getallen in het recht der XIIIe eeuw, wat ons evenveel belangstelling inboezemt als zijn verhandelingen over de Kempen en de Kempische dorpen. Dr. Prims dringt door in het raadsel van den Steenborgerweert, weldra het drukste deel van de internationale haven van Antwerpen. Hij geeft ons een beeld van het ontstaan onzer polders en verklaart de oudste poldernamen. De elementen van een Frankisch dorp (ook van Antwerpen) worden heel schilderachtig beschreven; het feodalisme, de handel en de lakennijverheid schonden in de XIIIe eeuw de dorpseenheid van de Scheldestad niet; toch was de groote verandering aan den gang, doordien de allodiaalbezittende burgenses zich meer en meer uit den landbouw terugtrokken.

De economische beteekenis der Antwerpsche vrijgeweiden of gemeenschapsgronden wordt besproken en hun ligging gesitueerd.

We zien Antwerpen zich omzetten van dorp tot stad en de verstedelijking der inwoners zich voltrekken.

Bijzonder interessant zijn de verklaringen over Coppenolle en Coestelle. Dr. Prims betreurt hier met recht, dat de hoogere heeren onzer landsverdediging de taal niet kennen van degenen, die zij te verdedigen hebben; onze Belgische stafkaarten wriemelen van verminkte Vlaamsche plaatsnamen, zoodat de officieren in den oorlog zich van de gehuchten niet eens konden vergewissen, daar de menschen der plaats een geheel anderen naam opgaven dan dengene, die op de kaarten stond. De stafkaarten der Duitschers waren, wat de plaatsnamen in het Vlaamsch betrof, zoo goed als juist, terwijl de onze overliepen van ongerijmdheden. De verminkingen zijn niet te wijten aan de uitspraak van ons volk, maar aan de taaionwetendheid van hen, die de kaarten opmaakten.

De opteekeningen over raadselachtige plaatsnamen tzullen velen welkom wezen.

Het duistere vraagstuk van onzen eersten markthandel wordt door den geleerden schrijver stelselmatig doorgewerkt.

Hij verdiept zich in de oergeschiedenis van het kermiswezen; doet ons het aflatenprobleem verstaan.

Met historische zekerheid wordt bewezen, dat er een keizerlijke voogdij over geheel de Beneden-Schelde was ingesteld om er den vrede te handhaven en het gebruik der wateren te schikken. Die voogdij was toevertrouwd aan den hertog van Brabant, die ook markgraaf van Antwerpen was. De zwarte benedenmuur

van het Steen is de laatste herinnering aan de daar eenmaal gehuisveste Scheldevoogdij.

Aan de hand van ongekende documenten teekent Dr. Prims een beeld van de eerste Lieve Vrouw-devotiën.

Eenige staaltjes worden meegedeeld over de wijze, waarop de Minderbroeders preekten. De voorliefde voor den minderen man is er typisch in.

De Antwerpsche archivaris levert een bijdrage, die een aanvulling vormt van 'Les monastères doublés' door Dom Berlière, en van 'Die Doppelkloster' door Dom Hilpisch. Het gaat hierin over de dubbelkloosters, geestelijke huizen, die terzelfdertijd als gemeenzame woning voor monniken en nonnen dienden.

Heel wat wordt geleerd over het ontstaan der familienamen, over toenmalige kleeding en mode; de oudste Antwerpsche burchtfamiliën; de beteekenis van den vroegeren vischhandel en de Mechelsche concurrentie; den wijnhandel, die voor Antwerpen van groote financieele beteekenis was; de zoutkwestie in 1259; onzen handel met Engeland; de eerste verklaring van 'Hansa' en onzen oudsten handel met het keizerrijk en met het Oosten.

Dr. Prims stelt een einde aan de verwaarloozing in de Antwerpsche geschiedschrijving van de betrekkingen tusschen de abdij ter Duinen en onze haven en plaatst in het licht de eigenaardige figuur van Nikolaas van Belle.

Zeer belangwekkend zijn de verhandelingen over het Vlaamsche Veer; het Reuzenhuis; de oudste stadszegels, waarin schrijver zich niet heelemaal van het gevoelen van den E.H. Philippen verklaart; de nieuwe munt van 1282 en de vreemde munten op de Antwerpsche markt met de eerste groote muntcrisis van het Westen; het Paaschtornooi in 1258; de kasteleinen van Antwerpen (hier worden ettelijke historische dwaasheden van Butkens, Miraeus, Merteas en Torfs, Génard aan de kritiek onderworpen); het eerste wapengilde met een schets van de oudere verdedigingsmiddelen en krijgsinstellingen.

Spannend heeten we de bladzijden, gewijd aan den proost van Bonn, Jan van Crayenhem; aan Broeder Alebrecht, die een machtig aandeel leverde in de kultuur onzer voorouders; aan Beatrix van Brabant, de pleegmoeder van Robert d'Artois; aan de Van Liere's en de Coelgeenensone's en het huis van Aert van Liere; aan de door Dr. Prims nieuw ontdekte Malegys-fragmenten, die er op wijzen, dat de letterkunde voor den schrijver een even bekend terrein als de geschiedenis vormt; aan de symbolische rozen van de Stad; aan de trouwzaal op het Stadhuis en de vroegere kapel aldaar; aan den Leeuwerik van St. Joris, Willem Bolognino en Albertus Rubens, den oudsten zoon van den Prins der schilders; de Jerusalemsche pelgrims van Antwerpen en hun genootschap.

Nauwkeurig ontleedt Dr. Prims den slag bij Eeckeren-Oorderen, geleverd op 3G Juni 1703 en gewonnen door Boufflers op Slangenburg.

Hij doet ons de geschiedenis van de kerken van de 'Lei' kennen, telkens gewijd aan Sint Laurentius; brengt een menigte historische bijzonderheden en beschouwingen over de vroegere vischmarkt; over den Antwerpschen Dominikaan, Arnoldus Mierts, een Kempische figuur van beteekenis; over Antwerpen als Lievevrouwenstad met haar congregaties en sodaliteiten; over den Steen van den Hukkelberg te Lichtaart, rotsblok, dat bij het afgraven van dien 'berg' zichtbaar werd en dat wij in gezelschap van Dr. Prims ter plaats mochten bezichtigen, evenals het door onzen archivaris aan

de historische geleerde wereld van het land gesignaleerde Frankische kerkhof in de nabijheid.

Vermelden we nog, dat ‘Antwerpiensia’ met zestien plans en gravuren versierd werd.

Edward Léonard. - *Bouwen in het Dorp en op het Land*; met 14 driekleurenplaten, 49 afbeeldingen naar foto's en 16 plannen en uitvoeringsteekeningen. (Uitgave van 'De Sikkel', Antwerpen); fr. 37,50.

In dit zeer mooie werk wil de bekwame bouwkundige Léonard, - dien we hooger schatten dan zoovéél gearriveerde beroemdheden op architectonisch gebied en dien we leerden waardeeren vóór meer dan twaalf jaar door zijn schitterende reeks oorlogsartikels, waarin hij met heel zijn ziel streed voor een karaktervollen opbouw van ons toen zoozeer geteisterd land, - den weg wijzen naar een gezondere ontwikkeling van ons landelijk schoon. Elkeen, deskundige en minder beslagene, zal genot en nut vinden in dezen arbeid, wat wellicht zijn grootste verdienste zal blijken; naast onmisbare esthetische beschouwingen worden een massa practische raadgevingen verstrekt.

Na een blik op het oude dorp schetst de heer Léonard de wording van de nieuwe landelijke gemeente; naast de nadeelen van de stad plaatst hij de voordeelen van het land; hij toont de wijziging aan in de samenstelling der landelijke bevolking en meteen den invloed van de stad op het land; het uitzicht nu van het nieuwe dorp mag niet minderwaardig worden; daarom late elke gemeente een algemeen lijnrichtings- en beschouwingsontwerp opmaken met het oog op het al of niet aanbrengen van voortuintjes en hun diepte, de hoogte der huizen, het bouwen in rij, in groep of vrij; boomen late men nooit zonder dwingende redenen uitroeien; zij zijn 'monumenten, fraaier en rijker dan vele, met groote geldelijke offers, opgerichte gedenkteekens'. De nijverheid mag nooit oorzaak zijn van het ongezond worden van de woning. Door verstandige samenwerking van bouwkundige en ingenieur beware men den goeden, landelijken geest, den samenhang tusschen oud dorp en uitbreiding. Men bouwe geen nieuwe kerken in ouden stijl; op dorpsche kerkhoven passen geen groote praalgraven. Het gemeentehuis weze niet overladen aan sieraden. Bij het oprichten van scholen verbinde men de eischen van de opvoedkunde met die varn het landelijk karakter. Dat de dorpsstatie niet mooi is, is de schuld van de hoogere administratie. Dit geldt eveneens voor het postgebouw,. De woningen van de dorpsnotabelen brengen dikwijls ongepaste steedsche architectuur buiten; zoo ontstaat een verkeerde pseudo-landelijke bouwkunst; schilderachtigheid is geen verwarring. Het uitzicht van de fabrieken op het land krijge bouwkundige beteekenis.

De h. Léonard beschrijft het doel der woning, haar bouw, oriënteering, plaats, diepte, binnenverdeeling (voordeelen en nadeelen van keuken-woonkamer, grootte van keuken en woonkamer, pronkkamer, bergplaats, badgelegenheid, slaapkamers, kelder, vensters, vloeren, muurvlakken, deuren, zoldering). Het huis moet uiterlijk toonen, wat het innerlijk is. Behandeling volgt van de kleine hoeve, de verbinding van stal en huis, haar achterkeuken. Het gebruik van oude siermotieven mag niet leiden tot nabootsing. Het bouwkarakter van elke streek moet geëerbiedigd; de bouwmaterialen vormen den voornaamsten factor, die dit karakter bepaalt.

Bijzondere aandacht wordt gewijd aan deze materialen.

Het plaatsen van ijzeren afsluitingen moet veroordeeld. Voor toegangspoorten is ijzer heelemaal ongeschikt; aangenamer is een houten poortje. De eigendommen scheide men door hagen. Is de tuin groot genoeg, dan legge men een boomgaard aan. Slecht georiënteerde gevels bescherme men door planten. In dorpsstraten, waar de woningen eenigszins naar achteren gebouwd worden, wordt de aanplanting van linden

of olmen voor den gevel een versiering van ongewone waarde. De h. Léonard beveelt ook het aanbrengen van klimplanten aan. Zij maken het uitzicht van het huis vroolijk en schoon, maar de bouwkundige lijnen mogen niet verdwijnen onder plantengroei.
Oude boerentuinen

bewijzen, dat de meest gewone landelijke bloemen het best geschikt zijn om het huis aantrekkelijk te maken.

De bouwmeester kan, indien hij arbeidt volgens de in het uitstekend werk vooropgestelde grondbeginselen, veel invloed op schikking en inkleeding van het binnenhuis uitoefenen. Gezelligheid is beter te bereiken in heldere, kleurige vertrekken dan in donkere, muffe kamers. Het schrijnwerk moet in kleuren geschilderd, die harmonisch samensmelten met die der wanden en met de stoffeering. De eenvoudigste, minst versierde wandpapieren zijn het meest aan te bevelen. Overvloed van meubelen maken eeta huis nooit aantrekkelijker. Nieuwe meubelen wezen niet ingewikkeld van lijn en teekening. Men hange weinig prenten aan de muren. De meubelen worden zoo geplaatst, dat er steeds een zekere ruimte blijve bestaan. De vensters wezen zoo vrij mogelijk. Allerlei middelen worden door den auteur aangegeven om aan plankenvloeren een mooi uitzicht te schenken. Een smaakvol tapijt maakt het ontvangkamertje voornaam. De slaapkamer heeft alle recht op een nette aankleeding..

Bij de indeeling van zijn plan dient de architect er mede rekening te houden, dat het werk op de hoeve, vooral in wintertijd, zooveel mogelijk zonder buiten te komen geschiedt. Van daar al zijn zorg voer de stalgebouwen, de stallen, de mestbewaring, de schuur, den graanzolder, den aardappelkelder.

De illustraties in het boek van den h. Léonard zijn een weelde voor het oog; noemen wij: Hoeve te Oostcamp, een schoonheid; Boschwachtershuis in het Peerdschbosch te Brasschaat; Beuk voor St. Willibrorduskerk te Berchem, een monument; het mooi Oorlogsgedenkteeken te Langemarck (wij zijn het volledig eens met den schrijver, dat de meeste gedenkteekens in ons land de gesneuvelden niet waardig zijn; een razende, die van zijn voetstuk gaat springen, is allerminst geschikt om een ingetogen herinnering op te wekken); Kapel te Luythagen, waar alles leidt tot gebed; Gemeentehuis te Borgloon, waardig en ernstig; School te Tervuren, frisch en open; Woning te Hampteau, karakteristiek voorbeeld van Waalschen woningbouw; Landhuis te Calmpthout; Windmolen en hoeven te Burght, een grootsch tafereel; Hoeve op het Sept te Mortsel; Groote Hoeve Kaaibeeck te Westerloo, een der prachtigste landelijke gebouwen; Begijnhofhuizen te Lier, vol rust en eenheid.

Wie dit boek inziet, koopt het, zooveel fraais en tegelijk degelijks biedt het.

JOZEF PEETERS.

M. Kerl. - *Waarheen met de huidige Vlaamsche en Sociale Beweging?* (Brugge, Excelsior); 32 blz.

Kerl (een schuilnaam) meent dat geen enkele traditioneele partij de Vlaamsche kwestie in ons land volledig zal oplossen, daar het Vlaamsch zijn ‘slechts bijkomstigheid’ is. Hij wil een eentalig Vlaanderen, grondwettelijk gewaarborgd, waar de taalminderheden geen rechten kunnen hebben op taalgebied. Voor een ‘zekere decentralisatie’ is nu al èn Waal èn Vlaming gewonnen. Vlaanderen, zegt hij, kan op dit oogenblik wellicht rijp worden voor zelfbestuur, of bestuurlijke scheiding, doch minder voor politieke scheiding. De Groot-Nederlandsche gedachte noemt hij ‘op dit oogenblik hinderend.’ De oplossing die hij voorstaat (het eentalig

maatschappelijk georganiseerd Vlaanderen) verwacht hij van het katholiek Vlaamsch nationalisme, waarvoor de katholieke intellectueelen de jeugd moeten aanwerven, die, zegt hij, evenals de massa intellectueelen, nationalistisch is.

A.

Indrukken van de Tentoonstellingen te Sevilla en te Barcelona.

I.

Spanje trekt in den loop der laatste jaren steeds meer de aandacht. Niet slechts om politieke of economische redenen, waartoe inderdaad wel aanleiding is, maar ook als toeristenland, als doel van een even mooie als belangwekkende reis. Dat is begrijpelijk, want Spanje is niet slechts een oud en een uit natuuroogpunt aantrekkelijk land, maar het biedt tweeërlei voordeel, dat andere landen missen. Spanje wordt door de massieve bergketen der Pyreneeën van het overig Europa gescheiden, terwijl het met Afrika meer vereenigd dan gescheiden wordt door de vrij smalle zeestraat, die op een enkel punt geen grooter breedte heeft dan 20 mijlen. Vandaar, dat Moorsche invloeden in sterke mate in Spanje waar te nemen zijn, gelijk niet te verwonderen valt, wanneer men bedenkt, dat zeven eeuwen lang Moorsche gebieders het grootste deel van Spanje bezet hielden. Spanje is voorts opgebouwd uit een reeks koninkrijken, te voren onafhankelijk, door de katholieke koningen, Ferdinand en Isabella, onder één scepter vereenigd. Deze afzonderlijke koninkrijken zijn verdwenen, maar de eigen zeden, gewoonten, taal, kleederdrachten van de daaruit ontstane Spaansche provinciën zijn gebleven. Zoo is het een zeer afwisselend Spanje, dat men bezoekt; zoo is het bijkans overal historische bodem, dien de voet van den bezoeker drukt. Spanje is - men denke slechts aan zijn talrijke kathedralen - een groot museum gelijk; kunst vindt men er in overvloed van allerlei aard en van elken tijd. Men moet zich slechts heenzetten over de gedachte, dat Spanje zoo ver is, wat inderdaad niet te ontkennen valt. En tot het overwinnen van dit bezwaar werken de twee,

belangrijke, doch geheel verschillende tentoonstellingen, die te Sevilla en te Barcelona worden gehouden, krachtig mede.

Sevilla heeft, veel meer dan Grenada of Cordova of Burgos of Saragossa, een eigen plaats onder de belangrijke Spaansche steden. Wie aan Grenada denkt, denkt aan het Alhambra; wie aan Cordova denkt, aan het mengsel van moskee en kathedraal, dat men er aantreft; wie aan Burgos denkt, aan de roemruchte kathedraal; wie aan Saragossa denkt, aan den onverwinnelijken tegenstand, dien deze stad bood aan Napoleon's legers, en aan de Heilige Maagd van den Pilaar, aan welke de kerken zijn gewijd. Maar wie aan Sevilla denkt, denkt... aan de stad zelve, aan haar eigenaardigen en schilderachtigen bouw, aan haar typisch zuidelijke bevolking, aan haar bloemen en planten, aan haar kleuren en haar licht. Sevilla inderdaad is de meest Spaansche stad gelijk wij ons die denken. Wij maken geen onderscheid tusschen het Noorden en het Zuiden van Spanje, en wij verstaan nauwelijks, dat geheel het middengedeelte van Spanje wordt ingenomen door een kale hoogvlakte, waar negen maanden barre winter en drie maanden fel warme zomer heerscht. Sevilla echter beantwoordt aan de voorstellingen, die wij ons van Spanje, dat wij uitsluitend een zuidelijk land denken, maken. Daar is leven en beweging in de straten; daar zijn prachtige witte huizen in nauwe straten, bijna zoo nauw als die van Toledo, en daar zijn overal prachtig onderhouden patio's. Daar is een kathedraal, grooter dan die van het overig Spanje; daar is een bewoonbaar Alcazarpaleis, in Moorschen stijl geïmiteerd, maar nimmer door Moorsche koningen bewoond; daar is een toren, de Giralda, die eveneens een Moorsch kenmerk draagt, en daar zijn de beroemde, kostbare Indische archieven. Want al zeilde Columbus niet uit van uit Sevilla, maar van het veel kleiner Palos nabij Huelva - overigens slechts enkele uren van Sevilla verwijderd - de handel op, het verkeer naar wat men bleef noemen Indië, werd te Sevilla geconcentreerd. Vandaar de Goudtoren aan de haven; vandaar de zgn. Indische archieven met uiterst waardevol materiaal over den Spaanschen kolonisatie-arbeid van de eerste eeuwen, gevestigd in het gebouw nabij de kathedraal; vandaar deze tentoonstelling te Sevilla in de parken, die grenzen aan het Alcazar, aan de weide van San Sebastian en aan de Guadalquivir!

Want deze tentoonstelling heeft een vooropgezet doel. Wat Columbus aanvankelijk Indië heette, is Zuid- en gedeeltelijk Midden-Amerika geworden. Spanje behield de rijke Zuidamerikaansche landen tot het begin der negentiende eeuw; toen scheurden deze zich los als even zoovele onafhankelijke republieken. Spanje heeft de zelfstandigheid dier republieken eerst laat erkend; van Mexico of van Peru of van eenig ander land zelfs eerst in de zeventiger jaren. Maar toen, ten gevolge van den oorlog met Amerika, in 1898 met Cuba, het laatste Amerikaansch bezit van Spanje verloren ging, werd men zich aan beide zijden van den Oceaan bewust van de gemeenschapsbanden, die bestaan. Spanje en bijna alle Zuidamerikaansche republieken - met uitzondering van Brazilië - zijn één in bevolking, taal, afkomst, kunst en wat al niet meer. Zoo is reeds in 1900 gehouden het Ibero-Amerikaansch Congres, voortgezet in de beweging van dien naam, ook wel Hispano-Amerikaansche beweging genaamd. Tal van economische, sociale en wetenschappelijke instituten zijn verrezen om de banden aan weerszijden aan te knoopen, en dank zij dit alles is een toenadering gekomen tusschen Spanje en Zuid-Amerika, die zich in den Volkenbond duidelijk heeft uitgesproken. Spanje, het vernieuwde, verjongde Spanje van de laatste jaren, wil nu aan Zuid-Amerika toonen wat het op verschillend gebied vermag, en deze Zuidamerikaansche landen willen aan Spanje en indirect aan het Europeesch publiek laten zien wat zij kunnen en vermogen. Ziedaar het tweeledig opzet van de tentoonstelling te Sevilla, reeds zoo vele jaren in voorbereiding, thans geopend, vermoedelijk tot het volgend jaar.

De tentoonstelling te Sevilla is opgebouwd in de parken Maria Louise en de tuinen, die vroeger behoorden aan den hertog van Montpensier. Die parken zijn wat gewijzigd, ontdaan van sommige mooie gedeelten, maar - wat in de weelderige natuur van het zuidelijk Spanje gemakkelijk is - weer aangevuld met andere, niet minder mooie stukken. Reeds de oprijlaan toont een onvergelijkelijke tropische plantenweelde, die zich voortzet, naarmate men de tentoonstelling verder bezoekt. Niet slechts groote, maar tal van kleine lanen leiden over dit terrein, niet zoo groot als te Barcelona, maar toch van niet geringen omvang. En reeds spoedig brengt deze oprijlaan den bezoeker aan de Plaza de Espana, op

welke zich halvemaanvormig het groote paleis verheft, waarin de Spaansche Staat, de stad Sevilla en tal van andere openbare lichamen hebben bijeengebracht datgene wat op het tegenwoordig Spanje een blik doet werpen. Men kan daar leeren welke aandacht de Spaansche Staat wijdt aan havenwezen, mijnbouw, spoorwegen, handelsondernemingen en dergelijke; men kan er zien wat hij doet ten bate van arbeid en arbeidswetgeving, van hygiëne, van armenzorg en derg. meer. Men kan er Spanje zelf op rustige wijze gadeslaan, wanneer men de galerij beklimt, gebouwd in het rond van het groote vertrek, dat de plastische landkaart van Spanje bevat. De electrische installatie, daarop aangebracht, maakt het mogelijk geographische en andere bijzonderheden spoedig op te merken. Eén tik op den knop en de spoorwegen in Spanje, althans de hoofdlijnen, teekenen zich met roode lichtjes af. Een andere tik en de havenplaatsen aan de verschillende zeeën verrijzen uit haar sluimering. Weer een andere tik en ge ziet de indeeling in provinciën met de hoofdsteden, waar gouverneurs zijn gevestigd. Nog weer een andere tik en ge ziet de hoogste toppen van het bergachtig Spanje. Dit is een aardige inrichting, en wie deze heeft gezien, berouwt zich de simpele peseta, die het bezoek kost, in geenen deele!

Wij vervolgen onzen weg niet dan nadat wij van de meest merkwaardige inzending op de Plaza de Espana hebben kennis genomen. De vertrekken rijen zich hier onder hooge torens en kwistig decoratiewerk aaneen, en in een lange reeks van zulke vertrekken is ondergebracht het beeld, dat men den bezoeker schenkt van den aanvang van den Spaanschen kolonisatie-arbeid. Men volgt Columbus op den voet; men volgt er hem van het oogenblik af, dat hij in het klooster La Rabida een onderkomen zocht en vond; zijn plannen voorlegde aan de deskundigen te Salamanca; met koning en koningin aanging het contract van Santa Fé. Men ziet hem in een kleurrijk, mooi belichte, plastisch goed uitgebeelde groep in de legertent te Santa Fé, vlak voor Grenada, dit contract, dat hem de waardigheid van onderkoning toezegde, in ontvangst nemen. Iets verder ziet men hem aan land stappen op Cuba en, het zwaard in de eene, de Spaansche vlag in de andere hand, bezitnemen van dit eiland. Weer verder ziet men Pizarro en Cortez, de veroveraars van Peru en Mexico, en nog

weer verder neemt men Maghelhaen waar, voor het laatst te Sevilla de zijnen omhelzend, voordat hij zijn reis rond de wereld aanvaardde. Deze tableaux worden gescheiden door keurig ingerichte vitrines, waarin de kostbaarste stukken uit de zn. Indische archieven en uit het speciale Columbus-archief, dat eerst een vorig jaar werd verkregen, zijn ondergebracht. Hier maakt ge in beeld en in geschrift geheel de tragedie, die aan het welslagen van Columbus' werk is voorafgegaan, mede; hier leert ge de teleurstelling en de successen van dezen fantast kennen, en hier ontwaart men hoe het oude, roemrijke Spanje een geschiedenis van kolonisatie reeds achter zich had, voordat het jonge, zich afscheidende Nederland daarin nieuwe bladzijden maakte.

Van de Plaza de Espana naar de Plaza de America scheiden ons maar enkele minuten. Deze laatste is langwerpig; aan het hoofd van het plein staat het koninklijk paviljoen, en ter weerszijden de gebouwen, waarin Spanje's moderne en antieke kunst is ondergebracht. En van de Plaza de America gaat de breede laan, gedeeltelijk door het park, gedeeltelijk langs de zn. attracties, die men ook op deze tentoonstelling niet mist, naar de paviljoens, die de Zuidamerikaansche Staten daar hebben opgericht. Geen dezer republieken ontbreekt; integendeel, met eenige verwondering neemt men waar, dat Portugal een mooi paviljoen heeft ingericht en dat ook de Vereenigde Staten van Amerika er niet ontbreken. De paviljoens van Argentina, van Mexico en van Brazilië zijn ongetwijfeld de meest belangwekkende, èn wat het uiterlijk, èn wat het innerlijk betreft. Degenen, die meenen, dat men hier niet anders zal aantreffen dan een of een paar producten, waarvoor Zuid-Amerika bekend is, vergissen zich. Evenals Wembley in 1924 de oogen opende aan hen, die van Canada en Australië niet verwachtten een nijverheid, die desnoods aan eigen behoeften zou kunnen voldoen, - evenzeer zullen vele bezoekers hier verwonderd staan tegenover de tal van artikelen op elk gebied, die in het bijzonder Argentina en Mexico toonen. Dat Cuba den bezoeker tegemoet komt met uitgelezen assortimenten sigaren en met suikerriet; dat Venezuela, Uruguay en San Domingo geven inlandsche producten van zeer verschillenden aard; dat Chili in een schilderachtig paviljoen onderbrengt wat in dit rijke land wordt voortgebracht - wie zou het anders verwachten? Alle Zuidamerikaan-

sche paviljoens zijn nog niet klaar; Peru, om er slechts één te noemen, wacht op voltooiing. Intusschen verheffen zich naast deze Zuidamerikaansche paviljoens die van de verschillende provinciën in Spanje. Andalusië is er zoo goed als Leon; de Castiliën zijn er zoo goed als de Asturiën en Galicië, Estramadura is er zoo goed als Toledo, en Aragon is er zoo goed als Catalonië en de Balearische eilanden, welk laatste paviljoen intusschen nog in staat van voorbereiding verkeerde. Wel een eigenaardige uitzondering op den regel, aangezien Catalonië niet ten onrechte wordt geheeten het deel van Spanje dat werkt!

Alle deze paviljoens zijn mooi en schilderachtig van buiten en van binnen. Want, in tegenstelling met de Zuidamerikaansche paviljoens, in tegenstelling bv. ook met wat men in die prachtige inlandsche verzameling te Semarang in 1914 waarnam, bevatten de paviljoens der Spaansche provinciën slechts zeer gedeeltelijk producten van den tegenwoordigen tijd. Zij brengen in beeld het leven in die provinciën, en daartoe zijn de kunstschatten op het gebied van huisraad, schilderijen, kleeding en al dergelijke te voorschijn gehaald. Het is een mooi geheel, dat aldus gebouwd werd, en dat op de nu eenmaal onmisbare tentoonstellingsbasis wat ongematigd wordt omlijnd door allerlei industrieele en andere paviljoens, door grooter of kleiner café's en restaurants, door bars en wat al niet meer. Deze geven, met een uitgebreide winkelgalerij van Spaansche artikelen, aan de tentoonstelling te Sevilla het levendige, schilderachtig uiterlijk van bijkans elke tentoonstelling!

II.

Het terrein, dat de tentoonstelling te Barcelona omvat, is grooter dan dat van Sevilla. Dat kan niet verwonderen, om twee redenen. Men was te Sevilla beperkt èn door het opzet der tentoonstelling èn door den bouw van de stad zelve. Maar bovendien vertoeft men te Barcelona in een industrieel centrum bij uitnemendheid, en het is dan ook aan de Spaansche nijverheid in de eerste plaats, aan Spaansche kunst en aan Spaansche sport daarnevens, dat de tentoonstelling te Barcelona is gewijd. Barcelona is dan ook voor alles een handels-, een havenstad. Zeker, de oude stad, waarbinnen opgesloten liggen de prachtige kathedraal, de karakteristieke

gebouwen voor stedelijke en provinciale vertegenwoordiging, de tal van kerken, de Rambla's met haar levendig verkeer, ademt Spaanschen geest en toont Spaansch uiterlijk. Maar de parken, die de plaats hebben ingenomen van de vroegere bastions, zijn met moderne paleizen bezet; de nieuwe wijken van de stad hebben het regelmatige, dat de negentiendeeeuwsche steden kenmerkt. In den omtrek van Barcelona verheft zich Montserrat, waar 't paleis van den Heiligen Graal heet te hebben gestaan; recht boven Barcelona verheft zich de Tibidabo, een heuvel, waarheen men gaat voor pleizier en ontspanning. En wie van daaruit op Barcelona neerziet, ziet een reusachtig agglomeraat van duizenden woningen, systematisch aaneengerijd, een beeld van de moderne stad met witte huizen en witte daken, gelijk deze passen bij de meestentijds blauw gekleurde Middellandsche Zee. Een stad, waarin wordt gearbeid van vroeg tot laat, een stad, die zich nooit met het centraal Spaansch regime heeft kunnen vereenigen en dat meer dan eens heeft getoond; een stad echter ook, die er een eer in stelt de eerste, numeriek en economisch, van Spanje te zijn!

Nabij de haven, grooter dan die van Marseille, kleiner dan die van Genua, staat het schitterend standbeeld van Columbus, en wie zich ter zijde daarvan stelt, ziet naar rechts op naar den vroeger kalen Montjuichheuvel. Vroeger was er niets waarneembaar dan een citadel; thans is het grootste deel van dezen kalen heuvel in een park herschapen. Park, dat men aanvankelijk noodig waande voor een in 1915 voorgenomen electriciteitstentoonstelling; park, dat in steeds grooter stijl is uitgebouwd en nu dient als omgeving voor de tentoonstelling, op welke men te Barcelona aan het verbaasde buitenland Spanje's industrieele, artistieke en sportieve kracht demonstreert. Het park loopt door tot aan de zee: vandaar, dat het eigenlijk tentoonstellingsterrein 1 ¼ millioen M^2. bedraagt. Dit heeft het voordeel, dat degene, die zich moede gevoelt van tentoonstellingsindrukken, gemakkelijk een rustig plekje kan vinden, ver van gewoel, geschreeuw en drukte. Degenen zelfs, die zich naar Miramar, het voornaamste restaurant van de tentoonstelling, begeven, merken van de gebouwen dier tentoonstelling weinig meer of niets. Zij zien voor zich de haven en de Middellandsche Zee; zij zien ter zijde van zich, panoramaachtig gelegen, Barcelona. Als 's avonds de lichten in de stad en

de omstreken opgaan, komt vanzelf de vraag op wat schooner is: het gezicht op Barcelona of het gezicht van Barcelona op de tentoonstelling!

Men bereikt den ingang, als men zich van de Plaza de Cataluna langs de Universiteit, die thans weer opengesteld is, door de Calla de las Cortes, een lange, breede straat, begeeft. Is men op het tentoonstellingsterrein, dan schijnt het aanvankelijk alsof deze straat zich voortzet, want men gaat, midden door paleizen, aan weerszijden gelegen, een week na de opening nog niet gereed, doch bestemd voor onderscheidene takken van industrie. Op het eerste plateau liggen aan weerszijden de paleizen Alfonso XIII en Victoria Eugenia; het laatste bevattende buitenlandsche inzendingen, waaronder een van Frankrijk op het gebied van meubelen sierkunst; het andere bevattende inzendingen van verschillende landen, waaronder die van Noorwegen, Denemarken, Finland en Oostenrijk dienen te worden genoemd. Gedeeltelijk achter, gedeeltelijk ter zijde van deze paleizen staan die, gewijd aan kunst en kunstnijverheid, aan den handel en het verkeer in het algemeen en enkele andere van minder omvangrijken aard. Hier werd ook de Nederlandsche inzending ondergebracht; zij bestaat uit eensdeels de maquette van Rotterdam met bijbehoorende maquettes van groote Rotterdamsche maatschappijen en firma's; anderzijds uit de kleinere inzending van Amsterdam, en ten slotte het materiaal, dat de ijverige Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer heeft bijeengebracht. Zoo is Nederland dan toch ter tentoonstelling aanwezig, al ware wellicht een eigen paviljoen geen overdaad geweest. Duitschland heeft het grootste van een der buitenlandsche paviljoens; Frankrijk en België volgen het op den voet, terwijl Zweden over een paviljoen beschikt, niet zoo groot als van de vorengenoemde, doch keurig ingericht, goed verzorgd en... geheel gereed op den openingsdag.

Het middenpunt van de tentoonstelling wordt gevormd door het Palacio Nacional. Dit ligt geheel op het hoogste punt van de cascade, die van de paleizen, naar koning en koningin genoemd, opwaarts voert. Men kan met automatische trappen naar boven gaan; men kan de treden bestijgen ter weerszijden van de cascade; men kan ook langs kronkelende zijwegen omhoog gaan. Het Palacio Nacional is een imposant gebouw, vast opgetrokken en

bestemd om, is de tentoonstelling geëindigd, als vast tentoonstellingsgebouw voor Barcelona dienst te doen. Het bevat een overzicht van de Spaansche kunst van alle tijden, op overzichtelijke wijze bijeengebracht. Geen tak van kunst of zij is er aanwezig; geen periode in Spanje, op dat kunstgebied bekend, is overgeslagen. Met groote zorg moet deze verzameling zijn bijeengebracht, met niet minder zorg trouwens dan te Sevilla, waar men begrijpelijke moeite heeft gedaan om datgene tentoon te stellen wat Spanje en Zuid-Amerika verbindt en vooral de aanverwante landen niet te veel te overschaduwen. Zoodoende komt in Barcelona Spanje's zoo omvangrijk aandeel in de kunst beter tot zijn recht; volledіger, imposanter in elk geval. Men wandelt van zaal tot zaal, en de oogen worden niet moede om te bewonderen links en rechts. Te bewonderen wat er is; te bewonderen de wijze waarop het is bijeengebracht en gerangschikt; te bewonderen de betrekkelijke volledigheid. Alle deze kunstvoorwerpen van uiteenloopenden aard en opeenvolgende perioden worden verbonden door de tableaux, aan Spanje's geschiedenis gewijd. Tableaux met niet minder zorg samengesteld, en niet minder sprekend dan die, welke te Sevilla aan den kolonisatie-arbeid van Spanje zijn gewijd. Men ziet er Spanje in den tijd der West-Gothen; men ziet het ten tijde van Almanzor, den Moorschen overheerscher; men ziet het in de dagen van den Cid, dien men glorierijk Toledo ziet binnentrekken. Men vindt voor zich uitgebeeld de zegevierende Castiliaansche koningen, die den Moorschen tegenstander steeds meer naar het Zuiden dreven; men ziet belangrijke voorvallen uit de regeering van Alfonso X, van Pedro I en van anderen. Men neemt natuurlijk de katholieke koningen waar, staande op het gloriepunt van hun macht; men ziet Karel V, in beraad met zijn zoon Philips II en den Hertog van Alva, en men ziet hem, op het oogenblik dat hij, alle wereldlijke macht hebbende neergelegd, het klooster van San Just zal binnentreden. Men ziet Quevedo uitgebeeld; men ziet den tijdelijken opbouw van Spanje onder het wijs beleid van Karel III; men ziet den eersten spoorweg, in 1848 in Spanje in gebruik genomen. Een oppervlakkig, tal van hiaten vertoonend overzicht van Spanje's zoo roemrijke geschiedenis, maar een beeld, dat elken keer aan aantrekkelijkheid wint door de zorg-

vuldigheid der nabootsing en de artistieke kracht, gelegen in de figuren.

Dat is het oude Spanje, maar er is een ander oud en niet minder aantrekkelijk Spanje op deze tentoonstelling te zien in het zgn. Spaansche dorp, gelegen tegen de heuvelen, die van zelf door den Montjuichberg worden gevormd. Geen Spaansch dorp in den trant van een oud-München of een oud-Antwerpen of een oud-Gent, gelijk wij ook op Hollandsche tentoonstellingen kennen. Neen, een wetenschappelijk opgebouwd Spaansch dorp van den ouden tijd, met gevels, geïmiteerd van bestaande huizen; met een Marktplein, dat permanent bedoeld is en als middenpunt heeft het stadhuis, nagebootst van dat te Valderrobles. Men treedt er binnen door de poort, aan Avila ontleend; gaat men niet naar het Marktplein, dan volgt men een der vele nauwe straatjes, die naar de kerk of naar het klooster leiden. Die straatjes, zij dragen typisch Spaansche namen of stellen gedeelten van Spanje voor, en zij zijn bevolkt met ambachtslieden, die men uit alle deelen van het groote rijk naar Barcelona heeft ontboden. Het is geen dood dorp uit den ouden tijd, dat men den bezoeker biedt; neen, het is een levend Spaansch dorp, waarin zoowel de vreemdeling als de Spanjaard de zoo uiteenloopende bouwstijlen van het land vindt ‘in a nutshell’; een Spaansch dorp, waarvan de oogen genieten hoe verder men komt; een Spaansch dorp, vol kleur en licht en leven. Geen bezoeker, die eens de tentoonstelling heeft bezocht, of hij keert telkenmale naar het Spaansche dorp terug. Geheel het Marktplein is omgeven met grooter en kleiner café's, restaurants, met eenige herbergen en met intieme bars. Soms speelt er de militaire muziek, nog altijd op de traditioneele wijze in een breeden kring opgesteld; soms zijn er kleurige feesten, die in deze omgeving passen.

Als de avond valt, gaan de lichten op de tentoonstelling aan. De groote wereldconcerns op het gebied van verlichting hebben samengewerkt om van dit onderdeel iets heel, heel bijzonders te maken. En men kan zonder vrees voor tegenspraak zeggen, dat zij er in zijn geslaagd. Sevilla werpt van onder bloembedden en grooter of kleiner boschjes lichtstralen van verschillende kleuren naar boven, die op fantastische wijze de gebouwen, het terrein en de bezoekers belichten. Maar te Barcelona komt er, zoodra het

donker wordt, kleur in de golven van de cascade voor het hoofdgebouw, die enkele tientallen meters naar beneden gaat. Schitterende lichteffecten levert deze cascade op, die zich voortzetten langs de gebouwen naar boven en naar beneden, en over geheel het tentoonstellingsterrein. En van achter het hoofdgebouw priemen dan de acht dikke electrische lichtbundels zich in het onbekende, tot op een afstand van een half uur sporens van Barcelona toe. Wie van Madrid uit de stad nadert, wie zoo juist de majestueuze eenzaamheid van het Aragoneesche landschap heeft genoten, staat verbaasd stil voor wat hem daar aan den verren horizon wordt geboden. Het is ontzagwekkend en mooi; het is technisch volmaakt en onvergetelijk.

De tentoonstellingen te Barcelona en te Sevilla zullen - men kan er van verzekerd zijn - een mijlpaal vormen in de geschiedenis van het moderne Spanje. Naar Zuid-Amerika eenerzijds gaat de belangstelling van dat Spanje uit, vreedzame belangstelling thans in vergelijking met vorige eeuwen. Naar Europa niet minder, in de hoop en de verwachting, dat Europa het tegenwoordig Spanje wat beter zal leeren kennen, wat beter zal trachten te begrijpen!

H.Ch.G.J.v.d.M.

Jeronimo

[I]

De zon bezwijmt en over het oude Regensburg, dat daar rustig neerzit op de oevers van zijn stroom, zijgt zachtkens de avond. Langzaam daalt de schaduw over de prachtige Romaansche Sint Emmeranskerk, de oude Gothische Sint Ulrichs; over de honderden steenen en houten huizen, met hun smalle deuren, hun gebeeldhouwde balkons en arkervensters, hun zwierende uithangborden en hooge daken, die schouder aan schouder langs de enge, kronkelende straten te droomen staan; over het schoone Raadhuis en de weinig minder schoone kloosters, door monniken van alle kleur en orde over de verschillende stadswijken opgetrokken. Zij kruipt uit de diepten naar boven, vaagt en wischt alle bijzonderheden van bouw en afmetingen uit, dringt in de woningen, jaagt er kleur en blijheid uit en komt er hand en voet stilleggen. Zij brengt er de huisgenooten te zamen, maakt de gedachten los, die den heelen langen dag aan werk en bezigheid gebonden waren en nu vrijelijk zullen wandelen op de breede banen van herinnering en verbeelding, en geeft nieuwen zwier aan de gesprekken.

Ook in het nederig huisken, waar Barbara Blomberg woont met haar zoontje en haar moeder, heeft de avond de kleine familie bijeengebracht. 't Knaapje, dat aanvankelijk nog door de kamer huppelde, tol en knikkers achterna, is nu zijn moeken op den schoot geklommen en heeft er zich aan 't moederhart genesteld. Daar heeft het geaaid en gezoend, gedrenst en geplaagd en eindelijk gebedeld om een vertelsel. Klaas Vaak heeft het echter gehoord en is mee komen luisteren. Hij heeft zich nevens den kleine gezet en onderwijl deze luistert, zachtkens de kinderoogjes toegelegd. Des is ook Barbara stil gevallen, en zit, het warme lichaampje tegen haar borst gedrukt, roerloos op het slaperken te staren. De straat is eenzaam en de burenhuizen zijn gesloten. Over de hooge daken komt de maan op en dringt door de kleine ruitjes

in de huiskamer. En ze beschijnt daar het wonderschoon gezichtje van het jonge moederken, met het edel profiel en de lange oogleden, die nu bijkans gansch gesloten zijn, - gezichtje dat, eilaas, al even bleek is en al even droevig als het hemellichaam zelve.

Dat dit gezichtje bleek is en droevig, ziet ook de oude vrouw, welke een eindje verder in de kamer nederzit en met zuchten, hoofdschudden en voorhoofdrimpelen duidelijke blijken geeft van haar spijtige gezindheid. Toch spreekt ze niet, maar vergenoegt er zich mee, nu eens haar schabel te verschuiven, dans eens met den pook 't losse rijshout, dat in den haard te knetteren ligt, uiteen te rukken. Daarna herneemt ze haar vorige houding van misnoegde opmerkster, kucht en pruttelt en probeert de aandacht van haar dochter van het kind af te leiden en op haar zelve te trekken. Edoch, 't is al vruchteloos; Barbara let niet op haar.

Eindelijk kan de oude het niet langer uithouden, verlaat haar zitplaats en treedt voor de zwijgende.

‘Alweer aan 't treuren, Barbara,’ zegt ze vermanend. ‘Altijd maar aan 't kniezen en aan 't herkauwen van verleden dingen? Laat gedane zaken rusten, kind, en bederf niet uw leven en het mijne met ijdel getraan. Goddank, er is niets verloren. Nog zijn er in Regensburg knappe jonkmans genoeg, die de schoone Barbara Blomberg als huisvrouw begeeren. En meer dan een zou er geneigd toe zijn 't bastaardkind, dat ze meebrengen zal, voor zijn rekening te nemen. Is een voorkind een beletsel voor een goed en gelukkig huwelijk? Onder de groote dames, misschien, bij wie preutschheid meer voor deugd geldt dan echte deugd, ofschoon ik er meer dan ééne weet, die, hum,... maar onder menschen zooals wij, arme wroeters van handwerkslieden, altijd maar bezorgd voor 't kostje en die geen tijd hebben voor hovescheid en ander dingen van die soort? Neen, kind, neen. Een ongeluk is geen misdaad en een goed huwelijk kunt ge doen wanneer ge wilt.’

Hier wacht ze even en kruist de armen. Dan gaat ze op verontwaardigden toon voort:

‘Maar 't deerntje wil niet. 't Zit maar altijd te denken op den onwaardigen minnaar, die van zijn jeugd en onervarenheid misbruik heeft gemaakt en het daarna overliet aan zijn lot. De onverlaat! De nietwaard! Zoo'n kind als Barbara Blomberg in dien tijd nog was! Al even onschuldig als liefelijk; al even onbedorven

als onbeschermd; een gemakkelijke prooi voor liederlijke kerels van zijn soort! En voor zoo iemand laat Barbara Blomberg haar jeugd en haar gezondheid? Op zoo iemand denkt ze dag en nacht? Barbara, Barbara! 't Is God geklaagd, dat ge den braven Koen van hiernevens, den fermen kerel, die u met de oogen volgt, waarheen ge gaat, en die met tijd en stonde in zijn ambacht een meester worden zal, niet eens te woord wilt staan! Of denkt ge dat de andere...? Neen, kind, neen, dien zien we in Regensburg niet terug. Gij zegt, dat het een krijgsknecht is en niet eens een jonge! Schande, schande te meer voor hem, dat hij de jeugd heeft verschalkt. God weet, waar die nu is en wat hij al uitmeet! Ander jonge meisjes bederven, misschien, - want 'k heb 't in mijn hoofd, dat dit zijn proefstuk niet is en hij het hierbij ook niet laten zal. Barbara, Barbara, steek hem uit uw gedachten en luister toch naar mij!'

Alleen de aangesprokene heeft geen zin tot luisteren, althans ze heft niet eens de oogen op. 't Kind aan heur hart is 't, dat ze beschouwen wil, het teer, fijn knapelijn, de vrucht en de straf van haar zonde.

Afschuwelijke zonde, die oneer bracht over het kleine huis; zoete straf, die u een kind in de armen geeft! Is een kind aan de borst voor een vrouw niet de hoogste weelde? Alleen hier is een vlek aan het kind en 't is daarom, dat zijn moeder weent.

't Oudje, dat voor Barbara recht staat, heeft goed te preeken en te betoogen, troosten kan ze haar dochter niet.

't Uur ondertusschen vordert. De huizen aan den overkant zijn nauwelijks te onderscheiden. Alleen daar, waar er een lampje brandt of de vlam van den haard oplaait, daar is een lichte streep tusschen de reten van deuren en vensters zichtbaar. En gerucht is er ook niet het minste. De menschen zitten binnen en laten den avond met zijn stil werk begaan.

Daar wordt aan het venster geklopt. 't Is haastig en toch schuchter; 't lokt u en maakt u ter zelfder tijd op uw hoede; 't wekt de gedachte aan onvoorziene dingen.

De twee vrouwen hebben zich opgericht en kijken elkaar in de oogen en vragen malkaar woordeloos uit over de mogelijkheden en stellen zich met de ontvangen antwoorden gerust.

'Volk! Zoo laat nog! Zal ik open doen? Regensburg is toch

veilig,' spreekt de oudste der twee, heeft onderwijl aan de voordeur den grendel weggeschoven en de klink opgeheven en is buitengetreden, waar ze in de duisternis met iemand ongeziens te fluisteren staat. Weldra is ze terug en terwijl ze 't olielampje aansteekt, dat met zijn rood licht haar gezicht beschijnt, 'twelk een beetje ontsteld is en een beetje geheimzinnig:

'De waardin uit den Hert door een beroerte getroffen,' vertelt ze. 'Ze vragen mij er heen te gaan. Misschien blijf ik er wel over nacht. Ga gerust naar bed, Barbara.'

Terwijl is ze door de kamer aan 't rumoeren, bindt een verschen voorschoot voor, verwisselt haar huispantoffels tegen schoenen en wikkelt zich een doek om de schouders.

't Jeugdig moederken heeft niet geroerd. Nu knikt ze de vertrekkende tegen, wenscht haar goede wake en der zieke beternis. Dan ziet ze de deur achter 't oudje toegaan.

Roerloos zit ze op dezelfde plaats en blikt neer op het kindje in zijn zoeten sluimer.

'Mijn kleine Jeronimo,' denkt ze. 'Een vrucht der zonde en toch een engeltje! Door schuldige ouders geteeld en zelve onschuldig. Mijn arm knapelijn, te zamen voor mij verdriet en geluk; oorzaak mijner schaamte en reden van mijn trots.'

En de zucht wordt gevolgd door een glimlach, de glimlach alweer door een traan.

Eindelijk vermant ze zich, staat zachtkens recht, en treedt naar de aangrenzende kamer. 't Kribbeken staat er naast 't bed, dat ze deelt met het oudje. Ze heeft van dat kribbeken een nestje gemaakt, zoo donzig warm, zoo mollig en zacht! In dat nestje legt ze het slaperken en dekt het voorzichtig. Dan, na nog een poos van beschouwen, doet ze een stap in de richting van haar eigen sponde en begint er langzaam mee zich rustensvaardig te maken.

Maar wat is dat? Wordt op de onbeschermde ruiten niet een tweede maal getikt? Zonder na te denken snelt Barbara de slaapkamer uit en treedt op haar beurt aan de voordeur.

Is 't haar moeder, die haar roept? Neen, 't is een man. Ze ziet zijn gelaat niet; ze hoort alleen zijn stem. Wat hij meldt moet haar al zeer verschrikken. Althans ze heft ontsteld heur armen op.

'Moeder! Gevallen! Gekwetst!' stottert ze. 'God in den

Hemel! Maar ik loop er heen! Jeronimo? Jeronimo slaapt en zal niet zoo gauw wakker worden. 'k Ben ook dadelijk terug.'

En terwijl de man zich afkeert:

'Ik kom, ik volg u op den voet. Zeg dat ik onmiddellijk kom.'

Een poos later ijlt door de donkere straten van Regensburg een kleine, vrouwelijke gestalte. De angst geeft haar vleugelen aan de voeten. Ze kijkt niet om. Ze weet niet, wat er achter haar voorvalt. Ze ziet niet, dat een man in haar huizeken dringt en er uitkomt met een pak. Ze loopt, ze vliegt. Ze komt aan de deur van den Hert. Gesloten de afspanning, toe de blinden, donker de bovenvensters.

In welke kamer of ze liggen mag, de zieke waardin? Waar of men haar gedragen heeft, heur gekwetste moeder? Ze klopt, ze rammelt aan de voordeur, ze stampt, ze roept. Eilaas, 't huis is doof en 't blijft ook stom. Geen grendel wordt weggeschoven, geen venster opengetrokken, geen nieuwsgierig oog, dat op haar nederkijkt, geen stem, die vraagt.

Ten einde kracht en geduld, met de onuitgesproken vraag van hoe en waarom in den mond en in haar schoenen voeten van lood, neemt ze den terugtocht aan.

Jeronimo? Jeronimo zal niet eens wakker geworden zijn, denkt ze en glimlacht te midden van haar ontsteltenis.

Eilaas, wanneer ze 't deurken heeft open gedaan en weer aan 't kribbeken staat, dan vindt ze dit kribbeken omgewoeld en... ledig.

II

Nog is de nacht niet geweken, maar de uchtend hangt in de lucht. Men riekt hem aan de versche geuren van bloemen en kruiden; men hoort hem aan 't gekraai der hanen en den korten kreet van ander ontwakende vogelen; men speurt hem aan allerlei kleinigheden: 't stille verdwijnen der katten en kleine roofdieren; 't open- en toegaan, hier en daar, van vroeger dicht gesloten deuren; 't piepend geluid van in beweging komende wielen.

Ook op de koer van den Wolf, de oude afspanning op de Markt, is leven en roering. De groote stallantaren wandelt er over en weer, van het voertuig, dat met nauwkeurige zorg ingespannen

wordt naar de huisdeur, die niet zoo dicht gesloten is of allerlei pakken en koffers worden er uitgedragen en in de diepte van den wagen op elkaar gestapeld. Men hoort er zachte aanbevelingen over kussens en reisdekens, over voeder voor 't paard en proviand voor den mensch; haastige vragen ook over 't uur en het openen der poort; over het al of niet komen van den man, dien men verwacht, en voor wien onmiddellijk moet worden opengedaan. Men ziet er geloop en men vermoedt er verraad, hoewel men niet weet hoe of op welke wijze 't zich voordoen zal. En dan bemerkt men een vrouw, die uit de gelagzaal naar buiten komt en den voet op de trede zet en in de diepten van den reiswagen een plaatseken vindt. En daarna ontwaart men in die zelfde gelagkamer geheimzinnig gedoe, van menschen, die binnen komen en een langwerpig pak brengen, waarin iets zit, dat zwaar is en dat, wanneer men het aanraakt, roert. En men ziet hoe de doeken, die rond het pak zijn, verwijderd worden en nieuwsgierige gezichten zich buigen over wat in het pak verborgen zit. Waarna de doeken weer zoetjes toegelegd worden en 't heele ding in den wagen wordt gedragen, waar het achter de zittende vrouw op een matrasken een plaatsken krijgt. En dan bemerkt men nog ingeduffelde mannen, waarvan er een paar sluipend den Wolf verlaten, terwijl een derde in den wagen klimt. En onmiddellijk daarna hoort men de groote poort der afspanning openrollen; een zweep die kletst en ketens, die rinkelen. Ook paardehoeven en knarsen van wielen. Een klare schijn loopt over de kalsijden, waarmee de koer gelegd is; over den grooten huisgevel, waarvan nog al de blinden gesloten zijn; over 't geribde gewelf van de overdekte poort, waaronder men doorrijdt. Op den duur is alles weer stil in de afspanning. Maar trippe-trap gaat het door de slapende straten naar die stadspoort toe, waar de weg naar Neurenberg begint. Aan die poort staat de wachter gereed en vraagt naar wie en naar hoe en hoort van Francisco Massi, 's Keizers vedelaar, en van Anna de Medina, zijn huisvrouw, die naar Keulen reizen en van daar naar Antwerpen, waar ze zullen inschepen naar Spanje. En die wachter knikt tevreden en krijgt zijn fooi en trekt het traliehek op en laat de valbrug neer, een half uur vroeger dan de verordening van 't Magistraat het toelaat, en ziet het zwaar getrek onder den poortboog doorrijden en langs de groote baan verdwijnen.

En dan komt de zon en verjaagt de duisternis en vindt gansch Regensburg in rep en roer, jammerend over 't droeve lot van Barbara Blomberg, die men, evenals heur moeder, met een leugen heeft buiten haar huizeken gelokt en wie men haar knaapje ontstolen heeft. Maar de groote stralende trekt het zich niet aan en rijst in majesteit en beschijnt de schoone kerken, waarin de klokken beginnen te luiden, en blinkt en koestert en schittert en brandt zooals op al de ander dagen. Tot de avond weer komt en ze achter de Westerkimme ondergaat, onverschillig voor 't leed, waarvan ze getuige is geweest. Want ze heeft zooveel gezien, de zon, sedert ze het schijnen heeft geleerd, dat niets noch niemendal haar nog verbazen kan.

III

Twee uren van Madrid af, in een nederig huis van het onaanzienlijk dorpken Leganos, leeft een klein gezin.

Franscisco Massi heet de man; Anna de Medina is de naam van zijn huisvrouw.

De boeren weten, dat hij een vedelaar is en jaren en jaren aan den persoon van den Keizer is gehecht geweest, voor wien hij vedelen moest, wanneer droefheid dien 't gemoed bezwaarde of wroeging hem het hart verscheurde of dat hij gasten had, die hij met een deuntje opwekken wou.

Maar ze weten ook, dat hij nu rust heeft gekregen, want dat de Keizer, wars van alle aardsche zorg en alle aardsche vreugde, met de Bertendona uit de Nederlanden naar Spanje is gekomen en in de Vera de Placenzia leeft in een eenvoudig paviljoen, daar nevens het Hieronymietenklooster van Sint Just, voor hem opgetrokken, alleen bekommerd met zijn zieleheil en met het genezen van zijn kranke ledematen.

De dorpelingen bemerken, dat Francisco Massi daarom zijn speeltuig nog niet voor goed heeft vaarwel gezegd en wanneer de avond komt en de schemering valt, uren en uren in de duisternis kan zitten vedelen, nu eens zachte vooizen, die u het hart beroeren en tranen uit de oogen persen; dan eens blijde deuntjes, die u de beenen aan 't jeuken brengen; dan weer onstuimige wijzen, die u de straat opjagen, als zaten wilde duivels u achterna.

Zij hebben gezien, de boeren, dat Anna de Medina dan nevens Francisco nederzit en den knaap aan zich trekt, die van het kleine gezin deel uitmaakt en Jeronimo heet, den knaap met zijn hoog voorhoofd en schitterende oogen, met zijn lang, blond haar en smalle handen, die soms wel vrij met hun eigen kinderen rondzwerft, - nu eens blootgesteld aan de brandende stralen van de Spaansche middagzon, dan eens aan de ijzige winden, die blazen van de sneeuwige kruinen der Sierra Guadarrama, - maar die toch ook dagelijks optrekt naar de rustige woning van Leganos zieleherder, welke hem letters toont in de groote Evangelieboeken, gebeden leert opzeggen en legenden vertellen. Zij hebben vernomen, dat wanneer de vedel stil valt, alles zwijgt in de kleine huiskamer en dat, lang nadat het speeltuig is weggeborgen, 't drietal in gedachten verwijlt, totdat 'tzij Francisco, 'tzij Anna den jongen toespreekt mte de maning: ‘Jeronimo, 't wordt laat en uw beddeken roept.’ En dat de knaap dan gehoorzaam opstaat en beurtelings bij Massi en Anna om een kruisken gaat en zich wel eens over de beiden bukt met een zoen, maar ze nimmer ‘vader’ noemt, noch ‘moeder’, wel ‘heer’ en ‘dame’ of ‘mijn vrienden’ of ‘mijn braven’ en zich aan de deur nog eens omwendt en de twee toewuift, vooraleet hij rusten gaat. En ze hebben nog hooren vertellen, dat de oudjes dan nog lang bij elkander neerzitten en zachtjes fluisteren over geheimzinnige zaken.

‘Jeronimo wordt groot,’ zegt Anna dan soms wel. ‘'t Verwondert mij, dat zijn vader nog niet naar hem omziet.’

Waarop haar eega dan antwoordt:

‘Hij heeft het toch goed met hem voor, anders zou hij hem niet aan zijn moeder ontnomen hebben.’

En waarop Anna dan voortgaat:

‘Arme wurm, mijn hart krimpt nog wanneer ik denk aan 't tooneel in den reiswagen, wanneer hij wakker werd en zijn moeder niet zag.’

Of wel, zij zit te peinzen en vraagt aarzelend:

‘Francisco, zijt ge er wel zeker van, dat Adriaan Dubois zijn vader is?’

Waarop de vedelaar zegt:

‘'k Geloof het wel, zeker ben ik het niet. Alleen 't bekommert me niet. 't Eenige, wat ik wil, is 't houden van mijn eed.’

En dan zit Anna weer te zinnen en spreekt mijmerend:

‘'t Was toch een vreeselijk strenge eed, dien Dubois ons afnam. 't Kind kweeken als ons eigen, het houden waard als ons leven, het afgeven zoodra het ons wordt gevraagd. Of voor ons beiden 't eeuwige vermaledijden.’

En Massi knikt en zucht en mijmert:

‘Naar de zaken der Grooten moet men niet vernemen. Dubois zal komen wanneer de tijd daar is... Op, Anna, en laat ons nu ook te rusten gaan.’

IV

En nu is 's Keizers ‘ayudus de Camara’ Adriaan Dubois in het huizeken verschenen en heeft zich den jongen laten voorstellen en hem omgedraaid en bekeken en goedkeurend toegeknikt. Hij heeft door zijn dienaar een pak laten brengen en daaruit kleederen gehaald, die de knaap moet aantrekken.

't Zijn lange, witte kousen; lichtblauwe hozen, gepoft en opgenomen en met linten versierd. 't Is een engsluitend wambuis met witte en blauwe, schuine strepen, waarrond in de lenden een wrong gaat, in tegenovergestelde richting gestreept. 't Is een kort mantelken, een gepijpt kraagsken, een rond hoedeken met afhangende pluim.

Anna de Medina moet haar kweekeling bij 't aankleeden helpen en Francisco Massi kijkt hem, wanneer 't afgeloopen is, bewonderend en veelbelovend aan.

Want Jeronimo zal vertrekken naar 't kasteel van Villagarcia en daar in de handen gegeven worden van Dona Magdalena de Ulloa, zuster van den markies de la Mota en gemalin van Quijada.

Deze Quijada is de majordomus van den gewezen Keizer, die met Maarten de Gaztelu, dezes geheimschrijver, zes ayudus de Camara, waarvan Dubois; vier barberos; Perico, zijn nar, en Henri Matthijs, zijn geneesheer; ook twee vrouwen (Hippolyta Renier en Isabella Pletinx, die de eene voor zijn kleeren, de andere voor zijn tafellinnen zorgen) de huishouding van den Keizer uitmaken.

Dubois is te paard gekomen en zijn dienaar insgelijks; dus kan Jeronimo hen niet vergezellen. Deze heeft het soms in 't veld wel eens geprobeerd op het een of ander boerepaard te klimmen, alleen dat maakt geen ruiter. De edele rijkunst zal hij slechts later leeren.

Zoo wordt er overeengekomen, dat Francesco Massi en Anna de Medina, in eigen persoon, Jeronimo naar Villagarcia zullen brengen en daartoe een wagen zullen nemen, want voor een voetreis ware het toch te ver.

En Jeronimo loopt rond in het huizeken, dat hij voor altijd zal verlaten, en stampt en springt van louter plezier. Maar de vedelaar is ernstig en zijn huisvrouw bedroefd; want zij, de kinderloozen, hebben den knaap lief en zien hem noode gaan.

Er valt echter niet tegen te stribbelen; ook wordt met de voorbereidselen tot de reis onverwijld voortgedaan.

Nu is Dubois vertrokken en is ook de wagen voorgereden, waarmee de echtelingen volgen zullen. Jeronimo moet nog een bezoek doen bij den braven zieleherder, die hem ter zelfder tijd leermeester en biechtvader is geweest. Hij maakt van de gelegenheid gebruik om den boerejongens, zijn kameraden, zijn schoone kleeren te toonen en pocht er bij dezen op naar een kasteel te gaan. Dit is echter rap voorbij en voorwaarts gaat het nu, - berg-op, berg-af, onder de citroen- en olijfboomen en langs de rijke wijngaarden, waar de druif rijpt, de kleine, donkere, Spaansche druif, die den geestrijken Spaanschen wijn moet geven, - baan-op, baan-neer, onder den schoonen Spaanschen hemel, tusschen de geblakerde, kurkkleurige rotsen, waarop, met hun vurige bloemen, de stekelcactussen staan; - weg-uit, weg-in, terwijl nu en dan een muildier voorbijdraaft, een pompon op den kop en langs de magere flanken een wuivend net of schabrak. Of ook soms een boer voorbijstapt, den sombrero diep gedrukt over den zakdoek, die hem het hoofd omwindt, en onder het korte vest, een breede, bonte sjerp...

En onze reizigers hebben herhaalde malen halt gemaakt en in stofferige venta's[1] safraansoep en puchero[2] of schapekaas

(1) Herbergen.
(2) Een soort van hutsepot.

en brood gegeten en staan in den laten namiddag vóór het trotsche Villagarcia.

De lucht is wit gestookt en zwart daartegen steken de blauwe tinnen en torens en de dikke muren van het kasteel af. Maar Jeronimo ziet het dapper aan. Want Dona Magdalena de Ulloa, die dadelijk uit het kasteel op hen is afgekomen, heeft een mild gezicht en een stem als een fluit. En wanneer ze nu Francisco Massi en Anna de Medina geluk wenscht met hun kweekeling, dan zwelt de knaap zijn hart.

Zij slapen alle drie op Villagarcia en den volgenden morgen vraagt Jeronimo een laatste maal zijn pleegouders een kruisken. En terwijl Francisco en Anna met hun wagen den weg naar Leganos hernemen, stijgt hij in dien van Magdalena de Ulloa en rijdt met haar blijmoedig onbekende menschen en dingen te gemoet.

V

In het paviljoen, dat ten zijnen behoeve, nevens het klooster van Sint Just gebouwd is, zit de grijze Keizer op zijn geliefkoosd plekje aan het venster en ziet de zon ten Westen neigen.

De gouden schijn van den namiddag vloeit over het schoone dal, dat als de Vera de Placenzia bekend staat, en trilt te linker en te rechter op de blanke spiegels van den Tietar en den Taag, die zich een eind verder vereenigen en op hun kronkelenden weg nu en dan met een bocht zichtbaar zijn.

Ten Zuiden en ten Oosten strekken zich de vlakten van Talavera en van Aranuelo uit en aan den einder blauwt de hooge keten van de Sierra Guadeloupe. In den kloostertuin, dichtbij, staan de oranje- en citroenboomen van zonnelicht overgoten en op het hoofdaltaar van de kloosterkerk, waarop men door een deurraam kijken kan, blinkt blauwendig blank het groote, zilveren kruisbeeld.

De blik van den Keizer gaat van het een naar het ander, poost nu eens op de machtige kandelaars die het kruis in de kerk gezelschap houden, dan op het wondere landschap nevenaan.

Soms ook doet die blik den toer van de kamers, de dooreenloopende bovenkamers, die 's Vorsten gewone verblijfplaats zijn; de groote kamers met haar zwart behangsel, waartegen de schil-

derijen, die hij in zijn afzondering heeft meegenomen, zoo helder staan.

Dat zijn de portretten van zijn familieleden, die Titiaan gemaald heeft; van zijn gemalin, Isabella; van zijn zoon Filips en van de prinsessen, zijn zusters. Dat zijn nog de godsdienstige onderwerpen: de machtige Drievuldigheid en het schrikwekkend Laatste Oordeel.

In die kamers zijn ook de beeldhouwwerken van Miguël: Christus, die op den weg naar den Golgotha 't kruis draagt, waaraan hij zal worden genageld, of de Kelk, geheven door wierookvatzwierende engelen. Verder: ‘Cruces, pinturas y otras cosas,’[1] vier schoone horloges, een schab met boeken, zwarte baldekijns en draperijen, gebeeldhouwde stoelen met koperen nagels en wat overigens een woonvertrek gezellig en gemakkelijk maken kan. Alleen niets van dit alles kan het oog van den Keizer boeien, want zijn geest wijlt niet daarbij. Wat hem bezig houdt, is iets heel anders. Hij denkt namelijk gedurig op dona Magdalena de Ulloa, die met haar nieuwen paadje te Quacos is aangekomen - zooals men hem is komen melden - en hem straks bezoeken zal.

‘Jeronimo’ heet die paadje, niets daarbij, en twaalf jaar is hij.

En daar de Keizer het bedenkt, blinken zijn oogen met ongemeenen glans. Men ziet het hem aan, dat verleden dingen zich aan hem opdringen en hij vizioenen ziet en droomen droomt. Maar met nog iets anders is hij ook bezig, want het is hem ingevallen, dat op twaalf jaar een knaap nog spelen moet. En daarom gaat zijn blik rond. Hij zoekt naar iets, dat hij den jongen zal toonen en geven; naar iets, dat dadelijk 't kinderhart naar hem toewenden zal.

Er zijn wel die boeken op 't schab: de Almagesta van Ptolemeus, de Commentariën van Cesar, de Summa der Mysteriën van Titelmans, een misboek, twee brevieren - niets van dit alles echter is kinderkost.

Zilveren kannen en kaders; 't zwartfluweelen portfolio, waarin hij zijn handschriften en papieren bewaart? - De knaap zal er niet eens naar kijken.

(1) Kruisen, schilderijen en ander zaken.

Maar moet er speelgoed zijn? Waarlijk? Wel, een oud man kan moeilijk met een kind praten. De taal van grijsaard en kind zijn zoo verscheiden. En Jeronimo moet veel met hem praten; hij wil dat Jeronimo onder zijn oogen leve en spele.

Ach, spot der aardsche dingen! Hij, die de keizerskroon heeft gedragen; hij, die koningen heeft gevangen, hij zit daar nu en zoekt naar speelgoed voor een onbekenden knaap!

Dat hij dona Magdalena geen last heeft gegeven ook daarvoor te zorgen! Altijd en altijd op alles denkt wanneer het is te laat!

Daar valt het doosken hem te binnen, waarin hij zijn talismans bewaart: kostelijke steenen in edel metaal gevat, twee armbanden in been, een turkoos in gouden klauwtjes, negen ringen van Engeland, een steen der Wijzen, allerlei amuletten, tegen de kramp, tegen de jicht, tegen het speen, tegen ander kwalen en onpasselijkheden; ook verscheidene Bezoarsteenen, die uit het Oosten komen - van die wondere steenen die in het lichaam der dieren ontstaan. Hij zal het doosken aanstonds langen. En hij houdt het in zijn hand en zucht en mijmert en tuurt naar onbekende verten.

Hij heeft pausen gesproken, koningen ontvangen, kunstenaars beluisterd en hij verlangt naar een paadje, die Jeronimo heet!

Eindelijk, eindelijk wordt hem de komst aangekondigd, waarnaar hij al zoo lang zit uit te zien. De deur gaat open. En met hofplechtstatigheden en buigingen treedt Magdalena de Ulloa binnen. Vóór zich uit steekt ze een jongen, die een gestreept wambuis draagt en met een bepluimd hoedeken zwaait.

Een scherpe, angstvallige blik van den keizerlijken wachtende. Goddank, de knaap is welgemaakt en bevallig van gelaat. Zijn oogen zijn sterren. Hij kijkt naar den ouden senor en vraagt zich af waarom dien de onderkaak beeft, maar vreezen, neen, vreezen doet hij hem niet.

En Magdalena de Ulloa schijnt haar taak volbracht te hebben, want na korten tijd heeft ze geruischloos de kamer verlaten. Maar Jeronimo moet nader komen, zijn kinderhand leggen in de gerimpelde hand met de knokkelige, door de jicht misvormde vingers. Hij moet spreken, 't geluid doen hooren, dat hem uit de kinderkeel stijgt, vertellen van Francisco Massi en van diens huisvrouw

Anna de Medina en van Leganos en de boeren en boerekinderen. Hij doet het onvervaard. 't Is al kort, maar frisch; ongekunsteld, maar vroolijk. En de oude senor glimlacht.

Of de knaap zich ook nog van vroeger herinnert, van een ander huis en een ander vrouw? Ach, een kindergeheugen is flauw en de indrukken van een kindergemoed zijn gauw uitgewischt. Jeronimo weet nauwelijks te spreken van een lange, lange reis in een besloten wagen en van een nog veel langer reis op onstuimige baren. Wat daarvoor ligt, de tijd heeft het weggevaagd.

En de Keizer zit en zucht. Dan, om den weemoed, die langzaam in hem opstijgt, weg te jagen, grijpt hij naar de doos met talismans. En hij doet die voor den jongen open en neemt er al de vreemdsoortige dingen uit. Die dingen worden op het vensterkozijn gerangschikt en over elk weet de oude senor een vertelsel. Jeronimo luistert en vraagt en de oude heer knikt tevreden.

Eindelijk is 't bezoek afgeloopen. Magdalena de Ulloa komt weer binnen. Jeronimo hoort hoe ze voor den volgenden dag bevelen krijgt en buigt zelve en zwaait zijn hoedeken en is de kamer uit.

De Keizer ziet weer door het raam.

Door de Vera de Placenzia vloeit nu de roode schijn van den avond en doet er de half verschroeide graspijlen en de wilde cactusbloemen gloeien. De Tietar en de Taag, - waar die genoeg water hebben om den hemel te weerspiegelen - toonen een glans van bloed. De vlakten van Talavera en van Aranuelo blauwen weg in verre verten: de Sierra Guadeloupe is langzaam achteruitgedeinsd en zal weldra uit het zicht verdwijnen. Al de klaarte, die nog in den kloostertuin is, heeft zich samengetrokken op de toppen van de oranje- en citroenboomen, waar ze nog een tijdje zal wijlen om daarna ook te verglimmen. Want de zon zal weldra ondergaan...

In het hart van den Keizer, echter, is een ander zon gerezen, die luisterrijk op zal gaan.

A. GERMONPREZ.

(Slot volgt)

Muziek-Sonnetten

Mozart.

Zijn Muze lijkt een tintelzoete bron,
Die, door geen steilen oeverwand betoomd,
Haar vloeiend zilver uitgiet in de zon,
En mild het malsche weiland overstroomt.

Gij hoort hoe zacht het kabbeldeuntje droomt.
Alsof 't een wonderlijk mysterie spon,
Dat nimmer einden zal, dat nooit begon, -
En elken dag verinnigt en vervroomt...

Doch andre, woester beelden lust mijn hart,
Dat dood en duivel op zijn wegen tart,
En als een Berlioz in boeien grolt.

Geef mij muziek, die loeit en schaterlacht,
En die, met schuim en bliksemgloed bevracht,
Gelijk een stortbeek van de rotsen rolt!

Waelput.

Norsch, met een duivel in zijn donkere oogen,
Het groote voorhoofd kris en kras doorploegd,
Een mond die gal en edik heeft geproefd, -
Zoo rijst de wrange meester vóór mijn oogen.

Hij wist wat meelij Vlaanderland behoeft,
En sloeg de snaren, heerlijk opgetogen,
Manmoedig in zijn kamp met hoon en logen,...
Ofschoon geknakt, soms hopeloos bedroefd...

...Hetgeen zijn machtig godenhoofd deed gloeien,
Of zoet als honig naar zijn lippen vloot,
Mocht tot bezielde klankenweelde bloeien.

Hetgeen te beven hangt in elke noot,
Het is een schreeuw, bij 't schudden van zijn boeien,
Een rilling van zijn trots of van zijn dood!...

Tinel.

Tinel!... Een machtig grootsch Halleluja
Brandt los, waar ik dien naam vermelden hoor...
De stemmen klautren op, elkander na;
Een koor rolt aan, wiekt met een ander koor

De bogen in, doch stokt, bezwijmt bijna,
Bonst weer terug, een nieuw motief ten schoor,
Een dondrende oceaan van klank weldra -
Gewelven, goudazuur en sterren door!...

Daar boven, op zijn gouden vonkeltroon,
Zit Hij, die luistergraag vooroverbuigt,
Den langen volbaard in zijn reuzenhand.

Hem roert het loflied van dien kloeken zoon.
Hij glimlacht en zijn groot rond oog getuigt:
‘Zing, trouwe ziel van 't lieve Vlaanderland!’

Ryelandt.

Welhoe, het hooglied, dat gij zoo volmaakt
In roerend blijde aanbidding hebt gezongen,
Heeft nóg de Vlaamsche harten niet geraakt,
Vliegt nóg niet juichend om op aller tongen?

De Vlaamsche Psyche, uit den slaap gesprongen,
Heeft dus alleen naar leute en jok gehaakt?
't Is waar, gij hebt haar tot geen dans gedwongen,
Noch gulzig voor haar rooden mond geblaakt...

Komaan, zie naar die malle meid niet om.
Laat grootsch, voor God en enkle zusterzielen,
Het orgel droomen in uw schemerdom.

Hoop: Vlaandren, wars van 't lage lied der aard,
Zal éénmaal vóór uw eedle Muze knielen, -
Of Vlaandren is zijn kunstenaars niet waard!

Het verisme.

Een biecht... Ik lust die vuur- en okerkleuren,
Die laaiend van Puccini's doeken lekken,
Zijn blijde schooiers, die hun verzen scheuren,
Terwijl zij op den zolder trekkebekken.

Laat Mascagni de gladde messen trekken:
Mij smaakt die kunst van bloed- en alsemgeuren.
Ik durf - Benoit mag zich het aanschijn dekken, -
Zijn Intermezzo hijgend medeneuren...

Neen. Geen verisme en mag hier binnendringen.
Wat heil kan uit die luchten nader waaien?
Waak, Vlaamsche Muze: 't knakt uw fierste bloemen!

Stug-trotsch wil ik mijn rauwheidsdrang bedwingen
En als een hel van booze vlammen doemen, -
Die voor een courtisane zouden laaien.

De vriendentrits.

Wanneer me 't hek opnieuw ontsloten wordt, -
Wat zal ik ijlen naar mijn Soetendael!
Een lichte ballast bengelt in mijn maal:
De Zingzang van den fijnen Frans de Cort.

Heeft die, na 't nippen van mijn Kempisch maal,
Mijn bezig droomen in den tuin gekort,
Dan noodt een andre gulle dichtertaal,
Waar 't heidebloemken op den heuvel dort:

Die van den guitig-boerschen krekelaar,
En, hoog in 't blauw, de lieve gorgelslag
Van 't vrije leeuweriksken hier en daar...

Heil wie zich, moegewerkt en moegemord,
Met zulk een vriendentrits vermeien mag:
De kriek, de veldlawerke en Frans de Cort!

Een draaiorgel op de heide.

Ik strompel dubbend op mijn knetterstaf,
Verdwaald, mij dunkt, in onbekende zonen.
Doch zie, daar komt een orgeldraaier af.
‘Hé, ventje, speel een deuntje: ik zal 't u loonen.’

Verluwend in de luchten, laag en maf,
Op 't veld, waar vogelvolk noch vlinders wonen,
Vloeit zacht, indroef, als nokte 't op een graf,
Een stille klacht van bange brokkeltonen...

Het lied verstomt en 't ventje trappelt voort.
Mijn wringend weegevoel wil nog verwrangen.
Ik tuur, - niet wetend wat ik heb gehoord...

Trof mij een stem, die uit den bodem brak?...
Een echo van de aloude Hussenzangen?...
Of was 't de ziel der heide zelf die sprak?...

Dautzenberg.

Ik doopte Dautzenberg een lieven beiaardier,
Die 't reinste bad van klinkers en van consonanten,
In 't rijkste goochelspel van rhythmen en varianten,
Liet nederklaartren uit zijn levend taalklavier.

Hij kon een rei van rijmpjes, rein als diamanten.
Door 't wijde ruim doen dansen met den fijnsten zwier,
En o, zoo lief, verborgen in de wolken schier,
Zijn ietjes door zijn aatjes laten lanterfanten.

Zijn hamer hieuw - hoe klaar! - de maat van Attica,
Of kloeg de stoere stroof der Nevelingen na;
Provence en Saksen, Oost en West joelde in zijn toren...

En toch, veel liever nog hoorde ik den bard beneên,
Losweg, - gezeten ergens op een drempelsteen, -
Een deuntje blazen op een pijpken uit het koren...

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

Vlaamsche Kroniek

In **Prins Maximus** (Uitgave: De Sikkel te Antwerpen) heeft Hendrik van Tichelen een zestal verhalen voor kinderen, die hij op keurige wijze bewerkte naar sprookjes en legenden uit den vreemde, verzameld. Het is een mooi boekje geworden, dat bovendien fraai geïllustreerd is.

Bitterzoete Spanning (Hooger op - Borgerhout) is een lijvige bundel met wijsgeerige essays van Gerard Kinnie, den jong gestorven auteur van een vóór twintig jaar verschenen boek 'Decadentie naar God.' In 'Bitterzoete Spanning' hebben vrienden zijn nagelaten werk - bedenkingen over Kunst en Leven - verzameld. Het ligt niet in onze bedoeling den wijsgeerigen inhoud van deze fragmenten te bespreken. Niet altoos heeft de auteur zich heel klaar uitgedrukt. Soms behandelt hij dood-gewone gedachten en zelfs als banaal-aandoende gezichtspunten, met een hinderende omslachtigheid. Het best is Kinnie in die opstellen, waarin hij simpelweg zijn gevoelens uitzegt, zijn warende gedachten vertolkt. Achter die vertrouwelijke uitingen vinden we zonder veel moeite den schrijver weer, den stillen, teruggetrokken mensch, wien veel onthouden bleef - ook wel het besef, dat de drang naar redeneeren en weten vaak het simpele geluk in den weg staat. Kinnie mocht prat gaan op taalbeheersching. Het is verbluffend hoe zijn vaak ingewikkelde zinnen de plotse wendingen van zijn denken volgen. Want niet de resultaten van zijn overwegingen teekent hij aan, maar hij geeft veeleer het schema van zijn soms onrustigen, niet altijd doelbewusten gedachtengang. Elk van zijn opstellen, in zooverre deze aan een bepaald onderwerp zijn gewijd, schijnt samengesteld uit diverse redeneeringen, waarvan wij de genesis meebeleven. De bevrijdende synthesis, waaraan de schrijver zelf houvast zou gekregen hebben, wordt schier nooit geheel bereikt. Misschien hadden de volgende jaren deze noodzakelijke klaarheid gebracht. In 'Bitterzoete Spanning' worstelt een mensch, gepijnigd door het besef van zijn beperktheid, hopeloos op tegen den stroom van steeds nieuwe onzekerheden en twijfelingen. Juist daarom is dat boek zoo belangwekkend - en ook misschien wijl daarin tot uiting komen geestelijke bekommernissen, waarvan het wezen en de vorm wortelen in een

tijd, die nu al ver achter ons schijnt te liggen, we bedoelen de periode toen Dostojevsky, Stirner, Koropotkine, Tolstoj e.a. nog de leermeesters waren van de jeugd en de invloed van Nietzsche vooral literair was, zooals we bij Kinnie mochten vaststellen.

Onder den titel **De Lift** (De wilde Roos te Brussel) heeft de tot nog toe beter als dichter bekend geworden Frank van den Wijngaert een vijftal verhalen gebundeld, waarin hij zich doet kennen als een vaardig prozaïst, die gezegend is met een benijdenswaardige fantasie. Van den Wijngaert, die woordenpraal verafschuwt, legt zich vooral toe op boeiend vertellen, een opzet waarin hij meer dan eens slaagt, op een klaar, vast zakelijk voorstellen van de feiten. Hij koestert een groote voorliefde voor de analyse van pathologische gevoelstoestanden, voor de weergave van morbiede gevallen, die zich in de ontredderde psyche voordoen. Hij zoekt naar de geheimzinnige verbanden tusschen de wereld in en deze buiten den mensch. Poe en Hoffmann heeft hij gelezen, en Gerard de Nerval, en wellicht ook zekere novellen van Henri van Booven. Maar bij van den Wijngaert is geen zwoelheid. Hij-zelf ondergaat niet de hypnose van hetgeen hij vertelt. Hij blijft geheel buiten het gebeuren, dat hij verhaalt. Hij is de onbewogen toeschouwer, die zijn bevindingen noteert met nonchalante koelheid. In de taal treffen eenige Fransche wendingen en ook Fransche woorden - als ‘adolescentie’ en ‘convalescente’, om niet van nog enkele andere te gewagen - die vreemd aandoen in dit vloeiende proza. ‘De Lift’ is wel een eigenaardig, een lezenswaardig boek.

Lode Opdebeek heeft in **Bloemekens van den Vlaamschen Rozelaar** (L. Opdebeek - Antwerpen) een reeks geschreven portretten van Vlamingen van beteekenis verzameld: van Victor August de la Montagne, Lodewijk de Raet, Hugo Verriest, Emmanuel Hiel, Prosper van Langendonck, August Vermeylen, Jef Mennekens, René Vermandere, Edmond van Offel, Timmermans, Alberic de Swarte, Jacobd Smits, Julius Sabbe, van de Woestijne, Streuvels e.a. nog. En deze herinneringen zijn gegroeid tot een van de allermooiste en meest belangwekkende boeken, die er in den laatsten tijd in Vlaamsch-België zijn verschenen. Opdebeek vertelt met innigheid, in een taal, die rijk is door eenvoud, van het leven en het streven der dichters, schrijvers, schilders en voormannen, met wie hij in aanraking kwam. Steeds treft hij het typeerende woord en in enkele zinnen kan hij zijn personages voor 't oog van den lezer doen leven. In zijn opstel over Lodewijk de Raet roept Opdebeek uit: ‘O, dagen van jeugd, wanneer het geloof jong is en de liefde groot!’ De schrijver dezer ‘Bloemekens’ schijnt dan wel de fontein te hebben ontdekt, die tevens lafenis en eeuwige jeugd biedt, want elk der bladzijden van dit

mooie boek is van een alles-omvattende liefde doorgloeid, terwijl het geloof in de toekomst van onzen stam in sprankels uit elk woord uitslaat. Opdebeek is bovendien met fijnen humor gezegend. Ge moet het lezen wat hij vertelt over ‘De Distel’ en over de literaire discussies, waaruit ‘Van Nu en Straks’ ging geboren worden. Voor de historie van onze literatuur en van den ontwikkelingsgang der Vlaamsche beweging is de bundel een prachtig document. Hij is echter nog veel meer! Om dat te beseffen moet men de weemoedige en toch soms zoo guitige bladzijden lezen, die de gevoelige memoralist gewijd heeft aan dichter Victor de la Montagne, aan Van Langendonck, aan de Raet - en de van bewonderende vriendschap dooraademde opstellen, waarin hij kleine luiden - den boschwachter van 's-Gravenwezel of den dichtenden briefdrager van Heyst op den Berg - Frans Coeckelbergs - herdenkt. Van dezen laatste gaf hij zelf een bundeltje ‘Sprookjes en Novellen’ uit, dat ons, nu we het gelezen hebben, geworden is tot een zeer lief bezit. Een boek als ‘Bloemekens van den Vlaamschen Rozelaar’ verdient ophef te maken: het is geschreven door iemand, die zijn ‘Vlaanderen hartelijk liefheeft.’

Dr. Robert Roemans heeft in de reeks ‘Vlamingen van Beteekenis’ (Uitgegeven door ‘De Sikkel’ te Antwerpen) een studie laten verschijnen over **Gaston Martens.** Dat is een prettig boekje geworden, waarin de auteur, zonder eenige pedanterie, de biografie van den bekenden Vlaamschen tooneelschrijver vertelt en tevens met grondigheid zijn verschillende spelen ontleedt. Aldus debuteert deze jonge geleerde, die leeraar is aan het Kon. Atheneum te Malmedy, op schitterende wijze als criticus.

Interessant in hooge mate is de in dezelfde reeks verschenen brochure over **Professor Jozef Vercoullie,** waarin Maurits Basse in een degelijk opstel de verdiensten van den gevierden oud-hoogleeraar uiteenzet en Dr. C. Debaive een beknopt overzicht van Prof. Dr. J. Vercoullie's geschriften geeft. Maar in dit bundeltje werden wij toch het diepst getroffen door wat de groote geleerde zelf over zijn leven en streven verhaalt in woorden, zóo eenvoudig en zóo ontroerend, dat men ze niet vergeet. Men hoort de stem der wijsheid opklinken uit deze dankrede, welke de hoogleeraar uitsprak op den dag van zijn huldiging te Gent op 13 Mei 1928. Er komen daarin zinnen voor, die men nooit vergeet. Zoo deze: ‘De geleerde is iemand, die met veel materiaal weinig verricht; de wijze kan met weinig materiaal veel verrichten, omdat hij met zijn twee voeten te midden van het werkelijk leven staat.’

Dr. Francine van Eck zond **Mededeelingen omtrent de Bronnen van Dichter Jan-David Heemssen** (1581-1644) in het licht. (Brussel - Drukkerij Groendreef 67). Deze Jacob Heemssen was een Antwerpsch priester, die lid was van den ‘Olijftak’, welke vol-

gende werken in 't licht zond: ‘Nederduytsche Poëmata, ghedeylt in twee deelen, Geestelijcke ende Wereldlycke’ (1619), ‘Den Nachtegael van den heyligen Bonaventura overgeset uit latijnschen Ryme in Nederlandschen’ (1621), ‘Poëtelijcke beschrijving der dood van den H. Joannes Baptista’ (1640), ‘Verhael van 't lijden en dood Jesu Christi’ (1643) en ‘Een sonnet voor de goddelicke lofzangen van Joost de Harduyn.’

Dr. van Eck deelt bondig allerlei bizonderheden mee uit het leven van dezen minder bekenden dichter - Kalff schijnt zijn bestaan niet te vermoeden - waarna de bronnen van de ‘Nederduytsche Poëmata’, waarvan een ex. berust ter Antwerpsche Stadsboekerij, worden opgespoord. Hieruit blijkt hoe de poëet, die een groote voorliefde koesterde voor den Franschen Renaissance-dichter Joachim du Bellay, alleen belangstelling verdient als woordkunstenaar, vermits de inhoud van zijn gedichten hoofdzakelijk aan anderen ontleend werd. Maar, merkt Dr. van Eck op, die de verdiensten van Heemssen als woordkunstenaar tamelijk hoog stelt, ‘er is bij hem reeds zekerheid van bouw, vastheid van rhythme, en de nauwkeurige, onberispelijke afwerking van een gedicht.’ De nota's van Dr. van Eck, die om haar critisch inzicht lof verdient, doen verlangen naar een herdruk van Heemssen's ‘Poëmata.’

LODE MONTEYNE.

Fransche Poëzie

Het is mij steeds een groot genoegen, wanneer ik, dikwijls door het toeval geholpen, in deze kroniek bizonder de aandacht mag vestigen op het werk van een dichter, wiens naam niet door de hedendaagsche publiciteit op iedere bladzijde der groote literaire bladen wordt uitgebazuind en wiens werk, nochtans door hoogstaande kwaliteiten gedragen, een onuitputbare bron van genot voor den fijnproever kan worden.

Dit is heden het geval met het werk van Jean de la Ville de Mirmont: **L'Horizon chimérique** (Bernard Grasset, Paris). Deze dichtbundel, gevolgd door enkele prozaverhalen (waaronder ‘Les Dimanches de Jean Dézert’, dat een meesterstukje is) vormen het volledig oeuvre van den tijdens den oorlog gesneuvelden schrijver. Weinig weten we over het korte leven van den dichter. Uit de bondige, maar diep gevoelde inleiding, die François Mauriac, tot wiens generatie hij behoorde, **L'Horizon chimérique** laat voorafgaan, leeren we, dat hij te Bordeaux geboren werd als zoon van een gekend latinist, leeraar aan de hoogeschool. Na college geloopen te hebben in zijn geboortestad, komt hij in de rechten studeeren te Parijs. Maar de dichtkunst trekt hem te zeer aan en hij vindt een plaats op de Préfecture de la Seine, die hem tijd laat zijn betrekkingen met de Muze te onderhouden. Met zijn werk zal zijn naam nochtans - al is het dan wellicht door een minderheid - van geslacht tot geslacht met bewondering uitgesproken worden.

Geboren te worden en op te groeien in een havenstad laat zeker op de ziel van een kunstenaar een diepen indruk na en allen laten daarvan - al ware 't onbewust - in hun werk sporen na. Maar ik ken geen verzen, die zoo treffend en zoo rechtstreeks dit onuitwischbaar teeken, waarvan ‘l'âme a gardé pour toujours la brûlure,’ in woorden verklanken:

> Je suis né dans un port et depuis mon enfance
> J'ai vu passer par là des pays bien divers.
> Attentif à la brise et toujours en partance,
> Mon coeur n'a jamais pris le chemin de la mer.
> ... ...
> Les ports ont un parfum dangereux pour les hommes
> S'il préfère dormir dans de lointains aromes,
> Et si mon coeur est faible et las devant l'effort.
> Mon Dieu, vous le vouliez, je suis né dans un port.

Dat verlangen naar verre horizonten, naar ‘l'horizon chimérique’, die toch nooit te bereiken is, de dichter weet het wel, maar waarnaar

> Par l'appel souriant de sa claire étendue

hij toch steeds weer terug verlangt, hoe onzinnig dat ook lijken mag, dat verlangen met het volle bewustzijn tóch van de ijdelheid er van, kan het beter vertolkt dan door dit gedicht:

> Quel caprice insensé de tes désirs nomades,
> Mon coeur, ó toi mon coeur qui devrais être las,
> Te fait encore ouvrir la voile au vent des rades
> Où ton plus fol amour naguère appareilla?
>
> Tu sais bien qu'au lointain des mers aventureuses
> Il n'est point de pays qui vaille ton essor,
> Et que l'horizon morne où la vague se creuse
> N'a d'autres pélerins que les oiseaux du Nord.
>
> Tu ne trouverais plus à la fin de ta course
> L'île vierge à laquelle aspirent tes ennuis.
> Des pirates en ont empoisonné les sources.
> Incendié les bois et dévéré les fruits.
>
> Voyageur, voyageur, abandonne aux orages
> Ceux qui n'ont pas connu l'amertume des eaux.
> Sache borner ton rêve à suivre du rivage
> L'éphémère sillon que tracent les vaisseaux.

Niet alleen de haven, de zee, de vertrekkende schepen en de wenkende kim hebben hem prachtige verzen geïnspireerd, waarin ons een ruime blik gegund wordt op een edele en gevoelige kunstenaarsziel, maar met de gedichten, gegroepeerd onder de titels ‘Attitudes’, ‘Chansons sentimentales’, ‘Confidences,’ rijst zijn beeld volledíger nog voor ons op en hoe dierbaar ook ons het lezen en herlezen is van de verzen en het proza van Jean de la Ville de Mirmont, hoe voldragen ook ons dat werk toeschijnt, toch kunnen we niet een gevoel van spijt onderdrukken, dat het leven van een jong schrijver met dit talent en met zulk een hart door den oorlog moest verwoest worden, zonder dat hij de rijkste vruchten van zijn kunst mocht plukken.

Roger Allard verzamelde onder den titel **Poësies légères** (Nouvelle Revue française, Paris) al zijn verzen, verschenen van 1911 tot 1927 in verschillende kleine bibliofiel-uitgaven, die thans nagenoeg onvindbaar zijn geworden. Alleen zijn oorlogspoëzie ‘Les Elégies martiales,’ in 1917 verschenen met houtsneden van Raoul Dufy, werden hierbij niet opgenomen. Waarschijnlijk om het

De latere verzen uit dezen bundel schijnen nochtans minder ‘licht’. De dichter heeft de zorgeloosheid, den overmoed der algemeen karakter niet te schaden en de eenheid niet te breken van het hier verzamelde werk, zijnde: ‘Le bocage amoureux’, ‘L'appartement des jeunes filles’ en ‘Les feux de la Saint-Jean’, benevens enkele onuitgegeven of in tijdschriften opgenomen gedichten, als ‘Petite fugue d'été’ en ‘Les adieux’.

Het is een verheugend bewijs van leefbaarheid, dat die grootendeels vooroorlogsche poëzie van Roger Allard nu, als 't ware voor de eerste maal, kan uitgegeven worden en gelezen en genoten als pas geschreven werk. In al zijn nederigheid kon geen betere titel gevonden worden om deze verzen samen te snoeren onder één naam. Maar ‘licht’ zijn ze in de meest voordeelige beteekenis, die men aan dat woord hechten kan. Licht als een jonge Meimorgen, licht als het eerste groen uit de valleien van l'Ile-de-France, licht als de adem van een kalm-uitruischende zee, licht als zijde, licht als kant:

> Remous d'écumeuses dentelles
> Mourant aux rives les plus belles,

licht van tint ook, als met donzen pastelverven geschilderd.

Zijn ‘Appartement des jeunes filles’ is een reeks prachtige jonge-meisjesportretten, raadselachtig en toch doorschijnend, met een teedere hand geteekend, niet zonder een vleugje melancholie, spijt en verlangen tevens, hetgeen ze zoo aantrekkelijk maakt.

> Clara, reine du roux septembre,
> Tu portes en toi cette ardeur
> Qui colle les cheveux aux tempes,
> Crispe les mains, tarit les pleurs.
>
> Parmi nos fêtes balnéaires,
> Tentes d'ocre, écharpes, drapeaux,
> Vierge maigre à l'oeil cinéraire,
> Tu promènes l'or de ta peau.
>
> Martyre des saisons ferventes,
> Le vent, le soleil, les embruns
> Cinglent les lanières savantes,
> L'ombre élastique de tes reins.
>
> Vainement l'automne t'octroie
> Pour prix de ta docilité
> Les brocarts, les pourpres, les soies,
> Ornements de ton corps fouetté.
>
> Clara! l'amertume de vivre,
> Cruel et splendide équateur,
> Cercle ta poitrine de cuivre
> Et la pénètre avec lenteur.

jeugd afgelegd. Zwaarmoediger cello-klanken trillen hier en daar door zijn werk: ontgoocheling, moeheid, vertwijfeling:

Ne dis pas: la vertu, le vice m'ont menti.
Mais feins de respecter la coutume et le rite
Et sache dès l'abord en prendre ton parti;
Il ne faut arborer qu'une joie hypocrite.

Pour un plaisir gratuit que de soucis d'argent,
Pour un vrai souvenir que de fausses reliques,
Pour un soir enivré que de jours faméliques,
Pour un heureux baiser que d'amour affligeant!

Claude Aveline, de uitgever-bibliofiel, de prozaschrijver van o.m. het te weinig geprezen ‘Le point du jour,’ is ook dichter ten gepasten tijd. **Io Hymen** (collection Alter Ego, Fr. Bernouard, Paris) heet zijn laatste bundeltje. Het bevat slechts een tiental gedichten. Doch de hoedanigheid overtreft verre de hoeveelheid. Het is een precieus boekske, waarvan het titelblad opgeluisterd is met een portret van den dichter, geteekend door Julien Green (alle Fransche schrijvers zijn tegenwoordig zoo wat teekenaar of schilder).

Het Italiaansche landschap met zijn melancholische cypressen inspireerde Georges Hain een bundel gedichten: **Le Cyprès sur l'Azur** (Garnier, Paris), kwatrijnen en stanzen, die de dichter vóór alles gaaf van vorm schijnt te willen. Al is hij daarin meestal geslaagd, toch zijn ze, helaas! koud als marmer gebleven.

Bij denzelfden uitgever en in dezelfde reeks (La Muse française) verscheen een bundel van Marc Lafargue: **Les Plaisirs et les Regrets.** Gedurende meer dan twintig jaar heeft deze talentvolle dichter zijn verzen neergeschreven, zich zoo weinig bekommerend om de uitgave er van, dat, nu de dood hem al te vroeg uit het leven wegrukte, zijn vrienden, waaronder Pol Neveux, Pierre Pouvillon, Tristan Derème, Philippe Chabaneix en Pierre Camo, dezen bundel uit zijn handschriften en verspreide verzen hebben samengelezen, als een piëteitvolle hulde aan hem, die in zoo menig gedicht de vriendschap bezong:

Que la chambre qu'on donne à cet ami soit prête.
  Octobre est le plus beau des mois.
Voici dix ans qu'il vient; et c'est la même fête
  Lorsqu'il arrive sous mon toit.

Posez sur ce panneau cette gravure ancienne
  Et portez les dernières fleurs,
Pour que l'ami charmé chaque automne revienne,
  Que tout ait un air de douceur.

Je mets à son chevet un ancien exemplaire
De ce Ronsard qui nous est cher,
Pour qu'avant de dormir sa tête plus légère
Ait l'enivrement d'un beau vers.

Zijn leven sleet hij te Parijs of in Zuid-Frankrijk, zijn geboortestreek en zijn verzen hebben alle de hoofdstad of Roussillon tot achtergrond, waartegen zijn gevoelens oprijzen: de melancholie der liefde, het vliedende leven, zijn cultus der vriendschap, een groote liefde voor natuur en kunst, de voorsmaak van den dood, gansch het innige zieleleven van een gevoelig en nederig kunstenaar. Lees, als voorbeeld, dit kleurrijk en impressionistisch schilderijtje uit zijn Parijsche jaren:

Juin

Ivresse des longs jours! De nouveau les calèches,
Les moyeux scintillants, les ombrelles à fleurs,
Et les femmes riant aux chairs couleur de pêches
Et les jets d'eau brillants que font les arroseurs!

Et de nouveau les marronniers roses et sombres,
Les petits enfants clairs jouant près du gazon,
Les mères de trente ans si belles dans les ombres,
Et de nouveau l'éclat de la belle saison!

Pourquoi ne sais-tu pas t'enivrer des choses,
O mon coeur, et goûter ce printemps qui doit fuir,
Ces bassins, ce soleil et ces nouvelles roses
Et ce soir de juin qui ne veut pas finir?

Les Plaisirs et les Regrets is tevens een mooi uitgegeven bundeltje, opgeluisterd door een lithographie van den beeldhouwer Maillol, die één zijner intiemen was.

Op het einde van het vorig jaar werd in de Sorbonne te Parijs, in plechtige feestzitting, de 50ste verjaring herdacht van de stichting der kunstgroep **Les Hydropathes.** In October 1878 in het leven geroepen door Emile Goudeau, Georges Lorin, Rives en Maurice Rollinat, telde die vereeniging weldra meer dan tweehonderd kunstenaars, vooral dichters en chansonniers. Gedurende de drie jaren ongeveer, dat de groep zich in een zeer bloeiend bestaan mocht verheugen, dank zij vooral de geestdriftige leiding van den meridionaal Goudeau, werden tijdens min of meer regelmatige bijeenkomsten honderden gedichten door de auteurs voorgelezen, opgezegd of gezongen. Jules Lévy verzamelde nu een zeer belangrijke reeks gedichten en enkele kleine prozastukken (A. Delpeuch, Paris) van die moderne rederijkers, waaronder dichters met de best klinkende namen uit de Fransche letterkunde voorkomen, naast enkele minder bekenden, die nochtans door hun

volksche, gevatte of geestige voortbrengselen nog met veel genot kunnen gelezen worden. Wij vinden er werk o.m. van Alphonse Allais, Maurice Bouchor, de Coëtlogon, Charles Cros, André Gill, Edmond Haraucourt, Clovis Hugues, Armand Masson, Jean Moréas, Jean Rameau, Jean Richepin, Georges Rodenbach, Maurice Rollinat, Gaston Sénéchal, Léon Valade.

Toen in 1881 de kring der Hydropathen werd ontbonden, had Rodolphe Salis zoo pas een cabaret artistique geopend op den Boulevard Rochechouart, dat als uithangbord een zwarte kat voorstelde. Een dertigtal Hydropathen gingen hun werkzaamheden bij hem voortzetten en brachten aldus niet weinig bij tot de stichting en de groote faam van de wereldberoemde ‘Chat Noir’.

FRANS SMITS.

Rechterlijke Instellingen in de Middeleeuwen

Dr. Monier - *Les Institutions judiciaires des Villes de Flandre, des Origines à la Rédaction des Coutumes*. (Lille, V. Bresle); 20 fr.

Een zeer verheugend verschijnsel mag het heeten, de Fransche geleerden de Vlaamsche geschiedenis te zien ontleden met een zakenkennis en een onpartijdigheid, die ontzag afdwingen. Oppervlakkigheid en eenzijdigheid zijn Dr. Monier volledig vreemd. Getuige daarvan zijn bibliographie, die alleen 17 bladzijden bedraagt en de namen behelst van Fransche, Belgische en Duitsche historici van alle tijden. Onze historische wetenschap wordt met dit werk grootelijks verrijkt. Diep danken wij daarvoor den verdienstelijken schrijver.

De gemeentelijke rechterlijke instellingen van de middeleeuwen blijken voor Dr. Monier de aanpassing te zijn van de rechterlijke organisatie bij de Franken aan het stedelijk midden.

Hij schetst ons de algemeene karaktertrekken van de justitie en van de rechterlijke inrichting tijdens die Frankische periode en bij het begin der middeleeuwen. De werking van de tribunalen onder de Merowingers en de Karolingers wordt uiteengezet. Een samenvatting volgt van den gang van de rechtsvordering in het Frankische recht en van de rol van het bewijs in dien tijd; van de wijzen van vonnisuitvoering en van de middelen tot beroep. - De kenmerken van de rechtspleging in het begin van de middeleeuwen komen dan aan de beurt.

Overzichtelijk worden het ontstaan en de ontwikkeling van de stedelijke agglomeratie in Vlaanderen voorgesteld: de levensvoorwaarden van de eerste stadsbewoners uitgebeeld; de gemeentelijke vrijheden behandeld. Veel nieuws leert men over den stadsvrede, over de gilden en hun rechten. Meer dan eens wijst de auteur op overtuigende manier Pirenne en Huvelin te recht.

Het tijdstip van het verschijnen van stedelijke rechtbanken en van het aanstellen van de schepenen tot gemeentelijke magistraten wordt bepaald. Dr. Monier beschrijft den werkkring der gezworenen in de stadsadministratie van de 12e eeuw en hun verhuizen naar het tweede plan in de 13e. Hij legt den aard uit van het gemeentelijk gerecht en van de betrekkingen van den graaf met dit tribunaal.

In den loop van de 13e eeuw stonden de graven aan de steden

de jaarlijksche vernieuwing toe van hun schepenen. Bijna altijd werden dezen door den vorst aangesteld. Zij moesten echter genomen worden onder de burgers van de stad. In de 13e eeuw genoot alleen het patriciaat de volledige burgerlijke en politieke rechten.

De ambachtslieden werden toen geoordeeld voor rechtbanken, waarin hun patroons zetelden als rechters, die maar al te dikwijls partijdig optraden. Na den slag bij Kortrijk werd een democratischer regime ingevoerd. De burgers kregen het recht deel te nemen aan de benoeming van hun schepenen. De Burgondische prinsen namen hun dit weer af. De schepenen gingen voort hun rechterlijke functies uit te oefenen, maar in de 16e eeuw oordeelen zij niet meer in laatste instantie. Hun uitspraken zijn dan onderworpen aan beroep, en zoo strekt zich het toezicht van de centrale macht uit over het rechts-, zoo goed als over het bestuurlijk gebied.

De schepenen waren, na begane fouten, afzetbaar. Goedemannen en rechtsgeleerden stonden hen bij. De debatten werden geleid door den baljuw. De rechtskundige raadsleden heetten pensionnarissen. De steden hadden advocaten bij de hoogere juridicties. Andere gerechtsbeambten waren de stadsklerk, de procurator, de deurwaarders.

Dr. Monier handelt over de verschillende gemeentelijke rechtbanken en hun bevoegdheid; hij onderscheidt tribunalen, waarin schepenen zetelden, ondergeschikte rechtbanken en juridicties met bijzondere competenties. Wij zien de Vierschaere in werking op bepaalde plaatsen en dagen en wonen haar zittingen bij.

Priesters en bewoners van kerkelijke gronden ontsnapten meestal aan de juridictie der schepenen. Processen met betrekking op kloosterlanderijen of riddergronden kwamen voor de kerkelijke of de vorstelijke gerechtshoven. Langzamerhand echter slaagden de gemeentelijke magistraten er in, de eenheid van het stedelijk grondgebied te verwerkelijken op rechterlijk terrein. De bevoegdheidsconflicten waren, in de middeleeuwen, zeer talrijk ten gevolge van de veelvoudigheid der juridicties en zij vertoonden een buitengewoon ernstig karakter, wijl de verschillende rechtbanken, die de bevoegdheid over dezelfde zaak opeischten, dikwijls van onderscheiden politieke machten afhingen. Die geschillen werden door een scheidsgerecht opgelost. Later, onder de hertogen van Burgondië, werden zij in eerste instantie geregeld door den Raad van Vlaanderen en in beroep door den Grooten Raad van Mechelen. De autoriteit van de centrale macht was van toen af sterk vastgelegd.

Dit boek van Dr. Monier is een aanwinst van belang voor het helderder begrijpen van onze geschiedenis, die voor dezen scherp navorschenden geleerde geen geheimen bezit.

JOZEF PEETERS.

Boekbeschouwing

Bossaerts' *Schoolplaten voor vaderlandsche geschiedenis* (Alg. Leermiddelhandel, Antwerpen).

Toen we, anderhalf jaar geleden, de aandacht vestigden op Uytterhoeven en Van Roosbroeck's ‘Wandplaten over vaderlandsche geschiedenis’ (uitg. ‘De Sikkel’, Antwerpen), liet niets ons vermoeden, dat de firma Bossaerts, eveneens te Antwerpen, een onderneming op het getouw genomen had van zulk een ruimen omvang als de aanmaak van 66 groote schoolplaten in zeskleurendruk, naar oorspronkelijke akwarellen van Edmond van Offel, met toelichtende brochures van Albert van Laar. Nu van deze platen reeds twaalf stuks verschenen zijn, past het ons, de drie samenwerkers onze hulde te betuigen om hun gedurfden, mooien arbeid, die de eenmaal volledige reeks laat aanzien als een zeldzame gebeurtenis in België.

De te behandelen onderwerpen omvatten de heele vaderlandsche geschiedenis, van den strijd der Nerviërs tot en met den wereldoorlog, en volgen het Staatsprogramma op den voet. Ja, ze brengen regeerende vorstenhuizen en ook wel veldslagen mee op den voorgrond, - in onze geschiedenis hebben die trouwens een dikwijls doorslaande rol vervuld, - maar ook de beschaving als zoodanig krijgt er haar ruime aandeel bij, in verband met stedenbouw, uitrusting, kunst, handel, scheepvaart, kolonisatie. Bij het doorloopen der onderwerpen dachten we meermaals aan Lehmann's Duitsche platen over beschavingsgeschiedenis; en vast niet minder deden we dat, toen we Van Offel's teeken- en kleurwerk bekeken. Van Offel doet echter lichter, levendiger aan, - op sommige plaatsen zelfs té licht, te krijtachtig hard, wat de warmte der tonen schaadt. Dat de man historisch sterk gedokumenteerd staat is geen geheim; dit treft reeds bij 't eerste aankijken van de platen en wordt nog duidelijker aan de hand van Van Laar's toonbeeldige, bondige toelichtingen. Sluit zulks uit, dat we de eene plaat boven de andere verkiezen en we zekere onderwerpen anders, realistischer zien dan b.v. Van Offel's ‘Slag der Gulden Sporen’? Geenszins, en dat hoeft ook niet; waar een taak als deze voltrokken wordt, houden wij het gehéél voor oogen, en dan dient dadelijk erkend, dat dit onze bewondering afdwingt.

Maken ‘De Sikkel’'s en Bossaerts' ondernemingen een dubbel van elkander uit?... We meenen: in geen geval. De eerste bedoelt, de historische dokumenten zelf voor te leggen, in zoover die voor de leerlingen bevattelijk zijn; de laatste is een anekdotische opbouw nààr dokumenten, wat ze historisch meer tot een waagstuk, maar pedagogisch tot een dadelijker genieting maakt. Verscheen ooit een derde verzameling, uitsluitend over de geschiedenis van onze woning, onze kleeding, onze zelfverdediging, onze huisbelichting en -verwarming, onze nijverheden en dies meer, dan kon ook deze haar eigen waarde hebben en misschien zelfs, ondanks het Staatsprogramma, juist datgene belichten wat werkelijk onze volksbeschaving uitmaakt.

H.V.T.

G.K. Ghesterton - *The Innocence of Father Brown*, bewerkt door Dr N.H.M. Zwager, (prijs: ingen. fl. 1,20, geb. 1.40)
Joseph Conrad, *Typhoon*, bewerkt door Dr C.E. De Haas (fl. 1,40 of 1,60); Groningen, Wolters, 1929.

Alweer twee nummers uit de flinke 'New English Library,' die onder redactie van de heeren J. Kooistra en A.G. van Kranendonck voor schoolgebruik wordt uitgegeven; beide deeltjes, naar gewoonte, met portret en levensschets van den schrijver en een korte inleiding over het werk zelf.

Het eerste, een eigenaardige reeks detectief-geschiedenissen, is veel gemakkelijker dan het tweede, en zou in de 3de of 2de klasse onzer Atheneums en colleges kunnen gelezen worden.

Typhoon, echter, een meesterlijke beschrijving van een langdurigen zeestorm, is veel moeilijker, en zou alleen in de 1ste te pas komen. Het wemelt zoodanig van speciale zeevaarttermen, dat het verhaal onbegrijpelijk wordt voor wie niet eenigszins op de hoogte is - of door den leeraar wordt gebracht - van die bijzondere techniek.

Dit maakt dat, vooral in dit geval, talrijke nota's broodnoodig zijn, en Dr. De Haas heeft daar doorgaans op doelmatige wijze in voorzien. Waar een uitlegging in het Engelsch het gevaar van nieuwe moeilijkheden zou opleveren, schroomt hij niet - trots de heilige wetten der zoogenaamde rechtstreeksche methode - zijn toevlucht te nemen tot de vertaling. Terloops gezeid: *of an evening* beteekent niet *'s avonds*, maar *soms, op een of anderen avond*.

Mijns inziens is het opgeven van een Engelsch synoniem, als verklaring, uit den booze. Immers, nooit geeft een synoniem de nauwkeurige beteekenis van een woord weer, want in alle talen zijn er de synoniemen juist om tusschen verwante begrippen een *verschil* van beteekenis aan te duiden. Zoo is de allereerste nota van Dr. De Haas mis: *Physiognomy* is niet hetzelfde als *face; face* is een *gezicht*, en *physiognomy* een blijvende gezichtsuitdrukking.

Dan maar liever een goede vertaling of een duidelijke omschrijving; dit laatste middel gebruikt Dr. Zwager bij voorkeur, en meestal met goed gevolg, hoewel steeds in 't Engelsch. Dit kon hij overigens, waar het den eenvoudigen tekst van Chesterton gold, gemakkelijker doen dan de bewerker van *Typhoon*.

M. BASSE.

Dr. Gottfried Niemann. - *Einführung in die bildende Kunst.* Anleitung zum Betrachten von Kunstwerken. Lex. 8°, 196 blz. (Uitg. Herder 1928, Freiburg im Breisgau); Rm. 10,80; in linnen Rm. 12,50.

De titel van dit boek zou kunnen misleiden. De knap geschreven verhandelingen, niet los van elkaar, maar alle saamloopend naar een eindoverzicht, bieden heel wat aan algemeene kunstinleiding; het is slechts na duidelijke uiteenzetting van dit algemeene dat de schrijver telkens naar de beeldende kunsten terugkeert.

Zonder te zeggen dat er langdradigheid, woordverspilling of afdwalen van het onderwerp te bespeuren vallen (die zijn er integendeel heelemaal niet), mogen wij vaststellen dat dit werk niets heeft van een streng-wetenschappelijk ingedeelde dissertatie. Het is leesbaar voor iedereen en werd wel hoofdzakelijk geschreven voor oningewijden; de heele stof werd trouwens vroeger reeds behandeld in een voordrachtenreeks die Niemann, kunsthistoricus en schilder, voor leeken hield.

Hij begint met Ursprung der Kunst, om dien te vinden in Kunst und Religion. In Sprache der Seele vindt hij het antwoord op de vraag wat kunst is, - in tegenstelling met het klaar-bewust-wetenschappelijke, dat de Sprache des Verstandes is.

In dit eerste deel schemert sterk door de katholiek die Niemann is, iets wat echter heelemaal weer verdwijnt in het verder verloop van het werk.

'Want kunst kan, ten minste in haar hoogste, verhevenste scheppingen, slechts verklaard worden als de uiting, als de openbaring van iets goddelijks in den mensch of door den mensch' - iets wat, zoolang het zoo algemeen blijft, door elkeen kan onderschreven worden.

'Want de godsdienst komt als rechtstreeksche openbaring uit den hooge, terwijl de kunst integendeel onder goddelijken invloed slechts uit den menschelijken geest spruit' - iets wat zijn discusie moeilijk in de Einführung van Niemann vinden zou.

In Schöpferische und handwerksmässige Kunst worden de twee hoofdfaktoren, scheppingskracht en beheersching van de techniek, onderzocht, - twee gegevens die op onze dagen over het algemeen fel zijn uiteengeloopen, daar men eenerzijds den beroepskunstenaar (den schepper) en anderzijds het Kunstgewerbe bezit. Het is de grootheid geweest van vroeger tijd dat alle sterke persoonlijkheden begonnen zijn met vaklui te worden vóór de ontplooiing van hun genie hen tot vrijer werk bracht.

Ook het eeuwige thema Form und Inhalt im Kunstwerk wordt hier in het volledige voordeel van den vorm onderzocht.

Eenmaal tot het besluit gekomen dat kunst vorm beteekent, wordt het hoofdstuk Kunst und Naturnachahmung ingezet, een voor leeken zeer passende en eenvoudige bewijsvoering van de stelling dat kunst geen nabootsing zijn kan.

Volgen: Die wesentlichen Bestandteile des Kunstwerks: Seelische Form, Stil, Technik. - Ueber das wesen des Geschmacks. - Die besonderen Darstellungsmittel der Malerei und der graphischen Künste: Form, Farbe, Licht. - Die besonderen Darstellungsmittel der Plastik, om te sluiten met Die verschiedenen Richtungen in der bildenden Kunst: Naturalismus met zijn uitlooper Impressionismus, Idealismus met zijn uitlooper Expressionismus.

Het werk, zeer mooi uitgegeven, werd voorzien van zoowat 120 illustraties, reproducties van werken van den Assyrischen tijd af tot heden. Het speciale van de keus is, dat elk van deze weergaven haar plaats vindt in den tekst, t.t.z. dat zij het onderwerp van een korte ontleding op een bepaald gebied uitmaakt.

DOLF ROELS.

M. Kerl. - *Het Succes der Vl. Nationalisten. Verraad der Kr. Democratie. - Kritiek eener mogelijke houding der Vl. Nationalisten op Vlaamsch en sociaal gebied. Solidariteit!* (Brugge, Excelsior); 23 blz.; 2 fr.

Noch de socialisten, noch de katholieken, beweert dit vlugschrift, zullen hun belofte houden om het Vlaamsche vraagstuk vóór 1930 op te lossen: de eersten 'zullen hun standpunt afhankelijk maken van een al-dan-niet deelname aan de regeering;' de tweeden zullen niet durven...

Zoolang een grondwetsherziening geen kans tot slagen heeft, zegt de schrijver, moeten de nationalisten in de Kamer, in Vlaamsch opzicht, gedeeltelijke oplossingen

aanvaarden, die wezenlijk ‘in de richting van het zuivere geheel’ vallen (dus niets dat de tweetaligheid bevestigt) en op voorwaarde dat de toepassing er van door sancties wordt bekrachtigd.

Op sociaal gebied moeten ze iedere wezenlijke lotsverbetering der menschen helpen bevorderen, ‘zelfs daar waar ze niet principieel in de lijn ligt van een zuivere, volmaakte oplossing,’ zoo tot een zuivere oplossing de kansen niet te voorzien zijn.

A.

Finland

Johannes Linnankoski met zijn grootsch, in-tragisch poëem ‘Het Lied van de vuurroode Bloem’ deed ons het eerst het wonderschoone land ginds in het Noorden beminnen met zijn oerkrachtig, zeer begaafd volk. Diep in de ziel van deze natie leeft de verheven poëzie van het Kalevala-epos, die in den loop van de vervlogen eeuwen de Finsche gemeenschap wanhopig, maar vastberaden worstelen deed om het hoogste goed. Trotsch op zijn meren (er zijn er 35.000), zijn granieten rotsen (Peter de Groote bouwde er Petersburg mee en Napoleon, de rustelooze Corsikaan, slaapt voor eeuwig onder een Finsche zerk), zijn geheimzinnige wouden, behield dit ongeschonden volk de heldhaftige ziel der vaderen. Finland's geschiedenis is er een van ontzettend lijden, strijden en ten slotte van manmoedig overwinnen.

Na een reusachtige inspanning van bijna 150 jaren slaagden de Zweden er in (1293) het land onder de knie te krijgen en er het Christendom in te voeren, doortrokken van Germaansche, Scandinaafsche en later ook Slavische invloeden. Voortdurend zouden Russen en Zweden elkaar bekampen om het uiteindelijk bezit van den heet begeerden Finschen grond. Zijn speciale ligging aan de Finsche golf en het hardnekkig vasthouden aan de Finsche taal, stuk van 's volks ziel, waren de oorzaak van de min of meer groote mate van zelfstandigheid, die hij bleef genieten. In 1581 werd Finland een autonoom grootvorstendom. In 1616 kwamen de Stenden te Helsingfors bijeen, beroepen tot Rijksdag door Gustaaf Adolf II. Geen 200 jaar later (1809) eindigde de zooveelste Russisch-Zweedsche oorlog slecht voor Zweden. Finland kwam aan Rusland.

Tsaar Alexander I, de droomerige dweper, liet de Finsche staatsinstellingen bestaan en riep de Stenden te Borga bijeen als groothertog van Finland. Een door hem ingestelde Senaat voor Finland zetelde (1816). Alleen de gouverneur-generaal was een

Rus. De politieke toestand veranderde niet noemenswaardig tijdens de regeeringen van Nicolaas I en van Alexander II. Toen echter in 1881 Alexander III het staatsroer in handen nam, braken weer onrustige en treurige dagen voor de Finsche gemoederen aan. De Russische Panslavistische bureaucratie oefende langs om meer onverdraaglijken druk uit op de Finsche openbare diensten. Weissenberg en Mechelin deden zich toen als flinke zonen van moeder Finland gelden. Mechelin stamde af van Vlaamsche voorouders, afkomstig van de Dijlestad Mechelen. In zijn Manifest van 1899 besloot de zwakkeling, die Nikolaas II heette, dat de Finsche-Stenden in het vervolg slechts adviseerende bevoegdheid zouden bezitten. Bijzondere vijanden van het Finsche volk waren de generaals Bobrikoff en Kuropatkin, de smadelijk verslagene van 1905. Europeesche bemiddeling ten voordeele van het verongelijkte gewest bracht helaas geen aarde aan den dijk. Het Russisch werd aan de Finsche ambtelijke bureelen opgedrongen en nochtans, van de drie millioen Finnen spraken er geen 8000 Russisch. In 1901 schafte Petersburg de Finsche regimenten af en wilde ze dwingen zich in te lijven bij het Russisch leger, wat aanleiding gaf tot geweldig verzet en dan ook onuitvoerbaar bleek. Verbanning en gevangenisstraf waren schering en inslag. De gouverneur-generaal Bobrikoff werd in 1904 door Schauman gedood. De oorlog tegen Japan bracht een kortstondige verademing; maar in 1906 greep Stolypin, geholpen door zijn sateliet Seyn, opnieuw onverbiddelijk in. De Russische overheden beslisten van toen haast oppermachtig over de innerlijke Finsche zaken. Het scheen of het ‘Finis Finlandiae’ was aangebroken. Toen kwam 1914. En de tsaar, die autonomie aan Polen verleende, neep Finland nog heviger den strot toe. Svinhufvud, eens voorzitter van den Landdag, werd naar Siberië verbannen. De Finsche studenten organiseerden zich en vormden een **jagerbataillon**, dat langs Duitschland om, optrok tegen het Russisch front. In 1917 triomfeerde de Russische Revolutie Prins Lwoff, de leider van het Voorloopig **Bewind**, erkende de Finsche autonomie. De gevangen Finnen bekwamen hun vrijheid weer en Svinhufvud keerde terug. Op 6 December 1917 riep hij de onafhankelijkheid der Finsche republiek uit. In Januari 1918 moest het Witte Finland het Roode te keer gaan, dat den burgeroorlog ontstak.

Generaal Mannerheim, de Finsche opperbevelhebber, slaagde er in, in vier maanden den opstand te onderdrukken, (Mei 1918). In Juli 1919 benoemde de nieuw gekozen Rijksdag Stahlberg tot Voorzitter der Republiek en deze sloot het volgende jaar den vrede van Dorpat met Rusland. Sinds dien houdt Finland onverschrokken de wacht als verdediger van de Europeesche beschaving tegen het ultra-roode gevaar.

De innerlijke toestand van het dertienmaal grooter land dan het onze werd toen insgelijks gestabiliseerd. De vrijheid van geweten kreeg haar bekrachtiging en de publieke ambten kwamen open voor elken Finschen burger (1921). Lijkverbrandingsovens werden opgericht. Geen religieuze orden mochten meer ingesteld, noch nieuwe kloosters, en de bestaande zouden enkel nog Finnen opnemen.

De intellectueele arbeiders vereenigden zich tot een machtige federatie, die alle staatsambtenaren omvat, alsmede het bestuurspersoneel van de verschillende nijverheden, de gemeentelijke bedienden, de onderwijzers en de leeraars van het vrije onderwijs. Haar doel is de solidariteit te bevorderen van de sociale klassen, die zij vertegenwoordigt, het moreele peil en de beroepsvaardigheid van haar leden te verheffen en op actieve wijze hun maatschappelijke en economische belangen te verdedigen, terwijl zij het verantwoordelijkheidsbesef versterkt van hen die in feite de natie leiden, die de hersens van den Staat vormen.

De vrouwen hebben in Finland over heel de lijn dezelfde politieke en maatschappelijke rechten als de mannen.

Ingrijpende agrarische hervormingen vermeerderden op aanzienlijke wijze het aantal kleine grondbezitters en beïnvloedden allergunstigst de colonisatie. Slechts 7/100 van den bodem zijn bebouwd, al leeft 5/6 van de bevolking op het land. De bosschen beslaan inderdaad 83/100 van Finland's oppervlakte. Bloeiende nijverheden zijn die van het hout en het papier, maar de mijnindustrie ontwikkelt zich gestadig. Wijzen we nog op de teelt van de zeer gezochte Finsche paarden en op het belangrijke van de vischvangst. De drukke havens van Hangö, Abo en Helsingfors nemen meer en meer uitbreiding. Alle steden zijn geëlectrificeerd. Het spoorwegnet is nagenoeg 5000 Km. lang; het bevorderde op ruime schaal de evolutie van de economische activiteit in Finland.

De moderne techniek bracht alom buitengewone resultaten teweeg.

Het aantal ongeletterden is onbeduidend. Meer dan 5000 lagere scholen behartigen 's volks geestelijke welvaart. Voortgezet onderricht verstrekken colleges, normaalscholen, technische, handels- en landbouwinstituten, de Polytechnische School, de Academie en de Universiteit. 260 Finsche bladen en tijdschriften en 110 Zweedsche vinden regelmatige lezers. De groote figuren uit de Finsche letterkunde heeten: Juhani Aho, J. Ahrenberg, Dr. Bertram, E. Brausewetter, M. Buch, A. Heine A. Hipping, A. Kivi, W. Koskenniemi, J. Linnankoski, J. Nylander, H. Paul, J. Runeberg, R. Schildt, M. Talvio, K. Tavaststjerna, Z. Topelius. De stijlvolle beoefening van de muzikale kunst droeg niet in geringe mate bij tot de verbreiding door de wereld van Finland's roem. Tot heden toe verzamelde men over de 15000 volksaria's en hun monumentale publicatie is in vollen gang. De zanger werd (en in sommige gewesten heerscht die schilderachtige zede nog) begeleid door de kantele, het traditioneel instrument van de Finsche volksmuziek, de voorvaderlijke viool.

De geschiedenis bewaarde de namen van Jören Van Heiden (kwam die uit Vlaanderen?), den dirigent van de hofkapel van vorst Jan (1556-63), later kapelmeester aan het koninklijke hof te Stockholm; van Ruuta, den uitgever der ‘Piae cantiones’, een merkwaardige verzameling kerkzangen (1582). In de 17e eeuw bestond te Abo een gemeentelijke muzikantengilde en van toen af werd de muziek onderwezen aan de hoogeschool van die stad, de toenmalige hoofdstad. 1790 is de stichtingsdatum van de Musikaliska sällskapel i Abo. Pippingsköld bracht in 1827 de mannenkoren van uit Upsala Finland binnen. De eerste werkelijke toondichter was Crusell (1775-1838). Tijdens het leven van dezen clarinetvirtuoos werd Helsingfors het muzikale centrum. Frederik Pacius, professor aan de hoogeschool, componeerde het Finsch nationaal lied (1848) en schiep de eerste Finsche opera. Wijd vermaard zijn Ehrström, Ingelius, Collan, Linsen, Von Schantz, Faltin, de stichter van de Nationale Opera: Bergbom, Wegelius, bestuurder van het Conservatorium van Helsingfors, Kajanus, dirigent van het Stadsorkest van de hoofdstad, Sibelius, wiens symphonieën een genialen stempel dragen, Järnefelt, die directeur van de Opera

van Stockholm werd, Melartin, insgelijks bestuurder van de Muziekhoogeschool van Helsingfors, Mielck, Palmgren, Kuula, Madetoja, Furukjelm, Merikanto, Launis, Krohn, die zich onderscheidde als toondichter van oratorio's, Genetz, Flodin, Kotilainen, von Kothen, Törnudd, Klemetti, Ikonen, Kaski, Maasalo...

Een der moeilijkste vraagstukken, voor dewelke het jonge Finland gesteld werd, toen het, dank zij den Wereldoorlog, eindelijk vrij kon ademen, was het taalprobleem. Ook daar, evenals bij ons, vergiftigde het de heele atmosfeer. En de Finnen kregen die uiterst netelige en complexe kwestie onder de knie, twee jaar na de onafhankelijkheidsverklaring. Een record en een voorbeeld. Wat goede wil en neiging tot verstandhouding, die ten slotte toch onafwendbaar is, niet al verwezenlijken kunnen, als de leiders de eischen van den tijd beseffen! Waarom trokken onze parlementaire ontdekkingsreizigers niet eens naar dat gezonde Noorderland, na hun geheimzinnigen Zwitserschen tocht? De Finnen komen nu insgelijks tot de hoogste staatsbedieningen, vroeger alleen te bereiken door de ‘élite’, die enkel Zweedsch sprak.

Gelijkaardig met hetgeen in Duitschland geschiedde, verhief de Hervorming het Finsch tot den rang van letterkundige taal. Mikael Agricola, de Finsche reformator, discipel van Luther, schiep de Finsche geschreven taal. Hij vertaalde het Nieuw Testament (1548).

Zooals in Vlaanderen, sliep de Finsche beweging tot in de 19e eeuw, het tijdstip van de nationale ontwaking en bewustwording. Op het oogenblik, waarop Conscience zijn Leeuw van Vlaanderen met heilige opgewondenheid schreef en het Vlaamsche volk in hem zijn Ziener begroette, publiceerde Elias Lönnrot (1802-1884) de Kalevala, het Finsch nationaal epos, steunende op de oude epische volkszangen. Het gedicht had grooten invloed op de Finsche kunst en letterkunde, doordat talrijke schrijvers, beeldhouwers en schilders hun stof aan de Kalevala ontleenden.

De Finsche J.F. Willems was Adolf Ivar Arwidsson. Met onzen Snellaert komt best overeen de wijsgeer Snellman. (In 1831 was reeds de Vereeniging voor Finsche litteratuur gesticht).

In 1863 proclameerde een keizerlijke ordonnantie het Finsch als tweede officieele taal van het land. 't Was ook in dit jaar, dat Alexander II in Rusland de lijfeigenschap afschafte.

De eerste professor in de Finsche taalkunde aan de hoogeschool van Helsinki (Helsingfors) was de geleerde Castren. Hij leidde het onderzoek in naar den oorsprong van het Finsche volk.

Voor 1863 was de eenige officieele taal van Finland het Zweedsch. Het hoogergenoemd bestuurlijk decreet van dit jaar bepaalde, dat de rechtbanken en andere openbare autoriteiten documenten moesten aannemen, opgesteld in het Finsch.

In 1881 werd afgekondigd, dat gemelde overheden hun acten zouden afleveren in de taal, aangeduid door den belanghebbende. Van 1883 hoefden zij hun stukken op te stellen in de taal van de processen-verbaal, zooals de gemeenten ze indienden, tenzij de andere taal aangevraagd werd door den geïnteresseerde. In 1886 nam men het Finsch aan als taal van den inwendigen bestuurlijken dienst. Het jaar daarop bepaalde men, dat de bureelen der lagere autoriteiten de taal van de betrokken gemeenten zouden gebruiken, terwijl de hoogere ambtenaren hun volledige vrijheid behielden. Deze wetgeving veranderde niet noemenswaardig door het talenstatuut van 1902, tot in 1920 in gebruik.

Toen kwam de onafhankelijkheid en de ‘definitieve’ regeling van het acuut gestelde vraagstuk. Om voortaan te beslissen, welke van de twee landstalen moet gebruikt worden door de openbare overheden en deze van de gemeenten en de districten, houdt men rekening met de taal van het district en met die van den belanghebbende. De districten zijn, volgens de taal hunner bevolking, een- of tweetalig. Eentalig is elke gemeente, waarvan de inwoners alleenlijk een der twee landtalen spreken of die een minderheid bevat van niet meer dan 10% van het totaal der gemeentenaren, de andere taal gebruikende. Tweetalig is iedere gemeente, bevattende een minoriteit die dit percentage overtreft. Een eentalig district bestaat uit eentalige gemeenten; tweetalige districten zijn die, welke ook gemeenten tellen, waar men Zweedsch spreekt, of die een tweetalige gemeente binnen hun grenzen hebben. Het land in zijn geheel wordt dus aangezien als tweetalig. Iedereen mag de taal aanwenden, die hij verkiest, in zijn betrekkingen tot de centrale overheid. Voor de gemeentelijke of de districtsoverheden, wier bestuurlijke domeinen het self-government bezitten, moet de taal van de gemeente of het district gebezigd; zijn ze tweetalig, dan de eene of de andere spraak. De acten hoeven door

de locale autoriteiten afgeleverd in de taal van het district. De tribunalen en prefecturen moeten in die taal elk stuk uitvaardigen betreffende onroerende goederen; voor andere zaken gebruiken zij de andere landtaal, in geval de belanghebbende deze aanwendt. In de tweetalige gewesten levert men de acten af in de taal, waarin de zaak ingeleid werd; indien de betrokken personen niet allen dezelfde taal spreken, geldt deze van de meerderheid. Als de zaak een eentalige gemeente of district aanbelangt, waarvan de bevolking een andere voertaal heeft dan die van den eischer, gebruikt de overheid de taal van die gemeente of dat district. Nochtans, in de tweetalige districten mag men de acten in de taal van de meerderheid bezorgen, op voorwaarde, dat zij vergezeld gaan van een vertaling, indien de belanghebbende dit vergt. De officieele aankondigingen worden opgesteld in de eentalige districten in de taal van deze gewesten, en in de tweetalige in de twee talen. Wat nu betreft de taal van den inwendigen administratieven dienst, deze van de processen-verbaal en andere stukken, niet bestemd voor bijzonderen, alsook de taal van de briefwisseling tusschen de overheden en die van hun boekhouding, bepaalt men, dat het deze zijn zal van het district voor de eentalige gewesten en deze van de meerderheid voor de tweetalige; geldt het in deze laatste categorie de rechten en de belangen van de minderheid, dan bedient men zich van haar taal.

Elke openbare ambtenaar van bestuur en gerecht moet de taal van de meerderheid van zijn district kennen. De tweede taal behoeft hij te verstaan. In het onderwijs moet elke professor en elke leeraar de taal bezitten van de schoolbevolking, waar hij wenscht voor te staan.

In het leger zijn Finsche en Zweedsche afdeelingen, bevolen door officieren, die Finsch of Zweedsch kennen. De Zweedschsprekenden moeten zich kunnen bedienen van het Finsch, de taal van het commando. De oversten, ingelijfd in belangrijker eenheden, bestaande uit Finsche en Zweedsche detachementen, hoeven op volmaakte wijze Finsch te kennen en op voldoende manier Zweedsch.

Zoo verkrijgt het Finsch, de taal van de overgroote meerderheid, zijn rechten, waarbij de Zweedsche minderheid, die afstand

moest doen van zekere voorrechten, wel moeilijkheden opwierp, die ten slotte echter geen steek hielden.

Men vergeve ons deze saaie uitweiding. We meenden ze noodzakelijk, nu we in België op den vooravond staan, naar allen schijn, van de definitieve regeling van onze taalkwestie en wijl een verstandig mensch steeds daar iets zoekt te leeren, waar hij overtuigd is veel degelijks en doelmatigs aan te treffen.

Schrijdt het zoozeer sympathieke Finland niet voorop tusschen de leidende volkeren als politieke macht (waarom men het mag benijden), op cultureel, esthetisch en sociaal gebied neemt het een schitterende plaats in, terwijl zijn positie op economisch terrein meer dan eervol dient genoemd. Mogen de Finsch-Belgische betrekkingen steeds inniger en broederlijker samengesnoerd tot hechtere versteviging van het heil der menschheid! Door het 'kent, begrijpt elkander' komen we dan wel eenmaal tot het goddelijk 'bemint elkaar.'

JOZEF PEETERS.

Jeronimo Slot[1].

VI.

En Jeronimo heeft speelgoed gekregen, echt speelgoed, voor hem persoonlijk besteld en door den besten beeldhouwer van Madrid met uiterste zorg en nauwgezetheid vervaardigd. 't Eerste speelding is een tornierspel: twee beschilderde en aangekleede paardekens, elk dragend een kleinen, geharnasten ridder. Elk dier ridders heeft een lans; elk heeft ook een helm van blinkend staal. Wanneer men aan een wielken draait, dat vast is, onder aan de plank waarop de paardekens bevestigd zijn, heffen de ruiters de lans en stormen op elkaar los, als wilden ze malkaar ten bodem werpen.

De oude senor zelve heeft den knaap het steekspel gegeven en vertelt, terwijl Jeronimo de paardekens hollen laat, - van heerlijke tornooien, waarop dames nederzien, en van een dooden Keizer, die Maximilianus heette en die de beste tornooier was van alle landen en tijden.

't Tweede is een schip, een schip in miniatuur en de trouwe nabootsing van de Santa Maria, waarmee Colombus naar West-Indië toog. 't Schip zit op een voet, waarin een veer geplaatst is, en kan op en af, naar de deinende maat der golven. En wanneer Jeronimo het neemt en op de tafel brengt, komt de oude senor er bij, leert den knaap de namen van fokmast, boegspriet en dwarszeil, en vertelt van den Genuees, die hem een wereld heeft ontdekt en van verre, verre landen.

't Derde is geen speelding, maar een juweel. Jeronimo mag er dus ook niet mee spelen, maar het naar hartelust bekijken mag hij toch. 't Is een halssnoer, waarvan elke schakel uit een vonken-

(1) Zie blz. 492

schietenden steen bestaat. Aan dat snoer hangt een gouden schapevelleken. Boven dat velleken is een drakendooder geplaatst en daaronder is een knop, waarop een leuze staat. Die leuze heet: ‘Retium laborum non vile’ en de oude heer vertaalt die met de woorden: ‘Tot belooning van niet geringen arbeid.’ En hij legt uit, dat dit halssnoer het Gulden Vlies heet en de belooning is van zeer edele heeren. Ook van een zekeren Filips verhaalt hij daarbij, die het halssnoer uitgedacht heeft, en dat de vonkenschietende steenen emblemen zijn van een land, dat Burgondië heet.

Soms mag Jeronimo ook de horloges bezien, welke in de vorstelijke kamers staan; de getande raderkens betasten, die de wijzers voortdrijven, en al wat aan horloges te zien en te betasten is. En dan toont de oude senor hem hoe alles ineen zit en wat van alles doel en reden is. Hij leert er den knaap ook 't uur op lezen.

Maar 't is niet altijd spel, dat deze onder de keizerlijke oogen te verrichten heeft. Soms moet hij kleine diensten bewijzen. Hij moet uit de zilveren kan, in den zilveren beker, den bijzonderen wijn schenken, met zinneschokken opgemaakt, die zijn vorstelijke speelkameraad te drinken pleegt. En hij moet de zieke beenen van den grijsaard helpen verleggen, die in doeken en zwachtels gewonden zijn en doet het goed.

De familieportretten aan den wand kijken op het tweetal neer, nu eens met verbazing, dan met welgevallen, soms met een ironischen lach, dien het kind niet ziet, maar waaraan de Keizer zich niet bedriegt. Hij stoort er zich echter niet aan en speelt met Jeronimo.

's Avonds gaat de knaap naar Quacos, waar dona Magdalena de Ulloa woont en ook de ander dienaren van den vorst, welke op 't paviljoen geen onderkomen kunnen vinden. Dan brengt hij onderwege soms wel een bezoek aan de vruchtboomen, die zoo talrijk het dorp omringen. Wordt hij door de boeren, aan wie die vruchtboomen behooren, al eens onthaald op aardkluiten en steenen, ook dat zal hem niet afschrikken. Want Jeronimo heeft een dapper klein hart en kent vrees noch vaar.

Zoo gaan de dagen om en worden tot weken en maanden, en de vertrouwelijkheid en de vriendschap van het zonderling tweetal worden grooter en inniger.

Wanneer de jicht en de ander ongemakken, waaraan hij onderhevig is, den Keizer niet al te veel plagen, doet hij Jeronimo dagelijks komen.

Want 't vroolijk kindergesnap en de vriendelijke tegenwoordigheid verdrijven de droefgeestigheid, die den Vorst is aangeboren en die door de vermoeienissen van een lange en bewogen regeering nog is toegenomen en bannen de stemmen, die, niettegenstaande 't gebed, de boetedoening en de herhaalde absoluties, in hem spreken, en hem manen aan verkeerde dingen: uitspattingen en losbandigheid van zijn vroege jeugd af; slinksche wegen, die hij heeft betreden om tot zijn doel te geraken; noodelooze wreedheden in het vervolgen van andersdenkenden, en veel zaken van dien aard.

Van dat alles trekt Jeronimo hem af en voert hem terug naar den tijd van zijn gelukkige kindsheid, wanneer hij op het Prinsenhof te Gent rondliep, zich nog geen kwaad bewust, of in de stad afdaalde, die hij, in afwachting dat hij ze zoo onbarmhartig zou kastijden, zoo lief had; of naar Mechelen zijn tante Margaretha ging bezoeken en er zich vermaakte met de kwinkslagen van Neuteken, de narrin van de goevernante; - of Margaretha volgde naar Hoogstraten, waar hij met zijn zusters wild in de groote tuinen van 't kasteel rondzwierf en zelve nog onervaren en schuldeloos was.

VII.

En de Keizer heeft een nieuwen aanval van jicht gehad en is dien weer pas te boven. Hij ligt op een rustbed en is bleek en verslagen. Hij, die zijn heele leven geen weekheid heeft gekend; hij, wiens heele bestaan strijd is geweest en eerzuchtig najagen van onuitgesproken plannen, hij schijnt behoefte te hebben aan teederheid. En hij ziet naar den knaap, dien hij na verscheidene dagen weer voor het eerst ontvangen heeft en blijft hem sprakeloos aanstaren. In zijn oogen is een licht, want in zijn brein is een gedachte. En hij volgt die gedachte, tot die tot rijpheid is gekomen en zich zal omzetten in woorden en daden. En na korten tijd roept hij den jongen nader en streelt hem peinzend de blonde haren. Zijn lange onderkaak schijnt, nu hij ligt, nog langer; hij

spreekt moeilijk, kauwt met moeite zijn woorden neer. 't Einde van zijn volzinnen is altijd onduidelijk; toch is er gevoel in den klank. En hij zegt:

'Jeronimo, weet ge dat al de kinderen een vader en een moeder hebben? Ja? En zijt ge er niet nieuwsgierig naar te weten wie uw vader en uw moeder zijn geweest? Een leven is lang. Gij zult niet altijd in de Vera de Placenzia blijven. Misschien, misschien ziet ge wel eens uw moeder weer. Laat mij u over haar spreken en onthoud mijn woorden wel. Uw moeder was een doorbraaf meisje en schoon als geen ander ooit wezen zal. In Regensburg woont ze, een oude stad op den Donau. En Barbara Blomberg is heur naam. Wanneer ze haar oogen naar iemand opsloeg, dan was het u als zaagt ge een engel. Wanneer ge haar stem hoordet, dan moest ge denken op een zangvogel. Haar huid was als fluweel. Ge moet veel op uw moeder denken, Jeronimo, en haar altijd eeren en liefhebben.'

En na een poos aarzelens:

'Uw vader, Jeronimo, is een moe en oud man. Hij heeft wel veel misdreven, maar hij heeft ook veel geleden. En heeft hij niet altijd naar de vrouwen omgezien, zijn kinderen heeft hij niet verlaten. Wanneer ge groot zult zijn en alles zult begrijpen, dan zult ge ook dit verstaan. En dan moet ge soms op uw vader denken. Er is veel verkeerds op de wereld, alleen dit goede is er: dat de ouders hun kinderen lief hebben. Kom nog wat nader, jongen, en leg eens uw hand op mijn voorhoofd, dat gloeit. En wrijf dan ook eens mijn vingeren, die pijn doen. Ze hebben den scepter gedragen en zouden geen pen meer kunnen voeren. Ach, dat geen geneesmiddel mij, arme, nog baten kan!'

En hij keert en wringt zich op het rustbed en Jeronimo nadert en streelt hem. En de kranke schouwt op die jeugd en frischheid en zij verkwikt zijn hart.

En terwijl hij aan 't beschouwen is, verdwijnt de gekwelde uitdrukking van zijn aangezicht en maakt plaats voor berustend verdragen. Zijn oog wijlt met welbehagen op den jongen, die de klacht met evenveel kommerlooze blijheid heeft aangehoord als het vermaan.

En een tweede maal gaat de mond open, de mond met de misvormde onderkaak, die een kenmerk is van 't huis van Maximi-

liaan, en spreekt woorden. Langzaam en plechtig als klokslagen zijn die woorden en dreunen in de kamer na. En die zijn:

‘Knaap, Jeronimo was tot nu toe uw naam; voortaan zult ge Juan heeten. En als don Juan zal men u begroeten, gij, wien 't bloed van een groot man vloeit door aderen en hart.’

En de jongen heeft die woorden aangehoord, en hoewel hij hun volle beteekenis niet heeft gevat, toch zullen ze zich in zijn brein vastzetten en daar ingegrift blijven. En wanneer de tijd zal gekomen zijn, dat hij ze kan verstaan, dan zal hij die wikken en wegen en den spreker om 't gesprokene dankbaar zijn.

VIII.

Nu is de toestand van den Keizer opeens veel slechter geworden.

De uitslag op zijn beenen, die een tijdje verminderd was, is met geweld teruggekomen en wil voor geen middelen wijken. Zijn eetlust wordt minder en hij, wiens hoofdzonde heel zijn leven gulzigheid is geweest, hij vindt alle spijzen smakeloos en flauw. De jicht kwelt hem en laat hem rust noch duur. Toch slaapt hij nog met open vensters. Allerlei ziekten zijn in de vallei. Men maakt er hem opmerkzaam op, maar hij is koppig en wil geen ramen laten sluiten.

Den 28en Oogst verandert het weer. Van warm en droog, wordt het opeens damp en zwoel.

Binst den nacht breekt een vreeselijk onweder los. De hemel staat in vuur en vlam. Herhaalde malen slaat de bliksem in en steekt branden aan. Hagelslag en stortregens wisselen elkaar af tot den morgen. De vorstelijke lijder is er gansch onder den indruk van.

Wanneer Nikolaas Benigne, één der barberos, komt, spreekt hij er hem van en vraagt hem daarna:

‘Nikolaas, weet ge, waarop ik denk?’

Nieuwsgierig vraagt de dienaar:

‘Waarop dan, Sire?’

‘Wel, ik denk, dat ik twee duizend kronen heb gespaard en ik reken uit hoe ik die best voor mijn uitvaart besteden zal.’

Waarop de man antwoordt:

‘Uwe Majesteit heeft ongelijk zich daarover te bekreunen. Komt eens het ongeluk, dan zal alles behoorlijk geschieden.’

Maar de Keizer schudt het hoofd en zegt:

‘Wanneer ge nu op reis zijt, is 't een heel verschil of de lantaren u voorgedragen wordt of dat die enkel achterna komt. Ik wensch, dat er een lijkdienst voor mij geschiede.’

Den volgenden dag wordt het jaargetijde gezongen van zijn vader en van zijn afgestorven bloedverwanten. Hij woont dit jaargetijde in rouwgewaad bij en nadert onder de offerande den priester, wien hij de waskaars aanbiedt, zooals hij zijn leven, dat langzaam opbrandt, den Schepper opdragen zal. Zijn gang en zijn houding, ook de uitdrukking van zijn gelaat zijn zoo pijnlijk, dat het Quijada en anderen tranen uit de oogen perst.

Den 31en roept hij zijn biechtvader, daarna dengene van de ayudas de camara, die de zorg heeft voor zijn juweelen. En hij zegt dien:

‘Geef mij de miniatuur van de Keizerin, mijn overleden vrouw.’

En na het kleinnood een oogenblik beschouwd te hebben:

‘Doe het weer weg en breng mij de schilderij van het hofken van Oliveten.’

En nadat hij lang gekeken heeft op den lijdenden Christus:

‘Hang dit beeld nu weer op zijn plaats en breng mij dit van het Laatste Oordeel.’

Eensklaps voelt hij een rilling over zijn rug loopen en hij spreekt: ‘Ik bezwijm.’

Wanneer hij een weinig bekomen is, kwelt hem een onleschbare dorst. Hij raaskalt.

Hij maakt van een tijdelijke beternis gebruik om zijn testament te herlezen en er een clausule bij te voegen, vervalt dan weer in rillen en ijlen. Hendrik Matthijs beproeft de groote middelen en doet den vorstelijken lijder een lating. De koorts valt en de Keizer kan eenig brood met suiker nutten en na elkaar een teug water met wijn en een teug bier zwelgen. Dit brengt verlichting.

Hij geeft eenige bevelen, ligt er over rond te denken, wat hij, die zooveel heeft verricht, op aarde nog te volbrengen heeft.

En hij peinst op zijn schatkist, waarin dertig duizend kronen liggen en beschikt, dat er na zijn dood gevangenen moeten mee

vrij gekocht worden en arme jonkvrouwen van een bruidschat voorzien.

Maar weldra komt de koorts weer op en laat niet meer af.

't Gerucht van 's Keizers onwelzijn verspreidt zich door de omgeving en veroorzaakt allerwegen ontsteltenis en schrik. Weldra rijdt door Quacos een bejaarde, in rouwkleeren gehulde dame. 't Is de Koningin Maria, de laatst overgebleven van 's Keizers zusters, die op het nieuws van haars broeders onwelzijn toegesneld is. Ook de koets van Carranza, aartsbisschop van Toledo, trekt door de vallei. De Commandeur van Alcantara, de hoogste dignitaris in Spanje, komt aan en verlaat niet meer zijn vorstelijken meester. Anderen van minderen rang, geestelijken en wereldlijken, volgen, staan bij 't ziekbed of zitten in de benedenzalen op nieuws te wachten.

Er is echter geen ander nieuws, dan dat de spoedbrieven uit Vlaanderen, die verwacht waren, binnengebracht zijn. En de vorstelijke lijder neemt er een laatste maal kennis van. Een dag of wat later vervalt hij in een toestand van gevoelloosheid, die twee en twintig uren duurt. Wanneer hij uit dien toestand ontwaakt, worden hem de Laatste Rechten toegediend, die hij met volle kennis ontvangt. Hij laat de gebeden der Stervenden opzeggen en nut een laatste maal het Heilig Avondmaal.

Ondertusschen zijn, in het naburige Quacos en in de ander omliggende dorpen, gebeden voor hem uitgeschreven en worden ook in het klooster te zijner intentie smeekdiensten gedaan. Al de monniken gaan processiegewijze rond de kerk en aanroepen 't Lam Gods, dat de zonden der wereld moet wegnemen. Karel voegt zich in gedachte bij de biddenden en smeekt om vergiffenis voor bedreven kwaad.

Wanneer de processie afgeloopen is, roept hij Quijada en onderhoudt zich in stilte met zijn getrouwen dienaar. 't Zijn echter zijn laatste wereldsche bekommernissen. Weldra denkt hij op niets anders meer dan op sterven. Hij duidt de monniken aan, die zich bij zijn sponde moeten zetten en de gebeden, die ze zullen opzeggen, vraagt het Kruisbeeld en het beeld der H. Maagd, dat de Keizerin op het oogenblik van haar overlijden vasthield, begint den de Profundis, onderbreekt zich zelven om op den

Gekruisigde te wijzen en zegt: ‘Ziedaar Dengene, die alles verzoend heeft. Daar en bestaat geen zonde meer.’

En strekt zich uit en legt het hoofd om op den onzichtbaren Doodsengel te wachten, waarvan men den vleugelslag reeds hoort ruischen en die niet lang meer toeven zal. Den 12en September eindelijk breekt zijn hart.

IX.

Jeronimo heeft alles vernomen. Dona Magdalena en haar dienaren, de barberos, de dienstmeiden, de boeren van Quacos, nu eens de een, dan de ander, hebben in zijn tegenwoordigheid van de ziekte en de laatste oogenblikken van den Vorst verteld en den knaap gewild of ongewild op de hoogte gesteld.

Nu wordt hij door dona Magdalena in een zwart pak gestoken en moet deze vergezellen naar 't Paviljoen, waarvan de blinden gesloten en de muren met lamfers behangen zijn.

En hij vindt er aan de ingangsdeur twee rouwdragende barberos en op elke trede van de trap, die naar de bovenverdieping leidt, twee biddende monniken, zoodat die trap aan de Jacobsladder doet denken, waarvan Leganos' zieleherder hem eens heeft verteld.

Hij schrijdt tusschen die monniken naar boven en wordt er in de kamer gebracht, die hij vroeger zoo dikwijls voor spel en gekeuvel heeft betreden en waar nu een praalbed staat, waarover een zwart laken is gespreid.

Hij ziet hoe de zwartfluweelen draperijen, die van den baldakijn neerhangen, weggetrokken zijn en hoe de waskaarsen, die aan de vier hoeken der bedstede staan, iets beschijnen, dat op het bed neerligt en niet roert en toch een mensch is. En hij weet dat die mensch zijn speelnoot en de machtigste vorst van het Westen is geweest. Daar zitten geknield aan de sponde twee monniken. Zij buigen hun gekruinde hoofden en houden hun handen gevouwen. Hun gewaad hangt zoo roerloos en strak als waren ook zij gehouwen beelden.

En de knaap siddert.

Maar dona Magdalena steekt hem vóór zich uit en brengt hem aan het tafeltje, waarop het spaaswatervaatje staat. Zij steekt het palmtakje in het gewijde vocht en geeft het Jeronimo in handen.

De jongen besprenkelt er het ledikant mede en staat daarna te staren op dengene, die eens een wereld aan zijn voeten heeft gehad en die nu niets meer is dan een overleden mensch.

De dood heeft de rimpels van het gelaat weggevaagd en den starren trek om den mond doen verdwijnen. De misvorming van de onderkaak is goed zichtbaar en de baardstoppels zijn wit, maar de schoone vorm van den schedel komt tot zijn recht.

Boven het hoofd, een hand daarvan af, en op het zwaarfluweelen oorkussen, rust de Keizerskroon, waarin steenen flonkeren. Wapenschilden zijn tegen de pijlers en langs den ommegang van den troonhemel aangebracht en toonen de emblemen van Kastielje, van Napels, van Vlaanderen, van Oostenrijk en van ander gewesten, waarover die nu reeds verstijfde hand eens den scepter heeft gezwaaid. 't Kruis van Sint Andries, wapen van Burgondië, ligt aan het voeteinde. 't Alles is echter beheerscht door het machtige zilveren kruisbeeld, van het altaar in de kloosterkerk weggenomen en dat zijn armen breed over het doodsbed uitgespreid houdt.

De knaap ziet het alles en neemt het in zich op en houdt het daarbinnen vast en zal het niet meer los laten.

Dan geeft dona Magdalena hem een teeken en gedwee keert hij zich om en volgt haar en gaat weg uit het Paviljoen.

Binnen korte dagen zal de vorstelijke doode het ook verlaten en stilte en eenzaamheid zullen intreden, daar, waar eens de drukte van een groote huishouding heeft geheerscht. De familieportretten en ander merkwaardigheden; de zwart fluweelen portefeuille met de papieren; de boeken en kostbaarheden; de doos met de talismans, 't zal alles den weg nemen van Madrid en Valladolid. De Vera de Placenzia zal geen ijlboden meer zien, die nieuws komen brengen uit verre gewesten. En de groote, met zwart laken behangen kamers zullen met zegels worden gesloten en wepel blijven voor dag en jaar. Want daar, waar eens de machtige Keizer van het Westen heeft gewoond, daar zal geen ander verblijven. Maar de groote schaduw zal over 't Paviljoen blijven hangen en bij deemstering zal de schim in de schemerige kloostergangen of in den tuin tusschen de oranje- en citroenboomen ronddwalen, waar de monniken ze wel eens meenen te bemerken, altijd somber en nadenkend en in zich zelve gekeerd. En zoo lang de eeuwen duren

zal het woord ‘Yuste’ voor de elkaar opvolgende geslachten 't beeld oproepen van den Vorst, die er zijn laatste dagen sleet.

X.

Wanneer de lijkplechtigheden en de ander ceremonieën afgeloopen zijn, zal ook de heele nederzetting op Quacos opgebroken worden, en de barberos en ayudas da camara en verder ambtenaars en dienaren, die daar drie jaar hebben gewoond, zullen ontslagen worden, nieuwe betrekkingen zoeken en hun vlucht nemen naar ander oorden.

Ook dona Magdalena en haar gemaal zullen in 't dorp niets meer te verrichten vinden en met Jeronimo, dien allen nu als don Juan aanspreken, verhuizen naar Villagarcia.

Daar zal nu de opvoeding van den knaap geschieden, opvoeding, die eigenlijk nog niet eens begonnen is. Want op Leganos waren buiten Massi en diens vrouw, enkel boeren te vinden. Op Yuste was de Keizer de eenige reden van aanwezigheid van den jongen. Nu zal er tijd zijn om hem voor hem zelven te kweeken en van hem te maken, datgene waartoe hij is bestemd.

Quijada schenkt hem een paard, met zadel en harnachuur en roept naar Villagarcia een rijmeester. Hij geeft den jongen een Noorschen valk en ontbiedt, om dien af te richten, een valkenier. Twee jachthonden worden voor den aankomenden jager besteld en op zijn maat wordt een volledige rusting gemaakt. Juan leert 't rapier gebruiken en toont zich vlug in 't hanteeren daarvan. Men wijst hem hoe men een bus moet laden en afschieten, vestingwerk aanleggen en verstaan. Boven alles leert men hem ridderlijkheid. Want meer nog dan rotsen en rijden past het den edelman dapper en loyaal te zijn, God te dienen, den koning te eeren, diens vijanden te verslaan.

De vrouwen te achten, de kleinen te beschermen, de verdrukten te helpen, dat leert hem dona Magdalena. En een goed leerling vindt ze in den jeugdigen Juan wel.

Twee jaar gaan voorbij en degene, dien men eens Jeronimo heette, is nu een fiere borst van vijftien jaar. Hij heeft zich naar wensch ontwikkeld; hij is groot, behendig en vlug. Ook schoon is hij gebleven. Zijn lange, blonde lokken hangen in bevallige krullen

op zijn schouders, maar, in tegenstelling met de mode, die de anderen het haar van de kruin naar de oogen doet brengen, draagt hij het zijne van het voorhoofd weggekamd in een kapsel, dat weldra nagevolgd zal worden en ‘à la don Juan’ worden geheeten.

Hij gaat niet meer naar Quacos, noch minder naar Yuste, maar vergeet toch den ouden senor niet. En hij verneemt van diens zoon Filips, die op zijn beurt de Nederlanden heeft verlaten en dit Spanje heeft opgezocht, waar hij geboren is en waarvan hij de tale spreekt. Hij weet, dat die vorst nu te Valladolid hof houdt en dat Quijada naar hem heen is en heeft een vaag denkbeeld, dat daaruit voor hem iets goeds **voortspruiten** zal. Maar wat dit zijn zal en onder welken vorm het zich voordoen zal, dat kan hij zich niet indenken. Want noch dona Magdalena, noch Quijada hebben hem eenigen uitleg gegeven over zijn naamverandering, noch over de plechtige woorden, die de stervende Keizer hem eens toegesproken heeft, en onbezonnen en onbewust heeft hij de jaren van zijn jeugd voortgeleefd, de blijde jaren van Villagarcia, waarop hij later zoo dikwijls denken zal.

XI.

Nu is hem een brief geworden, dien hij niet genoeg kan bekijken en hij leest hem voor de twintigste maal en ziet naar 't onderschrift en naar het wapenteeken, die hem een waarborg van echtheid en Quijada zijn en stelt zich vragen en maakt plannen en voelt zich den gelukkigsten jongeling van heel Spanje. Want die brief luidt:

‘Morgen jaagt de Koning in het woud van den berg Toros; gij zult hem voorgesteld worden, mijn lieve don Juan. Maak u gereed om vroeg te vertrekken; ik zal u zelve te Villagarcia afhalen. Het is voor u een groote dag. De fortuin begunstigt u. Moge de Hemel u verder zegenen.’

Dien brief loopt Juan toonen aan de goede Ulloa. Deze spreekt: ‘Omarm mij, Juan, want groote dingen zijn voor u op til. Indien de wereld u voortaan slechts met vleitaal aanspreekt, herinner u, dat men u hier steeds de waarheid heeft gezegd.’

En Juan slaapt dien nacht in gelukkige droomen. Hij sluimert nog wanneer men hem komt verwittigen, dat het bosch weergalmt van horengeschal. Hij staat op, maar vindt alles rondom hem veranderd. Dienaren, die hij niet kent, komen zijn bevelen nemen. Zijn kleeren zijn verdwenen. Ander, van uitzonderlijke pracht, liggen in de plaats. Hij doet voor het eerst de gepijpte Spaansche kraag aan en werpt over zijn wambuis een kostelijken fluweelen mantel. Zijn lange blonde krullen hangen op zijn schouders; zijn blauwe oogen weerspiegelen hoop en welbehagen; hij is schoon als een engel.

Aldus staat hij op de stoep van Villagarcia en wacht.

Weldra verschijnt Quijada voor de getraliede poort en doet den jongeling teeken hem te volgen. Deze bestijgt het paard dat hem dragen moet, en de twee ruiters nemen den weg van den berg Toros.

In het vroege uchtenduur is het woud zoo schoon! De bladeren druipen van den dauw; een fijne nevel, dien de zon straks op zal slurpen, hangt tusschen de takken.

Men hoort alleen in de verte het getingel van een klokje. 't Is dat van het klooster Ten Doorn, waar men voor de vroegmisse luidt.

Juan en zijn makker houden hun paard in en luisteren.

Terwijl ze daar zoo staan, wordt in een zijdreef een prachtige ruiterstoet zichtbaar.

‘Ziedaar de Koning,’ spreekt Quijada.

Beiden stijgen af en de gewezen majordomus duwt den jongeling neer en knielt nevens hem op den grond.

En Filips laat zijn gevolg achter en rijdt langzaam vooruit. Ook hij stijgt af. Nu bevindt hij zich tegenover den knaap. Hij steekt dezen de hand toe en vriendelijke woorden vallen hem uit den mond.

‘Weet gij, wie er uw vader is?’ vraagt hij hem.

Hulpzoekend schouwt de knaap op Quijada. Maar reeds spreekt de Koning verder:

‘Gij zijt de zoon van een groot man, Karel de Vijfde is uw vader en de mijne.’

Nu trekt hij Juan naar zich, prangt hem op zijn hart en geleidt hem aan de hand te midden van de wachtende edelen:

‘Ik stel u den zoon van Keizer Karel voor,’ zegt hij hun, ‘mijn lijflijken broeder, voor wien ik dezen avond een feest zal geven in mijn paleis van Valladolid.’

En hij roept de edelen één voor één op en noemt ze bij hun naam, hen dus op hun beurt voorstellend aan don Juan van Oostenrijk.

Wanneer de heele plechtigheid afgeloopen is en de Koning weer te paard zit en met twee ruiters meer het woud indraaft, spreekt hij schertsend:

‘Ik heb nooit edeler wild gejaagd dan dat, 'twelk ik heden gevangen heb. Want, voorwaar, dit is een keizerszoon.’

‘Ea es verdadero hyo del emperador.’

En den heelen dag klinkt de horen; en uur na uur hollen de paarden de hellingen van den berg Toros op en af en 's avonds keeren de jagers terug naar Valladolid, waar alles gereed is voor een plechtige ontvangst. En de oude dons, die niet mee gingen op de jacht; en de oude en jonge dona's, die ditmaal ook niet waren genood, staan gereed in groot toilet en krijgen den Keizerszoon te zien en worden aan hem voorgesteld.

Daarna vlammen in de tuinen de toortsen op, die in ijzeren armen tusschen de boomen bevestigd staan. En onzichtbare kunstenaars, in de bosschages verborgen, bespelen blaas- en strijkinstrumenten, en het is als de nacht zelve, die zingt. En spel en zang beginnen en duren uren lang.

En 's morgens verneemt het Valladolid. En van daar uit gaat het voort in de Spaansche provincies en later nog verder de wereld rond, dat, gehoor gevend aan het schriftelijk bevel des gestorven Keizers, Koning Filips zijn bastaardbroeder tot zich geroepen heeft en voortaan iedereen in die hoedanigheid moet erkennen dengene, die den naam draagt van

DON JUAN VAN OOSTENRIJK.

A. GERMONPREZ.

Met één en twee en drie Woorden.
(Een en ander uit de Duitse literatuur).

‘Spreken is goed, zwijgen is beter!’ Vertaal dit letterlik en gij hebt met een duits spreekwoord te doen, dat trouwens in verscheiden gelijkwaardige spreuken wordt omschreven: ‘Reden schadet oft, Schweigen nie; Wer viel redet, lügt viel; Kurze Rede, gute Rede.’

Van ouds heeft men getracht over de Rijn deze waarheid in de koppen te hameren. In de Sprichwörtersammlung Agricolas, uit het jaar 1548, staat: ‘Salomo sagt im Prediger, reden hat seine zeit, schweigen hat auch seine zeit’ en deze verwijzing naar het bijbels boek opent een nummer, dat als titel voert: ‘Schweigen ist kunst.’ Ook in het zeer belangwekkende ‘Liederbuch’ dat de non Klara Hätzlerin in 1470 te Augsburg samenstelde[(1)], leest men heel vooraan, als twede van de voorschriften die Aristoteles aan koning Alexander ter overweging gaf: ‘Red wenig!’[(2)]. 't Zijn duidelike bewijzen, dat men er nodeloos gepraat wou schuwen en steeds vorste naar ‘der langen Rede kurzen Sinn’, dat men er reeds ewen her van overtuigd was dat het in geen geval op vele woorden, doch uitsluitend op de kernige aankomt.

Oude duitse verhaaltjes in proza schijnen er bij gelegenheid op uit te zijn geweest dit te laten gelden. Vooral in den loop van de 16^{e} eew werden zulke vlug aangeklede anekdoten - men noemt ze ‘Schwänke’ - graag gebundeld. Even gaarne werden die verzamelingen gelezen, nog in veel latere jaren en de ene wat meer, de andere wat minder, werden ze stilaan tot echte volksboeken in de duitse kringen van toenmaals: de ‘Gartengesellschaft’ (1556) van Jakobus Frey, de stadsschrijver te Maursmünster, die zich daarbuiten aan drama's in verzen waagde, en ‘Das ander Theil’ van deze Gartengesellschaft, dat de Straatsburger Martinus Montanus samenstelde, eer hij zijn ‘Wegkurtzer’ (1557) bijeenbracht; het ‘Nachtbüchlein’ door Valentin Schumann, de leipziger drukkerszoon; het ‘Rastbüchlein’ (± 1558) en de ‘Katzipori’ van Michael Lindener, die vroeger student was en naderhand o.m. als proeflezer in Nürnberg zijn kost verdiende; van

(1) *Dr. Carl Halthaus:* Liederbuch der Clara Hätzlerin (Quediinburg-Leipzig, 1840).
(2) **blz. LXIX.**

Hans Wilhelm Kirchhoff, uit Kassel, de ‘Wendunmuth’ in zeven boeken (van 1563 tot 1603); in de eerste plaats ‘Schimpf und Ernst’ (1522) van Johannes Pauli, alsmede een ‘neüws, vor unerhörts Büchlein’, ‘Das Rollwagenbüchlin’ (1555) uit de pen van Jörj Wickram, stadsschrijver te Burckheim(3).

Al deze mannen deelden in het streven van hun voorgangers Tünger (‘Fazetien’ 1486) en Bebel (‘Fazetien’ 1508), van de fabeldichters en de meesterzingers, gelijk de schoenmaker Hans Sachs, onder hun tijdgenoten: lachend willen zij de waarheid leren, ‘castigant ridendo mores’(4). Allen hieven zij zonder enige schroom hun kijkglas naar elke maatschappelike stand en lonkten met scherpe blik naar binnen zo goed in koninklike troonzaal als in een bedelaarshut. Als 't ware van zelf wonnen hun werkjes een tweevoudige betekenis: een kultuurhistoriese, omdat zij op verrassende wijs het sociaal en geestelik leven daar over de Rijn na 1550 laten overblikken; een algemeen menselike, omdat deze boers aangeklede, maar oprechte en gezonde schwankliteratuur getuigt van onlochenbare kennis van het menslik leven en het menslik hart.

Onder de duitse schwankvertellers is Johannes Pauli een van de vroegste en bijna zeker de beste.

Hij leefde van omtrent 1455 tot na 1530. Hoogst waarschijnlik werd hij uit joodse ouders geboren en heette zijn vader Pfedersheimer, doch reeds vroeg ging Johannes tot het Christendom over en trad in de Fransciskaner orde. Hij verwierf de titel van magister van de vrije kunsten en oogstte weldra grote bijval als prediker. Achtereenvolgens stond hij als patergardiaan in Straatsburg, als leesmeester in Schlettstadt en in Thann. In deze elzassiese stad overleed hij in 't klooster van zijn orde(5).

Hij maakte zich verdienstelik door de uitgaaf te bezorgen van de sermonen van Geiler von Kaysersberg (1445-1510), doch het nauwst blijft zijn naam verbonden met zijn schwänkeverzameling ‘Schimpf und Ernst’, ofte ‘Luim en Ernst’, die hij anno 1519 had geschreven en drie jaren later te Straatsburg liet drukken met een inhoud van 693 nummers, waaraan verdere uitgaven er eerst nog 39 en naderhand nog steeds meer toevoegen(6). Hij dacht er niet aan naar oorspronkelikheid te streven, hij putte integendeel onbekommerd uit het ‘Speculum’ van de geleerde dominikaner Vincentius Bellovacensis († 1264), uit de ‘Summa proedicantium’ van de Engelsman Joh. Bromyard († 1419), uit

(3) *Dr. Felix Bobertag:* 400 Schwänke des 16. Jahrhunderts (Berlin-Stuttgart).
(4) *Joseph Weigert:* Deutsche Volksschwänke des 16. Jahrhunderts (Kempten-München, 1909), blz. 4.
(5) *Karl Veith:* Johannes Pauli, 1839.
(6) Uitgaven van Herm. Oesterley, 1866; - Simrock, 1876; - Junghans.

de ‘Gesta Romanorum’, uit werk van de Italiaan Poggio en van zijn eigen landgenoot Heinrich Bebel. Bij de voordracht vond hij evenwel een eigen toon en zijn prettig vertellende, innemend vlot geschreven bundel werd een milde bron voor de duitse dichters van de 16e eew, inzonderheid voor Hans Sachs en de meesterzingers. Want hij werd veel gelezen! De boekhandelaar Michael Harder uit Frankfurt a.M. bewijst het genoegzaam als hij in zijn messe-joernaal aantekent, dat hij op de messe in de vasten van 1565 niet minder dan 202 eksemplaren van ‘Schimpf und Ernst’ aan de man bracht; even duidelik spraken de talrijke uitgaven, waarvan men er tussen 1522 en 1600 vijf en dertig kon nawijzen en dan tot 1771 nog elf er bij(7).

Als lxiiii. nummer van ‘Schimpf’(8) plaatste Pauli een verhaaltje over een amtsbroeder, ‘ein guardian zuo den barfüssern’ te Milaan. Die was dikke vrienden met de hertog van het land en nam steeds in nijpende ogenblikken zijn toevlucht tot hem. Alweer op zekere dag, toen hij zijn medebroederen moest laten hongeren. De vorst zat echter in vergadering met zijn doktoren en edelen en deed aan de gardiaan antwoorden, dat hij net te veel werk had om hem te kunnen ontvangen.

‘Der Guardian embot im widerumb es wer umb ein wort zethun. Der hertzog embot im, er wolt im ein wort losen(9), redt er me dan ein wort, so wolt er im die kutten lassen fol schlagen, und hiesz im hinin gon(10). Da er für den hertzogen kam, da **neigt er sich und sprach: “suppa”, und neigt sich aber dieff, und** gieng damit hinweg; der fürst und andere herren die lachten; ee der Guardian heim kam, da was in dem kloster wein, brot und ancken(11), und anders das sie bedorfften; sie hatten nit allein zu dem tag essen und trincken, sunder vil tag hindennach.’

Dit verhaaltje heeft in het ‘Rollwagenbüchlein’ van Jörg Wickram een tegenhanger, die slechts in uiterlikheden er van verschilt.

Wickram is vermoedelik te Kolmar geboren en was er raadsdienaar en boekhandelaar. Hij bracht het tot stadssekretaris van Burgheim in Breisgau en overleed vóór 1562. Hij was een trotse meesterzinger, die langere verhalen in proza en in rijm niet schuwde, bewerkte zelfs de oude duitse vertaling van de ‘Metamorphoses’ van Ovidius, vervaardigde bovendien vier romans, waaronder ‘Der Goldfaden’, die in 1809 opniew uitgegeven werd door Clemens Brentano.

(7) *Weigert:* op. cit., blz. 6 vlg.
(8) *Bobertag:* op. cit., blz. 44.
(9) Aanhooren.
(10) gehen = gaan.
(11) boter.

Eigenlik bleef zijn naam slechts bekend dank zij zijn ‘Rollwagenbüchlein’, dat ten jare 1555 voor het eerst verscheen met vertelseltjes tot verzet van de klanten in barbiershuizen en badstoven en van de reizigers in schepen en postkoetsen. Zijn bundeltje was dus alreeds bedoeld als een soort reislektuur en kreeg dienvolgens zijn sprekende titel(12).

Wickram verhaalde niet ongaarne van soldaten en laat ook een ‘lantzknecht’ optreden, ‘der nur drei wort begert mit seinem hauptmann zu reden.’(13). De soldenier leed honger en bezat geen duit; derhalve begaf hij zich naar de tent van zijn hopman om hem om een voorschotje aan te spreken. Net had de overste enkele grote hanzen te gast en de wachten lieten de soldaat niet binnen. Wijl hij echter voortdurend beweerde, dat hij met zijn heer slechts drie woorden te spreken had, vroeg zich een onder hen eindelik af, wat hij wel met zo beknopt een rede kon uitrichten en ging de hopman verwittigen.

‘Der hauptmann mit sampt seinen gesten, die auch wol bezecht waren, sprachen: ‘lasz jn herein, und redt er mer dann drei wort, so wöllen wir jn in die eisen schlahen lassen. Also ward er für den hauptmann in den sal gelassen, der jn fragt: ‘was begerst du, das du mit drei worten wilt auszrichten? Antwort der lantzknecht: “gelt oder urlaub”. Do lachet der hauptmann und alle seine gest, und setzt jm der hauptmann ein monat sold für bisz zur bezalung.’

Beide verhaaltjes zijn dus maar varianten van een zelfde onderwerp; zij hebben dezelfde gang, al zijn ze verschillend aangekleed, en ze hebben beide een even gunstige afloop. ‘Soep’ in 't ene en ‘geld of oorlof’ in 't andere zijn de toverwoorden, die de buik van de milaanse monniken of de beurs van de landsknecht hielpen vullen.

Edeler genot, hogere gunst konden op hun beurt twee woorden verwerven.

‘Mit zwei Worten’ luidt letterlik het opschrift van een meesterlike ballade door Conrad Ferdinand Meyer (1825-1898), de voortreffelike dichter en prozaschrijver uit Zürich, die eerst met zijn 45e jaar als letterkundige optrad onder de geweldige indruk van de gebeurtenissen van 1870-71 en al dadelik bewees te beschikken over een fijnzinnig psychologies vermogen en een bewonderenswaardige, aristokraties voorname vorm. Juist daarom en nog meer ten gevolge van de uitzonderlike bondigheid van zijn stijl bleef hij weinig bekend bij het grote publiek, dat hem veronachtzaamt als een te moeilik dichter, als wanneer de waardevolle inhoud van zijn scheppingen en hun onvergelijkelik schone taalmu-

(12) Uitgaven van Heinrich Kurz, 1865; - Junghans.
(13) *F. Bobertag:* op. cit., blz. 172.

ziek de volmondigste roem verdienen. Bij de fijnste kenners in den lande heeft hij hem evenwel gevonden en niemand minder dan Detler von Liliencron, die de vooraanstaandste van alle duitse impressionistiese dichters is geweest, heeft vol wijding zijn kunst verheerlikt en vergeleek ze bij een gouden helm[14].

In de ballade, die wij bedoelen, gaat C.F. Meyer uit van een oude heiligenlegende, waarin wordt bericht betrekkelik het wonderbare samenkomen van de ouders van de engelse kanselier en bisschop Thomas Becket. Zijn vader, Gilbert Becket, was op kruistocht naar het heilig land getogen en in de handen van de ongelovigen geraakt. De jonge dochter van een inlandse emir verloste hem heimelik uit de gevangenis en Gilbert slaagde er in naar Londen weer te keren. Dikwels dacht hij daar aan het arabies meisje. Op zekere dag ziet hij volk samentroepen in de straat; men roept hem en als hij verrast nadertreedt, ziet hij dat de mensen een jonge vrouw in vreemde oosterse dracht omringen. Het was de emirsdochter, die hem het leven had gered. Door een geheimzinnige macht gedreven, was zij hem achterna getogen over land en over zee en zij had hem in de grote, verre stad weergevonden, ofschoon zij met niemand geen andere woorden wist te spreken dan de naam van de beminde en van zijn verblijfplaats.

Deze legende moet de dichter ten uiterste hebben bevallen, want reeds in een hoogaangeschreven novelle, ‘König und Heiliger’ nam hij ze op en plooide en kneedde ze daarna tot zijn voorbeeldige ballade:

Mit zwei Worten.

Am gestade Palästinas, auf und nieder, Tag um Tag,
‘London?’ frug die Sarazenin, wo ein Schiff vor Anker lag.
‘London!’ bat sie lang vergebens, nimmer müde, nimmer zag,
bis zuletzt an Bord sie brachte eines Bootes Ruderschlag.

Sie betrat das Deck des Seglers, und ihr wurde nicht gewehrt.
Meer und Himmel. ‘London?’ frug sie, von der Heimat abgekehrt,
suchte, blickte, durch des Schiffers ausgestreckte Hand belehrt,
nach den Küsten, wo die Sonne sich im Abendglut verzehrt...

‘Gilbert?’ fragt die Sarazenin im Gedrälng der grossen Stadt,
und die Menge lacht und spottet, bis sie dann Erbarmen hat.
‘Tausend Gilberts gibt's in London!’ Doch sie sucht und wird nicht matt.
‘Labe dich mit Trank und Speise.’ Doch sie wird von Tränen satt.

(14) *An Conrad Ferdinand Meyer*.
Ein goldner Helm von wundervoller Arbeit,
In einer Waffenhalle fand ich ihn
Als höchste Zier.

Und immer liegt der Helm mir in Gedenken;
Des Meisters musz ich denken, der ihn schuf,
Bin ich bei dir.

‘Gilbert!’ ‘Nichts als Gilbert? Weiszt du keine andern Worte? Nein?’
‘Gilbert!’... ‘Hört, das wird der weiland Pilger Gilbert Becket sein -
den gebräunt in Sklavenketten glüher Küste Sonnenschein -
dem die Bande löste heimlich eines Emirs Töchterlein!’

‘Pilgrim Gilbert Becket!’ dröhnt es, braust es längs der Themse Strand.’
Sieh, da kommt er ihr entgegen, von des Volkes Mund genannt,
über seine Schwelle führt er, die das Ziel der Reise fand.
...Liebe wandert mit zwei Worten gläubig über Meer und Land.

Want de handen van hen, die elkander diep beminnen, zoeken naar mekaar over de grenzen van nationaliteit en godsdienst heen en omstrengelen vast mekaar in onveranderlike trouw. Deze gelukkig makende wisheid omschreef Meyer in het slotvers van de ballade, die een hooglied is ter ere van de wondere kracht van de liefde, welke boven tijd en ruimte stijgt: twee woorden volstonden om twee mensen delachtig te laten worden aan hoog geluk van aardse liefde.

Met hetzelfde aantal woorden verwierf een ander het zuiverste hemelse heil.

Want de ‘Aurea Legenda’ of Gulden Legende, het zeer bekende en in middeleewse kloosterbibliotheken steeds voorhanden werk van Jacobus de Voragine (± 1230-± 1298), die in 1292 bisschop van Genua was verhaalt op de datum van de 25 Maart, ter gelegenheid van de feestdag van O.L. Vrouw-Boodschap, dat eenmaal een rijke edelman de wereld vaarwel had toegewuifd en cisterciënsermonnik was geworden. Als een held had hij het zwaard gevoerd, maar groot verstand bezat hij niet. Zijn medekloosterlingen schaamden zich over zijn onwetendheid en lieten hem onderricht verstrekken. Doch ondanks de pogingen van zijn leermeesters en zijn eigen goede wil, slaagde hij er niet in wat anders te leren dan de woorden: ‘Ave Maria!’ Hij herhaalde ze vol innige vroomheid de ganse dag. Toen hij gestorven was, ontlook op zijn graf een ongemeen prachtige lelie en op elk van haar blaadjes lazen de monniken de twee latijnse woorden in gouden letters. Men onderzocht nader het wonder, men lei zijn lijk weer bloot en stelde toen vast, dat de bloem oprankte van uit de mond van de dode. De hemelse koningin had zo doen zien hoe zeer de hulde van het arm paar woorden van de broeder haar had behaagd.

Wij hebben er destijds reeds opgewezen[15], dat deze marialegende ook in de Nederlanden ingang vond en in de literatuur haar spoor trok. Volgens kanunnik Am. Joos behoort ze tot de vertelselschat van het vlaamse volk. In een leesboek, dat een kleine halve eew geleden in vlaamse scholen moet gebruikt geweest zijn, trof ik toevallig een gedicht aan, waarin het onder-

(15) *Het Vlaamsche Land* (Antwerpen), II, nr. 6.

werp in verscheiden strofen was omgewerkt. Ik verzuimde echter de titel van de kleine bloemlezing op te tekenen; nu ben ik hem vergeten en ook de naam van de dichter herinner ik me niet meer. Wel weet ik nog, dat ook Pol de Mont het gegeven behandelde en ‘nae 's lants gelegentheyt verduytscht’ heeft in zijn zwierig epies gedicht: ‘De Leekebroeder,’ dat trots herhaalde afwijkingen in bizonderheden het oorspronkelik verhaal stapvoets volgt. Daarenboven is dit reeds in de middelnederlandse letterkunde voorhanden; alleen heeft ook de 14e eewse tekst de legende van Jacobus de Voragine in zo verre gewijzigd, dat de held gemaakt wordt tot een pools burgersman:

> ‘In poloniën was een man, goedertieren ende eenvoudich (=- *klein van verstand*), ende conde gheenrehande ghebedt leren. Doe wort hem voergheleit te leren Ave Maria. Doe hi dat hoerde, seide hi: Het luut (= *klinkt*) so suet in minen oren. Ic hope, ic salt wael leren mitter hulpe van Maria. Ende lichtelic (= *gemakkelik*) daer na soe leerde hijt. Ende doe hijt gheleert hadde, doe las hijt mit alte groter ynnicheit. Daer na, over een wijl tijts, so starf hi ende wort begraven opt ghemein kerchof. Ten losten, daert die luden ghemeenlic saghen, so ghevielt (= *gebeurde het*) dat een seer behaghelic bondekijn (= *bundeltje, bosje*) mit risen (= *twijgen*) ende mit bladen suverlic ghegroeit ouam uut sinen grave ende in allen bladen stont ghescreven mit gulden letteren ‘Ave Maria.’

Ook de middelhoogduitse literatuur telt een rijk aantal innige marialegenden, want gedurende de middelewen was in Duitsland eveneens de verering van de moedermaagd opmerkelik algemeen. Ze zijn zeer verscheiden van inhoud, doch betogen alle dat Maria de helpster en de redster is van hen, die op haar vertrouwen. Eén daaronder(16) - het opschrift waarschuwt: ‘Hie hebt sich ein schoenez maer' an / von einem edelen manne san’ - brengt ons weder bij ‘ein edel man’, die van de wereld genoeg had en monnik werd:

> den grawen orden er enphienk
> in dein kloster Zites(17).

Doch dat hij slechts convers was, vonden de medebroeders minder welvoeglik, ofschoon het hemzelf onverschillig liet ‘was man uz im mahte.’ Zij besloten,

> er solte wesen ir gemein(18)
> und noch die schrift leren;
> alsust sie wolden eren
> sin angeborne edelkeit.

(16) *F.H. von der Hagen:* Gesamtabenteuer. - Hundert altdeutsche Erzählungen, III. Band (Stuttgart-Tübingen, 1850), blz. 591; Nr. 88: Ave Maria.
(17) Citeaux.
(18) van hun stand.

Zij gaven hem derhalve een leermeester. Edoch, de ridder was in 't ridderlik leven oud geworden en dien te gevolge had hij geen aanleg meer tot de wetenschap.

Der kunst (er) ze niht enwielt(19),
niwan(20) diu zwei wort er behielt
'Ave Maria!' und nicht me;
swie ez im selben taete we.
So wolt' ot(21) niht diu kunst in in:
diz ergreif sin herter sin,
das ouch al mit buochstaben
im in sin herze was ergraben.
'Ave Maria!' sprach er ie;
swaz er tet und swa er gie,
so sprach er ie diu zwei wort.

God in zijn grote goedheid wou hem om die hardlerigheid echter niet doen boeten.

Er starp unde wart begraben.
darnach wart vil schiere(22) erhaben
Eines zeichens dar an
den bruodern kunt wart getan,
Wie im vergolten was sin habe(23):
ein lilje wuchs uz sinem grabe,
Diu uf an schoenen bluomen trat;
an ein ieglichez blat
was von goldes buochstaben
'Ave Maria!' wol erhaben.
Des nam die bruoder wunder,
und gruoben al hinunder,
unz(24) sie do kwamen uf den grunt;
sie sahen im in sinen munt:
Do was diu wurz(25) der bluomen
entsprungen uf dem guomen(26)
in des menschen munde.
Ieglicher do begunde
groz wunder al da schouwen,
und Marien der Vrouwen
dankten dirre grozen gift
und der wunderlichen stift (27)
'Eija!' sprachen sie 'nu seht,
daran sie wiste iren kneht,
Ez ist offenlichen wol kunt,
daz er von alles herzen grunt
sprach mit grozer innikeit

(19) had in zijn macht.
(20) niets dan.
(21) anders.
(22) ras.
(23) gedrag.
(24) tot dat.
(25) wortel.
(26) verhemelte.

der zweier worte reinikeit,
daran er tet daz beste,
und mit willen veste
wolde er an der Vrouwen liebe sin:
des si gelobt diu künigin!'

Onnodig hierbij nader aan te wijzen, dat we in dit gedicht van tweemaal twee en veertig gebruikelike middelhoogduitse versparen alweer bekend raken met een variante van het boven aangehaalde verhaal uit de 'Aurea Legenda.' Gedrenkt is ze in echt middeleewse vroomheid van onze noordeliker gewesten en weergegeven met het eigenaardig volkse, dat de stichtelike literatuur van die tijd haast zonder uitzondering opnam en dat hier eveneens aanleiding gaf tot het plaatsen van een innemende toets langs hier en het inschakelen van een naïeve overweging langs daar, die we geen van beide zouden willen missen. Duidelik is van stonde aan, dat deze oudduitse bewerking het latijnse voorbeeld op de voet volgt en er een trouwe overzetting van levert. Daarom weten we toch iets van haar naamloze dichter: dat hij ze neerschreef met een perkamenten manuskript van de 'Aurea Legenda' open voor zich, of minstens terwijl de vertelling van de genuaanse bisschop duidelik nazong in zijn gemoed en in zijn geest, die ze alle twee op gelijke wijze had getroffen.

Dr ROBERT FONCKE.

Het Werk van Fritz von Unruh.

Volgens Unruh vertoont de menschheid het beeld van een generatie, die, evenals alles wat niet genoeg ontwikkeld is, angstig naar haar regulators zoekt.

Vol van Nietzsches theorieën en van zijn persoonlijkheidscultus, heeft Unruh gezocht en zoekt nog steeds de oorzaken en geneesmiddelen voor die alleenstaande personen, die, ontevreden met het nietige, passieve en onverantwoordelijke leven, zooals het in 't algemeen geleefd wordt, een breeder, intensiever en dieper leven verlangen, dat hen zal voeren tot innerlijken vrede.

Fritz von Unruh, zoon van een officier, zelf ook tot officier opgeleid, zag in den oorlog de groote gebeurtenis, die de zucht naar vrijheid en actie zou bevredigen.

In **Officiers** (1910) trachten de hoofdpersoon (Ernst von Schlichtling) en zijn vrienden aan hun afkeer van passiviteit, hun ontevredenheid tegemoet te komen door beoefening van sport, spel, flirt etc... Zij verwachten, als zij in Zuid-Afrika gaan vechten, hun persoonlijkheid te redden, die tusschen de enge muren van de kazerne gevaar liep verloren te gaan, in plaats van te getuigen van een breed, intensief en diep leven. Ongelukkig wordt van hooger hand bevolen allen strijd te voorkomen. Ernst von Schlichtling komt met zijn vrienden daartegen in verzet; op zijn bevel rukt het leger op; de strijd ontbrandt; ze zegevieren, beslissen over den vrede en hun persoonlijkheid meenen ze daardoor gered; hun beroep is geen maskerade gebleven... ze sneuvelen.

Oorlog en heldendood waant Unruh het geneesmiddel.

Na zijn ontslag als officier, in **Louis Ferdinand, Prins van Pruisen** (1913), een drama, dat de censuur tot 1921 van het tooneel weghield, geeft onze schrijver dezelfde ideeën, maar reeds in veel beteren vorm.

Louis Ferdinand, een heerschersnatuur, die er vurig naar verlangt een intens-levend land te dienen, wordt hiervan teruggehouden, niettegenstaande Napoleon Pruisen bedreigt, door den wil van den koning, van diens raadgevers, die om elken prijs den vrede willen en wier liefde voor het vaderland bloedeloos is.

Na zwaren innerlijken strijd, de smeekbeden van koningin Louise, die hem niet begrijpt, weigert hij de kroon, welke zijn

vrienden, die tegen den overweldiger willen vechten, hem aanbieden.

Hij onderwerpt zich in zooverre aan de wet der gehoorzaamheid, aan de autoriteit, dat hij den Staat niet in gevaar brengt, maar toch met zijn vrienden den oorlog tegen Napoleon aanvangt (plicht als Pruis). Hij zoekt en vindt den dood te Saalfeld (plicht tegenover den koning).

Hier weer tracht het innerlijke gevoel van den held in oorlog en heldendood zijn voldoening te vinden.

Dat de helden steeds zich aan de wet van de blinde gehoorzaamheid moeten onderwerpen of sterven, kan von Unruh niet bevredigen. Hij heeft nog geen andere wet gevonden, om dit te vermijden; hij had nog geen klare voorstelling van wat hij moest vinden en wilde. Actie en Vrijheid (in den dood) alleen kon het niet zijn. Toch laat hij zich niet ontmoedigen. Hij bestudeert Shakespeare, doorreist Italië, vergeefs. In Egypte (Roman 1912), bij het zien van de Sphinx van Gizeh, komt hij tot het besef van de ware oorzaak van het lijden der menschheid. Het maatschappelijke leven, door absoluten Staat en Staatskerk beheerscht, beide inrichtingen, die een blinde en totale gehoorzaamheid eischen en het hart ter zijde stellen, kon niet het ware zijn. Op de ontwikkeling van de persoonlijkheid, het individu, wordt zoodoende geen acht geslagen. Het gevoel van verantwoordelijkheid van den enkeling (zooals we later zullen zien) tegenover zichzelf en de massa gaat aldus verloren.

Van dit oogenblik af valt hij bewust aan, wat hij onbewust al hekelde in **Officiers** en **Louis Ferdinand,** nl. de machten, die zijn jeugdigen wil hadden gevormd. Maar er moest iets buitengewoons gebeuren om zijn evolutie te verhaasten. Wanneer Augustus 1914 hem als ulanenofficier ziet, keurt hij toch niets af, maar de oorlog zal hem voor goed de oogen openen en zijn meeningen een vasten en klaren vorm geven. Bij het zien van het lijden, bij het hooren der levenskreten, die uit de rochelende kelen opstijgen, ziet hij nu wat de sombere muren van de kazerne voor hem verborgen hielden: de oorlog, die de kracht uitmaakt van de twee machten, die hij nu aanvalt, vernielt het Leven en de Menschheid. Zijn gedicht **Voor de Beslissing,** gereed in October 1914, uitgegeven in 1915 en 1919, bevat al den twijfel en opstand van een ulaan, die wapenbroeders ziet sneuvelen, krankzinnig worden, burgers neerschieten, moeders treuren, bewoners hun huizen verlaten. Hij ziet geloof en zedenleer verdwijnen en hij vraagt zich af, als hij ziet wat plicht veroorzaakt heeft: ‘Moet ik voortgaan mijn plicht te doen?... Is het mijn plicht den dood te verspreiden?... Wat moet ik doen, nu zelfs Gods lippen zwijgen?...’

Zijn vriend (zijn vroeger ‘Ik’), de vrijwilliger, kent dien

twijfel niet, hij gehoorzaamt blindelings, hij wil zelfs den ulaan te lijf gaan, zoodra hij bemerkt dat er een afgrond gaapt tusschen hun beider opvattingen. Deze vergeeft hem dit. De ulaan verkondigt het Evangelie van het Moederschap, waarbij vreugde en liefde zullen regeeren. Niet meer zal de stok van den keurvorst heerschen. Tegenover 'de blinde gehoorzaamheid' zal de 'vrijheid' gesteld worden. Ieder zal ze in zich zelf terugvinden voor elke daad en ze, rekening houdende met de werkelijkheid, binnen bepaalde grenzen handhaven. Het is niet meer het oogenblik achteruit te zien, maar vooruit. De Vreugde en de Waarheid zullen herboren worden en uit de hedendaagsche maatschappij zal het derde rijk ontstaan. In plaats van den schijn zal men de werkelijkheid te zien krijgen. De verhouding van man en vrouw zal de grondslag zijn.

Voor de Beslissing geeft niet alleen het beeld weer van een tijdperk, maar bevat ook een bekentenis. Unruh toch verlangt een verandering in de maatschappelijke verhoudingen, een nieuwe wereldorde en hij noodigt alle soldaten uit, die den vrijwilliger komen begraven, de keten der verdrukking en der duisternis te verbrijzelen.

In **Offergang** (geschreven 1916, uitgegeven 1919), dat volgt op **Voor de Beslissing,** zet Unruh niet op een zoo duidelijke en besliste wijze uiteen, dat de oorlog eerst dàn rechtvaardig is, wanneer hij een betere menschheid voorbereidt. In dezen roman in vier hoofdstukken (aanmarsch, loopgraven, storm, offergang) schetst hij ons de lotgevallen van een compagnie, die uit Vlaanderen met een onbekende bestemming vertrekt. Na eenigen tijd wordt deze bekend; het geldt Verdun! De hoogten, die deze stad beheerschen, moeten, het koste wat het kosten moge, worden genomen. De vorderingen den eersten dag zijn eenige kilometers, daarna luttele meters en toch is de innerlijk afgelegde weg veel aanzienlijker: met de vele wapenbroeders tuimelden ook de afgoden van het verleden. 'De plicht, het woord is groot; maar wat daarachter schuilt is zoo klein; hij draagt een helm, maar heeft niet onze Liefde.'... De vijand is in ons, de vijand is niet die, welke zich voor ons bevindt, **maar** bij ons. De opgang naar het offer leidt tot innerlijke bevrijding. Clemens, de held, wordt zich dit bewust, maar voelt tevens een leegte in zich, die door een nieuw geloof zal moeten worden gevuld. Een omwenteling gaat beginnen...

Dan krijgen we de trilogie **(Geslacht, Plaats, Diederik),** een reusachtig werk, waarin hij zal pogen aan het nieuwe een vorm te geven.

Zooals vele anderen streeft Unruh naar een geestelijker, meer verheven wereld. Valt Unruh tot nu toe Staat en Staatskerk aan, een nieuwe oorzaak, reeds vluchtig aangehaald, der menschelijke

ellende betrekt hij nu in den strijd. Volgens hem slaat het Christendom met zijn ascetisme te weinig acht op het menschelijke; het brengt een ‘Scheinsittlichkeit’ voort, die dikwijls in immoraliteit ontaardt en daar Unruh de tertulliaansche vrees voor de vrouw niet kent, wil hij verder gaan en de antieke zinnelijkheid met het boetende Christendom vereenigen. Indien dit mislukt, is het vooral aan de vrouw te wijten. Laat ons dus, zoo schijnt Unruh te denken, de verhouding tusschen man en vrouw vergeestelijken. Laat beiden het kruis vormen aan den voet van het heiligdom der zon; zij de man het verticale, zij de vrouw het horizontale deel daarvan en dan zal een nieuwe plicht mogelijk zijn.

In **Geslacht** (1915-1916) heeft de oorlog alle wezenlijke en innerlijke waarden omvergestooten en de nietigheid van het leven, zooals het geleefd werd, blootgelegd. De wereld is een chaos, de godsdienst, instinct en de religie, macht geworden.

In een zoelen helderen nacht bevinden zich op een kerkhof, boven op een kalen bergtop: de weduwe, haar jongste dochter en haar jongste zoon. Door soldaten voortgeleid, naderen haar twee andere zonen. Beiden moeten sterven, de eene omdat hij vrouwen heeft verkracht, de andere omdat hij voor den vijand is gevlucht. De oudste, die gezien had, dat en Staat en Staatskerk de wet in hun voordeel hadden toegepast, had gedacht dat het individu op dezelfde wijze kan te werk gaan. Hij heeft een nieuwe wet ontdekt: die van het bloed. Daar de oorlog alle geloof en zedenleer verdreven heeft, meent hij, dat alle conventies zijn vervallen; hij eischt de absolute vrijheid en daar de wet van het bloed in het maatschappelijke leven onmogelijk is, wordt hij als een losbandig dier.

Hij valt moeder en zuster op monsterachtige wijze aan. Alle driften, die tot bloedschande en oudermoord voeren, wordt vrije teugel gelaten. Het wordt een requisitorium. Het vaderland is aan den Moloch geofferd; de vader is nu het symbool van gansch een verleden van verdrukking en geweldpleging. Het idee van het niets wordt tot het uiterste doorgedreven. De oudste zoon, door de dochter opgehitst, slingert de moeder de beschuldiging naar het hoofd, niets op de wereld te hebben gebracht dan den dood, haar kinderen tot slaven van den Staat te hebben opgevoed. Dan zakt de oudste uitgeput ineen en sterft. De moeder, wanhopig, ziet geen verschil meer tusschen een grafkuil en haar schoot. Zij wil de ‘moeder van de aarde’ worden. Zij weigert haar derden zoon te laten vertrekken en ontrukt den geleider den bevelhebbersstaf, symbool van de macht van den Staat. Ze zwaait hem als een symbool van scheppende kracht tegen oorlog, dood en vernieling, en voorspelt de komst van de Vreugde, die het evenwicht zal herstellen. Zij sterft, maar haar lichaam zal het hart van de

wereld worden. Uit haar zal een nieuwe vrijheid geboren worden, bevrijd van dierlijkheid, daar zij van nu af de dualiteit - bloed en geest - zal overwonnen hebben.

Die dualiteit is overwonnen, als **Plaats** (1917-1920) begint.

De jongste zoon, die de anonymiteit prijs geeft en nu **Dietrich** heet, verschijnt op de 'Plaats'. Hij wil de machten van oorlog en gruweldaden treffen en neerslaan; hij stoot de grijzende raadsheeren omver met den commandant, het valsche steenen standbeeld van de gerechtigheid, het kruis en de kroon. Maar hij ontmoet Irene, die hem den weg zal wijzen. Hij bemint haar. De liefde verandert hem, toont hem andere uitwegen. Hij begrijpt, dat de wil tot de daad niet voldoende is om de wereld te veranderen. Zoo hij de kracht en de overtuiging al bezit, hij heeft nog niet de waarlijk levende formule gevonden om de verandering te verklaren en in te voeren. Hij is gekomen tot het idee van een rationeele evolutie en weet nu, dat het individu eerst moet gelouterd worden, zal het evenwicht zijn hersteld. De loutering van hem zelf vangt aan in zijn liefde voor Irene. Maar ook dit is niet voldoende; het voorwerp van de liefde moet eveneens dezen weg gaan. De instinctieve drift moet door de 'Vernunft der Liebe' worden beteugeld. Zich nog aan de zinnen onderworpen voelende, trekt 'Dietrich' zich uit de revolutie terug en het sceptisme, het oude zegeviert...

Wij verwachten nog altijd het vervolg op dit epos. De verantwoordelijkheid daarvoor is zoo groot, dat Unruh voorloopig daaraan nog geen vasten vorm heeft kunnen geven.

In den tusschentijd blijft Unruh soldaat voor den vrede; met woord en daad staat hij in de bres en in andere werken reeds behandelt hij dit vraagstuk en tracht het van alle zijden te belichten.

In **Stormen** (1921-1922, eerste bewerking 1913-1914) worden de stormen geschetst, die in het hart, in den Staat, in de Kerk en in de maatschappij zich voordoen. De nieuwe prins is er de oorzaak van. Hij heeft alles van allen schijn willen losmaken en een absolute vrijheid geproclameerd. Ongelukkig brengt deze orde van zaken de onderste volkslagen tot laster en opstand. De prins trekt zich terug, wanneer hij dat ziet, loopt een oogenblik gevaar onder te gaan in zinnelijkheid (zijn verhouding tot Iris). Hiervan keert hij terug om opnieuw tot de orde te worden bekeerd en dit zelfs op het oogenblik, dat ook de bisschop zich tot het nieuwe voelt aangetrokken. Hij stoot Iris van zich; deze sterft. Maar nu wordt hij zich bewust dat haar zending verlossend en bevrijdend was (Liefde). De stormen in het bloed hebben geleid tot verwerping van het instinct door de schepping van een nieuwen godsdienst, dien van het hart.

In een ander drama, **Hendrik uit Andernach** (1925), geschreven ter gelegenheid van een volksfeest, overwint bij den druivenlezer Hendrik, die om een vergrijp door een Franschman wordt gegeeseld, het idee van vrede en rechtvaardigheid. Weer is het hier de vrouw, Mathilde - zuster van Irene en Iris - die den man de waarheid voorhoudt. Unruh zegt ze zoo: 'Het is de zweep in ons, die de zweep van ons ongeluk geworden is.' Is men daarvan overtuigd, dan is de eerste schrede gezet op den weg die tot vrede en vrijheid voert.

In zijn redevoeringen, die men het commentaar van zijn dichtwerken zou kunnen noemen, houdt Unruh niet op met te trachten ons er van te overtuigen, dat de mensch slecht geleefd heeft, dat hij in den embryonalen toestand is gebleven en dat het alleen van hem zelf afhangt de Vrijheid, de Rechtvaardigheid en de Liefde te doen regeeren, wanneer hij zijn verantwoordelijkheid en die van den Staat wil dragen.

Te Frankfort in 1922, gedurende de Goetheweek, spoort hij in **Sterf en Word** aan om te arbeiden aan de innerlijke vrijmaking; stof en geest moeten zich harmonisch vereenigen tot een breeder, intenser en dieper leven. Hij voelt, dat allerwegen twijfel heerscht aan de mogelijkheid daarvan. Tegen dien twijfel vecht hij...

Te Mannheim in December 1922, in **Vaderland en Vrijheid,** is het niet tegen den twijfel, dat hij ageert, maar wel tegen het dreigende 'Terug' naar den absoluten Staat, den Staat van geweld. Hij herinnert hen, die om intenser te kunnen leven, zich tot de Vrijheid bekeerd hadden, aan hun eed. Hij wijst er hun op dat zij hun verantwoordelijkheid bij anderen plaatsen, dat ze daardoor slecht leefden en van het Ideaal zoo ver verwijderd bleven. Wanneer de menschheid er niet is op vooruitgegaan, dan is dat omdat men niet heeft ingezien dat 'der Wille zum Staat' beteekent 'zijn verantwoordelijkheid zelf dragen.' Laat ons dus leven vrij, maar verantwoordelijk...

In zijn rede **De Naamlooze,** uitgesproken in Juni 1923 in den Rijksdag, ter herdenking van den grooten Rathenau, spoort hij allen aan hun eed getrouw te blijven, want de dooden verkondigen dat waar idealisme wordt prijsgegeven voor materialisme en losbandigheid, de dood heerscht. Het is niet door de wapens, maar door den geest, dat een volk groot is...

Te Karlsruhe in Januari 1924 voorspelt hij in **Het Nieuwe Rijk** dat een terugkeer tot de absolute staatsmacht, die het ware, vrije leven belemmert, onmogelijk is. De Duitsche jeugd moet niet worden opgevoed te midden van brutaal geweld, maar 'im Mutterland unseres Gefühls.' Het rijk moet in ons zijn, het hart moet er van zijn de vorst, dichters en volgelingen zullen de opwekkers zijn van 'het nieuwe rijk.'

In zijn laatste redevoering, **Ons Lot,** te Weenen uitgesproken in Maart 1924, vraagt hij zich af, waarom men ontgoocheld schijnt. Hij trekt te velde tegen de meening als zou pacifisme gelijk staan met lafhartigheid. Indien er niets hoogers was dan de liefde voor het vaderland, indien al de vrienden van den vrede lafaards waren, dan zou hij liever door de wapens sterven. De jeugd moet niet zoeken naar een zoo gemakkelijk mogelijk leven, maar worstelen tegen verstarde wetten; men moet veroveraar worden van den vrede, niet door tegen vreemde vijanden te strijden, maar tegen zich zelf. Het wachtwoord moet zijn: Strijd tegen het vernielende dier in ons, opvoeden tot den opbouw van hetgeen zich in ons bevindt. De tijd zal komen, waarin die bouw zal zijn voltooid.

Alle redevoeringen van Unruh getuigen van zijn streven naar hooger. In de **Vleugels der Nike** (1925) geeft hij de manier aan, waarop dit streven tot succes kan voeren. Hij wijst op de gevaren, die zich daarbij voordoen en geeft de middelen aan om ze te bezweren. In dit boek beschrijft von Unruh zijn reis door Frankrijk en Engeland. Vooral interessant is hij, wanneer hij zijn gedachten uitdrukt, niettegenstaande de eenzijdigheid die hij soms vertoont wanneer hij polemiseert.

Eenige voorbeelden hiervan mogen dit bewijzen.

Den Rijn overschrijdend, denkt hij aan een verbond tusschen Duitschland en Frankrijk. Dan zal de Rijn niet langer grens, maar ‘eendrachtsstroom’ zijn... Als hij van den Eifeltoren neerziet op Parijs, denkt hij aan een solidariteit, niet sentimenteel, maar positief, die ieder aanvoelt, welke de wereld van een zekere hoogte aandachtig en kalm beschouwt... Bij het zien van de ruïnen van Senlis geeft hij uiting aan zijn berouw over de moorden, door de Duitschers bedreven te Arel, Dinant etc... gedurende den oorlog... Bij zijn bezoek aan het Louvre ziet hij in de ‘Nike van Samothrake’ niet het symbool van overwinning door de wapens, maar de perfectie, waarnaar onze ziel streeft. ‘Die Vernunft der Liebe’ moet heerschen, de vlucht van den genius moet niet zijn hemelwaarts, maar gericht naar de aarde. Hij wil dat allen naar den vrede verlangen; dit zal zoo zijn, wanneer in ieder mensch vrede leeft...

De schrijver is geen communist, maar zooals hij het tot Barbusse zegt, communionist, want hij wil den mensch terugbrengen tot de godheid in zich zelf en aan revolutie denkt hij geenszins... Hij denkt de oplossing te hebben gevonden voor den strijd ‘Du sollst’ tegen ‘Ich will’ met ze te vervangen met ‘Ich soll’ (wat de Liefde beveelt). Hij meent verder dat dichters, kranten, bioscoop, tooneel etc. mee kunnen werken om den mensch tot het Ideaal te brengen...

In het laatste van zijn werken: **Bonaparte,** uitgegeven 1927,

zoekt hij naar de vereeniging van man en vrouw in een meer verheven ‘liefde’ en naar de toekomst van ‘rechtvaardigheid en vrijheid.’ Hij heeft daarvoor gekozen een zeer belangrijk oogenblik uit het leven van den grooten dictator: zijn conflict met Enghien om de kroon.

Bonaparte denkt de voortzetter van de gedachte van Karel den Groote te zijn; hij wil dat zijn naam eeuwig zal wezen. Maar Korsika heeft in zijn wapen een ster en een moor. In zijn optreden vertoont Bonaparte beide. Ten eerste wil hij een opvolger hebben; hij lijdt echter aan zijn ‘Ik’ en kan in de zinnelijke Josephine de ‘Gij’ niet vinden. Daarom twijfelt hij aan de ziel van de vrouw en den eeuwigen zin van de ‘Liefde’. Ten tweede moet in zijn optreden tegen Enghien rechtvaardigheid en vrijheid zegevieren, wil Bonaparte werkelijk groot blijven. Hij laat den onschuldigen Enghien ter dood brengen; daardoor zijn rechtvaardigheid en vrijheid geschonden en met zijn grootheid is het gedaan. Enghien door zijn dood wordt groot, terwijl Bonaparte zijn grootheid vergeefs tracht te toonen door van slagveld naar slagveld te rijden, door overwinning na overwinning te behalen. Hij is de slaaf van zijn hoogmoed...

Wanneer we hier aan het slot alles wat Unruh schrijft en zegt zeer verkort willen samenvatten, dan zouden wij willen zeggen, dat de verbetering van het algemeen slechts mogelijk is door verheffing van het individu, door veredeling van de verhouding tusschen man en vrouw, door aankweeking van het gevoel voor Leven, d.i. voor Rechtvaardigheid, Vrijheid en Liefde, in plaats van Despotisme, Slavernij en Haat.

Dr F. CLOSSET.

Uit de Tijdschriftentrommel

Tijdschriften uit Vlaamsch Frankrijk.

In Fransch Vlaanderen, - of beter gezegd in Vlaamsch Frankrijk, zooals het tijdschrift NEERLANDIA onlangs voorstelde dit gedeelte der Fransche Republiek te noemen, waar onze taal oorspronkelijk gesproken werd en heden ten dage gedeeltelijk nóg wordt, - bestaan er geen in 't Nederlandsch opgestelde dagbladen; en de tijdschriften - zelfs de Vlaamschgezinde organen - die alleen in deze taal verschijnen, moeten als uitzonderingen worden beschouwd. Wij kennen er slechts twee: DE TORREWACHTER en ONZE TAAL; en, al verrichten deze zeer verdienstelijk werk, heel hoog vliegen ze niet, kunnen trouwens niet vliegen: daar zijn de omstandigheden te ongunstig voor.

DE TORREWACHTER, maandblad voor Fransch-Vlaanderen, orgaan van het Vlaamsch Verbond van Vrankrijk, verschijnende te Belle (Bailleul) is tegelijkertijd het jongste en het oudste van beide genoemde tijdschriften; het jongste omdat het eerste nummer er van op 15 Januari 1929 verscheen; het oudste omdat het de voortzetting is van een ander Vlaamsch maandblad, DE VLAEMSCHE STEMME IN VRANKRYK, dat te Wormhout uitgegeven werd door den E.H. Anton Lescroart, die het in 1923 had gesticht, en dat in Februari 1926 opgehouden had te verschijnen. Reeds in de spelling is de groote vooruitgang merkbaar, die in een paar jaren tijds werd gedaan; terwijl, zooals uit den titel alleen reeds genoegzaam blijkt, DE VLAEMSCHE STEMME er nog een verouderde orthographie op nahield, gebruiken de medewerkers van DEN TORREWACHTER het algemeen beschaafd Nederlandsch wat spelling aangaat, syntaxis en woordenkeus, al klinkt nog hier en daar hun taal iets of wat gewrongen, wat trouwens wel eens niet onaardig voorkomt. Even bekommerd om de Nederlandsche taaleenheid schijnen ook de opstellers van ONZE TAAL, maandblad voor Noord-Frankrijk, meer bepaald orgaan der Vlaamsche inwijkelingen uit België, verschijnende te Roodebeke (Roubaix). Nr 1 er van verscheen op 15 Januari 1928; hier hebben wij voor ons liggen de aflevering van 15 Juni ll., 19de der verzameling. ONZE TAAL en DE TORREWACHTER verschijnen telkenmale op vier bladzijden groot 4° formaat en bevatten, benevens hoofdartikels over Vlaamsche aangelegenheden, kronieken en verslagen over Vlaamsch leven in Noord-Frankrijk, ook folkloristische, letterkundige en taalkundige bijdragen, verzen en mengelwerk.

Naast deze zuiver Nederlandsche organen vindt men er ook tweetalige. Als type er van noemen wij TISJE TASJE'S ALMANAK, omdat deze uitgave scrupuleus tweetalig is: geen regel Nederlandsche tekst, die er niet ook in het Fransch staat gedrukt. De almanak van Tisje Tasje - een populair figuur uit den Westhoek, een soort van bloedverwant van onzen Uilenspiegel - is, als jaarboekje voor Hazebroek en omstreken, geregeld verschenen van 1901 tot 1914; hij was uitgegeven in voornoemd stadje door de EE. HH. Crémont en Debreyne en onder de bescherming en de verantwoordelijkheid van het Algemeen Nederlandsch Verbond. In de eerste jaren werden de uitgevers, die maar voor een beperkte oplage hadden gezorgd, door het succes merkelijk verrast; zoodanig dat, in 1905, om aan een steeds dringender

wordende aanvraag te voldoen, ‘Het Vlaemsch Comiteyt van Frankryk’ de uitgave op zich nam

van TISJE TASJE'S KORF, waarin, zooals het in het bericht *Aen den Lezer* heet, ‘wy hebben al de Vertellingen, Koddiges, Prullen, Zeisels, Recetten, Spreekwoorden, Fabelen... enz, van de vyf voorlede jaren van Tisje Tasje's Almanak ingesteken.’ - Oogst 1914. De wereldoorlog, het bezetten van gebieden gaf aan het Hazebroeksche jaarboekje, zooals aan zoovele andere goede dingen, den knak, den doodsknak echter niet, want Tisje Tasje, die ook is zooals de geest en het hart van Moeder Vlaanderen, die slapen kan, en lang, maar sterven, nooit - heb ik hooger niet gezeid dat hij van de familie der Uilenspiegels was? - verrees in 1924 door de zorgen van den heer Gabriel Plancke, uitgever en bestuurder te Hazebroek van het orgaan van wijlen abbé Lemire, LE CRI DES FLANDRES. En het gaat het jaarboekje spoedig voor den wind; elk jaar komt het geregeld uit, en elk jaar wekt het meer belangstelling, zoodanig dat in 1928, ‘entwat moest veranderd worden met onzen almanak. Inderdaad, menschen van de kanten van Ryssel en Roôbaais hadden ons al zoo dikwijls gezeid van “Tisje Tasje” ook al ginder te laten komen, dat er ginder nog Vlamingen waren, en vele, die het Vlaamsch geerne spraken en geerne hoorden spreken of lezen. Zoodat we, eindelijk, hebben toegegeven, en dat nu Tisje Tasje een almanak voor gansch Fransch Vlaanderen bedegen is.’ Wat deze almanak van 1928 nu bevat? Wat meest alle boekjes van dien aard Inhouden: na een *Voorboodschap*, waaraan hooger aangehaalde zin is ontleend, *Tijdrekeningen en Kalender;* dan iets speciaals aan deze uitgave: *Tisje Tasje's leven, kinderjaren en jongheid*, een reeks grappen op zijn Uilenspiegelsch; verder *Lachedingen en Koddiges uit Tisje Tasje's korf, Goê en kwaâ Weêremaren;* en, om te eindigen, administratieve inlichtingen (enkel in het Fransch) betreffende het arrondissement Duinkerke en het oud-arrondissement Hazebroek, alsook aanduiding der marktdagen en inlichtingen over een paar landbouwmaatschappijen der streek.

Vooraleer het genre almanakken te verlaten, om van de tweetalige eigenlijke tijdschriften te spreken, willen wij nog even noemen L'ALMANACH DE DUNKERQUE ET DE SON ARRONDISSEMENT, destijds gesticht door den h. Deman, aalmoezenier, nu, tweetalig geworden en beslist regionalistisch van geest, uitgegeven door den h.G. Van den Bussche, publicist te Duinkerke, en in deze stad verkocht onder den naam van ALMANACH DE LA FLANDRE MARITIME, terwijl de zelfde uitgave te Hazebroek L'ALMANACH DES SEPT CANTONS heet.

Tot een geheel andere soort nu van tweetalige periodieke uitgaven in Noord-Frankrijk dan TISJE TASJE'S ALMANAK, behooren: - om niet te gewagen van den BULLETIN en van de ANNALES DU COMITE FLAMAND DE FRANCE, die meer het karakter dragen van uitgaven van een korps van geleerde archeologen en taalkundigen, aan den strijd voor de Vlaamsche taal een steeds minder rechtstreeksch aandeel hebben en trouwens zoo goed als geen Vlaamsch meer bevatten - LE LION DE FLANDRE, de voorganger er van: LE BEFFROI DE FLANDRE en LE MERCURE DE FLANDRE. Deze tijdschriften zijn tweetalig in dezen zin, dat de voertaal er van in den regel het Fransch is, maar dat ze nu en dan wel eens een vers of een artikel ih het Nederlandsch, met of zonder Fransche vertaling, publiceeren. Dit alleen duidt reeds aan, gezien de sociale toestanden in Noord-Frankrijk, dat deze organen voor een heel ander publiek dan dat van DEN TORREWACHTER en van ONZE TAAL zijn bestemd, voor een hoogerstaand, meer ontwikkeld publiek, waaraan, door middel van de taal, die het het beste kent of meestal alléén kent, het Fransch nl., het belang van Vlaamsch-Frankrijk, van zijn volk en van zijn taal en

van de Nederlandsche kultuur over 't algemeen dient te worden aangetoond, waaraan, zooals het in het voorwoord van Nr 1 van LE LION DE FLANDRE heet, ‘een Vlaamsche opvoeding, een regionalistische opvoeding’ moet gegeven worden.

De Nederlandsche teksten in deze tijdschriften, al schijnen zij alleen bestemd voor een kleine minderheid ‘ingewijden’, dienen ook als illustratie,

als ‘exempelen’; zij maken den alleen Fransch-kennenden lezer gewoon Nederlandsch te zien gedrukt staan en zij zullen er hem misschien toe brengen het te lezen en de taal zijner voorouders terug te leeren. Dit geldt vooral voor LE LION DE FLANDRE en voor LE BEFFROI DE FLANDRE, die van den beginne af aan betrekkelijk veel Nederlandsch hebben gepubliceerd en trouwens allebei in het zoogen. ‘Flandre flamingante’ uitgegeven worden, het eerste te Belle, het tweede te Duinkerke; het is wat minder waar voor LE MERCURE DE FLANDRE, die te Rijsel verschijnt, in de zoogen. ‘Flandre gallicante,’ tot hier toe dan ook maar weinig Nederlandsch heeft gedrukt en overigens een heel bijzondere plaats inneemt onder de tijdschriten uit Vlaamsch Frankrijk.

Van de drie hier behandelde tijdschriften is LE BEFFROI DE FLANDRE het oudste, LE LION DE FLANDRE het jongste; het tweede is trouwens de voortzetting van het eerste; beide dragen als ondertitel: ‘Revue régionaliste de la Flandre française.’ LE BEFFROI DE FLANDRE werd gesticht te Duinkerke in Juli 1919 door den h. Gaspar Vandenbussche, kort nadat deze gedemobiliseerd was geworden. In diezelfde stad is het blijven verschijnen tot einde 1928, met hetzelfde karakter en onder dezelfde leiding, al moest, meer dan eens, de publicatie er van, door gebrek aan geldmiddelen en ook aan belangstelling van wege hen die het hadden moeten steunen, geschorst worden. Gelukkig is de h. Vandenbussche een optimist en een hardnekkige; door zijn standvastigheid heeft hij de overwinning weten te behalen; nu mag hij met fierheid op de jaren 1919-1923 terugblikken, de eerste jaargangen doorbladeren van zijn tijdschrift, dat, al kwam het toen tamelijk onregelmatig uit, een grooten invloed heeft gehad op de vorming der propagandisten van heden. In 1928 was de toestand van LE BEFFROI normaal; het kwam geregeld om de twee maanden uit en bij die verzameling van 6 afleveringen verscheen nog een extra-nummer - van het hoogste belang trouwens voor de geschiedenis der Vlaamsche beweging in Noord-Frankrijk - bevattende de verslagen en de spreekbeurten van het Vde Vlaamsch Congres van Frankrijk, gehouden te Belle den 1 Oogst 1928. Met 1 Januari 1929 nu, is LE BEFFROI DE FLANDRE, onder de nieuwe benaming van LE LION DE FLANDRE, naast den eentalig-Vlaamschen TORREW ACHTER, de tolk geworden van het Vlaamsch Verbond van Frankrijk; het tijdschrift is tweemaandelijksch gebleven, maar verschijnt nu te Belle bij Alexis Ficheroulle, drukker aldaar en schatbewaarder van voornoemd Verbond. Ziehier het programma er van, zooals het uiteengezet wordt in het voorwoord van het eerste nummer van dit jaar: ‘LE LION DE FLANDRE zal de publicatie voortzetten (deze publicatie was reeds begonnen in jaargang 1928 van LE BEFFROI) van *De gecroonde leerse* van Michel de Swaen, in de Fransche vertaling van Henri Vergriete, en de studie (insgelijks in LE BEFFROI begonnen) van G.C. over *Peter Breughel de Oude in het Museum te Rijsel*. Verder zullen ingelascht worden: de studie over Ogier van Busbeke, door Mr. Vandendriessche, van de Balie te Rijsel, de studie over Vlaamsch Tooneel voor het Volk, door L. Beekeman, en een reeks zeer flinke schetsen ‘Villes de Flandre.’ De kunstkroniek zal verzorgd worden door J.P. Leenhouder. Om dan zijn tweetalig karakter eer aan te doen, zal LE LION DE FLANDRE achtereenvolgens de beste Vlaamsche werken publiceeren, zoowel verzen als proza, die in de Letterkundige prijskampen voor Fransch-Vlaanderen in 1928 bekroond werden. De Redactie zal er aan houden de lezers zooveel mogelijk op de hoogte te houden van de gebeurtenissen van den dag, zoowel op gebied van de pers, als op dit van het boek en van de feiten, om aldus uit

elke treffende gebeurtenis de Vlaamsche les te trekken, die er in besloten ligt.' Voegen wij hierbij dat, 'om zijn tweetalig karakter eer aan te doen,' LE LION DE FLANDRE ook werk uit Vlaamsch België wel eens publiceert; zoo verscheen in Nr 2 (Maart-April 1929) *Het nachtelijk uur* uit Timmermans' *Keerseken in de Lantaarn*, gevolgd door de Fransche vertaling er van, bewerkt door Camille Mellov.

Wij moeten ons niet ontveinzen dat, tot in den allerlaatsten tijd, de Vlaamsche beweging in Frankrijk, nog veel meer dan bij ons ooit het geval was, gevoerd is geworden door de geestelijkheid, ja uitsluitend geleid en gevoed door den jongen clerus, 'gardien fidèle et incorruptible des traditions sacrées sana lesquelles la vie morale d'un peuple ne serait qu'un vain mot, schrijft Kanunnik Looten in LE BEFFROI van Oogst '27, et qui montre ainsi qu'il ne le cède en rien aux prêtres d'Alsace et de Lorraine, de la Bretagne et du Béarn, qui sont les défenseurs-nés de la langue que parlent leurs pays respectifs.' Er is een tijd geweest, voor den oorlog dat, buiten het 'Comité flamand de France,' door de overheid trouwens beschouwd als een zeer ongevaarlijke academische vereeniging van geleerden, de laatste toevlucht van de Vlaamsche taal aan den overkant van de grens de catechismuslessen waren en de kansel; en daar nog werd het, onder het regime van het concordaat, vervolgd; maar talrijk waren de pastoors en onderpastoors, die, liever dan in het uitoefenen van hun ambt van het gebruik der volkstaal af te zien, hun tractement lieten schorsen; door de geestelijke overheid gesteund, maakten zij van hun parochies weerstandscentra tegen de volledige ontvlaamsching van de streek; zoo hebben ze belet dat een Vlaamsche bevolking van 200.000 Franschen, plus 100.000 ingeweken Belgen geestelijk werd vermoord, en zoo hebben zij mogelijk gemaakt de wonderbare wedergeboorte van heden. Eere zij hen! Noodzakelijk was het toch, in het belang der beweging zelve, dat zij niet het monopolium bleef der geestelijkheid. Dit heeft Kanunnik Looten zelf bekend, toen hij in het hooger aangehaald nummer van LE BEFFROI de groote beteekenis van het Vlaamsch Congres van Frankrijk van Juli 1927 als volgt omschreef: 'Laissant aux Cercles ecclésiastiques leur autonomie et leur vie propre, les laïques ont résolu à leur tour de former des groupements qui auront pour objet la défense, Fétude, la culture, l'exaltation de notre cher parler provincial, traité depuis trop longtemps en paria ou en ennemi dont il faut fuir ou rejeter le contact.' Wij gaan echter nog verder en wij zeggen dat het noodzakelijk was dat voor de Vlaamsche beweging in Frankrijk zich ook niet-katholieken interesseerden. Die steun der vrijzinnigen aan de zaak van de Vlaamsche onderdanen der Fransche Republiek heeft de h. Valentin Bresle gebracht met zijn MERCURE DE FLANDRE.

De h. Valentin Bresle, die een boekhandelaar en een uitgever is, gevestigd te Rijsel, is een realist en een realisator. Hij beschouwt niet, zooals misschien wat veel geestelijken het doen, de Vlaamsche beweging als een doel; hij gebruikt ze als een middel om zijn regionalistisch ideaal te dienen, zijn federalistische opvatting van den Franschen Staat; hij is minder flamingant, dan hij regionalist is; hij is zelfs alleen flamingant omdat hij regionalist is. En zijn regionalisme is veel minder een folkloristisch of een taalkundig, ja zelfs een historisch of een kultureel regionalisme, dan een economisch en een staatkundig. Waarom is de h. Valentin Bresle regionalist? Ten eerste omdat hij houdt van zijn streek, 'Le Nord', zoo werkzaam, zoo rijk, en nochtans zoo miskend, ja verwaarloosd, beweert hij en bewijst hij, in dat Frankrijk dat sedert altijd bestuurd is geweest door de menschen uit 't Zuiden, de redenaars, de roepers, die teren op het werk der menschen uit het Noorden en zelf niets doen dan praten. 'Pour élire un député, le suffrage d'un électeur de Briançon (Hautes-Alpes) a autant de poids que ceux de quatre électeurs de la circonscription de Valenciennes,' leest men in het werk van Jean Serge Debus *La Grande Leçon. La rénovation du Nord de la France*, uitgave van 'Le Mercure de Flandre' Rijsel 1928; en dit bevat

een heele brok van het programma van den heer Valentin Bresle en van zijn schaar medewerkers, die dergelijke toestanden willen doen ophouden, want Frankrijk moet gelukkig worden gemaakt en gezond en daarom moet aan elke streek een zoo groot mogelijke autonomie geschonken worden, die zelfs tot den federatieven staat zou kunnen gaan. Dat is de tweede reden waarom de h. Valentin Bresle regionalist is: omdat hij van Frankrijk houdt. De derde reden is, dat hij Europeesch voelt en denkt; door de federatieve inrichting der staten meent hij

de volken dichter tot elkaar te brengen, en gemakkelijker tot de Vereenigde Staten van Europa te komen, die alle oorlogen op ons werelddeel zullen uitschakelen. Een verheven ideaal voorwaar! zal men zeggen. Maar hoever staan wij hier niet van Hazebroek en van het Vlaamsch verdrongen tot in de catechismusles en den biechtstoel!... Wat ver staan wij er inderdaad van. En Valentin Bresle, die in de eerste jaren aan zijn MERCURE DE FLANDRE (gesticht in 1922, onder den naam van BIBLIOPHILIA) den internationalen weg had doen inslaan, vooraleer het nationaal gebied voldoende te kennen, en aan zijn lezers te veel Gandhi en Tagore, Romain Roland en Barbusse, Kayserling en Walt Whitman had opgedischt, merkte het weldra zelf. Hij keerde terug naar het eigen land en naar het eigen volk, waaraan hij, naar het gevleugelde woord van Aug. Vermeylen, eerst Vlaamsch moest leeren zijn, om er nadien goede Europeeërs van te kunnen maken. En de bestuurder-eigenaar van 'La Bouquinerie des trois Rois Mages' te Rijsel is in zijn onderneming volkomen geslaagd: het tijdschrift LE MERCURE DE FLANDRE, dat einde 1926 nog onregelmatig verscheen en waarvan elke aflevering 20 à 50 blzz. ten hoogste bedroeg, is nu een flink tijdschrift geworden, het belangrijkste van geheel Noord-Frankrijk, dat met geïllustreerde afleveringen van steeds meer dan 60 blzz. voor den dag komt, artikels bevat over letterkunde, kunst en sociale aangelegenheden, verzen en proza (ook wel eens in het Nederlandsch), buitenlandsche kronieken, boekbeschouwingen en overzichten der Fransche, Nederlandsche en vreemde tijdschriftenliteratuur. Ook Valentin Bresle's uitgeverszaak vaart er goed mee: bij het April-Mei-nummer '29 van zijn tijdschrift heeft hij een uittreksel gevoegd van den kataloog zijner 'Editions du Mercure de Flandre'; wij telden er 17 romans, 29 verzenbundels, een 20-tal letterkundige studies, levensbeschrijvingen, mengelingen, enz. en even veel werken over kunst, oekonomie, politiek en folklore. En dit alles, tijdschrift, uitgaven en bestuurder-eigenaar met den zelfden geest bezield: regionalist in het kader van Frankrijk en Groot-Nederlandsch er buiten, want de h. Valentin Bresle heeft bij onze Zuiderburen de formule gelanceerd: 'La Flandre est une et triple. Une dans sa culture et dans sa race; triple par sa répartition entre trois Etats, oeuvres de la guerre et de la diplomatie: la France, la Belgique et la Hollande.'

Blijkt uit dit alles niet, dat er iets aan het gebeuren is in den Westhoek; dat tal van factoren, al gaan zij van verschillende richtingen uit, en al hebben zij elk een eigen wel bepaald doel, er toe bijdragen het groote doel te benaderen: het terug normaal worden der taaltoestanden bij onze stambroeders van Noord-Frankrijk, wat voor gevolg zal hebben deze bevolking haar volledigen bloei te verzekeren op kultureel en op materieel gebied? De tijd schijnt niet meer zoo ver afgelegen, dat de in het Nederladsch opgestelde tijdschriften niet meer als uitzonderingen zullen worden beschouwd en dat er, misschien, dagbladen in onze taal zullen verschijnen. - Wat wij hier echter behandeld hebben: *de tijdschriften uit Vlaamsch Frankrijk*, is maar één verschijnsel van de herleving van taal en volk aldaar. Er zijn er nog andere, en vele. Wie er echter meer wil over vernemen raadplege de verzameling van LE BEFFROI DE FLANDRE, die ons, benevens een interview, ons door den h. Valentin Bresle toegestaan, en inlichtingen, ons vriendelijk bezorgd door den h. Gijselinck te Kortrijk, van groote hulp is geweest tot het opstellen van deze kroniek.

Dr C. DEBAIVE.
11 Oogst '29.

Alphabethische Lijst der Medewerkers

A.	192, 334, 384, 480, 528
BAELDE, Paul	337
BASSE, Dr. M	77, 473, 527
BERGHEN, René	305, 345
BERTHA	175, 412, 413
CEURREMANS, K.	456
CLAEYS, Dr. R.	193
CLOSSET, Dr. F.	559
DE BACKER, Dr. Franz	45, 118, 420
DEBAIVE, Dr. C.	93, 142, 567
DE HOON, Mr Dr. H.	49
DE KEYSER, Dr. Paul	469
DE MAESSCHALCK, V.	135
DEMAREST, A.	321, 410, 453
DENS, Leo	433
DE PRAETERE, M.	385
DE RIDDER, André	271
DE SCHUTTER, Herman	132, 219
DE WILDE, Frans	137, 454
FONCKE, Dr. Robert	550
GERMONPREZ, Anna	492, 537
GILSON, Germaine	401
LAMBRECHTS, Lambrecht	216, 506
LEMMERS, Jaak	262
LEMOINE, Robert J.	5
MAERTEN, Carmen	407
MENNEKENS, Jef	42
MONTEYNE, Lode	145, 323, 414, 459, 514
PEE, Dr. Julius	177, 221, 271
PEETERS, Jozef	87, 234, 236, 239, 285, 287, 336, 374, 380, 429, 477, 524, 529
POLS, André M.	103

ROELS, Dolf 424, 527
ROWIE, Dr. J. 353
SABBE, Dr. Maurits 97, 289
SAUWEN, Arnold 74
SCHMIDT, Ernest W. 330

SMITS. Frans	200, 518
TYRA, Michel	161
V.d.M., H.Ch.G.J.	481
VANDERPOORTEN, Arthur	241
VAN DE VELDE, Raf.	36, 53
v. E.F.	455
v. E.J.	288, 475
VAN OYE, Dr. Paul	110
VAN PRAAG, André	446
VAN RIEL, Leo	186
VAN TICHELEN, H.	81, 138, 228, 369, 465, 526